Passuth László

A mantuai herceg muzsikusa

1.

Tiziano halott! - Mint már félezer esztendeje, most is szombaton tanácskoztak Velencében az atyák. Ha avatatlan személy merészkedett volna be tanácstermükbe, a Sala dei Pregadiba, úgy hihette volna: valamilyen ismeretlen szertartás szerint ülnek gyászünnepet. Mindegyik pad előtt kis asztalkán, cseréptálban illatos füvek izzottak, aromájuk felhője, parazsuk füstje elborította a vörös s fekete talárokat.

Második hónapja kongatnak szüntelen Szent Márk köztársaságának harangjai. A város megváltozott: elnémult az örök karnevál, helyette a halottkísérők kegyes társaságának zsolozsmái verték fel a némaságot piactereken, lazarettek előtt: ide cipelték ki alkonyatkor s hajnalban a pestises halottakat.

Nem először néz szembe Velence ezzel a rémmel. A régi évkönyvekben fekete kerettel jelölték meg a dögvészes esztendőket - 1348 óta, amikor a Nagy Rémület végigpusztított egész Európán, talán az egész világon. Az atyák sejtik, honnan ered a métely: ahonnan a gályák hozzák a selymet, fűszereket, ritka fát, fekete rabszolgákat. E forró égöv katlanában kelnek ki a miazmák - elég, ha egyetlen hajó népe megszegi a parancsot, elmulasztja a böjtöt, rossz csillagok alatt rakodik vagy lerészegszik a rizspálinkától - már fészket ver a kórság, s lehet, hogy fűszerekkel megrakott halálhajó imbolyog csak a tengeren.

Ha betegség támad a hajón, a kapitánynak ki kell tűznie a sárga lobogót. De hányszor titkolják - dacolva a szigorú törvényekkel -, csakhogy túladhasson a gazda minél hamarább a portékán. Egy nap elegendő ahhoz, hogy a métely beosonjon a szűk kanálisok közé; a lázasan didergő hajós este még kocsma mélyén gyógyítja magát forró itallal - reggelre már talán csendes halott, de önkupája továbbvándorol a csapszék nappali vendégei között.

A szenátorok családjaikat elküldték a szárazföldre, de a Tanács megköveteli tőlük, hogy veszély idején ne hagyják el a helyüket. Minden szerdán s minden szombaton így összejönnek - ők szerkesztik a törvényeket, melyeket a Nagy Tanács szentesít.

A titkár szomorú tiszte, hogy bejelentse a halottakat. Csendesen megy végig a Delejtű Termén, egy percre megáll a Tízek Tanácsának előszobája előtt. Még egyszer végignézi a három pergamentekercset, melyet a Szenátus előtt fel kell olvasnia. Az első árkuson a pestisben elhunyt patríciusok szerepelnek, a második hely a polgárokat illeti - a harmadikon már alig szerepelnek nevek; inkább csak így: harminckét hegyilakó hajórakodó, négyen a zsidók utcájából, esetleg úgy: meghalt három örömlány.

A fiatal titkár nem egészen egy hete teljesíti feladatát; elődje szerda és szombat között a csendes ezrek közé vándorolt, akiket jeltelen közös sírba temetnek napról napra, ahogy ezt megköveteli a Köztársaság, a *Serenissima* törvénye: aki életében szolgálta Velencét, halálában se okozzon holttestének szálló ragályával kárt. A Szenátusban jórészt szakállas atyák ültek, fürtjeik fehér fényben ragyogtak a füstölgő lángokban; Morosini, a titkár még ifjúember volt, borotvált arccal - egyike annak a harminc fiatal nemesnek, akit minden esztendőben sorshúzás szeszélyei szerint ültetnek be a Nagy Tanácsba, hogy megtanulják már korán őseik mesterségét. Most ő lett a titkár, feladata szerint átveszi a halottkísérők jelentését, feldolgozza s összegyűjtve beterjeszti a Szenátus elé. Veszedelmesebb megbízást akkor sem kaphatott volna, ha azt kívánják az atyák tőle, hogy egyetlen hajóval próbálja visszafoglalni a töröktől Ciprus szigetét.

- Tiziano halott - mondja a hang.

A hang felszalad a hatalmas faliképekhez, melyek egyik oldalt a Köztársaság csatáinak egy győzelmes pillanatát, másikon a doge felmagasztalásának csodáját ábrázolják. Szabály szerint a titkár nem beszélhet a Szenátus előtt, neki csak olvasnia szabad. Így: tizenkét nemes, százkilencvenöt polgár, háromszáz körüli idegen. De most egyetlen rosszalló tekintet sem érte, hogy élőszóval, mindenki mást megelőzve jelentette be a gyászt. Halk moraj futott végig a padsorokon, mintha még jobban meggörnyedtek volna az öregek, a sóhajoktól magasabbra csapódott a füst.

Legtöbben úgy gondoltak Tizianóra, mint magára a Köztársaságra: erre az egy emberre talán nem érvényesek a földi elmúlás törvényei. Tiziano, a festő már mester volt, amikor az atyák legöregebbike született... De valamennyiük közül ki a legkorosabb? A vének lopva fürkészték egymást... hatvan... hetven... közel a nyolcvanhoz. A tehetetlen aggastyánokat már felmentik az ülések súlya alól. De Tiziano fennen hirdette, hogy százéves korában - ez jövő esztendőben lett volna - megfesti legszebb képét, s a Szenátusnak adományozza. Százesztendős, de nem töpörödött, ostoba öreg, vénhedt emléke egykori ragyogásának. Még szálfa volt tegnap is, állványa mellett állt ecsettel kezében, minden követ tisztelgett nála, azóta, hogy Károly császár felemelte ecsetjét. Velence mestere volt, itt élt a városban, s a színeinek ragyogásával mindenüvé a Serenissima fényét vitte el, ahová képe került. Ha a spanyol király vagy a szentatya megneheztelt a Serenissimára: Tiziano megengesztelte őket egy vásznával. Ha Bécsbe készült rendkívüli követség, tudták, hogy a császári udvarban minden titok megnyílik egy Madonna-képe előtt. Pillére volt sok-sok évtized óta Velence hatalmának - mint az ólomtetős börtönök, a kikötő vagy az Arzenál.

Az első padból halkan hangzott el Contarini kérdése:

- Mit kívánt a mester, hol helyezzék nyugovóra?

Súlyos szó volt. Contarini a Tízek tagja, akiknek kezében van élet és halál legfőbb, titkos joga. Őrködnek a törvények felett, magát a dogét is büntetéssel sújthatják, mely elől senki nem menekülhet el. Épp ezért minden tekintet kérdően fordult Contarini felé: nem tudja-e a legfőbb bírák egyike, hogy a Fekete Halál járásakor nincs testamentum, végakarat az örök nyugvásra, nem temetnek családi sírokba? De a tanácsúr féloldalt fordult, egyenesen társai felé, s hangján, mely most olyan metsző volt, mint a penge, megismételte a kérdést:

- Hová kívánt a mester temetkezni?

A titkár szembenézett, megértette:

- A Frariba!

A hang, mintha meg sem hallotta volna a választ, folytatta:

- Mi magunk vagyunk a törvény. Azért hozzuk, mert gyarló értelmünk szerint ez szolgálja a Respublika javát. Elvetjük őket, ha olyanok lesznek, mint a szűk kabát. A törvény tiltja, hogy járványos időben máshol kapjanak helyet a halottak, mint az aznapi közös sírban. Ez a törvény áll mindenkire: nemesre, nemtelenre egyaránt. De az atyák tudják, hogy az élő Tiziano hű fia volt Velencének, majdnem egy századon keresztül. A Serenissima hogyan tisztelhetné szebben emlékét, mint ha a szomorú órában kiemeli őt egyetlenként a polgárok sokasága közül. A Tízek Tanácsa nevében mondom: nem látunk törvénysértést abban, ha Tiziano Vecellio holttestét minden nagyobb fény és pompa nélkül, de kívánsága szerint a Frari templomában helyezzük örök nyugovóra.

Száz kis füstcsík - a veszélyt távoztató füvek párája - szállt a levegőben. Forró nyári nap volt, ilyenkor áttüzesednek a fémtetők, s az atyák, ha nem szokták volna meg ifjúkoruk óta, fulladoznának súlyos talárjaikban a rekkenő hőségben. Contarini szava továbbzengett:

- Így kell cselekednünk, valahányszor úgy érezzük, egy korszak zárult le Velence történetében. S a korszak nem mindig azonos nyert csatákkal, elvesztett szigetekkel, belviszályaink kiirtásával, törvényeink erősödésével. Az itt ülő atyák ősei, amikor e nedves földnyelvbe beverték az első házak cölöpeit, már magukkal hozták kis üszkét annak a tűznek, mely megvilágította egykoron Hellasz s mindnyájunk anyjának, Rómának szépségét. Mestereink azóta hirdetik képekben, faragott szobrokban, templomokban és palotákban, de az emberi ének és szó ragyogásában is, hogy a mi Köztársaságunk kicsiny, de örök.

Atyák, mi, akik itt vagyunk, hogy őrködjünk - mi is félünk. Lehet, hogy szolgáink egyike már hónalját tapogatja, s estére mi is rettenve menekülünk ki a palotánkból. Lehet, hogy mi magunk pillantjuk meg magunkon a Morbus fekete foltjának intő jelét. De Velence annalesei tanítják, hogy minden járvány egyszer megszűnik. Ilyenkor hálaoszlopot emel, templomot építtet, vagy valamely más nagy kegyes jótéteményre határozza el magát a *Signoria*. De ha megépül a templom - ki fogja feldíszíteni, ha a legnagyobb mester kezéből kihullt az ecset? Ki lesz majd... ha messer Paolo Veronese s Tintoretto is elhagynak bennünket, ki lesz, aki fenntartja a szépség íratlan törvényét? Ha Tizianót közös sírba temetjük, s tetemét mésszel leöntve adjuk át az enyészetnek, ezért talán megrónak bennünket az elkövetkező, boldogabb korszakok ma még nem is élő szenátorai. A zsarátnoknak nem szabad kialudni: a lángelme csak helyet cserél. Törvényünk szerint itt, a tanácsban minden szó szabad. Van-e, aki ellentmond nekem?

Egyetlen mozdulattal emelkedett fel Velence Szenátusa. Az őrt állók kapitánya, aki közvetlenül az egyik prokurátortól kapta parancsát, aranyos botjával hármat koppantott. Kitárták a széles szárnyasajtókat, s a szenátorok, kezükben a füstölőkkel indultak kifelé. E néma szóval hirdették, hogy Tiziano halála napján más ügyben nem határoznak az atyák.

2.

Amikor Baldassare Monteverdi hazajött a páduai egyetemről szülővárosába, Cremonába, egyet-mást alakított az ódon házon, melyet apja után örökölt. Befalaztatta a nagykapu melletti kisajtót. Ez volt a *Porta dei Morti* - a halottak kapuja, melyet csak akkor nyitottak meg, ha koporsót vittek ki rajta a familiárisok. „Orvos házában ne legyen holtak kapuja", mondta a vidám, fiatal orvos, aki büszkén hordta a híres páduai Alma Mater doktorkalapját. Utána elment bemutatni pergamenre festett diplomáját a cremonai várostanácshoz, kérve: adjanak engedélyt a város ősi polgárának, hogy gyógyító mesterségét a törvények s a tudomány szabályai szerint a város javára gyakorolhassa.

A széles sarokházat újravakolták. A porta fölé Aesculap jele került, a Madonna-kép átellenében; a vak sarokablak párkányáról letekerődző kígyót formált a kőfaragó. Egy hét múlva megfiatalodott az ifjú doktor ódon háza, amelyben talán már századok óta laktak a Monteverdiek: nyergesek, gyertyaöntők, hangszerkészítők...

Akit a kíváncsiság hajtott, vagy kórtól űzve az első napokban átlépte félve a doktor ajtaját - úgy érezte: idegen világba került. A széles pitvarban, ahol azelőtt hosszú szárítópad állt, most füvekkel, gyökerekkel, gombákkal, fakérgekkel megrakott polcok sorakoznak, mintha Baldassare azt akarná bizonyítani, hogy minden titkot ki lehet csalni a természetből. Néhány lépéssel odább viszont különös köveket, pozdorjává tört ércet, salakot, ként, salétromkupacokat vehetett észre a látogató; a pitvar közepén kis kemence állt, mellette kisebb és nagyobb fújtatok, aszerint, mily hőfokra kell hevíteni a tüzet.

De a valódi varázslat akkor kezdődött, amikor a páciens átlépte a küszöböt. A sarokban szobor állt, melyet a doktor még Páduából hozott magával, valamerre ott vetette fel szántás közben az eke, s a parasztok jó pénzért eladták az Egészség egykori istennőjének torzóját az ifjú orvosnak. Mintha boszorkánykonyhába került volna a vendég: kint a kemence elvégezte a durva munkát, bent már csak az ideillő párlatok, szárított füvek, szitált porok kerültek a görebekbe. Rejtelmes alakú edényekben keverte Monteverdi doktor az „ingredienciákat", s hogy az alkimisták megszokott állatja se hiányozzék, villogó szemű, fekete macska terpeszkedett a felső polcon, szárított gyíkok, tűre szúrt rovarok, skorpiók között. Lent a „műhely", a doktorkonyha parazsánál főttek naponta az elixírek, gyógyító kenőcsök, főzetek, mákonyok. A mester éjszaka is felkelt, fölé hajolt a fortyogó fazéknak, leszedte habját, új edénybe töltötte, port szórt vagy gyökérnedvet cseppentett rá, keverte, míg a főzet nem változtatta színét, vagy nem csapta vissza sűrű hálóval páráját.

A szoba másik oldalán volt a szokott alkimista műhely: ezt ritkábban, mintegy ünnepnapokon kultiválta a doktor. Talán ezer és ezer tudós és sarlatán főzte, párolta az ércek salakját, higanyt s ként kevert, salétromot s vegyületeket figyelt: jelentkezik-e a kabalisztikus titkos szám, a Nagy Magiszter, a bölcsek köve, a kis kemence mélyén, a hamuban nem csillan-e fel a sejtelmes, megálmodott arany?

A belső szobában azok az eszközök álltak, melyeket Baldassare Monteverdi még Páduából hozott magával. A hosszú, széles asztalon felül-alul szíjak, ha nyugtalan, jajgató beteget kellett leszorítani. A falon polcok s kis szekrény: csipeszek, ollók, kések, kanalak, egy fűrész és balta, sebkutató szerszám, fémtükör, klistérek, érvágó tálak, hatalmas homokóra, mely rovátkáival félperces pontossággal mutatta az idő múlását. A sarokban csontváz, a dolgozóasztalon koponya. A falon színes rajzok, melyek az emberi test részeit ábrázolják, a híres nagy páduai professzor, Vesalius útmutatása szerint: mintha labirintus lenne, úgy keringenek benne a kék s

veres erek, edények, ideg, foltok, zsírok és csontok - ahogy elleste a természet titkait. A sarokban kis polcon néhány könyv, melyet az emberi test titkairól írtak s nyomtattak: arabok bölcsessége, egy ódon Galenus-kötet, Hippokrates negyedrét kiadása, Leonardo da Vinci rajzai az emberi testről: ezért egy egész aranyat kellett fizetnie annak, aki a mű birtokával hivalkodni akart.

Andrea Amati, a hangszerkészítő, barát és rokon, ült látogatóban a doktornál. Hosszúkás arcát Krisztus-szakáll övezte, kék szeme vidáman nézte a világot, míg fel nem szisszent s nem dörzsölte meg fájós, csúzos jobb kezét.

Baldassare doktor kint párolta a friss kenőcsöt a fájó ízületre, ezalatt nyílt az ajtó, beszaladt a legidősebb Monteverdi gyerek, a hatesztendős Claudio. Egy perc, már megjelent az ajtónyílásban Maddalena asszony kövérkés, főkötős arca is, hangos lombard szóval hívta a kisfiút. De Amati nevetett.

- Keresztfiam, már csak azért is szeretem... tegnap is eljött a műhelyembe. Az idősebb inasom vezette este haza. Ha nem tudná, Maddalena asszony, naphosszat ott játszik nálam. A hegedűk s a violák jobban érdeklik Claudiót, mint apjának a mestersége.

A fiú átölelte Andrea térdét, játékosan, incselkedve nézett rá. Ahogy hallotta a legényektől, úgy szólította:

- Messere, eljöhetek ma is?... szeretném látni, milyen, amikor kiveszi a pácból azt a bordát... amit a múltkor beletett, megígérte, hogy megmutatja, amikor összeállítja a violát.

Maddalena elkapta a kisfiú zekéjét, már vitte volna kifelé, amikor kint megkondult a kisharang. Ez azt jelentette, hogy új beteg érkezett, még nem tudja a járást, most jön először vergődő lélekkel, remegve az elkövetkezendőktől. Lehet persze, hogy rokon hívja a doktort pácienshez, amikor már a borbély vagy javasasszony nem tud segíteni.

Az orvos betegekből élt, Maddalena asszony előresietett: az ostoba cselédlány talán még elriasztja, szörnyű történetet mesél az új vendégnek, akiben amúgy is bujkál a félelem.

Sovány férfi bicegett be. Ahogy botját fogta, Baldassare látta: félzsoldos katona. Így állt előtte, összeszorítva fogát, hogy ne jajgatással kezdje, amikor elmondja panaszát. A doktor intett, húzzon széket magának, várja sorát, míg végez Amatival. Néhány barátságos szót szólt a beteghez, akinek szaván megérezte, hogy nem cremonai, nem is lombard, Itália délibb vidékein ringatták bölcsőjét.

- Látod, Andrea, ezt ma próbálom ki először rajtad. Tudod, mi van ebben? Tevecsontfőzet. Múlt héten vettem egy genuai vándorkufártól, aki csontokkal kereskedett. Igen... két scudit fizettem érte, többet kért először... de megéri... Úgy mondják, a tevecsont kiszívja a test nyavalyáit, s ha forró kénes szappannal elegyítik főzetét, biztos hatása a fájó ízületre. Próbáld ki, kerüld a hideget, éjszakára göngyöld be jó melegen, reggel bontsd le a külső kötést. Ne félj, nem gátol a műhelyedben, de azért kíméld kezed... Úgy hallom, mindennapos lett nálatok a fiam. Bizonyára lábatlankodik, utadban van a műhelyben.

Amati nevetett.

- Megszoktam. Szeretem, ha körülöttem sürög-forog. Mondom neki: hozd ide ezt vagy azt a szerszámot... ismeri őket. Ha kész valamelyik zeneszerszám... igen, tudod, ez nálunk nem megy olyan gyorsan... mint másoknál, azt hiszem, nem kell neveket említenem előtted... ha elkészül egy szép viola... most, hogy ilyen nyavalyás a kezem, már alig tudom kipróbálni én magam. Legényemre bízom, de ez csak ostoba falusi nótákat tud cincogni rajta, nem ismer egyetlen villanellát vagy madrigált sem. Látnád, hogyan torzul el ilyenkor Claudio arca. A

múltkor földre vetette magát, sírt, adjam neki oda... ő szebben játszik rajta, megtanulja... bízzam rá. Mondtam neki, majd ha megnősz, te leszel az első segédem! Ki tudja, Baldassare, melyikünkhöz fog húzni a fiú... De tudós ember fiához már nem illik a mesterkötény. Úr lesz a fiadból, rokon! Ezért fáj a szívem, ha ott ólálkodik a műhelyemben a kisfiad. Félek... megszeretem... Fájni fog, ha már megjön az esze, s elmarad.

Nevettek. Amati felállt, kezet fogott a doktorral.

- Majd küldök át egy pint bort, Baldassare, tegnap hoztam a szőlőmből.

A sánta emberre került a sor, felállt. A doktor nézte az arcát. Homlokán rosszul forrt sebhely nyoma, mely lefut az arcon, elvész a fül mögött.

- Becsületes vágás volt, amit kapott kegyelmed.

- Marcantonio Colonna hajóján voltam, Lepantónál... A lábam miatt jöttem el, messere. Golyót kapott, de nem ért csontot. Most újból gennyezni kezd. Rosszabbul járok, mint amikor kaptam a sebet.

A gyermek csodálattal nézte a nagy idők invalidusát. A doktor halk hangon, mintha csak emlékeit sorolná, válaszolt.

- Már majdnem hat esztendeje... épp bementünk Páduából, az egyetemről Velencébe... Szép, meleg október volt, emlékezem rá, kint sétáltunk a Piazzán. Egész nap ott turkáltam régi könyvek között, s amikor már kezdett leereszkedni az alkonyat, mi is, a társaimmal együtt, mint Szent Márk városának boldog lakói, ott őgyelegtünk a Palota körül. Egyszerre Szent Márton csatornája felől feltűnik egy hatalmas gálya. A jó szeműek - én magam nem ismertem meg a hajókat - már messziről észrevették, hogy Gábor arkangyal képe leng az árbocon, de mellette lófarkas lobogókat csóválnak a katonák. Amikor befutott a csatornába a gálya, egyszerre eldördült mind a negyven ágyúja. A torkolattűz úgy villant az alkonyatban, mint tűzhányó hegy krátere. A velenceiek, akik minden hajójukat ismerik, már mindenütt ordították:

- Győzelem... győzelem... Giustiniani gályája!

Néhány perc múlva leoldották a hajók a csónakokat: török főfoglyokat tuszkoltak be, körbevették a fegyveresek, Giustiniani tisztjeivel a nagyobb dereglyébe szállt. A Piazzán voltam, mindent kényelmesen végignézhettem. Egy szemvillanás alatt úgy megtelt a nagy tér, attól lehetett tartani, leszakad, bele a tengerbe. Minden velencei rohant befelé a városba, kiáltoztak, kacagtak, ujjongtak. Ilyent még soha nem láttam: győzelem... győzelem... Egész Velence ettől a *Victoriá*-tól harsogott.

Giustiniani akkor érkezett a Palota elé. Mire odaért, már vörös szőnyegeket terítettek a lépcsőkre: mintha fejedelmi vendéget várna a Serenissima. A kapitány hajadonfőtt volt, homlokát eltakarta a kötés. Ő kapta Lepantónál a velencei vezérek közül a legkeményebb sebet. Jutalmul ő jelenthette be a Nagy Tanácsnak: az egyesült keresztény flották kilenc nappal ezelőtt tönkreverték a pogányt.

Mindenki, aki tehette, eljött a Consiglio Grande éji ülésére. A sötét leereszkedett a városra, de ezen az éjen csak a csecsemők aludtak. A doge elrendelte: mielőtt megkezdik az éji tanácskozást, mondjanak a San Marcóban Te Deumot. A tömeg benyomta a kapukat, bezúzták a sekrestye ajtaját, míg a papok beöltöztek a legdíszesebb miseruhákba. Előkerült Zarlino mester, a híres karnagy, s mire feltárult a San Marco nagykapuja, már úgy döbörgött, mintha csak a csata hangját akarta volna visszaadni mind a két orgona. A doge úgy rendelte, hogy a zsákmányolt zászlókat terítsék a főoltár elé.

Ezt a Te Deumot nem felejthetem el. A San Marcóban... Palestrina mester művét énekelte a kórus, az orgona akkor hallgatott. Égi és földi seregek csaptak össze, s míg bent, a nagytemplomban szorongott, egymást tiporta az embertömeg - kint a városban már megkezdődött Velence éjszakai ünnepe... Ha láttátok volna: üldözőbe vettek egy keleti kufárt, örményt vagy perzsát, vagy aki a Fűszeres Szigetekről vetődött Szent Márk városába. *Török*-nek nézték. A néhány török kufár, hivatalbeli, aki ott élt Velencében, megneszelte a veszedelmet, rohant a Barbaro-palotába, mert a palota ura Konstantinápolyban képviselte a Serenissimát: itt találtak menedékre. De boltjaikat... az örmény boltokat is, mind kifosztotta a tömeg. Az atyák...? A Consiglio Grande hajnalig tanácskozott. Elfogadják-e a Velencére eső felkínált zsákmányrészt, s ha nem, mennyit követeljenek ezen felül még annak fejében, hogy Szent Márk köztársasága a világ hat legerősebb hajójával és ágyúival eldöntötte a lepantói csatát?

Még élt Tiziano... Ezen az éjen maga a Nagy Tanács küldött gondolát érte: az agg mester vállalja-e, hogy megfesti e teremnek a Lepantói Diadalt? Mi mindent vállaltak ezen az éjen... Hány ezer dukátnyi ajándékot Don Juan de Austriának... követségek küldését, melyek bejelentik majd a távoli világnak a diadalt: Szent Márk diadalmaskodik, a Serenissima győzhetetlen.

Felrezzent. Látta a rátapadó tekintetet: sem Amati, de a kis Claudio sem hallotta apját ily lelkesen, átszellemülten mesélni elmúlt dolgokról. Az idegen sziszegve próbálta előretolni merev lábát. Baldassare szeme végigfutott az arcon: láz!

- Most menjetek. Ha holnap is fáj a kezed, Andrea, jöjj el újra!

A katona halkan mormolta:

- Nekem ebből a sok dicsőségből csak egy golyó maradt. A pápai hajó, fedélzetén voltam... A fekete hajón. Talán hallott kegyelmed arról, hogy Marcantonio Colonnának néhány nappal a csata előtt meghalt az egyetlen lánya. A tengernagy erre elrendelte: fessék feketére a deszkákat, az árbocot, a vitorlákat. „Nem lesz ennek jó vége", mondtuk: ki látott ilyen hollószárnyú hajót... Mégis mienk lett a győzelem. De micsoda áron? Mellettem legalább háromszázan estek el, amikor öt török gálya kereszttüzébe kerültünk. Megúsztam egy puskalövéssel. De a többiek, messere... tehetetlenek voltak a felcserek. Mit csináljanak... széttört lábakkal hevertek, bezúzott koponyákkal, a fűrészek és balták hajnalig dolgoztak azon a szörnyű hajón... Velencében persze ünnepeltek. De hajnalig hány jó bajtársamat vetették zsákban a tengerbe? Mi maradt a dicsőségből, messere? Harminc scudo esett rám a zsákmányból. S ez a láb... Kérem, doktor, bánjék irgalmasan velem. Sokat... nagyon sokat szenvedtem.

Mint a hadvezér, olyan az orvos. Egy perc alatt el kell döntenie: felveszi-e a végső küzdelmet a test romboló erőivel szemben? Vagy óvatosan, félve... időt nyerve elkerüli a csatát? A láb üszkösödött, puffadt fehérje, a gennyszivárgás mutatta a csontok körül bujkáló küzdelmet. Vesalius doktorra gondolt, aki a hulla fölé hajolva mutatta boncolás közben: „egy héttel ezelőtt még segített volna a fűrész, balta és a kés". A katona szemébe nézett.

- Barátom... az élet szép, s már amúgy is megelégelte bizonyosan a katonamesterséget. Valamilyen könnyebb... békésebb foglalkozásra gondolt-e? Hisz minden lehet... talán csak éppen orgonista nem...

Az ember rettenve nézte a doktort.

- A lábam?... Arra gondol-e, hogy nem lehet már megmenteni? Ennyi évvel az ütközet után, amikor már annyit kínlódtam vele?

- Lehet, hogy a golyó benne maradt, s most megbosszulja magát, hogy akkor lusta volt a seborvos, nem kereste meg... Négy ujjal a térd alatt kellene... A térdét még használni tudja, messere.

Súlyos csend ülte meg a szobát, hallani lehetett, mint pereg alá a homokórából a por.

- Mikor?

Az orvos szeme a percmutató rovátkáin nyugodott.

- *Hora ruit*, inal az idő, barátom. Kegyelmed is érzi, rázza a láz, a test beteg. A vérerek viszik a szívhez a kórt. Amikor idejött hozzám, ugye, számolt már azzal, hogy...

- Nincs más segítség?

- Talán... talán enyhítenek ideig-óráig a főzetek, talán lohad a puffadás s csökken a láz. De látja, messere, nyakán s hónalján már érzi a csomókat... beteg a vér, s a genny ezer apró csatornán szétszéled a testben, és sietteti a halált. Az órák rohannak, barátom. Ma még, ha megteheted...

- Csatában nem féltem...

Az ember szeme tétován meredt a fűrészekre. A doktor átfogta karjával.

- Kegyelmed is tudja, seborvoslásra ritkán vállalkozik tudós ember, akit az Alma Mater doktorkalappal tisztelt meg. De mesterem Páduában úgy tanította, hogy a sebek gondozását ne engedjük át tudatlan borbélyoknak. A hulla szolgál az élő testnek, amikor engedelmesen feltárja titkait. Ha messere úgy határoz... Nem fog fájni... nem érzi majd azt, amit mi, orvosok... operációnak mondunk. Néhány nap kell csak talán, hogy lábra álljon... s majd megkérem barátomat, azt, aki az imént itt volt a szobában, s aki érti, miként kell lelket csempészni az élettelen fába, hogy faragjon önnek...

A katona megrettent újból:

- Mankót?

- Nem... lábat, messere. Egy bot segítségével mindössze... legfeljebb azt fogják hinni, köszvény gyötri, azért biceg...

- Az ára, doktor... hogy elvégzi velem?

- Maradt-e még a harminc scudiból?

- Egy arany nyaklánc. Egy török halottról...

Baldassare doktor bólint.

- Néhány napig itt marad nálunk. Csak akkor biztos a gyógyulás, ha magam ápolom, kötözöm, s csak azt eszi, amit előírok, messere. Majd a kisfiammal fog játszani a gyógyulása alatt...

Az egyik fiókból kis edényt vett elő. Félmaréknyi fűszert szórt bele s néhány bogyót.

- Ne féljen, nem fog fájni...

A sarokban ott állt a boroskancsó, gondosan, adagolva töltött belőle a recés pohárba, melyen minden rovátka fokokat mutatott. Amikor a bor ellepte a füvet s a bogyókat, lassan hevíteni kezdte a kis tűzhelyen. Néhány perc, nehéz illatú, súlyos gőz áradt, megfeküdte a szobát. Monteverdi doktor ebben a ködben lassan, a beteg háta mögött, előkészítette szerszámait.

- Utolsó cseppig igya meg, s utána feküdjék fel erre a deszkára.

A harcos felnéz a mennyezetre, amelyet szelíd galambok képe ékesít. Még küzd az álmosság ellen, lassan-lassan úgy érzi, hogy szemhéja ólomból van, szája már nem bír hangot adni, nyelve súlyos, idegen húsdarab. A mester kis kézifújtatóval felszítja a tüzet. Egymás után izzítja a fogót, ollót, fűrészt, bárdot, csipeszeket. Az egyik fiókból nagy halom gyolcsot,

másikból tépést vesz elő. Kis labdacsok kerülnek kezébe, válogat... előhúzza tálkáikból a vérzéscsillapító füveket. Fél szemmel figyel a páciensre. A vitéz lassan mozdul, látszik, még küzd az álommal és bódulattal.

- Emeld a kezed...

Végtelen fáradsággal mozdítja a kisujját. - A mákony okozta bódulat már csaknem teljes.

A doktor kiszól a szomszéd szobába.

- Maddalena, forralj vizet.

Néhány hasítással felszegi a foltos harisnyanadrágot, melyet megáztatott a véres genny. Ecetet vesz elő, megmártja kendőjét benne, letörli a lábat.

Az ember nem rázkódik össze, nem sziszeg. Nézi az üszkösödő végtagot. Még él, még küzd, még egy az ember testével.

Néhány perc... a doktor kezében meglendül a fűrész... Az izzó vas vörös ívet szakít a levegőben. A mester néhány gyertyát gyújt, majd széles fémtükröt helyez oldalvást föléjük: a tükör lapja ráveti a fényt a duzzadt, halódó testrészre.

A beteg alszik. Gyengéd kézzel visszahelyezi félrefordult nyelvét szájába, nehogy elharapja, ha mégis átüt a kábulaton a fájdalom. Még egy kupát készít, még erősebb mákonnyal, ha hirtelen ébredne. Nagyot sóhajt. Megelevenedik benne Pádua jó mesterének képe, s hirtelen biztos mozdulattal bemetszi a beteg húsba a fűrészfogú vasat.

3.

Cremona sorsát Madridból irányították. Több mint negyedszázada annak, hogy királyok és császárok szétosztották maguk közt Itáliát. Milánóba beköltözött a spanyol kormányzó, s egész Lombardia megízlelte a „Spanyol Béke” keserű kenyerét. Leszegényedett grandok ültek a kormányszékben, kasztíliai kapitányok jártak adószedésre, az egykori szabad lombard hercegség határain őrtornyok sora emelkedett.

A kis olasz államok egymás után összeroppantak. Az „öthúrú hegedű”, ahogy a középkorban Itáliát nevezték, már nem szólt a maga tiszta hangjaival: Velence, Firenze, Nápoly, Róma s Milánó harmóniájából a harmadik s az utolsó már kiesett. Cremona lombard város volt, így osztotta idősebb testvérének, Milánónak sorsát. A városi magisztrátus látszólag önállóan vitte a hajdani szabadváros ügyeit, de rettegtek: mikor jelennek meg spanyol kapitányok, hogy kivessék a véradót: hány gyalogost, lovast, ágyút kíván a katolikus felség távoli, „hűséges” Cremonájától.

A cremonaiakat nem jellemezte nagy vitézség, városuk falai kevés ostromot álltak ki; a rómaiak idejében már laktak itt szorgalmas, dolgos népek, a középkor óta osztották a lombard városok változó sorsát. A város régi, féltett pergamenjei tanúskodtak a hősi múltról, de a jelen csendes mindennap volt, csak a nagyon öregek emlékeztek rá, milyen más... milyen ragyogó volt Cremona sorsa, amikor Milánóban még nem székelt spanyol alkirály.

A templomok zsúfolásig teltek, ha egy-egy merész prédikátor csábító jövendölést választott példabeszédül, ha a zsoltárok szövegében a szörnyeteg feletti diadalt hirdette a textus. Ilyenkor zengett a nagytemplomban az ének, a kórus együtteséből egymás után emelkedtek ki a szólamok: a tenor uralkodott - hívők s énekesek egyaránt értették -, ez a leláncolt Itália nyelve, s a mély, komor, fenekedő basszus, melyben megveti lábát a Rontás - maguk a spanyolok.

Cremona tisztábban értette a zene nyelvét, mint leigázott várostestvérei. A környék erdői nemzedékek óta kitűnő fával látták el a hangszerkészítőket, s ahogy apáról fiúra adták titkukat, úgy őrizte meg minden műhely saját féltett receptúráját, a pácok titkát, a prések erejét s azt az időt, melyre szükség van, míg a nyers fa szerszámmá alakul.

Claudio naphosszat ott élt Andrea Amati műhelyében: a tízéves, koraérett fiú néha már kivette a segéd kezéből a hangszert, szeme járása mutatta „majd én”, ott állt a mester mellett, ha boszorkánykonyhájában kotyvasztotta a lakkokat, pácokat, melyektől nemcsak színt, csillogást kap a meztelen fa, de a nyers anyagba belopják a lélek erejét: ha Andrea kezébe veszi a lapos violát (a kisgyermek kezében még nehéz szerszám), megpendíti, fülét odafekteti a szépen ívelő hosszúkás testhez, mely olyan, mintha távoli, egzotikus lény élő corpusa lenne: hajlékony, vörösesbarna csillanású, rugalmas s könnyű, a hangszer él! Amati keze alatt titokzatos hangcsoportok szakadnak ki, futamok kergetik egymást, nyalábba olvadnak, majd egymásnak feszülnek kakofóniában. A hosszú arcú, szakállas mester, aki talán mindenkinél többet sejtett Cremonában a hangszerek titkából, néha mesélt a kisfiúnak a titokzatos erőről, amikor a hang megremegteti a papírlapot, ha hinni lehetne a csalóka érzékeknek; erő, vagy - ahogy mosolyogva mondja - *fluidum*, „hasonlatos ahhoz, ahogy apád magyarázta a nedvek keringését az emberi testben... igen, az élő testben, s ez a titokzatos mozgás elakad, ha a testből az élet kiszáll”.

Andrea violái hírükben túlszárnyalták máris Cremonát. Messzi városokból jöttek kereskedők, néha fejedelmi vagy főpapi küldöttek, hogy betérjenek Amati műhelyébe: „mi készül, messere”; csengett a flórenci forint, mantuai dukát, a ferrarai scudo... itt-ott egy-egy velencei zecchino, bár a Serenissima nem szerette, ha polgárai „idegenben” vásárolnak.

A zeneszerszámok készítőinek céhe ősi testület volt Cremonában: Andrea Amati művészete most a többieket is versenyre ösztökélte. Ha vasárnaponként betértek valamelyik hangszerkészítőhöz, mindenünnen előkerült egy-egy nemrég készült zeneszerszám, mely valamilyen titkot rejteget: formája új volt, pácán változtatott a mester, préseit lazábbra fogta, módosította a húrozatot.

Ilyenkor az asztal felett összehajoltak a szakállas fejek. Elfelejtették, hogy a valóságban harcban állnak egymással, lappangó féltékenység szövi át az évszázados hagyományokat... A *hang* bűvöletében éltek, ha dominikánus vetődött volna be fürkész tekintetével, azt hihette volna: titkos eretnekségre bukkant, mely bálványát imádja, a hervadt rózsalevél színű testet, mely lehetne bölcső vagy cseppnyi koporsó, ha nem állna egyetlen fekete lábon, vagy nem tűnne el kis, lapos tányérjával pereme a mester álla alatt, míg kezében táncol a félkörívű vonó.

Amati jól őrizte titkát. Míg violái, e testesebb, széles szerszámok zengték műhelyének dicsőségét - a mester kecsesebb szerszámról álmodozott. A viola *túl nagy*, nehézkes; könnyebb, játékosabb hangszer kellene, mely nem kéredzkedik már le a földre, nem ül nehézkesen a zenész karján, nem kell térdhez támasztani, nem önti el a muzsikust az izzadság, ha egy órán át görnyedve szerszáma fölé hajol. Könnyebb hangszer kell... kecsesebb... viola helyett... *violino*, mely egyetlen irammal eléri az eddig rejtett magasságokat.

Amati *hegedűről* álmodott. Ismerte a muzsikusok ellenállását, a céhtársak szeszélyét, a gondot, melyet magára vesz, ha valami újat, a megszokottól eltérőt akar alkotni. Mindenki tudta, minél kisebb, kecsesebb, kézhez állóbb a zeneszerszám, annál több gond, aggodalom van vele, úgy kell összeforrniuk a lemezeknek, mintha egyetlen test porcikái lennének: s ad-e mélységet, zengést, színt, tónusokat a kisebb test, hogyan mérkőzhetik a viola megszokott, komolyabb arányaival: a „violino” nem lesz-e gyermekjáték, drága portéka főurak fiainak kezében, melyet eldobnak, ha a kis princ valóban már zenét tanul?

Cremona szíve ott dobogott a dómban. A bolthajtások s ívek alatt százados biztonsággal keringett az ének: szólamokra oszolva, karénekké dagadva töltötték be az áhítat hosszú óráit; ha egyházi vagy városi nagy ünnep közeledett, késő estéig világosak voltak a dóm ablakai: aki erre járt, megleshette a próbák izgalmát, az ismétlések sorát, a karnagy szigorú szavát s azt a rengeteg, titkosnak ható jelzést, varázsszót, mely tolvajnyelvként fonódott karnagy, énekesek s zenészek köré.

Marc’Antonio Ingegneri nem úgy jött városi főkarmesternek, mint szerény származású, a város magisztrátusa előtt leboruló muzsikus. A veronai származású zenész harmincesztendős volt, amikor a Dóm karmesteri tisztét elfogadta: jól tudta, Cremona lakóinak képzeletét akkor nyűgözheti le, a város büszkeségét akkor legyezheti, ha úgy érkezik, mint nagyúr. Így megteremtheti a légkört, melyben az Európában is ismert zenész megtalálhatja mindazt, amit e csendes kisvárosi életben keres.

Ingegneri bejárta Itáliát, élt Flandriában, megfordult német és osztrák udvarokban. Kutatta a hangszerek titkát, tudta, hol lakik zenekedvelő fejedelem, kinek lehet bőkezűségére számítani? Ingegneri ismerte Palestrina mestert, találkozott többször vándorútján Orlando di Lassóval is. Hosszú-hosszú éjszakába nyúló esték során vitatták a *madrigál* titokzatosan változó természetét, lehet-e a kötetlenül szárnyaló, változatos műformát igénybe venni, ha templomi énekről

van szó, ugyanúgy, mintha lantkísérettel zeng fel a legszebb hangszer, az emberi hang, a Vox Humana a kedves ablaka alatt?

Ingegneri nem jött Cremonába üres kézzel. Sokat tapasztalt ember volt, aki a veronai székesegyház kis énekeséből küzdötte fel magát. Barátai jó előre felfedték előtte a cremonai városháza sok-sok helyi titkát, a városlakók előtt létfontosságú cselszövényeket, rokoni szálakat, vérbosszúkat, melyekkel telve voltak az olasz városok. De ugyanúgy megtanulta, hogy valódi tekintélyre csak akkor tehet szert, ha felsőbb hatalomra, fejedelmi kegyre vagy a nemesség jóindulatára támaszkodhatik. Cremonában is éltek nemesurak: duzzogva húzódtak vissza városi házaikba, ha nem kívántak spanyolok alatt szolgálni, sóvárogva emlegették a visconti- vagy sforzai-időket, amikor *olasz* volt a milánói udvar, s Leonardo da Vinci ecsetje adott ragyogást ünnepeinek.

Így Ingegneri már úgy érkezett Cremonába, hogy nevéhez hozzábiggyesztette a sokat sejtető „nob."-ot, a *nobilis*-t, mely jelképezhette ugyan mestersége múzsái hagyományait is, de általában a származás előkelőségét jelentette. A rangos családok utcájában bérelt magának házat. Megtudta, hol, milyen családoknál jönnek össze a zenekedvelő főurak, hol vannak unatkozó lányok, akik szívesen vennének lant-, fuvola- vagy hárfaórákat a nagy hírű veronai mestertől. Így történt, hogy Marc'Antonio Ingegneri nem sokkal azután, hogy megérkezett s berendezkedett Cremonában, a Dóm oltára elé vezette a város egyik nemes családjából Margherita de Soresinát.

E friggyel a maestro törzsökös cremonaivá vált, akire büszkén tekintettek a polgárok, különösen, amikor nyomtatásban is napvilágot látott néhány madrigálgyűjteménye, s a város zenekedvelő házaiban esténként zene- és énekszó mellett hódoltak a „dilettanti"-k, a műkedvelők e megújuló műfaj szenvedélyeinek.

Trubadúrok ajkán született a *madrigál*, századokon át a nép között lappangott, hogy hirtelen előtörjön, először rendszerint négy szólam harmóniájában. Eleinte szerelmesek szavát kísérte, több strófából állott. De a szakokat alig láncolta egybe a kompozíció közössége: mindegyik strófa önmagában egész volt, csak a mester stílusának egysége dominált.

Cipriano de Rore volt az a mester, akinek nevéhez fűződik a madrigál műfajának majdnem tudományos „reform"-ja. A négy szólam helyébe ötöt iktatott, s a kromatizmus erejével széttörte a merev kereteket, a túlzottan szigorú hagyományt: a kromatikusok egy emberöltőn keresztül harcolnak a „tradicionalistákkal". Petrarca műve a legfőbb kincs, forrása az előbbieknek: minden egyes mester saját tetszése szerint árnyal, színez, modulál, mindenki lelkének, szenvedélyének heve szerint remegteti hangját; az adott szövegen belül változatos, egyéni megoldásokat keres. A kromatikusok hamarosan fölébe kerekedtek a vaskalaposoknak - oly mesterek jöttek segítségükre, akiknek híre az annalesek legfényesebb oldalairól bukkan elő: Palestrina, Orlando di Lasso s a forma „rombolásában" szinte századokkal elöl járó Gesualdo, a venosai herceg - mind segítettek abban, hogy a madrigál a hang művészetét emelje nem sejtett síkokra. Már azáltal, hogy a mélyebb énekhangokat hangszerekkel helyettesítették, a vox humana felsőbb szárnyalásával vállalkozhatott arra, hogy a madrigálban valamit elővarázsoljon a paradicsom égi zenéjéből.

Andrea Amati műhelyéből Marc'Antonio Ingegneri dolgozószobájáig hosszú út vezet. Baldassare doktor előbb beszélgetett barátaival: mint orvos, jól tudta, a gyermeki természet csapongó, szeszélyes, mit ma kedvel, holnap feledi. De Claudio - mondta - mindig s mindenben a „sacra musicá"-t, a hangot keresi. Ott ül Andrea műhelyében, szeme csillog, ha a mester előveszi kedves új zeneszerszámát, mely elérkezett ahhoz, hogy kibontakozzék préséből, felhúrozzák, először adjon hangot. Ilyenkor a mester disszonanciákkal kísérletezett, szeme

sarkából figyelte, mint rándul meg a kisfiú ajka széle, nyugtalan lesz, nem találja helyét, csapkod, mintha bajt készülne elhárítani. Majd észreveszi Andrea tréfáját, megnyugszik, leül, s fejét csóválva, felnőtt módjára mondja „ebben is van valami", vagy „nem is olyan rossz", s kacag.

- Baldassare doktor, ha a fiad ott van a műhelyemben, mintha lelke támadna minden darab fának s szerszámnak. A legények összevissza énekelgetnek, ami épp eszükbe jut, az ördög törődött eddig velük, észre se vettem, ha mutál a hangjuk, vagy akár olyan, mint a kappané. De a fiad karénekbe rendezi őket, még ki sem nőtt a gyermekpendelyből, máris vezényel. Legmogorvább legényem, a vásott Brúnó is szépen engedelmeskedik neki. Taníttatnod kellene... az én műhelyem kevés. Megmondom, szűk neki - a gyermeknek *nem* a kezében van a művészete, ügyes, ahogy babrál a fával, keveri a pácokat, ha mondom neki. De csak a zene érdekli, nem a mesterség, ahogyan egy darab fából kirepítjük az isteni szikrát, meglesni, hol rejtőzködik a fában, húrban, hangszerek formájában. Kár a fiút hegedűfaragónak adni. Egy fokkal magasabbra... Baldassare!

Claudio megy apjával, vasárnapi köntösében Ingegneri mester hajlékába. A doktor feltette aranyláncát, Páduában kapott tudorkalapját, sötét köpenyébe burkolva így mennek végig Cremonán, a nemesek utcája felé. A kisfiúban nincs semmi bizonytalanság. Ritka alkalom, hogy apja bezárja rendelőjét, feleségére bízza a főzetek, elixírek sorsát, viszi fiát kézen fogva át a hegyes macskaköveken, jobbra-balra bólint, mindenütt páciensei laknak, ismerik a doktort, az asszonyok kiállnak az ajtóba: hová... kihez mehetnek a szokatlan délidőben, hiszen köznapokon a doktor hatalmas bőrkötényében, ingujjban, kis fekete sapkájában fogadja azokat, akik rászorulnak tudományára.

Ingegneri várja őket. E korban a „tanítvány" fogalmának még majdnem biblikus értelme él az emberekben: ahogy Leonardo maga köré gyűjtötte a jövendő festőit, s ahogy költőknek akadt diákjuk, aki a másolás tudománya mellett elleste a szó harmóniájának titkát - úgy örül a valódi maestro, ha figyelő lélek előtt nyilatkozhatik meg, átadhatja tudásának parányát. Baldassare doktor ugyan nem nemesember, de patrícius a városban, s Ingegneri is tudja; nem megvetendő, ha minden testi bajában a tudós doktorhoz fordulhat. Amati mester sok jót mondott a fiúról, amikor szót ejtettek arról: újabb, modernebb zeneszerszámokkal kellene felszerelni a templomi zenekart: a flóták elavultak, a trombiták recsegnek, a violákat nem kezelik gonddal a zenészek, s még egyetlen violino sincs a zenekarban Amati mester műhelyéből, pedig ezzel a hangszerrel lehet elérni a legkönnyebben a legmagasabb szoprán szárnyalását is.

- Maestro - mondta Amati -, fájdalommal küldöm el a műhelyemből Claudiót. De neki ön mellett van a helye. Nálam egyet-mást megtanult már, aminek talán hasznát veszi. Nem árt, ha a jövendő karmester azt is tudja, hogyan érik a szerszám méhében a hang... néha esztendőkig is... míg megszületik. Öröme lesz benne kegyelmednek, ha maga mellé veszi. Jó fiú, nem akaratos, nem csen el semmit. Úgy néz a legmogorvább legényre, hogy annak kiderül azonnal az arca... Nekem hiányozni fog valami, maestro, amit az én igénytelen nyelvemmel nem tudok megnevezni. Ha a viola kezemben lenne... megpróbálnám lejátszani.

Ingegneri belső szobájában fogadta őket, s ez nagy megtiszteltetés egy nemesember részéről. A maestro sokat utazott, nagyvilági ember, ránéz a kisfiúra. Mintha csak játszanék a gyerekkel, leüti a clavicembalo néhány billentyűjét, felváltva keres konszonanciát és disszonanciát. Figyeli a fiú arcát: meddig marad nyugodtan, hogy kapaszkodik a karosszék ülésébe, hogy fel ne pattanjon, ne fogja le a mester kezét. A maestro csak a szemét nézi. Majd halkan lesimítja a billentyűket, mintha elűzné a rossz szellemeket. Egy madrigál édes színeit bontogatja, ezt a gyerek még sohasem hallhatta, a napokban született a mester műhelyében.

- Énekelj!

Az ének néhány szótagját mormolja, hogy megindítsa. A fiú átveszi a hangot, halkan zümmög, a doktor visszahúzódik a sarokba, csillogó szemmel nézi a próbát, hallja, amint a tiszta fiú-szoprán felemelkedik a magasságokba, túlszárnyalja a húr pengő hangját, repdes a levegőben madár módjára, egy pillanatra nem felejti a harmóniát, biztosan siklik ott, ahol Ingegneri próbára teszi, fiorriturákkal dolgozik, játékos, színező variációkkal, majd mély bariton hangján, melyet csak tudása szépít, hozzázümmög, hogy repítse, lendítse a fiút. Nyílik az ajtó - a maestro felesége jön be, nemesasszonyok gyöngyös főkötőjében, mosolygó szemmel, egy tál a kezében, süteményekkel és a másikban boroskancsó, de megáll az ajtóban, nézi a kisfiút, amint áll és nevet, a hangja ragyog, szeme bárányfelhőkben játszik, vezényli a taktust, ő int be a maestrónak... így énekelnek, mert Ingegneri néha féltréfásan egy-egy szót zümmög a szövegből, fut a billentyűn keze; egy akkordnál int, megáll.

- Sokat kell még tanulnod, Claudio!

Szemével int az apának, aki kérdő-bizonytalanul néz a mesterre. Ingegneri arra gondol, mily furcsák az apák: a doktor hányszor állhatott így gondolataiba mélyedve a *saját* műhelyében, amikor neki magának kellett élet s halál felett döntenie, ajkáról várták páciensek, apa, feleség a remény vagy a sorsharag, a közeledő vég egyetlen szavát. S most ugyanez a Baldassare Monteverdi áll itt, kíváncsian, hánykódva remény s félelem között. Mit mond a maestro, tehetséges-e a kisfiú?

- Még sokat kell tanulnia Claudiónak, hiszen a zene birodalma végtelen. De már nincs az elején. Az Úr megnyitotta fülét hallásra, lelke befogadni képes az égi harmóniát. Ha ájtatos lélekkel végzi majd a leckéit, úgy a mi szép mesterségünk egyik reménye marad, még akkor is, ha a természet akaratából pár év múlva el is veszti mai angyalhangját... Hány éves vagy, fiam?

- Tizenkettő leszek.

- Nagy legény vagy, elég erős ahhoz, hogy szolgálatba állj. Mert tudd meg, fiam, te leszel egy darabig a legutolsó. Neked kell kiszolgálnod zenész társaidat. Te fogsz pultjukhoz odaülni, ha betegek lesznek, vagy ha - ami ebben az átkozott Cremonában bizony előfordul - gyalázatosan leitták magukat. Akkor is mellettem fogsz ülni, fiam, amikor kipróbáljuk a hangszereken, hogyan hangzik, ami papíron született. Ismered a hangjegyeket?

- Andrea mester megtanított rá. Nem nehéz...

- Látszólag semmi sem nehéz. De ahogy az első ember, ki tudja, ki lehetett, s mikor... belekarcolta az első betűket kőbe, agyagba vagy viasztáblára... azóta mennyit gazdagodott az írástudomány. Feltalálták, hogy betűket öntenek ólomból, s azokat festékkel bekenve présben rászorítják a papírra, s könyv lesz belőle. Ugyanígy van a kottával is, fiam. Mi minden szunnyad ezekben a verébfejekben! A hang, Claudio, nem olyan egyszerű, mint a szó... a beszéd. Több s kevesebb, hiszen a zene követi a verseket, kíséri a szavakat, az a célja, hogy kifejezze azoknak mélyebb értelmét. De mégis a szó talán az, amely hamarább pattant ki szikraként az emberi értelemből, mint az ének... Ezért kell figyelni, Claudio, az emberi szót, mint ahogy a sólyom lesi gazdáját, hogy aztán - ha levették fejéről a gyöngyös sapkát - kiszárnyaljon, elhagyja a föld légkörét, égi szférák csillogásában táncoljon... Igen, igen, Claudio, ezer és ezer dolog van, amiről nem tudsz még, nem is tudhatsz: mind a mi szép mesterségünk titka. Meglesheted, ha türelmes vagy, s meghallod, ami más előtt rejtve marad. Akarsz-e nálam maradni, fiam?

A doktor meghajolt a mester előtt. Kezét iszákjára tette, jelezve: nem ingyen kívánja az oktatást. Ingegneri nevetve, nagyúri mozdulattal hárította el:

- Erről még beszélünk, Baldassare doktor. - Majd egykettőre megegyeznek azzal, hogy a fiúnak kottákat is kell másolnia, ha új műsort mutat be a templomi énekkar, s ki kell osztani a szólamokat.

- Ülj le *ma* te is, fiam!

A gazdag asztal Velencére emlékeztetett: a mester hazulról hozta magával a ragyogó színeket; terítők, szőnyegek, kályhacsempe, néhány kép a falon. Egyik megragadta a kisfiú képzeletét: a Kánai menyegző képe gazdag lakomajelenetével, ahogy köntösük bíbora s a bor vöröse keveredik az aranykék éggel s a zeneszerszámok rózsafájával. Nagy, gömbölyű tálak terpeszkednek az asztalon, a vendégek lassú mozdulattal nyúlnak az ételek után, ám a Mester mozdulata megállítja őket: áttetsző, derűs az arca, mintha a szeme mosolyogna, szőke, finom arcán átködlik a napfény ragyogása, köntöse redőin fényfoltok táncolnak. A kép szegélyén indák, virágok, ölebecskék, puha kis gyermektestek. Claudio nézi a képet.

- Városombeli mester csinálta. Paolo Cagliari. Bizonyára messere hallotta már a hírét.

Áhítattal nézték a képet, s most Ingegneri mutatta kincseit: néhány ritka zeneszerszámot, sípokat, melyek pipához hasonlatosak, öblös lantfélét, hosszú húros hangszert, melynek nyaka szeszélyesen csavarodik, mint, az inda. Egy víziszerkezetet, mely orgonasípokat szólaltat meg, parányi dobot, kígyóbőrrel áthúzva, a hüvelyk pengeti a ritmust, s Ingegneri ennek a kis hangszernek is megszólaltatja a lelkét.

A háziasszony mosolyogva tölt a kisfiúnak is az új divat szerint a kecses muranói kristálypohárba: az üveg testét átforrósítja a súlyos aranycsurranású bor. Míg Claudio darabról darabra szemügyre veszi az új csodákat, a maestro távoli utazásairól mesél a vendégeknek. Itáliát már messze elhagyták emlékei, most Flandria városaiban jár, ahol egy-egy magisztrátusnak olyan zene- és énekkara van, mint akár a bíborosoknak vagy magának a szentatyának. Ám járt (itt halkítja hangját, mintha ezzel jelezné, hogy az Inkvizíció valamely itt leselkedő szolgája nem hallhatja, amit most mondani fog) a Német Birodalom protestáns tartományaiban is, ahol szakítottak a szentegyház szertartásaival, nincs mise, zsoltárokat énekelnek, s a nagyheti Passió alatt hangzanak el a legszebb kantáták.

Ingegneri, amikor befejezi elbeszélését, a kezével széles kört ír le, ezzel jelezve, hogy a muzsikus számára nyitva áll az egész világ.

A maestro mintha eltűnődnék, halk hangon ismétli: mi is a tanulás rendje? Hogyan hág a lelkiismeretes, mesterségét művészetté változtató studiózus egyre magasabb körökbe, hol van az a pont, ahol túlszárnyalja már a korán serkenő tehetség a köznapi templomi zenészeket, akiket a magisztrátus vagy a káptalan oly szűkösen fizet. Ha minden jól megy, mondja a mester... két év alatt mindent, amire szükséged lesz, megtanulsz, fiam...

Összecsendülnek a poharak. A többi már a búcsúzás szertartása. Ingegneri mester kegyelemben elbocsátja az apát s fiút.

Amati Andrea szelíd szava helyett ezentúl Ingegneri mester kemény akarata kormányozta a kisfiút. Nem volt szabad odaszaladni az utcájabeliekhez, hogy fakardokkal viaskodjanak, vagy nehéz bőrlabdákkal s ütőkkel szálljanak versenyre.

- Ügyelned kell a kezedre. Egyetlen mozdulat, megszakad egy ín, s örökre béna maradsz: nem érzed a hangszer finom fogását. Zenész vagy, Claudio.

Reggel már ott ágaskodik a magas írópultnál. Küzdve a pilláira nehezedő álommal. Hátracseppenti a tollára gömbölyödő fölös tintát, nagyot sóhajt, s róni kezdi a kottafejeket. Délutánra el kell készülnie a szólamokkal: a templomban próbát kezdenek, s a mester szétosztja a lapokat minden egyes énekese, zenésze között. Míg másol, dúdolni kezdi vékony szoprán hangján a Responsoria Hebdomadae Sanctae motívumait. Lassan feltárul előtte a szólamok, a „voce" világa, megszokja a mester jelzéseit, változatait, a cifraságokat, melyek kezdetben mint ismeretlen, megfejthetetlennek látszó jelek meredtek felé. Figyeli Ingegnerit, amint odaül a clavicembalóhoz, olvassa a hangjegyeket, egy futamot végigszánt ujja, javít, töröl, változtat. Vagy előveszi fuvoláját, s hosszú, ideges ujja végigcikáz a zeneszerszámon, szeme rávillan a kisfiúra, ilyenkor cseppnyit elmosolyodik: művészet s tetszelgő játék keveredik benne - fél szemével tanítványát figyeli, érzi-e, hogy, most valami kifürkészhetetlen csoda részese: a mester alkot.

Kifürkészni a maestro géniuszát: hogyan kezdi? Honnan indul el a motívum? Mikor öltenek végső formát a cikázó, egymást kergető változatok. Hol kapja össze biztos kézzel a szétszaladó, egymástól elszakadni látszó szálakat. S lám, egyszerre mégis összetereli őket, leválasztja róluk a fölös cifraságokat. Készen áll a zenedarab... A madrigál meztelen teste, ez a váz, melyre rákerül majd a változatok díszes köntöse.

Ha kettesben vannak - mert a mestert sokan keresik, az egész város hozzáfordul, ha valahol a muzsikával kapcsolatban valami kérdés, óhaj, nehézség felmerül -, kezébe nyomja a súlyos brácsát: próbáld. Alig mutat valamit. Elvárja, hogy Amati műhelyéből magával hozza a fogásokat, a mesterség elemeit. Többet... egyre többet követel Claudiótól. Látszólag nem is tanítja. Fél szemmel lesi: hol vét el egy fogást, mikor tétovázik, mikor torpan meg valamilyen váratlan akadály előtt. Mint akit partról vízbe löknek - próbálj kiúszni magad! Ingegnerinek egy mozdulata elég lenne, hogy helyreigazítsa a fiú vékony ujját a húron, s ha fúvósszerszámát adja kezébe, megkívánja, hogy már ugyanolyan biztosan vegye a lélegzetet, mint a mester. A legszebb, amikor Ingegneri a viola da gambát veszi kezébe. Olyan, mintha földöntúli hang szállna belőle, de néha olyan lágy angyalének, melyhez hasonlót Amati műhelyében nem hallhatott soha. A mester *minden* hangszeren játszik, kissé varázsló, s szándékosan káprázтatja el a kisfiút e zenei mágiával, amikor ugyanazt a melódiát hangszerről hangszerre kergeti: tanuld meg! Nem ad feladatot, nem kényszerít rá leckét. Csak egyik napról a másikra azt kívánja: a tizenkét éves Claudio Monteverdi tudjon mindent.

Ingegneri túláradó s szertelen. De a fiú hálás neki, hogy nem úgy kezeli, mint az iskolamesterek. Nem kiált rá, nem nyúl botjához. Néha nem is érti, mit mond, mert a mester úgy beszél vele, mint felnőtt zenészeivel... igen, mintha elfelejtené néha, hogy a fiú lába nem ér le az írópultról. Különös *felnőttnek* számítja neveltjét, akit csak az akadályoz meg, hogy beüljön a zenekarba vagy az énekesek közé, mert még rövid az ujja a hangszerhez vagy rövid a lélegzete. S mindenütt „prímet" kell játszania, mintha már ott ülne az első sorban, s neki engedelmeskednének a többi szólamok.

Ingegneri háza elég messze van az orvosétól, úgy egyeztek meg, hogy a mester délben asztalánál tartja a kisfiút. Nincs nagy bőség, a ház ura alig él boritallal, ezzel szemben asztalánál szívesen tréfál, sok vidám történetet sziporkáz, melyek nem mindig illendőek a kisfiú fülének, ilyenkor Margherita asszony tréfásan rettenve emeli fel ujját. Igen, Ingegneri mester nagyvilágot látott ember, aki úgyszólván csak pihenni jött a kisvárosba: ha jókedve van, elővarázsolja Claudio elé a flandriai tájékokat, Rómát, Nápolyt, a francia király udvarát, minden országot, ahol megfordult. Hirtelen félbeszakítja beszédét, lerakja kését, majdnem mondat közben asztalához siet, róni kezdi a verébfejeket. Az asszony ismeri, mosolyogva, némán int Claudiónak, egye meg almáját. De a maestro nem engedi el, egyet villan szeme -

nézi, figyeli-e kis segédje: hogyan megy az alkotás. Utána feláll. Fuvolát nyom Claudio kezébe, s eléje tesz egy kottalapot: ezt próbáld... úgy írtam, hogy esetlen flótásnak kell játszania, aki csak most kezdi gyakorolni a mesterségét. Szeme sarkából nézi, hogyan önti el a felháborodás pírja a kisfiú arcát: odanéz - hát egy teljes, nehéz fuvolaszólóra talál.

Délután tanulnak. A mester írja az alaptételt. Claudiónak kell megszerkesztenie a kontrapunktot. Ezt minden muzsikusnak álmában is ismernie kell, ez a mesterség alfája, itt nem ismer a mester kíméletet. Mintha csak feledékenységből történnék, mielőtt elbocsátaná, három témát vet oda elé: reggelre kidolgozod, készen elhozod nekem.

Olyan ez a gyerekkor, mint szörnyűséges s mégis gyönyörű hegymászás. Maddalena asszony, az anyja, aki egyik gyermekét dajkálja a másik után, aggódva figyeli, mint jön karikás szemmel, fáradtan, kimerülve haza este a maestro házából szeme fénye; álmában meglesi: ott is muzsikus szavakkal tör fel a révület, mintha szellemekkel beszélne. Szól az apának: nem látja-e a doktor, hogy beteg a fia, ez a veronai ember megbabonázta, hiába vett el nemeslányt feleségül, még az inkvizíció börtönében fogja végezni.

De a doktor szeme örömmel pihen a fián: megnyúlt, szép szál, magas legényke lett, most mutál a hangja: lépcső a férfikorhoz, persze elveszti szép tiszta szopránját, de amúgy sem szánta Claudiót kórusénekes-fiúnak. Otthon szelíd és csendes, öccsével, Giulio Cesaréval osztja meg csak a hangszerek tudományát. A Monteverdi-házban (a doktor apja is hangszerkészítő volt) még maradtak régi zeneszerszámok, lantféle, törpe hárfa. Az ifjabb Monteverdi csodálkozva nézi bátyját, hogyan fut az ujj fürge játéka: ő még csak hétéves... kacag, amikor Claudio kihoz a régi lókoponyából valami édes madrigál melódiát.

Egy este maga a doktor kéri: mutasson valamit a tudományából. Az apa fáradt, néha késő estig vesződik a páciensekkel, sokszor éjszaka is hívják, megpihen az egész napi vizsgálat, érvágás, klistérezés után. A zene feloldja a fáradtságot, s Claudio szívesen mutatja, amit aznap tanult. Ilyenkor néha nyílik az ajtó, bejön Andrea Amati, elhozza a szomszéd műhelyekből is a tanulókat. Egy este puha nemezbe burkolt hangszert vesz elő, mintha csak véletlenül lenne nála, odaveti: most készült el, próbáld csak ki, fiú!

Az orvos látja, hogy Amati arca elvörösödik, görcsösen kapaszkodik az asztal szélébe, feszülten figyel, amikor Claudio állához illeszti a hangszert, megpengeti a húrokat, megcsavarja a nyakon levő parányi kulcsokat, hangol, keze már nyúl is a vonóért. Szeme rátéved a madrigálkíséretre, melyet esti penzumnak adott fel Ingegneri. Felméri a sorokat, szeme végigfut a kottán: ez a maestro kézírása, jelzések, melyeknek értelme már nem titok előtte. Az új, domború, majdnem ismeretlen hangszeren megszólal a madrigál, a kis Maria Domicilla is behúzódik a sarokba, Amati szemében könnycsepp: Amati hegedűjével megkezdődik a Monteverdi-portán az első hangverseny.

4.

A velencei hangjegynyomdász díszes keretbe foglalta a kis kötet címlapját:

CANTIUNCULAE SACRAE

ékeskedett mind az ötszáz köteten, melyet a postakocsi Cremonába hozott. Baldassare doktor estebédet adott a tizenöt éves szerző tiszteletére, ezen Ingegneri mester feleségével, donna Margheritával együtt megjelent. A doktor hosszan nézte az egyszerűen metszett, de tetszetős kötetecskét, melyet, persze, az ő pénzén nyomtattak ki. Ugyanahhoz az Angelo Gardanóhoz küldte, aki annak idején megjelentette a fiatal páduai doktor orvosi tézisét. A fiú szabódott, de az apa a „scripta manent" elve szerint hajlandó volt a jövendő dicsőségére előlegezni a nehezen összekuporgatott pénzt.

Sacrae Cantiunculae Tribus Vocis - mondta a cím -, Claudii Mostesviridi Cremonensis - egregi Ingegnerii discipuli *LIBER PRIMUS*... Háromszólamú kegyes énekek: első könyve a cremonai Claudio Monteverdinek, a kitűnő Ingegneri mester tanítványának - készült Angelo Gardano nyomdájában, anno Domini 1582.

A doktor elővett egy üveg, Vezúv lejtőjén termett édes bort, mellyel egy betege ajándékozta meg. Míg összecsendültek a poharak, az apa szeme aggodalmasan kémlelte a híres mestert. Ingegneri halkan megszólalt:

- Ez még csak a kezdet, doktor, s én a magam részéről még vártam volna a kinyomtatással. Persze... manapság nem árt, ha felhívjuk magunkra a figyelmet... így lehet előbbre jutni. Ezenfelül ez - Liber Primus: majd innen fogjuk nyomon követni a fejlődést. Véleményemet kérdi? E háromszólamú zene még kissé szolgaian követi a szöveget, nem baj! Lesz még ideje elszakadni tőle... Itt van például az Alleluja: ez inkább szorgalmas tanuló munkája, mint leendő tehetség saskörme. Ezt azért mondom, mert azóta, doktor, hogy dicséretes módon saját költségére kiadatta Claudio szerzeményét, a fiú mérföldes lépésekkel ment előre ezek alatt a hónapok alatt. Zsenge korához illően még csak kegyes s istenes szöveggel foglalkozott, de ha nő egy kicsit még, bizonyára lebilincseli majd a szerelmes madrigál. De most már patrónus kellene... Nem, ne is szóljon, doktor. Egyet ugyanis már megnevezhetnék. A nemes Fraganesco úrra gondolok, a feleségem rokonsága... nagy zenebarát, ősi ghibellin nemzetség, régi császárpártiak, így Milánóban is jó szemmel nézi a kormányzó. Szavából úgy vettem ki... nem bánná talán, ha Claudio következő, második gyűjteményét neki ajánlaná.

A fiú, akinek sorsáról beszéltek a felnőttek, sötét köpenykében, hosszú kék harisnyanadrágban ült helyén. Fürkészve nézett mesterére - ilyenkor átható, ragyogó volt tekintete, de szeme mintha kissé kiemelkedett volna az arcból, mindenképp uralkodott. Az ovális fej előrehajlott, a duzzadt alsó ajak előrefeszült, kétoldalt már serkenni kezdett a szakáll, bár még nem ért hozzá borbély pengéje. Hátravetette haját: egyetlen széles hullámban hajlott vissza homlokára. A kihajtott fehér gallér kedves keretbe fogta ezt az érdeklődő, értelmes fiúarcot. Ingegneri Claudio kezére mutatott:

- Muzsikus keze: már át tudja fogni a vastag viola nyakát is, az új hegedűket majdnem kétszer. De vigyázzanak rá; ne engedje fát vágni vagy kertben ásni... fegyvert ne vegyen kezébe... legfeljebb könnyű tőrrel vívjon, tanuljon meg pisztollyal bánni: egy zenész sokat utazik, mindenre el kell készülnie. Igen, ügyeljenek a kezére... nehogy kigennyedjen körme körül, vagy bőrének ráncaiba befészkelje magát valamilyen kór. Ön orvos...

- S ha Fraganesco úr elvállalja a pártfogást?

- Monteverdi doktor, Cremona kisváros. Én nyugalmat kerestem a sok vándorlás után, azért vetettem itt horgonyt. Persze ha valaki művelni akarja az apai szőlőt, itt is lehet. De a fiúnak tovább kell jutnia... Csiszolódjék, forogjon a nagy vásárban. Hová? Milánó, Firenze... Nápoly... Róma... Flandria, Párizs, Germania, Bécs. Ne elégedjék meg, ha egy koncot vetnek oda neki a város fukar urai. Ahhoz viszont, hogy továbbjusson, kellenek a patrónusok. Nekem rossz lenne, ha továbbmenne, hisz a mesternek fáj, ha elhagyja a tanítvány, s úgy viszi, amit tőle kapott, mint istenek ajándékát. De az élet rendje, hogy a fiú útra készüljön. Még nem ma... nem holnap. Talán két esztendő múlva. Addig tanuljon... Nevelje úgy Claudiót, hogy mindenütt megállja helyét. Táncoljon... beszéljen a *dolce stil nuovo* nyelvén, állja meg helyét tőrrel is kezében, ismerje meg, melyik a jó bor, mely nem száll könnyen a fejébe. S vigyázva válassza meg pártfogóit.

- Maestro, a madrigál, amit tegnap mutattam...

- Claudio, csak nem fáj, hogy sorsodról beszélünk? Nézd, amikor pártfogóról szólok, jót akarok. Nézz apádra: milyen savmarta, forradásos a keze: mennyit kellett dolgoznia, míg ez a kis könyv a nyomdából kikerült. Mindent megtesz érted, ő hozott el a házamba is, fiam. S látod, neked csak tanulnod kell... De nemcsak nálam. Még nem tudsz eleget. A napokban láttam, amint böngészted a görög betűket. Latinul sem tudsz eleget... Cremonában is megnyílt az egyetem, ha nem is olyan a híre, mint a nagy Alma Matereknek: mi az akadálya, hogy bejárj oda? Hallgass filozófusokat: ez illik a muzsikushoz. Csiszold Platónnál elméd. S még egyszer, gondolj apádra, hogy egyszer mindenért megfizess...

Ingegneri felállt, majdnem meghatottan szorította meg az apa hatalmas orvoskezét.

- Maestro, nagy megtiszteltetés ez az este házamra. Nemcsak azért, mert kegyelmed fiam mestere s úrasszonyom az ő második anyja. De kegyelmed homlokán... a géniusz ragyogása. Bizonyos vagyok, hogy fiam jó ösvényt választ, ha az ön útját követi.

Pietro Bozzola, a humanisták módjára borotvált arcú könyvárus, mélyen meghajolt Fraganesco nemesúr előtt.

- Mibe kerül, ha kinyomatjuk a fiú madrigáljait? Tud-e ajánlani olcsó betűszedőt?

- Nagyuram, ha elszánta magát, hogy egy téglát rák hozzá Cremona ősi dicsőségéhez, úgy Saobio mester bresciai nyomdáját ajánlanám. Fele árért elvégzi, olcsóbban, mint az elkényeztetett velenceiek. Ha majd kiállíthatom a művet bottégám ablakába, bizonyosan sokan veszik majd meg. Lelki épülésre való, de madrigál is: ez csalogatja az egyházi... vvilági vásárlókat. A doktor betegei is vesznek...

- Messere, ön zeneértő ember. Milyenek ezek a madrigálok?

- Ingegneri uram megtisztelt azzal, hogy meghívott házába egy kis concertóra. A dóm karából néhány énekes volt ott, maga a maestro is játszott viola da gambán. Amikor hallottam a madrigált, nagyuram, elfutotta a szemem a könny. Hiszen ott ugrált még a minap ez a kis Claudio az apja mellett, amikor Baldassare doktor indult a betegeihez. Hány gyereket láttam így felnőni, de ki törődnék velük? De ez a fiú többször bent járt az üzletemben, amikor az apja egy-egy könyvet hozatott. Mindig keresett, kutatott ő is, mondtam neki: egyedül is bejöhetsz, fiam, nézelődhetsz, amit akarsz. De arra igazán nem gondoltam, hogy olyan nagy mester, mint Ingegneri úr, aki maga is nemesember, zeneszerszámot vegyen a kezébe s lejátssza tanítványának opuszát. Olyan szép volt, ahogy énekeltek... négy szólam volt s a hangszerek.

Bresciában olcsón kinyomtatják, ha nagyuram fedezné... s ami bejön belőle, fele lenne kegyelmességedé, negyede az enyém... negyedet kapjon a szegény doktor azért a sok költségért, amibe a fiú kerül. Ha Amatiéknál maradt volna, már keresne, de így...

- Előre adjam a pénzt?

- A szokás úgy kívánja... ha már a művön ott az ajánlás kegyelmességed nevével.

- De akkor írja meg a nyomdásznak, messere, hogy... igen... hát szedhetik vastagabb, feltűnőbb betűkkel a nevem... Látom, a fiú itt is, igen helyesen, megírja, ki a mestere... Ingegneri? Ha így szokták! S a nevem: lám, csak így? Signor Francesco Fraganesco? Semmi cím? Semmi méltóság? Talán annyi, hogy „egregius" vagy „nobilis"... Lombardiában ez legalább annyi, mint Nápolyban egy gróf! Szerencse, hogy errefelé tudják, kik is a Fraganesciek!

Harminc scudo előre? Ha küldi, messere, a könyvet Bresciába - érte jöhet. Megfizetem.

Egy esztendő múlva már nincs olyan város dolgaiban jártas polgár Cremonában, aki ne tudná, hogy a szórakozottan járó, rövid köpenyes doktor fiának, Ingegneri úr tanítványának már két zeneműve is megjelent nyomtatásban, s most készül Velencében a harmadik gyűjtemény. A minap is két sienai kanonok kereste fel Bozzola könyvesboltját: kérdezték, merre lakik a tiszteletre méltó Claudio Monteverdi mester, a négyszólamra írt Spirituális Madrigálok szerzője. Szeretnének íratni vele valamilyen motettát vagy ennél is nagyobb zeneművet székesegyházuk kórusára. Bozzola nevetett, leste a hatást: inasát Claudióért szalajtotta, s percek múlva kurta zekében, szelesen, sapka nélkül nagy dicsértessékkel beszaladt Claudio.

Az új kötet háromszólamú műveket szedett csokorba: a címlap itt is Marc'Antonio Ingegneri mester hálás tanítványának tünteti fel a szerzőt. Huszonegy canzonetta, rövidebb, háromszólamú művek: játékosak, frissek, szeszélyesek, mintha csak játék közben, műhelyforgácsként hajította volna őket el. Nincs pártfogó, mecénás neve a címlapon. A velencei nyomdász már előlegezi a költségeket, s Bozzola mester szívesen ajánlgatja a városbelieknek s idegeneknek.

Míg a könyvárus büszkélkedik a város dicsőségével, Ingegneri házában napról napra megújul mester s tanítvány közt - néha a legváltozatosabb formákban - a küzdelem. Claudio áll és töprengve nézi a maestro miséjének egyes részeit. Ujja kérdően mutat egy-egy passzusra: ilyenkor Marc'Antonio is felfigyel, nem szól semmit. Másnapra esetleg átírja. Ha - pihenésképp - kiegészíti eddig nyolc kötetben megjelent madrigáljainak valamelyik opuszát, Claudio ujja végigsiklik a clavicembalón, arca tele mosollyal, úgy játssza elsőnek a kíséretet. Egyszerre megáll, felnéz a mesterre. Ingegneri dühös lesz, szitkokat mormol, utána mégis nekiül. Töröl, javít, újraír. Claudio győzött. A mester, akit sokan neveznek „Divino"-nak, mint ahogy egykoron Petrarca s később Aretino hordta e melléknevet - foltos könyökű munkazubbonyában pengeti asztalhoz íróónját, majd feláll, kezébe veszi kedves szerszámát, a viola da bracciót, keres... mintha megostromolná a tűnő melódiát. Majd rátalál. Ilyenkor Claudio hosszú feje előrehajlik: nevet. Ismerik egymást, mester s tanítvány ilyenkor boldogok.

De Ingegneri is biztosan vezet, a maga fölényes módja szerint. Hagyja tanítványát bolyongani saját útvesztőiben. Látszólag alig törődik vele, mintha nem is érdekelné, mit csinál Claudio. A fiú letörik, széttépi a kottalapot, abbahagyja. Feláll, kimegy a háztájékra, visszajön, nekiül, folytatja. Most sem megy. Dacosan int nemet Margherita asszonynak, amikor pohár tejet kínál. Szemben van Szent Bertalan temploma, ahogy elhalad mellette, hallja: requiem. Az öreg kántor, persze, ismeri a Divino tanítványát. Odaengedi az orgonához. Most a szertartás folyik, hallgat az ódon zeneszerszám. De amikor a harmadik tételre kerül sor, egyszerre Claudio keze alatt szólal meg az orgona. Boszorkányos gyorsan pereg ujja, mintha varázskert bontaná ki szomorú virágait, s különös módon panasz és gyász szintéziséből mégis valami derűs,

paradicsomi kép bontakozik ki. A gyászolók mintha kevésbé szomorúan könnyeznének, a ministránsfiúk felnéznek, s odasúgják a papnak „Claudio játszik odafent”. Most már a miséző igazodik a fiú ujjához, s a templomot betölti valamilyen engesztelő, enyhítő szelíd áhítat. Amikor kimennek a gyászolók, haboznak. Az özvegy zavarában „messere”-t mond a „te Claudio” helyett, s scudót csúsztatna a fiú tenyerébe, ha az nem mondaná olyan tiszta, átható szemmel: a megboldogultra gondoltam, múlt évben ősszel egy kosár almát hozott nekünk. Köszön, szalad vissza az Ingegneri-portára - ott találja a mestert, amint a félig kész Monteverdi-kompozíció fölé hajol.

„Próbáld ki a clavicembalón.” Egy-egy taktust változtatott, valami sorrendet s előjegyzést cserélt a mester. A kíséret ez, mely mögött diadalmasan fel kell törnie a madrigál ének-szövegének. A maestro nem tud ellenállni: bársonyos baritonjával rázendít a textusra. A Divino, persze, már nem énekel nyilvánosság előtt, ez sértené a méltóságát, de itt, a szobában újból a régi veronai karénekes lesz, aki lépésről lépésre töri fel magát. Ez a kegyelem órája: mester s discipulus irigység nélkül, boldogan forr össze a fiú művében. Újra kezdik, közben nyílik az ajtó, belép Margherita asszony kis hímzőrámájával. „Este elmegyek a doktorékhoz, elmondom, mit tud a fiú.” Arra gondol, hogy ugyanakkor kenőcsöt is kérhet Baldassarétól fájós bokájára. De egyszerre felfigyel a szövegre: lám, a fiú ezt is maga írta? Ez már cseppet sem istenes. Mezőkről, kertekről, közeledő szerelmesről, egyenesen „amare”-ról van szó benne, szarvas szökkenéséről, arany gyümölcsök puhaságáról: mintha minden most bonta-koznék, egy nappal május előtt...

5.

Huszonkét esztendős... Két levél van kurta köpenye zsebében. Két cremonai jóakarója, padre Canisio, a kegyes kanonok s Marco Verità gróf ezzel hálálták meg, hogy nekik ajánlotta a Madrigálok Első és Második Könyvét: megkönnyítették útját a fővárosba, Milánóba, s a Szenátus elnökéhez, Jacomo Ricardi úrhoz. Szegényes szállásáról kora reggel kel útra, hogy előbb szétnézzen a rengeteg városban, mielőtt rászánja magát, hogy jövőbeli patrónusa előtt személyesen adja elő kérését.

Forgatagos utak útvesztőjébe került előző este, amikor a postakocsin Cremonából megérkezett. A sorompó még nyitva volt, a városkapunál spanyol muskétásokat látott, papírjait - orrán pápaszemmel - vizsgálgatta a cigányképű andalúziai írnok, s rosszallva csóválta fejét, mert Claudio spanyol kérdésére olaszul válaszolt. „Már ennyit tanulhattál volna királyod nyelvéből, fiú!" - mordult rá, amikor rátette passzusára a címeres pecsétet, melynek szívpajzsában a kétfejű *ausztriai* sas díszeleg.

Reggelre minden város megváltozik. A Dóm téren épp akkor váltották fel a kormányzói palota előtt az őrséget. Vörös forgó lengett a taréjos sisakon, a vascipők koppantak, elöl egy szakasz lándzsás, mögöttük a muskétások százada. A tisztek óriás kalapokban, lengő tollal, kipedert bajusszal, hegyes szakállal, gőgösen, merev szemmel néztek a járókelőkre, akik közül egy sem merte volna bár kőhajításnyira keresztezni a vonuló őrség útját. Trombita harsogott, a hegyes macskaköveken végigrikoltott a kemény, idegen érchang: Claudio ijedten fogta be fülét - gyűlölte ezt a dölyfös spanyol hangzavart.

Péntek volt. A templomokban ilyenkor egymást váltották a szertartások, a város kocsmáiban s vendéglőiben csak híg levest s legfeljebb halas ételt lehetett felszolgálni. Az Inkvizíció gondosan őrködött: e napon ne legyen vígság, csak „in extremis" köttessenek házasságot, gyermeket nem kereszteltek, ha vásár volt, elhallgattatták a csepűrágókat, bábosokat, bolondosokat, Milánó városában nem rendezhettek semmiféle „rappresentazioné"-t, színházat, drámát, éneket vagy prózai játékot, ha már a péntek árnyéka ráborult a városra. A Dóm kapuja előtt állt. A fehér márványtest félelmes erődnek látszott irtózatos arányával: egész város, melyet egymást váltó nemzetségek hosszú, százados sora épített. Ma ott emelkedik a hatalmas tér záró szegélyén, csodálatos szobordíszében. A nép tódul befelé, a lépcsőkről látja, így reggeli időben is, mennyi nép van az utcán, őgyelgők, szemfülesek, ájtatoskodók: mintha örökösen hullámzanék, a nagyváros, hintók, lovasok, kocsik, szekerek... a spanyol lovagok páncélos méneken vonulnak, mögöttük nyalka, tarka plundrás fegyverhordozóik, lancknétek alabárdjaikkal, felvonulnak ők is a székesegyház elé.

A tér mintha lezárulna s egyszerre mégis végtelenné válnék. Az orgona régi motettát rezegtet. Majd mély férfihangok komor pompájában zendül a pénteki gyászra írt latin szöveg.

Mikor kiér a kapun, szemét eltakarja, oly vakítóan ragyog a nap: mintha felszikráznék a márványok testéről: még perzselőbb, még fojtogatóbb a visszavert sugár. Milánónak nincs Tiberise vagy Arnója, hogy platánjai, füzei árnyékában megpihenjen a vándor. A nagy varázsló, Leonardo da Vinci csatornát rajzolt szeszélyes hercegének: ha megépíti, e szakaszos duzzasztókon a Pótól Milánóba lehet szállítani a lombard föld kincseit s a halat. Ez a vékony, szennyes csatorna veszi körül a várost, ez az egyetlen víz, mely poshadt hínárjával békanyálaz a lapos partok körül. Ilyenkor, amikor közeledik a dél, a városlakók boldogabb része otthon, gondosan lezárt lakásában él: szieszẗázik vagy csendesen űzi iparát. A boltokba alig teszi be lábát járókelő, a spanyolok sem mutatnak túl jó példát, dél körül már nem lehet egy lelket sem

találni a városra telepedett hivatalokban. A papok az egyetlenek, akik a rítus pontosságával szolgálják ki Milánó rengeteg templomát.

Egy emlék után indul Claudio. Régi krónikában olvasott Milánó egykori csodatevő püspökéről, aki talán ezer esztendeje élt s kissé uralkodott is a városon. Ambrus emlékét keresi, az első nagy zenekedvelő püspök nyomát, aki ószövetségbeli zsoltárok mellett nevelte fel a keresztény énekek gyenge palántáját. A Dóm lépcsőjén cremonai szóval kérdi, merre kell mennie Szent Ambrus bazilikájához. Az ember vállat von, tenyerével mutatja, messze... messze... s csodálkozva néz végig a fiún: nem elég neked mára egy templom? Eleinte úgy hiszi, könnyen eligazodhatik. A tértől hatalmas sugárutak szaladnak végig, tövükben díszes homlokzatú palotákkal, ezekben vagy nagyúr, vagy spanyol hivatal székel, aszerint talál kapujukban őgyelgő lombard cselédséget, vagy rossz arcú katalán alabárdosokat. De néhány lépésnyire újból a kis utcák útvesztője, melyben egyszerre más, valódibb, ősibb Milánóba jut az idegen. Mindenütt nyílt tűzhelyek, bormérések, hevenyészett lepénysütők. Ide ritkán téved spanyol őrjárat, s ha mégis erre kanyarodnék, a Via Meravigli torkolatából a fiúk már füttyel jelzik: ilyenkor eltakarodik a vásári naplopó, bájait áruló széplány, lacikonyhás. Mire elhal a vascipők koppanása, újból összeforr az ezerszínű lombard emberár.

A város lelkében mély gyűlölet fortyog, öklök emelkednek a levegőbe, ha spanyol szó töri át a csendet. Egyedül nem merészkedik soha spanyol katona éjszaka e szűk sikátorokba; egyetlen hurok elég ahhoz, hogy Fülöp király vitézét örökre elnyelje a milanói homály. A gyűlöletet itt látja Claudio, a szegénynépek városnegyedében, ahol minden a nyomorúságra, a jobb tegnapra emlékeztet. Hatalmas bérkaszárnyák sötét odúiban élnek együtt a nemzedékek, a szobáknak csúfolt lyukak közül félelmetes nyomor kandikál elő: csontváztestű gyermekek, ijedt vének, rongyos ingű lányok őgyelegnek az udvarokon. Ez a félelmes csend, a kényszerű semmittevés, a tehetetlen gyűlölet ül rajta a városon. Tegnap még Milánó volt Itália legpezsgőbb székvárosa, de mióta a madridi kancellária lezárta a vámhatárokat, a lombard hercegségből semmiféle portékát sem kivinni, sem behozni nem szabad.

Szent Ambrus piacának sarkához ér el. Oszlop áll magányosan a téren: egy barát mutatja az oszlopon a horpadást. Ezer esztendeje dühében szarvával sebezte fel a porfirt a sátán, amikor nem sikerült megkísértenie a püspököt. Előbb hatalmas, nyílt csarnokon kell átlépnie: itt vártak az első századokban, a hideg lombard télben, hóban, esőben a megkeresztelendők. Körös-körül latin sírkövek sora mondja el megtérésük s múlásuk történetét. A templom mintha a végtelenbe nyúlnék mozaik mezőivel. A Megváltó úgy emelkedik ki a fél kupolán keresztül, mint a világon uralkodó király. A szószék római szarkofág. Ezen állhatott-e Ambrus, amikor a tömeghez beszélt... s hol lehetett azon az éjszakán, amikor ostromolták az áriánusok a templomot? Itt... ezen az éjszakán Ambrus elővette a zsoltároskönyvet, s hogy megerősítse népét a közelgő végveszély ellenében, ő maga kezdett énekelni zsoltárokat. A hívek némán hallgatták először, majd kísérni kezdték. A halálra készülők hangja megtöltötte a bazilikát. A legenda úgy mondja, hogy a toronyba küldött gyermek hajnalra jelentette: eltűntek az ostromlók, megérkezett a felmentő sereg. Igen... itt zendült fel bizonyosan Ambrus Te Deumot hirdető hangja. Milánó népének nem kell meghalnia.

Itt állhatott, ahol a fiú, kurta cremonai köpenyében, tarsolyában néhány scudóval s madrigálos füzetével. Meghódítani - mint Ambrus - ezt a várost. Az óra elveri a tizenegyet. Bejut-e vagy sem a nagy hatalmú Ricardi úrhoz, a Szenátus elnökéhez?

A sárga palota előtt spanyol őrség: hadnagya nem érti, mit mond, mit mutogat a fiú. Szerencséjére itt már akad, aki olaszul is beszél. Egy másodtitkár először gúnyosan néz végig a legényen. De látja kezében a hangjegykötetet, tudja, hogy az elnök közismert művészbarát, szól az őrség tisztjének, s Claudio néhány perc múlva már Ricardi úr elé kerül.

A nagyúr előtt iromány ok halmaza, a szobában széles írópolc, mellette körmöl két spanyol barát. A titkár mélyen hajolva mondja testes urának, hogy az ifjú a bemutatott ajánlólevelek birtokában merészel Eccellenza színe elé kerülni.

Ricardi kíváncsian kap a madrigáloskötet után, szinte ügyet sem vetve, sem az ajánlólevelekre, sem a rövidköpenyes legénykére. Csücsörít, halk füttyöt szisszent el, feje oldalt billen, ujjával utánozza a karvezetőt. A nyomtatott madrigál egy pillanat alatt valamilyen torz, de élő valósággá alakul.

A duzzadt arcú, tokás, hasas mágnás lassan enged a spanyolos divatú merevségből. Egyszerre elmosolyodik. Mintha váratlanul kisütne a napsugár.

- Aztán hoztál... hozott messere magával valami hangszert? (Egy pillanatra tétovázik, a legényt „te”-nél jobb nem illeti, de két kötet madrigál után illik megadni a „messeré”-t.)

- Egy brácsát, eccellenza!

- Házamnál ma este kis ünnep lesz: Medina Sidonia hercege s Albuquerque grófja, akik Madridból átutaznak, megtisztelik otthonomat. Ott kipróbálhatja művészetét. Ön, ugye nem nemes?

- Cremonai polgár...

- Persze... polgár, erről mit sem tehet. Ha jobb köntöse lenne... azt vegye... Van? Akkor jó. Nem tud spanyolul? Kár... Nem baj, majd olaszul is megértetheti magát. Lesznek lombardok is. Különben gyűlölöm ezt az ostoba szót: „olasz”, túl kényelmes, s nem fed semmit sem. Csak a forradalmárok malmára hajtja a vizet: egységes Itália! Igazán nevetséges. Nehogy a spanyol urak előtt kimondja ezt a szót. Akkor este... addig gyakorolja szorgalmasan a művészetét.

Ricardi nagy házat visz. Ha átutazó kasztíliai grandok tisztelik meg mint a lombard tartományi szenátus elnökét, dicséri a nagyszerű spanyol szokásokat. Közben azonban - nemhiába agyafúrt lombard - ügyel arra, hogy a katolikus király keze ne nehezedjék túlságosan a szegény milánóiakra. A két madridi főúr merev malomkerék-csipkegallérban, hegyes szakállal, kunkori bajusszal olyan, mint egymás tükörképe. Ricardi körüludvarolja őket, mintha alig törődnék többi vendégével. Az asztalon nincs virág: hervadása túlontúl emlékeztetné a spanyol urakat a kikerülhetetlen elmúlásra. Az érsek, aki gyűlöli a spanyolokat, kimentette magát, segédpüspökét küldte el. Néhány helyi méltóság s a mantuai herceg másodunokaöccse, egy ifjú Gonzaga egészíti ki az esti társaságot. Az elnök helyi törpéje spanyol, olasz s lombard tájszólást keverve dülöng, tréfál, próbálja megnevettetni a grandokat. De ezeknek arca sem rezzen, fölényes, hideg tekintettel nézik ezt a „provinciális” színjátékot.

Vacsora után az asztalvégen ülő Claudio érzi, hogy feléje fordul a fent ülők tekintete. Ricardi sebes, olaszos spanyol szóval mondja, hogy estélyére sikerült megszereznie a leghíresebb cremonai madrigálköltőt. Erőltetett mosollyal kis emelvényre mutat, melyen egy clavicembalo áll. Claudio meghajlik, helyet foglal az ismeretlen hangszer mellett, ujja némán végigsiklik a billentyűkön. Ricardi felemeli nagy, kövér fejét. Feszült csend támad a teremben, amikor zengően, ércesen megszólal a húr. Előjáték következik, melynek tónusa elárulja az istenes éneket. A Cantiunculae-ból énekli, latin szöveggel, önmagát kíséri. Ez megnyeri nyilván a spanyol urak tetszését: egyházi ének hallatára biccentenek, s leveszik hatalmas, tollas kalapjukat, melyet fejükön tartottak az egész lakoma alatt. Ricardi bólint - „minden jól megy” -, a fiú hangja tiszta, csengő, iskolázott tenor: nem rezegteti torkát, mint az itteni énekesek, s tisztább, világosabb szövegkiejtése is.

Egypercnyi pihenőt tart. Elmosolyodik, ahogy egy akkordot leüt a clavicembalón, s halkan, majdnem röptében mondja a címet: *„Se andasse Amor a caccia”*, Torquato Tasso mester szövegére.

A spanyol herceg felkapja fejét *Ámor*-nál: lám, véget ért az istenes énekek sora. A két grand óriás kalapja árnyékába húzódik, csak égő sötét szemük villogása mutatja, mily feszült figyelemmel kísérik az előadást:

Ámor - ha vadászni indulna
Grechino is szívesen menne, mint kísérő,
Hogy az üldözött hölgyek nyomát kövesse.
Mily bájosak, mily szépek,
Egyformán kedves lények,
Mily gyermeki könnyen lépnek,
Grechino, te kényes-hamis,
Ha úgy akarja sorsod is,
Hogy menjen ma vadászni Ámor,
Fogd el a nőket, míg menekülnek nyilától...[1]

A vacsoravendégek - különösen a spanyolok - kocsmai vagy katonanótán kívül - inkább csak templomi zenét hallottak, bár ebből bizonnyal a legjobbat. Most szinte megrettennek ettől az újfajta, világi zenétől, a megszokott harmóniákon iskolázott fülük alig fogja fel a szokatlan disszonanciákat... Mintha a régi madrigálokból áradó plasztikus nyugalom elillant volna - egy pillanatnyi szünet, mely felcsigázza a figyelmet: a hang nem engedi el a szöveget, mellette fut, árnyalja, izgalmasan feszült, kibontakozik, hogy a drámai kifejlés tetőpontjára érkezzék. S amikor elér a hegygerincre, összecsuklik, elapad, nincs tovább.

A spanyol vendégek összehajolnak. Nem lázadás-e ez, amit hallanak? Összhangban van-e a regulákkal? Nincsen-e mögötte valami burkolt lázadása az olaszoknak Castilia vagy a Szent Hivatal ellen? De a fiúnak olyan tiszta, átható tekintete, kérdően néz a házigazdára, s várja, míg Ricardi bólint. Hallgatják az új madrigált:

Non si levava alba,

még nem kelt fel a hajnal... a hangok, ahogyan feltörnek, még magukkal hozzák az éj puha szürkeségét, a barna ködök gomolygásából csak lassan, nagyon lassan bontakozik ki a pirkadás... S utána oly lágyan, mintha alig neszelő erdő hajnalát lesné, megszólal a dal:

Lám, még nem kelt fel az új nap hajnala,
még nem csillan madárkák tollán a nap,
még ragyog az égen Ámor csillaga,
s itt bolyong két könnyűlépésű szerető,
akiket karjába ölelt e boldog éjjel,
miként akanthus ágai, ők is összefonódnak,
váltanak édes ölelést s édes könnyet,
a végső búcsút elegyítik
forró csókokkal s keserű sóhajokkal,
ezer gondolat cikázik, ezer vágy támad,
ezer sóvárgás, mely már nem érik násszá.
Így dereng fel a hajnal,
mely beborítja a két szeretőt.

[1] Szerdahelyi István fordítása.

Senki sem nyúl a tálba füge után, az apródok mereven állnak, kancsóval a kezükben. Kézbe veszi brácsáját, pengetni kezdi: ez a *Cantai un tempo* melódiája: az ujj mint márványpánt fogja át a hangszert, s a hosszúkás arc ráhajlik nyakára. Amikor utolsót bong a húr, Claudio meghajlik, s már készülne beleolvadni a terem homályosabb sarkába, amikor Ricardi úr magához inti.

A nagyúr olasszá vedlett: elvillan arcáról a színlelt spanyolos merevség, szemében mintha könny csillanna. Kezet nyújt, megrázza Claudio kezét. S most mintha valóságos csoda történnék: Medina Sidonia hetedik hercege könnyedén megbillenti ültében tollas kalapját, s alig hallhatóan rebegi „muchas gracias". Albuquerque grófja (a hagyomány szerint e neves családba vagy két évszázaddal ezelőtt sajnálatos módon belekeveredett a saragossai főrabbi vére...) erre levonja ujjáról vékony pántú zöld köves gyűrűjét, s odakínálja az ifjú Monteverdinek. Ricardi boldog: lám, sikerült jókedvre hangolni a spanyol nagyurakat: bizonyos, hogy Madridban is tudni fognak majd erről a milánói fogadásról.

Amikor visszamegy asztalához, nem tudja, megnyerte-e a ma esti csatát? Ricardi dicsérte, de egy szót sem szólt arról, bejuthat-e a tartományi vagy udvari zenekarba. Pénze oly kevés, hogy legfeljebb még két napig maradhat e drága városban, ahol még a pohár vízért is fizetnie kell. Ám amikor székéhez ér, egyszerre tekintete egy fiatal szempárral találkozik, egy vidám, ifjú ember öleli át hevesen:

- Messere, szívem ön elé borítom. Csodálatos volt... az ének, a játék... a kompozíció. Bocsásson meg, Cesare Gonzaga a nevem... igen, Mantuából átjöttem, így kerültem ma a kormányzóhoz. Nem... ne gondolja, hogy legközvetlenebb rokonom a fenség... Másodnagybátyám... vagy harmincan vagyunk ebből a családból. Mindegyikre nem is lehet tekintettel a herceg... különösen, ha nem dámák, hanem legények, mint magam... de egy bizonyos, hogy ha hazamegyek, beszélek a fenséggel. Volna-e kedve, messere, eljönni hozzánk Mantuába? Magunk közt, nem vágyakoznék egy percig sem ide, Milánóba... Mintha nyársat nyeltek volna, mihelyt meglátnak egy spanyol urat. Ezek a jó lombardok sohasem lesznek kasztíliai grandok... de mégis őket akarják utánozni. Az ember ilyenkor érzi, milyen más világ a mi kis országunk! Mantuában is, persze, sok a baj... de nincsenek legalább ott, halkan mondom, ilyen átkozott spanyolok. Jöjjön hozzánk, Claudio. Nálunk az egész város szereti a zenét... ha végigmegy az utcákon nappal... és éjjel... mindenütt hallhat fuvolát, viola d'amorét... mit tudom, miféle hangszereket. Ez onnan van, hogy boldogult hercegünk, a tiszteletre méltó nagybátyám, Guglielmo, a púpos - maga is mindennap zenélt. Madrigálokat szerzett, s én magam láttam, hogy néha okiratok szélére is apró hangjegyeket írt. Talán a halálos ítéletnél egy Miserere volt... ha kegyelmet adott: Deo Gratias. Higgye el, messere, nincs jobb hely ifjú zenésznek Mantuánál... milyen kedves az udvar, milyen jószívűek a hölgyek. Adja meg címét, s még csak azt kérném, nem kölcsönözhetné-e egyik madrigálosfüzetkéjét, hogy ha hazamegyek, nagybátyámnál ezzel erősítsem szerény szavamat.

Ha elviszi kegyelmességed...

A két fiatal szeme egymásra nevet.

A szűk, bérelt szobában zúgó fejjel ébred: mintha csak álom lenne az egész tegnapi este. Számolja pénzét. Holnapig ki kell bírnia. Ricardi búcsúzóban odavetette: ötkor várja a Szenátus palotájában.

Hosszú az idő délutánig. Körüljárja a Castellót, mely mint vércsefészek ül a város lelkiismeretén: előtte, mögötte spanyol őrszemek, a lőrésekben ágyúk - szemben a törpe házakkal. Kószál, kimegy a hosszú sugárúton a római oszlopsorig, visszafordul, benéz a templomokba,

megkeresi Leonardo mester csodáját, az Utolsó Vacsorát a téglaszínű kolostorban. Milánó arca szüntelen változik. Mire odaér a kis térre, mindent izzó lávával önt el a nap. Itt élt hát a mester? Egy barát mutatja az utat. A második teremben először csak a hűvös, nyirkos fal páráját érzi, majd rádöbben a képre, melynek színei nem ragyognak, inkább erőtlenek. De maga a kép olyan szívfájdítóan szép, hogy meg kell támaszkodnia a szemközti falhoz. Sorba veszi az apostolokat, s nézi, mint elevenedik meg minden arc, csupa mozgás: mintha ritmikusan megmozdulnának egyszerre, valamilyen ismeretlen nyelven beszélni kezdenek - a tekintet megelevenedik, a színek embertestté változnak, köntösök redőjén foltoz végig a besurranó fény. Már nem látja a peregő festék s omló vakolat pusztítását - minél tovább nézi... talán órákon át, annál ritmikusabb lesz, annál áthatóbb a *Cenacolo*.

Kimegy, egy darabig ül a kertben, míg a fráter nem érinti vállát: dél van, zárunk, barátom, ideje, hogy ebédelni menjen. A sugárút oldalutcácskájában magafajta ifjú legények esznek. Hatalmas cseréptálban sáfránysárga tészta gőzölög, halványpirosas vékony bor a kőkancsóban, kicsit keletlen, korpás kenyér. Aki végzett, kotorász iszákjában, néhány kispénzt vet oda a napfényben hunyorgó kocsmárosnak, aki bekaparja, alig köszön.

Gondosan öltözik otthon, mielőtt a nagyúrhoz megy. Kalamárist s tollat kér szállásán. Nagy betűkkel rákanyarintja a madrigálok Második Kötetére: „A kegyelmes Jacopo Ricardi úrnak, ő Katolikus Felsége Tanácsa és Szenátusa nagytiszteletű elnökének." Tetszelegve nézi: szép, kalligrafikus írás, szerencsésen egészíti ki a velencei nyomdaművészetet.

Fél órát vár, míg bejut Ricardihoz. Most tápászkodik, szuszogva sziesztájából, mely kora délelőttől késő délutánig terjed, csak az ebéd szakítja meg.

- Szép volt, nagyon szép volt este... a vendégek is meg voltak elégedve. S ez sok, nagyon sok. Így lehet valamit *ezeknél* elérni, amice. Térjünk rá a kázusra. Mindenki tudja, hogy őfelsége igen takarékos... mondhatnám... fukar. Már, persze, ő maga bőkezű, de a hivatalai... Madridban... Én magam semmiben sem dönthetek. Csak a postával tehetek javaslatot. Például úgy, hogy az udvari... kormányzói zenekar kiegészítésre szorul, vegyék fel kegyelmedet az udvari kápolnába, akár mint énekest, akár mint zenészt. A kormányzó most távol van Milánótól, de bizonyára hálás lesz előterjesztésemért. Hozzáteszem, ifjú embernél tündöklő erény a türelem. Önnek meg kell várnia békén odahaza, míg Fülöp király őfelsége dönt. Miért csodálkozik? Sokkalta kisebb dolgokban is legfelsőbb elhatározását kell kikérnünk. Nem csoda, ha napról napra - mint az urak mesélik - mindenki alszik Madridban, csak őfelsége dolgozik s virraszt. De ez nem az ön dolga. Csak annyit: a spanyoloknál, ezt jegyezze meg, nem számítanak a napok, náluk nincs, hogy „hora ruit", ők mindent az örökkévalóság tükrében cselekednek. Most nyár vagyon... őszre bizonyosan megjön a válasz... legkésőbb karácsonyra. Addig várjon türelmesen Cremonában, engedelmeskedjék híven az isteni és emberi törvényeknek. Nehogy panasz legyen önre, mert akkor nem segíthetek. Ha a felség hozzájárul az alkalmaztatásához, nem késlekedek majd s üzenek. Sajnos, azonban az sincs kizárva, hogy a király úgy találja majd: a milánói udvarnak elég a tizenhét zenész... Akkor pedig - egészen tehetetlen vagyok. Nem segíthetek. Hogy pedig mégse járt légyen egészen hiába... az ajánlásért... s azért a szép tegnapi estéért, fogadja el tőlem ezt a három dukátot!

6.

A ferrarai Sant'Agata kolostor-börtön őre ismerte betegeit: a majdnem mozdulatlanul maga elé meredő csendes őrültet, a megláncolt, elmeháborodott asszonyt, a fénytelen tekintetű agyalágyultat, a mételytől szaggatott zsoldost, aki napszámra döngeti cellája falát. De legjobban Torquato Tasso nemesúrtól félt. Őr volt és ápoló egy személyben, hisz a herceg doktora csak ritka alkalmakkor látogat el Sant'Agatába, hogy benézzen a föld alatti odúkba, vagy a jobb, tágasabb cellákba, körüljárja a hosszú, sötét folyosókat, megízlelje a betegek levesét.

Itt él már hét esztendeje Tasso, a költő, akinek neve ismeretes a föld uralkodói előtt is. Csak így lehet, hogy gyakorta hoznak ajándékokat neki, ételekkel megrakott kosarakat, ritka könyveket. De Torquato mester jó vagy rossz napjainak titokzatos görbéje szerint fogadja a dolgokat s embereket. Hosszú ideig maga elé meredve néz üveges tekintettel, jeltelenül patakzik körülötte az idő - míg valami ismeretlen, belső jelre hirtelen ki nem gyúl elméjében a fény. Ilyenkor papírt ránt elő, sebes tolla szalad az árkuson, ha egy ívet teleírt, lesodorja: a kőpadlón mindenütt tintacseppek, megkezdett, ép vagy széttépett papírlapok.

Néha vidáman beszélget őrével, Giacintóval: hívja esti óráiban jöjjön be, poharazzon vele - ilyenkor nem szereti a magányt. De rövidesen nyugtalanná válik, elkomorul. Ha egyedül van, a polcot torlaszként tolja az ajtó elé, veszedelemtől tart, képzelt támadótól, ha belopózik bolthajtásos cellájába a homály. Ha ilyenkor lámpát kap, megnyugszik, de csak addig, míg az őr nem hoz ételt. Ha a leves sósabb a szokottnál, vagy az almán foltot vesz észre - ez már a titkos üldöző mérgező keze. Még nem öreg ember, de lesoványodott arcából csak két szeme sugara lángol ki. Hét éve itt él a ferrarai herceg akaratából, s úgy érzi: valójában koporsóba került, melynek fedelét rácsapták.

Giacinto a látogatóknak elmondja, hogy a legkegyetlenebb roham akkor érte a nemesurat, amikor gyanútlanul felvitt szobájába egy Velencéből érkezett kis csomagot. Igen, már ő is tudja kívülről a történetet: bizonyos átkozott Celio Malaspina a költő engedelme, akarata nélkül, sőt éppen annak ellenére megszerezte potom pénzért Tasso úr barátaitól a Megszabadított Jeruzsálem kéziratát - s ezt irodalmi kalózok jogán, saját idétlen verseivel megtömködve - kinyomtatta, s Tasso hírnevébe kapaszkodva *piacra* vetette.

Igen... ez volt a legsúlyosabb roham. Először csak lapozott a könyvben a beteg, majd mintha tintatengerré vált volna az egykori kolostorcella. Papírlapok repültek, egyenként ízekre tépte szét az oldalakat, szörnyű átkokat mormolva, jajgatva, könnyezve - papot kérve, míg zokogni nem kezdett, ezzel kissé lecsillapodott indulata.

Ez még tavasszal volt, azóta különösen kell ügyelni a betegre. Azt mondták, persze, neki - ez az egyetlen kötet volt, melyet tisztelői számára rendeztek a prés alá. De a furfangos Celio kiadása elárasztotta Itáliát. Nem volt olyan írástudó, aki ne kívánta volna akár drága pénzért is megszerezni a Gerusalemme Liberata egy példányát. Tasso egyszerre minden kortárs költő fölé emelkedett, s a szokványos hasonlatokban Vergilius és Petrarca mellé lépett - mint harmadik.

Tasso száz ötletes módon csempésztette ki leveleit, melyekkel felkereste a föld hatalmasságait: királyok, fejedelmek, bíborosok, maga a szentatya kérte Alfonzo herceget: nyissa meg Itália legjobb költőjének ispotálybörtönét. De Ferrara ura hajthatatlan maradt. Torquato Tassónak - így szólt mindig válasza - elborult az elméje. Ha kiengedném, csak magában ejtene kárt, s fenséges személyünket árasztaná el meg nem érdemelt gyalázattal.

A ferrarai kis államnak, melyet a nagy hírű, mogorva Alfonzo kormányzott, Tasso is súlyos terhe volt. Kihaló nemzetségének múlt fénye riasztotta. Ha magtalan marad - a szentszék birtokai közé olvasztja az Esték örökét. Nincs szükség arra, hogy egy költő őrülettől korbácsolt szava külön még Ferrarára irányítsa a világ figyelmét. A követjelentésekre, kérvényekre, magas közbenjárásra így hangzott el minden esetben a hideg, fejedelmi „nem”!

Vincenzo, a mantuai herceg, Alfonzo sógora rándult át Ferrarába. A szigorúbb erkölcsű, komor hangulatú udvart egyszerre felverte a szeszélyes, ellenállhatatlan varázsú mantuai ifjú s hozzá hasonló vidám környezete. Amikor a csillogó vértes, selymes köntösű, csipkés gavallérok csodálatos paripáikon felvágtattak a kastély dobogóhídján - mintha kicserélték volna az Este-udvar hangulatát. „Úgy mondják - nem minden szép ferrarai dáma sütötte le szégyenlősen szemét, ha Vincenzo herceg forró hévvel szórta lába elé bókjait” - jegyezte fel este kapcsos könyvébe az udvari krónikás, s e kegyeskedő mondás elárulja, milyen forró szél söpört végig a hűvös Ferrarán, ha betört ide Mantua élvhajhász, szépséget kereső s botrányokat hajszoló ura.

Este kártyáztak a mantuaiak. Alfonzo zsugori ember volt, udvarában nem is tűrte Fortuna vak játékát. De a mantuaiak új divatú festett kártyákat hoztak magukkal, s a ferraraiak is égtek a vágytól, hogy a kártyalap mellett próbálják ki, melyik várost kedveli jobban a szerencse istenasszonya.

Vincenzo vesztett. Mosolyogva kotorta elő aranyait a szattyán erszényből, de hamarosan a fenekére ért. Viszont Alfonzót a jól induló játék jókedvre hangolta: a hímzett brokátterítőn - ahová az ezüstpáva csőre nyúlt, már szép halmocska aranyat púpozott.

A mantuai még mindig vesztett, amikor a vendéglátó fejedelem udvarmestere mutatta beteges urának az új divatú francia órán az előreszaladó időt.

Vincenzo tréfás kétségbeeséssel nézett titkárára, Striggióra: a mantuaiak már a második napon eljátszották az egész útiköltséget. A mantuai herceg barettjáról letépte gyémántos díszcsatját, ezt vetette az asztalra. A kő felszikrázott a gyertyalángban - Alfonzo nem tudott ellenállni.

- Ellene?

Vincenzo látta, amint sógora ujja karomszerűen begörbül a kapzsi szenvedélytől: tetszik neki a ragyogó, ritka kő.

- Olyan nagy tétet kérek tőled, melyet ha megnyerek - mindketten nyerünk. Nos, találd ki, mi légyen a tét, Alfonzo?

Az udvar körbeállta őket: az este elérkezett a feszültség csúcspontjához. Alfonzo szeme a kőről sógorára villant.

- Ha nyerek - nekem adod Torquato Tassót!

A gyóntató rettenve tárta szét kezét. Sant’Agata foglya rab is, őrült is, de mégis emberi lény, s a herceg koronájának komor éke - hogyan lehet egy festett lap szeszélyére rábízni sorsát? De a ferrarai herceg szeme már nem engedte el ellenfelét. A pillanat, erősebb volt minden fejedelmi bölcsességnél: Ferrara s Mantua kártyapárbajában Alfonzo feltette a gyémántcsat ellenében Itália legnagyobb költőjét.

Vincenzo élvezte s kihasználta a váratlan, csodálatos színjátékot. Lassú, szertartásos mozdulatokkal keverte a kártyát... lassan pergette végig a lapokat, kétszer-háromszor: a körülállók lássák, nincs benne semmi ördöngösség, semmi csalás. Osztott. A szerencse ingadozott... hosszú ideig szinte fej fej mellett futott Mantua s Ferrara. Már senki nem törődött arannyal s gyémánttal - olaszok voltak, *Tasso volt a tét*.

Alfonzo lerakta az utolsó lapot, Vincenzo mellé helyezte a magáét. Az illem úgy kívánta, hogy a vesztes felálljon, különösen, ha vendéglátó, s az utolsó játszma után ölelje át ellenfelét.

- Miért akartad épp Tassót, Vincenzo? Magad fogod megbánni a legjobban!

A szőke herceg nevetett. Barétja mellé visszatűzte megmaradt ékességét, játékos meghajlást tett sógora felé:

- A játéknak vége. Kérem fenségedtől Sant'Agata kulcsait!

Alfonzo halálsápadt volt, akik ismerték, látták, hogy minden erejével el kell fojtania félelmesen feltörő indulatát. Az asztalon még ott feküdt Vincenzo győztes lapja, felfordított világos pergamenhasával. A herceg maga kapta kezébe a tollat:

„Torquato Tasso nemesúr szabad." A kemény aláírás: *Alfonz Dux Ferrarae*! Még csak annyi fért a lapra, hogy a herceg benyomhassa a lágy viaszba titkos gyűrűspecsétjét. Az estének vége volt: a mantuaiak szorongó szívvel tértek szállásaikra.

Tasso későn kelt. Végigszámolta szokása szerint az ágyból Ferrara kongó harangjait. Két látogatót jelentettek. Az egyik Manutius velencei nyomdász és kiadó, a másik Carlo Gesualdo, Venosa hercege - a híres zeneköltő. Percek múlva már megindult a cellában a beszélgetés. A déli főúr sólyomarcán végigszántott a szenvedés. Mindenki ismerte tragédiáját: az érzékeny szívű poétát, az Itália-szerte ismert madrigálköltőt megcsalta felesége, s Don Gesualdo saját kezével védte meg becsületét, megölve asszonyt s csábítót. E kettős halál komor árnyéka borongott körülötte. Egyetlen öröme maradt - a zene. Nápolyból ért ide, első útja Sant'Agatába vezetett. Manutius viszont azért érkezett a költőhöz, hogy rábírja: adja át házuknak kiadásra a *Jeruzsálem* átnézett, hiteles, approbált példányát. Manuzio, aki sűrűbben látogatott el Ferrarába a fogság évei alatt, erősen leromlott állapotban találta Tassót. Amikor felkelt, keskeny, kissé szennyes csipkegallérjából sovány, szakállas, szomorú arc meredt elő. Önkéntelen mozdulattal megdörzsölte csuklóját. Egy évig láncra verve tartották a dühöngők pincesorában: a vasperec beette magát csuklójába. Ha változott az idő, mindig érezte nyomát.

Giacinto benéz, övén csörren a kulcscsomó: a rab ismeri őre arcát, látja - riadt. Nyugtalan lesz, Gesualdo s a velencei kiadó észreveszi hirtelen felszökő izgalmát. Tasso elsápad.

- Kivégeznek. Most jönnek értem!

Egy fejedelmi kényúr városában minden lehetséges, s Manuzio is ismer sok-sok hasonló velencei történetet. Az ajtó hirtelen feltárul, egy udvari ember lép be, mögötte a doktor s néhány testőr a fejedelmi őrségből.

- Őfensége kegyelmét hozom, messer Torquato. Kegyelmed engedelmet kap, hogy elhagyja a kolostort s városunkat - ha szent ígéretet tesz arra: tiszteletben tartja a fenséget, s nem tesz semmi olyant, ami beszennyezhetné urunk vagy országunk jó hírét.

Hét éve rab. Mindennap egy rovatot karcol az ablak melletti falra... Hány rovat...? Feltisztul egyszerre riadt tekintete. Még kémlelve nézi a doktor arcát: nem valami ördögi tréfa ez?

- Minek köszönhetem?

- Mantua ura... Vincenzo járt közben kegyelmedért. Vele együtt fogják elhagyni Ferrarát. Kegyelmed e perctől kezdve szabad.

Tizenhat éves lehetett Vincenzo, amikor Tasso látogatást tett Mantuában, s az akkor udvari költőtől kért néhány aranyat kölcsön, hogy bátrabban indulhasson el egy éjszakai kalandjára... A testőrök csoportja szétnyílik: aki bejön, szép szőke ifjú, már elvesztette gyermekformáit -

dúsan hímzett fehér selyemköntösben, ékszerei ragyogásában lép be: mindebben van valami színpadias.

- *„Chiaro Vincenzo”* - tolul önkéntelenül Tasso ajkára egy nyolc évvel ezelőtti verssor: mantuai látogatása alkalmával írta az ifjú princ tiszteletére, amikor összebarátkoztak, amikor ez a rajongó ifjúember megosztotta vele világfájdalmát s minden féltékenységét apjával, a Púpossal, Guglielmo herceggel szemben.

Valóban... mintha színpadi jelenet lett volna, amint az életerős Vincenzo átöleli a sovány, riadt, ápolatlan Tassót. Egy percig így maradnak egymással szemben, a fejedelmi pártfogó s az elmebetegnek mondott költő.

- Hajóm vár, messer Torquato. Bizonyára nincs túl sok poggyásza, hogy ne tudná sietve elhagyni ezeket... a falakat?

Körös-körül elszórt kéziratlapok, vetetlen ágy, szennyes bútorok. Lehajlik, felemel egy papírlapot.

- Egyetlen ilyen oldal... s mosolyognak a múzsák egész Itáliában!

A hangulat megenyhül. A Sant’Agata parancsnoka lép be, s fejedelmi parancsra frissítőket kínál. Míg egy apród igyekszik Tasso holmiját rendbe rakni, Vincenzo szeme Gesualdóra s Tasso sarokban álló viola da gambájára téved.

- Don Carlo, nem mosná le rólunk búcsúzóul a lélek porát?

Venosa hercege, akit Itália legnagyobb madrigálszerzőjének mondanak, mosolyog, leül, lába közé veszi a hangszert. Szép, tiszta bariton hangja van. Ha énekel, érezni, milyen víg, milyen derűs lélek lehetett Gesualdo, míg rá nem szakadt a sok megpróbáltatás. Tasso strófáját énekli, egy percre mindenki elcsendesedik. Verstől és zenétől lesz fényes Sant’Agata örökpenészes fala.

7.

Vincenzo hercegnek ezer dolga van. Chieppio, a kincstárnok, számadásokkal untatja: a vámok és adók bevétele csökkent a múlt hónapban, viszont a fenség ferrarai kirándulása temérdek pénzt nyelt el. Arra igazán nem volt elkészülve a mantuai kincstár, hogy San Sepolcro bíborosa egyetlen éjen húszezer scudót nyerjen el a hercegtől.

Torquato Tasso - ma ezt jelentették - újból nyugtalan kedvében van, mindenkit gyanakodva fogad. Kiújult rémlátomása, hogy meg akarják mérgezni. Egész nap kéziratait bújja: „ide lopakodott be a Sátán...” Mintha önmagát gyötörné, lapról lapra szaggatja szét a sűrűn írt oldalakat.

A költő, mióta Mantuában heverte ki ferrarai fogságának esztendőit, újból dolgozik, de munkakedve, feléledt költői ragyogása ilyen nyugtalan napokkal váltakozik. Önmagát vádolja ilyenkor, hogy akaratlanul, démoni incselkedésre megsértette a hit szellemét. Mindenáron vezekelni akar, elhívatja Mantua inkvizítorát, az öreg dominikánus atyát, követeli tőle - fedezze fel, írásaiban merre bújt el a sátán, s bánjon vele bűne szerint. Az egész udvar, a város, talán Itália is tudja, hogy Tasso ilyenkor nincs eszénél, nem szabad ingerelni, néhány nap múlva saját magától megnyugszik. A baj az, hogy ilyenkor leveleket ír a Szent Hivatalhoz, bíborosokhoz, fejedelmekhez, melyeknek riasztó emberi valóságát egy nagy költő elborult, de ragyogó képzelete hevíti. Amikor elfognak egy-egy ilyen kicsempészett levelet - Vincenzo megérti ferrarai sógorát.

De nincs túl sok ideje Tassóval foglalkozni. Hadainak parancsnoka, Carlo Rossi jelentkezik nála, aki másik tiszte szerint mindennemű ünnepségek, mulatságok, látványosságok főintendánsa. Most mint katona mutat egy flandriai hosszú csövű muskétát, mellyel pontosabban, biztosabban lehet célozni, mint a mantuai puskákkal. Darabja potom tíz scudo. A herceg múlt havi kártyaadósságából fel lehetett volna szerelni az egész fejedelmi testőrséget.

Vincenzo herceg harmincéves, s mióta átvette apja, a Púpos örökét - homlokán szaporodnak a redők. Hányszor állt szemben apa és fia, amikor a józan, számító, fukar és bölcs Guglielmo kétségbeesetten korholta szeles, könnyelmű, jóra s rosszra egyaránt hajlamos fiát. Vincenzo átmegy a szomszéd terembe, melyet érintetlenül hagyott úgy, ahogy apja betegségének utolsó napjaiban állt. Itt mintha az ő szellemével beszélne, nehéz óráiban az életében annyiszor gyűlölt, talán félreismert különös apával társalog. A Púpos - a Gobbo - clavicembalójának fedelét nem csukták rá a zeneszerszámra: úgy maradt a kotta is, amiből az öreg herceg utoljára játszott. Sarokban kis aranyozott polcon a húros szerszámok: lant, brácsa, viola d’amore, viola da gamba. Mert a pedáns, zsarnok Guglielmo ellopott óráiban nemcsak zenekedvelő, hanem jeles madrigálszerző is volt. A szomszédos asztalkán a Púpos kottalapjai. Csúzos kezével néha fél éjszakán keresztül is rótta verébfej-hangjegyeit, melyeket másnap drága pergamenre tisztázott az udvari hangjegyíró. „Kedves rokonomnak, Bajorország fenséges hercegének” - így szól az utolsó madrigál ajánlása, hajnalra már kihullt a Gobbo kezéből a toll. Münchenbe kellett volna vinnie a lovaslegénynek, egy fejedelmi évfordulóra, mint ahogy megajándékozta motettáival, ájtatos zeneműveivel is a rokon udvarokat, a sógor császárt s a Mantuához nem mindig kegyes szentatyát.

Vincenzo egy percre leült a clavicembalo mellé, ujja végigfutott a billentyűkön, anélkül hogy hangot próbált volna. Mantua csak látszólag békés, megelégedett, biztos kis ország: a spanyol árnyék rátelepszik az egész Félszigetre. Nem lehet tudni, honnan, mikor indul el valamilyen végzetes támadás. De itt, a Reggiában mindebből nem érezni semmit. Ha kicsit figyel, hallja, amint a szomszédos szárnyon jókedvű udvaroncok és hölgyek már délelőtt táncolják a *pavané*-t.

Arra gondol, mióta apja meghalt, mintha valami kiszállt volna a Palota lelkéből. Legerősebben talán a zenekarban lehet érezni, hogy megöregedtek a zenészek. A Púpos büszkélkedett azzal, hogy Itáliában neki van a legjobb cappellája. Énekesek s zenészek mindegyikét ő maga válogatta: a mantuai orkeszterrel nem mérkőzhetik a firenzei nagyherceg zenekara sem. A gyász hetei s hónapjai után - lám - nem is volt ideje foglalkozni vele. Carlo Rossi a megmondhatója, hányszor menekült az öreg, beteges karmester, a flandriai Giaches de Werth mester elől, aki újból és újból kihallgatást kért: bizonyára pénzt, új művészeket... új feladatokat akar. A jövő hónapban lesz Borbála napja. Anyai barátnőjét, egykori csodálatos szerelmét, Barbara Sanseverinót, Sala grófnőjét szeretné egy kis ünnepségen névnapja alkalmából megtisztelni. A hercegné is megérti ezt a vonzalmat: a távoli Colornóban, a pármai hercegség területén lakó Barbara a kor világának egyik híressége. Ahogy múlnak felette az évek, szépsége változatlanul ragyog, s szellemének csillogása erősíti a legendát, hogy Barbara - örök. Így az okos, türelmes Medici Eleonora, Mantua hercegasszonya is hozzájárult ahhoz, hogy az ő nevében menjen Barbarához a meghívás.

De hogyan töltik ki az ünnepi napokat? Mit javasol Carlo Rossi, a hadvezér s intendáns s ezenfelül rokon. Zenész díszfelvonulást lehetne rendezni a fegyvertéren... vízi ünnepet a Minción, éjszaka fáklyás felvonulást... tűzijátékkal a parkban. De mindez már sokszor szerepelt az ünnepi alkalmak sorában, s a kincstár mai szűkösségében Chieppio mester erre nem talál fedezetet. A billentyűk nagyon halkan megszólalnak, az érces pengésű húr mintha panaszszót adna. Elmenekül a Púpos szobájából, mintha a küszöbig követné az öreg herceg korholó szava.

A kihallgatások termében don Cesare Gonzaga, ifjabb rokona vár. A család kiváltsága, hogy külön bejelentés nélkül is a fenséges rokon elé kerülhet. Vincenzo tudja, hogy az ifjú őrgróf nemrég tért vissza Milánóból, ahol bizonyára spanyol urakkal is találkozott. Az ilyen beszámolóban mindig lehet valami, ami Mantua sorsa szempontjából érdekes. Így bekérette udvari titkárát, Alessandro Striggiót is, hátha lesz valami feljegyzésre érdemes. Minthogy még sok minden teendő várt a hercegre, úgy parancsolta, hogy könnyű ebédet szolgáljanak fel hármuknak a dolgozószobájában.

- Kegyes Vincenzo (ez a megszólítás is előjoga volt minden Gonzagának), sietve kell elmondanom, hogy legszebb élményem egy estély volt, melyet a Szenátus elnöke, Ricardi úr adott. A vacsora ugyan nem lett volna méltó fenséged asztalához, túl sok volt a sáfrány és a fűszeres spanyol mártás benne - de ami utána következett, mindenért kárpótolt. Jelen volt egy ifjú cremonai muzsikus. Megjegyeztem a nevét, már csak azért is, mert már kétkötetnyi kinyomtatott madrigálját is mutatta. Claudio Monteverdinek hívják. Városának híressége, Marc'Antonio Ingegneri mester nevelte. Fiatal ember, korombeli. Valaki városából beajánlotta Ricardihoz, Claudio ugyanis ott akarja hagyni Cremonát, udvari zenekarhoz szegődnék el. Hallottam énekelni... hallottam, amint clavicembalón s utána violán játszott. Fenséged tudja, hogy nemcsak szeretem a zenét... de még boldogult Guglielmo herceg is elismerte: értek hozzá. A vén karvaly Ricardi meg szeretné kaparintani a fiút a milánói zenekarba, különösen azért, mert éneke s játéka felettébb tetszett Medina Sidoniának s Albuquerquenek, akik szintén ott voltak a vacsorán. Egyébként arról, amit velük beszéltem... majd külön is be szeretnék számolni fenségednek.

- Mi a javaslata, Cesare? Nyilván már magában eldöntötte?

- Kegyes Vincenzo, ne bízzék csak az én szavamban, de küldje le fenséged Cremonába valamelyik zeneértő emberét. Ricardi, tudom, nem dönthet. Az udvari zenekar bővítésére csak Fülöp király adhat engedélyt... míg az megjön... Siessünk, mert ha ez a fiú kicsiszolódik, Itália egy nagy muzsikussal lesz gazdagabb...

- Ön látta kompozícióit?

- Fenség, egyik füzetét magammal hoztam. Nem jövök fenséged elé üres kézzel! Természetesen úgy... hogy éjjelre fogadtam egy íródeákot, aki hajnalig lemásolta. Hódolatom jeléül, Vincenzo...

Vincenzo arca egyszerre mosolyra derült.

- Cesare, ön úgy viselkedett, mint egy igazi rokon, aki szívén viseli a mi Reggiánk ügyét. Tulajdonképp nem is tudom, miért keresi fel oly ritkán udvarunkat... Tudom... tudom, az otthoni birtok... s hozzá öten vannak testvérek. Hisz magunk között vagyunk... De látja, üres még a testőrség harmadik kapitányának állása... Ha Rossi is hozzájárul, eljönne hozzánk, kedves rokon?

A herceg ragyogott. Szeretett kegyeket szórni, mecénási varázsban ragyogni. Könnyű öleléssel bocsátotta el a váratlan kegytől egészen megszédült új testőrkapitányt. Behívatta Rossit, aki maga zenekedvelő volt. A herceg, Striggio és a generális a kottalapok fölé hajolt.

- Nézze csak, Carlo... valami különös merészség van ebben... ez valami egészen újszerű. Disszonancia? Kilenceddel ugrik. Hogy jön ez ki az énekben? Ki bírja átfogni ezt a spáciumot? Új fegyverekkel ostromolja ez a fiú a Sacra Musica falát. Mondja, nincs itt épp valaki kéznél az udvari zenészek s énekesek között...?

- Fenség, Cattaneo, a zenekari brácsás már harmadnapja szeretne kérni kihallgatást. Leányát, Claudiát hozta magával. Szeretné, ha az ünnepi nagymisén a lánya énekelhetné a Glóriát.

Szeszély, játék, türelmetlenség keveredett Vincenzo egyetlen mozdulatában:

- Hát akkor jöjjenek be mind a ketten. Az ember hozza a szerszámát.

Néhány perc: a kissé csúzos lábú zenész s a szép, barna szemű lány, izgatottan a váratlan megtiszteltetéstől, meghajolnak a fenség előtt. Cattaneo kezében hozza violáját, a parancs szerint. Vincenzo kegyes s ragyog.

- Ne féljenek... nincs semmiféle vizsgáról vagy próbáról szó. Egy ifjú cremonai muzsikus néhány darabja jutott birtokomba. Szeretném hallani... valóban olyan-e a kompozíció, mint amilyen az ifjú mester híre. Claudia kisasszony nézze át, vállalja-e, hogy így, előttünk leénekli a madrigál szopránját? S Cattaneo mester kísérné?

A férfi kezébe veszi a kottalapot.

- Fenség, én már hallottam erről a cremonai fiúról...

- Annál jobb! Kezdhetjük, mester?

Cattaneo elpirul: a „mester” szó szinte túl sok a herceg szájából - valójában csak a karmestert, maestro Giaches-t illeti meg. Mosolyogva int lányának „ne félj, Claudia”. Jó zenész Cattaneo, míg a herceg, Rossi s a titkár a kényelmes karosszékekben helyezkednek el, szinte improvizálva belekezd a kíséretbe. A kottatartón áll a két kiterített kottalap: apa és lánya egymás mellett áll, látják, milyen egyformák. Cattaneo most mintha felszabadulna. Nincs itt a pedáns Giaches de Werth, aki mindent flandriai módon szeretne: pontosan, fioriturák, melizmák nélkül... szárazon, a kották szerint. Itt „olaszos” módon, félig rögtönözve csillan elő szép tónusú, melegen árnyaló violájából a hang.

Claudia hangja kibontakozik a csendből. Az első taktusok után leveti izgalmát, apjának közelsége erőt s bátorságot ad énekének. Egy éve már neve ott szerepel az udvari énekkar tagjai között, de eddig még nem volt soha alkalma bemutatni szólóművészetét. Az ismeretlen szöveg... ez a mély, tassói vers is lenyűgözi, a feladat izgalmas, a hang szárnyal, az apa violája,

mint valami bátorító, biztos kézfogás, úgy kíséri... Persze, ez csak a szoprán szólam, s Cattaneo minden művészetére, díszítőkészségére szükség van, hogy feledtesse a hiányzó másik három hang harmonikus összeolvadását.

- Kitűnő... kitűnő, Cattaneo mester. Köszönöm. Rossi gróf majd külön is kifejezésre juttatja hálámat. S Claudia kisasszonynak mi is volt az óhaja, Carlo? Igen... figyelmeztessen külön arra, amikor a Glóriában felhangzik majd a szólója... ó, de erre nincs is szükség, szép leányom, az ön hangját ezentúl mindig megismerem. Most kegyelemben elmehetnek... de mondják, igaz szívükre, tetszik-e a darab?

- Fenség... fiatal mester, de nagy mester. Fenséged is láthatta, nem könnyű. Ezek a cremonaiak... valamit... valamivel többet tudnak. Nem véletlen, hogy Ingegneri mester ott telepedett meg.

Vincenzo izgatott s boldog.

- Carlo, az legyen az ürügy, hogy hangszereket vásárolnak Cremonában. Holnap már küldjön le valakit... két személyt, akik megnézik, miféle ember ez a Monteverdi, alkalmas-e arra, hogy udvaromhoz kerüljön. Siessenek. Nem szeretném, ha Ricardi mégis tartogatna valami meglepetést... A spanyoloktól minden kitelik. Valami pénzt szerezzetek Chieppiótól... a zsugori Annibale talán ez egyszer kegyes lesz. Ha olyannak találják, mint amilyennek ígérkezik, kössenek a fiú apjával kontraktust. Hozzák magukkal... Nem... ne csináljanak még nagy művészt belőle... inkább mintha csak véletlenül történnék... saját felelősségükre... a szerződtetés, s nem tudják, én jóváhagyom-e? Ügyes embereket küldjön, Carlo. S ha új madrigálos köteten dolgoznék a fiú... egyelőre... még ne ajánlja senki *másnak*. Egy hónap múlva lesz Barbara ünnepe. Talán akkorra már szerepet adhatunk ennek a Claudiónak. Olcsóbb, ugye, Striggio, mint egy parádés díszfelvonulás?

8.

Egy zeneértő kanonok s a kincstárnok titkára utazott Cremonába. Utasításuk szerint bizonyos Domenico Monteverdi hangszerkészítővel, aki már többször szállított a mantuai udvarnak, kell tárgyalniuk, s közben óvatosan meg kell tudni minden részletet erről a Claudióról, aki nyilvánvalóan rokon.

Domenico mester a doktor unokatestvére volt. Bár a két család csak nagy ünnepeken találkozott egymással, Domenico - mikor meghallotta, hogy a mantuai urakat érdekli az ifjú komponista - felvette ünnepi zekéjét, s maga kísérte át őket Baldassare házába. Alkonyat után volt, ilyenkor a doktor behúzódik - ha nincs már betege - belsőbb szobájába, kotyvasztja főzeteit, s keresi - mint annyi hozzá hasonló tudós ember - a Bölcsek Kövét. Amikor megtudta, hogy idegenek érkeztek s Claudióról van szó, persze, kijött a vendégekhez, s Maddalena asszony is legjobb borát vette elő.

Az apa e világban élő ember volt, hamar észrevette, hogy itt valóságos alku folyik fia körül. Szerencsére Claudio még nem volt otthon. Ingegnerinél próbáltak, így a komoly férfiak saját nyelvükön beszélhettek. A doktor elmondta, milyen megtiszteltetésben részesült eddig is fia. Motettáit adták elő a dómban, misén dolgozik, madrigáljai ünnepi alkalmakkor hangzanak el: a magisztrátus, amely pedig nem a bőkezűségéről híres, harminc scudo jutalomban részesítette. Fia még csak huszonkét éves, de máris minden zeneértő ismeri Lombardiában, sőt még azon túl is, ahová madrigáljai eljutottak.

A doktor alkudott. Végül megegyeztek abban: Claudio elvállalja a hercegi szolgálatot. A vita a „próba" vagy a „próba nélkül" körül forgott. Baldassare ragaszkodott ahhoz, hogy itt s most kössenek legalább egyéves szerződést. Ismeri a fejedelmek szeszélyét s a sors eshetőségeit. Egy udvari gyász elegendő ahhoz, hogy hetekre elhallgassanak a hangszerek. Ha a fiú Mantuába utazik: legyen felfogadó levél a kezében. Ha a főtisztelendő kanonok úr elviheti magával Claudiót, bizonyára kapott hatalmat arra is, hogy minden próba nélkül szerződtesse.

- A fiúnak - mondta az udvari titkár - méltóképp kell megjelennie az udvarnál: a fenség udvari zenésze olyanféle rangot élvez, mint... mondjuk, egy kisebbfajta nemesember. Értenie kell az udvar nyelvét... ha megszólítják, értelmesen, szépen kell válaszolni. Könnyen lehet, hogy reá bízzák a fejedelmi vagy főúri gyermekek zenekoktatását. Természetes, hogy a latinban jártasnak kell lennie, de ifjú embertől manapság megkívánják, hogy a görög se legyen egészen idegen előtte. Manapság sok szó esik Platónról... Bár maguk közt az udvariak is inkább lombard szóval élnek, hibátlanul kell toszkánul beszélnie, ha vendégek érkeznek.

A doktor mosolyogva mondta, hogy a fia jeles növendéke a cremonai egyetemnek, s mindezen követelményeknek megfelel bőségesen.

- Ezenfelül érteni kell egyhez s máshoz, ami nem tartozik szigorúan a mesterségéhez. Így legyen jó lovas, ha néhanapján el kell a zenészeknek kísérni a fenséget valamelyik távoli kastélyba, vagy ha netán hadjárat indulna: kisebb zenekar soha nem hiányozhatik, már a herceg rangja miatt sem. Minden itáliai fejedelem orkesztert visz a háborúba. Ért-e fegyverhez? Nem... nem arról van szó, hogy udvari testőrnek szerződtessék... de a palotai életben jó, ha tud karddal, tőrrel, pisztollyal bánni. Van-e elég köntöse? Úgy láttam: a cremonaiak nagyon is átvették a spanyol divatot. Ezt pedig... őszintén szólva, a mi Mantuánkban nem nagyon kedvelik... Túl szűk a zeke, túl rövid a köpenyke, nagyon hegyes a kalap... hamar megszakállasodnak itt a férfiak. S mindenki csupa feketét... meg sötétlilát hord, még az ifjak is... Bezzeg Mantuában, doktor, csak az ilyen tudós férfiak, mint ön, járnak sötét talárban. Persze...

komoly befektetés: de úgy kell összeállítani az útipoggyászt, hogy méltóképp mutatkozhassék be a fenségeknél. S akkor még marad az a kérdés: tud-e az ifjú muzsikus a nagyurak... s főként a dámák nyelvén beszélni? Mert a mantuai udvarban az övék az első szó... Ha nem lenne itt a kanonok úr, aki már csak hivatalból is korholja e világi hívságokat... elmondanám, mire kell felkészülnie, egy ilyen ifjú legénynek... Szóval, ha ennek megfelel a fia, doktor...

Maddalena asszony nézett be:

- Megjött Claudio.

Néhány perc múlva belépett: látszott, sietve váltott köntöst, haját még nedvesen szántotta fel a fésű foka. Kis, kerek sapkáját kézben tartotta illendőségből, szeszélyesen homlokába esett egy barna tincs. Keskeny spanyolos bajuszkát hordott, de arcát nem övezte szakáll. A mantuaiaknak feltűnt szeme: ez az archoz mérten talán kissé túl nagy szem, mely mintha ki akarna lépni keretéből, s fürkészve vizsgálja világát. Széles, lehajtott gallért viselt, melyet Maddalena asszony keményített, s vasalt, sötét bársonyzekéjének ujját kézelő díszítette, nyakában vékony aranyláncon szentkép függött. Magas, nyúlánk fiú volt, jó termetű, ahogy elárulta a hosszú harisnyanadrág. Lába egyenes, lábfején keskenyen húzódik a szattyáncipellő, keze hosszú, ápolt, fehér. Udvaroncnak is beillenék. A két mantuai mosolyogva biccentett egymás felé.

Claudio már úgyszólván az ámenre jött. A kor szokása szerint az apa tárgyalt, s Claudio elé csak a hevenyészett kontraktus került. Egyelőre havi huszonöt scudót kap s a mantuai herceg őfensége zenekari brácsásának, violajátékosának címét viseli. Ezt a titulust használhatja... nyomtatásban is, ha megjelennek valahol kompozíciói. Igen... a fenség látta már kegyesen az ifjú zenész egy-két szerzeményét. Épp ezért ne jöjjön Claudio üres kézzel: ha lehet, hozzon magával egy kötetre való madrigált, éneket, motettát. Ifjú embernél úgyis gyorsan megy a komponálás... Különösen, ha legény!

- S az utazás és kellő felruházás költsége, nagyuram?

- Tudjuk, legalább tíz nap kell, míg elkészül. De Borbála-napra ünnepségeket tervez a fenség: addigra már részt kell vennie a zenekar munkájában... Igen, a fenség kegyes s bőkezű: két hónapra való fizetését küldi előre - le is számolják mindjárt, hogy kellőképp felszerelhesse magát. Hozzon, persze, hangszert is magával. De ha már zeneszerzámokról beszélünk... egész este csak ülünk s beszélgetünk, pedig mi magunk is szeretjük a jó zenét...

Claudio kiszól, behívja öccsét. A nyakigláb Giulio Cesare is hozza a viola da gambát. Az idősebb testvér szeretettel nézi öccsét:

- Esztendőre... ha lehetne, szeretném, ha ő is Mantuába jöhetne... Meglátják, nagyuraim, mindjárt, milyen jó zenész!

Maddalena bort kínál, a küldöttek kényelmesen elhelyezkednek. Missziójukat bevégezték. Jöhet az áldomás.

A fogadószobában, ahol napközben szenvedők ostromolják a doktort panaszaikkal - felhangzik a két Monteverdi „bemutatkozó” hangversenye.

9.

A via Bencin, a Ponte alle Grazie szomszédságában, a Bardi-palotában ülést tartott a firenzei *Camerata*. A szépművű főúri teremben hatalmas kandeláberek világánál gyűltek össze e gondosan válogatott kis kör beavatott tagjai.

Legidősebb volt közöttük Vincenzo Galilei, a zenetudós, humanista s kutató. A házigazda, Giovanni Bardi, Vernio grófja, maga is széplélek, poéta, zeneszerző. Kívülük ott ült a hatalmas tölgyfa asztal mellett Jacopo Peri, a nagyherceg udvari zenésze, Ottavio Rinuccini, a költő, s Giulio Caccini, a híres zenész és énekes. Cavalieri mester kimentette magát, de a papi zeneszerző, Marco da Gagliano széles, kerek arca feltűnt az ünnepélyes félhomályban.

Egy ifjú ember is ült Vincenzo Galilei mellett, a pisai diákok köpenyét viselte. Nem volt ugyan kimondottan zeneértő ember Galileo, az ifjú magiszter, de erre a délutánra elkísérte apját.

A Camerata szűk körű akadémia volt, baráti társaság formájában, melyet a Bardi-vagyon fénye aranyozott meg. Nem tévelyegtek vakon az ideák világában - Vincenzo mester lelkes ösztönzésére azt tűzték ki céljukul, hogy a korcs jelen ellenében feltámasztják a klasszikus ősök, Hellasz és Róma zenéjét. Akkor, amikor építőmesterek, festők, főként szobrászok csak-úgy, mint a költők - visszatértek a nagy örökhagyókhoz, csak a zene szorong szűk, századok óta nem változó köntösben. Ideje, hogy szétvesse... elvesse ezt a polifon átkot, mely szólamokra tépi szét az emberi hangot s közben lelketlenül megsemmisíti a szöveget.

A hangulatot néhány antik torzó, összecsavart pergamenlapok, etruszk agyagmécsekben pislogó olajos kanócok adták meg. Vincenzo Galilei arról számolt be, hogy sikerült három eredeti görög himnusznak nyomára bukkannia: ez a titokzatos lépcső, mely az antik zene mélységébe vezet. Készülő könyvében, melyet párbeszédek formájában ír az *Antik és a Modern Zenéről*, közli felfedezéseit s az azokból folyó következtetéseket.

Hogyan énekeltek az ősök? Ida hegyének tövében hogyan játszottak a pásztorok? Hogyan hangozhatott el az EVOE a latiumi szüretekkor? S ez még csak a kezdet. De vajon igazán csak „recitálták" Szophoklészt... Euripidészt Hellasz színházaiban? Csak a szó varázsolta volna el a nézőket? Hát nem! Maga Platón is céloz nemegyszer erre, s az antik kor utolsó nagy auktora, Boëthius világosan kifejti: nem! A Musica Sacra helyett itt valami „Musica Humana" hangzott el... Mi lehetett ez, ami középen állt - zene s szó között?

Vincenzo Galilei előrehajolt. Mintha búvópatak lenne a beszéde, mely hosszan érlelődő gondolatai közül most egyszerre feltör:

- ...Legalábbis a görög művészet virágzásának tetőfokán, barátaim, az ő zenei alkotásaik nemcsak egyetlen hangnem különböző transzpozíciói voltak, mint ahogy az nálunk szokás... Több hangnem, melyek mindegyike egymástól eltérő hangintervallumokat mutatott. Így a dór hangnem pompás és ünnepélyes... a frigiai alkalmas arra, hogy a lelkesedést juttassa kifejezésre, a ion és a lidiai lágy és érzelmes lehetett. Hiszen gondoljunk csak Platónra: mit ír az ifjak neveléséről - csak a dór és fríg méltó hozzájuk, a másik kettő feleslegesen ellágyítaná őket. Arisztotelész még ennél is szigorúbb, szerinte csak a dór alkalmas arra, hogy így oktassák a jövő polgárait.

- De mit állapított meg kegyelmed drámai művészetükben?

- Nem adtam fel a reményt, hogy kegyelmeteknek, barátaim, bemutathatom az eredeti, meglelt, talán összefüggő recitativo-ritmusokat is, melyek a dráma ünnepélyesebb pillanataiban felváltották a színészek egyszerű beszédét. Ez világosan kiderül a görög írók szavából. Ez az

átmenet a beszédből az énekbe - természetesen jelképes jelentőséggel bírt... Lehet, hogy nem voltak oly kitűnő hangszereik, mint nekünk, de az emberi ének, a hang művészete tekintetében bizonyára messze előttünk jártak.

- Mégis, messer Vincenzo, hol bukkant kegyelmed erre...?

- Csak egyet ragadok ki, barátaim. Lám, a delphibeli játékokon fuvolásoknak kellett előadniuk Apolló harcát a sárkánnyal - minden szó, minden vers recitálása nélkül... Hisz a tudós Timoszthenész beszámol róla, mit kellett a zenészeknek ábrázolniuk. Az első részben Apolló fegyvereit vizsgálja... a másodikban harcra hívja a sárkányt, a harmadik maga a harc: itt hallani kell a fuvolák hangján, amint a nyíltól talált szörnyeteg fogait csattogtatja. A negyedik tételben Apolló győzelme bontakozik ki, míg a végső részben a győztes isten táncra hívja fel a megjelenteket. Az előadás e szakaszában már lant, trombita, kürt s dob is szerepel a fuvolák mellett.

- Átkozott kontrapunkt... amelyben megrekedtünk - mormolta komor arccal Caccini.

Bardi vette át a szót:

- A nagyherceg minap is érdeklődött eredményeink iránt. Ha bizonyosan nyomára jövünk annak, milyen volt görög s római őseink zenéje - erről tudósítani akarja a föld királyait. Addig... addig próbálunk előremenni megkezdett utunkon. A teória a valóság magisztere, messer Vincenzo, de a fenség tőlünk valódi példát, előadható zenedarabokat is vár.

- Galileo, add elő a tekercseket!

A pisai diák tarsolyából előhúzta apja hangjegyfüzetét.

- Két művel óhajtom megvilágítani, hogyan is gondolom, milyen lehetett a régiek recitatívója. Atyánkat, Dantét vettem... Lám, barátaim, nem írtam több szólamra zenét. Nem engedem, hogy Ugolino énekét elnyelje az egymásba harapó szólamok zaja. Viola da bracción kell kísérnie - az *egyetlen* hangot: én leszek az énekes... Ugyanígy zenére tettem Jeremiás Siralmait is. Ezzel csak azt akarom megmutatni, hogy ez a kifejezésmód *mindenre*, minden szenvedély, minden érzés kifejezésére felettébb alkalmas.

Bardi mosolyogva hajolt elő:

- Bizonyára ez lesz esténk fénypontja, messer Vincenzo. De nekem is van némi beszámolni valóm. Persze... erre a munkára nem vállalkozhattam egyedül. Vincenzo mester Apolló küzdelméről beszélt. Lám, mi is társaimmal együtt e halhatatlan istenjelképet választottuk, s minden emberi érzést igyekeztünk kifejezésre juttatni a zene erejével. Hat *intermediumot* formáltunk - méghozzá úgy, hogy az első, harmadik és ötödik értelemben világítsa meg a zene szerepét a világmindenségben, míg a másik három az istenek életét ábrázolja. Így barátaimmal, Malvezzivel, Luca Marenzióval, Perivel és Emilio dei Cavalierivel együtt jórészt már kidolgoztuk tételeinket: az első a szférák harmóniáját ábrázolja, a második a múzsák vetélkedését, harmadik Apolló csatáját mutatja, melyről Vincenzo szólt, következik Arion éneke... majd a démonok birodalmát, s végül leszáll Apolló és Bacchus a ritmus és harmónia teljességével.

Ez volt eddig a Camerata legnagyobb vállalkozása, melyről valamennyien tudtak. Hónapok, sőt évek munkájába telt, míg a lassú, tűnődő Giovanni Bardi bejelenthette társai előtt, hogy a mű formát öltött, a hat intermedium alakja, szövege kész van, s zenéje is rövidesen megkapja a négy komponista közös munkája révén a végső fogalmazást.

A hosszú hajú Jacopo Peri, aki egyszerű énekesből a nagyhercegi udvar kedvenc komponistájává lépett elő, s érzékeny, könnyen sértődő természetével nehezen tűrte az ellentmondást, most mélyreható stúdiumokkal töltötte idejét, talán csak azért, hogy több színt elegyítsen a vitába, máshonnan igyekezett megközelíteni a zene lényegét:

- Barátaim... nem hanyagoljuk-e el túlságosan a madrigált? Ezt a kedves, egyszerű formát, mely ott született meg... minden szerelmes ajkán? Miért kell nekünk visszamennünk - ahogy visszamegyünk, persze - antik hagyományainkhoz, amikor ezer és ezer élő példát találunk arra, milyen, amikor a szerelmes lelke buzogásával énekel? Szerintem a valódi recitativo olyan zenei forma, mely emelkedettebb a köznapi beszédnél, de talán rajza nem olyan éles zenei szempontból, mint a valódi ének tiszta melódiája. Valahol a kettő között áll... Nyíltan mondhatnánk klasszikus néven - prozódiának.

Marco da Gaglianón látszott, hogy most ő készül el a beszédre. Papi ruhát viselt, széles arca elárulta paraszti eredetét. A keserű vonás ajka szélén tanúskodott arról, mennyi ínséggel kellett szembeszállnia, míg odáig jutott, hogy Firenze egyik legjobb zeneszerzőjeként megnyílt előtte a Bardi-palota kapuja.

- Kegyelmedék tudják, hogy a falu nem néma... ezer hangja van az embereknek. Olyan énekeik, melyek soha nem juthatnak el sem ilyen tudós emberekhez... de a templomok kórusaira sem furakodhatnak be, mégis élnek... Mindenki tudja, aki valaha végigélt faluhelyen egy szép májust. De ugye, ott is... mint mindenben: a szó vezet. Ki hallgatná meg a leányok közül, ha öt fiú összeállna, s a polifónia szent szabályai szerint gajdolnának a kedves ablaka alatt. Hiszen nem értene egyetlen szót sem abból, mit akarnak mondani. A másik - az a töméntelen cifraság, fioritura... amivel énekeseink szövegeiket megtűzdelik. Már ki sem látszik belőle sem a szöveg, sem az eredeti melódia. Minden csak pompa, ékítmény, melizma, melynek szárnyán a dicsőségbe akar emelkedni az énekes. Ez olyan, mintha a festő - ha egyszer megtanulta formáját - mindenhová ciprusokat festene. Én azt kívánom, hogy a deklamáció határozott s hatásos legyen, a kifejezésmód tökéletesen igazodjék a szavakhoz. Ezenfelül az énekesnek meg kell figyelnie alaposan, hogyan alakítja a jó színész az érzelmet: neki magának is ehhez kell igazodnia előadásában. Nem állhat ott, mint egy darab fa... seprűnyél... vagyis úgy, ahogy mai szólamaink névtelen kántorai. Arra kell gondolnia: éppoly *rappresentazione* - ha némajátékot lejt, ha beszél, ha énekel s ha recitál. A legfontosabb, persze, megállapítani a helyes arányt a poézis és a zene között. Caccini barátunk gyűlöli az ellenpontot... de valljuk be, mindnyájan megtanultuk: nélküle nem tudtunk volna idáig jutni... addig, hogy fellázadjunk uralma ellen.

Ottavio Rinuccini, a korára még fiatal, nemes származású költő szaggatottan, tűnődve beszélt:

- Feladatomnak tartom, hogy megfejtsem: mi lehetett az *eleuziszi misztériumok* körül? Ezer éve, barátaim, hogy egyetlen tollvonással megszüntette a cézár, s ma nem tudjuk, e hit lappangó hívei hova rejtették el a minden emberit megvilágító fáklyáikat? Aki bekerült egyszer Demeter templomába, annak örök hallgatás pecsétje kötötte meg ajkát. Csak azt tudjuk, hogy a korai egyházatyák ezt a misztériumot, magát Eleuziszt tekintették egyik legfőbb ellenségüknek. Pedig az eleuziszi beavatottak nem szálltak hitvitába, nem vettek részt az üldözésekben. Szelídek voltak, s *tudtak* valamit, amire azóta sem jött rá az emberiség... Zenéről beszélünk. Mit énekelhettek a beavatottak, akik minden évben a hasadó tavasz kapuján kivonultak Athénből, meg-megálltak a szent forrásoknál, ajkukról fel-felhangzott a himnusz. Így értek el a tengerpartra... Hangszereik kísérték őket az úton, s mire elértek Demeter szentélyéhez - amikor megtisztultak a tenger vizében, megkezdődtek az énekes, zeneszóval kísért játékok, melyeknek valódi lényegét mind ez ideig előttünk még homály fedi. Perszephoné elrablása... Hades urának hintája, amint megáll a virágos réten, ahol Demeter leánya társnőivel virágot szed... az anya jajszava... látogatása Eleuziszban, az olajfa, a kút, az öregasszonyt betessékelő

lányok... a Hadesben panaszló Perszephoné - mindez csupán dráma, melyet nem szóval mondtak, de énekkel recitáltak s hangszerekkel kísértek a beavatottak. Perszephonén osztozik Demeter s Pluto, s Perszephoné az marad, aki volt, az alvilág királyságában is: kedves, derűs, örökfiatal, részvétre is képes, hisz ő segít Orfeusznak... ő jár közben uránál, hogy a dalnok megkaphassa Euridikéjét... Ha itt egy lépéssel sikerülne közelebb jutnunk, barátaim, a lényeghez...

Egy pillanatra szünetet tartott. Ennyi elég volt, hogy Giulio Caccini magához ragadja a szót. Ez a Giulio „Romano" nem illett egészen bele ebbe a társaságba. A római zenész a kor egyik legnagyobb virtuózának számított: valóságos zenei ezermester volt, s családjából kitelt egy zenekar. De ami jellemét s egyéni tisztességét illette... sok minden tekintetben nem ütötte meg a mértéket. Rendkívül gyanús szerepet játszott abban a tragédiában, melynek során a nagyherceg öccse, Piero dei Medici meggyilkolta merő féltékenységből feleségét, Leonórát. Úgy mondták, Giulio Caccini besúgására fogant meg a hercegben a gyászos terv... Nem is szerette senki a Camerátából, de elismerték ragyogó tehetségét, s gyakorlati érzéke, biztos szcénikai tudása a többiek fölé emelte. A „Romano"-t egyáltalán nem feszélyezte a „fennkölt" társaság.

- Csak el ne késsünk, urak, a lakomáról: míg mi itt töprengéseket hallunk... keressük az eleuziszi misztériumok nyitját - mintha mi is meg akarnánk lelni a Bölcsek Kövét -, máshol... más udvarokban már talán közelebb kerültek ahhoz, amit szeretetre méltó házigazdánk „lényegnek" nevez. Azaz megdönteni a polifóniát, s helyébe azt a valamit ülteti, ami hasonlít az antik világ recitatívójához... énekéhez... prozódiájához, ahogy nevezzük... Mondjuk ki nyíltan: a *monódia* diadalát akarjuk. Pontosabban - úgy énekelni, hogy a szöveget mindenki értse, s annak szelleme, hangulata alakítsa ki a melódiát. Úgy hallom, a fenség a minap gúnyos megjegyzést tett Cameratánkra. Úgy mondta: „alusznak ébren"... Ez már annak a jele, hogy a nagyok türelmetlenek. Amikor néhány hónapja lent jártam Rómában, hogy kipróbáljam a Curia legfőbb méltóságai előtt is, hogyan vélekednek arról, amit mi „monódiának" nevezünk - s saját madrigáljaimat mutattam be, melyeket *egy*, igenis, csak *egyetlen* hangra szereztem - a magaméra, s azt egyetlen instrumentum kísérte: a *magamé*. Akkor láttam, hallottam a sikert. Öt bíboros volt jelen, amikor játszottam. Alig akartak Firenzébe visszaengedni. Mindenütt megért már a sárkányfogvetés. Mindenkinek elege van a régiekből... Valami újra várnak. Csak az a kérdés, hol bukkannak rá? Itt-e, Nápolyban, Mantuában, Rómában? Szűnjünk meg, barátaim, ébren álmodozni.

- Ha kegyelmed, Signor Giulio, ily tisztán látja szerepünket, mondja meg tehát tulajdonképpen, miben vagyunk egyek?

- A kontrapunktot tekintjük ellenségnek. Pontosabban inkább azt az ostoba szokást, hogy az énekesek tetszésük szerint meghosszabbítják vagy megrövidítik a szavak ritmusát, anélkül hogy bármiféle tekintettel lennének a vers értelmére vagy a verslábra. Így nem csoda, ha a szöveg tökéletesen érthetetlen!

- Hogyan lehetne ezen segíteni?

- Nemes gróf s tündöklő házigazdánk: a régi bölcselők szerint is - a zene elsősorban nyelv és ritmus, s csak azután hang - és nem megfordítva!

- Mintha mindnyájan mégis egyfelé keresnénk az utunkat. Félek, hiába ásunk az antik szellem humuszában. Nem tudunk belőle Laokoon-csoportot kibányászni - a muzsika terén. Nekünk magunknak kell tehát felépítenünk azt, amiről úgy gondoljuk: már titkát megfejtették egykoron őseink. A monódia...

- S mi lészen az egyházi zenével?

- Messer Rinuccini, ezek ódon, mindenkitől ismert szövegek. Ezek maradjanak... nincs számunkra varázserejük. Csak mennydörögjenek tovább az orgonisták, énekeljenek úgy a kórusok, hogy egyetlen szót se lehessen kivenni a latin textusból. Mi *új* szövegeket hozunk. Ha... fellazítjuk kissé a recitativót, ha a komponista nem sajnálja a fáradságot, s lerögzíti mindazt, amit kiemelendőnek, díszítendőnek tart, s azután hagyja, hogy az énekes a többit saját művészete szerint fesse, árnyékolja: akkor lesz új zene! Igen... ha megszűnik az a mai szörnyűség, hogy mindenki összevissza énekel, ki tudja, hány szólamban, a hangszerek ráduplaznak, az orgona bömböl: a végén ki törődik ebben a pokoli zűrzavarban az alapvető *szöveggel*? Igen, barátaim, ha ehelyett egyetlen hang recitál, s a hangszerek is úgy kísérik, hogy ne lopják el a szövegtől annak szépségét, sőt ellenkezőleg - a zene szárnyán emelkedhessék értelme egyre poétikusabb magasságokba -, csak akkor érhetjük el a célunkat!

- S mi marad akkor a kórus szerepe, messere?

- Felettébb veszélyes kérdés, Signor Peri! Nem akarnék most Senecából idézni, hogy mily határok közé kell szorítani a *tömeg* szerepét - akkor, ha *drámai* csomó megoldásáról van szó. Véleményem szerint - a kórus erősítse az énekeseket, ha kell, avatkozzék be röviden, ne terjengősen a drámába, töltse ki a közöket, készítse elő a nézőt: mi fog következni. De ne várjunk tőle túl sokat... mindent. Egyetlen ember ajkán marad meg mindig legtisztábban a vers.

- Hol van a próba? - kérdezte Bardi, csillogó szemmel.

- Nevezzük el művünket... *stile recitativó*-nak. Lehet, hogy ez csak a kezdet. Mondjuk ki: az a szándékunk - folytatta Rinuccini -, hogy egész tragédiákat próbáljunk ezzel a stílussal énekelni, a szó erejét így megsokszorozzuk a színpadon. Egyelőre azonban nem gondolunk arra, hogy magába Euripidészbe... vagy Aiszküloszba kezdjünk bele... Még nem merünk valamilyen hatalmas művel próbálkozni. A régi istenek s hősök világa ezer mesét rejteget. Csak le kell hajolni a kincsekhez, s máris...

- Szóval...

- Ha messer Giulio nem türelmetlenkedett volna, s ez nem fenyegette volna a Camerata jó hírnevét - még hallgattunk volna. De mi ketten, Peri barátommal már belekezdtünk valamibe. Daphne történetét vettük elő... Nem, még nem vagyunk túl a kezdet nehézségein sem... még egyelőre csak saját szerény szavunkkal... hangunkkal... énekünkkel kíséreljük meg elérni a célt, legfeljebb családtagjaink segítenek. Egyet ígérhetünk: ha pásztorjátékunk elkészül, azt itt kívánjuk, e nemes palota legnagyobb termében bemutatni.

Caccini fanyar mosollyal hajlott előre:

- Ki akarna itt s most ünneprontó lenni? Lám, pásztorjáték... mint mondja Signor Rinuccini... igénytelen szöveg! Engem, bevallom, jobban vonz a dalnok: Orfeusz s Euridiké hangját hallom, amint Perszephonéval beszél az alvilági homályos réteken. Pluto szava... Charon moraja: a fekete birodalom minden komorsága... Ez más, mint a pásztorjáték. Itt talán megtalálhatjuk, amit eddig hiába kerestünk... ön is... én is, bevallom. Egy gyenge, játékos *fuvolával*, antik mesével kezdeni?

Bardi mosolygott. A Camerata ma ülést tartott, s ez a sessio nem volt hiábavaló. Szavak villantak... az ideák tengerében még maga sem tudja, merre vezet az út. A szokás úgy kívánta, hogy aki egyszer elmondta a magáét, udvariasan meghallgatni kényszerült sorban a többieket. A fiatal Galileihez fordult:

- Ifjú barátom, kegyelmed végighallgatott mindannyiunkat. Az ön tudásáról - bár egészen más szférákban - már hírek keringenek Firenzében is. Ezt nem hízelgésből mondom... de hallottunk arról, hogy ön mit bizonyított be a pisai ferde toronnyal... Igen, messere, ön nyilván a filozófiát

is műveli, s a bölcselő tiszte, hogy egybefoglaljon minden véleményt. Milyen szabályt formálna ki abból, ami itt, e falak közt ma elhangzott?

Az ifjú tudós mosolygott. Egy percig csend volt. Mindenki feszülten várta, hogy megszólaljon:

- Mint avatatlan, nem vagyok méltó, hogy hozzászóljak a vitáihoz, de atyám írását, művét ismerem, magam is játszom... hallottam számos zenei alkotást. Igyekszem pártatlan lenni. Kegyelmetek útja nem találkozik feltétlenül. Ha jól értettem, mindenki lényegében mást keres.

Caccini úr beszélt a legvilágosabban. Ő egyetlen napot lát maga előtt: a sikert. Lehet, hogy ezért fogja elérni a leggyorsabban.

Gróf úr, kegyelmességed a nemes aranyfoglalat, melybe talán minden drágakő, melyet belecsiszolnak, pontosan belefér. Mint hallom, hat intermediumot készítettek, s ehhez négyen készültek neki, hogy komponáljanak. Lehet-e egységes opus abból, melyet ily különböző férfiak szereznek? S ha igen... elképzelhető-e az egységes hatás?

Bevallom, nem oszthatom Caccini úr érvelését sem, hogy mindjárt az Olümposz döngetésével kell kezdeni. Gondoljunk csak arra a sok vitára, mely akörül forgott, hogy mi helyesebb, az indukció-e vagy a dedukció? Miért ne kísérelhetnénk meg kevesebbel, hogy így kipróbáljuk a részek arányát, megállapítsuk a bennük rejlő harmóniát, s utána igyekezzünk növelni méreteit? Ami azt illeti, hogy feltámaszthatjuk a görög ősök drámáját: ebben én nem hiszek. Azok más emberek voltak. Filozófiájukat ismerjük, nem tűnt el szerencsére, mint himnuszaik. De alkalmazhatjuk-e ma vakon Platón vagy Arisztotelész tanítását? Anélkül, hogy ne csiszoljuk meg kissé a mi mai világunk köszörűkövén? Lám, a matematika is előbbre ment... többet tudunk az elemekről, mint a régiek. A fényről... a hangról... a hőről, messere!

De miért mennénk is vissza kétezer esztendővel akkor, amikor a világ, kegyelmességtek engedelmével - előre s nem visszafelé halad: akkor is, ha a nap kereng körülöttünk... s akkor is - s ez bizony sokkal valószínűbb -, ha mi, a mi parányiságunkban kerengünk a napóriás körül...

Bardi az apára nézett. Vincenzo Galilei riadtan s megbűvölten nézte Galileót. Mi teszi ezt a kamaszkorból alig kinőtt fiút ilyen félelmes, lenyűgöző erővé? Úgy érezte - nincs már senkinek mondanivalója. A fiú elvégezte a konklúziót. Az arcokra nézett: mind fáradtak voltak. Várták a Camerata megszokott programját - Bardi gróf szokásos szerdai lakomáját.

10.

Claudio első mantuai szállása egy orvos otthona volt: Baldassare ismerte még Páduából, ide ajánlotta be a fiát. Ahogy elhagyta a postakocsi a cremonai földet - túl a határon már nem látott több spanyolt. Először életében került olyan földre, melyet Itáliában szabadnak mondhattak. A vámnál még ott pöffeszkedtek a tollas kalapos ellenőrök, a muskétás sápot húzott minden utas után, megtiltották, hogy cremonai tallérokat vigyenek ki, mindenféle illetékeket igyekeztek beszedni a tájékozatlanoktól. Ezenfelül rendre megvizsgáltak minden papírt: nem csempész-e ki valaki valami tilos iratot az Inkvizíció ellenére. Miután minden rendben levő volt, a tiszt pattintott ostorával, látszólag a kocsisnak, de úgy, hogy csípett egyet a fiú harisnyanadrágos lábszárán.

Félóra múlva már ott állt a kocsi a mantuai vámnál, ahol harsány, jókedvű hercegi tisztek hangos lombard szóval szidták az „idegeneket". Kezet ráztak az utasokkal, mindenütt akadt ismerős, nem törődtek a csomagokkal, szívesen megkóstolták a bort. A tiszt műértő érdeklődéssel nézte Claudio hangszereit: egy brácsát, viola da gambát, hegedűt és fuvolát. Minthogy meghívóleveléből is látták: zenész a fiatalember - hirtelen kórust alakított az őrség, s mert a postakocsiban két öreg hölgyön kívül más fehérszemély nem volt - olyan kedélyes éneket kerekítettek, melynek hallatára a házakba menekültek a vászoncselédek is. A borsos dalszövegből megtudhatta Claudio, mitől... s kitől kell majd Mantuában óvakodnia... legfőképp azért, hogy egy féltékeny férj le ne törje az ifjú messere derekát.

Ez után a kedves fogadtatás után hanyagul vetették oda: „másfél scudo" a vám, ez persze, komoly összeg ifjú embernek - de legalább kedvesen kérték, nem úgy, mint a spanyolok a feleannyit.

Alkonyat volt, amikor Mantuába beért. A Mincio torkolata felől nagy, lila árnyékok borultak rá a városra, mintha a házak is kissé imbolyogtak volna, elborította volna őket a lápokból felszálló köd. Cremona talán fele lehetett ennek a fejedelmi székvárosnak - de nem ez volt a legfeltűnőbb különbség -, hanem az utcákon lépten-nyomon feltörő vidámság, a kötetlen jókedv, a különös élénkség. Pedig nem is volt hétvége, sem vásár, s mégis ennyi ember mind kint állt, sétált, nevetett az utcán, lugasos ivókból kacsintottak ki a poharazók, teraszokon, erkélyeken asszonyok, leányok álltak, hangos tereferélés közepette.

Nem látszott egyetlen idegen fegyveres sem, a magisztrátus emberei se hajszolták el a jókedvet. Néhány hercegi testőr sétált kétszínű harisnyanadrágjában, tollas barettal, legfeljebb gyíklesővel oldalán, leányokkal cicáztak, vagy odatelepedtek a polgárok mellé. Egy nemesi hintó gördült el, benne az apával s kisasszony lányaival, de ezek sem ültek olyan peckesen, mint a spanyolokat majmoló cremonai főurak. Az apa mondott valamit a kocsisnak, az megállt, s a testes, bársonyköpenyes úr ízes lombard szóval odatelepedett maga is megszokott asztaltársai közé.

Kedves városnak látszott. Amerre gördült a kocsi, nem látszott sem háború, sem tűzvész nyoma. A boltok ablakában portékák hevertek, a templomokat most csukták vespera után, a házak homlokzatának színe majdnem mindenütt tarka volt: almazöld, bikavér-vörös, égszínkék - a cremonai szürkék, barnák, okkerszínek után.

Alkalmi szállásán egy perc múlva otthon érezte magát: ugyanazok a görebek, lombikok, fűrészek, csontváz és klistér, mint Baldassare doktor hajlékában. A házigazda kitárt karral köszöntötte egykori barátjának fiát, a ház népe mindjárt „maestró"-nak titulálta az ifjú zenészt, jó mantuai szokás szerint, mely grófnak mondja az egyszerű nemesembert, s fenségnek a her-

ceget, holott ez a cím csak a toszkán nagyhercegnek dukál (a Gonzagák, Esték, Montefeltrék, Farnesék s több más kisfejedelemtársuk nagy fájdalmára). Az egyetemről studiózusok jöttek látogatóba, amikor megjött a hír érkezéséről, összeölelkeztek, azonnal „te”-nek mondták, minden ceremónia nélkül. Mindenki egyszerre beszélt... fecsegett, magabiztos volt. Nyers tréfával beszéltek az udvari népről, nem volt bennük szemernyi félelem sem, mintha itt nem is reszketne senki az Inkvizíciótól.

A postakocsis beszólt már a palotagondnokhoz, akinek csomagot hozott. Így nem keltett különös meglepetést, hogy már a vacsoránál cifra köntösű testőr érkezett a Reggiából, kereste messer Monteverdit. Leültették a legényt, kapott egy kupa bort s utána vigyorogva mondta, hogy holnapra jelentkezzék a maestro Chieppio őkegyelmességénél, a kincstárnoknál (erre a szóra elfanyarodott az arca), de úgy készüljön, hogy már a fenség titkára, Striggio úr elé is kerülhet. A Palotában már mindenki megtudta, akire tartozik, érkezését... az őrségen is azt hallotta, hogy Borbála-napra nagy ünnepséget terveznek.

Nehéz éjszaka volt: a bőséges első mantuai estebéd megfeküdte a gyomrát, mintha a legnehezebb hangszerek, orgonák, kontra-basszok perdültek volna táncra, reggel verejtékesen ébredt az idegen ágyban. Hajnal volt, felkelt. Kis domboldalon lakott az orvos, a kert végéből lelátott a városra. A nap aranyrozsdával szórta tele a Palota széles, barna falát.

Csodálatos kertbe engedték be az őrségről, ahol mindenki olyan nyájas, szíves volt hozzá, mintha egyenesen csak őt várták volna. Szökőkutak torkán csobbant a víz, két sor ilyen kút sugarai ölelkeztek, közöttük táncoltak a napsugarak, s aki elment e csergő, tiszta ezüstívek alatt - arra egy cseppnyi víz sem esett. Szoborcsoportok mutatták az utat a lugasok bejáratához: hatalmas fák, ágyásokban virágok, mezőszámra - mind egyféle virág, rengeteg holland tulipán, világoskék futók, ahogy belekapaszkodnak az őrtorony vérszínű tégláiba.

Mintha álomvilágba került volna; ez volt a Reggia kertje: aki ide bejut, talán nem is vágyódik el innen egy élet folyamán. A testőröket épp váltották; ezüstvértekben, drága fegyverzetben vonultak, könnyű kék vagy bíborköpenyt vetettek hátra, a tisztek bodros hajjal, illatosan, csipkekézelőkkel, tarka színekben, mindenkin színes szalagok, csatok, ékszerek... Egy-egy nemes úr sétál végig egyik pavilontól a másikig: tanácsos, hoppmester, főkamarás. Claudio megy előre az álomvilágban. Amerre ér, mindenütt felhangzik a háta mögött a jelszó: leereszkednek az alabárdok, láthatatlan kezek kinyitják a hatalmas bronzkaput.

Egy udvari lakájféle szegődött melléje, s szíves szóval mondta, hogy ő fogja most már továbbkalauzolni az ifjú maestrót. Kis türelemre van szükség, mert úgy rendelkeztek, hogy ne Chieppio őkegyelmessége, hanem először Carlo Rossi gróf saját személyében fogadja az érkezőt. A kísérő mindjárt magyarázattal is szolgált: Carlo úr nagyvitéz ember, főgenerális, a család tagja, hisz Ippolita Gonzaga férje, de emellett ő mindennemű udvari játékok, ünnepségek, zene s tánc legfőbb gazdája, patrónusa.

Nem kellett hosszú előszobázás. A mantuai tábornok hatalmas, erőteljes ember volt, joviális arccal, szakállal-bajusszal, harsány hanggal. Végignézett Claudión, mintha őrségének fiatal tisztje lenne, aki jelentkezik színe előtt. Vállára csapott, „te” szóval beszélt hozzá, ebben nem volt semmi lenézés, inkább valami nyájasság, mint amikor valakit bebocsátanak a családba. A kisteremben, ahol fogadta Monteverdit Carlo Rossi, minden tele volt virággal. Úgy mondják, másfél százada, a nagy Isabella Gonzaga-Este ideje óta - Mantua palotájában ez a szokás. A falakon szőnyegkárpitok, a polcokon bőrkötéses, színes kötetek, egy hatalmas térkép, a sarokban fegyvercsoportozatok. Rossi leült, lapozott a sok papír között.

- Neked, ugye, már pénzre lenne szükséged, fiam?

Claudio mosolygott, lehajtotta fejét. Rossi folytatta:

- Ötven scudót utalok ki neked. De... ez nem egészen pénz még. Ezzel el kell menned a főkincstárnok úrhoz. Pengesd meg előtte a violádat, mert Chieppio őkegyelmessége felettébb zenekedvelő. Talán veled tesz kivételt, s azonnal fizet. Mert nekünk... s ezt megsúgom neked, ebben őfensége sem egészen kivétel... nekünk gyakran várnunk kell, amíg megtelik a kincseszsák. Tanultál matematikát bizonyára, fiú? Akkor tudod, hogy a semmit még az arabok sem tudták elosztani.

Nevetett, töltött egy kristálypohárba bort, odatolta az előtte álló fiú elé:

- Tudsz lovagolni?

- Apámnak volt egy kedvenc lova, ezzel ment a messzebb lakó betegekhez, mert, kegyelmességed engedelmével, orvos az édesapám. Ha neki nem kellett, én használtam.

- Volt kezedben már fegyver? S van fegyver olaszok kezén egyáltalán Cremonában?

- Vívni tanították ott is a fiúkat... csak a pengéknek nem volt sem hegyük, sem élük... s a muskétákba nem tettek golyót...

Carlo Rossi harsányan nevetett.

- Ne gondold, hogy csapatba osztalak be mindjárt. De mindennap megtörténhetik, hogy a fenség hadra kel. Nem szívesen nélkülözi ott sem a zenekarát. Csupa öreggel mire mennénk, azért örültem, amikor hallottam: fiatal muzsikus jön. Jól van, jól, fiam... Claudio! Néhanap nem árt, ha az istállóból kérsz egy lovat magadnak, s forgatsz pengét, vívsz valamelyik testőr legényemmel. Megnézzük, lehet-e ma már ilyenkor zavarni őfenségét. Ha igen, így, ahogy vagy, eléje kerülhetsz.

Bolthajtásos, aranyhátú szentképekkel díszített kis folyosón mentek át. Arra gondolt, bizonyosan útvesztő ez a Palota - nem lehet kiismerni soha. Előszobák során keresztül értek az audienciális terembe. Mindenütt Carlo Rossi ment előre: persze, minden őr tisztelgett, minden udvaronc meghajolt előtte, de távolról sem olyan szolgamódra, olyan alázatosan, mint ahogy ezt Milánóban, Ricardi úrnál láthatta. A teremben már megkülönböztette: ki a tanácsúr, a városi magisztrátus tagja, dómbeli kanonok, testőrtiszt, udvari titkárféle, főúr s rokon. Diákok és írnokok jöttek-mentek, néha hatalmas köteteket cipeltek, különös módon olvadt össze a fiatalember első benyomásában a kancelláriák mélyén folyó irodamunka s a fejedelmi udvar hagyományos henyélése.

Zsongó beszédmoraj ülte meg a termet, itt már nem kiáltozott senki, még Carlo Rossi sem beszélt hangosan. Ám egyszerre felpattan az ajtó, mely a fenség legbensőbb termei felé vezet, s kipattan rajta - Josué, a herceg kedvenc törpéje a Thámár nevét viselő hófehér, buta agárral együtt. Az állat mellső két lábát rátette a nyomorult, parányi testre, mire az tréfás rémülettel összeroskadt. Claudio állt legközelebb hozzá, elvörösödött, s igyekezett az állat alól kiszabadítani a törpét. Halk kacagás hullámzott végig, ez Josué szokott játékainak egyike volt: menten észrevette, ki a terembe most jött idegen, s annak kínálta fel mókáját. Claudio szégyenkezve húzódott a sarokba, de Rossi nevetve vonta magához:

- Látod, ez a próba: ki segít Josuénak. Te megálltad. De itt fogadni szoktak, hogyan viselkedik az új ember ilyenkor. Félti-e köntösét, mint valami nyársat nyelt spanyol, vagy ember-e? Úgy látom, mehetünk!

Testőrök sorfala előtt lépkedtek: Rossi vendégét nem vetették, persze, a szokásos motozás alá. Claudio érezte, szíve erősen dobog, odaszorította az ékes kerek tokba rejtett papírtekercset, melyben már ott sorakoznak a készülő Harmadik Kötet legszebb madrigáljai. A kamarás jött eléjük, átadta őket egy még rangosabb kamarásnak, ez egy fehér tónusú kisszobában vára-

koztatta őket, de mindjárt nyílt is az ajtó - s beléphettek a Reggia szentélyébe, az uralkodó-herceg legbensőbb dolgozószobájába.

Vincenzo Gonzaga ma jókedvű volt, fehér selyemköntöst hordott, jóízűen s bőségesen reggelizett, kilovagolt, vívott, még olvasott is valamit, mielőtt beült a fogadószobába, s sóhajtozva hozzálátott a napi fejedelmi penzumhoz. Claudio érzése szerint nálánál hat-hét évvel lehetett idősebb az uralkodó: kezdte veszíteni ifjúkori karcsúságát, könnyen gyűrűző tokáján látni lehetett, hogy öregkorára majd elnehezedik (Claudio apja szemével nézte, s igyekezett felmérni benne a hippokratészi alapvonásokat). De ezt a méltóságteljes jelenséget rendkívül kedvessé tette az arcát elöntő mosoly, mely szeméből talán sohasem villant egészen el, gödröcskék állán s orcáján, merészen felkunkorodó bajusz, majdnem színtelen, háromszög-letesre nyírott szakáll; bodorított, csigákba hulló haj - csak a lefityegő alsó ajak emlékeztetett anyja Habsburg-örökségére.

Az asztalon festői összevisszaságban okmányok, tervek s olyanféle apró mechanizmusok hevertek, melyeket a fenség örömére eszelt ki az udvari órás, alkimista vagy fizikus. Oldalt szépművű, berakott pisztoly felhúzott kakassal, egy hosszú penge - ha Vincenzót valamelyik látogató részéről mégis hirtelen támadás fenyegetné. Nyélbe foglalt nagyítólencse - melyet a pármai herceg küldött Flandriából ajándékba. Amikor meglátta Rossit s mögötte a cremonai köpenyben szorongó ifjú embert - hirtelen kinyújtotta kezét csókra, s újból, kegyesen elmosolyodott. Míg Claudio fél térdre ereszkedve csókkal illette a fehér, kissé puffadt, gyűrűkkel megrakott jobbot, újabb kavarodás keletkezett. A kutyák valamilyen koncon össze-kaptak: a parányi öleb hangosan kaffogva fordult a hatalmas vizsla ellen, a fehér agár ijedten emelte fel tétova, hosszú fejét. Már-már háborúság tört volna ki, ha a herceg heves francia szóval nem szólítja rendre ebeit. Így egypercnyi jótékony zűrzavar támadt, Carlo Rossi előjogaival élve bevetette magát egy magas hátú karosszékbe, míg az ifjú szuplikáns kiegyenesedve várta a fejedelmi kegyet.

- Lám, messere, ilyen fiatal? Szép szál legény... ennek különösen örülök. Hisz akkor nemcsak éneke s művészete fogja elragadtatni az udvart. Lássuk csak, miért is hívtuk Mantuába? Mi dolga van itt egy udvari brácsásnak? Majdnem semmi, bevallom, mert Glaches de Werth maestro gyakran betegeskedik, ilyenkor hetekre szünetelnek a próbák... péntekenként a palota estélyén mindig a régi zenedarabokat adják csak elő... S őszintén szólva: gyakorlás és vezetés nélkül elég rosszul játszanak. Ezt nem merték volna tenni boldogult atyánk idejében.

Arca elkomorult, hirtelen felállt. Rossi követte mozdulatát. A herceg arcán gyász árnyéka suhant el, mintha imát mormolt volna ajka, melynek végén keresztet vetett. Mindez egy perc, mely után ellenállhatatlan vidámsággal tört elő újból a fiatalos hang:

- Mindezt, messere, önnek kell pótolnia. Egyházi s világi zenejátékunk... énekkarunk hanyat-lását önnek kell megállítania, sőt remekbe fejlesztenie. Persze, nem könnyű annak, aki most jött ide... S úgy kell mindent mégis végeznie, hogy magára ne haragítsa a zenészeket: veszélyes fajta... Én legalább nem bírok velük. Lám, mit szorongat hóna alatt, messere?

Kíváncsian nyúlt a szépen esztergályozott fatok után, melyre Amati mester első legénye azért a másfél scudóért még a mantuai címert is rávéste. Műértő módjára kereste meg az első kottát, míg olvasott, ujja ütötte az asztallapra a taktust. Az arca elmélyült, látni lehetett, mint szalad tekintete a kottalap párhuzamosai között. A kegyesen s kissé ostobán mosolygó arc most egyszerre fürkésző, mély értelmet kapott.

- Örülök, hogy eljött... Örülök, ha minél hamarább hallhatom. A hangszerei? Talán már holnap kipróbáljuk... jó? Most Rossi gróf kegyes s megnézi, szabad-e a hercegasszony őfensége, fogadja-e messer Claudióval együtt udvarlásunkat? Előtte is parádézni szeretnék e reggeli szép

ajándékunkkal. Kapott már pénzt? Főtábornokunkat megkértem erre... sok szerencse, ifjú ember, ha bekopogtat jó hívünk, Chieppio úr ajtaján. Igen, Carlo, ha minden reggel így kezdődnék...

Az apród már visszatért a hírrel, hogy Eleonora hercegasszony szívesen fogad. Vincenzo megnyomott egy láthatatlan gombot, kinyílt egy kis tapétaajtó, melyet kárpit leplezett, s így - elhagyva a régi kápolnát, egy hatalmas, aranyban és kékben pompázó kandallót, felkanyarodtak a szűk vörös márványlépcsőn Eleonora Medici lakosztályába, a Gólyák és a Négy Elem szobáin keresztül a „paradicsomi lakosztályba". Az ajtóban a herceg, aki előtt egy apród haladt, visszafordult:

Messere még fiatal. Arra kérem, ha nincs még jegyese: itt, Mantuában nagyon ügyeljen. Tisztelje meg bizalmával valamelyik kamarásunkat... vagy rokonunkat, don Cesarét... mielőtt valakinek udvarolni kezd... főként férjes asszonynak. Mantuában nagyon szenvedélyesek az apák és férjek... nem olyan halvérűek, mint ott, ahol spanyolok uralkodnak... Mindegyiknek keze ügyében a fegyvere... Saját tapasztalatomból mondom, messere. Nem szeretném, ha léha kalandok hírét hallanám a zenemesteremről. Ezt itt mondom, mert egy lépés, s már a hölgyországban leszünk. Vigyázz, Claudio: ne tanulj itt a hercegedtől!

Nevetett, tiszta szívből, s lenyomta a másik láthatatlan rugót, mely felpattantotta az ajtót a hercegasszony legbensőbb szobáihoz. Míg beléptek, hallatszott meleg kacagása s pomádéillata betöltötte a szűk kis benyílót.

Mintha aranyhálóból emelkedett volna ki a szigorú, kissé fáradt asszonyarc. A végigomló sötét brokát szinte személytelenné varázsolta: mint élő szertartásrend, úgy ült hatalmas, kettős címerrel ékített karosszékében. Hosszú, keskeny feje volt, az arcát okos, kutató szempár szépítette, nála még erősebben látszott a fittyedt ajak habsburgi hagyatéka (anyáik révén unokatestvérek voltak Vincenzóval).

Fehér selymében páváskodó herceg s sötét köntösében mindig mintha kissé gyászoló Eleonora: ez volt a hercegi pár, melyet Claudio udvari élete első napján már megismert. A fejedelem kedvtelve simogatta végig a pergamentekercset, kigöngyölve nyújtotta át az asszonynak:

- Madama, híveink száma ma megszaporodott. Cremona szegényebb lett, kívánom a spanyoloknak (nevetett Eleonora tréfás felháborodásán e „meggondolatlan" beszéd miatt). Az ifjú muzsikustól reméljük, hogy híven fogja szolgálni személyünket.

Eleonora lapozott: ő is műértő, kutató szemmel. Hirtelen felemelte tekintetét:

- Nem látok, messere, istenes énekeket. Nem bírálatként mondom, de Itáliában... s különösen Mantuában mindenen túlnőttek a világi hívságok. Magasztalják mindazt, ami bűnös s esendő, s így az embert lassan megfosztják égi fényétől!

- Fenséges asszony, ez néhány... valóban világi madrigál. A spirituálisakat külön gyűjteménybe szedtem. Van abból is szállásomon. Ha elhozhatnám, fenség...

Vincenzo lovagló ülésben hallgatta végig egy alacsony széken a kihallgatást. A hercegasszony három palotahölgye a kis benyílóba vonult vissza. A szék támlája reccsent egyet, ahogy a testes ember kissé hintázott.

- Madama, csak néhány percre akartuk idejét igénybe venni. A zenész szerszáma nélkül olyan, mintha... Torquato mestert papírtól s kalamáristól, a festőt ecsetjétől fosztanánk meg. Mint hallom, messer Monteverdi hozott magával híres cremonai hangszereket. A legszebbet, mint don Cesare mondja, torkában őrzi. Reméljük, hogy lesz alkalmunk legközelebb már hallani. Köszönjük, hogy fogadott minket, Madama!

Tökéletes udvari meghajlással lehelt csókot felesége elefántcsontfehér ujjaira. A szürke agár lustán felemelte félig fejét: ez jelentette a búcsúzást. A kisajtó zárja újból kattant, néhány lépés, megint a dolgozószobában találta Claudio magát.

- Messere, még lenne önhöz néhány szavam. De Rossi gróf sürgeti az udvari mérnök kihallgatását. Nem halaszthatom. Megengedem önnek, hogy leüljön addig, s hallgassa, mivel folynak munkás napjaink.

Viani, a Palota mérnöke s vele együtt egy francia inzsellér érkezett. Ez Rossi világa volt: a hatalmas casalei vár erődítési terveit mutatták be úgy, ahogy a két mérnök együtt tervezte. E távoli várrendszer hivatása, hogy megvédje Monferrato tartományát, ha ezt érné támadás.

- S ha spanyolok vennék körül? Lombardiából?

A mérnök mosolygott. Ha ellenségről beszéltek: mindig spanyol katonát, kasztíliai vértest, katalán muskétást gondoltak.

A herceg szeszélyesen csapott át minduntalan francia szóra. Mint avatott építész s várvédő siklott ujja a bástyarendszer, holtterek, hídfők, fedett folyosók, farkasvermek láncolata között. Igen... olyan várat tervez Casalében, melyet a leghatalmasabb ágyúkkal lát el, s amelyet esztendei ostrom után sem tud bevenni sem parmai, sem piemonti, de legkevésbé spanyol.

A francia mérnök kihátrált, udvari bókkal, maradt Viani, akivel egyszerre békésebb kérdésekre csaptak át. A Mincio gátjait kellene erősíteni, töltéseket emelni árvizek ellen, lecsapolni a lápot, mely miazmáival elárasztja Mantuát. Még mindig kísértett a harmadévvel ezelőtti nagy ínség emléke. „Csak három kövér esztendőm legyen - mondta Vincenzo -, annyi búzát halmozok fel, mint bibliai József: nem tudnak bennünket akkor kiéheztetni."

Szándékosan tette-e, hogy a cremonai ifjút, a madrigálköltőt, egy órára beavatta az uralkodás titkaiba? Kapjon fogalmat arról, milyen a belső műhely, ahonnan Mantuát, ezt a gazdag, de törékeny országocskát urai igazgatják.

Claudio Rossi szavára gondolt, melyet a herceg is megerősített. Az ötven scudis utalvány még nem pénz, csak akkor, ha Chieppio úr, ez a magasan lakozó fukar szellem, ki is fizeti. De itt százezer számra gurulhatnak aranyak építkezésre, palota szépítésre, ágyúk öntésére. Honnan? Ki fizeti? Ki teremti elő? Kinek a verejtékéből lesz itt a scudó, melyet a herceg oly bőkezűen szór szét?

Igen, Rossi halkan mondta, hogy a mantuai fegyverkovácsok s ágyúöntők céhe alázatosan esedezik, hogy a fenség gondoljon a tavalyi számlák rendezésére... Vincenzo nevet.

- Szép város... de nehéz ország, fiam, Mantua. Ma pihenje ki magát... Öné a nap. Holnap kilovagolok vadászatra. Ma túl sokat dolgoztam már eddig is. Holnap este szívesen meghallgatnám... a Palazzo del Te-ben. Nem... nincs semmi ünnepség. Csak amikor visszatérek a vadászatról, Carlo, adja meg majd a fiúnak az utasításokat, hogy jöjjön. Igen... a hercegasszony szavát vésse szívébe. Járjon, Claudio, Janus-arccal. A hölgyek felé első az istenes ének - de a Palazzo del Te-ben annál édesebben zengjen a legszemérmesebb madrigál. Megengedjük, hogy elköszönjenek...

Udvari hintó vitte a városon túlra, ahol már hatalmas zöld parkövezet nyílik, polgárok gyümölcsöskertjeivel, fáról fára vezetett, gondosan ápolt, présházakkal tarkított szőlőivel. Libériás kocsis, inas segítette a kocsiba, külön, nagy óvatossággal emelték be a viola „da bracciót" s a „da gambát". Alkonyodott, a végtelen hársakkal szegélyezett, jól kövezett úton az udvari lovak patájának ritmikus csattogását hallotta, majd belevegyült a városból kiáradó

Angelus-harangszó. Mindenütt rétek dombos-lankás csíkjai futottak a láthatárig, tarka lombard marhákat hajtottak haza a legelőről. Lassan eltörpült egészen a város, s úgy érezte, mintha valami távoli, ismeretlen vidékre érkeznék. A kocsis lassított, hátraszólt, ostorával rámutatva a sötétzöld rétségekből, kertekből kiemelkedő világos épületcsodára:

- Palazzo del Te!

Apostolok oszlása után (így nevezték az időt, amikor Raffaello halála után szétszéledtek Rómából tanítványai) megjelent Mantuában a varázsló ezermester, Giulio Romano, hogy ezt a várost is elborítsa bűvös köpenyével. S a mágus gyökeret vert a Mincio-parton, haláláig itt élt, teleszórta Mantuát késeibb fantáziájának minden szeszélyével, megszerette, már nem vágyódott a barokk kor szigorú örökvárosa után - ő, aki ifjúkorában Raffaello Rómájában élhetett.

E szeszélyes ízlésű tanítvány műve volt a kispalota: az egykori Gonzaga-istállóból Giulio képzelete Raffaello római villáját akarta újrateremteni - mégis úgy, hogy már kívülről, az épület egész ritmusából érezni lehessen, hogy e hajlékot fejedelmi szerelmek számára építette s díszítette mestere. A „Te" hatalmas díszudvarból állt; ez volt legnagyobb szépsége: dór oszlopaival valamilyen játékos szigorral vette ölbe az alacsonynak ható, földszintes villaépületet. Az átrium oly mély volt az alkonyatban, mintha végtelen térségek nyílnának mögötte... szél járt, nyírott testű fák esetlenül hajladoztak zömök formáikban. A teret a falba illesztett karikákból kandikáló fáklyák nyitották vagy zárták: szeszélyes tűzlabirintokat formálva - s ezzel úgy megnövekedett az előtér hatása, hogy a vendég valósággal felszabadult, amikor belépett a tulajdonképpeni palotaépületbe.

Fejedelmi szerető örömére épített Giulio mester, s ez háromnegyed század múlva is rányomta a város lakóinak szemében a Te-re bélyegét. Itt is az „udvar" él, a Gonzaga-világ darabkája, de nem a komoly palota, udvartartás, kancellériák. A hercegasszony csak ritkán jön a Te-be, mintha valamilyen hallgatag szabályt betartva irtóznék a körülrajzó ledér istenségektől. A púpos Guglielmo herceg, aki soha nem tántorodott meg hitvesi hűségében, csak ritka fogadások alkalmával kereste fel a villát, s senki sem emlékezett rá, hogy feleségét, Habsburg Eleonórát valaki látta volna valaha a Te-ben.

Az ifjú zenész káprázva állt az egymásból bontakozó térségek küszöbén, mellette a szolga, aki hozza a nehezebb violát, míg a brácsa tokját szerelmesen magához szorítja. A bennfentes udvari ember mutatja a járást, s lombard szavával magyaráz is hozzá: ez a *Paripák Terme*, uram!

A reneszánsz kései sugarának játéka: Mantua ura el nem múló emléket állított hat szép lovának - az ő tiszteletükre emelte a csodálatos márványistállót. A nagy kartonvázlatot Giulio Romano készítette - de tanítványainak ecsetje örökítette meg a falakon a híres állatképeket. A mennyezet aranyos intarziái allegorikus díszükben a Gonzagák tetteit magasztalták. Amikor Claudio átlépett az előcsarnok küszöbén - lehet, hogy a fáklyák és gyertyák imbolygó világossága okozta -, az volt az érzése, hogy az egész palota él... lélegzik, mozog. Ezt a hatást csak erősítette a rengeteg virág, a futónövények, pálmák, a testőrök színes köntösei, ezüstös fegyverzete.

Kézről kézre adták, már elmaradt az első szolga, magasabb udvari személy vette át a vendéget, amint beértek az Óriások Termébe. Giulio ezt igazán a saját szeszélye, ízlése, merész fantáziája szerint díszítette: a test féktelen örömét, az erő s a gimnasztika diadalát hirdették az izomóriások, akiknek teste - csak Giulio vállalkozhatott ily merész játékra a perspektívával - a falakról felnyúlt a mennyezetre, s ezzel mintha egyenesen ölükbe vették volna az agyondíszített szobát. Itt már kacagás... egy clavicembalo hangja ütötte meg fülét... majd egyszerre mintha

minden elnémult volna, s szép, meleg énekhang csendült fel. Az énekre megmerevedett az udvari kísérő, megálltak tálcával kezükben a szolgák, kupával az apródok, megállt a törpe: hallgattak... Kérdően nézett kísérőjére, míg kezét az áttört ötvösművű kilincsen nyugtatta.

- Ma zeneestély van, messere, úgy mondják, Cattaneo udvari zenész leánya mutatja be először művészetét.

Félig nyitva az ajtó, hallja a madrigált:

> ...amante il cielio, amante
> la terra, amante il mare.
> Quella che lassù miri innanzi all'alba
> cosí leggiadra Stella...

Az utolsó „innamorata splendé"-re elzendült a clavicembalo záróakkordja, s már nyílik is az ajtó: az ifjú szerző hirtelen ott áll a terem szívében egyetlen ünnepi köntösében: vörös bársonnyal bélelt kurta, fekete cremonai köpenyke, sima, fekete derék s mélyvörös harisnya-nadrág, szattyáncipő kunkori orral, övén könnyű ezüsttőr - ahogy belép, minden szem feléje fordul, a fények ragyogásában Amor és Psyche festett formáit veszi észre: itt kecsesebbek a faliképek, mint az óriásgyermekek játékszobájában: minden figura, minden díszítő elem a szerelmet igyekszik új s új szépségekbe öltöztetni: kép, szobor, falikárpit, illat s gyertyafény, a kandallóban a meleg idő ellenére revesedő hatalmas hasábok: puha, zárt, érzéki világgá varázsolják Amor és Psyche szobáját.

Trón nem állt a teremben, nem volt szigorú ültetési rend, mindenki ott helyezkedett el, festői kavargásban, ahol épp akart. Maga a herceg vadászok pompa nélküli bőrvértjét, hosszú szárú csizmáját viselte, zekéjén magas bőrgallért, melyre könnyen hajlott vissza a brüsszeli csipke. Haja sem volt oly ünnepélyesen bodorított, mint reggel - a könnyű barett alól kócosan, szelesen, napsugárra szomjasan szabadultak ki a szőke fürtök.

Oldalt áll a clavicembalo mellett apa és leánya, akik most mutatták be tudományukat. A kör közepén, mely mintha a kis terem szíve lett volna - két hölgy fordult egymás felé, s legyezőjük mögé rejtve arcukat, édesen kacagtak. Amikor elvillant a tollas udvari ékszerlegyező, Claudio Monteverdi egy mellette álló jóvoltából tudta, hogy itt a *„másik"* udvar forgatagába került. A ragyogóbb, de idősebb dáma, a híres Barbara Sanseverino, a fenség „anyai" barátja, míg a démoni szépségű, ezermozgású fekete asszony a herceg jobbján - a spanyol *Agnese*, aki most Grana őrgrófnőjének címét viseli.

Claudio szeme Barbara arcára tévedt: háromszor egymásra tornyozott flandriai csipkegallérból emelkedett ki ez az arc: minden kalap, főkötő, fejdísz nélkül: vörösen csillanó hajának gazdag pompája volt egyetlen ékessége. A másik, amit észrevett, az asszony talán túlságosan domború homloka, mely elárulja a nagyravágyást, férfierőt, a nyugtalan szellem félelmes akaratát.

Barbara félig-meddig úgy látogatott át Mantuába, mint egyik fejedelem a másikhoz. Birtokai Pármához tartoztak, s ő a Sanseverinók ősi nemzetségéből eredve mint birodalmi hűbéres élt colornói uradalmain. A fáma szerint az idősebb pármai herceg vette körül rajongó szerelmével. Vincenzo még szinte gyermekkorában ismerte meg az Itália-szerte ismert asszonyt, ő lett gyámja, dajkája, első szerelme, asszonya, tanácsosa, nevelője: édes s szigorú, játékos s komoly „kismama", aki jóságával s szeszélyével egyaránt elárasztotta a serdülő hercegfiókát. Ha a Púpos, vagy anyja, a szigorú erkölcsű osztrák asszony egy-egy csínye után házi áristomra akarták vetni Vincenzót - megkezdődött a vágta az éjszakában, s csak akkor pihentek az agyonhajszolt lovak, ha Colornónál már elérték a pármai határt.

Igen... Colorno valóságos parányi udvar volt. A grófasszony környezetében mindig voltak talányos ifjúságú, különös sorsú szépasszonyok. Itt feloldódtak a szigorú etikettformák, Boccaccio lazább, kötetlenebb világába került a mantuai princ. Egy utolsó látogatásakor - apja halála előtt Vincenzo így találkozott Agneséval.

Az asszony Nápolyból jött. Sűrű spanyol vére féktelenebb, misztikusabb hullámú volt, mint az idevaló nyíltabb, természetesebb lombard dámáké. Keményen, torokhangon beszélte a toszkánt, s szívesebben szólt Madrid szavával. Ha a Sanseverinók római ősökre hivatkoztak - ő gót királyőseit emlegette. Mi volt igaz s mi legenda: nem tudta senki. Agnese nemes volt, kalandvágyó, szenvedélyes - s szegény. Vincenzo tág szíve az első colornói este alatt lángot vetett. Éjszaka már madrigálénekesek próbálták szólamaikat a herceg rögtönzött versére a szép spanyol asszony ablaka alatt. A princ a dáma színeibe öltözött, kedvéért törte a spanyolt, a tornán érte vívott, s mert nyert, éjszaka Agnese a szobájában adta neki a legdrágább, legcsodálatosabb jutalmat. Míg csak trónörökös volt, még lehetett titkolni ezt a szenvedélyes, parázsló szerelmet. De mihelyt elfoglalta a „Gobbo" halála után apja trónját, lezajlott a „szigorú udvari gyász" néhány hete: már senki és semmi nem akadályozhatta meg, hogy szerelmes férfi módjára, minden korlát nélkül ne szolgálja szép spanyol szerelmét. Mindent odavetett lábához, s egy pártütő főúr elkobzott birtoka s bevont címe jó ürügy volt arra, hogy Agnesét a mantuai főnemesség soraiba iktassa. Nemsokára ezután Grana őrgrófnője beköltözött néhány hétre... vagy hónapra a Palazzo del Te-be.

Eleonora Medici előtt mindez aligha maradhatott rejtve. De a hűvös szemű, okos, urát szerető, erényes hercegasszony örökölte az apai nemzetség diplomatikus józanságát. Vincenzo unoka-testvére volt, talán rokoni szeretetnél kezdetben alig érzett többet iránta. Sűrű terhességei, a születő gyermekek elvonták urától - de mindannyiszor kezében tartotta az uralkodás fonalát, ha Vincenzo keze lazított a gyeplőn, beteg volt, vagy szerelmeséhez utazott. Vincenzo hálával s szeretettel hódolt Eleonórának - lovagi varázzsal, mélységes megbecsüléssel s cseppnyi iróniával vette körül: aki látta - példás, szeretetteljes, rajongó férjnek tarthatta, míg nem harsant meg a kürt s nem jelentette a titkár, hogy előállt a hintó, mely kiviszi Agneséhez.

Barbara előrehajolt. A herceg félhangosan mondta, hogy a most belépett ifjú ember új zenésze, madrigál komponista, akinek Claudia Cattaneo most énekelte egyik új szerzeményét, melyet érkezéskor a hercegnek ajánlott. Barbara szeme kíváncsian villant rá az ifjú mesterre: barettját kezében tartva áll, zavar vagy félszegség nélkül... jó alakú fiú, rosszul tartja magát, bizonyára nem volt soha tábori életben: írások, kották fölé hajolt. Különös, nagy szeme szinte varázsló jelleget kölcsönöz Monteverdinek. Arca csupasz, hajszál-keskeny bajuszka ül ajka fölött. Hirtelen a kezére téved tekintete: milyen kifejező, gyönyörű ujjak, ideges, hosszú, kígyózó forma - ez a kéz mindenre képes, mindent ért, mindent tud.

Talán ebben a nagy sokadalomban, udvaroncok, testőrök, főrangúak között Barbara Sanseverino volt az egyetlen, aki túlemelkedett már minden emberi gőgön, rangkülönbségen, már mindent megkóstolt, ami a világi hívságokat tükrözte: egy-egy magára döbbenő órájában úgy érezte - már csak az embert keresi. S ahogy ott állt az ifjú muzsikus, különös érett, mély tekintetével, ahogy ujja átfogta violájának nyakát, a mód, ahogy meghajolt s mosolygott: hirtelen valami különös közelséget teremtett. Vincenzo is észrevett ebből valamit. Odaintette magához Claudiót, s széles mozdulattal, minden szertartás nélkül bemutatta a két, aranyozott széken ülő hölgynek. Ám tekintete egyszerre rávillant a clavicembalo mellett Claudia Cattaneóra, aki néhány ifjabb titkár, klerikus között állt. Elénekelte, amire felkérték, s most várták apjával, hogy valamelyik udvari méltóság megszánja őket, s bevigye hintójával mindkettőjüket a városba.

Barbara legyezőjével magához intette a lányt.

- Gyönyörködtünk, kedvesem, szép énekében. Annál inkább, hiszen úgy tudta, még nincs... nem lehet itt a dal szerzője. Ha tudta volna messer Monteverdi, bizonyára még jobban sietett volna. Ifjú maestro, köszönje hát meg a mi kedves Claudiánknak, hogy ily sikerre vitte az ön madrigálját.

Egy mozdulat, már Agnese felé hajlik. Hirtelen torokhang buggyan ki... először olyan, mint valami kemény szard dialektus. Megérti: spanyol! Így kettesben maradnak az emelvény szélén Claudia Cattaneóval. A fény apad Amor és Psyche termében: a herceg intésére szinte észrevétlenül viszik ki a nagy karosgyertyatartókat, ragyogásukat szelídebb fényű, pergamenfalú olajlámpák tompább világossága foglalja el.

Ahogy Claudiára néz, s az visszamosolyog rá, s int, jöjjön a zenészek közé - egyszerre érzi a választóvonalat. Egy pillanattal ezelőtt még a herceg kedves mozdulata, mosolya, Agnese fürkésző tekintete, Barbara Sanseverino szava, az udvaroncok baráti hullámzása - s elég egy perc, s máris éreznie kell: ő itt csak zenész és szolga - s ezek úrnői s urai - a hölgyek mosolyogva tereferélnek legyezőik mögött, a fenség pillantásra sem méltatja, hisz lényének legjavát veti be a gáláns játékba; egyszerre magában van, senki nem törődik vele, senki nem intéz szót hozzá, s talán elsüllyedne a szégyentől így, cremonai köpenyben, hóna alatt a brácsával, ha nem intett volna kedvesen Cattaneo meleg tekintetű, kedves arcú leánya.

A zenészek félig rejtett emelvénye előtt, kis csigalépcsőnél állt három zenész. Köntösükről is megismerhette őket: a világos, néha harsány színekbe öltözött, túl cicomás főurakkal szemben tisztes feketébe öltöztek s kezükben tartották barettjukat. Cattaneo már tárt karokkal fogadta s mosolyogva vitte az ifjú brácsást muzsikustársai közé. Az első közösség: a hangszer volt. A kéz mohón kapott a puha nemeztokba burkolt zeneszerszám után, Cattaneo megpengette Claudio violáját. Meglepetten kapta fel fejét: „micsoda hang!" - mondta elragadtatva. „Andrea Amati műhelyéből..." - felelte Claudio.

- Mantuának, úgy látszik, ha jó hangszert akar, még mindig Cremonába kell vándorolnia!

Claudia ott ült a zenészek között egy alacsony, háromlábú széken. Haját könnyű, gyöngyös háló fogta át, hosszan elnyúló kék ruhája még karcsúbbá tette, a nyakon kezdődő könnyű kivágást csipkegallér árnyékolta, egy násfa opálja olvadt össze a bőr csillanásával: ruhája, díszei, alakja, mozgása nem is hasonlított a hölgyekéhez, akik vidáman, tereferélve, bókolva, játékosan hullámozták körül az est két ünnepelt állócsillagát.

- Itt gyakran van ilyen bál, messer Cattaneo?

- Mindig, fiam. Legalábbis mindig, amikor bennünket a Te-be hívnak. Néha már otthon van az ember, lepihent, egyszerre megáll a kocsi, ki merre lakik, összegyűjtik az énekest, zenészt: valaki játékra vágyik, névünnepet kell tartani, vagy megint valamelyik palotabeli úr komponált egy alkalmi madrigált...

Tovább beszélt volna, kissé keserű szájjal, köszvényes emberek borúlátásával. De a zenészek közt hirtelen mozgás támadt: sárgás arcú, botra támaszkodó, fekete köntösű, flamandkalapos idősebb ember jött a zenészek bejárata felől. Claudio az apai házban megszokta ezeket az arcokat, melyek kezdtek már lassan-lassan hasonlítani egymáshoz, a „facies Hyppokratica" végzetes rokonságában... igen, Giaches de Werth maestro arcán is ott leselkedik a halál. A sovány arcon az értelem világított, tengerkék, hűvös szeme, borotvált arca északot, idegenséget mutatott. Vincenzo is észrevette, két kezét kitárva udvarias mosollyal üdvözölte, majd intett apródjának, hogy toljon széket az udvari karmester alá, Claudio érezte, hogy a maestro tengerszín tekintete most rajta, alakján, hangszerén pihen. Vincenzo is észrevette ezt a fürkésző pillantást, s újból éledő közvetlen kedvességgel maga jött oda a zenészekhez.

- Maradjon csak ülve, maître Jacques... Új zenészünk, Claudio Monteverdi Cremonensis holnaptól kezdve az ön birodalmának alattvalója. Ma még az enyém... vendégünk. Örülök, hogy eljött s részt vesz majd azon a versenyen, melyet a hölgyek kívánságára rendezünk ma Madama Europa s Madama Sabina között: a két énekesnő már felkészült erre a viadalra, megküzdenek az őrgrófnő gyöngyös szalagjáért. Mihelyt befejeződik a vacsora, megjelennek a Múzsák. Ajánlom, maestro, kóstolja meg ön is a mai napra rendelt könnyű, mazsolás pácunkat. Nem fogja gyomrát terhelni... én is sokat vétkeztem a test örömeiben az utolsó napokban... Kissé hízom. De önnek többet kell ennie, maestro, jóval többet, mint nekem. Kóstolja majd meg a pávát. Szegény atyám is ezt fogyasztotta mindig, amikor gyengélkedett.

Vincenzo elemében volt: élte s betöltötte szerepét, ő volt a „jó herceg", a „kegyes zsarnok": mindenkivel törődik, megosztja alattvalói, szolgái baját... szereti, ha az udvar is figyeli, a testőrök elkapják egy-egy szavát... ez kiszalad a nép közé, ezer udvari legenda formájában, megörökíti Follino magiszter, az udvari történetíró, titkára, az ifjú Striggio ismétli holnap a Reggiában, az udvari nép előtt... Vincenzo szomjasan áhítja a népszerűséget, kívánja, hogy mindenütt szeressék, mindenütt felharsanjon az éljen-kórus, ha a herceg kíséretével végigvágtat fővárosa utcáin. Érezze, hogy a „nép" meghal ifjú fejedelméért...

Madama Sabina s Európa - két udvari énekesnő volt. Ugyanúgy, mint a zenészek s a kórus tagjai - fizetést húztak, az állami listán szerepeltek. Európa - ez a telt, lánghajú szépség az udvari zeneszerzőnek, Salomone de' Rossinak húga volt. Vincenzo a dominikánusok minden neheztelése ellenére szívesen tartotta udvarában a „zsidót". Nem egy énekesnő a mantuai udvarban kettős szerepben élt. Ott, ahol időről időre kicsapott Vincenzo vad s nyers kalandvágya, a „jó herceg" gyanús éjszakai asszonylesre indult, s persze így a legkedvesebb udvari pletykatéma az ifjú herceg gáláns élete volt: az énekesnők gyakran azt a szerepet töltötték be, mint valamivel később, a francia udvarban a fejedelmi kurtizánok. A hercegi „inventáriumhoz" tartoztak, ha nem védte őket apa vagy férj tekintélye: a fenség úgy rendelkezhetett velük, ahogy szeszélye s kedve tartotta. De annyira mindig számíthattak, hogy akkor, ha megunta már őket, kerített férjet: a Reggia valamelyik jobb hivatalnokát, kisebb nemesurat, akit valamilyen állami birtokocskával jutalmazott.

Amikor a herceg magához intette Claudiót - a zenészek arca megváltozott. Kemény lett, kegyetlen, mesterségbeli a szó: „honnan jött s mit akar ez a Monteverdi?" De Jacques mester lapozni kezdett a madrigálosfüzetben, egyszerre minden zenésztekintet fürkészve nézte, hogyan mélyed bele a maestro a kottalapokba. Észre sem veszi, hogy fürge kezek terítenek a zenészek asztalánál is, inasok jelennek meg az ajtóban, étekfogók szelik át a termet, cipelve a barokk konyha ékes fácánjait. Giaches de Werth olvasta a madrigálokat. Arcán nem látszott indulat, de a zenészek, akik ismerték a mester gyors, kegyetlen ítéletét, kevés, rossz olasz szóval kimondott lenézését minden mesterségbeli dilettantizmussal szemben: észrevették - itt figyel, megjegyez, visszalapoz. Jónak tartja hát Werth is a fiú madrigáljait?

Ahogy állt Claudio a fenség körül hullámzó áradatban, szeszélyesen odaintve s megint magára hagyva: lassan mintha kifordult volna az Ámor képével ékesített fal: résről résre tárult fel lassan a remekül álcázott rejtekajtó, s kilépett rajta egy riadt arcú, fekete köntösű, gyér, ápolatlan szakállú nemesúr. Vincenzo arca hirtelen elvörösödött. Valamit szólt halkan Striggiónak, homlokán átszaladtak a redők. De amerre Torquato Tasso elhaladt, urak s dámák úgy bókoltak előtte, mintha valódi fejedelmi hatalmasság lenne.

Néha hetek telnek el, s nem mutatkozik az udvarban. A herceg akarata szerint fel van mentve minden szokás, minden kötelem alól. Úgy él, oda megy, akkor jön, s akkor távozik, amikor kedve tartja. Egyetlen kikötés: pénzt lehetőleg ne adjanak kezébe, mert messer Torquato az aranyakkal nem tud gazdálkodni. Ha már felszaporodtak nagyon az adósságok, igyekeznek

lecsillapítani a hitelezőket, Chieppio úr rendezi az ügyet. De a herceg nem szereti, ha komor, nyugtalan lényével megzavarja az udvari ünnepségeket. Ki hívta? Ki ment érte? Kinek kocsiján jött? Striggio titkár van hivatva ezt kipuhatolni, ő számol be majd erről urának.

Tasso ment, végig a termen. Egy kis asztalnál egy apród igyekezett helyet mutatni, s egy étekfogó megállt, meghajolva előtte, tálcájával. De a költő mintha meg sem látta volna őket, továbbhaladt, a zenészek csoportja felé. Különös jelenség volt. Ha nem tudták volna: ő Itália legnagyobb költője, akkor is feltűnt volnál ez a lógó bajuszos, gyér szakállas, kopaszodó ember - hosszú aszkétaarcával, végtelen mélyen ülő csillogó tekintetével, ezzel a szikár, majdnem csontvázszerű alakkal. Úgy mondják, utóbbi időben alig eszik: varázslómester kúráját használja, mely megtisztítja a testet s felmenti a szellemet attól, hogy a gyarló corpusnak szolgáljon. Hirtelen mintha megrettent volna az udvari nép, egy percre elakadt a víg, zsongó terefere: még az agarak, törpék, testőrök is megérezték: mintha Petrarca szelleme bolyongana a megterített asztalok között.

Egyenesen a zenészekhez jött. Megszólalt. Szava nem hasonlított az itteniek olaszságához. Mintha egész Itália keveredett volna valamilyen felséges, ódon s mégis zeneszerű biztonsággal mondatkötéseiben.

- Kegyelmed Claudio Monteverdi?

Szemben állnak. Az ifjú látja ezt a csodálatos tekintetet, melyet most a lélek zavarának egyetlen felhője sem borít. Tiszta, csodálatos, értelmes. S az arc a maga ezer redőjével, árnyékaival olyan, mintha csak gyarló tükre lenne a kiáradó gondolatoknak. Claudio áll előtte. Mindenki ismeri Tassót. Nagyobb megtiszteltetés nem lehet, valakit nevén nevez, megszólításával emel ki a sokaság közül.

- Milánóban járt egy itteni nemesúr. Hallotta, hogy ön madrigált szerzett az *Ecco mormorar l'ondé*-ra. Úgy mondta, rövidesen dúcokra is vésik, meg fog jelenni. Úgy mondta, az ön kompozíciója igen szép. Örülök, ha inspirálta versem. Rég írtam.

Claudio megrettenve néz a költőre, akinek arcát nem lágyítja fel a mosoly. Majdnem mentegetőzve mondja:

- Nagyuram, nem haragszik, mert engedelme nélkül fogtam a munkához? Gyermekkorom óta csodáltam, szabadjon mondanom, hogy kegyelmed nyelve a legszebb hangszer... Hányszor szerettem volna nagyuramhoz folyamodni... elküldeni verseire, szonettjeire írt madrigáljaimat. De ismeretlenként hogyan folyamodhattam volna Itália legnagyobb poétájához?

Zavartan áll a csendes, kérdő tekintet súlya alatt, s ugyanakkor érzi, hogy minden szem feléje fordul a teremben. Bármennyire zavar Tasso jelenléte, s lehet, hogy nevetnek is különcségein háta mögött - ritka megtiszteltetésnek számít, ha Torquato mester valakihez egyenesen szót intéz. S most megtörténik az, amit a szkeptikus udvariak már nem reméltek: Tasso gyöngéden megérinti Claudio karját, a sápadt szellemarc elmosolyodik. S mintha vezetné, megy vele a terem túlsó sarkába, ahol a clavicembalo áll.

- Szeretném hallani öntől az Ecco mormorar l'ondé-t.

A terem elnémul. Egy pillanattal előbb még szétbomlottak a szokott udvari népre: tanácsosok, főurak, léhűtők, törpék. Most mintha egész Itália tekintete követné szorongva e szokatlan prelúdiumot. „Milyen fiatal, Barbara!" súgja Agnese szomszédnőjének, s már ott ül az ifjú mester a hangszer előtt. Keze némán végigszalad a billentyűkön: hosszú, okos feje ráhajlik a zeneszerszámra, nem kéreti magát, ő is mintha álomban lenne, feledi, hogy ötven ember visszafojtott lélegzete övezi. Az érces, pengő hang megszólal: érzi keze alatt a remekbe készült, nagyszerű zeneszerszámot. Egy pillanat alatt megszokja, egybenő vele. Egyszerű

énekes nem merné soha megtenni, hogy előjátékot ad, mintha templom kórusán fantáziálna az orgonista. Mintha lelkét terítené Tasso elé, úgy buggyan ki a hang. Mély, meleg férfiének, bársonyos. Nem cifráz túl sokat, a melizmák mintha egészen hozzánőttek volna a textushoz: a dísz a fájdalmas szív magános férfipompája, mely a habok játékába keveredik. Felvillan tekintete: Tasso egy oszlophoz támaszkodik, merően, fürkészve nézi. S háta mögött az udvari nép laza félkört formál, a herceg úgy áll közöttük, mint közönséges halandó, s ragyogó szemmel, majdnem csodalátóan figyeli, mint olvad össze titokzatos testvériségben a hajlott korú, dúlt idegű költő s a fiatal, névtelen mester műve:

Lám habok hangja mormol,
És sóhaj kél a lombról,
Hajnali szellő rezzenti a bokrok ágát
S a messzi gallyak zöldjében
Kecses kis madárkák
Dalolnak halk, lágy dallamot,
S a Napkelet nevet, ragyog!
A hajnal jön s derengő szemmel
Nézi magát a fényes tenger
Tükrén, gyönggyé lesz mind a harmat,
S az égre fehér fények szaladnak,
Aranyszínű a hegy orma,
Ó bájos, csodálatos Auróra!
Te küldöd hozzánk a szellőt futárnak,
A szél meg téged küld,
S lásd, meggyógyulnak a szívek, ha fájnak.[2]

Még remeg a levegőben az ércpendítette hang, a billentyűn, mely megrezegtette a húrt, még ott pihen Claudio hosszú, fehér keze. Tasso néma, csak szívére teszi jobbját, s meghajlik a fiú felé: akik látják, láthatják - barázdás arcán végigpereg a könny. Kis szőnyegajtó előtt áll, melynek puha rajzába egy pillanatra beolvad a fekete lovag, ámorok, puttók közé, s már nincs is itt. Még mindenki a váratlan élmény szorongásából ocsúdik, mindenki, aki jelen van, érzi - soha vissza nem térő pillanat részese, de a herceg kesztyűs keze meglendül, a zenészek tudják a szabályt, egy mozdulattal a zeneszerszámokhoz kapnak, s egy pillanat alatt megváltozik Ámor és Psyche játékos s mégis komoly termének képe; elvillannak az utolsó szertartások, a párok felsorakoznak, s kibomlik az édes, hajnalig tartó pavane.

Werth mester másnap nem jött el a próbára. Üzent a másodkarmesternek, Giovan' Giacomo Gastoldinak, hogy az átkozott pára ráfeküdt mellére, egész éjszaka köhécselt.

Claudio hallotta, amint Serafino halkan odaszól Marioninak:

- De tegnap este a Te-ben még jóízűen ette a pávamellet... Csak amikor próbáról van szó...

A Santa Barbara kórusában jöttek-mentek énekesek, zenészek. Senkinek sem volt sietős dolga, megvitatták a tegnap esti hangversenyt, a hét violajátékos közt partitúrákat osztottak ki. Werth mester félelmes tekintélye most nem nehezedett reájuk: a flamand karmester helyett egy közülük, Gastoldi veszi át a vezetést.

[2] Szerdahelyi István fordítása.

Claudio most kezd barátkozni környezetével. Ez az eltelt pár nap, itt Mantuában ünnepnek, bemutatkozónak számított. Még mindenki mosolygó ábrázattal fogadta, szíves volt, mintha a lombard derű végigömlött volna a városon. Ma reggel kezdődött valójában a „munka", s most látta társait, amint foltos köntösben, borotválatlanul, széttaposott sarukban bandukolnak be. Az egyik fent, a kóruspadon üveget vesz elő, egy kis batyuból kenyeret kerít, mártogatja a borba. Ez a reggeli. A kürtös félrehúzza az egyik violást. Heves, szaggatott szavak. Alkudnak. Félscudo... negyedscudo... És néhány rézpénz vándorol egyik iszákból a másikba. Nem akart üres kézzel jönni társaihoz. A készülő új madrigálkötethez számító darabok közül néhányat letisztázott. Gastoldi már mosolyogva bontja ki a kottapapírokat, egy percre csend támad. Serafino leteszi a borosflaskát az orgonaülés alá, a rézpénz se csörren: két tucat férfifej hajlik a pillanatok alatt szétszedett kották fölé.

Az egyik kézben a *Stracciami pure il core*, a másikban *O Primavera, gioventù del'anno*. De a maestro köré csoportosulnak a legtöbben. Gastoldi felemeli kezét, mintha dirigálna.

- Nézzétek... ez a cím is: *Perfidissimo Volto*, micsoda szenvedély, ki sem látszanék Claudio barátunkból... Hogyan is értsem: legkihívóbb arc... legkísértőbb arc... lássuk csak? Mi ez itt... Messer Claudio... Ha jól látom: itt két szólam van csak, s a három másik... nézd csak, Marinoni, a három hang mintha csak zeneszerszám lenne, úgy kíséri. Át lehet-e ezt fogni emberi hanggal? Vagy violával cseréljem fel a „vocé"-t?

- Nézd, milyen különös hangzatok ezek, s ha figyelem, hogy szalad fel a hang. Előkészület nélkül, igen, *„senza preparazione, kilenced!"* De ha szépen éneklik... kijön a vers is belőle. Még ablak alatti madrigálnak is elmegy, a szép hölgy megérti minden; szavát... kettő énekel, három kíséri, vagy csak kettő és a többi viola hang... Hogy rohannak itt ezek a hatodok! Ilyent nem hallottam még soha. Lám, elszigeteled, Claudio, az első szólamot, mintha csak azt akarnád, hogy nem is két, de *egyetlen* énekes mondja a szöveget, s a többi csak kíséret legyen. Micsoda disszonanciák... Jó, hogy nincs itt Werth: előtte ezt nem lenne szabad mutatnod. Való igaz, hogy ilyesmit csak fiatal zenészek próbálhatnak...

- Próbáld...

- Te, Marinoni s Serafino, és várj csak... Fevino s Foresto: ne szaladj meg, Claudio - mutasd meg, hogy nemcsak kottára írtad a zenédet, de énekelni is lehet. Lelked rajta... próbáljuk ezt a macskazenét... de úgy, hogy érezd a szíved lüktetését.

Marinoni lenéz a kórusról. Néhány öregasszony tipeg az oltárok körül, már megszokták a zenészek hangoskodását. A sekrestyés eloltotta az utolsó pislákoló faggyúgyertyát, visszacsoszog szieszt ájára. Gastoldi int: lehet!

Először bátortalanul, majd egyre merészebben, biztosabban hangzik fel a Perfidissimo Volto. A két vezérhangból lassan már egy lesz, s a többi három önfeledt gyönyörűséggel kíséri a szöveget. Fény és árnyék cikázik arcukon. Zenészek kis köztársaságában élnek, s Claudio új madrigálja felér egy államünneppel.

11.

A toronyőr Ferrara felől pillantotta meg a gomolygó porfelhőt. Már tegnap óta tudták, hogy császári követség érkezik a déli órákban: az Esték udvarából vágtatott a hírvivő, bejelentve, hogy Itália minden udvarához bekopogtat az Imperátor rendkívüli követe.

Vincenzo anyja, az özvegy hercegasszony már a legkoraibb pirkadástól kezdve talpon volt. Ez ma az ő napja: házának ragyogásában ér ide a felséges bécsi szó, a birodalmi hűbéreshez. Eleonora egy életen át *rangban* megelőzte férjét, a Púpost, ő volt a valódi *fenség*, a legmagasabb titulusú Habsburg főhercegnő. Mióta özvegy, s palotakolostora szűk kis világában él, mintha elfeledkeztek volna róla, fia is mintha egyre jobban elpártolna a hagyományoktól. Ma eljött a nap, amikor fel kell szítani a *ghibellin* emlékeket. Mert a félezer esztendős császári hűbér gondolata is elhalványodott Mantuában: ki törődik a császárral? Ki függeszti szemét Bécsre vagy Prágára, amikor már nem a Szent Birodalom fenyegeti az olasz kisállamok létét, hanem a mindig éhes, telhetetlen spanyol világhatalom.

Tegnap havazott: ez errefelé nagy ritkaság. Alkonyatkor forgószél kapta köpenyére, s a Mincio torkolatától besodorta a nagy, laza pelyheket a fejedelmi szobákba is, a rosszul záró, örök tavaszra készült ablakokon át. Az osztrák asszony, aki hosszú-hosszú évtizedek óta élt olasz földön, torkosan, szomjasan mártja be hosszú ujját a puha fehérbe, s megkóstolja (Mantuában minden szent időben egyszer ha esik a hó...) Innsbruck... Tirol... havasok... Egy lánykori utazás távoli emléke, amikor egy másik Habsburg-lány, Katalin kíséretében jött. Egy fiatal magyar főúr volt kíséretébe beosztva, Báthory István volt a neve. Fejedelem lett... király lett... meghalt azóta. Habsburg Eleonora, az özvegy, aki apácáival, jámbor szerzeteseivel társalkodva él a Reggia özvegyszárnyán - ezen a napon, amikor császári követség érkezik: megint előlép.

Hallja a toronyzenét. A hercegi ezüstharsonások valamilyen régi melódiát fújnak: ezen nem lehet... nem szokás századok óta változtatni. Mert ez a *legnagyobbnak* járó üdvözlet, melyet csak akkor ismételhetnek meg, ha valaha Mantuába a szentatya érkeznék. Olyan ez a hang, mintha a Gonzagák ráébrednének arra: a távoli Imperátor *felélesztette* a félezer éves kötést. Mint jogok, címek, kiváltságok egyetlen forrása - újból hatalmát gyakorolja Mantuán.

Károly óta, akit Bolognában koronáztak, nem járt Itáliában császár. A távoli tűzvész egyre közelebb húzódik, a hajdani Szentföld kitágult a Duna vonaláig, ott harcol minden élő ember emlékezete óta keresztény s pogány. Maga a császár - így suttogják - őrült. Rudolf Prágában él, embergyűlölő, csak mágikus tudományát s a rejtelmes szerkezeteket kedveli. Lehet-e, hogy mégis ez a távoli, szánt s rettegett imperátor üzen valami titkot hűbéresének, melyet ellesett az égi vagy földi titkos hatalmaktól?

A kamarás halkan jelenti: készüljön a fenséges asszony, egy óra múlva a Zodiacus Termében tartják meg az ünnepélyes kihallgatást. Az özvegy bólint, nem mozdul el az ablak mellől. A szél s havas eső ellenére kissé kinyitja az egyik ablakot, nehéz osztrák vértesek lovának-páncéljának dübörgését, csörrenését hallja: ez a régi... csodálatos, gyermekkori őrségváltások emléke a Burgból... Utána hintók gördülése veri fel a Reggia nagy udvarának sima kövét... Majd ez is elhal. Marad a Palota belső hullámverése, folyosók izgatott zaja. Kibontja derékig érő csodálatos brüsszeli fátylát, melyet még a Helytartónőtől, Magyarország özvegy királynőjétől kapott. Fülébe akasztanak két fekete foglalatba zárt hatalmas gyémántot, kezébe veszi fekete legyezőjét, s két asszonya ráborítja a nehéz özvegyi palástot. Arcán ritka mosoly jár. Esztendők óta most újra hallani fogja a távoli hűbérúr, a kegyes Burg szavát.

Az Itáliába látogató osztrák követség Dietrichstein gróf meghatalmazott miniszterből, a főkamarásból, egy prelátusból, több titkárból, diákból, kancellistából áll, csatlakozik hozzájuk a kíséret kapitánya, orvos, étekfogó, szolganép. A mantuai udvar, mely erre az alkalomra teljes pompájában sorakozott fel hercege körül - jórészt először lát életében császári követséget. E selyembe, bársonyba, ragyogó színű szalagokba, ezüstvértecskékbe, csipkefelhőkbe öltözött urak és dámák csodálkozva látják, hogy a követség nyilván szántszándékkal - kerül minden külső pompát, tagjai dísztelen udvari köntöst viselnek: a vértescsapat pompás óriásai az egyetlenek, akik jelképezik a távoli császár súlyos kezét.

Feltűnik, hogy az egyik diákféle, akinek kezében pihen a tekercs, mely a császári üzenetet rejti - másféle köntöst hord, mint többi udvari méltóság. Hosszú, mélyvörös mentéjén apró filigrángombok szaladnak, övén a könnyű görbe kard mellett kalamáris s tolltartó jelzi, hogy nemes-kancellista. Már a fogadás előtt fél órával megjelenik a prelátussal együtt a teremben, ő az, aki halk, majdnem ünnepélyes hangon beszél a mantuai kamarásokkal. Akik hallják - megérzik olasz szaván a távoli Pádua magisztereinek kicsit keresett, akadémikus lejtését.

A prelátusról mindjárt hallják, hogy fájdalmasan igyekszik felidézni emlékezetében régi, római napok kenetes szófoszlányait.

Chieppio főkincstárnok s miniszter, Viani, a Palota mérnöke, Follino, az udvari történész s Striggio, a herceg titkára veszik körül az ifjú embert: mintha láthatatlan krétával kirajzolnák, hol húzódik a bűvös félkör, merre kell majd felállania a küldöttségnek, hol fog a herceg előlépni: ki beszél először, s miként rendezik meg utána a parádés fogadást. Chieppio kiveszi zsebéből hagyma alakú kis ütőóráját, fontoskodva bólint a magyar kancellista felé (már azt is tudják, Erdélyből került Páduán keresztül - a Burgba), s int, jöhetnek a zenészek.

Mantuában Guglielmo herceg ideje óta semmiféle nagy szertartás nem mehet végbe zenekíséret nélkül. A beteges Werth mester is felölti e napra flandriai díszruháját érdem szalagjaival együtt, s a kisebb orkeszter tagjai is ünneplőikben díszelegnek. Amikor elhangzik az üdvözlő motetta - tizenkét, kissé papagájszínekben pompázó kamarás vezeti be a hercegi trónszék elé a követséget. Dietrichstein fekete udvari köntöst visel (a Burgban a gyakorlatban mindig udvari gyász van, ez rendkívül megegyszerűsíti, olcsóbbá teszi az udvari méltóságok öltözködését), az egyetlen színfolt az Aranygyapjú himbálózó parányi aranykosa. Hatalmas tollas kalapját fején tartja mindaddig, míg szemtől szembe nem kerül a trónszékkel, melyben Vincenzo anyjával s feleségével, a két Eleonórával együtt ül. E pillanatban lassú, majdnem szakrális mozdulattal veszi le a miniszter súlyos fejfedőjét, a déli nap megragyogtatja a bécsi divat szerint üstökbe fésült, őszbe csillanó szőke haját. Kipróbált udvari ember hírében áll, az udvar „osztrák" pártjának egyik oszlopa - azé a párté, mely a Birodalom központját a Duna vonalában látja, elítéli a flandriai s rajnai kalandokat, egyszóval - spanyolellenes. A prelátusnak az a szerepe, hogy egyházi rangjához méltón kidomborítsa a követség szinte vallásos jellegét.

Vincenzo átmulatott éjszaka után jelent meg a fogadáson. Barbara néhány nap múlva hazakészül, s viszi magával - illendőség kedvéért - Agnesét is. Ezek az utolsó mámoros, ragyogó napok a Te-ben, ám a hercegnek volt néhány nehéz órája is, amikor a „mama", a mosolygó, de acélkeménységű Barbara ráolvasta léhaságát, könnyelműségét, visszariadását minden komoly, nagy vállalkozástól, mely megörökíthetné a históriában nevét. Kóválygó fejjel, keserű indulattal, fanyar önváddal került haza, hallotta, hogy anyja már korán reggel kereste, felesége még este üzent érte, miniszter, kamarás, titkár - mind szeretett volna a fogadás előtt beszélni a fenséggel, de Vincenzónak már csak annyi ideje maradt, hogy felvegye a legkeményebb csipkekereket, belső inasa felsegítse kivételes alkalmakra készült fejedelmi díszruháját, bemenjen a Paradicsomszárnyra, s utána testőrök sorfala, harsonák zengése

közepette jelenjék meg herceg s hercegasszony bálványszerű fejedelmi merevségében a bókoló, hódolattól görnyedő udvari nép előtt.

Dietrichstein meghajolt. Az osztrákok keményen, törve beszélték a latint, a bécsi udvarban a divatos nyelv a kasztíliai volt. De a követ tudta, hogy ez az egyetlen idióma, melyet Mantuában nem hallanak szívesen. Így hát arra szorítkozott, hogy kigöngyöltesse a pergament, s Mi Rudolf, Isten Kegyelméből a Német-római Birodalom császára nevében felolvassa a cikornyás kancelláriai latinsággal írt üdvözlet bevezető részét: ezt kívánta az illem, mely ugyanakkor *hűbéres* udvaroknál megengedte, hogy a császári üzenet többi részét a követség kisebb rangú személyiségei abszolválják. Emellett tudta, hogy a császári kancellária valamiért orrol Vincenzóra, s nem lehet leimádkozni, hogy a második passzusban ne tegyenek igen nyomatékos célzást hűbéres viszonyára akkor - amikor nem a vazallus kér valamit urától, hanem a császár fordul valamennyi itáliai fejedelemhez, de elsősorban a gazdag, könnyű kezű tartományúr hírében álló Vincenzo Gonzagához.

Dietrichstein szavait - ezt a németes latint - egyébként sem értették valami jól az udvarban. Kíváncsian várták hát, mi lesz a magja az osztrák úr szavának, s amikor a második oldal végén kissé kifulladva a hosszú mondatvégétől, átadta a tekercset a kancellistának: mindenki megkönnyebbedve sóhajtott fel.

A névtelen felemelte fejét. Arca sólyomszerű volt: Bécsben is megtartotta a páduai diákok borotvált arcú klasszikus divatját - s amikor megszólalt, egyszerre magára vonta a figyelmet. Néhány mondatot ő is latin nyelven mondott, de ez a híres Alma Mater szokott „köznyelve" volt, melynek lejtését, fordulatait minden udvarbéli értette, vagy értenie kellett - ezután már, szinte észrevétlenül, átcsúszott a magyar kancellista az olasz beszédre. Lehet, hogy tolmácsolás közben valamit itt-ott változtatott az izzadságos Burg-beli remekművön, egy bizonyos, hogy az ő szaván keresztül egyszerre emberi közelséggel, jóságos patrónusi nyájassággal szólalt meg a prágai mágusok közt kotyvasztó, órát javító, formulákkal bajlódó, minden árnyéktól rettegő Rudolf császár.

A magyar névtelen nem a hűbéri viszonyról beszélt, mely feudális láncaival félezer év óta a barbár császárhoz köti azt a várost, melyben egykoron Vergilius született. A jogi illúziók ködképe elvillant, majdnem átmenet nélkül félelmes nyerseségében tárult a díszes terem népe elé a legkomorabb európai körkép. Majdnem három évtizedes viszonylagos béke után Szinán nagyvezír ürügyet ürügyre pattant, csakhogy minél hamarább jogcímet kovácsoljon a Szent Birodalom megtámadására. Elhajtott marha, felperzselt végvári palánk, néhány fogoly már jogcím volt arra, hogy megüzenje a szent felségnek a törökök szultánja a háborút. Minden kockán forog: ily félelmes vállalkozásba talán fél százada nem fogott a próféta népe. A felség nemcsak úgy fordul minden keresztény fejedelmekhez, respublikákhoz s szabad városokhoz, akár szent kötelékkel vannak hozzákötve az Impériumhoz, akár nem - mint a kereszténység világi feje, hanem úgy is, mint jószága békés birtoklásában fenyegetett gazda, aki fél, nehogy Bécs is *Bizánc* sorsára jusson.

Segítsetek hát minden keresztény királyok, fejedelmek, városok! A Szent Birodalom feje vér- és pénzáldozatot kíván. Töredékrészt sok-sok békés nemzedék örökéből, hogy megállíthassa a legnagyobb veszedelmet, mely mindeddig fenyegette a nagy, egyetemes Keresztény Respublikát.

Vincenzo fürkésző szeme menten észrevette: a kancellista már nem is fordítja az üzenet lapjait. Lehet: véget ért a császári leirat már, s mindaz, amit mond Dietrichstein nevében, talán ennek az egyetlen embernek elragadtatott heve. De oly lebilincselő volt szava, s az ismerős nyelven oly nyugtalanítóan idegen ideákat hömpölyget. Miért nincs most itt Tasso? Hallhatná: nem kell

Jeruzsálem földjére menni, hogy Tancred megküzdhessen a pogánnyal. Milyen furcsa, felötlik benne Barbara Sanseverino hajnali szava. Ha kettesben voltak, tegezte, mint régen... mint gyerekét... mint a fiút, aki élete első férficsókját neki ajándékozta. Így mondta „Akarj. Vess véget ennek a puhaságnak. Ne csak mások dicsőségével takarózz. Hiába vannak költőid, festőid, lovaid, muzsikusaid, törpéid, olyan színészeid, mint egyetlen fejedelemnek sem: ez mind nem te vagy, Vincenzo! Neked kell megtalálnod azt a pontot, hogy, a Bölcs szavával élve, kifordíthasd az univerzumot... Még nem késő, még fiatal vagy, Vincenzo. Én tudom, hogy milyen fiatal..."

A bűvös *volgare*, a mindennapi olasz nyelv szava gyújt, s a kancellista egyszerre megnyeri a terem rokonszenvét.

A szertartásos merevség feloldódik, a csipkegallérokba préselt lovagokban valami forrósodni kezd, az arc pirosabb lesz, zörren egy kard. Aki úgy tesz, mintha olvasna - érzi maga körül ezt a döbbent, néma csendet. Igen... míg beszél: szavában, lejtésében olasz, de amit mond, komoran, félelmesen idegen.

A névtelen már ott jár velük együtt a Duna árteres tájékain, ahol csak két gázló van, amelyen átkelhet sereg és ember: Buda s Esztergom. Az elsőt elfoglalta fél százada a pogány, a másodikra végleg most akarja rátenni az egész parthosszon a kezét. Ha a Duna vonalát fel kell adni, ha a Dunántúl elvész: már nincs határa a Szent Birodalomnak, melyet vérrel, mellel, a mennybéli Patróna erejével védelmez egy árva, szegény nemzet.

Dietrichstein kissé gyanakodva pislog aranyos, majdnem trónszerű székéből: érti is, meg nem is, amit a kancellista beszél. De látja a hatást, a teremben uralkodó feszült figyelmet, s megnyugszik. Talán mégis jól választott, hogy Bécsből elhozta ezt az olasz doktorkalapos magyart. Ám a hang folytatja, mint a pöröly, veri az üllőt: ha a pogány elér a Birodalom határához, ott nem állíthatja meg útját sem folyó, sem hegyek... még az Alpesek sem. Hiába verték szét alig negyedszázada Lepantónál a török flottát: már földön s vízen erősebb, mint bármikor volt. Ti, boldog urak, boldog fejedelmek, boldog országok - nem ismeritek: milyen hömpölygő, szennyes had az, mely elárasztja Krisztus országait. Még nem ismeritek - s ezért még nem késő. Még mindannyian, akik itt vagytok... s ezerszer ennyien, felkerekedhettek. Új Jeruzsálem vár benneteket Esztergom tövében, s ha itt arattok diadalt, keresztény fejedelmek, ez nagyobb dicsőség... nagyobb triumfus minden időkre, mintha az egyhiten levőket győzitek le.

De itt tűnődésre nincs már idő. Itt korán tavaszodik, a Duna árterei még két hónappal tovább is őrzik a telet. De ha felszikkadnak a vadvizek, ha megindul Drinápoly felől a próféta áradata, s nem lesz senki, aki segít a felség nehezen összekovácsolt seregének... a föld vérző népének... igen, jövő esztendőre már végzetesen késő lehet.

A Zodiákus Termében, a hatalmas Mappamundik között kemény tekintetű, páncélos, római vágású, Mantegna festette Gonzagák tekintenek a selymes szakállú, csipkés Vincenzóra. Birodalmi kapitányok, condottierék, olyika már törökverő. Hol van Tasso? Miért nem jön *ilyenkor* ide, hogy nyugtalan elméjét megfürössze a *valóság* Jordán-vizében? Duna habjai... Esztergom felől ágyúmorajlás... a Reggia nagytermébe mintha kürtszót csapna be a havas szél. Vincenzo leküzdi a test bágyadtságát, az álmot, mely átmulatott éjszaka után fenyegeti. Keze görcsösen belekap az aranyozott trónszék peremébe. Nem néz Eleonórára. Ismeri... ó, mennyire ismeri ezt az arcot: aranypóknak csúfolja magában. Kemény, hideg, fekete fogadalmas szentkép, nem asszony. Nem forró, lüktető, mint Agnese... nem néz rá, nem néz senkire... valami készül benne, érzi halántékán lüktetni a vért. Hallja a saját hangját: mielőtt kimondaná a SZÓT. „Metamorfózis, metamorfózis!", ezt repíti fel játszi képzelete. „Tégy már valamit, Vincenzo, egykori szerelmesem!" Nem. Barbarát nem hozhatta az audienciára. Úgy ígérte,

még ma... délután, vagy este... kivágtat bizonyosan a Te-be... Szembenéz a névtelennel. Mintha párbaj lenne közöttük: Anonymus, s Gonzaga herceg duelluma. Belefúrja tekintetét a kancellistába - nem, nem olvas, eksztatikusan beszél... *saját* szövegét mondja, s nincs senki, aki felugrana, rákiáltana, visszatérítené az álmodozásból, kényszerítené arra, hogy felmondja, amit Bécsben körmöltek remekbe: Dietrichstein kapkodó némaszereplő... s a hang, mint valami távoli sugallat szerszáma, megüli a döbbent udvari Mantuát.

A kéz kigöngyöli a tekercs utolsó lapját. Hangja változik. Néhány mondat: újból kenetes, kancelláriai, latin. Ezt majdnem suttogva mondja, majdnem könnybe lábadt szemmel, szinte könyörögve - Dietrichstein felé. De Vincenzo már talpra ugrott, s úgy, ahogy ezt tiltja minden fejedelmi szertartás: szenvedélyesen elkiáltja magát. Egyszerre áthömpölyög rajta az *átváltozás* misztériuma, hősi ködök közt tör fel belseje mélyéből az indulat: bűvös pillanat, beleveti magát egy lendülettel az ekszt̃zis, az önkívület áradatába, de tennie kell valamit, hogy ne szóródjék a szélbe ez a kavargó, hősi mondat, az Eposzban a Szibilla szava.

A Gonzagák ősi csatakiáltását hallatja, melyet talán ama Luigi harsogott először, akit a Nép Kapitányából a nép urává tettek zsoldosai. Díszkardja kiröppen aranyhüvelyéből, egyetlen metszéssel leszeli a háta mögött ráncosodó kárpitszőnyeget, melynek közepén flandriai hímzéssel domborodik ki a szentföldjáró kereszt. Egy mozdulat, a nagy színjáték teljes: Vincenzo magára teríti keresztes palástként, ajkáról újból felharsan a kiáltás: *SIC*!

Mintha mesteri rendező keze tett volna varázslatot: a teremben felborul a szertartásrend, hogy valamilyen nagyobb, ősibb, férfiemlékekben gyökerező *Ordó*-nak adjon helyet. Forró, délszaki fantázia él a lelkekben, jólétben hizlalt, hősködések közt elvillanó sóvárgások: a herceg rikoltása felszabadította a Harcost; a lelkekben Jeruzsálem, a Szentföld, latin császárság emléke keveredik. Első Carlo Rossi, aki áhítatos arccal, katona hűségével ereszkedik fél térdre ura s rokona elé. Már Vincenzo mosolyog, könnyei között, mert szinte sírásba fulladt lelkesedése, kardja Carlo gróf vállára villan, saját kendőjével köti át jobb karját. Ez a jeladás: a teremben egymás után tolongani kezdenek a megbabonázott férfiak a fenség felé. A szó és hívás kiszalad a Reggia udvarára, egymás után térnek be, hajadonfővel, lelkendezve tisztek, őgyelgők, szolganép, polgárok, a legvegyesebb összevisszaságban: nincs lándzsasor, mely útjukat szegné... szabad az út, a herceg fáradhatatlanul lovaggá üt mindenkit, aki felköt karjára egy fehér kendőt, valahonnan elővarázsolja a kereszt jelét.

Giaches de Werth megmutatja: mestere tudományának. Egyetlen intéssel maga köré gyűjti zenészeit, egy pillanat: a hangszerek a kézben, s mind a tizennyolc zenész egyszerre zendít rá a nagy motettára, mely még a Gobbo uralkodásának évfordulójára készült, s szerencsére azóta sem felejtették el a zenészek. S mikor bent, a zárt erkélyen megszólal a zenekar, hangja kiszáll a Reggia udvarára, s fent a toronyzenészek a maguk harsonaszavával, miként azon a nagyünnepen is volt - továbbadják fejedelmük Magnificatját Mantua népének.

Dietrichstein ámuló szemmel, majdnem megrettenve nézi - mit szabadított fel követségének szava. Bizonyára él a császári méltóság titokzatos ereje... bizonyára *van* valamilyen földöntúli hatalom a tehetetlen imperátorban is, mely elvégzi ezt a hősies csodát... Nem, ez a Burgban elképzelhetetlen lenne: a dámák maguk kendőzik fel lovagjaikat, szemérmetlen csók s ölelés polgárjogot nyer az áldozatvállalás glóriájában, Vincenzo apródjai kirohannak a kancelláriába, a festőműhelyekbe, a könyvkötők közé: szinte percek múlva SIC-es jelvényeket hordanak, selyemre, vászonra, nemezre másolva: ki ahol éri, elkapkodja, mellére tűzi - jeléül annak, hogy új, mantuai Kereszteslovag.

Claudio ott ült a zenészek erkélyén. Kezében brácsája... Werth pálcája lehanyatlik. Vár, kérdően nézve urára. De Vincenzo egyetlen kábulatban él, az ünnepi zene csak sokszorozta a még lobogó hősi elszánást. Mintha némán harcolna Barbarával: Látod-e, Boszorkány... látod-e, Mamma: megyek... hős leszek, magam megyek. Én leszek mindenek élén: én veszem be az új dunai Jeruzsálemet! Nincs szükség új zenedarabra. A jobbára éltesebb zenészek ámulva, de mozdulatlanul állnak, csak hárman-négyen, fiatalok, jönnek le a kislépcsőn, tétovázva, anélkül hogy tudnák... mit akarnak, merre is mennek. Fiatal társa, Giovanbattista Marinoni kapja el Claudio karját:

- Vigyázz, ha lemész... akkor te is...

- És te?

- Ha jössz, Claudio, megyek veled!

Nyílik a szárnyasajtó. A szertartásmester kétfelé tárja, de arca riadt: Barbara Sanseverino, Sala grófnője vonul be, talpig fehérben, de köpenyén már ott díszlik az új keresztesek jele. Üzentek bizonyosan érte, s lejött e hősi találkozóra, kitéve magát annak, hogy az ellenséges asszony-udvar talán nem rangja szerint fogadja. Az özvegy fejedelemasszony előtt hajt először könnyen térdet, majd Medici Eleonora előtt. Az asszony arcán könnyű pirosság fut át, de megőrzi a szertartásrendet, jelképes öleléssel illeti azt az asszonyt, aki egykor szerelemre tanította urát.

- Kegyelmességed sokat tett érte! - rebben el a szó Vincenzo ajkáról. Barbara mosolyog, saját kendőjével köti át a herceg karját. Ebben a percben veti oda a terem áradata a zenészeket. Már a testőrök - e jobbára hórihorgas legények elvégezték a szertartást, Vincenzo egy percig pihen, leereszti fáradtan az acélt. De kegye e nap kifogyhatatlan. Mosollyal üdvözli ifjú zenészét, ő maga kapja ki kezéből a kendőt, pengéjével szelíden érinti vállát, csomóra köti a fehér vásznat, s utána kardja hegyével rámutat Monteverdire:

- Tábori zenekarom karnagya!

Utána libasorban az öt zenész, egymás után térdelnek a fenség elé. Vincenzo számol: elég! Több muzsikust - nem vihetek. Már feloldódott benne a hősi lendület, újból alakos, herceg, histrio egy személyben. Hagyja, hogy a zenészek kezét csókkal illessék. E pillanatban lehull Claudio kendője: a herceg nyilván ügyetlen kézzel csomózta meg. Barbara mosolyogva nyúl érte „majd én, fenség” - s illatos hűvös kezével maga hurkolja át, míg talányos mosolyával, színt váltó szemével nézi az ifjú tábori maestrót.

- Messer Claudio!

A nagyterem hátsó lejáratánál, ahonnan kijönnek rejtett lépcsőjükön a zenészek, hogy ne kelljen elvegyülniük az udvari nép sorában - ott áll Cattaneo mester lánya, Claudia. A hercegi violajátékost valamilyen roham érhette: talán a megrendítő jelenet váltotta ki, de csúzos teste nem tud felemelkedni önerejéből, arca lilás és duzzadt, szeme riadtan keres segítséget. Majd minden önuralmát összeszedi: Claudio s a lány vállára támaszkodva, nyöszörögve, nagy nehezen feláll, fokozatosan visszanyerve önuralmát, roskadozó lépéssel, de saját lábán botorkál ki kettőjük karján a szabadba vezető kisajtó felé.

Az udvari hintók kocsisainak egyike megkönyörült az elesett zenészen, Claudia besegítette apját, egy mozdulattal helyet mutatott maga mellett Monteverdinek. A hercegi hintó elől kitérnek a mantuaiak, így pár perc múlva ott állnak a zenész kedves, kertes háza előtt. A kocsiút alatt egyre inkább magához tér Cattaneo, s kényszeredett mosollyal, mentegetőzve maga invitálja be ifjabb zenésztársát.

Claudio apja otthonára gondol: ott a doktor elixírjei, a párolt füvek szaga úgy beette magát a ház minden részébe, hogy vak is érezheti - orvos hajlékába került. Itt minden - a muzsikus otthonára vall. Az erkélyes szoba kiugrójában clavicembalo, falhoz támasztva viola da gamba, egy régies formájú viola d'amore, két brácsa, egy új divatú hegedű. Állványok, kották... Egyébként, látnivaló, a lakás egy korán elözvegyült férfi otthona, melyben a felserdült lány csak másodszerepet kap. Boroskancsó, ónpoharak, egy tálban még a tegnapi vacsora maradéka. A nyers tájszólású idős szolgáló - valahonnan a hegyekből ereszkedhetett le - intézi a háztájék rendben tartását.

Claudio alaposan ismeri apja jó tanácsait az ilyen elnehezedett, vérbő, csúzos emberek számára. Amikor látja, hogy Cattaneo kissé remegő kézzel keresi a boroskancsót, szelíd mosollyal eltolja előle, „messere, hozok majd abból az orvosságból, melyet apám adott nekem: ha néhány cseppet belekever erősen vizezett borba, mindjárt lecsillapodik, megpihen..." Már kint is van a kapun, nem messze van saját szállása: egy negyedóra alatt megfordul, már az aggódó Claudia előtt keveri a langyos, vizezett borba Baldassare doktor mákonyát. A beteg mohón kiissza, Claudia elsötétíti a szobát, a két kemény hátú székre leülnek, szótlanul, nincs más nesz, csak eltévedt szúnyog döngése. Ketten keresik a függönyön, hogy elfojtsák szavát: egy pillanatra kezük összeér.

- Jöjjön át hozzám, messer Claudio... ha még itt tud kevéssé időzni nálunk. Így is nagy hálára kötelezett.

Amint mennek, egy tükörlap visszaveti a képet: nyúlánk, fekete köntösű férfi, lágy kihajló fehér gallérral, karján a csomóra kötött kendővel a dísztelen, s mégis ünnepélyes ruhán. A szomszéd szoba: idegen világ. Itt egy kisebb clavicordium, polcán Claudia kottája, egy lant, másik sarokban törpe hárfa. Közvetlen közelről most nézi meg először Claudiát: szép, barna lány, haja ragyogó fényes, ahogy egyetlen hosszú hullámban hátrahajlik, ledobta gyöngyös főkötőjét, melyet az udvarban visel. Barna szeme kedves, mintha mindig mosolyogna, hosszú, keskeny keze, mint az ékszer a sötétszínű tafotaszoknyán, keményített csipkegallérjából emelkedik ki az üde, kedves arc, a nyak kecses, karcsú vonala. Arcéle finom, orra könnyű ívben hajlik... szeme csillog, egy fürt kiszakadt hajáról, szeszélyesen kószál homlokán, míg el nem simítja.

- Messere, ne menjen még el... Egy kicsit maradjon velünk, ha már olyan jó volt és segítségemre sietett... Várjon... megerősíteném a csomót.

- A kegyelmes grófnő túl szelíd kézzel szorította meg a bogot...

Első pillanat, hogy némi vidámság, mosoly fut át az arcán, míg rendbe szedi a kendőt, s egyszerre, mint akinek most jut valami hirtelen eszébe, könnyed udvari bókot utánoz, s majdnem csúfondárosan mondja:

- Bocsánat, elfelejtettem - hisz kegyelmed a fenség tábori *karnagya*...

Monteverdi már elég régen él a Gonzagák udvarában ahhoz, hogy tudva tudja - Vincenzo úr szava még nem egészen készpénz, alig több játékos szeszélynél, melyre a kincstárnok csak ritkán ad hitelt. Pillanatra csend van. Claudio a kotta fölé hajlik, megrezzen. A lány zavartan próbálja befordítani a lapot. Hirtelen szembefordulnak egymással.

- Az *Ecco mormorar l'ondé*-t ismerem... s a vadászni induló Ámort is... Már hallottam az *Arsi e geló*-t, mielőtt kegyelmed az udvarba érkezett. Hogyan gondolhattam volna, hogy maestro ily fiatal?... Kérem, játsszék belőle... nekem.

Keze végigfut a billentyűkön: apró horgok tépdesik az ércszerkezet húrját: ez varázsolja a zenét. Mintha rögtönözne, úgy néz Claudiára. Kipróbálja a zeneszerszámot, már ura, mosolyogva hajlik a kotta fölé, s halk, dúdoló tenorja szólal meg:

Crudel! Perchè mi fuggi?

Kegyetlenem? Miért futsz előlem?
Halálomat kívánod már, hiszen
Te vagy magad az én szívem,
S hogy lással, mint halottat,
A szívem elraboltad,
De jaj, meghalni kínok nélkül nem lehet,
S én kínt sem érzek, mert elvitted szívemet...

A *tassói* szöveg világos, fájdalmas s mégis vidám, s Claudia leheletesen átveszi a szoprán szólamot, halk a kettős, nehogy felébresszék a párnázott székben elszunnyadt apát. Claudia hangja már majdnem „mezzo". Claudio játékosan üldözi, majdnem elérik már egymást, így pillangóznak, játékosan s pótolják, ahogy lehet - a hiányzó másik két szólamot, s a szöveg kettősükben felolvad, játékos kacérságát elmossa Claudio s Claudia hangja. Így esik reájuk a mantuai alkony, mely meredek ívével követi a hanyatló téli napot.

Dietrichstein követ már Nápolyból írja köszönősorait a herceghez. A cikornyás kancelláriai stílus sem tudja elfojtani keserűségét: legfeljebb ígéreteket kap, katonát sehol, csak a pápától némi aranyat. Itália lám, már nem fél a Római Birodalom császárától, más időket élnek, mint amikor a komor Hohenstaufok ereszkedtek le teuton lovagjaik élén az alpesi hágókon. Köszöni, hogy Vincenzo Gonzaga megértette a felség hívását, felölti a keresztes lovagok köpenyét. Arra kéri - ő segítsen rávenni az itáliai fejedelem jogán a többi olasz hatalmasságokat arra, hogy ők is csatlakozzanak a törökellenes hadjárathoz. Mindenképp, mielőtt visszatér jelentéstételre Prágába császári urához, még egyszer ellátogat Mantuába, megbeszélni a részleteket.

Más Mantuát talál a karnevál küszöbén. A hosszú béke után az udvar fegyverzajba fullad. Minden kovács éjt-napot egybetesz, egész Itáliából idecsődülnek a puskaművesek, fegyverkovácsok, vértkészítők. Az ágyúöntő műhelyek öntőárkaiba sisteregve borul, be a vörösen patakzó fém. Lovasok vágtatnak a kastély nagy gyakorlóterén, a városban muskétás, számszeríjas gyalogosok menetelnek. A polgárokat is elkapta a hősi láz, ajánlkoznak - ők veszik át a kastély s az állam védelmét. Ugyanakkor a kancelláriában Chieppio úr ül táborkarával: hogyan s honnan teremtsék elő azt az irtózatos összeget, melyet ez a céltalan, oktalan, értelmetlen hadjárat követel, amibe a forrófejű herceg egyszerűen csak belement.

Az óvatos városok, respublikák köszöntik a mantuai követséget. A magisztrátus szerencsekívánatait küldi Mantua urának - s saját belső bajaikra, veszedelmeikre hivatkozva néhány ezer aranyat juttatnak - együttérzésük jeleként. Ám napról napra érkeznek Mantuába kóbor lovagok, kalandorok, Itália minden tájékáról bővérű ifjú urak. A Reggia egyik üresen álló szárnyát s a vén Castellót az új keresztesek szállásául rendezik be. Rossi egész nap számolja az érkezőket, s számba veszi azt a néhány ágyút, mozsarat, csatakígyót, mely megtetézi fejedelmek s városok gyér segélypénzeit. Vincenzo ez egyszer nem tesz le szándékáról: talán már nem is lehetne, hacsak örök időkre nem akarná eljátszani keresztény fejedelmi hírnevét. Így sürgeti a készülődések gyorsabb ütemet, minden lassú... minden kevés. Már előre megállapítja a vonulások rendjét. Úgy határoz - a „szállászcsináló elősereget" Carlo Rossi vezesse, ő maga a fősereg élén fog a hitetlenek ellen hadba vonulni.

- Kegyelmességed engedelmével, már ötödször vagyok itt a hópénzemért!

Ott áll a felkent udvari zenész s jövőbeli tábori maestro a kincstárnok előtt. Ilyenkor heves, komor alkudozás következik. Chieppio igyekszik meggyőzni az ifjút, hogy a pénz másra... igen, most másra kell. Végül is megnyílik a bűvös vaspántos szekrény ajtaja, s Chieppio írnoka előhoz egy zacskónyi scudót, melyből sóhajtva számol le a kincstárnok némi előleget.

- Szent lelkesedés ez, messere, nagy fejedelmekhez méltó, amely betölti urunkat. Különös öröm számomra, hogy a fenség épp önt szemelte ki tábori zenekara vezetőjének. Ön azt kérdi tőlem, hogyan készüljön fel a hadjáratra... miből lássa el magát, hisz lovat, fegyvert, útiköntöst kell szereznie. Kérem... a fenség azt a parancsot adta, hogy minden nemes úr - ahogy ezt már az ősi, íratlan törvény is rendeli - ha hűbérura harcba hívja, *saját költségén* köteles e parancsnak engedelmeskedni. Ilyenkor... persze, csak nagyon ritkán kell valamit visszafizetni abból a tengernyi kiváltságból, mellyel elhalmozta égi és földi kegy azt, aki nemesnek született.

- De én nem mint nemesúr megyek. Kegyelmességed tudja, zenészként indulok a fenség parancsára. Miből?

- Amikor kegyelmedet a fenség arra érdemesítette, hogy karjára rákötötte szent vállalkozásunk jegyét: nyilvánvalóan - ebben, bár ismétlem, csak *ebben az egy tekintetben* vette egyformának a nemesekkel. Így tehát - sajnos, nem adhatok önnek külön felszerelési pénzt. Legfeljebb némi előleget a hátralékra. Elismerem, nem könnyű... de ez az udvari szolgálat, ifjú messere. Viszont kárpótolja az a tudat: ha már hadra keltek, minden további költséget a hercegi kincstár fizet.

Tűnődik, amikor kiballag, mitévő legyen. A hősi vállalkozás heve őt is, mint minden ifjú embert elragadja. Mintha megcsapta volna a legcsodálatosabb tassói eposz kaland szele. De számol: jó ló kell, mely nem hagyja cserben, állja a fáradságot ott is, északon, a komor Duna mentén, Boreas hazájának szomszédságában. Éppúgy valami fegyver, hisz soha nem tudhatja, milyen helyzetbe kerül. Egy szolgára is szükség lenne, annak költségei is számba jönnek. Ki kell egészítenie a hangszerkészletet is, ruhára van szüksége, s nem indulhat el a tarsolyában néhány garassal.

Vágtat a posta Lombardián át. A pecsétes levéllel bekopogtat a lovaslegény Baldassare mester portájára. A doktor mosolyogva olvassa a levelet.

„...Még egyszer kérem, most segítsen, apám! A fenség kinevezett tábori zenemesternek, s illőképp kell felkészülnöm a hadjáratra. Úgy kell vennem a megtiszteltetést, mint a fenség különös kegyét... Kérem áldását, édesapám."

Az apa csóválja a fejét, míg olvassa, az anya szívéhez szorítja kezét. A doktor morogva nyújtja oda a postalegénynek a szokott borravalót.

- „Jobb hírt is hozhattál volna... Muzsikusnak s nem lancknétnek engedtem el Mantuába a fiam... Ismerem azt a nagy vitézkedést... Utána törött lábbal, csonka kézzel, nyomorult rokkantként kerül haza az, aki hazakerül..."

Az asztalnál megenyhül. A család összegyűl. A húszéves Maria Domitilla, a tizennyolc éves Giulio Cesare, öt évvel fiatalabb húga: Clara Massimilia s a kis Luca - vegyes érzésekkel, elszörnyedéssel, kíváncsisággal, irigykedéssel fogadják, hogy az elsőszülött, Claudio magyarországi hadjáratra indul.

- Míg tudok gyógyítani - mondja mosolyogva a doktor -, mindig megy valahogy. Látjátok... Claudio is azt hitte, megáll a lábán, mihelyt kirepül a fészekből. S lám, mégis szüksége van neki is apátokra. Megyek ahhoz a Chiaramontéhez, a vén uzsoráshoz. Küldetek vele száz tallért a fiúnak Mantuába. Ilyenkor, persze nem jön úgy a herceg úrtól az áldás, mint ahogy azt a leveleiben reméli... Száz tallér... száz tallér... mennyi tudós konzultáció ára, fiam!

Erőteljes, szürke szakállú ember, amint kilép, megmarkolja botját, mosolyogva megy végig a cremonai utcákon. Az emberek megsüvegelik: ha látják a doktort, eszükbe jut a halál.

12.

A hosszú, törődött testű ember felkönyököl az éjszakában. Csak néhány hónapja múlt ötvenesztendős, de haja jócskán kihullt, alig néhány foga maradt, orcáján kiserkedt a szakáll, bajusza hosszan, csapzottan konyul a föld felé.

A bíboros palotájának hátsó cseléd- és titkárszárnyán lakik már hetek óta ez a nyugtalan árnyék, ő, akit mindenütt számon tartanak, tisztelnek, de akitől rettegnek barátai. Tudják: nincs túl sok ideje hátra Itália legnagyobb poétájának: kegyes összeesküvést terveznek Torquato Tasso felmagasztalására. Rávenni a szentatyát arra, ő maga koronázza költőkirállyá a Capitoliumon a nyugtalan Tassót, úgy, ahogy vagy negyedévezrede babérág fonta körül Petrarca homlokát.

A beavatottak Romulus és Remus ünnepét, az Urbs születésének mitikus ködökbe vesző napját szeretnék, amikor majd klasszikusok időtlen tógájában megjelenik a mester, s az édes szavú, örök Petrarca örökébe lép. Kelemen pápa két ifjú unokaöccse, Passeri s Aldobrandini esdekeltek bíboros méltóságukban a szentatyánál: adja meg ezt a kegyet Torquatónak, s szabadítsa fel örök nyugtalansága, rémlátomásai, önvádja, anyagi nyomorúsága alól.

Mert a költő nyugtalansága a végletekig fokozódott: ha kocsi gördülését, őrjárat zaját hallja az éjszakában: már látja, mint jönnek érte a Szent Hivatal kámzsás, csuklyás névtelenjei, fegyveresek kíséretében, hogy az Inkvizíció elé hurcolják: miért szórta tele a Megszabadított Jeruzsálemet ledérkönnyedségű virágénekekkel. S ha valaki igyekszik nesztelenül végigmenni ajtója előtt: bizonyosan a ferrarai herceg sbirrei ólálkodnak, akik vissza akarnák vinni a Sant'Agatába... rikoltó, szörnyű őrültek közé.

Láz gyötri s nehezen tavaszodik. Az ifjú bíboros naponta igyekszik kedvét éleszteni jó hírekkel: a szentatyának már csak egy-két agg kardinális ellenállását kell leküzdenie: mire kitörnek az Urbs komor ege alól a tavaszi napsugarak s a piros virágok szőnyege önti el a Forum Romanumot: a Capitoliumon végbemegy majd az ünnepélyes költőkoronázás.

Mosolyog. Néhány napja már nem kelt fel. A szolga, akit gondozásával bíztak meg, jelenti urának: a különös vendég napok óta alig nyúl ételhez. Néha gyanakvó, fürkésző szemmel követi minden lépését, hirtelen, heves mozdulattal tolja el a tálcát.

A bíboros úgy találja, félájultan. Egy papírlap hever takaróján. Síriratok betűritmusában ezt rótta rá:

HIC JACET TORQUATUS TASSUS.

Felrezzen. Látja, amint a kardinális komoran nézi a lapot. Könnyedén, az átváltozás csodájaként megszólal:

- Azért írtam, hogy eminenciádnak ne kelljen költenie drága s értelmetlen sírfeliratra a pénzt. Tűnődjenek, ki legyen, akire rábízzák az epitáfiumot? Minek többet? Egy emberöltő múlva, kegyes barátom, senki nem fogja tudni a világban, kit takar a név és a hant. Hic jacet... nem elég ennyi? Miért érdemelnék többet? Ki törődik velem? Ferrara ellenségem. Mantua barátom, de messze van. Nápolyban már régóta leselkedik rám az alkirály. Tudja, nem szívlelem a spanyolokat. Igen... Mantua. Hallom, az ifjú herceg... Chiaro Vincenzo... követi Tancred útját. Bene... Lenne egy kérésem eminenciádhoz. De rögtön.

Előrehajlik, hangja újból ekszatikussá válik.

- Kérem, vitessen át még ma... mindjárt, San Onofrio kolostorába. Fogadalmat tettem, hogy ott akarom előkészíteni földi nyomorúságomat, rossz csontjaimat a nagy útra. Csengessen, kérem. Ifjú ember erénye a serénység. Menni... menni...

Fáklyák fényében mozdul a palota, az ifjú bíboros maga ügyel rá, hogyan párnázzák a kocsit, melybe beemelik a nagybeteget. A kolostor ajtajában a prior fogadja, két fráter karjában viszi fel cellájába, mint beteg gyermeket. Ablakából lelátni a Tiberisre. Ha kinyitják, hogy bejöjjön a friss levegő: fiatal tölgyfára esik a tekintete, melynek most pattannak rügyei. Írni próbál az első elhelyezkedés boldog izgalmában, de olyan gyenge, hogy kiejti kezéből a pennát. Egy barátnak diktál, amikor letámogatják a tölgy melletti kispadra.

„... Mit fog az én kedves barátom mondani, ha meghallja: Tasso halott? Ez a hír - ahogy magamat látom - nem fog sokáig váratni magára... Nemcsak azért jöttem San Onofrio kolostorába, mert levegőjét annyira dicsérik az orvosok s mert oly gyönyörű a fekvése, hanem mert itt megkezdhetem a kegyes atyákkal azt a Beszélgetést, melyet - remélem - majd az égben folytathatok..."

A szerzetes kérdőn néz rá... várja a folytatást. Tasso mosolyogva fordul felé.

- Honnan való vagy?

- Regolából, uram!

Meglepetten néz a fráterre.

- Tudod-e: ott született, ahol te, Cola di Rienzi? A császár fia... vagy egy kocsmárosnak a fia. Nem mindegy? Talán te is az ő nemzetségéből eredtél, olyan vörös a hajad s szakállad, mint a teuton imperátoroknak. Lám... lám... Te is szoktad nézni magad alatt ezt a várost? Hol lehetett, ahol Romulus elkezdte először körülszántani? Hány éves lehetett akkor Romulus? Hol vonulhatott végig diadalútján Augustus? S merre sompolyodott ki az utolsó császár? A legutolsó? Innen milyen parányi, madártávú az idő. Császárok, királyok, pápák... Még Petrarcára különös módon emlékeznek. De én már nem megyek a Capitoliumra a babérágért. *„Hic jacet..."* A nevet el is hagyhatjátok...

Aldobrandini kardinálist jelentik. Orvosával együtt jött.

- Most sem hagynak még békében?

Riadtan tolja el magától a doktor fioláját. Gyanakodva néz az orvosságra, mely arra lenne talán jó, hogy enyhítse a lázt.

- Annyi idős vagyok, doktor, mint Vergilius, amikor meghalt. Lehetne nagyobb megtiszteltetés itáliai poétának, minthogy ugyanúgy ötvenegy éves korában menjen el, mint ő? Nem tud segíteni ezen, messere. A kedves, névtelen árnyékok, higgye meg, jobb doktoraim.

A szolga tálcán hozza mégis a keserű főzetet. Tasso arca eltorzul, párnája alá kap, ahol őrizni szokta fegyverét.

- Idd meg magad... idd meg... méreg! Méreg! Méreg!

A kardinális int, a szolga keserű arccal kortyol egyet az undok főzetből. Tasso szeme felvillan. Ezüstpénzt kínál a legénynek. Visszafekszik ágyába. Lassan elcsendesedik... majdnem üvegessé válik arcán a mosoly. A bíboros, aki Kelemen pápa külön áldását hozza, rettenve mormolja a végső feloldozó formulát.

A fáradt, töredezett hang még tisztán, kivehetően mondja:

- *In manus tuas, Domine...*

Már nem bírja befejezni a mondatot...

Tasso ravatalát a Szent Péter téren állítják fel: elvonul előtte a szentatya, az összes Rómában lakó bíborosok, követek, professzorok, az Urbs magisztrátusa, minden vidékről összesereglett diákok, írástudók, kíváncsiak...

Míg vonul a menet a ragyogó napsütésben, s hódolnak a hányatott életű költő ravatala előtt, Mantuában szemerkélő tavaszi esőben felvonulnak a nagy parádéra a hercegi hadoszlopok.

Hétezer fegyveres a *Piazza d'Armi*-n - az öregek úgy mondják, ez a legszebb sereg, melyet valaha is kiállítottak a Gonzagák. Olyan, mint valami diadalittas városünnep ez a parádé: a tornyok tetején szüntelen fújják az indulókat az ezüstharsonások, a hang mint forró zápor hull alá a magasságokból. Körös-körül a téren, ablakokban, erkélyeken, homlokzatok kiugróin, díszüléseken szorong Mantua s a környék népe, mely nem akarja elmulasztani ezt, a kivételes nagy ünnepséget.

Torna, lovagi vetélkedés, parádé, díszfelvonulás: mind belefért ebbe a ragyogó játékba: hisz Itália legjobb gavallérjai jöttek el, hogy Vincenzo Gonzaga vezénylete alatt kimutassák bátorságukat. Ám a régi vitézi rítust, a vértek, kopják, sisakok lovagi stílusát fellazította, lágyabbá, játékosabbá tette az új divat: a könnyű ezüstveretű vértekre tarka szalagok borultak, csipkegallérok s kézelők pompájában ragyogtak ékszerek s fegyverek - egymással majdnem egybeolvadva. A hatalmas tollas kalapok, drágaművű díszsisakok alatt bőven pomádézott, illatosan bodorított fürtök - a kesztyűkön hatalmas kövű gyűrűk, a nyeregkápán új divat szerint kiágaskodó pisztolyok agya ezüstverettel, gyöngyházzal, a kardmarkolatok gombja féldrágakő. Nincs, persze, a nemességnél egyenruha - ez csak a hercegi gyalogság zsoldosaira illik -, így mindenki igyekszik túltenni a másikon a színészek minél bizarrabb egyvelegével, szeszélyes fegyverekkel, parádés lószerszámokkal.

Maga Werth maestro vezeti a zenekart. A fúvósok arca pirul a vidám szélben, a vonósok fortisszimóra biztatják zeneszerszámukat: harsánynak, vígnak, marciálisnak hasson a zene, mely akkor éri el tetőpontját, amikor a régi Castello díszudvaráról kivonul Vincenzo herceg, kísérete élén.

Amikor hatalmas fekete ménjén feltűnik a harcias díszbe öltözött szőke herceg, a zene hangját elfojtja a mozsarak, csatakígyók fülsiketítő durrogása, a lovasok levegőbe sütik pisztolyukat, az ezernyi néző fülét fogja, amikor közvetlen közelből eldördül a muskétások szalvéja is. De az orkeszter szívósabb: mire véget ér a nagy, felejthetetlen díszfelvonulás, a zenészek majdnem összesnek a fáradtságtól - ám hercegi parancsra egy percre sem szabad szünetelnie a muzsikának: a múzsák sem maradhatnak némák, ha Mantua harcba száll!

Amikor vége volt a parádénak, s a herceg díszkíséretével, a hadaihoz csatlakozott főurakkal s híres gavallérokkal együtt bevonult a Reggia nagy ebédlőtermébe, hogy kellő áldomással ünnepelje a díszszemle sikerét, a zenészek lassan, fáradtan eloszoltak, ki-ki hazafelé.

Cattaneo már kiheverte a minapi rosszullétet. Ismét a kemény, vérmes polgár volt, sasorral, erős állkapoccsal, borotvált római arccal, ahogy ez szokás volt az idősebb zenészek között. Claudio mellé került, s egy darabig csendesen mentek egymás mellett a napsütésben. Mindnyájan még a nagy élmény benyomása alatt álltak - Claudio tudta, hogy e szép nap valójában Mantuától való búcsúja. Hirtelen elhatározással odahajolt Cattaneo felé:

- Messere, ha kérem, nekem adja Claudia kisasszony kezét?

Cattaneo összerezzent. Mint minden özvegyember, kincseként, jószágaként dédelgette a szép hangú Claudiát. Vigyázott rá, féltette, amennyire lehetett, óvta is a hercegi palota sikamlós útvesztőiben, ahol az „udvari énekesnő" címe gyakran egészen más lényeget takart. Felnézett a nála magasabb ifjú emberre:

- Hiszen most elmegy hadjáratra, Claudio?

- Mielőtt mennék...

- Mindketten a fenség szolgái vagyunk. Nélküle én sem mondhatom ki az ámen. De kérdezem, mikor barátkoztak meg a lányommal... Mikor?

Claudio mosolyogva hajtotta le fejét.

- A Reggia nagy, de akik látni akarják egymást, messere...

- Claudia tudja?

- Cremonában úgy tanultam, hogy a lány szívéhez apja szaván át nyílik a porta. Úgy hiszem, ő is jószívvel van hozzám.

- Zenész miért megy háborúba, messere? Az ilyentől művészember inkább óvakodjék. Nem nemes, hogy a vére hajtsa!

- Karomon a fenség kendője. Nem másíthatom már meg szavam.

- Szavamat bírja, Claudio... ha a lányom is úgy akarja. De ne várjuk-e meg, míg... visszajön?

- Ha halálhírem jön, Claudia úgyis szabad!

- Zenélni megy kegyelmed s nem puskázni!

- Ha a törökök össze nem tévesztenek... De Claudia szép hangja bizonyosan meg fog oltalmazni... Ha... elvihetem?

A brácsás félrefordult, hogy ifjabb társa ne lássa szemében a könnycseppet.

- Vidd... Neked adom.

A herceg ragyogott, de szórakozott volt. Úgy hitte, tábori karmestere a zenészek felszerelését, a válogatandó zenedarabok összeállítását akarja megbeszélni, s már eleve mutatta, fejedelmi mosollyal az idő múlását a homokórán „cito, cito, citissime", s mintha meg sem értette volna az első mondatokat, amikor Monteverdi alattvalói alázattal folyamodott a fenség jóindulatához: adja beleegyezését ahhoz, hogy elvegye Claudia Cattaneót.

Vincenzo hirtelen felkapta fejét. Arra gondolt: a kemény, nyers lombard, ez a Cattaneo jól ügyelt lányára. Nem... mintha különösebben tetszett volna neki valaha is Claudia... de édes a megszokás, a lány kedves, tetszetős, csillogó a szeme, mély, bensőséges élményt ver fel a hangja... a madrigál... az Agnus, szólószerepek... s ahogy kicsillan a négy- vagy ötszólamból mély szopránja. Hirtelen arra gondolt: ezzel ideköti egészen Mantuához Claudiót. Cattaneo idevaló polgár, háza is van, itt fogja tartani ezt a fiút. Nem fogják elcsalogatni tőle legjobb maestróját... Holott a múltkor már tett valamilyen célzást a velencei követ... Mintha olyasmit mondott volna, hogy az ilyen jó egyházi komponistának Szent Márk városában lenne a helye...

Arra gondolt: ma este a vendégek tiszteletére nagy allegóriás felvonulás lesz: Madama Europa a Szerencse Istenasszonyának képében szórja majd édes ajándékait... énekelve. Ám fejedelmi előjog, de kötelesség is, hogy az alattvalók dolgával törődjék. Kegyesen mosolygott:

- Meggondolta-e, messere? Ha egyszer megtörtént már, nem lehet megmásítani. Ezt én mondom önnek, hercege!

Claudio lehajtotta fejét.

- Jól van, jól, jól tudja, hogy szívesen egyezem bele, s mindkettőjük útjába vezetném Fortunát, akinek ma lészen itt amúgy is allegóriás menete. Igen... legyenek ma este mindketten vendégeim. Az én vendégeim, Claudio! Nem... ne hozzon hangszert magával. Ma nem lesz muzsikus. S az ifjú menyasszony tudja-e, hogy nem is mézeshetek... de csak napok várnak rá? Önt nem menthetem fel az indulástól, Claudio. Remélem, nem is ezt akarja?

- Kendőjét karomra kötni kegyeskedett, fenség!

- Jól van, jó... Ha nem merítette volna úgy ki kincstáramat ez a hadikészülődés, illő nász-ajándékot rendelnék... Így ez elmarad, míg visszatérünk... persze, a zsákmányból majd gondolok... bőven gondolok önre. Sok-sok szerencsét, fiam, Claudio. Este a vendégeim!

Édes, utolsó karnevál. Ahol néhány napja csapatok marcona zaját, dübörgését visszhangozta a hatalmas udvar: most jelmezes felvonulás készül, képzeletbeli lenge köntösökben istennőknek öltözve szállnak virágdíszes, cifra, szalagos hintóikba a dámák, a nagy „rappresentazioné”-k minden kelléke kibomlik. Madama Europa ragyogó fehér bőrével, aranyvörös hajával szórja szét az aranyosra festett játékpénzeket. Ez az utolsó udvari ünnep, mielőtt a sereg útra kel. Holnap indul már Carlo Rossi dandárja, s három nap múlva a herceg is követi.

Innsbruckban jött velük szemben először a zord idő. A mantuai sereg „salvus conductust” kapott, mint ahogy ezt a keresztes hadak félezer éves hagyománya megkívánta, minden keresztény tartományban: hisz nem hódításra, zsákmányútra indulnak - e cifra, szalagos, illatfelhős lovagsereg a régi „jeruzsálemiek” nyomában indul el, hogy megküzdjön a pogánnyal. Innsbruck határában Vincenzót nénje, az osztrák főhercegasszonnyá, stájer tartományúrnővé változott Anna Katalina fogadja. Rosszul szabott, dísztelen sötét ruhát viselő tokás, elhízott asszony, akiben alig tudja felfedezni az egykori kedves Anita kecses vonásait. A herceg szigorú szemmel néz végig szűkebb udvartartása urain: alig tudják visszafojtani nevetésüket, amikor látják a fakó köntösbe burkolt, nehézkes főhercegasszonyt.

Sörrel kínálják őket, disznótorokat rendeznek tiszteletükre, idegen szavú pásztorok énekelnek. A deres, hóharmatos kastélyudvarokon hajnalra megdermednek a strázsák. Fúj az északi szél, egész napos, jéghideg esőt zúdít, eláztatja a cifra gavallérokat.

Addig marad Stájerországban, míg nem jön üzenet Prágából: a Birodalom ura, Rudolf hajlandó fogadni közeli rokonát s távoli hűbéresét, Vincenzót. Így összeszed mindent, ami fellelhető volt Itáliában az alkimisták műhelyében, mágusok birodalmában. Mindenféle mechanizmust, lencsét, óraszerkezetet tesznek hozzá, s a ritkaságokkal lassan megindul a mantuai sereg északra, Csehország felé.

Amerre mennek a hirtelen kiderült időben, a ragyogó, szelíd napsütésben: mindenütt kijön az utakhoz, útkeresztezésekhez az osztrák tartományok népe. Talán még soha nem láttak ilyen, szinte mesebeli, cifra, csillogó sereget. A mantuaiak, amerre vonulnak, mindenütt tallérokkal, dukátokkal fizetnek: a környék népének nem kell félnie tőlük, mint a kóbor zsoldosoktól, hogy száskák módjára szabadulnak rá a vidékre. Vincenzo parancsa: egyetlen paraszt átka sem kísérheti a sereget, mely a kereszténység igaz nevéért indul a csatába.

A Duna itt még nem szélesebb a Pónál. Partján, amikor ideérkeznek, ünnepélyesen feldíszített gálya várja a herceget s szűkebb környezetét. Itt fogadja a mantuai rokont a két főherceg - Miksa és Mátyás. Vincenzo elemében van: ragyog, igyekszik varázsával megejteni a komorabb, spanyolos ridegségű osztrák unokafivéreket. Tudja - hisz nyílt titok a birodalomban -, hogy Mátyás már arra számít: előbb-utóbb az ő fejére kerül a császári korona; Rudolf nyilvánvalóan nem épelméjű, a Birodalmi Rendek feladata, hogy az Imperium legfőbb dolgában döntsenek. Vincenzo arra gondol, ha apja, a Púpos lenne helyében, valamilyen előnyt igyekeznék kicsikarni a hirtelen felszított rokonságból. De ő nem kér, nincs kívánsága: ma ő az, aki a nagyurat alakítja, ragyog, mecénás, ünnepelteti magát, mint új Bouillon Gottfriedot. S a két főherceg menten észreveszi gyengéjét - hogy a kis hűbéres hercegség urát európai formátumú fejedelemnek tiszteljék, hisz Mantua ura minden pazarlás ellenére is pénzben mérhetetlenül gazdagabb, mint az örökös gondokkal küszködő főhercegek. Mire reájuk esteledik, s úsznak a csillagos dunai ég alatt, Miksa óvatosan körültapogatja Vincenzót - hajlandó-e arra, hogy a „hadjárat céljaira" megnyissa erszényét.

Menten észreveszi, hogy a két főherceg nem túlságosan örül a prágai látogatásnak. A fedélzeten halk spanyol szó villan (ez az a nyelv, melyben végül mindannyian megegyeznek), s Vincenzo előtt lassan feltárul a prágai udvar boszorkánykonyhája. Nem... a baj nem a felség fennkölt személyében rejlik, minden hiba szemfényvesztő, kuruzsló, csalárd környezetét terheli. Sajnos, Rudolf őrült Johanna dédunokája, s a családi vélekedés szerint mintha visszatért volna benne az ősanya betegsége. Nem... távol van attól, hogy zsarnok legyen, inkább erélytelen. Egész nap könyveit, a tudományokat búvja, s egyre erősödik emberiszonyata. Főinasa, *Lang Fülöp*, ez a kétes hírű, megvesztegethető, homályos származású ember uralkodik a császár személyén keresztül: minden okirat csak úgy juthat az imperátor asztalára, ha előbb megszerezték Lang úr kegyét. Ez az ember a némaság sáncát építette a gyanakvó, elmebeteg imperátor köré: nélküle egyetlen követ, egyetlen papírlap sem juthat Rudolfhoz; napközben felkorbácsolja a felség gyanakvását - így éjszakára marad a szörnyű, riasztó lidércnyomás. A Birodalom félelmes titka: a császár őrült. Ha nem segíti ezen a végzet angyala: a birodalmi fejedelmeknek, a választóknak kell cselekedniük, de elsősorban rokonainak kell belátniuk: nincs idő már a tétovázásra.

A gálya úszik a szelíd Dunán, s a nyúlajkú Miksa hallgatja Mátyás már majdnem eszelős kitörését. Vincenzo némán, udvarias mosollyal figyel. Itáliában csendesebben intézik el az ilyenféle családi perpatvarokat.

Prága nem népes város, alig húszezer lélek lakja, s mégis birodalmi főváros, északi Urbs. Azaz hogy az lenne, ha a Hradzsinban nem embergyűlölő, népe előtt soha nem mutatkozó császár ülne, ha úgy élne, ahogy illik a kereszténység legfőbb fejedelméhez. De Rudolfot a tudomány, a misztika s saját őrülete hármas falként keríti el. Legbensőbb szobáiban csak azoknak tárul fel, akik eltalálják a bűvös jelszót, s akiket Lang ártalmatlanoknak talál: alkimisták, konok aranycsinálók, csillagjósok, mágia magiszterei.

Így a város, mely valójában jól él a sok őgyelgő, instanciázó idegenből - nem szereti császárát. Mogorva, magányos különcnek tartják, aki esztendők óta nem rendezett semmiféle látványos ünnepet.

A mantuai kíséret megáll a gyógyforrásoknál, melyeknek az egykori Károly császár adott nevet. A látogatás „hivatalos", tehát fejedelmi pompával történik: heroldok száguldanak a prágai magisztrátushoz, kérve a bebocsáttatást. Amikor Vincenzo közeledik a fővároshoz, s megkondulnak a harangok, ágyúk dísztüze üdvözli: a mantuai hercegen erőt vesz a ghibellin élmény: immár negyedik százada, hogy a Gonzagák hozzáláncolták sorsukat az Imperium

szekeréhez. A császár hatalma elkopott Itáliában, de Prága határában mégis aranyködeiből bontakozik ki. Sárkányölő Szent György szobra jelképe annak, hogy e fellegvárból a kereszténység feje Krisztus népére vigyáz.

Az ódon vár termei sorban nyílnak Vincenzo előtt: díszőrségek tisztelegnek, kamarások sorát rezzenti fel a mindennapi álomból ez a ritka fogadás. A kis kabinetben személyében Lang Fülöp, a mindenható fogadja. Arra kéri a „serenissimé"-t, legyen néhány perc türelemmel, míg őfelsége elbocsátja látogatóját, aki ugyancsak messziről jött fejedelmi személy.

Vincenzót elkapja az érdeklődés lángja: távoli, keleti szultánra, arab hercegre gondol. Lang halkan súgja fülébe:

- Báthory Zsigmond, Erdélyország fejedelme. Ritka szerkezeteket mutat be a felségnek.

Az ajtó nyílik. Olyan köntösben, mely hasonlatos ahhoz, mint amit Dietrichstein magyar tolmácsa viselt, jelenik meg a nyúlánk, inkább soványnak mondható ifjú ember. Hosszú mente, derékon alul érő dolmány, feszes nadrág, szattyáncsizma. Végigfutó gyémántgombok, a mellen himbálózó aranygyapjú kosa, a kucsmán óriás zöld smaragd. Vincenzóban hirtelen felvillan a rangelsőbbség kérdése. Igen... a távoli Transsylvania ura „princeps", míg maga csak „dux". De Mantua századok óta szabad hűbér, míg Erdély törökár mosta peremország, két császár torzsalkodásából született.

Mögötte kinéz az ajtón - minden szertartás nélkül - Rudolf császár. Dísztelen, majdnem kopott fekete magiszterköntöst visel, egyetlen ékszer nélkül. Pápaszemét leemeli, mellyel előbb egy papírlapot olvasott, s szinte zavartan emeli fel a fél térdre ereszkedő, kézcsókra járuló mantuai hűbérest s rokont. Kissé szigorú tekintettel méri végig az olasz fejedelem tarka díszruháját, rendszalagjait, selymeit, csipkés cicomáját. Halkan, majdnem meghatódva mondja az istenhozottat. Semmi eszelős, de semmi császári sincs benne. Szomorú arcú élemedett ember, akin érzik, hogy minden uralkodói ténykedése komoly fáradságába kerül.

- Kedves rokon, arra kérjük, élvezze néhány percig még társaságát egy távoli ország fejedelmének, akinek országa ugyan része birodalmamnak, de fejedelmét már elődeink is elismerték. Zsigmond fejedelem, bizonyára tudja, a házasság szent kötelékével Házunkhoz fűzött rokon. Unokahúgom, Maria Krisztierna Erdélyország fejedelemasszonya...

Lang tölt három tömzsi aranypohárba. Rudolf épp csak illeti az italt. Visszaereszkedik székébe, helyet kínál a két fejedelemnek.

- Magam kívántam, hogy e beszélgetésnél mindketten jelen legyenek. Zsigmond fejedelem előtt dicsérhetem meg császári szavammal Mantua hercegét. Az egyetlen volt a hűbéresek között, aki segítségünkre sietett. Ám arról van szó, hogy az olasz fejedelmeknél nagyobb segítséget ad Fülöp király, kedves rokonunk. Hajóhadát elküldi a török ellen a dalmát vizekre... s ugyanakkor Zsigmond fejedelem keletről támadja meg a pogányt. Azt akartuk, hogy itt, a Hradzsinban találkozzanak a fegyvertársak!

Az erdélyi ember korán redősödő, nyugtalan arcú férfi volt, valami különös, majdnem nőies szomorúság ült szemében. Míg Rudolf torokhangú, kemény olasz szóval beszélt - Erdély fejedelméről senki sem hitte volna el, hogy nem Itáliában ringott bölcsője.

- Boldog vagyok, hogy fenségeddel találkoztam. Mind a ketten egy-egy kis ország urai vagyunk. De az enyém a föld legkülönösebb tartománya: alapjában nincs pontos határa, hűbérura a török szultán; fejedelme katolikus, de míg a többi protestáns vallás gyakorlata szabad - én csak titokban tarthatok Gyulafehérváron papot. Az akaratomat száz törvény láncolja le, ha nem játszanám ki őket, nem kerekednék felül: egy lépést sem tehetnék a Rendek akarata nélkül,

akárcsak a velencei doge. Higgye el hercegséged, szívesebben lennék Itáliában *bíboros*, mint Erdélyben szuverén.

Mantua hercege meglepetten hallgatta:

- Hol tanulta nyelvünket, serenissime?

- Gyermekkoromban mindig arra vágytam, hogy Itáliában élhessek. Nevelőim olaszok voltak, csak az kaphatott István bátyám akaratából pozíciót az erdélyi kancellárián, aki Páduában járta az univerzitást. Ez megmaradt azután is, hogy Báthory István, mint lengyel király elvette Bona Sforza leányát. Úgy nőttem fel... olaszok között. Énekeseket, színészeket hozattam a gyulafehérvári udvarba... ők is Itáliából jöttek. Vágyódom a napfény után. Ha sikerül most megvernünk a törököt, lemondok a fejedelmi méltóságról, rendezem családi dolgaimat, s elzarándokolva a szentatyához, kérem, vegyen fel a Szent Kollégiumba bíborosnak.

Rudolf, mint aki ezt már nem először hallja, unottan dobolt székén, majd hirtelen felemelkedett.

- Mindent a keresztény Respublika egyetemes üdve szerint kell megítélni, serenissime. De most kegyünk jeleként megmutatjuk azt a szentélyt, mely a valóságos tudományok székhelye. Kísérjen el, kedves rokonunk.

Vincenzo, mint majd minden korabeli fejedelem, hitt az alkímiában, ő is kereste a Bölcsek Kövét, s nem volt kétséges előtte, hogy az emberi sors pályáját jelzik állásukban a csillagok. De mégis, fürkésző szemű ember volt, annyira, hogy érezze, a császár, mihelyt átlépte a „tudományok" küszöbét - egyszerre megváltozik. Az unott, száraz, szófukar imperátor arcát egyszerre valami lázas, majdnem gyermekes lelkesedés lángja hatotta át. Erősödő búskomorsága eloszlott, mihelyt beléphetett a varázslók műhelyébe. Európa s a világ gondjai semmivé zsugorodtak - hisz előtte az univerzum titkai tárultak fel. Nemsokára kint, Prágában, a Hradzsinban megszólalt a delet jelző harang, mely minden rezidenciában jelezte, hogy közeledik az ünnepélyes udvari ebéd ideje. De Rudolf, orrán hatalmas okulárével - egyszerre elfelejtette az idő múlását. Németalföldről érkezett lencséken át elbűvölten szemlélte a cseppnyi vízben nyüzsgő titokzatos őslények mozgását - majd lombik fölé hajolt, s a ráncos arcú, gnómszerű mágussal kémiai képletek felett folytatott vitát. Utána a mechanizmusok terméhez értek: itt kutatták a Perpetuum Mobile titkát - kattogó, ketyegő, forgó, ingamozgású szerkezetek mintha disputáltak volna egymással, zajuk betöltötte a szobát. Bezzeg nagyobb csend volt a szomszédos bolthajtásos teremben, ahol a csillagjós s segédei teregették mappáikat, előkészítették a horoszkópok alapját alkotó égi konstellációkat: az emberi sors tanulságait majd csak a hivatott magiszter vonja le. A sovány ember szinte megszállottan magyarázott Rudolfnak: Vincenzo már látta, hogy Miksa s Mátyás nem jártak messze az igazságtól: a Szent Birodalom császára, ha nem is egészen őrült, de semmi esetre sem épeszű.

Amikor elhagyta a Hradzsint (ide a gyanakvó császár s a még gyanakvóbb Lang Fülöp csak őt magát, kíséret nélkül eresztette be), úgy érezte, menekül ebből a kísértet járta komor rezidenciából. Látta a császárt, megújította az Impérium s Mantua ősi frigyét, néhány rég húzódó kérdésben Lang elintézést ígért, miután átvette Vincenzo aranyait. Mint lovas mögött a fekete gond, úgy ült lelkében e prágai látogatás képe - a szép, derült időben kísérete élén vágtatva indult meg Bécs felé.

A császárváros vidámabb népe kíváncsian fogadta a mantuaiakat. A Burg méltóságai, főhercegek, magisztrátus vonult ki tiszteletére, s itt került először sor arra, hogy a dísztornák hagyományai szerint valódi parádét csináljanak a mantuaiak. Meleg vasárnap volt, minden ablak, minden erkély, háztetők is megteltek néppel, amikor az ezüstharsonások rikoltó szavára megindultak hajnal óta kefélt lovakon a borotvált, csipkés, illatfelhőket árasztó mantuai lovagok.

A bécsiek utóbbi időben a török támadás rémületében éltek, s mióta a császáruk elhagyta őket, alig láttak ilyen pompát. Enyhe déli szél kerekedett, a rögtönzött emelvényen felálltak a zenészek, az ifjú maestro tollas kalapjában, violájával kezében vezényelte a hosszú, egyenes sorokban elvonuló gyalogosok ritmikus lépését s a paripák kecses táncát a magisztrátus erkélye előtt. Vincenzo elemében volt: hermelinnel szegélyezett fejedelmi köpenyében, aranyveretes vértjében mint valódi meseherceg vonult tarka s csillogó urai kíséretében végig a Grabenen. Majd ő maga lóhátról nézte végig, mint vonul el előtte Itália nemességének színejava. Az osztrákok irigysége - a Haditanács ugyan nem kért katonát a polgároktól, de rendkívüli adókkal szipolyozta jólétüket - nem ismert határt, Bécs főbírája halkan azt mondta az érseknek: mily boldog lehetne a Birodalom, ha csupa ilyen hűbérese lenne s nem olyan rebelliseket termő tartományai, mint Magyarország.

Másnap Carlo Rossi maga figyelmeztette urát: ideje megindulni a hadak útjára, mert bomlasztja a sereget a tétlenség. Vincenzo ugyan még szívesen ünnepeltette volna magát az unatkozó szép osztrák dámákkal, learatva az „új keresztes”-nek kijáró hódolatot, de Rossi szava is nyomott a latban, a főhercegektől is érkezett egy követ: így végre megindultak a mantuaiak kelet felé.

Kastélyról kastélyra adták egymásnak a herceget s kíséretét a vidám osztrák urak: Vincenzo vágtató, lovas csapata feltűnt víg vadászleseken, várak bástyáin, majd este, köpenyébe burkolózva lantszóval ostromolta a herceg a kiválasztott hölgy szívét. Ezalatt Rossi az előcsapattal már messze lent járt a senki földjén, a középső Duna vonalán.

Rossi akkor érkezett Esztergom alá, amikor itt lassan összeszorulni látszott az ostromzár. Mintegy harmincezer főnyi birodalmi had feküdt a Duna-könyökben, Párkányt bevették, de Esztergom - hídfőjével - még szilárdan a pogányok kezében volt mint a török erődítmények egyik bevehetetlennek tartott sziklapontja.

Az ostromzár ráfeküdt a magyar vidékekre. A had jó részét a Német Birodalom tartományaiban toborzott, vagy összefogdosott gyalognép alkotta, kevés volt a lovas s a hivatásos vitéz soraikban. Amikor útnak indították ezt a szedett-vedett, fegyelmezetlen hadinépet, csak arra ügyeltek, az ausztriai tartományokban ne bomoljék meg a fegyelem. Mihelyt elérték a magyar végeket, rendszerint kifogyott kenyér, abrak és bor, s ilyenkor megkezdődött a szabad fosztogatás.

A mantuaiak - ahogy túlértek a magyar határszél peremén, ahol jómódú faluk még szinte egybeolvadtak a szelíd, ausztriai tájjal - borzongva érezték, hogy a senki földjére kerültek. Felégetett tanyák, lerombolt falvak jelezték törökök, tatárok útját, portyákat, végvári évtizedek nyomát. A nagyobb városok fallal s bástyákkal védekeztek, amíg tudtak, a gyengébbeket letarolta zsoldosok száskajárása. Ha nem adták ki a sarcot, nem telt ki a „porció” - a zsoldosok csóvát vetettek az útszéli zsúptetős házakba, s egy hónap múlva már csak hamutengert találtak a csipkés mantuaiak.

A kép akkor változott, amikor közeledtek újból a Duna tájékához, melyet elhagytak, hogy lerövidítsék útjukat.

Itt messzi mérföldeken tábori élet zajlott. Mindenünnen parasztokat hajszoltak, gyakran ostoros kézzel, sáncokat ásott a föld népe, szekereken cipelték az ostromszereket.

Carlo Rossi visszavágtatott uráért - ő kalauzolta a tábor felé. Vincenzo ragyogása mintha egészen szétfoszlott volna a szemerkélő, szeles, szomorú időben. Mióta elhagyta a békés tájat, ahol kastélyról kastélyra, városról városra ünnepeltette magát mint a keresztény világ egyetlen hősi lovagja - itt, a szomorú, felázott, néma földön csak azt látta, hogy menekül mindenünnen a föld népe, amikor feltűnnek az első lovasok.

Carlo Rossi már megadhatta hercegének az első tájékoztatást. Ezen a vidéken - az első őrvonalakig nyugodtan, biztosítás nélkül haladhatnak, útirendben, de a hegyek tövétől kezdve a legnagyobb óvatosság ajánlatos: a törökök mit sem törődve a stratégia szabályaival, néha eszeveszetten merész rajtaütéseket végeznek. Nem... a pogány nem tartja be a keresztény hadviselés íratlan, úri törvényeit.

A szekértábor s marhacsordák, melyek kísérték a mantuai had útját, még biztosítottak élelmet, s ahová betértek - a nép megismerkedett a nemesveretű mantuai ezüstökkel, s a kocsmákban, templomtéren lassan oldódott a bizalmatlanság, barátkozni kezdtek a harsány nevetésű, jókedvű, tréfás, táncoló olaszokkal. Még, minden szép volt, s a herceg, amikor hajnalban kilépett a riadóra sátorszállásáról - még úgy látta a hadjárat képét, ahogy ezt elképzelte: a harsonák megszólaltak, kiosztották a bő proviantot, az előőrsök kivágtattak a dombos vidék pereméig, a nagy kalapos, bőrvértes olasz urak ásítozva, dideregve a hajnalban, felültek lóhátra, s megindult a kis sereg délkelet felé.

Néha kastélyra akadtak. A herceg betért magyar urakhoz. Kerek bástyás, öreg tornyos erődített hajlékok voltak, fegyveresek vigyáztak az út kiemelkedő szakaszain. Rendszerint idősebb férfiak voltak a vendéglátók, keményszavú, nyers latinjuk egészen más világot tükrözött, mint a jóval gondtalanabb osztrák uraknál: a fiatalabbak jórészt ott harcoltak a hadak útján, várakban, táborokban, mezei hadaknál. A gond felhője ült a pompás, bőséges asztalok felett: mi lesz az országgal, ha ezt a vékony országcsíkot is elözönli a pogány. Itt már nem úgy ünnepelték Vincenzót, mint aki néhány ezer csipkés vitézével azért jött, hogy tönkreverje a próféta seregét. Keserűen nevettek, amikor arról beszéltek a magyar urak, hogy jobban félnek a segítségükre sietö birodalmi csapatoktól, mint magától a töröktől: úgy kifosztják a zsoldosok a vidéket, hogy senki földjének árnyéka borul rá, akármelyik fél kezén marad.

Minél jobban közeledtek a nagy táborhoz, annál gyakrabban láttak cikázni kis, páncéltalan, gyors mozgású lovas csapatokat. Fegyverükről, lovukról, lovaglás módjukról már ismerték őket: ezek a magyarok - őket választotta ki a császári kommandó, hogy csipkedjék, nyugtalanítsák a török szárnyakat. Rendszerint véres kötés mutatta: életre-halálra megy a játék; gyakran hoztak megkötözött foglyokat magukkal. Itt látott Vincenzo először eleven törököket.

Hajnalodott. Fekete mentés csapat kanyarodott a mantuaiak szállása mellé, amikor megszólalt a riadó. Kint verte a paplak tetejét a végtelen eső, amikor Vincenzo herceg feltápászkodott. Hajnalhasadás előtt befütöttek már a kandallóba, hogy a fenségnek ne kelljen hidegben öltözködnie. Míg tartott a reggeli szertartás, Rossi jelentette, hogy megérkezett a mantuaiak kalauzolására rendelt császári kapitány. A fenség kinézett az ablakon: szemben a parókiával szálltak le lovukról a biztosító őrség legényei; egész éjszaka lovagolhattak, kegyetlenül összeáztak, ahol nem fedte testüket bőrvért, sok volt a sebhelyes arcú öreglegény közöttük, könnyű görbe karddal, csákánnyal, karabélyokkal parádéztak. A lovak inkább sovány, gyengébb állatoknak látszottak, mégsem törtek le, pedig bizonyosan egész éjszaka tartott a szakadó esőben az ügetés.

Rossi mutatta be a fenségnek Pálffy Miklóst, aki ettől a reggeltől kezdve útmutatójuk, míg beérnek a főtáborba. A herceg szeme a nyúlánk, kék szemű magyar tisztre tévedt: homlokán alig beforrt seb húzódott végig.

- Múlt évben, egy portyán... - mondta mosolyogva, s már szerette volna siettetni az indulást, ahelyett hogy megpihenne. Vincenzo rosszkedvűen meredt a szürke esőfüggönybe: ilyen időben dideregnek a melegvérű paripák, oktalanul ázik ember és ruha. De a főhercegek üzenete

úgy szólt: minden késedelem nélkül induljon a sereg, mert szűkíteni akarják az esztergomi ostromzárt. A paplak tornácán már ott várta a fenséget a magyar reggeli: hatalmas cseréptálban forró, fűszeres égetett bor: kiűzi az éjszaka álmosságát, megpezsdíti a vért. „A kereszteseknek alázatos lélekkel kell elszenvedniük minden megpróbáltatást", mondta Vincenzo, amikor lehajtott egy pohárral, szőke szakállán végigcsurgott néhány csepp a szokatlan, erős italból.

A tornác végén ott áll nagy, fekete kalapban, vastag köpenyben, dideregve a karmester. Szeme elnéz a táj vonulásán, szürke árnyékai közt ismeretlen madarak húznak, a tér végtelennek látszik, nincs hegy, város, torony, mely megszakítja a monotóniát. Puskalövések, az egyik Medici hercegfióka néhány vándormadarat ejt. Ez az itáliai sereg első zsákmánya magyar földön. Vincenzo tekintete találkozik zenemesterével. Claudio magához hívja társát s egyetlen barátját, Marinonit. Néhány perc múlva a serény kis zenekar feláll a tornác végében, s míg a fenség hozzákészül a felkerekedéshez, rögtönöznek számára víg balettzenét. Már mind nyeregben vannak, amikor kijön a ház gazdája, zöldes reverendájú, öreg falusi pap. Reájuk adja kemény latin szavával az áldást. Vincenzo csodálkozva látja, hogy Pálffy huszárainak vagy a fele nem veszi le kalpagját.

- Lutheránus, kálvinista... még unitárius is akad közöttük, fenség, de verekedni az igazhitűekkel egyformán szeretnek...

Pálffy sürget: úgy kell vonulniuk, hogy fényes nappal érkezzenek a vár látótávolságába. Minél szélesebb, lazább láncban vonuljanak, hogy félelmes sereg képét mutassák a bástyákon leselkedő török felé. A környékbeli templomok harangjai szólaljanak meg, mintha óriási ostromló sereg érkeznék. Lehet, hogy a várágyúk néhány golyója éri közben a mantuaiakat, de ezt el kell szenvedni a parádés vonulás játékáért.

Írt-e Tasso esőről? Áztatta-e valaha Tancred lábát lóháton ez az álmos zápor? A fák koronája látszik ki, néhol csak az alacsonyabban fekvő rétekből, törzsük vízben didereg. Az iszappá dagadt sárban ügetnek a páncélos, nehezebb lovakon járó olaszok - a könnyű reptű, könnyű köntösű huszárok cikáznak előttük, felvágtatnak a dombra, előtörnek, ha másért nem, a vágtatás örömééért.

- Miért küld ennyi őrséget, hisz erre még nem lehet török, domine Pálffy?

- Szokásból, fenség...

Vincenzo bosszúsan elvonja száját. Mintha ez a sebhelyes kapitány kicsinyellené hadművészetét. Igaz: Vincenzo még soha nem szagolt valódi puskaport, inkább csak a Púpos kívánságára tanulta princ korában a legjobb mesterektől a stratégia tudományát.

Pálffy észreveszi arcán az árnyékot:

- Serenissime, a töröknek nehéz túljárni az eszén. A szpáhik nagyon gyors lovasok, huszáraink is alig érik őket utol. Megtalálják a legkisebb rést, ahol betörjenek... s ahol elmeneküljenek. Ezért, fenség!

Elázott őrgrófok - nyolc Gonzaga s két Medici kíséri - szitkozódnak, bőrkesztyűkkel tisztogatják a köpenyük szélére tapadt sarat. De délelőtt lassan rongyosodnak a felhők, bágyadtan, mintha látogatóba jönne, kibukik először a magyar napsugár. Ló és ember vidámabban üget, s amikor messziről már feltűnik az esztergomi várhegy: újból felcsendülnek a híres mantuai ezüstharsonák.

A vár alatti vonulás: szertartás, s Vincenzo herceg itt újból elemében van. Egy felégetett falu határánál utolsó pihenőt tartat, a kiderült időben rendbe szedik a lovakat, s kefélkeznek, üstököket bodorítják lovagok s katonák. A nedves vérteken lágy kendő szalad végig,

kiegyenesítik az elázott tollakat, váltás ruha kerül elő a málhásszekerekről: újból ragyognak, parádésak, csipkések a mantuaiak. A magyarok nyeregben várnak, szemük sarkából gúnyosan nézik, hogy cifrálkodnak a taliánok. Csak akkor enyhülnek meg, amikor a herceg parancsára az udvari szekerekről odagördítenek egy hordó édes, majdnem fekete lombard bort. Ez közös beszéd, melyet megértenek a katonák.

Pálffy néhány lovasával előrevágtat a dombhátra. Innen már élesebben rajzolódik ki a város barna, szaggatott házsora, fölötte a megvívhatatlannak tartott erőd. A jó szeműek látják, hogy a bástyákon sereglenek a turbános fejek, valamilyen elhagyatott templomtorony tövében tevék kérődznek. A sereg oldalmozdulatot tesz: Pálffy kívánsága szerint széles ívben fejlődnek fel. Vincenzo villanó fényt lát szemben, s utána mintha mennydörgés szakítaná ketté az eget. Egy várbeli öregágyú vasmagja nem messze tőlük hatalmas csattanással fúródik a földbe, árkot szaggatva, mint vad haláltusájában.

- Megmondtam, fenség, jó lesz rövidebbre fogni a készülődést... - Az ötödik golyó elsodor két mantuai szekeret. Első vér, első veszteség: még csak lovak s egy szakács sebesült, de már a vad kiabálás, zűrzavar, lovak halálnyerítése ad kóstolót a valódi háborúból.

- Én is jártam Páduában, fenség... olvastam Tasso versét. Tudom, mindeneken felül becsülik. De Tasso úr a valóságban aligha verekedett törökkel... Kanyarodjék a balszárnyra, serenissime, nem szeretném, ha valami baja esnék. Még néhány perc, s ha jól ügetünk, odáig már nem érnek a várágyúk... elértük a célt. Láttak felvonulni bennünket. Ha lehet... most kérek, fenség, zenét!

Lóháton nem szokták meg a koncertet: a pokol dörgő tüzében a zenészek ekhós szekérre telepednek, s most mind a hat muzsikus hangszert vesz kezébe: az ütegek villanása között megkezdődik a mantuai szerenád. Néhány perc csak, míg tart ez a készülődés: elég ahhoz, hogy máris egy tucat jó mantuai vitéz vérében heverjen.

Vincenzót lehangolja az első halál. Míg elérik az erdőt, ahol már fedve vannak: úgy érzi, mintha most menekülne a sérthetetlen, fölényes ellenség elől. Ez a SIC - ez a fogadalom, hogy lépést sem hátrálnak a mantuaiak? Pálffy nevetve vigasztalja:

- Ez a kóstoló, nagyuram. Lesz majd válasz, nálunk is, ha megfújjuk az ostromkürtöket. Nem vigadni jöttünk, azt reméljük, Esztergom alá.

A tábornak ágyú az orgonája: a császári tábor ütegeinek dísztüzét kell viszonozniuk a mantuai tüzéreknek. Pálffy int a hercegnek, széles ívben felvágtatnak Rossival együtt egy magaslatra: mint óriás csontváz, úgy bontakozik ki innen a tábor meztelen képe. Hatalmas félkör veszi körül a várat: egy tag laza még benne - ez lesz, mutatja kalauzuk, a mantuaiak tábora. Vincenzo csóválja fejét: ez a szakasz semmiben sem különbözik a többitől. Bosszúsan emeli fel vezéri botját (ezt vitték magukkal a Gonzaga-ősök, amikor hadba vonultak), s a kora reneszánsz faragású csontfej meglendül: előre mutat. Most következik az édes, szédítő vágta. A mantuai lovasság egyetlen mozdulatra rendekbe áll, a herceg, e pompás lovas, mintha összenőtt volna paripájával, lezúdul a hegyoldalból, mögötte elindulnak a felfejlődött csipkés, tollas oszlopok.

A lovasok először lassú ügetésbe kezdenek, majd egyre gyorsabb a ritmus, míg vágtába nem megy át a sereg. Csodálatos kép, az egész tábor ámulva látja a kiszakadó napsütésben, amint leviharzik ötezer mantuai páncélos lovag. Tollforgók rebbennek fel a szélben, szalagok úsznak utánuk, fodrok, kesztyűk, köpenyek színorgiájában harsog az ősi Gonzaga-kiáltás: így érnek le a mantuaiak a főhercegi táborszakaszhoz.

Mire a fenség odaér, már Miksa és Mátyás elkerített szekér- és sátortábora elé kitódul az egész birodalmi sereg vezérkara. Osztrák, vallon, flamand, spanyol, nápolyi, cseh, tiroli szó keveredik a Birodalom minden német dialektusával. Régi bajtársak ismerik fel egymást, hisz sok olasz megjárta Európa nagy csatatereit. Az osztrák vezéri sátor ajtaja is kinyílik, s merev pompájában kilép rajta a főherceg. Már előírt szertartás, ahogy egyszerre emelkednek levegőbe a tollas kalapok, s szétnyílik ölelésre a két kar, ezüstpáncél s fekete bársony egymásra talál.

Míg tart a ceremónia: mantuai ezermesterek már húzzák fel a fenség sátrát, mely magja lesz a Gonzaga-tábornak. Kék selyem kárpitozza elejétől végig, beleszőve szelíd ezüst félholdak. Egy óra múlva annyira jutnak a művel, hogy Vincenzo már fogadhat hevenyészett rezidenciájában, a sátor lakosztálynak is beillik, tágasabb előrészén a főhadiszállás, az alacsony, széles asztalon már térképek hevernek, a szomszédban felütötte tanyáját a hadba vonult hercegi kancellária.

Úgy jött el Mantuából, mint valaha Bouillon Gottfried állt élére seregének: a keresztény egyetemes sors álmával. Jeruzsálem olajfáinak árnyékában, ahol a hit egyetlen hullámával csodát művelhet. Itt a Duna ártereinek közepében császári hivatásos hadmérnökök fedett árkokról, előretolt ütegekről beszélnek, számolják a zsoldosok kenyérporcióit, rekvirálni kell már a lovaknak az abrakot, sáncmunkákra terelnek parasztokat. Kint ólmosan hull az eső.

- Mikor támadunk?

Az osztrák tisztek egymásra néznek. Lehet, hetekkel ezelőtt ők is ily hősi kedvvel érkeztek. Mára nem maradt más, csak a szívós ostromzár mindennapi fordulatai. De nem akarják kedvét szegni az olaszoknak.

- Előkészítés kell, serenissime. Lovagokkal nem lehet bevenni manapság egy várat...

- S ha rohamra indulok a mantuaiakkal!

- Egy kudarc, fenség, mindnyájunkat visszavet.

- S ha mégis elrendelem?

A főherceg hangja most éles, cseppet sem rokoni.

- Serenissime, a fővezérlet kezemben van. Senki kifejezett parancsom nélkül Esztergom alatt nem végezhet akciót. Örvendetes, hogy a mantuaiakban ennyire buzog a harci kedv, de még egy keveset türtőztetniük kell magukat. Igen, szent türelem, serenissime!

Vincenzo nincs hozzászokva e hanghoz. Egész Itáliában nincs senki, még a szentatya sem, aki bármiben szeghetné kedvét. Itt... a Duna tájon nem más, mint csapatvezér? Felveti fejét, hangot változtat.

- Ha nem harcolunk, akkor vigadunk, urak! Mindnyájukat ma este szívesen látom *vesperára*. Fenségedet magam kalauzolom a sátramhoz.

A sátor már készen áll, mint mesebeli csodaállat, hatalmas kék tenger az agyagos mezőben, kettős falával, szobácskáival. Lám, ez az olasz hadiművészet egyik remeke, s Vincenzo ég a vágytól, hogy bemutassa felütött sátorpalotáját.

- Messere - mondja Claudiónak -, ma este az asztal örömei után az öné a vezérszerep. Tudom, mily szorgalmasan gyakorol mindenkor zenészeivel, mégis szeretném látni, mivel köszöntjük vendégeinket.

Válogatnak. Ötszólamú madrigálok, rövidebb motetták, tánczene, harcos strófák. Kottákat lapoznak, rövid habozás után Vincenzo dönt, kívánságára Monteverdi rövid próbát tart. Míg alkonyodik, a kék sátorból kiszűrődik a viola da gamba panaszos férfi szavához hasonló hangja. Amikor közeledik az este, kigyúlnak a sátortérségben a mantuai fáklyák, bizonyára

még az ellenség is látja fent a várban, hogy lent vigadnak. Egy röppentyű a megbeszélt jel: elindulnak a vendégek a mantuai táborba. A sátor kettős fala visszatartja a szelet, szűri a levegőt, olyan jól hallani a hangszereket, mint egy teremben.

Férfiünnepként kezdődik a vespera. A császári vendégek épp hogy megkefélkeznek, alig változtattak mindennapi habitusokon. Fegyverüktől nem válnak meg, hisz bármely percben felhangozhatik a riadó, török kitörésre kell készülniük. Persze, mindez csak az ostrom szokott szabálya, mindenki tudja: ma csendes estére számíthatnak. A konyhasátorban igyekeznek a szakácsok elővarázsolni a békebeli Mantuát.

Amikor végeznek az estebéddel, behozzák a zenészek több részből összerótt emelvényét, kottatartóit, s felvonul az ifjú maestro öt zenészének élén. A sátor előtt laza félkörben a hercegi kürtösök. Mintha ők is a zenekar részei lennének, kürtharsogásukkal bevezetik a *concertót*.

Először vezényel ily hatalmasságok előtt. Két fenséges főherceg, szövetséges fővezérek, párnás székében a tiszteletben őszült Mannsfeld, bécsi főrangú kancelláriai tanácsosok, Mátyás tábori püspöke. A frissen ácsolt támlás padokon ülnek szép békességben, melyeket drága keleti szőnyegekkel takartak le. Még egyszer töltenek a pokálokba, a maestro clavicembalo mellé ül, megpendül a bevezető akkord, s az énekessé vált zenészek rázendítenek az „istenhozott" motettára.

Európa-szerte minden udvari ember hallott már a mantuai herceg zenészeiről. Vagyonokat költ mindenféle komédiás népre, csavargó histriókat telepített le udvarába, s a szent muzsikát kiemelte onnan, ahová pedig való: templomokból, oratóriumokból, s a világi hívságok fészkévé avatta. Így mondja halkan Mannsfeldnek a püspök, míg leereszkedő mosollyal, maga is kíváncsian várja a hangversenyt. A zenészek félkörben állnak, fekete bársonyzekéjükön Gonzaga-címer, borotvált arcuk mesterük felé fordul, s míg a clavicembalo bevezeti az új strófát, könnyedén, biztosan, tanult énekesek módjára egymás után veszik át a szólamokat.

Nem tapsolnak a vendégek, ez nyilván olasz szokás, csak bólongatnak, közbeszólnak, az elragadtatás látszik minden arcról. Halk zsibongás üli meg a sátrat, míg székeket hoznak, s a muzsikusok újból hangszereiket veszik kezükbe. Istenes szólammal kezdődik. A sátor kettős fala pompásan szigetel: a kis kamarazenekar hangja valóságos orkeszterré dagad a szűk térségben, talán még vibrálóbb, színesebb a húrok játéka, mint a magas mantuai mennyezet alatt. A vendégek jó része még soha nem hallott kamarazenét. Amit ismernek: templomok polifon karénekei, ezek arra jók, hogy csendes szendergésbe ringassák a katonalelket, mely úgysem érti az ének szövegét. De itt, a dobogón ez a hat férfi - s különösen ez a hosszú fejű, égő szemű legény, mintha varázslóvá változott volna. Ismeretlen világok nyílnak fel zengésükben, soha nem hallott szépségek bontakoznak ki a félhomályos sátortérségben.

A herceg kegyes meghívása mindazoknak is szól, akiket a szolgálatára osztottak be. Így már folyik a „rappresentazione", amikor a sátor előterébe két férfi lép be. Egyikük Pálffy Miklós, aki erre az estére magyar nagyurak díszköntösét viseli, a másik hatalmas, de kissé görnyedt férfi, magyar vitézek tábori köntösében, melyet széles aranylánc díszít. Lábujjhegyen lépkednek, hogy sem a sarkantyú pengése ne zavarjon, se fegyverük ne zörrenjen a sátor földjén. Vincenzo mégis meghallja a lépéseket, megismeri minapi útitársát s vendégét, amint apródok, étekfogók, szolgák közt az előtérben megállnak, odatámaszkodnak a tartókötelekhez. Kesztyűs keze kinyúlik, behívja a két férfit. A zenekar épp lapoz kottáiban, mindketten leülnek a padsor végén.

Az istenes motettát felváltja vérforralóbb ritmus. „Là tra il sangue” következik. Ez Monteverdi madrigáljainak új vezető darabja. Violájával kezében kíséri az ifjú mester énekeseit. A pompás bor nem fogy ki senki poharából, a hangulat fűtött, mindenki érzi a csodát: a Duna árterében, alig messzibb, mint ágyúlövésnyire Esztergom várától, ki gondol a közelgő rohamra, az esős nap árnyékaira? Valami újjal, megfoghatatlannal telik meg a lélek, aminek a katonaemberek szájában még nincs neve. A herceg látja... ismeri zenészei arcát: kezdenek fáradni. Pihenőt rendel. Szünetben Pálffy Miklós odaviszi hívatlan vendégét. A férfin nincs semmi különös dísz, sem császári rendjel, bőrvértjét nem díszíti címerpajzs. De arcában, melyet ráncokkal s sebhelyekkel elegyest szántott fel az élet - van valami lenyűgöző.

- Fenség, kegyelmébe ajánlom barátom, aki esedezett azért, hogy jelen lehessen a vesperán. Valentinus Balassi, szabad báró. Lovag s poéta, fenséged szolgálatára.

Pálffy s a herceg szinte barátok: a magyar kapitány volt a herceg első útikalauza. Keze mutatta a letarolt falvak világát, keserű szaván átcsillant, mit érezhet ez az ember, amikor mutatja, merre vonult el hazájában a kétarcú, szörnyű Mars. A másik, hatalmas férfi könnyedén térdet hajt, néhány latin szó után kicsit kemény, de folyékony olasz beszéddel folytatja:

- A sátor áruló, fenség. Itt jártunk a domb körül, s miként mágnes a vasat, úgy vonzott be mind a kettőnket a muzsika. Csak hallottam róla, de nem hallhattam soha itáliai zenét. Köszönöm, ha megengedi, hogy itt bent, közelről élvezhessem.

- Poéta hallom... Mit ír kegyelmed?

- Már csak rövid verseket, fenség, két harc vagy két bujdosás között. De ha szabad kérdeznem, él-e még az *Aminta* mestere... Torquato Tasso, a legnagyobb költő, aki létezett?

Kint rázza az erősödő szél a sátorponyvákat, bent a főherceg hűvös halszeme Vincenzo felé fordul gyanakodva. Mi dolga lehet a mantuai fenségnek egy rangtalan magyarral, akiről az egyik kancelláriai tanácsos épp most mondja, hogy úgy tudja, nem *persona grata* a bécsi udvarban. De Vincenzo a vendéglátó, s most boldog, hogy beszélhet idegennek nemrég elhunyt, kedves Tasso barátjáról: barátja volt... versében megörökítette mint ifjút, mint chiaro Vincenzót...

Pálffy elkapja a császári fenség rosszalló tekintetét. Odahajlik hozzá, német szóval.

- Balassa János fia, fenség. Önként jött vissza Lengyelországból. Mint vitéz kapitány kért, vegyem csapatomba.

- Felel érte, Pálffy. A Balassik, úgy tudom, gyakran rebellisek!

A zenészek pihentek, haraptak egyet, visszatérnek a hevenyészett emelvényre. A vezérek, akik egyetlen szóval, botjuk mozdulatával harcba, halálba indítanak lovas tömegeket, egy trombitajel elég ahhoz, hogy kigyúljon egy város ütegeik tüze alatt - megbűvölten nézik a Rendet, a ritmus titokzatos biztonságát, ahogy a clavicembalo akkordja kihozza a melódia vázát, s egyszerre, mintha szeszélyes gyermekek disputálnának, szétszedik a szólamokat. Mintha mindegyik külön-külön, pillangót kergetve keresné társát, míg a végső harmóniában csodálatos könnyedséggel egy hanggá nem olvadnak.

Az ifjú maestro szemben ül a vendégekkel, a fáklyák megvilágítják arcukat: látja... érzi azt a félelemmel vegyes elragadtatást, melyet ez az új, formátlan benyomás rebbent fel a lélek mélyéről. Nincs szüksége a kottalapra: saját műve, amire rázendítenek. Tekintete a padsor hátsó szélén ülő férfira téved. Különös férfikapcsolat, ahogy egymásra találnak, mosolyogva nézik egymást. Így ér véget a madrigál, melynek utolsó cembalo-akkordja után még sokáig, néma csendben bong ércesen a húr.

Sáros csizmájú tisztet engednek be, parancsra. A főhercegnek jelenti:

- Fenség, Visegrád felől török erősítéseket jelentenek. A Duna-vonalon nyugtalanság, a pogány kihajszolja az embereket, végig töltéseket vágnak. A portyázó magyar hadnagy szerint Visegrádnál akarja megvetni a lábát a basa.

A vespera átalakul rögtönzött haditanáccsá. Claudiót elbocsátják kegyes mosollyal, s a sátor „dolgozószobájába" mennek át a főtisztek. De a hercegnek marad még számára egy mondata:

- Szép volt, messere, minden jól ment. Így gondoltam én is a vesperát. Sajnos, most Mars kiszorítja a múzsákat. Holnap majd megbeszéljük a részleteket. Köszönöm, Claudio!

Az apródok, kamarások tétován állnak. Ami itt pereg a sátorban, aligha hasonlít a mantuai etiketthez. A két magyar épp kifelé indul, amikor a belső részből beszólítják Pálffy Miklóst.

Bent, a sátortérségben összerakják a kottákat, állványokat, hangszereket a zenészek, fojtott meleg van, a sok gyertya is eszi a levegőt, Claudio is törli izzadt arcát, amikor odajön hozzá az idegen.

Szemét már ismeri, elragadtatott mosolyát látta a pulpitusról, hangjával most kell megbarátkoznia: e kemény olasszal, melyet úgy beszél, ahogy könyvekből, poéták szavából tanulhatta. Tétováznak: emellett maradjanak-e, vagy átzökkenjenek-e a latinba, melyet Monteverdi olaszos lejtéssel, de folyékonyan beszél. Az olasz mellett maradnak.

Az idegen nagyurak otthonos mozdulatával teszi Monteverdi vállára hatalmas kezét. A zenészek először csodálkozva nézik a különös köntösű idegen harcost, akivel a maestro anyanyelvén beszél, majd szétszélednek, harsányan hívják mesterüket Vincenzo herceg estebédjéhez.

- Mindig vágyódtam arra, hogy halljam is annak a nyelvnek zenéjét, melyet olvasok... Most többet kaptam belőle. Valódi zenét... Különös kegyelmed neve: zöld hegy... zöld hegyek... ugye, ezt jelenti: Monteverdi?

- A fenség megtisztelte, láttam, mint kedves vendégét: sokszorosan örülök, mert éreztem, hogy elnyertük tetszését. Kérem, hogyan tisztelhetem kegyelmességedet, gróf úrnak?

A hatalmas férfi vidáman nevet. Ahogy átfogja Claudiót, eléri hosszú karjával a viola nyakát, megpendíti...

- Valaha én is játszottam... de lanton. Énekeltem... kísértem magam. Nem... nem vagyok gróf... sem herceg... Nálunk nincsenek mások, mint szabad vitézek, akiknek vedelni, vérükkel kufárkodni szabad. Egy kérdésem lenne: ismerte-e kegyelmed Tassót? Már a fenségtől hallottam - nemrég halt meg. Az ő versét zengték kegyelmedék. Megismertem mindjárt: itt hordom magamnál, a tarsolyomban.

Velencében nyomták a bőrbe kötött kis nyolcadrét kötetet, látszik rajta, hogy gazdája sokat forgatta. Monteverdi is magas, nyúlánk legény, de fel kell néznie a magyarra.

- Hallottam, hogy nagyuram is poéta? Vajon deák nyelven szólal-e meg?

- Valaha így verseltek nálunk. Talán Janus Pannonius hírét hallotta, messere, ismerték széltében Itáliában. De én csak a magam kedvteléséből szólok versben... azon a nyelven, ahogy beszélnek Miklós huszárai.

- Nem fordítaná le egy sorát legalább kegyelmed? Nem válhatunk el anélkül, hogy ne halljam legalább egy sorát!

A görnyedt óriás nekitámaszkodik a sátorrúdhoz, az árbocfa megremeg erejétől. Övén a kalamárisa, tolla, a súlyos görbe szablya s tőre mellett. Lapot vesz elő, kisimítja.

Mosolyog, ahogy küszködik az idegen nyelv ritmusával, fordítja:

Vigasztalás, Jó társ, nem adhat víg kedvet
Bús fejem egyedül csak bujdosni szeret,
Mert pokolnak tetszik ez világi élet...

Olyan mély, olyan szomorú a mosolya, arra gondol: mind ilyen űzöttek, ilyen örök bujdosók-e a költők? Odanyújtotta a papírlapot:

- Ha kíván, erre a szomorú versre szerezzen kegyelmed rigmust... Mert mi csak olyant tudunk rá, ahogyan dalolnak a katonák; durván, nyersen, egyetlen hanggal. De ez a mienk!

Pálffy Miklós veres arccal lép ki a belsőbb sátorból.

- Bálint, ez a herceg mindenáron Marssal szeretné megkoronáztatni magát. Szűk neki az esztergomi tábor: verekedni akar. Hallotta - Visegrádot még jobban erősíti a pogány. Kommandót kért, hogy kiostromolja. Egymagában, a mantuaiakkal. A főherceg nem szívesen látja. Ha kudarcot vall - a tábor baja... De nem lehet itt tartani Vincenzo urat.

- S neked mi dolgod velük, Miklós? Te itt kötötted le velem a parolád, hogy nekimegyünk az ostromnak.

- Ahogy kijöttem, félrevont. Férfiak dolga, mondta, hogy segítsenek egymáson néminemű vitézi dolgokban. Merre visz innen az út Visegrádra? Adjak a hercegnek magyar kalauzokat. Magam mennék, mondtam, de nem tehetem engedelem nélkül. A fenség - fenség, tegye azt, amit jónak lát. De vigyázzon... nem vagyunk békés csalitosban.

Kint állnak a sátor bejáratánál. A késő estében végtelen magasan, majdnem csillagködökben itt-ott fényben remeg az esztergomi török vár.

- Csúf magasan van ez, Bálint. Menj szállásodra, vigyázz a hajdúkra. Sok vér fog folyni, míg eltáncolják fent a táncukat.

Őrségváltás alatt vonul ki libasorban a hat zenész, bő fekete köpenyekben, hónuk alatt hangszerrel. Mintha békés, nyugodalmas éjszakákra készülnének, amikor majdnem súgva sátorról sátorra, szekérről szekérre kúszik a mantuai fenség parancsa: *készülni*! A nagysátor marad, minden más málhát a szekerekre: éjszaka indulunk tovább!

Claudio egy percre visszamarad. Nézi a csillagszemű várat a két magyarral. Balassi Bálint kezet nyújt, ballag szállása felé. Claudio utoléri zenetársait. Dideregnek, amikor Mantuában ők is felvarrták a keresztet, nem tudták, milyen végtelen az éj a magyar egek alatt.

Ha eddig, míg Esztergom alá értek, úgy érezték: pusztaságokon át vándorolnak, most igazán a senki földjének határát tapodták. Pálffy szakasz huszárát küldte a herceggel, akik úgy ismerik ezt az elnyúló hepehupás vidéket, mint a tenyerüket. Ha simán, egyfolytában lovagolhatnának, megtennék az utat hajnal hasadásáig. De haddal, ágyúkkal, poggyászokkal már jóval bajosabb a felázott talajon az út. A törököknek nem szabad sejteniök semmit, ezért tört ki Vincenzo az éjszaka köpenye alatt. De ezzel a veszély nem csökken: bármely pillanatban beleszaladhatnak a hírek szerint Esztergom felmentésére készülő sereg előcsapatába, vagy akár zömébe is. Hiába, óvja Mannsfeld a herceget a csapdától, a fenséget nem lehet megfékezni. Szuverén úr, jogot formál ahhoz, hogy ott hullassa saját s népe vérét, ahol épp akarja. Az osztrák főtisztek egymásra néznek: ha mindenáron vesztébe akar rohanni, nem a császáriak pusztulnak. Ha sikerül: könnyíti a hadjárat sorsát. Ámen, mondta rá a frissen érkezett tábori püspök, aki még nem ismerte a magyar urakat.

Az ágyúk megrekednek félóra múlva. Zsákmányolt anatóliai bivalyokat kell elébük fogni, azok engedelmesen cammogva cipelik a bronzóriásokat. Rossi vezeti az előcsapatot Pálffy hadnagyával - előttük széles sugárban, kettesével, hármasával a magyar portyák: bozótban kúszva, domb tetejéről, fák koronája mögül figyelik a csendes éjszakát.

Rossi bosszúsan dörmögi fegyvertársának:

- A fenség nem akar győzelmi Te Deum nélkül visszatérni Mantuába. Nem akar szégyenben maradni Tancred mögött. Mi meg azt sem tudjuk, miféle vár az a Visegrád?

Szürkül az ég, amikor elérik a Duna vonalát: az előcsapat visszanyargal - egészen a várig nincs síkföldi török csapat. A derengő fényben elébük mered egy félelmes, rokkant palotaóriás. Az eső felszárad, amikor Vincenzo herceg, telve türelmetlenséggel, a két Medicivel s néhány fiatal Gonzagával előre lovagol. Mátyás váráról... csodálatos palotájáról még ködös, elmosódott legendák kerengenek Itáliában, az egykor rokon udvarok között: Vincenzo még gyermekkorában hallott róla az Esték ferrarai kastélyában. De ámulva néz körül, amikor a pusztulás e félelmes palotajelképéhez érnek. Mintha bibliai kezek írták volna rá a jelt, úgy töredeznek le a márványékek, egymáson heverő oszlopok, feldőlt vörösmárvány díszkút... a kis Herkules a hidrafejjel még kiáll a sárszemfedélből, de a hegyekről lezúduló vizek hatalmas sziklákat, egész földoldalakat mosnak a tetőtlenül roskadozó szobákba. Mintha a hegy visszavenné, amit elvettek tőle, amikor kivájták testét, hogy ebbe építsék bele a keresztény világ egyik leghíresebb királyi székhelyét.

Enyészet siralmas rendje: mintha gonosz óriások tanyáztak volna a díszudvarban. Elgurult ámorfej, szétrepedt kőputtó, mindenütt szétszórt fegyvertörmelékek, vasdarabok mutatják: csapat tanyázott, emberek éltek a romokban, míg kipusztította őket a török.

Tüzet nem szabad gyújtani, így csak a magyarok tüzes itala segít tartani a lelket a didergő Vincenzóban. Rossi felhasználja a derengést, megmássza az emeletet: lehet-e valahol fedett szállást találni, legalább a hercegnek s szűkebb kíséretének. Úgy mondják, az asszonyszárny, ama Beatrice palotája egy-egy részében még tető alatt áll. A kápolnán túl kerülnek, a hadvezér mögött a hadmérnök, innen, magasabbról gyorsan felvázolja a Duna-könyök vonalát, gázlókat, hídfőt, csónakok kikötőjét s a hatalmas öregtornyot, mely mint fenyegető szikla - egy ágyúlövésnyire vigyáz. Innen védőfal kettős vonala visz fel a tulajdonképpeni várhoz, melyet innen, alulról elfednek az erdőségek. Egy magyar portya elkóborolt afrikai harcost fogott. Riadtan néz a semmiből felszökő jelenségekre, dadogva beszél, a török tolmács is csak alig érti szavát. Végül annyit mégis megtudnak tőle: vagy másfélezer ember lehet fent a várban, ételük, vizük van, néhány napja jött erősítés, a várra harminc erős ágyú vigyáz. Nem számítanak ostromra, hisz a keresztény sereg nem indulhat, míg hátában a török Esztergom.

Mátyás egykori boltíves kerengőjében ütik fel a hevenyészett hadiszállást. A hadmérnök egy magyar portyával együtt felkúszott egy darabon a kopaszabb oldalon, szemügyre vette a várat, s most kiegészíti vázlatát úgy, ahogy a szürkületben kitapogatta berajzolva a védőműveket, bástyákat, tornyokat. Az olaszok elemükben vannak: ősi gyönyörűség a várvívás. Közben lassanként beérkeznek az ágyúk is, elvezetik a cammogó, fekete óriásokat, újból lovakat fognak az ütegek elé. Vincenzo elővonja óráját. Most csilingeli a hatot.

- Carlo, vajon mit reggelizett Tankréd, mielőtt nekiindult Jeruzsálem bástyáinak?

Rossi nevet, int az étekfogónak, tálaljon a hercegnek. Egy karvalyarcú Medici áll mellette: bizonyára meg szeretné osztani a diadalt. E percben lovaslegény érkezik a táborból.

- Pálffy nagyuram üzeni, hogy jöjjenek parancs szerint vissza a magyar legények. A főherceg fenség elrendelte, hogy ma reggelről induljanak az ostromra.

A hadnagy bosszús arccal, mogorván hallgat. Nincs kedve itt hagyni a taliánokat. Vincenzo vállára teszi kezét:

- Köszönjük a kalauzolást. Kegyelmed, ha most indul, még idejében visszatér a táborba... hogy részt vegyen az ostromban, de minélkülünk... - Kihúzza egyik filigrándíszű pisztolyát, odanyújtja:

- Az éjszaka emlékére, amice!

Romos árkádok alatt tétován lézeng udvari népe. A nagyságnak s korhadásnak e félelmes közjátéka úgy ül minden olasz ember szívén, mint valami lidércnyomás. Egy ép sarok: már-már azt hinné... - gonosz varázslat csak az egész, s lám, mögötte üresen, mint koponyák odva - tátong a meztelen sziklafal. A szakács megtalálja az egykori királyi konyha tűzhelyét, a kukták betapasztották sárral a lyukas oldalt: percek múlva felszítják a tüzet, s sütik Vincenzo herceg lángosát. Most rövid ájtatosság jön, a csizmás tábori pap mondja a könyörgést. Majd minden ceremónia nélkül bort osztogatnak, s közben a vezérkar a mérnök rajza fölé hajol. Visegrád - így nézve - olyan vár, melyet nem is annyira a várfal, mint inkább a természet védelmez. De a nehéz mantuai ágyúk néhány óra alatt mégis meglepetésszerűen rést lőhetnek s a régimódi, több százados falak akkor aligha bírják az ostromot.

A parancs úgy szól, hétkor szólaljanak meg a tűzszerszámok. Itt kívánja kipróbálni a herceg Mantua titkát, az íves röppályán csapódó petárdákat.

Pár perc hiányzik a hét órából: minden tüzér már ott áll kanócával. E percben lovascsapat kanyarodik le a vármag felé futó falak között, hogy eltűnjék a síkság peremén. Kopjájukon imbolyog a lófarok, turbánjuk átüti a szürkületet.

Két tucat huszár - ennyi maradt Pálffy őrségéből - ered utánuk, s innen, az egykori palota emeletéről elragadtatva nézi a herceg s kísérete ezt a kerengő, bomlott lovasjátékot. A Duna partján (néha mintha már benne kavarognának a habokban) szédületes vágtában keveredik, szerepet cserél, összeolvad, szétválik a két, majdnem egyforma lovas csapat, szinte lehetetlen szétválasztani kucsmát és turbánt. Végre annyit látni, hogy a huszárok sebes iramban terelik a szpáhikat a hercegi szállás felé. Míg tart a hajsza - röppentyű jelzi a hét órát, s eldördülnek a mantuai tűzcsövek.

Ez az itáliai fejedelmek büszkesége, a „para bellum", melynek tűzereje pótolja harcosok ezreit. A szörnyű dörgéstől mintha még jobban megremegne a rom vár, göröngyök... párkányok, oldalfalak szakadnak le a légnyomástól. A herceg egy sziklapárkány mögött figyel. Mellette vezérkara, belsőbb személyei, közöttük Claudio. Egyetlen szalve - annyit látni, hogy a várkörnyék s a magányos torony ablakai megtelnek turbános fejekkel, de még némák a várbeli ütegek.

Riadó, a herceg kürtösei parancs nélkül is rikoltanak, pokoli hangzavar támad, a muskétások minden ok nélkül, vaktában lövöldözni kezdenek. Aki sohasem látott igazi ütközetet, úgy hiheti: ez a csata!

A herceg feje felett vasgolyóbis repül, nem messze tőle, becsapódik a párkányba: ezer márványszilánk szórja szét a halált. Don Antonio de'Medici karon ragadja, lekúsznak, az egykori díszudvar úgy fekszik, hogy ide nem érhetnek az ágyúk. A síkon még kergetőznek, de már fáradtabban. „Gyorsabban tüzeljenek", szól a herceg parancsa, amikor vagy tíz törököt véresen, megtépetten, pányvázva tuszkolnak a huszárok. Ősi szertartás, vasmarokkal húzzák rajtuk keresztül a kötelet, s odadöntik, térdre a herceg lába elé. Egyik tiszta szerecsen, másika vágott szemű tatárféle, tisztjük büszke, pelyhedző bajszú arab, egy selymes, szőke szakállú, kék szemű janicsár... Foglyok, s a fogoly a legjobb portéka ezen a tájon, ennyit már megtanult

az úton Pálffytól. A jelkép azt ábrázolja, hogy a magyar vitézek szívesen eladják jussukat. Vincenzo szeme felvillan: parádés rabok, ott fognak vonulni majd zeneszóra, amikor a Reggiából kikanyarodik a diadalmenet. A fizetőmester kelletlenül oldja meg iszákját: tallérok repülnek, a huszárok égnek emelik süvegüket. A gúzsba kötött török lovasok gyűlölettől szikrázó szemmel nézik új urukat: ők értik, ami történt velük. A herceg gyönyörködve nézi őket: ilyen allegóriát kell befogni Mars díszszekerébe!

A szelek mintha megsokszoroznák az erősödő ágyúhangot. Soha ilyen csattanó, fülsiketítő zűrzavart nem hallott: fáj! A föld reszket, oszlopok válnak le ingó talpazatukról, egy márvány-tömb lehull. A lovagok már-már rohamra indulnának, de a hadmérnök óvatosabb. Még minden üteg tüzel a várban, nem sikerült megtörni az ellenállást.

A törökök kiürítették az alsó öregbástyát, melyet a magyarok nyelvén Salamon tornyának neveznek. Az őrséget felvonták, de talán aknákat próbálnak robbantani: óvatosan kúsznak a mantuai árkászok a tövébe. Mintha kihagyna... majd egész elhallgatna mindkét oldalon az ágyúzaj. Claudio megkönnyebbülten sóhajt fel: zenészfülének, érzékeny hallásának barbár inzultus a tüzérek műve. A kürtök harsognak: szokás szerint megadásra szólítják fel a béget; szabad elvonulást ígérnek, ha Visegrád őrsége megadja magát. Alkonyatig nem történik semmi: amikor szürkülni kezd, fehér zászlós, bekötött szemű főtörököt hoznak a herceg elé. Háromszáz szobája volt valaha ennek a palotának, mondja a magyar hadnagy, aki valamit hallhatott az egykori dicsőségről. Most keresni kell egy fedett zugot benne, ahol néhány lócával, kecskelábú deszkaasztallal fel lehet állítani a hadiszállást. Hasszán, Visegrád védője - mondja virágos nyelven a török követ - csak *Mantua pasájának* hajlandó megadni magát. Tudja, hogy a fenség nem birodalmi, nem osztrák, s gazdagságáról legendák keringenek. A törökök kiürítik a várat, elvonulnak Visegrádról, ha a herceg mindazon felül, amit ígér, még titokban százezer aranyat ad.

Szívósan, ravaszkodva alkudoznak, a Gonzaga-vér csillan a játékban. Mutatja a töröknek a hadmérnöki vázlatot: egyetlen rohama a tizenötezer jó vitéznek: s pogány nem marad élve Visegrádon. A török mosolyogva simogatja szakállát. „Fenség... úgy látszik, Hasszán ágyúi szörnyű pusztítást tehettek seregedben, mert gyenge szemem, ha kinézek, alig tudná megszámlálni negyedét... Hasszán csak azért hajlandó a feladásra, mert nem készült arra, hogy ily merész hitetlen fejedelem akadjon, aki egyenest a török birodalom torkában meg merje támadni a várat. Százezer arany nem pénz... Ha nem sietsz, uram, néhány nap múlva itt a felmentő sereg: soha nem kapod meg Visegrádot."

Végül is: húszezer tallér Visegrád vérdíja. Vincenzo számol: minden mantuai, aki elesik az ostromban: pénzébe kerül. Jön majd a család, birtokokat kérnek, állást, kegydíjakat. Mindezt az elesett keresztes vitéz jogán. Mannsfeld egy hetet engedett neki Visegrádra: ha nem sikerül megvenni, szégyenszemre be kell vonulni az esztergomi táborba. Míg az ágyúk dörögnek, mindenki nagy vitéz, de indulnak-e csipkés, bodorított üstökű lovagjai a bozótos, sáros erdei vágásokban, hogy hason csúszva közelítsék meg, fától fáig viaskodva a fellegvárat? „Egy scudóval sem többet..." A követ zokog: Hasszán felnégyelteti, karóba huzatja, ha ilyen soványka szóval tér meg. A tolmács odaveti: ígérjen háromszázat fenség ennek a piszkos kufárnak, elárulja a saját urát is...

Visegrád megéri árát. Ép falakkal, ágyúkkal száll át, védhető állapotban, anélkül hogy a keresztény seregnek újra kellene építeni. Kiadja a parancsot: a mantuai ágyúk szüntessék be a tüzelést. A törökre néz, aki hátáról szőnyeget oldoz le, s a sarokba vonulva imádkozik. Claudiót hívatja.

- Messere, hány nap kell ahhoz, hogy ha nem is az egész Te Deumot... de megírja Visegrád bevételének Glória-tételét?

A nap eléri a csonka vörösmárvány kút hatalmas tálját - hasonlít egy cremonai kútra, nagy városünnepségeken felülről bort lövellt belőle a vízköpő. Ez eddig a legnagyobb feladat, mellyel megbízta hercege. A keleti üteg dörren egyet, a romfelhő mutatja: talált. „Három nap alatt kellene, Claudio!" Kesztyűs keze int, ne pazarolják többé a puskaport! A török követet most vezették el, miután jól bekötötték szemét. „Az énekeseknek be kell tanulniuk, hogy már a főtáborban előadhassuk. A többit... a mise hiányzó tételeit majd kiegészítheti addig, míg Mantuába visszaérkeznek... Igen, hangszerkíséret legyen, utánozza a harci zajt. Itt nincs orgona, tehát az instrumentumoknak kell megtenniük minden tőlük telhetőt... A Glória most kell. Ha beveszem Visegrádot - mindennél fontosabb nekem a Te Deum!"

Még látja a török véreres szemét, mielőtt elébe kötik a fekete kendőt. Horgos ujjal számolgatja a zacskóban az aranyakat. Ez csak a kóstoló! A többit akkor kapja meg Hasszán, ha megtörténik békésen az átadás. A szoba lassan sötétedik, az egykor pompás, ma tetőtlen teremre kezd ráborulni a feketeség. Három nap alatt Glóriát? Itt? Ilyen zajok, rendetlenség, tumultus közepette? Marinoni biztatja: ne félj! Majd segítek neked!

A védőfal hosszában állnak fel a mantuaiak. A két Medici szót ejt hadinépével: ők úgy helyezkednek el, hogy a kapu mellett majd verekedést kezdenek, megsarcolják s kifosztják a törököt. Aldobrandinit is rá akarják venni, csatlakozzék a saját csapatával. De a római ember nem áll kötélnek: Vincenzóra esküdött. Az ő dolga, hogy állja, ne essék folt a becsületén. Épp akkor megy arra Claudio, amikor sötét arccal továbbáll a római kapitány. Halkan dörmögi, meg ne hallja valaki a Mediciek hadinépéből; mire készülnek a firenzeiek. „Messere könnyen válthat szót a fenséggel. Figyelmeztesse: úri szava forog kockán." Claudio megérti, feltör, bottal kezében a sikamlós erdei úton. Egy kiugrónál ott találja a herceget s kíséretét. Mintha kottalapot mutatna, alázatosan meghajolva kér kihallgatást. Vincenzo nem érti a szertartást, de egy lépésnyit félremegy vele. Mutatja kottáját, miközben halkan mormolja a rábízott üzenetet. A herceg arca felderül, mosolyogva néz Claudióra. „Igen... ez jó motetta, Monteverdi, Rossi gróf segít majd énekelni hozzá..."

A helyzet késhegyen táncol. Kikötés szerint a hercegnek csak ötszázad magával szabad megmásznia a hegyhátat. Ha kinyílik a kapu - a fenség fizet, s a sereg többi része biztosító láncot alkot, hogy ne zavarja az elvonulást. De ha a török csapdát rejt: kitör, s a tehetetlen sereg szeme láttára foghatja el Mantua urát, mit sem törődve a kiadott túszokkal.

Vincenzo maga mögött hagyja a víztornyot, a völgyzárat: az északi torony árnyékában lép be a várkerületbe, amikor megszólalnak a mantuai harsonák. A győzelmi induló felveri a környék vadjait, madarait, nyugtalan varjúcsapat rebben fel, talán prédára les. A belső vár láthatatlan magjában hirtelen megszólal a válasz: török üstdobok s utána - panaszos, elnyúló fúvóshangszer sír fel, mint amikor temetnek.

A bástyafalakon álló török őrszem lekiáltja urának, amit lát. A „mantuai pasa" áthalad a kaputornyon, beér a belső udvarra: e pillanatban kitárul a palotaház kapuja, melyről az a legenda, hogy itt őrizték századokon keresztül Szent István koronáját. De lám, innen is ellopta egyszer valami asszonyszemély.

Kilép Hasszán, páncélban, tollforgós turbánnal, mögötte kapitányai, háznépe. Ünnepélyes lépésekkel vonul a herceg felé, szívén összeteszi két kezét. Majd meghajlik, egyik kezével a földet érintve. A tolmács szava sebesen pereg.

- A Kereszt nevében visszaveszem, amit a Félhold elrabolt!

Fellép Mantua hercege egy kiemelkedő kőtalapzatra. Szép szál, testes alakját most egészen elfedi a fehér keresztes köpeny. Kiröppen pengéje, s régi lovagok módjára keresztet karcol a várkapun. Ebben a pillanatban lent megszólal a mantuai ágyúk dísztüze. Míg tart ez a várbeli szertartás, lent Carlo Rossi már magához vesz néhány század muskétást: megerősíti velük a vártól a hegyaljáig vezető, veszélyes fedett utat. Vincenzo már ott áll a török palota ablakában: innen lehet látni a cihelődő várnép sietős készülődését, majd vonulását. Az aga kincseit szekerekre rakták, a legtöbben hatalmas batyukat cipelnek, mások ló, öszvér, három teve hátára halmozzák az összerabolt drágaságokat. Az aga háreme mindössze négy, fátyolos asszonyból áll. Riadtan kóválygognak a napsütésben, míg bugyogós alakjukat el nem nyeli az egyik ekhós szekér.

A nap süt, szüntelen szólnak innen s túl a zeneszerszámok, kurjantanak a mantuaiak jókedvükben: a herceg háromszoros zsoldot ígért a nagy nap örömére, nem kellett senkinek sem fűbe harapnia. Csak a szállásmester s a hadikincstárnok kedvetlen. Újabb érvágás a hadikasszán, mondják maguk közt. Mi szüksége a hercegnek erre a rongyos Visegrádra? Talán bizony át akarja plántálni bástyástul, hegyestül - Monferratóba?

Még utolsó alku: mit jelent a scudo, a tallér, az arany, a dukát közötti különbség - mert ezt mindkét részről elfelejtették papírra vetni. Végre megalkusznak, kettős tallérok helyett csak félaranyakat kap az aga: neki is ég lába alatt a föld, szeretne végre már lent lenni a Duna partjánál.

- Indulhatunk, nagyúr?

Rossi tisztje halkan a fenség fülébe súgja:

- Kérjük fenségedet, ne mozduljon el a töröktől, míg le nem érnek a váraljába. A török legénység most kezd felállni, laza sorokban, mindenki batyujával törődik. Ha most érné őket a támadás: utolsó emberig itt vesznének.

De a vízikapuhoz futó falnál muskétások, s lent a síkon a lovasság, mely nem vett részt a hegymászásban. Amikor leér az első török csapat: Vincenzo testőrsége élén maga is lóra száll. Mintha csak úri kedvtelés lenne - kíséri Hasszánt s vagy másfél ezernyi hadinépét, akik most lassan lekanyarodnak a régi római hadiútra. Ám a herceg már tudja, hogy az első fordulónál bújt meg a két Medici hadinépe: idáig kell biztosítani a török útját, ha nem akarja, hogy elvesszen becsülete.

Mintha csak véletlenül találkoznának, úgy jönnek szembe a kárvallott Mediciek: Mantua hercege ragyog, túláradóan kedves, nagylelkű, egeket ígér, míg a török zsákmány kicsúszik kezük közül...

Közben a mantuai katonák ellepik a török várat. Vincenzo szava szerint minden, amit a török otthagyott: övék, így megkezdődik minden katona álma: a szabad rablás. De a régi legendák tovább szállnak. Egész csapatok furakodnak fel ásókkal, lapátokkal: kincseket keresnek.

Carlo Rossival zárkózik be a herceg Hasszán volt szobájába:

- Itt rés támadt a török oldalában. Ha éjszaka indulunk - hajnalra rajtaütünk Budán. Ez lesz az igazi Jeruzsálem, Carlo. A kereszténység egyik legnagyobb székhelye. Ha bevesszük... majdnem mintha Bizáncot kerítenék kezükbe a mantuaiak.

- Minden stratégia ellenére lenne, fenség. Néhány ezer ember a padisah birodalmának szívében? S ha sikerülne, meddig tarthatnánk magunkat?

- Nem bátraké, vakmerőké a szerencse, Carlo? Még van három napunk, amit Mannsfeldtől kaptunk: kihasználhatjuk.

- Fenséged kockáztatja az egész hadat... Egy erősebb előőrs is megteszi.

- Magam megyek. Ez lovagi törvény. Csak akkor hiszik el kedves kuzenjeink, a főhercegek!

Úgy egyeznek: fél sereg itt marad Visegrádon, a könnyebb lovasok hajnalhasadás előtt indulnak. Rossi készenlétben itt vár: ha Vincenzo üzen - ő is megindul Buda felé.

Mintha nem is emberlakta tájon járnának, úgy indul el a szürkületben az alig háromezer főnyi csapat. Sem poggyászt, sem ágyút nem visznek. Két paraszt vállalkozik arra, hogy mutatja az erdőszéleken, török nem járta vidékeken az utat. Eleinte jól is megy minden, de lassan összeszűkülnek az erdőségek, a csapásokon legfeljebb párosával lovagolhatnak. Keletről szél indul, belefúj az erdő közepébe, megsokszorozza a riogató hangokat. Nincs kitérő csapás, emberkéz műve. Csak nagy, sötét erdő, melyben keresztbe feküsznek a kidőlt fák. Messziről egy-egy panaszos állathang. Nem is olyan távolról ismeretlen, de vérfagyasztó bőgés. A tolmács keresi a szót... „futó bölény”.

Az ősvadonban csak lassan törnek előre. A délután hamar jön a borulás. Alkonyatkor úgy döntenek: megvárják a hajnalt, nem mennek tovább. Hatalmas tisztást találnak itt, összeszorulva keres mindenki magának az avarosban zugot. A herceg kutat a tassói emlékek között. Járt-e ennyi kalanddal a Gerusalemme Liberata? Tüzet nem gyújthatnak, csontjaikba beveszi magát a nyirkos hideg, kelletlenül ülnek, hevernek a déli emberek, amikor Visegrád felől kisebb lovas csapatot jelez a kiküldött őrszem.

Pálffy Miklós üget a tisztásig: bal karja felkötve, tekintete bosszús, alig tudja leplezni rosszkedvét. Sürgősen kéri, hogy négyszemközt beszélhessen a herceggel.

- Fenség, meggondolta-e, mire vállalkozott? Esztergomban elterjedt Visegrád megadásának a híre. A főherceg küldött, állítsam helyre a mantuaiakkal az összeköttetést. Rossi úr elmondta, fenségednek mi a szándéka. Igen... egyenesen belelovagolnak a török kelepcébe. Háromezer cifra lovassal, fenség, nem lehet bevenni Budát.

Így talán még senki nem beszélt fejedelem kora óta Vincenzóval. De a sebes karú, komor ábrázatú, borostás magyar tiszt latinja úgy hull alá, mint a mázsás kő.

- Visegrádról is úgy mondták, domine Pálffy, hogy bevehetetlen. Az *én* katonáim tanyáznak már benne. Budát sem sárkányok őrzik. Ha rajtuk csapunk: mienk lesz a babér!

- Fenség, higgye meg, valahányszor ostromolni próbálták Mátyás budai várát: mindannyiszor kudarcot vallottak a birodalmi seregek. Ötvenezer embert össze tud vonni a török. Minden vár, város őt szolgálja, könnyű lovasai kétszer olyan gyorsak, mint fenséged páncélosai. Megvallom, magam is lelkem az Úrnak ajánlottam, míg huszadmagammal idáig jöttem. Fenségedért tettem s háromezer jó keresztény vitézért, akit fenséged a biztos halálba vezet. Aki egy lépéssel továbbmegy: kockáztatja, hogy ma... holnap... három nap múlva legfeljebb, de otthagyja a fogát.

- Mit tanácsol?

- Fenséged szép diadalt aratott Visegrád megvételével. Térjen vissza ezzel a dicsőséggel, míg nem késő... Esztergom alá. Úgyis új rést hasított az ostromzáron a három nappal ezelőtti... kudarcba fulladt roham. Másnap, hogy fenséged kiszakadt... Mi is...

Karját mutatja.

- Még csak tudtam valahogy, egy ház mögött fedezéket találni, amikor mint a pokol, megszólaltak a török ágyúk. Olyan rejtett ütegek is, melyeknek hangját eddig nem hallottuk... szakállasok, mindenféle... Először színleges támadást indítottunk: akik abban részt vettek,

jórészt elvesztek. Fenség... emlékezik barátomra? Vele együtt mentünk. Amikor odaértünk, szemben a Vízivárossal, egy Kurtz nevű kapitány hetvenkedve kiáltotta németül: egymaga megveszi a várat: nem kell neki magyar. Ezen felbosszankodott Bálint; körülöttünk volt pár száz ember, főként hajdúk, lóról leszállt huszárok, vegyesen. Fejünk felett az ágyúk lőtték a várat, azt hittük, békességesen mehetünk előre: már beférünk a résen. A németek elállták az utat, amerre fedezve lehettünk. Amikor kiértünk a szabadabb térségre, alig volt velünk ötven-hatvan ember. Bálint elsőnek, mintha elvesztette volna az eszét. Fegyverhordozója ment előtte, kopjával, zászlóján Dávid király képével.

- Bizonyos, hogy Tassót Itáliában nem engedték volna soha rohamra!

- Lehet: Balassi meg akart halni. Amikor mi kúsztunk, fedezéket kerestünk, ment előre hatalmas testével. Fejünk fölött röpködtek vegyesen a golyók, gyújtókoszorúk, puskaporos fazekak. Bálint előre. Egyszerre csak eljajdult, megtántorodott. Oldalt kapott egy szakállastól golyót. Ellőtték mindkét lábát. Pár perc múlva Kurtz kiadta a lelkét. Mondom puskásomnak: bosszuld meg az urat! Rést les, meglátja Karalit fent a várban, odalő: homlokon találja.

- Barátjával mi történt, domine Pálffy?

- Négy kopján vitték vissza a legények. Egy magyar páter jőve hozzá, hogy ellássa viaticummal. Mondja neki harsány hangon, hogy meg ne adja a fájdalomnak magát: *„Tamen, mi pater: id decrevimus ut sic fiat!”* Fenség, aki így beszél: meg akart halni! Akkor borbélyom elkötötte vérző combját. Vagy megmarad, vagy meghal, mondta a felcser. Nagy erős ember, kibírja, ha nem kap bele a sebláz. Mátyás főherceg küldte hozzá estére saját borbélyát. A két magyar csak kenegette, kötözgette, csillapította a vérzést, a morva nekiállt, hogy kotorássza, sütögesse. Ketten álltunk, Dobokay páterrel. Felnéz ránk, mielőtt jön a német a szerszámával. *„Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo”*, fenséged emlékezik még az Aeneisből... Jajszó nélkül elalélt, amikor gyötörni kezdte... De nem segített. Verte a láz, s harmadnapra...

- Nyugodjék békével...

Szeles, ködös időben indulnak vissza. Vincenzo lehajtotta felét. Még nem húzta ki pengéjét, nem sütötte el a pisztolyt, nem tört lándzsát hitetlenekkel. Messziről Barbara Sanseverino hangja. „Mutasd meg... mutasd meg...” Olyan, mint az ekhó, a visszakísértő refrén a madrigálokban.

A magyarok néha leszállnak, fülüket a földre tapasztják: nem hallani-e valahonnan lódobogást. Ez a legveszedelmesebb senki földje, melyen most lovagolnak át. Lépten-nyomon beleütközhetnek a Fehérvár felől küldött török erősítésekbe. Füttyszó a bozótosból, a hajdúk előkapják karabélyukat. Pálffy arcán megfeszül a bőr. Mozdulatlanul felemelkedik a nyeregben, figyel. Varjúkárogás. Előrelovagol. Felemeli kezét. A gyér fényben visszakúszik a legény. „Vagy három kompániával lehetnek.” Portyázók-e vagy közeledő sereg előőrse? Pálffy e barbár harctér született kapitánya. „Fenséged... testőreit, előre.” Kék, sárga, ezüstszín Gonzaga-cifraságban tarkálló lovasok közt valódi s fattyú Gonzagák. Vincenzo szeme felfedezi a fekete köntösű Claudiót.

- Miért jött előre, nincs itt a helye!

- Látni s hallani, fenség!

A herceg kesztyűs keze bosszús kört ír a légben.

- Az én poétáimat ne találja el a szakállas. E percben nélkülözhetem a zenekaromat. Értette, Claudio?

A hajdúk leszállnak, régi szokásból nemezzel kötik be a lovak patáját. A mantuaiak kénytelen-kelletlen utánozzák őket. Megindulnak lovukra hasalva, mint a szellemlovasok. Az erdőben a sűrített portyák madárhangon adnak egymásnak jelt. Pálffy int, a huszárok megvizsgálják, töltik, felporozzák a karabélyokat. Vincenzo herceg kihúzza széles, egyenes kardját: dédapja kapta a francia királytól, amikor rászakadt Itáliára az első idegen áradat. Vezényszó nélkül indulnak, az ügetés ritmusa erősödik. Elsőnek a magyarok, a második lánctól már mantuaiak. A hegygerincig csak gomolygó földi felhők fedezik az utat - a peremen túl puskalövésnyire feltűnnek a kisharc mesterei, a szpáhik. Pokolbeli lárma támad, a török először a hajdúkat veheti észre. Róluk tudják: mindig csak kevesen vannak. A pogány lovasok hosszú lándzsákat hordanak, egy mozdulat, már hozzákezdtek a közelharchoz.

Míg minden rendet elnyel a kavarodás: Vincenzo egy percre egy fatörzs mellett egyedül marad: lova visszahőköl a lövöldözés zajától, megriad az idegen árnyak között, kitörne rémületében, ha nem fogná vissza lovasának vasmarka. Csak néhány lépésnyire lehet előre látni: hirtelen, szemben feltűnik egy vágtató óriás. Turbánja végén kendő leng - ez az úszó fehérség mutatja, hogy rohan a herceg felé. Vincenzo görcsösen markolja pisztolya agyát. Egy lövéssel leteríthetné, de íratlan lovagi szabály: ha ketten vannak, ne térjen ki a viadal elől. A kíséret már odavágtatna, de Rossi keze visszatartja őket. Tudja: gyermekkora óta ez a tassói csoda, melyre Vincenzo jobb óráiban vágyódott. Majdnem negyedszázados sóvárgás lovagok ösztönében: szemtől szembe kapni a pogányt.

Az erdőszegélyen, még avarosban táncolják egymást körül a paripák. Vincenzo kissé összehúzza szemét, nem lát egész jól a szürkületben... igazán fekete-e az ellenfél, vagy csak a sötétség játszik vele? Irtózatos pallosával vág hozzá, vad módra, míg a herceg a régi olasz iskola művészetével egyetlen hajlással kitér a penge elől, utána kesztyűvel takart, csipkével ékesített csuklója egyetlen félkört írt le, s e játékos körrel a toledói acél odacsap az ellenfél meztelen kézfejéhez. Nem erős vágás, majdnem játékos riposzt, de elég ennyi, hogy könnyű, fájdalmas sebet ejtsen az óriáson. De nem ejti ki fegyverét, csak őrjöngőbbé teszi arcát s indulatát. Rossi feszülten figyel, pisztollyal kezében: ha rosszra fordul a játék - megmenti hercegét. Oldalánál sápadt arcot lát. A bajvívást figyeli Claudio. Rossi eleget vívott Vincenzóval: tudja, pompás ellenfél, de a harmadik menetre már rendszerint kifárad, figyelmét veszti. Addig kell... A térség, ahol küzdenek, elég széles - kétszer is elvágtatnak egymás mellett. Másodszorra - spanyol vívócsel - a herceg pengéje hátravillan, visszájáról csapja a turbános fejet. Csak túl gyengén, nincs elég lendület a karban, hogy belehasítson, így lecsúszik a széles, egyenes lap a turbánra, innen hegye karcolva a homlokbőrt, oldalra fordul, lapjával találva a halántékot: az épp pallosát emelő óriás eszméletlenül fordul le a nyeregből.

Körbeállják már, Rossi boldogan visszadugja nyeregtáskájába pisztolyát. Két hajdú leugrik, értenek a pányvavetéshez, megkötözik az alélt ellenséget. Vincenzo száját összeszorítva nézi azt az embert, akit becsületes harcban győzött le, s utána tekintete rásiklik kardjának lapjára: a vércsatornában szivárgó vér mintha felolvasztaná a híres Gonzaga-acélon száz éve száradó vérrózsákat, Cesare Gonzaga, az ifjú rokon fél térdre ereszkedik előtte: „fenség, kérem a kegyet, hogy kesztyűmmel törölhessem le...”

Egy szó, s már kibomlik a színjáték: olaszok, köpenyt terítenek a herceg lába elé, akik itt vannak környezetében, sorban odatérdelnek, a győzelmes Gonzagától kérik a lovaggá avatást. De amikor felemeli kezét, érzi, hogy kesztyűjét átvágta a török pengéje, s a felkarcolt alsókarból lassan, cseppenként hull a vér. Pálffyra néz, a magyar kapitány mosolyogva mondja:

- Ha nem lenne fenséged Mantua hercege, felfogadnám vitéznek a végekbe...

Ez a legtöbb, amit ilyen kemény, harcos ember mondhat, anélkül hogy túlontúl hízelegne. Pálffy leszáll lováról, széthúzza a kettéfeslett szarvasbőrt, alatta a csipkeujjú inget, megkeresi, merre van a szivárgó karcolás. Nincs velük borbély. Pálffy előhúz menteszárnyából egy darab levélbe burkolt fagyökeret. Rászorítja a gyenge sebre, majd kendőjével átköti. „Ez a mi mezei ácskapcsunk, fenség. Még portyára sem megyünk soha vérzésfogó gyökér nélkül." Vincenzo ernyedten hagyja, hogy tegyen vele, tetszése szerint. Tekintete még ott pihen a síkon, ahol egy-egy huszár, szpáhi, afrikai lovas, mantuai úr még kergetődzik az avarosban, tisztáson, erdőszélen. Néhány lépésnyire tőle most aléltságából ocsúdik a megbéklyózott fogoly. Ha Tasso látta volna! Ha Barbara látná...: férfimód küzdött, végre *felszabadult* Vincenzo!

Az őr lándzsájára támaszkodott, majd meglendült fegyvere úgy mutatta: ahol kiszélesedik a Duna ártere - egy keskeny vonal látszik -, ez a gázló. Ott ér véget a senki földje, kezdődik a török hídfő palánk.

Claudio arra gondolt: Tasso soha nem járt a Szentföldön, nem látta Jeruzsálem kapuját. S mégis, mily híven festette azt a keleti világot, mely lelki szeme előtt feltárult. Ha itt lett volna, s látja, mint kergetőznek magyar lovasok s szpáhik a szürke, ólmos mezőkön - másféle strófák születtek volna-e a Megszabadított Jeruzsálemben? De Torquato úr soha nem nézhetett át a földgát peremén, túl a folyón, a part felé meredő sziklavár felé, melyben - ahogy mondják - sokáig uralkodtak a magyar föld királyai.

Az őr áll a sánc mélyedésében, de csak derékig fedik el a sánckosarak. Innen legfeljebb háromnégyszáz lépés lehet az előretolt török állás. Akármikor leterítheti egy jól célzott muskétagolyó.

A fiatal mantuai strázsát itt ismerte meg, de tudja, hogy apja pék az otthoni város szomszédos kerületében. A fiú kalandvágyból jött el, ha hazaér, úgy mondják, földet fog kapni a hercegtől. Itt mintha testvére lenne, úgy néz rá:

- Miért nem ügyelsz jobban? Rád lőhetnek!

- Ismerjük már egymást a pogánnyal. Ha én játszom a dudámon, egy perc múlva, uram, felhangzik amonnan a síp. Éktelen, rikoltó hangja van, s mégis már megszoktam... talán várom is a hangját. Ez azt jelenti, hogy barátom van odaát, s mi ketten nem bántjuk egymást. Néha éjszaka is így van. Fújok egyet-egyet én is, ő is a zeneszerszámba. És számolom a csillagokat. Mit tehet egy strázsa mást, hogy elkergesse az álom ördögét?

- Mutasd a dudád!

Falusi mester faraghatta. Kecskefejét színes szaruszarvakkal ékesítette, a tömlőre csintalan rajzokat bodorított a katonafantázia. A legény csodálkozva látja, hogy a mester kezébe veszi a dudát, halkan belefúj a felső sípba, majd hóna alatt megszorítja tömlőt, s menten kiárad az alsó sípból a folytonosan búgó basszus hang. A duzzadt iszákból előretörő levegő éleszti a felső sípot is, s ahogy Claudio ujja rátalál a lyukakra - mint parányi, nyers orgona, úgy búg fel a csimpolyások ritmusa.

Eleinte olyan ez a duda, mint berzenkedő csikó, nyekken, lökésszerűen ad hangot, de a mester kezében lassan megjuhászodik. Fúgák szaladnak, próbálja a mélység s magasság távlatait, egy perc múlva már vidám melódia, egy madrigál kísérete szalad a hosszú fehér ujjak közt, ahogy fújja s fújtatja a ritmust. A mantuai legény csodálkozva nézi, mint aki megleste a varázsló féltett titkát - hogyan tanul meg szinte percek alatt egy új hangszert. De Monteverdi nem törődik álmélkodó pillantásával, önfeledt gyönyörűséggel újra és újra próbálja, egyre tökélete-

sebben a dudát - míg a túlsó táborban meg nem elégeli a láthatatlan pajtás, s fel nem harsan a töröksíp.

Az őr vállára teszi kezét:

- Hátrább, uram, ez figyelmeztetés volt!

Claudio ujja leválik a parányi nyílásokról, szájából kifordul a felső síp, a légzsák petyhüdik s elnyúlik a földön, mint halott ős-állat. Töröksíp. A víz tetején táncolva ér ide a hang: talán erősíti is a Dunát ölnyi hullámokká paskoló déli szél? Hogy tud rikoltani, vijjogni ez a pogány zeneszerszám! Nem is emberi, hogy felszalad ilyen magasságokig... nem, nem is keresztény fülnek való játék ez... Végtelen, nincs kivehető ritmusa, sem eleje, sem vége, kietlen szomorúság árad belőle, mintha rabmadár panaszkodnék pusztában maradt párjának. Lehet-e valaha elfeledni ezt a szomorú élességű sípot? Hol van eleje s hol a vége? Hogyan tudná egy darabka ólommal lejegyezni a kottáját? Mit mondanának a tudósok, odaát a Camerata asztalánál, ha ezt hallanák? Talán azoknak az ősöknek is ilyen lehetett a zenéje, akikről Vincenzo Galilei úr írt, s akiket az egykori tudós auktorok nyomán igyekeznek feltámasztani?

- Lehet-e, uram, hogy minden világtájon másként és másként muzsikál az emberfia?

Nem válaszol, hallgatja a sípot, mely most már lejjebb szállt, nem emberi fülnek való magasságaiból... cifráz, mint madár bukik fel s le... újból felrebben, lehull... ismétli, hogy egyszerre úgy zuhanjon le a mélységekbe, mint az ifjú Galilei úr bűvös fazeka a pisai ferde torony pereméről. Mind a két művész hallgat.

Most hirtelen még egy váratlan rikoltás a sípból. Az őr felkapja lándzsáját, lebújik a sánc mélyedésébe.

- Tüzet kapunk!

Mintha messziről égiháború közelednék, s egyszerre megnyílna az ég. A bástya tűzárban úszik, a torkolattűz vörösre festi az ólomszínű alkonyatot. A golyó elhúz az ingovány fölött, s húszharminc lépésnyire tőlük szétfreccsenti a döngölt, vesszőkkel átfont sáncfal peremét.

A zenészek sátrának persze nem volt kettős fala, mint a fenség díszes tábori hajlékának, a ponyvák nem zártak a karóknál egészen, becsurgott a hideg magyar eső. Reájuk nem vonatkozott a hadak hajnali ébresztője, hacsak az éhség nem kergette ki őket, ott gubbasztottak néha gyertyafénynél, kártyáztak, kockáztak vagy maguk elé meredtek a semmibe. Teodoro Bachino, Marinoni, Serafino, Favino és Foresto ilyenkor vég nélküli vitatkozásokba kezdtek, csakhogy elüssék valahogy az időt. Claudio - tiszte szerint - mint „szoros" udvari ember, reggelenként bement a főtorba a parancskiadáshoz, benézett Rossi úr sátorába, híreket hozott, étel után járt, megsürgette a zsoldfizetést.

A fenségnek ma borús kedve van. Csak intett fejével, nem kíván semmit... nincs parancsa. Ha a zenészek akarnak valamit felvidítására, ám rajta... Aligha sikerül nekik.

- Ha *Vecchi* úr *Amfiparnassóját* játszhatnánk...

Nevettek. Ki ne emlékezett volna múlt évről még Orazio Vecchi híres madrigálkomédiájára, melynek csak egy baja volt, hogy sohasem akart véget érni... csak pergett, pergett... egyik madrigál a másikba öltötte fonalát: kezdetben mindenki csak úgy harsogott a kacagástól, később már a vérmesebb nézők is elszunyókáltak...

Claudio kint állt a sátorajtóban, kémlelte a szürkén fodros, ólomszínű profilokkal vágtató eget. Az utolsó szót még hallotta, amikor bement a többiekhez. Bachino volt a legtanultabb zenész: maga is komponista, egyházi s világi szerzemények mestere s a legszebb hangú énekes a kis zenésztársaságban. De Marinonit érezte csak barátjának, ezt a lángoló szemű, hozzá annyira ragaszkodó énekest s viola játékost, aki időről időre szerényen, félénken hozta el hozzá szerzeményeit.

- Az Amfiparnasso, Battista, olyan volt, mintha foltokból akarnának varrni ruhát. Madrigálból nem lehet komédiát írni. Mondd, Teodoro, te értetted a szövegét, amikor hallottad?

- Ha nem ugrabugráltak volna a komédiások, soha nem tudtam volna, mi történik...

Hallgattak. Claudio szólalt meg újból.

- Máshonnan kellene kezdeni... Akik Firenzéből jöttek, mondják, hogy ott a Camerata tudós társasága halottaiból feltámasztja a görögök zenéjét...

Serafino Terri keserűen elnevette magát:

- Hagyjátok a halottakat... Ki tudja ma már, hogy azok az ősök tudtak-e egyáltalán énekelni? S miféle instrumentumaik voltak? Amiket a kőfaragásokon s szobrokon látni, abból ugyan nem igazodhattok el...

Mintha kicsit magában, álomban beszélne, úgy folytatta Claudio:

- Tudjátok, ha az ember otthagyja a hazáját, s így vándorol, mint mi, heteken, hónapokon át: mindaz, ami otthon van, másként, a maga tisztaságában, de parányiságában tűnik elénk, mintha torony tetejéről néznéd a városod. Hallottátok, ugye, mi volt Bécsben? Amerre mentünk... Innsbrucktól kezdve: mintha kihalt volna a zene... az, amit mi zenének hiszünk. A parasztok énekeltek, másféleképp, mint a mi parasztjaink... s amikor kocsmákba mentünk, ott is hallottuk, amint összeálltak kórusba a mesterlegények. Igen... Innsbruckban néhány nagyon szép hangot is hallottam... De ezek mind tanulatlan muzsikusok voltak. Citerások... dudások, rosszul hangolt lantokat pengettek. Bécsben, Prágában... a kastélyokban pedig, ahol valamirevaló zenész volt, mind a mi itáliai egünk alatt született... ha nem volt németalföldi. Egy franciával találkoztunk Harrach úr kastélyában... S a többi? Mintha nem is tudná, hogyan lehet szolgálni a Harmóniát!

- Miért épp nálunk, Claudio?

- Azt hiszem, Battista, hogy a mi Itáliánkban soha nem apadt el egészen az, amit egyszerű szóval harmóniának nevezünk. Nálunk mindig volt *valamilyen fajta* muzsika... a rómaiak ideje óta, talán még Aeneas ideje előtt is... Amikor Boëthius híres könyveit olvastam a zenéről, akkor gondoltam rá először. Látjátok... Cremonában is miért játszik minden valamirevaló ember? Andrea Amati, a keresztapám a legcsodálatosabb zeneszerszámokat csinálja... évről évre tökéletesebb violákat... violinókat...

- Hol hallasz olyan szép madrigálokat, mint minálunk?

- Cremonába vissza-visszajött mindig az öreg Costanzo Porta. Még Willaert mestertől tanult, őt mondják a madrigál apjának a városbeliek, pedig már előtte is sokan gyakorolták ezt a szép művészetet... De Porta többet tud a többieknél... Viadana nála tanult... Lehet-e, hogy Cremona mégis a bölcsője a muzsikának... valamilyen titokzatos inspiráció tölti el a városlakókat...

- S a flandriaiak?

- Mindenekfelett Lassust tisztelem. De néha-néha kezembe kerültek franciák művei is... Nem lehet tudni, melyik németalföldi, melyik a francia. Örökösen vándorolnak.

- Gombert motettáit szeretem a legjobban... A franciáknál jó... ott akadémiákat alapítanak, pénz van rá, fiúk...

- Nálunk? Várhatod, míg Chieppio úr kiszámol eléd egy féldukátot...

- Könnyű don Gesualdónak. Ő herceg. Nem kell eladnia a madrigáljait.

- Ne irigyeld. Akinek álmában ott kísért a halál.

- Ki ismeri Gesualdót? Claudio.

- Ha játszom a kompozíciót, úgy érzem: ő az, aki a legszebb, madrigálokat szerezte... Csak éppen... értitek: Gesualdo néha olyan, mint valami langyos tenger hullámcsapása: hogy aztán egyszerre olyan disszonanciákban törjön ki, amilyen csak ettől a nyugtalan lélektől telik... Herceg és gyilkos, mondjátok. Megölte feleségét s annak szeretőjét, és most minden akkordja, *senza preparazione* kilencedei mögött ezt a lélekháborgást keresitek... Nem tudom, igazatok van-e? Talán annyi, hogy Gesualdónak senki nem parancsol. Nincs gazdája, nem kap bért, nem kell ura parancsára lesnie. Ahogy a madár... Ha tetszik... ha nem tetszik másoknak. Úgy s amit akar: énekel vagy zenél: szabad.

- Te nem vagy szabad, Claudio?

- Ha kimegyek a Duna közelébe, a sánchoz, s nézem az őrszemeket... s fent a bástyákat s a hídfőn, ahol palánkokkal rekesztette el az átkelést a török, néha látom a turbánosokat... s ha a szelet hallom, ahogy játszik a nádas száz és száz instrumentumán: szabad vagyok.

- S ha bejössz?

- Ha bejövök, Battista, arra kell gondolnom: mi van otthon? Claudiát leküldtem Cremonába az apámhoz. Otthon nem kell akkor ételt s cselédet fizetnem. Az öreggel szépen megfér, a húgaim szeretik Claudiát, vasárnaponként énekel bizonyosan a templomban. Ezzel néhány lírát keres is... De látod-e, Gesualdónak semmi kinyomtatni a kötetét. Willaerthez süveggel kezükben járultak a velencei nyomdászok: adja ki a kéziratot. Nekem...? Szájamtól kell megvonnom, amibe kerülnek a fadúcok... a metszés, a hangjegyek... a papír. Lehet... bejön belőle valami, de csak évek múlva, amikor egy-egy példányt eladnak a velenceiek...

- S mégis, Claudio... mennyi zenész van Itáliában...

- Igen, mintha a szentlélek szállt volna meg bennünket. Amikor Milánóban jártam, ott a Dóm téren délutánonként összeverődnek a zenészek... Firenzében a Camerata azt a muzsikust válogathatja, akit akar... Nápolyban, úgy hallom, az alkirályi udvarba verbuválják a legszebb hangú énekesnőket. S Róma? Tudjátok, mi van Rómában? Minden kardinálisnak megvan a maga házi zenekara... énekesei, énekesnői... S a castratók? Ha láttatok már ilyeneket: nem lehet elfeledni őket. Ezek a szegény heréltek, akiket mi sajnálunk, s a gyerekek nevetnek vékony hangjuk, szőrtelen ábrázatuk miatt: többet keresnek a szentatya jóvoltából, mint mi együtt valamennyien. Akiben nincs szenvedély, nem is szenved tőle...

- Mire jó ennyi zene, Claudio?

- Firenzében, úgy mondják, száz esztendeje a legszebb foglalkozás a piktoré volt. Most mintha elapadt volna palettájukon a festék. Kit lehetne ma Mantegna, Michelangelo, Tiziano nyomába állítani? Talán igaz... hogy mégis vannak múzsák, s olykor-olykor az egyik legyőzi a többit... Mater Musica: halljuk itt is, ott is... Látjátok, itt járunk idegen földön. Ezen a borongó szürke egekbe öltözött földön. Mintha csak a madár és a nádas énekelne. Az emberek némák. Míg meg nem lesem őket a tábortüzeknél.

- Ének az, Claudio?

- Messziről már hallottam. *Unisono*. Nincsenek szólamaik. Olyan, mintha vad szabinok énekelnének. De erős... kemény... S látjátok, meg kell lesni hozzá az emberek arcát. A szemükben van-e tűz? Mit mond szövegük? Ha hallod... belemarkolt szívedbe valami, érzed: férfiak, akik itt születtek, ezeken a város nélküli tájakon, leégett faluk, várak, örökös harcok között... S ha hallod... várj...

Elhallgatnak. Claudio int. A szél megfordult. A túlsó partról a víz mintha még erősebben hozná át a müezzin énekét... A szem csak a vékony toronykorlátnál hajladozó turbános parányt lát, s a fül felszívja e mély férfihang magasba ívelő monoton szárnyalását... ahogy csendesedik, cifráz... újrakezdi.

Csend van. Egy pillanatra mindenki otthonára gondol. Nem néznek egymás szemébe. Hazamenni... Itáliába!

A hercegi apród keresi Claudiót.

- Német urak lesznek estebédre, maestro. A fenség kéri: a lakománál legyen jelen az egész énekkar. Úgy készüljön kegyelmed, hogy csupa vidám ének legyen, semmi szomorú... semmi érzékeny. A császári urak jó bort s éneket akarnak. Igen... violát is hozzanak magukkal. A fenség kéri: minél hangosabban, maestro...

Egymásra néznek. Szedelőzködnek. Teodoro Bachino ráteszi Claudio vállára kezét.

Hóna alatt violája. Kinéznek. Kissé felszikkadt a tábori út, nagy, sötét köpenyébe burkolózva, dideregve megindul a hat udvari zenész.

A főstrázsamester árkus fölé hajlik. Egyik az elhullottak, másik a betegek rubrikája. Az írnok sebes tollal összead.

Tegnapi veszteség: nyolcvanhét. Olvadunk, uram, puskalövés nélkül. Ahogy reájuk tör ez az epidémia, pár napig kínlódnak, utána felfordulnak.

Mit mondának a felcserek?

- Keserű főzeteket itatnak. Talán van, akin segít. De ki tudja, milyen betegség ez? A magyarok fertelmes szóval *némethasnak* mondják, s éhommal gyógyítják. Vagy megmarad, vagy elviszi a kórság az embert. Vagy éhen hal. Úgy mondják, törököt nem pusztít. Ők csak azt eszik, amit a próféta megengedett nekik. De nemcsak ez a baj, uram. Másféle morbus is pusztít. Ez ritkábban halálos, de olyan lesz tőle az arcuk, mintha szétnyomta volna valami szörnyű tenyér. Szétdagad orruk, kisebesedik. Először azt hittük: ez idevaló fajta morbus gallicus. De ebből többen gyógyulnak... Ezt sem ismerik a doktoraink.

Szemben Esztergommal gubbasztanak a keresztesek. Nem sikerültek az eddigi támadások; ami most történik, ostromzárnak mondják. A mantuai ágyúk ellövik a maguk napi abrakját: jobbak a császáriaknál, jobban szakítják a várfalat. De a főherceg okulva a tapasztalatokból - még habozik, halogatja a támadást. Nem történik így semmi, de a tábor belső eresztékei mintha recsegnének, fásultság, unalom üli meg a lelkeket. Az étel s kenyér porciója vékonyodik, a bor ecetesedik a hordókban. Valami zavar volt múlt este is a zsoldkiosztás körül. Csak az este szép, amikor kigyúl a tábortűz, előkapják a faragott, hevenyészett hangszereket: tábori ezermesterek kísérik ezzel a katonák énekét.

Félhold emelkedik Esztergom mögött: mintha ez is a padisah jele lenne. Az idő melegebbre fordult, a délről jövő szél átcsapja egyik tábortól a másikig a hangokat. Az olaszok most is dideregnek, bő köpenyeikbe burkolózva aszalódnak a tüzeknél. A muskétások egy dudát kerítettek... kórussal űzik el a közeledő éjt.

Fatörzshöz támaszkodva hallgatja szerelmes, panaszos dalukat Claudio. Mindenki ismeri: mágusnak tartják, aki árkusról tudja a hangot olvasni. Gyakran már hajnalban ott bolyong a tábor peremén, leereszkedik a patak partjára, merően nézi a feltajtékzó kis vízesést. Végigmegy, míg a villanella szerelmes hangja feltépi a katonákban az asszonysóvárgást. A csupasz állú maestro ott áll az őrlánc szegélyén, a sánc felhányt sárkupacain: ez már a senki földje, alig puskalövésnyire a betüremlő török hídfő megerősített palánkjától. Csonka fák merednek az ég felé: koronájukat hasította le az ágyúgolyó, mely tölcsért forgatott magának a felázott agyagban. Idáig kúszik Claudio, megbűvölten nézi a csillagszemű várat, ezt az óriás pogány tüskét a valaha keresztény tájban. A *müezzin* énekszavát átveri a Dunán a szél, tevék kérődznek a parton, ázsiai bivalyokat terelnek.

Néhány lépés, s a mantuaiak elnyúló őrlánca megszakad, itt hevenyészett palánkrondella mered, ágyúállásokkal - utána, nyugat felé fordulva, már a túlsó csillagsánc oltalmában hajdúk táboroznak. A szél erősödik, az éjszaka csendje is cinkos abban, hogy hallja idevert éneküket. Megy feléjük. Széthajtja a bokrokat, átlép egy leégett tanya üszkös romjain. Egy vízmosás zárja el a két tábor közötti határt. Fehér kő kínálkozik peremén, leül, innen figyeli a magyarok énekét. Mintha két külön világ lenne - ez nem hasonlít semmiféle itáliai szólamhoz. Az énekesek arcát nem látja, elképzeli őket a hangból: öreg harcosok lehetnek, akiknek torkát kikezdte a vénség, tél szele, borital. Mintha belehorkannának ebbe a nyers, majd hirtelen ellágyuló unisonóba... s egyszerre belekap egy fiatal hang is: váratlanul lágy, lírai tenor. Miről énekelhetnek? Ki írta a textust? Hol született? Hallgatja: az öregek komor recitatívója bizonyosan halált idéz; kétségbeesetten igyekeznek megkapaszkodni a ritmusban, míg harcolnak a fiatalokkal, akiknek hangja a „ha majd elmúlik a háború” szerelmes sóvárgását tükrözi. Mintha átharapnák magukat a strófán, melyet saját képükre formáltak... Ebben az énekben nincs semmiféle felolvadás a harmóniában, hiányzik a kegyes hangulat. Félelmesen egyszerű, ahogy mindegyik elhallgat, s most csak egyetlen hang töri meg a csillagtalan éjt. Ez az előbbi tenor: panaszos, lírai, szívek közt bujkáló - mintha egy kézzel összemarkolná ezeknek a fészkükből kivert hajdúknak minden fájdalmát.

Csak meg kell kerülnie a vízmosást: már ott áll közöttük. Nem tud ellenállni a kíváncsiságnak - nemcsak hallani, de látni is akarja őket, kik azok, akik ilyen különösen, idegen dallammal énekelnek? A földtüremlés pereméről látja a tábortüzet. Széles lángkaréj, szüntelen táplálhatják, nem szór füstöt és kormot, mint az övék, amit ügyetlen kézzel egyengetnek a didergő Gonzaga-zsoldosok. Csobolyó jár kézről kézre, mielőtt valamelyik katona elkapja, megrázza, aggodalmas arccal: nem üres-e már? Az utolsó előtti már hiába billentgeti - erre kitör a vad, majdnem horkantásszerű kacagás... milyen másként nevetnek, csupa á... á... á... kottára tudná venni, ha... Egy percnyi csend, valaki mintha oldalról vezényelné a vitézeket, s a csendben elindul egy hang...

Sok szép hadak majd indulnak
Köztek szép zászlók lobognak,
Dobok, trombiták harsognak,
Mikor Jézust kiáltanak

S a második strófánál - mert érzi a versszakasz végét - már többen... tucatnyi hang énekli az unisonót:

Rettenetes fegyver fénylik,
Majdan leszen álgyúzengés
Seregek közt nagy üveltés
Sebesedik, sok fő esik...

Szégyent vallnak, kik elfutnak,
Azok nyernek, kik próbálnak,
Ha meghalnak is, hírt hadnak
Igaz hitért kik megvívnak.

Az szeleket fúni hagyod,
Az felföldet háborgatod,
Az tengert is háborgatod,
Az kis hadat vidámítod...

Ezerötszáz kilencvennégyben
Szerzé ezt egy jókedvében
Az nagy isten seregében,
Áldott légy örökké, ámen...

Fél szemmel figyelik az alkalmi látogatót. Már lankad a fortissimo, amikor megpillantják az idegenruhást, akin nincs komoly fegyver, csak könnyű tőr a kalamáris mellett. Az ő szemükben: diák! Némán int, amikor lankad a strófa - folytassátok. Keres magának egy kupac szénát, a nedves, sáros földre lenyomkodja, mintha közéjük való lenne, mosolyog, leheveredik, még száll a furcsa, elnyújtott unisono a levegőben, ki tudja, mi az értelme, miért dalolták a katonák s miért hagyták abba, hisz olyan, mint aminek nincs sem eleje, sem vége. Oldalt megpillantott egy széles hátú lantot. Nyúl utána, ketten segítik oda hozzá: hogy kerül ide ez a Norimbergában készült német zeneszerszám, magyar hajdúk táborába? Amikor kezébe veszi, csak egy-két vitéz pislant rá, szeme sarkából, de amint megpendíti s kiszalad ujja alól az első akkord: egyre többen veszik körül kíváncsi tekintetükkel.

„Énekelj” - mondja nyers latinsággal egy hang. Szélesebb alomra mutatnak, közelebb a tűzhöz, pokrócot vetnek rá, mint a trónus, tessékelik. Kissé mélyebben van, ahol ül, mert körös-körül agyagból vert mellvéd oldalazza a sáncállást. Énekelni egy madrigált? Négy- vagy ötszólamú formát egy hangra? S lám, milyen gazdag így is, szólóban: telt s bőséges, ha segíti a zeneszerszám - a ritmus kibomlik magából a versből, a lantszó bontatja véle a szárnyát...

Az iskolázott mester hangja - érzi - lassan játszani kezd szívükkel, közelebb húzódnak, megismeri, ki szólt latinul hozzá, tiszt lehet, ékköves kardmarkolatával. Egy kis pauza... így kívánja a textus. A hajdútiszt borosedényt nyújt hirtelen felé: megtörli peremét, ahogy a katonáktól látta, kortyot húz belőle; nehezebb, mint amit megszoktak, de karcosabb. A katonák kórókat vetnek a tűzre, felszikrázik a pernye, látja kíváncsi, csodálatba hajló szembogarukat. A csillagsánc peremét újból betölti az ének...

Néhány más köntösű is szivárog közéjük, az erdő szegélyéről. Sötétvörös köpenyükről ismeri már őket, ezek nem magyarok: horvátok. Már talán ötvenen is állnak, ülnek, hevernek körülötte. A lant panaszosan peng az utolsó akkordban, s az utolsó sor ritmus még úszik a csendben, mint füstfelhő. Amikor elhal, nem tapsolnak a katonák, mint ahogy minden itáliai teszi, ha tetszik neki a zene. A tiszt lehajtja fejét, tarsolyából kis ezüstpénzt vesz elő, s mintha megnyitná a zsilipeket, széles rézgarasok, császári nyolcad-tallérok hullanak a kiterített subára. A napokban, lám, itt is kaphattak zsoldot... talán még tegnap este: kóbor énekesnek tartják, alkalmi szolgája a katonáknak, akinek kijár a bor és a garas. Szétnyitja köpenyét, melyen Mantua ezüstpajzsa, aranylánc, a Gonzagák színei. Mosolyogva int, most ő veszi elő kis tarsolyát, féldukátot von elő belőle, s a sok rézhez, egyetlen ezüsthöz odagurul a mantuai arany. Varázsló-e, aki semmiből aranyat párol? Ki látott diákot, aki nem kér, hanem ad? Egy fiatal hajdú felveszi, körmével pengeti. Bizonyára nem sok aranypénzt láthatott eddig. „Vinum liquas?” kérdi a tiszt, aki felméri, már úrnak veszi. Nevetve bólint, két hajdú felkapja a négy végén összefogott subát a sokféle pénzzel: a peremen túl áll a markotányos sátra, nagy kacagás

közt odaviszik. Lám... ismeri-e a tiszt Horatiust, aki ezt írta: „*Vina liques”*: így buzdította egykoron *fehér karú szerelmesét*... Arra gondol hirtelen - ennél szebb szöveget nem lehetne találni madrigálra...

Megbontotta a korlátokat. A nótások egymásra találtak, s mintha befogadnák, kedvéért énekelnének. Két különböző hang, két különböző világ, ahogy felváltva énekelnek magyarok s horvátok. Kegyelem részesei az éjszakában, mindegyik kapott már friss italt, megenyhülnek, katonaöröm, zsoldosfény ül az arcukra... a horvátok hallgatnak, míg harsan vagy halkul a magyar nóta. Isznak, újra kezdik a vörösköpenyegesek. Egyszerre érzi, ez selymesebb, lágyabb, erőteljesebb: hiányzanak a kemény bevágások, nyers, talán oktalan fortissimók, melyek itt a senki földje peremén egybeolvadnak a táborzajjal. A horvátok elnyújtják... cifrázzák, szólamokba bomlanak: ötször, hatszor is rázendítenek ugyanarra a verssorra. Nézi a magyarok arcát: egy darabig figyelnek, majd lehanyatlik a szem, ásítanak, elheverednek.

A tiszt füttyent, a sötétség falától elmozdul egy árnyék: muskétás őrt álló. Bizalmatlanul, hunyorogva néz körül a tűzragyogtatta körben, kucsmás feje előrehajlik, egy villantással látja a csobolyót, már nyúl is utána. Felváltott strázsák szomjúságával kortyol egyet. A tiszt mondja lassan, tagoltan, latinul: „Soká ette pogány kenyerét, tudja a nótájukat.” Mond neki valamit, az őr kérdően néz rá, majd elmosolyodik, mint aki büszke a kapott feladatra. Hosszú sípot von elő kebléből, ki tudja, honnan szerezte: gyöngyös szárán ismeretlen, szeszélyes kacskaringójelek. A zeneszerszám egyszerre felrikolt. A legények hirtelen felkapják fejüket, mintha mindenkiben élne valamilyen lappangó emlék: kúszó portyák, bokorból villanó szembogarak; figyelik a pogányok sípos táncát, bortalan örömét. Ahogy a hajdú nótázza: ördögök dala. Szavát - itt-ott kihull néhány szótag, ha leengedi a sípot - senki sem érti, s mégis mindnyájan tudják, mit akar a kerge szpáhi. A síp bemelegíti a vitézek szívét, mindenki odasereglik a legény köré: Hirtelen énekelni kezd:

Be szejrane gjderüken...

Minap mulatni mentemben
Jöve két kegyes előmben;
Egyik: „Hallád legény!
Melyikünk szebb, ez-e vagy én?”

Felele: „Ez szót nem fejtem,
Vétekben én nem leledzem,
Nem akarok megfelelnem,
Mind szépnek tetszetek nekem.

Nektek szemetek fekete,
Két-két narancs kebletekbe’;
Vagytok szépek személyiekben,
Édesek beszédetekben.”

Monda ismég: „kérlek téged,
Melyinket vennéd inkább meg,
Melyinkért adnád több pénzed?
Mondd igazán feleleted.”

„De imhol néktek az igaz
Szépségtekrül rövid válasz:
Szömölcsöt visel mellyen az,
Aki legszebb: kisebbik az.”[3]

[3] Balassi Bálint fordítása.

Nem rikolt, nem cifráz semmit. Álcás komolysággal, mély torokhanggal kezdi, hasát lóbálja, mintha utánozna valamilyen kövér basát. Majd gurgulázni kezd... hogy hirtelen madárszavát játssza, s oly magasságokba törjön fel, melyeket ki hihetett volna ilyen nyers hangú, egyszerű legénytől? Török nóta: idegen s félelmes az itteniek fülének. Ázsiában született, homok, szél, tevevágták birodalmában: ezt szórták szét a próféta legényei három világrész táborhelyein. Vad, pusztai, nem keresztény fülnek való ének. Ha erre járna a páter, irtózva kergetné őket széjjel, de ez a hajdúk titka, hogy ők így is tudnak énekelni, ha hallani kívánja az idegen diák. A gégefő dagad... a körülállók nem tudják már, mi való s mi a játék, felváltva, dervis módjára emeli s süllyeszti lábát, gólyaritmussal körbeugrál, közben rikolt a síp, vagy bugyogó vad-madárhangon szalad utána a hang - a hajdúk, akik ismerik -, ahogy két ellenség ismeri egymást - a kisnép, akindzsik, markotányosok, szekerezők, varázslók mókáját: elálmélkodnak a fickón, aki sokszorozza törökös mókáit.

- Claudio... Hol vagy, Claudio?

Marinoni lihegve tör át a bokrokon, fullad, klerikusköntöse alján sártól csatakos.

- A fenség keres...

Lehet, hogy énekszó nyomán járt, neki magának is hátán szíjakon a brácsája, óvatosan csúszkál a sáros, agyagos földön, látszik mindjárt, nem katona, esetlenül, kezét imbolygatva mozog. Claudio megveregeti vállát legkedvesebb zenészének, s egy mozdulattal leoldja róla a hangszert. - Valódi hangszerversenyt csinálunk, Battista - mondja nevetve, s virtuóz módjára megpengeti a húrokat. Ez a kedves hangszere, a viola da braccio, melynek mélyebb fekvéseiből néha félelmesen tiszta emberhang tör elő.

A katonák körbeállják, Marinoni már kissé magához tért, megkapaszkodik egy ágban, várja, mit intonál a maestro. Megismeri a villanellát... játszották együtt, négyszólamra. Claudio int, Marinoni szép baritonja mintha ötödik húr lenne, lassan birkózni kezd hang s húr az édes műfaj játékos törvényei szerint. Szűkül a kör. Claudio érzi, mint árad feléje a megmagyarázhatatlan fluidum, mely szavak nélkül is egybefűzi... egymáshoz láncolja az ismeretleneket. A legények szeme csillog, áhítattal, gyermeki örömmel hallgatják, mint a szépség idegen nyelvét, melynek csak sejtik titokzatos értelmét: a legény, aki előbb törökmódra mókázott, most mesterségbeliek sóvár tekintetével tapad rá a játékos kéz ujjaira. Így pereg a játékos, kedves ének, melyet negyed évezreddel ezelőtt Petrarca szedett rímbe a hűvös avignoni vizek partján.

- A herceg hívat, Claudio.

A vendég, aki felszította az este parazsát, s megédesítette a sovány tábortűz végtelen strázsáját: könnyedén int kezével, búcsúznék, de nem menekülhet a súlyos katonakezek erős gyűrűjéből: paroláznak. Latin szófoszlányok szállnak feléje, amit jöttükben-mentükben felszedtek a katonák. A tiszt szemébe néz, halkan latinul kérdi:

- Visszajössz-e hozzánk holnap? - Nevet.

- Mi lesz holnap? - A fordulónál még utána kurjantanak az elvarázsolt katonák.

A herceg szeszélyes. Napok óta nem kívánt zenét, unottan ődöngött sátrában, a kancelláriában, a tábor pereméig sétált, vagy végigvetette magát sarkantyús, hatalmas csizmájával a kiterített medvebőrön. Türelmetlenül fogadta Claudiót:

- Messere, merre csavarog? Ha baja történik, hogyan számolok el Madama Claudiának?

Lehajtja fejét, vár. Ismeri urát annyira, hogy mit sem törődnék vele akkor, ha nem kívánna rendelkezni valamiben. Közelebb hívja magához, halkan mondja:

- Holnap hajnalban rohamra megyünk. Megjött a főherceg parancsa. Nem érdemes este már lefeküdni. Jöjjenek sátramba: a kíséret... főtisztek, akik részt vesznek benne. Rendelem: míg kilövik a vörös golyót, ne fogyjon ki a zene... a dal. Bor nem lesz sok. Nem indulhatunk támadásra részegen!

Végtelen éj Vincenzo kék damasztsátrában, ezüst félholdak között. Fegyverkovácsok tisztítják a fenség vértjét, töltik pisztolyát, köszörülik pengéjét. A fenség hever a tábori kereveten, prémes köpenyét vetette lábaira. Hanyatt fekszik, nyitott szemmel néz a sátormennyezetre, int, kezdhetik a zenészei. Csak az marad vele, akinek nincs senkije. A legtöbben sátrukba mennek, testamentumot vagy levelet firkantanak, talán fegyverüket próbálják, hogy ne menjenek készületlenül a rohamra. Sok közülük még valójában nem szagolt puskaport, az öregebbek, akik megjárták a francia, flamand s olasz harctereket, megrázkódnak ettől a néhány órától, míg Esztergomra ráfekszik az éj: mindenütt egyforma ez - lobbanó s reszkető hullámok váltogatják egymást. Vincenzo, mintha utazást tett volna lelke mélyén, hirtelen Claudio felé fordul:

- Te nem jössz! Csak őrült engedi poétáját ostromra!

Kimondta. Megkönnyebbedett. Pedig szép lett volna zeneszóval indulni, csipkésen, illatos vizekben frissített orcával. Mögötte, mint allegóriás torneókon zenészek, Claudio Monteverdi vezényel, míg hágnak felfelé a göröngyös városi utcákon, a halálsimára söpört, félelmes vársíkig. Duna menti Jeruzsálem hallgat, ásító ágyúival, gyilokjáróival, farkasvermeivel. „Te nem jössz, Claudio." Így könnyebb a lelkiismerete. S míg önmagában búcsúzik a Palazzo del Te-től, Agnese átöleli fejét, fölé hajlik, mély spanyolos torokhangján dúdol, a szempár egyre közelebb, egyre közelebb... Ösztön partjainál jár, míg - gondolja - Acheron fodra csapdossa lábát. S mintha Agnesét elűzné Barbara arca. „Mamma" - az első, aki ágyába fogadta a serdülő princet, s megtanította arra, hogy mi a grácia. A sátor kettős fala szűri a hangokat. Int, elég volt a zenéből... nem kell semmi... Nem kell semmi...? A pappal akar beszélni. De nem a savószemű káplánnal vagy a kövérkés osztrák tábori püspökkel. Egy magyar páter van itt a szomszéd táborban. Ő búcsúztatta azt a hazájabeli poétát, akit elsodort a múltkori ostrom. Egy perc, már fáklyások rohannak arra, amerre Mátyás szállása emelkedik. A herceg türelmetlenül vár: minden idege megfeszül - hátha mégsem jön a pap? Lóháton vágtat hozzá Páter Dobokay. Fiatal ember, apja udvarházában szőrén ülte meg a lovakat. A testőrök csodálkozva nézik ezt a kemény, szilaj magyar papot. Kis zsákban a kegyszerek, ezüstdobozkában az Úr teste. A sátor előtt pad, egy percre leül, magában akar maradni. Egyetlen viola hangja töri át a csendességet. Lassan ez is elhal, s a testőr mutatja a járást a sátorlakás belsőbb bejárata felé.

A pap ismeri a roham előtti éjszakát ilyen nagyuraknál. A legények megszokták, nem enyelegnek a hajnali vendéggel. De a fejedelmeknek ilyenkor feltör a lelkiismerete. Kint kórust hall, megismeri Palestrina egyik rövid motettáját. Már ott áll a herceg előtt, aki állva fogadja. Bőrköntösben, csizmásan.

Megelevenedik a sátor előtere. Egymás után szállingóznak vissza az urak, testőrtisztek, familiárisok, akik elkísérik a fenséget hajnalban. De Vincenzo őrt állíttat a sátor szíve elé. Helyet mutat a páternek maga mellett. Míg fel nem fut az égre a vörös petárda, kegyes beszélgetéssel kívánja elűzni az időt.

A hajdúk, zsoldosok, muskétások ólmos, tompa álomba merülnek. Este ittak, míg el nem nyomta őket az álom. Az őrt állók kivételével mindenki elpihen, már csak egy-egy zsarátnok izzik a tábortűz peremén. A katonák tudják, hogy esztelenség virrasztani roham előtt. De bent a sátorban az asztalnál ott ülnek a mantuaiak. Még messze a hajnal, amikor megjelenik Vincenzo s mögötte a szikár, borotvált Dobokay. A herceg most mintha valóban felkent

keresztes lovag lenne, arca ragyog, szakálla csillan a gyertyafényben. Kinéz a sátor eresztékén: mintha az ég alját kezdené bontani valami keletről derengő szürkeség.

Még óra... félóra lehet a támadás kezdetéig. E percben érkezik a főhercegi futár. A haditítok úgy kívánja, hogy csak közvetlen indulás előtt tudják meg: milyen sorrendben mennek támadásra a csapatok. Ez persze élet vagy halál nagy perspektíváját jelenti. Akik először rohamoznak, törékeny létráikon, szét nem lőtt várfalon keresztül: aligha érik meg a délebédet. A tiszt csipkés kézélőjéből húzza elő a pecsétes parancsot.

- Először magyarok s horvátok rohamoznak. Második hely a mantuaiaké. Ha visszaverik őket, jönnek harmadsorban a bajor, szász s rajnai csapatok.

Az urak egymásra néznek. Már elég régen élnek az ostromzárban, hogy tudják, mi a különbség hajdúk s kötéllel fogdosott birodalmi talpasok között. Magyarok nyomába szegődni: több biztonságot jelent az életre...

Alessandro Striggio, a herceg titkára ura elé teszi a hagymaformájú ütő zsebórát. Öt óra múlt néhány perccel. Int, belépnek a fegyverkovácsok, s szakavatott mozdulattal öltöztetik páncélba Mantua urát. A domb alatt áll fel az ostromoszlop. Már elterjedt a híre, hogy második hullámban támadnak. Sisakos, tollas kalapú, bőrcsizmás, vértes olaszok negyedórás éktelen kiabálása után jön a rendezkedés, létrák, puskapor, ólom osztogatása, ágyúk vontatása, egy-egy rikoltó kürt vagy kornétataktus: mestere próbálja a riadót.

Szürkék viaskodnak a vereslő égaljával, az éledő természet hangja áttöri az ártereket: madarak hajnali vijjogása, a lápvilágot felveri a farkasüvöltés; szemel az eső, egy szálfa összeroppanhatott az erdőben. Az eget végigszántja a vörös golyó, egy pillanatra mintha imbolyogna, megáll a horizont peremén (ez a nápolyi tűzvarázslók titka, tőlük vette meg a császári hadsereg). E pillanatban dördül el minden ostromló üteg. A föld megremeg, a sátrak tartóoszlopai mintha kilendülnének helyükről, egy-egy még álló téglafal hangos dübörgéssel beomlik az egykori tanyaépületben. A tüzérek sápadtan lélegzenek, aki nem nyitotta ki száját, annak orrából szivárog a vér. A magyar tábor felől rettenetes kiáltás hallatszik.

Mintha az Apokalipszis hadai indultak volna el: támadásra lendülnek a hajdúk. Nincs szó szabályos sorokról, dobszóról, strázsamesterek üteméről. Maguktól, káromkodva, nekikeseredve cipelik a lajtorjákat. A várbeli néma ágyúk egyszerre választ adnak, de az ostromlók már túljutottak az első tűzvonalon: még nem érték el a holtteret, de már ott kúsznak a város görbe utcáin, romhalmaz, faltöredék mögött keresve fedezéket.

Mire eloszlik a „szalve" füstje, úsznak a porfelhők, omladozva görög le egy házdarab vagy szikla a mélységbe, de a szél elhajtja a felhőt, s ott állnak a bástyák, kicsit megtépetten, oromcsipkéjük fedi a belső romokat. A várágyúk szüntelen tüzelnek, tüzes golyók csapnak be a birodalmi sereg szállására: aki nem érti a harc s várostrom művészetét - tanácstalanul nézheti, e rettenetes összevisszaságban tulajdonképp mi is történik.

Így áll Claudio a domb szélén, melynek túlsó peremére épült a hercegi nagysátor. Laza foltok bukkannak fel szeme előtt, tüzérek harsány kiáltozását hallja, már tudja, hogy amikor kanóccal közelítenek, ki kell tátani a szájat, hogy ne szakítson a légnyomás. Szeme követi azokat, akik előremennek: terjengő barna foltok a halvány téglaszínű vártérben: fent egy-egy falszelvény beomlik, mögötte parasztok tűnnek fel, ásóval, amint az erősödő tűzben hajszolják őket a sáncásásra.

Vincenzo botjával megadja a jelt, utána a díszes, római faragású díszjelvényt átadja apródjának. Ezután - hirdeti büszkén arca - a fegyvereké a szó. Kalap helyett ezüstsisak díszíti fejét, lábán nincs sarkantyú, vértjén ciráda. Köpenyt sem hord, hogy bele ne akadjon (mindez a

fegyverkovácsok tanácsa). Az ősi Gonzaga-kardot hordja s övében két pisztolyt. Körülötte a kíséret, Striggio alakít festői csoportot belőlük: Gonzaga-rokonság, Mediciek, Rossi. Természetesen az a hallgatólagos parancs, hogy az urak csak akkor indulnak el a glacis felé, ha már a zsoldosok megtisztították az utat. Mantua urától senki sem követelheti, hogy a létra fokán verekedjék, mint akármilyen gyalogos. Igen... fent a bástyán... a fal tövében, ahol már ember ember ellen folyik a küzdelem, nem öntenek le forró szurkot, nem fordítják fel kampóval a lajtorjákat: ez nemesuraknak való feladat.

Claudiónak éles a szeme, messze lát. Talán minden mantuainál jobban ismeri a magyarokat. Ki lehet... hol lehet tegnapi barátja, a bőrködmönös hajdú, a fiatal törökös sípos, a latinul beszélő tiszt, aki kérdezte, eljössz-e holnap, így: „Cras redibis?" Ők rohannak elöl. Ma nem várják Monteverdit, éppen őt a magyar táborban... A holttér fehér pusztaságán egyszerre barna foltok türemlenek. Ha átrohanják ezt a térszakaszt - ennyit tud a várvívás művészetéből -, már közvetlen a várfal alatt nem kaphatnak többé ágyútüzet. A barna folt nő: míg égő kátrányos koszorúk cikáznak, a bőrpáncélok, ködmönök egybeolvadnak a piszkos, zsombékos földdel, sárral, omló várfal porrétegével: innen, a dombról csodálatos kép, ahogy kúszik előre a hangyaboly, kezükben parányi létrák, s láthatatlan fokukat, íme, beakaszthatták a várfal hasadékain, egyre többet, egyre feljebb támasztják, kúsznak... Most épp fejük fölé porzott egy rosszul irányított császári ágyúlövés... lehet, hogy érte valamelyiküket. A lajtorjákat egymás tetejébe ékelik, így kúsznak előre az istenkísértő úton. Az omló rétegektől pajzs védi a fejet. Még néhány fokot ugrálnak, s az első hullám már fent ül a sebzett oromcsipkék tövén.

Nem ő az egyedüli, aki innen figyeli a pillanatot. Rossi keze meglendül, egyszerre fújnak a kürtbe a kornétások. *Most indul el Tankréd, hogy bevegye Jeruzsálemet.* A mantuaiak ütemes rendben lépkednek, mesterségük szabályai szerint, frissen ácsolt, festett ostromlétrákat cipelnek, a tisztek kardja mutatja az irányt. Mire elérnek a fal tövébe, már látszik: csak az első támadóoszlop van halálos veszedelemben - a második csak akkor indulhat, ha hely van számára a támadásra. Percek-e vagy órák, innen a dombról nézve? A holttér megtelik vérrel, sebesültekkel s halottakkal: mintha óriások kegyetlen játéka lenne - a védők hatalmas vaskampókkal szaggatják le a falról a létrákat: a faváz perdül, s a mélységbe rántja azt, aki már nem tud máshol megkapaszkodni.

Turbánok felvillanó, tűnő foltjai, kisfegyverek szüntelen villanása... s lám, most a barnákat... a színtelen, földtestű hajdúkat lassan felváltja a tarka, sokszínű mantuaiak sora... pontosabban: a létrák aljába ékelődnek, a mozgás lassúbbodott, néhol megállt: csipkék, tollak, bugyogók, vértek, tarka köpenyek lepik el a lajtorják alsó fokát. Hallani nem lehet, csak annyit látni, hogy heves kiáltásokkal, élénk taglejtéssel hívják egymást a holttér védő pereméhez.

Az eget egyszerre zöld rakéta szakítja át. Vezérek nyelvén: vissza a támadástól, abba kell hagyni a létramászást. Mi történt? Miért akad el az ostrom? Vagy csak próbatámadásról volt-e szó? Mire gondolt Mannsfeld, aki vezeti az egész operációt? Talán csak annyi volt: kifárasztani a törököt a támadással, kóstolót adni az ostromlók erejéről, nyugtalanítani, szétlőni a könnyebb erődítményeket: rávenni arra, hogy szépszerével kezdjen Esztergom vára a birodalmiakkal tárgyalást.

A tábort vidám kedvre hangolta az akció: sikerült most megközelíteni a bástyákat, nem is olyan nagy veszteséggel, nyugtalanították a pogányt. Mindenki természetesnek tartja, hogy erre a próbaharcra hajdúkat küldenek előre. Föld népe, ismerik a török harci szertartásait, ha pusztulnak: kóbor katonaélet végére tesz pontot a keresztény vitézhez illő halál.

A főtrázsamesterek számba veszik a veszteséget, a felcserek csonkolják a karokat s lábakat, néhány törököt sikerült pányvákkal lehúzni az omladékos falakról, ezeket hurcolják bemutatni

táborról táborra. Mantuai csak elvétve került már az ostromlétrákra, a visszakozó jel épp akkor hangzott el, amikor sorra kerültek volna. Amikor visszatérnek, kürt- és dobszó kíséretében, harcias rendben, egyik-másikának szakadt a köntöse, füstös az arca, még könnyebb sebesült is akad. Akiknek arany vagy tallér húzódik tarsolyukban, visszamaradnak: a hajdúk olcsón adják török zsákmányukat, számítás dolga: a vételár tízszereséért, hússzorosáért válthatja majd ki magát a jómódú török. Így szaporodik Vincenzo herceg fogolytábora. A hajdúk tudják, hol kapnak pénzt a kontyos portékáért.

Claudio nem tud elmozdulni a domboldalról, a kép, a mozgás felejthetetlen: a síkon, városszélen szekerek csíkja, a kivillanó napfényben aranyszikrákat villantanak az ágyúk, bizonyára a várvédő török kapitány azt írja a budai basának: *Esztergom visszaverte ma is a rohamot*. Nézi... a szálló madarak közül melyik lehet a várbeli postagalamb?

A herceg visszatér táborkara élén. A glacis széléig jutottak, különösebb veszély ugyan nem környékezte, de közelbe csapott le néhány szakállas golyóbis. A hősi elszántság tart mindaddig, míg arcában nem érez heves nyilallást. Lehet, az izgalom s a harci készülődés elnyomta eddig a fájást, most, hogy feloldódott a feszültség, úgy érzi: duzzad, egyre jobban fáj. Mire beér sátrába, halántékán lüktet végig a láz. Az orvos már ismeri ezt a tábori betegséget: nem első a herceg, aki arcdaganatról, lüktetésről panaszkodik. Striggio szeme előtt készíti főzetét, a doktornak magának is kóstolnia kell belőle: nehogy mérget keverjen gyógyszer helyett. Kint, a domboldalban a hűvös reggelben egyre több katona fetreng keserű kínjában. Ez is a tábor betegsége, Itáliában nem ismeretes: a magyarok némethasnak mondják, a többiek egyszerűbben: vérhasnak. Néhány nap kellett csak hozzá, hogy átterjedjen a mantuai sátorvárosba. A herceg beteg, szétterjed a nyugtalanító hír. Striggio, a titkár kéri a fenséget, vegyen erőt magán, mutatkozzék a sátor előterében, hogy lássák: nem verte le a láz. A nyugtalan hajnal után lassan elcsendesedik a tábor, ma nincs különös szolgálatot, zsoldfizetést ígértek, s talán sor kerül valami zsákmányosztogatásra is.

Claudio arra gondol, hogy a Megszabadított Jeruzsálem vitézeinek nem volt gondjuk kenyérre, zsoldra, a lónak abrakra. Legalábbis erről nem írt semmit sem Tasso úr. Neki magának viszont elég gond, hogy hogyan rendezi be fiatal háztartását, miből téríti meg az uzsorásnak az ötven scudót, amit apja pénzén felül még kölcsönvett. Ha a fenség nagy zsákmányt ejtene a várban, abból jutna bizonyosan a maestro di campónak is. De erre egyelőre aligha van kilátás, a vékony zsoldból semmire sem telik, s a mantuai uraknak nagyjából üres már a tarsolya. A sátorvár előtt megáll a kürtös, elfújja a délebédre hívó jelet. Ez annyit jelent, hogy a herceg most vonul át kíséretével az ebédlő-sátorba, ahol már várnak a szakácsok. Amikor feltűnik Vincenzo - az orvos fia döbbenten látja: az orr körül szederjes, szája duzzadt, egész arckifejezése ijesztően megváltozott. Néhányszor látott ilyenféle bajt Baldassare doktor boszorkánykonyhájában. „Orbánc” - mondta az apja - néha nagyon veszedelmes lehet.

Míg az étekfogók hozzák a tálakat, Vincenzo unottan turkál az ételben. Az asztalnál heves viták zajlanak, pro és contra vitatják a mai félbeszakított támadás menetét, kudarcát vagy sikerét - mindenesetre az okát. Olaszok: századok óta gyakorolják várépítés, vívás, ostrom művészetét, mindenki tud egy-egy epés megjegyzést a birodalmiakra: Mannsfeld öreg, a főhercegek tehetetlenek, a birodalmi zsoldosok fabatkát sem érnek a komoly harcban, a hajdúk fegyelmezetlenek, laza, nagy tömegek mozognak, kicsiny az összjáték, rosszak az ostromágyúk. A föld, melyen elterül az ostromzár: kifosztott, letarolt. - Szélrohamok váltják egymást, a léghuzat áttör a kettős sátorfalon. A herceg hangulata átragad az őrgrófokra, bárókra is, szárnyszegetten üldögélnek kényelmetlen lócáikon. A szó elakad, minden ajkon ott lebeg a néma kérdés: meddig tart még az ostrom, meddig rostokolnak e körül a nyomorult dunai

sziklavár körül? S ha bevennék? Mi történnék akkor? Sikerülne ezzel megtörni valóban a pogány hatalmát?

A lázas herceg lehajtja lüktető fejét. Bedagadt szeme dühösen mered tányérjába. Szót sem szól, látszik, küszködik magával, belsejében háborog: ilyenkor legjobb magára hagyni, egyetlen szó, udvaronc kedveskedése is, végsőkig felbőszítheti. A zenészek újból csipkés kézelőkkel, tiszta gallérokkal állnak, kezük a zeneszerszámon, várják, mikor kegyeskedik megadni a fenség a jelt: kezdődhetik az ebédhangverseny. De Vincenzo néma, keze nem lendül. Szomszédja, Rossi, látja, hogy egyre vörösebb, indulatosabb az arca. A herceg felnéz a sátortetőre: kékes-piszkosan csurog lefelé az esőlé.

- Határoztam. Felszedjük a tábort: beváltottam a fogadalmam. Nem engedtek ostromra. Megyünk vissza Mantuába!

Rossi felugrik, s így az egyik Medici herceg is, mintha le akarnák fogni a fenséges rokon kezét. De már maga a herceg is áll, az étekfogók megmerevednek szolgai személytelenségükben, az apródok letették a boroskancsót.

- Ehhez a hadvezetéshez nincs szükség Mantuára. Fülembe jutott, hogy a főhercegi szálláson úgy beszélik: mi nem is akarunk harcolni. Nem szabad bennünket összeereszteni a törökkel. Lám, a visegrádi várba, amit mi foglaltunk el - német őrség került. Erről a hajnali támadásról sem közölte velem a parancs, hogy egyszerűen csak - próbaostromról lesz szó. Emellett napról napra több katonát vesztünk, mindenféle itteni morbus miatt. Magam sem érzem jól magam...

Carlo gróf már néhány napja példálózott a fenség előtt: lassan kifogy a hercegi hadipénztár, nem tudja ellátni a katonákat... hűvösödnek a napok, a törökök erősítéseket vonnak össze... De akkor Vincenzo még hallani sem akart a visszatérésről. Most neki, Rossinak kell úgy tennie, mintha meglepné urának hirtelen döntése.

A hír kiszáll a táborba: félóra múlva már az őrhelyeken is megtudják a katonák. Akik unottan ődöngtek, komoran temetve a napi halottakat, örökösen szürke, esős, szeles idegen ég alatt, idegen veszélyek közepette - egyszerre felélednek, bomló, nyüzsgő kavargás kezdődik a mantuai táborban. Éjszaka rögtönzött haditanácsot tartanak: ezen már részt vesznek az intendánsok, szekérsorok gazdái, főstrázsamesterek. A herceg láza mintha engedne kissé a főzetekre, de még mindig nem eszik, nem iszik. A tartalék marhákból néhányat levágnak, vasárnapi ételt kapnak a katonák. Strázsák láncát kettőzik, hogy a birodalmi tábor felé ne szivároghasson ki semmi hír.

Végre észreveszi Claudiót: egész nap rá se hederített a zenészekre.

- Készül-e a Te Deum? Nem hallottam róla napok óta!

- Fenség, a Glória kész van... de ez csak egy rész. Néhány hét kellene az egész mise kidolgozásához.

- Majd otthon. Vagy útközben, Claudio. De most szeretném, ha ezt a hosszú, csúf napot megszépítené a muzsika. Ha elalszom közben, nem baj, legalább szépet álmodom. Jöjjenek!

Hosszú feje ráhajlik a viola da gambára. Ma kedve van ezen a hangszeren játszani, a többi öt zenész között. Marinoni némán kiosztja a kottalapokat. Striggio, a hercegi titkár, aki maga is zenész fia (apja híres dalában utánozta a mantuai mosónők egymással perlekedő szavát), s kitűnő dilettante hírében áll - odaül közéjük, ha mást nem, kottát lapozni.

Kint az éj fekete köpenye alatt megmozdul... mintha elmozdulna helyéről a mantuai tábor. Száz és száz kéz szedi a cölöpöket, sátortartó oszlopokat, minden kézben fegyver helyett szerszám, ismeretlen zajok, melyek felszántják az esős éj csendességét. A közkatonák vidáman izzadnak,

a tisztek ostorukat pattogtatva szaladnak fel-alá, a lovagok útiköntösökbe öltöznek, szolgáik csomagolják málháikat. De aki teheti, rongydarabot vet a sáros földre, s odatelepszik Vincenzo herceg sátra köré. Van zenedarab, amit ismernek... van, amit még nem hallottak. Találgatják: mi a címe... textusa a motettának, villanellának... hogy is fog kezdődni a várva várt madrigál.

A zeneszerszámok elhallgatnak, az énekszólamok játéka váltja fel hangjukat. Majd minden csendes lesz néhány percre. Csak egyetlen instrumentum vezet be valami ájtatos szólamot.

A herceg oldalsátrait már sikerült leszerelni, most kellene hozzáfogni a kancellária lebontásához. Bőrsipkás tábori ácsok dolgoznak, baltacsapásaik ritmikusan csattognak a sötétben.

S most egyszerre megszólal a piano-szárnyon, egyre erősödve - ahogy hat énekes bírja - a visegrádi Glória. Az ács hátratolja sipkáját, leteszi szerszámát, megáll, néhány lépéssel közelebb jön, körülnéz: lócákon, köpenyeken, szalmán nagyurak hevernek: nyitott szemmel, tűnődve, fél kézzel könyökölve. Egy zsoldos nem hederít rá, deszkát hasogat: társa oldalba löki, karon ragadják a sátorkarókkal csoszogót. A Glória zeng, kiszűrődik a sátorból. Mintha végigsimogatná a mantuai tábort, vezért, katonákat, sírokat.

13.

A doktor mutatta Claudio levelét Maddalénának. - Ha nem kötné le az udvari élet... nyugodtan ülhetne most valamelyik székesegyház karnagyi székében. De látod, ahogy írja: *„bizonyos rangot kell tartanom”* - igen, ez a *„tener un certo rango...”* ez kerül sokba. Az udvarhoz, persze, nem mehet foltos könyökkel. Kocsit kell tartani vagy bérelni. Szolga s szolgáló is kell a házhoz, igaz, hogy ez a Cattaneo család dolga is... de ez is pénz; ha szükséges, neki magának kell időről időre kisegítőket felfogadni a zenekarba. S látod, most újból kell neki ötven scudo.

- Ha legalább vinné valamire, de még mindig csak brácsás a zenekarban...

- Amikor a hadjáratkor megkapta a tábori maestro címét, nem bántam... menjen, fiatal, nem árt, ha belekóstol egy kicsit a hadimesterségbe. Csizma, ló, fegyver kellett neki. S mindnyájan azt hittük, ha megürül Mantuában a karnagy széke: nem kerülhet más oda, csak Claudio. Most meg, ahogy írja: meghalt az öreg Werth mester. S a herceg még túl fiatalnak találja Claudiót erre a tisztre... Benedetto Pallavicinót nevezte ki, tudod, akik itt laktak... S. Abbondio terén... ez is cremonai. De hol van akkora híre, mint Claudiónak?

- Mire kell az ötven scudo?

- A herceg megunta a Gerusalemme Liberatát. Most Flandriába készül, utazásra. Magával viszi a legjobb zenészeit. Nem vért kell, hanem új bársonyzeke, csipkék, tafotaköpeny. Persze... persze... *tartani kell bizonyos rangot*. Ilyenkor szerencse, ha segíthet az öreg, de ötven scudo nagy pénz...

Megszólal a kapun a kisharang. A szolgáló szava:

- Messer Germelli halni készül. Mielőtt papot hívnának, kérik, látogassa meg a padrone...

Feláll, veszi botját, orvosságos táskáját, kissé görnyedten megy kifelé, a küszöbön megáll:

- Látod, amíg hívnak, amíg bíznak itthon bennem: addig tudom segíteni Claudiót.

A Germelli-házban már kőművest hívattak, aki éjszaka bontja a halottak kiskapuját. De a doktor elkergeti az útból az eret vágó borbélyt, s a nagy Vesalius hű tanítványaként harcolni kezd a halállal.

Hajnalban ér haza. Germelliék szolgája megy előtte a lámpással. Maddalena asszony nem egy ilyen éjszakát virrasztott át. Melegítő az ágyba, szíverősítő vacsora, csend reggel, hogy valamit pótoljon a doktor az alvásban. Amikor megjön, az asszony, ahogy szokta, csak némán, kérdően néz urára...

- Most megmarad. A pióca mindig többet ér, mint az érvágás. Ostobák, azt hiszik, azzal gyógyít ez a kis állat, amit kiszív - pedig az az elixír, amit befecskendez a betegbe. Nekem van még belőle egy fazékkal. Ezek jobban szívnak... magyarok. Claudio szedette össze a legényével a Duna árterében. Itt minálunk legfeljebb a felső Pó vidékén lehet tavasszal hozzájuk jutni. Igen... Vesalius mondta egyszer, „amit a pióca befecskendez a testbe: az nem engedi, hogy megaludjon a vér”... Germelinél is az utolsó percben érkeztem. Küzdtünk... az a csúf kis fekete állat ma este előzte a halált. Germelli így Claudiónak köszönheti az életét s én is neki az aranyakat... Illik, Maddalena, hogy a fiamnak küldjem el ezt a pénzt...

Öt szép féldukátot tesz le az asztalra. Szeme csillog, könnytől és fáradtságtól. Az asszony átöleli görnyedt hátú urát.

Spában, az Európa-szerte híres fürdőhelyen már várták a drágakőkufárok, gyémántköszörűsök a herceget. E csodálatos hővizeknél - a kor szokásai szerint - a könnyed, feszteleneb udvari élet vonzotta a fejedelmi sarjadékokat, bíborosokat, művészeket, körülötte felbukkantak kalandorok, pénzkufárok, a fekete mágia doktorai, unatkozó széplányok s a „csobogó tiszta vizek partján" éppoly bőven termett szerelmi kaland, mint gyanús politikai akció vagy magasztos filozófiai beszélgetés. Kialakult az első európai fürdőhelyi életforma: a nagyurak iszappal, kádfürdővel, kenegetéssel gyógyították ezer nyavalyájukat: köszvényt, podagrát, franciakórt. Esténként a tágas szálákban pergett a csontkocka, vagy a remekbe festett kártyalapokat verték az asztalhoz. Vagyonok vándoroltak idegen kézre, s ilyenkor arattak a kéznél levő flamand uzsorások.

Spában szeretkeztek, henyéltek, kártyáztak a mantuaiak. A zene csak apró morzsa volt, amit szétszórtak egy-egy bővebb lakoma után. Claudio naphosszat ődöngött az egyébként unalmas, sivár kisváros utcáin. Szállását meg kellett osztania zenészeivel, nem volt semmi kiemelő címe, ő is egy volt a herceg violásai közül. Csak a többiek előtt volt rangja: maguk között őt tekintették a valódi maestrónak.

Ólmos délután volt. A hercegi szálláson már megsokallták a spái esőt; a fenség - ha nem készült kártyacsatára - kedvetlenül intézte a magával hozott aktákat s nagyokat ásítozott. Ebben a langyos, kedvlankasztó hangulatban kopogtatott be egy jeles egyházi ember, Jacques Dávid du Perron, Evreux püspöke, a kitűnő francia zeneszerző. Nem volt ismeretlen a fenség előtt, hisz már a Púpossal váltottak leveleket. E jeles francia humanista, Ronsard s Baif barátja renyhe epéjét jött gyógyítani Spába, meghallotta, hogy itt időzik Itália egyik legfőbb mecénása, s benézett a mantuai szállásra, hogy meglátogassa a rangrejtve szórakozó fenséget.

Vincenzo egyszerre lángot kapott. A püspök - egyházi méltóságát csak keskeny lila szalag jelképezte, egyébként úgy öltözött, mint a francia „noblesse de robe" tagjai, zenészeit hozta magával, akik kint maradtak, persze, az előszobában, de Perron megsúgta a hercegnek, hogy ha kedve telik benne, szívesen rögtönöznek egy kis igazi francia hangversenyt.

- Claudio? Hol van Claudio?

A zenészek szűk szállásáról verték fel, néhány perc múlva szemtől szemben állt egymással a két „maestro". A beszéd ugyan nem ment könnyen - az olaszos francia s franciás olasz közt mégis megértették valahogy egymást, s Monteverdi már tudta, hogy a következő órában valamit fog hallani, amit Gallia s Flandria Lassus mester óta produkált.

- Mi is, mester, a régiek titkát kutatjuk, de talán nem olyan tudós módon, Platónba s Boëthiusba merülve, mint a minden tiszteletet megérdemlő firenzeiek. Mi - megmondom - nekivágtunk s lehet, hogy azért használjuk zenénkre ezt a szót, hogy *„mesurée à l'antique"*, mert ezzel inkább el tudjuk választani a polifóniától, felkeltjük iránta a művelt elmék érdeklődését, s magunk is gyönyörködünk benne. Ó, uram, mily kedves játék, megfigyelni a fekete s fehér szótagokat... mily hang felel meg az anapesztusnak, hogy juttatom kifejezésre a daktilust...

- Mindezt hanggal? Kegyes engedelmével... ez játék.

- Játék! Ha az ön nyelvén beszélnék - *scherzi musicali*-nak mondanám...

Monteverdi mosolygott:

- Szép cím ez, uram. Zenei tréfák? Ha megengedi... egyszer magam is használom. Már égek a vágytól, hogy hallhassam. De szabad kérdeznem: mi az, amit játszanak?

- Mi *vaudeville*-nek s *airs de cour*-nak nevezzük e rigmusokat, melyek mindenféle érzéseket ki tudnak fejezni, persze, legfőképp az erőteljes indulatokat... haragot... félelmet... Tánczenénk is egyre több születik, hisz az udvar... a sok herceg és pair udvara mind *ballet de cour*-t követel...

Vincenzo arcán látta a türelmetlenséget: a mesterek vitája őt az alkimisták s csillagjósok disputáira emlékeztette - csak a beavatott lebbentheti fel a bűvös köntöst. A dilettante joga, hogy a műből vonja le a teória magvát.

Négy énekes volt, zeneszerszámokkal. A dal, melyet először énekeltek - egészen meglepő volt: a felső szólamot lantkísérettel csak egy, a legszebb hangú énekes alakította: a másik három átvette - mintegy kórust formálva. De az első strófát csak egyetlen énekes mondta végig - a különös, szótagonként hangsúlyozott zenei nyelven, mely lassan, észrevétlenül hullámzik át a nazális hangok gazdagságában. Teli hangok... hosszú melizmákkal tarkított monodikus stílus, érezni a kontrapunkt tiszteletét. A zene szegény talán harmóniában, de annál szabadabb ritmusaiban.

A zene idegen volt: nem hasonlított semmihez, amit valaha hallott Itáliában. Vers volt, skandált antik szakaszok, s mégis rengeteg francia bravúr, a felépítés egyszerűbb mivoltát bőven kárpótolta az előadás mesteri, színes, játékos lendülete: a zenészek éltek, játszottak, mókáztak, cseppet sem hatotta meg őket, hogy nagyúr előtt csillantják tudományukat. Hiszen... maga ez a mimika is olyan volt, mint valami furfangos, idegen pantomimjáték, mely szerencsésen ölébe fogja a szót s a melódiát.

Monteverdi figyelte a herceget: Vincenzo hüvelykjét szorgosan illesztve többi ujjához, skandált, mint amikor disztichonokat pergetett fiúkorában, az álmos órák alatt. Elandalodott az édes francia beszéden, gyors, kicsit kásás gall szavával maga is zümmögte a melódiát. Amikor elhallgatott a zene, s az evreux-i püspök intett a zenészeknek: mára elég, ereszkedjenek fél térdre a fenség előtt, s vegyék át kézcsókkal a fejenkénti egy-egy aranyat, a mecénás szeme jelentőségteljesen villant egyet Claudio felé:

- Ha valóban ez volt az antik zene, úgy nagyszerűen tudták egyesíteni a régiek a költészetet, melódiát és ritmust... Csak kissé monotonnak találom... igen, valahogy egyhangú ez a szövegprozódia. Mit gondol róla, messer Claudio?

- Fenség, ez jó a franciáknak. Nyelvük is erre alkalmas. De én nem hiszem, hogy ezt a „musique mesurée”-t egybe lehetne olvasztani a mi itáliai versezetünkkel... De a könnyedségük, fenség, az, amit legjobban csodálok. Náluk mintha játék lenne valóban a zene, ahogy a püspök úr mondta... scherzi musicali...

Este szállásán néhány sort vet utóiratnak öccséhez, Giulio Cesaréhoz intézett levelében. „Tudd meg, hogy most hallottam először valódi francia zenét, amit nyomtatva már három vagy négy esztendeje láthattam, motetták s madrigálok formájában, de volt közöttük canzonetta és ária is. Azt hiszem, ha hazamegyünk, én leszek az első, aki ezt elhozom Itáliába, s megpróbálom ezeket a zenei tréfákat latin nyelvezettel, vagy akár a mi vulgáris szavunkkal a saját talajunkba elültetni. S ha sikerül, Giulio Cesare, a címe ez lesz: *Scherzi Musicali*...”

A nappalok későn kezdődtek, s a zenészeknek végig kellett napról napra várniuk, míg hajnaltájt befejeződtek a kártyacsaták. Vincenzo őfenségére ritkán mosolygott a szerencse - Striggio s Chieppio, akik megosztották a herceggel az utazás gondjait - egész délelőtt tárgyaltak a pénzkölcsönzőkkel, nemegyszer sikertelenül. Amikor már tragikus módon kezdett fogyni a hercegi pénztár kincse: úgy határoztak, hogy egy napot sem szabad többé időzni Spában, induljanak Antwerpenbe, ahol már amúgy is várja a mantuai fenséget a helytartópár.

A titkár előreutazott. Flandria székvárosában néhány napig szállást keresett, megtárgyalta a magisztrátussal, helytartói udvarral a fogadás részleteit, s eközben óvatosan tapogatózott a helyi drágakő-kereskedőknél, mit adnának a Gonzaga gyöngygyűjtemény, smaragdok, gyémántok egy-egy ritka darabjáért. A gyöngyöket már megelőzte a hír: öt műgyűjtő Gonzaga-nemzedék halmozta e sápadt ragyogású kincseket: a herceg hajlandó volt megválni a gyűjtemény tekintélyes részétől, ha itt jobb árat kap, mint otthon, Itáliában.

Antwerpen sebzett város volt. Most heverte ki azt a szörnyű pusztulást, melyet a spanyol ostrom jelentett - alig néhány esztendővel ezelőtt. A bástyák még töredezetten meredtek az égnek, még a belváros utcáinak szegélyén is mindenütt látszott a zsoldosok perzselő fáklyáinak nyoma. De e fontos város élete lassanként élénkebben kezdett megint keringeni, s az antwerpeni magisztrátus szemében új bizalom jele lett a fejedelmi látogatás. Vincenzo híre, persze, ide is elhatolt: a mecénási ragyogásban tündöklő herceget epedve várták mind a hét szabad művészet mesterei. Mindenki pecsenyéjét akarta sütni, s a városi tanács is mindent elkövetett, hogy minél nagyobb mértékben ráterelje a mantuai fenség figyelmét Antwerpen eladó kincseire. A magisztrátus tudta, hogy Mantua uralkodójának hagyományos címe: a festőművészek mecénása. A Reggia műkincseiről amúgy is legendákat beszéltek a flamand műkereskedők. Úgy határoztak, hogy elkalauzolják a fenséget Antwerpen legnagyobb s legelőkelőbb festőműtermébe, melynek a mester, *Otho van Veen* nemesúr, Hogeveen örökös ura ad ragyogást. Az udvari festő előkelő környezete, nagyúri modora s arisztokratikus művészete nyilvánvalóan megfelel majd a hercegnek.

Valóban úgy zajlott le minden, mint fejedelmek közötti látogatás. Venius mester négy uradalmának címereivel tapétázta ki műtermének bejáratát, ahol a legszebb falikárpitok váltották fel a családi emblémákat. Nemesember köntösében, oldalán fegyverrel fogadta az aranyozott díszhintajában - a fagyosabb flandriaiaknál szokatlan ovációk közepette - palotája elé gördülő herceget. Míg kiszállt hintájából, bíborszőnyeget terítettek a kapuboltozatig: a szőke fenség mosolyogva, karlengetve ért az előcsarnokhoz.

A festő kalapjának tolla, ahogy az udvari spanyol illem követelte, a padlót súrolta, térde könnyen berogyott, arca mosolyban fürdött. Mögötte festői csoportban sorakoztak tanítványai, inasai, szolgái - valamennyien díszköntöseikben.

A csarnoknak beillő műteremben hatalmas oltárképek függtek, tarkítva fekete köntösű spanyol nagyurak képmásaival. Ezek a hegyes szakállas, kunkori bajuszos arcok valójában csak szemükben éltek: tekintetükben ott ragyogott az eget ostromló ájtatosság, de a földi lét könyörtelen szertartásrendje is.

A mester keze kinyúlik képei felé. Egy név lebben... „Infantado kilencedik hercege, fenség...”, majd tovább „őkegyelmessége a cratói prior”... Majd elhal a szó ajkán, nézi a született mecénást, aki elmerül a festett világ különös varázsában. Vincenzo itt nem alakoskodik. Feloldódik, mihelyt a műhely lényegébe behatolt. Megáll egy kompozíció előtt: hatalmas, üres tekintetű szentek, illedelmes mártírok, megdicsőülés fényétől ragyogó mennybéli panoráma. De itt-ott megütötte szemét egy kisebb csendéletrészlet, egy epizódalak arcának hús-vér valósága, mosolygó szem, kecses eb, édes gyermekké rögződött puttó vagy angyal. Vincenzo szeme Itália legnagyobb műkincsein edződött: gyermekkorától kezdve együtt élt a Reggiában Mantegna falra festett családi krónikájával a Camera degli Sposi-ban. Venius mester hatalmas vásznai, dagályos allegóriái mögött megérezte a korszerű ízlésre számító, bámulóitól elkényeztetett, de önmagával talán nem egészen megelégedett festő lírai kitöréseit.

- Odább már csak tanítványaim képei, vázlatai vannak, fenség, aligha méltóak arra, hogy magas figyelmét lekössék.

Vincenzo mosolyog, keze a remekművű kilincsen, arra gondol: valódi műgyűjtő soha egyetlen alkalmat sem mulaszt el, hogy ne gyakorolja műízlését névtelen kismesterek munkája felett. S ezenfelül jól érzi magát e házban, szereti a festék- s temperaszagot, művészként olvad bele a színek e nagy unisonójába.

Ez a hosszúkás szoba már távolról sem oly pompázatos kiképzésű, mint Otho Veen díszterme. A szoba az ablaknál kiöblösödik. Hajlásában két képet lát. Az egyik hegyes orrú, sötét főkötős, mosolygó, éltesebb nőt ábrázol, polgárasszonyok fekete köntösében. A másik - épp most kap némi fényt az ólomkarikás üvegablakon át beszivárgó gyenge napsugártól - ifjú képe. Fején mélyen ülő, kissé nőies bársonykalap, négy ujjal kecsesen átfogja köntösét, ezt az egyszerű fekete ruhát, melyet dísztelen keskeny gallér választ el az árnyékaiból kibontakozó arctól... Az arc? Kicsit ábrándos, de mégis öntudatosan tekintő, az elmélkedés örömét élvező ifjú arca: okosan fürkésző, félig nyílt szeme majdnem gyanakodva figyeli a világ képeit.

Meghökkenten áll a képek előtt. Hátrafordul: kísérete elmaradozott, csak Striggio s Monteverdi megy mögötte. A többiek már kóstolják Veen úr pompás serlegeinek borát.

- Ez a kép remekmű... Claudio...

Vincenzo szeme csillog: elfelejti, hogy Mantua fejedelme, megbűvölten áll a vászon szépsége előtt. Hátralép, megragadja két kísérőjének karját, így, néhány lépésnyi távolságból mutatja az arc finom vonalát, az egész kompozíció lágy harmóniáját, majd egészen közel hajlik, vizsgálja az ecsettechnikát, a színek felrakását, a mesterség külső jegyeit. Halkan, mantuai szóval mormolja:

- Ez a két kép többet ér az egésznél...

Most ér ide a házigazda, mentegetőzve, mert Chieppio úr az árakra vonatkozólag érdeklődött a másik teremben. Elkapja a herceg tekintetét:

- ...Igen, fenség, az első tanítványom műve. Mély megtiszteltetés mindkettőnk számára, hogy észrevette... Jeles ifjú, Pietro Paolo Rubens a neve, helybeli tisztes polgár... még nincs is húszesztendős, de már tagja Szent Lukács nemes céhének. Egyebekben itt van, ha fenséged fogadná hódolatát...

Nézi: önarckép-e? Ha igen, a tükör nem adta vissza egész pontosan az ifjú ember vonásait. S lehet, e korban az arc változik. A szem nyugtalan s mégis tűnődő lágysága, az arcon átfutó érzések gyors skálája - s mindehhez a szép növésű alak mozgásának gráciája szokatlanul hat ilyen, nem udvarban nőtt ifjú embernél. Barettját kézbe fogva, mosolyogva hajt térdet, s valódi főrangú személy biztonságával egyenesedik fel. Vincenzo kásás francia szóval beszél hozzá, ám meglepetve hallja, hogy az első tanítvány majdnem tiszta olasszal válaszol. Vincenzo tiszteli annyira az etikettet, hogy a mester jelenlétében nem tüntetheti ki a tanítványt hosszabb megszólításával. Néhány semmitmondó, leereszkedő szót mond, ám amikor Veen mester az asztalhoz siet, hogy díszkupáját kínálja a fenségnek, gyorsan, mantuai szóval odaveti: - messer Pietro Paolo, keressen fel holnap délben a szállásunkon!

Mosolyogva bólint, mint aki kegyelemben elbocsátotta, s csak úgy, szórakozottan veti oda a mesternek:

- Ki ez a fiú? Nemes?

A mester udvari ember módjára hajlik oda a herceg felé, halk, világfias szóval suttogja fülébe a kerengő antwerpeni szóbeszédet:

- A fiú, fenség, bizonyos *Johannes Rubens* fia, aki nagy jogtudósa volt Flandriának, de vezekelnie kellett hosszú évekig börtönben, mert bűnös szerelem fűzte egy fejedelmi személyiséghez, akitől szent törvényeinken kívül alacsony származása is elválasztotta. Szász Anna hercegnő... fivére, Nassau grófja várába záratta e férfit... Nehezen került onnan ki, s nem is élt soká...

Fejedelmek szenvedélye: kedves, sikamlós téma az olasz udvarokban. Lám, mintha Vincenzo hallott volna már valahol a szeszélyes, szertelen szép szász Anna s jogtanácsosának szenvedélyéről. Szeme végigvillan a kíséret sorába beleolvadó fekete köntösű ifjún. Amikor továbbmennek, halkan mondja Monteverdinek:

- Szívesen látnám Mantuában ezt a fiút...

A hercegi díszhintónak egy kisebb zárt tér előtt kell elhaladnia. Amikor ideérnek, a sarkon embertömeg sűrűsödik, a tér nyitott oldalát kötelek kerítik el. A keskenyedő, tégla alakú térség végén színpadszerű emelvény áll: talán már órák óta folyhatik itt színielőadás. Persze, spanyol színészek, a hűbér jogán utazó vándortársulat, mely néhány zenészét is magával hozta. Ezek oldalt üldögélnek tollas kalapjaikban. A fenség int, a kocsi megáll. Az ablakból kényelmesen nézhetik, mi történik, anélkül hogy el kellene vegyülniük a tömegbe.

Antwerpenben bizonyára minden száz ember közül egy akad, aki tud spanyolul. De a város hemzseg betelepedett idegenektől, mindenféle adószedő, kormányzati ember, spanyolféle élősködik itt; ezeknek a bámész népeknek csodálatos örömet küld ilyenkor az anyaország: bővérű, regényes tragédiákat.

Nappal zajlik a *köpeny s kard játéka* - öt-hat órán keresztül is tart, némi szünetekkel, melyeket alkalmi mókások s a zenészek játéka tölt ki. Vincenzo, aki érti Kasztília nyelvét, próbál elmerülni a darab szövevényében: elcserélt gyermek, fejedelmi fattyú, megszabadított várkisasszony, halálos bosszú, esküvés, eget verdeső örök szerelem, megnyíló kolostorkapu: megszokott motívumai a játéknak... S lám, egyszerre mintha megdermedne az egyébként figyelmetlen tömeg: a főszereplő majdnem mozdulatlanul kiáll a színpad közepére, s belekezd abba a képzáró nagy tirádába, mely minden spanyol dráma veleje: e néha több száz soros hatalmas monológot lassan kezdik... majd egyre lázasabb lüktetéssel folytatja a színész. Ha sikerül hibátlanul, nyelvbotlás nélkül végigrohannia e jobbára értelmetlen, de káprázatos vershalmazaton: a feszültség e különös, spanyol paroxizmusában egyetlen tapsviharban olvad össze színész s publikum.

Mire eloszlik az ováció - morált prédikáló szakállas öreg úr lép elő, s terjedelmes recitativóba kezd. A zenészek láthatatlan jelre lassan előlépnek, húros szerszámaikkal halkan, majd egyre erősödő dinamikával kísérni kezdik a mondókát: az ősz szakállú, de fiatal hangú histrió a második strófától kezdve már szép bariton hangján folytatja a morált.

Az aranyos hintóablakból elragadtatva nézi Vincenzo a soha nem látott spanyol színjátékot. Elgondolkozik, majd tekintete keresi az oldalülésen hosszú lábával szorongó Claudiót.

- Lám, miért ír messere csak madrigált s kegyes motettákat? Ha egyszer mi is valamilyen komédiát hozhatnánk... de nemcsak szóval... jobb színészekkel, jobb énekesekkel. Minden más lenne a Reggiában: milyen ragyogó ünnep lehetne... gondolkodjék ezen, Claudio! Ha elfelejtem, ön ne felejtse el!

Néhány aranyat juttat a hajlongó színészeknek, majd a kocsisor megindul a hercegi szállás felé.

Pietro Paolo Rubens ott vár a hercegi előszobában. A fenség kegyes kedvében van. Chieppio tárgyalásai jó mederben folynak a portugál-zsidó da Costa bankház uraival: sikerül a fejedelmi gyöngyök gyűjteményét eladni egy tételben. Persze... ezek még nem a legszebb darabok a híres kollekcióból, mégis elég arra, hogy Vincenzo herceg gondtalanul folytassa Flandriában fejedelmi vendégjátékát.

Mint aki csak szórakozottan figyel arra, akihez néhány leereszkedő kérdést intézett, úgy hallgatja Vincenzo a húszéves céhtag-festő szavát. Míg beszél, felméri: kecsesen bókol, szép fordulatokkal igyekszik beszélni az olaszt, s ha átcsap franciába: egyenesen udvari nyelvet használ. Vincenzo kérdően néz rá:

- Hol tanulta meg Itália nyelvét, messere?

- Flandriában. Úgy választottam, Itália lesz jövendő hazám.

- Más nyelven is beszél?

- Latinon s anyanyelvemen kívül angolul, spanyolul és németül is, fenség.

- Messere nagyon fiatal. Mindenre ráért s arra is, hogy megfesse a képeket?

- Fenség... nekem nem elég egyetlen ecset, amivel dolgozom. Bevallom, nagyon érdekel a világ... országok, emberek dolgai.

- Említette, hogy szívesen választaná Itáliát új hazájául. Miért akar elmenni Antwerpenből, ahol máris megbecsülik?

- Itt az évben legtöbb a szürke nap. A műteremben nagyon gyakran csak lámpafényben dolgozhatunk. Tiziano mesternek könnyebb volt. Velence mindig kap bizonyára napot...

- Velence? Ott nem örülnek, messere, idegen festőknek: Szent Márk köztársasága fukar, ha nem városabeliekről van szó. Ha lejön, tanácsom, oda csak látogatóba érkezzék.

A herceg arcán pártfogói mosoly jelent meg, hangja még barátságosabbra lágyult:

- Velencétől nincs messze a mi Mantuánk. De ne jöjjön, messere, üres kézzel. Hozza, magával néhány képét. Ön előtt, Pietro Paolo Rubens, már mától kezdve nyitva áll udvarom.

14.

A firenzei Camerata újból ülést tartott. Most Jacopo Corsi úr díszes hajlékában jöttek össze, nagyjából ugyanazok, akik évtizede alapították a tudós társaságot. Csak Vincenzo Galilei, akinek híres Párbeszéde elindította tulajdonképp mozgalmukat - költözött el örökre. De a többiek jobbára ugyanazok voltak: Peri - már udvari zeneszerző, Caccini, az Itália-szerte híres zenész, Rinuccini, a nagyherceg kedves költője s Marco da Gagliano, a komponista ült a szép faragott asztal mellett, a mecénásokkal s dilettantékkal együtt.

Úgy érezték: igaz ügyért harcolnak. Hadat üzentek a kontrapunktnak, ennek az elavult zenei formának, mely minden kántor, minden cembalójátékos kénye-kedvére változtatja az eredeti kompozíciót. Ha rossz kezekbe kerül: a mű cifraságok, szeszélyes díszítések szövevényévé válik, a szövegre, persze, senki sem figyel: a rögtönzés szelleme szállja meg a játékosokat. Valóban, a textus megérzi, hogy a basszust avatják a játék fundamentumává. Az akkordokat csak a beavatottak olvashatják a titkos jelek segítségével, s bármilyen szép is a szerző elgondolása - ha előadják a művet, belesüllyed az unalmas hagyomány hínárjába.

Ezért: halál a kontrapunktra, mely szemben áll a klasszikus Aranykorral; hogyan lehetne tolmácsolni ezen az ósdi zenei nyelven a maga eredendő tisztaságában az emberi sors drámai változásait? Ám milyen volt s ma milyen legyen újból a Szent Muzsika? Lapozzuk csak fel Platónt... keressük, mit is írt a nagy Boëthius öt könyvében *De institutione musica*? De nem hagyhatjuk ki olyan auktorok utalásait sem, mint Ptolemaios vagy éppen Plutarkhosz. Igen, mindezek a szerzők egyértelműen bizonyítják, hogy a tiszta zene ősforrása a *monódia* - ezt kell új életre ébreszteni másfélezer éves tetszhalálából. Ezt a stílust, mely legtisztábban emelkedett ki a nagy tragédiák Olümposzt mozgató szenvedélyeiben, abban a recitatív énekbeszédben, melyben minden mondat sajátos pátoszt kapott. Ha megkeressük ennek a „reprezentációs stílusnak" ősforrását - úgy rábukkantunk az antik zenedráma elemeire is.

A Corsi-palotában is úgy kezdődtek a Camerata ülései, hogy előbb a hosszabb elméleteket, a kidolgozott tanulmányokat vitatták meg.

Kíváncsian fordultak a hosszú hajú, átszellemült Jacopo Peri felé, aki a mai napra elkészítette az *énekművészet új módjáról* szóló traktátumát.

„Mielőtt bemutatnám e magas gyülekezet előtt az általam alkotott zeneművet, megindokolnám, mi késztetett arra, hogy ebben munkálkodjam, megtaláljam új irányát... Itt kétségtelenül d r á m a i költészetről van szó, az énekkel viszont azt akarjuk teljesebbé tenni, amit szóban mond el a színész: így véleményem szerint nem lehet többé már titok, hogy klasszikus korbéli őseink - akik sokak véleménye szerint a színpadon egész tragédiákat énekelve adtak elő - oly harmónia birtokába jutottak, mely a közönséges beszéd fölé emelte művüket, majd leereszkedett a melódiák síkjára, s így ének és beszéd közötti formát teremtett.

El kellett hagynom az ének eddigi, szokásos formáit, ha azt akartam, hogy megtaláljam az utat, melyen járva elérem a régi költészet előadásának eltemetett módját. Kialakult így az a véleményem, hogy az az ének, melyet a régiek d i a s z t e m a t i k u s n a k neveztek, mértékletesen... úgy mondhatnám, mérsékelten hömpölyögjön a lassú s gyors hangok között... Nem merném állítani, hogy ezzel máris megtaláltuk, hogyan mondták a szöveget a régiek, de mégis ez az egyetlen módja annak, hogy a mi zenénk alkalmazkodjék a szövegekhez. Igen... a gyakorlat is megerősíti. Ez a véleménye korunk Euterpéjének, Itália legnagyszerűbb énekesnőjének, Vittoria Archileinek is, aki kegyes volt s énekelte az én műveimet. Igen, az isteni Vittoria nemcsak díszítette zenémet azokkal a fioritúrákkal, melyek megadják

művészetének utolérhetetlen varázsát, hanem behatolt a miáltalunk hirdetett énekmód szépségébe, megértette annak erejét, de merészségét s könnyedségét is: hangjának varázsa mindazt feltárta, amit nem lehet szavakba vagy kottafejekbe rögzíteni...”

Egymásra néztek. Ismerték Jacopo Peri titkos vonzalmát a jórészt Rómában élő énekesnőhöz, de az sem lehetett senki előtt titok, hogy a közelgő nagyhercegi esküvőünnepségek alkalmára Peri mester már az udvartól kapott megbízást.

Corsi úr mondott köszönetet s fejezte ki reményét, hogy a készülő mű mindenképpen méltó lesz e baráti közösséghez, s ezzel már Giulio Caccininek, Peri ellenlábasának adta meg a szót.

- Barátaim - mondta Caccini -, az volt szándékom, hogy terjedelmesebb traktátumban világítom meg, milyennek képzelem az énekművészet leghelyesebb formáját - azt az új módot, mely, hogy Peri barátom szavaival éljek, megnyerte már a világhírnévtől övezett Vittoria Archilei tetszését is. De én úgy véltem célunkat szolgálni, ha nyomtatásban nem a teóriát, hanem magát a művet jelentetem meg. Igen... a dalokat, másfél évtizedes munkám némi eredményét. Egyszerű dalok ezek, nincs is más céljuk, mint hogy művészettel kövessék, utánozzák a szavakba foglalt érzéseket s ugyanakkor érzelmes módon szolgálják az édes ének művészetét.

Bevallom, a Camerata nemes szolgálatában egy-két év alatt többet tanulhattam, mint a kontrapunkt tiszteletében töltött évtizedek során. Megértettem, hogy már az antik filozófusok is arra tanítanak: ne fátyolozzuk el zenével a szavak értelmét, ne hagyjuk veszni a verset - oktalanul megnyújtott vagy megrövidített szavakkal, hogy csak hozzáidomíthassuk őket a kontrapunkthoz. Ez bizonyára a múzsák gyötrelme - ha igaz, amit Platón állít, hogy a zene nem más, mint szöveg és ritmus, s a hangra az a szerep vár, hogy behatoljon az értelembe, s azt megszépítse, de egészen másként, mint ahogy azt sikertelenül próbálta elérni az ellenpont a mi mai zenénkben, ahol sok strófát egyáltalán nem lehet megérteni, akár hosszú, akár rövid szótagokról legyen szó - akármennyire is lelkesedik a tömeg felkapott, kedvenc énekeseiért.

Igyekeztem mind a madrigáloknál, mind a motettáknál igazodni kifejtett felfogásomhoz, kerestem a húrokon azokat a hangokat, melyek leginkább megfelelnek a szavakban testet öltött érzéseknek, s emellett legtisztábban éreztetik velünk az isteni grácia lényegét. De ha, barátaim, mai énekeseket hallgatunk, csak azt tapasztalhatjuk, hogy énekeseink ok nélkül felkiáltanak, majd trilláikban tetszelegnek, azaz az énekhatásokat minden más szempontból függetlenül használják ki: a mindennapi, mondjuk meg, alantas érzelmekre próbálnak hatni, mint a báli canzonettáknál.

Ennek gyökere ott van, hogy az énekes rendszerint nem ismeri szövegét, de nem is törődik vele. Ha belső közösséget tartana textusával, bizonyára nem tévedne ily ingoványba... Holott az énekművészetben nem a részleteknek van döntő jelentőségük, hanem az összhatás az, ami számít. Az intonáció a legfontosabb minden fekvésben, s ehhez járul az a mód, ahogy az intonálás történik, Mesterkélt hangképzéssel, előadással aligha lehet jó énekeseket nevelni. Mert aki el akarja sajátítani a szép ének művészetét, ne hagyjon három dolgot soha figyelmen kívül: őrizze meg az érzések teljességét, a szépért való rajongást s a könnyedséget. Az érzéseket a halkabb vagy erőteljesebb intonáció alakítja: ez az énekben jut méltó szerephez, alkalmas arra, hogy megindítsa a hallgatót. A könnyedség azt jelenti: kerüljük el, hogy énekünk szűkre szabott, száraz, hatástalan legyen: tegyük ötletessé, ariózussá úgy, ahogy a témák váltják egymást a folyó beszédben. Ezzel biztosítjuk az ének számára a retorika minden előnyét, anélkül hogy lemondanánk a díszítő elemekről, passzázsokról, trillákról, melizmákról: hiszen mértékletes kézzel adagolva ezeket minden érzelembe el lehet elegyíteni.

Peri Rinuccinihez fordult:

- Signor Ottavio, kegyelmednek érthető ez a beszéd?

- Galilei már kimondta, hogy *„Oratio harmoniae Domina absolutissima”* - a zene hű szolgálóleányként kövesse úrnőjét, a szöveget. Ezt már sokszorosan kifejtették, lényegében messer Giulio is csak ezt teszi. Újból Vincenzo Galileit idézve, úgy hiszem, túl kevés gondot fordítanak még a hangszerekre. Ő sejteni engedte, hogy ha megvalósul az, amit színes szóval *pittura verbalé*-nak mondott, ezt át kell vinni a zeneszerszámok nyelvére is. Itt a haladás törvényei bizonyosan csak később... talán miutánunk fognak megszületni.

Corsi kedves mosollyal szólt közbe:

- Rinuccini urat kérjük, foglalja össze mindnyájunk okulására véleményét.

- Csak annyit, hogy különleges szabályokra van szükségünk szövegnél, énekben s hangszereinknél egyaránt, hogy kikerüljünk a polifónia zűrzavarából, s helyébe ültessük tiszta papnőnket, a monódiát. De ezt először szövegre, tehát strófákra, verssorokra kell ráépítenünk. Ez a fundamentum, urak. A kérdés csak az, vajon e g y e t l e n hanggal elérhetünk-e kellő hatást azoknál, akik kora gyermekkoruktól fogva megszokták a száztagú kórust... kiválthat-e egyetlen tenor vagy szoprán olyan lelkesedést, mint amikor egy teli székesegyház közönsége kiáltozza a „vivá”-t vagy a „morté”-t? Hiszen itt már nem a zene, hanem az indulat ragadja magával a hallgatókat. Épp ezért kétlem, hogy lehet-e egyszerűen száműzni a polifóniát?

Peri lassan, óvatosan tagolta mondatait:

- Mindig az eredetet kell kutatnunk. Nézzük, hogyan akaszkodnak egymásba itt a história láncszemei. Az antik szerzők úgy tanították, hogy az a k c e n t u s b ó l csak lassan-lassan emelkedett ki a latin hymnodia, még később a Laudi. Ami itt történt, olyan zárt, megmásíthatatlan volt, mint valami szent szertartás. Ennyit tudunk a tiszteletre méltó auktorokból kihámozni. De kérdem, mit énekeltek a rómaiak a kocsmában? Milyen dalokra mostak az asszonyok? Dehogy volt abban kontrapunkt... De menjünk tovább, ki tudná megmondani, mikor születtek s hol a frottolák? Ki lehetett az első motetta mestere? Mikor hangzott el először madrigál?

Marco da Gagliano szólalt meg:

- Messer Peri, anyaszentegyházunk sem gondol ma arra, hogy *elég* a hívők tömegének, ha csak a zene hömpölygő áradatába vetik magukat, így igyekeznek megtisztítani lelküket - holott egyetlen szót sem értenek a szövegből. Ma már, a tridenti zsinat óta tudják a tiszteletre méltó atyák, hogy szöveg szöveggel áll szemben, ha arról van szó, hogy Luther és Kálvin híveivel szemben vívjuk ki a diadalt, hiszen az eretnekek saját anyanyelvükön, érthetően énekelik a zsoltárokat.

A halk szavú Doni szólalt meg:

- Ezt magam is bizonyíthatom. Nemrég Rómában hallottam, amikor vizsgáztatták őszentsége kórusának énekeseit. Akik meg akartak maradni a karban, bizonyítani igyekeztek, hogy érthető módon énekelték a misét. Ahogy prefektusuk mondta előttük: *„ad decantandas aliquot missas... si verba intelligerentur”.*

Caccini vágott közbe:

- Csak az tudja, mit jelent órákig s órákig énekelni, aki maga is kórusban nőtt fel. Csak éppen egy kis számítást végeztem. Ha - mint ahogy erről szó esett már nemegyszer - elő akarnánk adni Poliziano Orfeuszát oly módon, hogy szó helyett az érzelmek mezsgyéjén járva formáljuk

ki a mondanivalót: ez a szöveg hosszához mérten legalábbis hetven óráig tartana. A polifónia nagy előnye, hogy nincs sem eleje, sem vége. Akármikor abba lehet hagyni, úgysem érti senki a szöveget. Lám, uraim, Athénben sem ültek a nézők három nap egyvégtében, s a színjátékra éhes spanyol is megsokallja, ha egész napi vershallgatás után estére nem térhet haza.

- Poliziano, messere, nem alkalmas - mondja Rinuccini. - Talán motettát, villanellát lehet úgy előadni, hogy mindenki megértse... együtt sírjon, nevessen az énekessel. De ha hosszabb lélegzetű művet akarunk, olyanfélére kell gondolnunk, ami középen áll Poliziano parttalan műve s egy nyúlfarknyi canzonetta között. Ki ne gondolt volna közöttünk *dramma per musicára*?

Peri ünnepélyesen felállt. Azt jelentette, valami komoly bejelentésre készül. Papírtekercset vett elő.

- Kilenc éve javítom e művem, Horatius tanítása szerint. De mert legkegyelmesebb urunk is munkálkodásra serkentett, úgy véltük, itt az ideje annak, hogy kiszabadítsuk tetszhalálából az édes EURIDIKÉT. Ha ezt előadjuk: közelebbről látjuk, mi a jó s mi az elvetendő a kísérletben. Bár orvosok soha nem kísérleteznek a király személyében... ahogy mondják, „in corpore regis" - nekünk mégis a közeledő fejedelmi esküvő adja azt a lehetőséget, hogy a Camerata végre szerephez jusson.

Caccini éles szava szakította meg az ünneplést:

- De hiszen az én *Rapimento di Cefalo*-m megelőzte Signor Rinuccini és Signor Peri e közös művét. Múlt ülésünkön néhány részletet el is énekeltem belőle. Hogyan igényelhetné az Euridike azt a jogot, hogy ő lépjen elsőnek színre a menyegzői ünnepségeken?

Corsi csillapítani igyekezett Caccinit, akinek mindenki ismerte bosszúálló természetét:

- Messer Giulio, ki akarná ezt kegyelmedtől elvitatni? Milyen szent pillanat volt, amikor kegyelmed keze alatt megszólalt a clavicembalo... De mi azt akarjuk bizonyítani Firenze s a világ előtt, hogy a Cameratánk *él*. S ehhez nem elegendő egyetlen mű. Tízévi kemény munkánkba került, míg lépésről lépésre megoldottuk az antik zene titkát, felfedeztük lényegét. Így sikerült új életre kelteni az ezer éve hallgató Muzsikát. Ezért örvendtünk mindannyian barátaink Euridikéjének. De ki akarná ezért elhanyagolni a Rapimentót? Hiszen nagyhercegünk többet... ennél a két műnél többet kér...

- Nincsenek énekeseink! Ami van, nem elég.

- Sajnos, Rómából nem kapunk. A szentatya nem szívesen látja Firenze s Gallia nászát. Nem enged ide kórusából egyetlen heréltet sem. Marad Mantua. Vincenzo herceget kell megindítanunk. A legfontosabb a tenor szóló... Ez hiányzik. A szopránt, úgy hiszem, messer Giulio szép hangú Francesca lánya szívesen elvállalná.

Corsi mosolyogva bólintott: ha Caccini pénzt lát, menten elcsendesedik. Peri halkan, tűnődve szólt közbe.

- Mindnyájan ismerjük Monteverdi nevét. Ő ma Itália legszorgalmasabb madrigálistája... Nem tagja a Cameratának, nem járt közöttünk, nem olyan a zenéje, mint amilyenre törekszünk, de senki sem tagadhatja, hogy mestere művészetének. Ha kedvében járunk, meghívjuk az ünnepségekre, bizonyára közbenjár hercegénél, hogy megkaphassuk kölcsön a legjobb udvari tenort. Francesco Rasira gondolok. Ezzel már biztosítva is lenne mind a két dramma per musica sikere... Az első postával írok Claudiónak. Ha kapok biztatást, megkérjük a fenséget, hogy ő is írjon néhány kegyes sort ilyen értelemben Vincenzo úrnak.

- A Camerata következő ülése?

- Miután lezajlottak a nagy ünnepségek... megint összejövünk!

Fél évszázaddal ezelőtt - II. Henrik király s Medici Katalin esküvőjekor még „kufárlánynak” csúfolták Párizsban a firenzei hercegkisasszonyt - most bizony IV. Henrik, a legkeresztényibb király követe jött el ünnepélyes lánynézőbe Medici Máriához. A frigy nemcsak a legdúsabb hozományt jelentette, de Itália legelőkelőbb fejedelmi családját is. Ez az esküvő az uralkodó nagyherceg, Ferdinánd politikájának egyik sarkkövévé vált. Fivére halálakor foglalta el Toszkána trónját - bíboroskalapot s egy valószínű tiarát cserélve el a nagyhercegi barettért. Számító, hűvös ember maradt mint fejedelem is. Ismert minden politikai cselszövényt Európában, s műkincsekkel töltötte meg az Uffizit.

Amikor IV. Henrik családi botránya szennyben hentergette meg Valois Margit jó hírét - Ferdinánd már bizalmasan, belső emberei útján biztatta a francia királyt: rendezze Rómával a válást, s válassza tisztes arájául unokahúgát, a Medici leányt.

Ezerhatszáz októberében állították fel Henrik s Mária menyegzői horoszkópját az udvari csillagászok. Firenzét, a liliom városát elöntötte az őszi verőfény: a lakodalomra hivatalos volt Itália minden fejedelme, s természetes volt, hogy a közeli rokon, Vincenzo Gonzaga sem hiányozhatott akkor, amikor a bíboros egymásba teszi Medici Mária s a királyt helyettesítő násznagy kezét. Hogy egy ilyen esküvő mit jelentett a toszkán kincstárnak: ezt ódon pergamenek, számadáskönyvek oszlopai mesélik el. A korabeli fejedelmi udvarok igyekeztek egymást túlszárnyalni egyre pompásabb látványosságokkal.

A nagyherceg meghallgatta Bardi, Doni és Corsi nemesurakat, s az ő véleményük alapján úgy döntött, hogy Caccini rövidebb játéka után a Corsi-palotában, persze, meghívott vendégek előtt előadják Peri és Rinuccini urak Euridikéjét. Alig néhány hét állt rendelkezésre az előkészületekre, ezalatt kellett kiválogatni az énekeseket, kórust, zenészeket. De gondolni kellett a díszletekre is, a Corsi-palota dísztermét át kellett alakítani színpadi formára, elmés szerkezeteket kitalálni az udvari gépmesternek, hogy ne valljanak szégyent az istenek metamorfózisával.

Így a Corsi-palota - e csendes nemesi hajlék - lázas készülődések színhelyévé vált. Míg a nagyherceg mesteremberei magasították a színpadot, süllyesztőt szereltek, felépítették az emelvényeket, padsorokat húztak s ugyanakkor kipróbálták gyertyák, lámpák, pokolbeli vörös fények hatását - már megjelentek próbára a szereplők, olyika borotválatlan orcával, kopott ujjasokban. Egyszer maga a nagyherceg is kiszállt fenséges személyében, hogy végignézzen mindent, s maga vegye szemügyre a helyet és előkészületeket. De a próbákon amúgy is mindig ott őgyelgett egy-egy udvari méltóság, palotai érdeklődő, átutazó nemesúr: ha nem szólt bele a próbába, senkit sem zavart. Így ügyet sem vetettek arra a két sötét köpenyes, tollas kalapos idegenre, aki beült a még meztelen fából ácsolt, nem kárpitozott padsorba.

Rasi úr még nem érkezett meg Mantuából, bár Vincenzo herceg odaígérte legjobb énekesét. A Caccini család valamiért újból megorrolt Periékre, s míg tartottak az engesztelő tárgyalások, s a szép Francesca duzzogott - egy kasztrált kórusénekes vállalta Euridike szerepét.

Folyt a próba: a helybeli énekes, aki Rasit helyettesítette - eleinte csak inkább jelezte a szerepet, mintsem énekelte. De lassan áttüzesedett arca, s tiszta, de erőtlen tenorján igyekezett ragyogtatni a virtuóz művész számára írt Orfeusz-szerepet.

A mantuai herceg s udvari zenésze meghúzódtak a hátsó padsorokban. Vincenzo valódi dilettante módjára ütögette a taktust. Műértően élvezte Rinuccini szövegét, s előre suttogta a könnyen megfejthető rímeket... Valójában a színpadon nem történt semmi. Rinuccini csak magasztos költői sorokat adott hőse szájába, s Peri zenéje, a maga alázatos szöveghűségével, szelíd melizmáival követte a szöveget: a félig kész színpadon isten, félisten, dalnok, az alvilágban senyvedő szerelmes asszony mint oratóriumi csoport állt egymás mellett: a szó varázsa, a költői alkotás ritmusa fűtötte ezt a fennkölt, kissé unalmas recitatívót.

Amikor a szereplők rövid szünetet s egyben megbeszélést tartottak, az egyik idegen felállt, biccentett a fejével, anélkül hogy megismertette volna magát - kiment. A másik ottmaradt, de előrehúzódott a második padsorba. Most, hogy nem feszélyezte a herceg jelenléte, Claudio feszült figyelemmel követhette a próba minden egyes mozzanatát. Képzeletében már felvázolódhatott mindaz, ami még hiányzik, hisz nem egy mantuai udvari ünnepségben vett már részt, zenés felvonulások, mesterien rendezett Te Deumok, torneók, lovasjátékok - mind sok, fáradságos próbát igényeltek, s a végső eredmény mindig csak utolsó percben bontakozott ki. Amikor hosszú órák után kijutott az Arno partjára: zsongott fejében Peri zenéje, s a készülő játék szerkezete már nem volt előtte titok.

Az Euridike bemutatójára a fehér-menyegző másnapján került sor. Mintha varázskezek eltörölték volna a sietős próbák minden izzadságát, a Corsi-palota ragyogó főúri hajlékká vált, melybe egy estére beköltözött a toszkán nagyhercegség minden pompázó, barokk életöröme.

A nagyherceg trónja mellé két liliomos, aranyozott karszék került: egyik Máriát illette, a másik a felséges férj prokurátorát, aki urát helyettesítette az ünnepélyes szertartások alatt. Közvetlen mögöttük a rokon s baráti fejedelmi személyiségek, oldalt az egyház hercegei, a bíborosok, szám szerint öten, akik azért jöttek, hogy egykori kardinálistársuk meghívására gyönyörködjenek Firenze ragyogásában.

Másik oldalon a külföldi követek kaptak helyet. Itt keleti selymek ragyogása váltotta fel a spanyolos pompát: berber fejedelmek, perzsa sah, kínai császár követei, két Madridból átrándult perui indián főúr s egy ékszertől ragyogó indiai princ egészítette ki a képet, melyet a toszkán főnemesség lovagjai s dámái fogtak csodálatos keretbe.

A kisnép, a polgárok, udvari s kancelláriai beavatottak a terem végében, a karzaton kaptak helyet. A teremnek mintegy harmadát foglalta el a színpad, melyet festett, hamis lépcsők választottak el a nézőtértől. Függönyt még nem használtak: a terem pompájához illő aranyozott oszlopokat varázsoltak: ha e palotadíszt ábrázoló oszlop elfordult az elmés szerkezettel: hátsó felén erdei díszlet tárult fel - a fák összehajoltak a mennyezet peremén.

A próba óta, melyet a herceg s Claudio látott - sokszorosan változott, formálódott a rappresentazione. Peri s Caccini kibékültek, s a kasztrált helyét elfoglalhatta Francesca. Rasi is megérkezett, s a nagy hírű, divatos tenor biztonságával alakította ki rövid néhány nap alatt maga körül a légkört, s lüktető élettel töltötte meg fakó szerepét.

Eleinte Orfeuszt vállalta, de hirtelen elhatározással Thyrsis alakítását vette át. Rábeszélte magát a komponistát, Perit, hogy ő alakítsa Orfeót, s a vezénylő clavicembalo mellé Jacopo Corsi, a palota ura kerüljön.

Fojtott izgalom hullámzott át a nézőtéren: ilyenféle drámai játékot még nem látott senki soha. A velencei követ halkan diktálta titkárának a részleteket az éjszakai követ jelentéshez.

Először sebes kezű gyertyakoppantó inasok tűntek fel, s a terem félhomályba borult, míg mintha száz és száz gyertya erősítette volna a színpad fényét, melynek előterébe most előlép a Tragédia. Felzeng a clavicembalo akkordja, s a Prológus, melyet az utolsó három nap alatt írt Rinuccini a nagyherceg kívánságára, már a dramma per musica szabályai szerint mondja el strófákra tagolt, refrénszerűen visszatérő verses recitatívóját. Időtlen peplon borítja, arca elé csuklyájának redője hull. Hangja mély fekvésű mezzoszoprán, oly tisztán ejti a verset, hogy annak minden szótaga töretlenül ér el a karzatokig is.

Io che d'alti sospir vaga e di pianti
Sparso di doglia or di minaccie il volto
Fei negli amfiteatri
A popol folto scolorir per pietà volti e sembianti...

Az interludiumban megszólalnak a hangszerek, majd megelevenedik a szín. Három pásztor támaszkodik az erdővé varázsolt oszlopokhoz: bot, síp s kolomp jelzi hivatásukat. Szavukat megszakítja az egyszerű, oldalt álló kisszámú kar. Majd megjelenik ragyogó selyemköntösében Caccini lánya, a szeszélyes Francesca. Mintha itt élt volna mindig Euridike, a pásztorok világában, beszédbe elegyedik velük. Ahogy lassan, majdnem észrevétlenül elválik hangja a prózától, hogy egyre magasabb énekrégiókba lendüljön: szövegkiejtésén büszkén érzik a Camerata tagjai, hogy Caccini lánya a készülés évei s a próba hetei alatt ösztönös biztonsággal olvasztotta egybe... valósította meg a beszéd, ritmus és hang hármas egységét.

Peri lobogó hosszú haján virágkoszorúval lép ki Orfeusz szerepében. Mindenki tudja: ő a Camerata lelke, az udvar első komponistája, aki szívesen vállal énekes szerepet. Virtuóz tisztasággal, mértéktartó biztonsággal ejti Rinuccini fennkölt szövegét: Orfeo hangja nem túl erős, lágyan illik bele a pásztorok szavába - míg meg nem jelenik Thyrsis hármas sípjával: ez az egyetlen hangszer a színpad síkján - a zenekar a festett lombok mögött rejtve marad.

A dráma áll: szereplői a kontempláció jegyében élvezik a lét csendes örömét. Ám megjő Dafne - tőle tudja meg a pásztor és a dalnok, az ő nyugodt ritmusú, cseppet sem szenvedélyes recitatívójából, hogy kígyómarás áldozata lett Orfeo szerelmes hitvese. A kórus veszi át a szót, új interludium következik, majd fellobbannak ismét a gyertyák a nézőtéren. Szünet.

A Corsi-ház szolgái jönnek csizmásan, kalaposan: helyreigazítják az oszlopokat. A szín most Pluto alvilági barlangkirályságát ábrázolja, lángokból, vörösen izzó máglyákból, festett márványszakadékokból s ugyanakkor megfordítják a mennyezetről leomló drapériát is: ez is tűzvörös nyelvekkel fodrozott mélyarany.

A nagyherceg mozdulatlanul maradt helyén, nem emelkedett fel - ezzel jelezte, hogy nem kíván szünetet, folytathatják az előadást. Az apródok épp csak végigszaladtak tálcákkal, egy pohár frissítővel, amikor újból kihunytak a fények, s Corsi úr fürge ujjai nyomán felzengett a bevezető akkord.

Orfeo már lent bolyong az alvilágban, ahol istenek veszik körül: Venus, Pluto, az édes szoprá-nú Prosperpina, majd beledörren Charon basszusa. Orfeo küzd: zenéje, ez a szenvedélyektől alig fűtött lantszó és ének, a művészet hűvös erejével akarja megszabadítani alvilági börtönéből Euridikét. Harcol a halál ellen, félistenként: dacol az elmúlás törvényeivel, a szerelem s ének bűvös erejével akarja szerelmesével elérni a felvilágot. A kórus e jelenetben néma, csak a végén kap rövid, alig húszütemes szerepet.

Az utolsó szín újból visszahajlik az elsőre: a szolgák visszafordítják az oszloprendet, s kitárul az első felvonás pásztorvilága. A pásztor minden különösebb cselekmény nélkül heveredik le, áll vagy támaszkodik az oszlopnak. Majd megjelenik Orfeo, s lassan hömpölygő, szenvedély-telen recitatívójában elmondja: mi esett meg vele s a szerencsétlen Euridikével. Hogyan harcolt

a végzet ellen, miként történt gonosz hatalmak erejéből merész kísérletének kudarca, mit érez, hogy örökre... immár örökre elvesztette Euridikét. A recitativót kórus zárja le. Míg zeng a pásztorjáték zárótétele, a nagyterem egyszerre fényárban úszik, s a kórus a szokás és illem szabályai szerint átalakul táncos karrá, hogy egyetlen hatalmas balettben feloldódjék a nézők lelkének szorongása.

A hatás döbbenetes volt. A velencei követ igazi könnyeket látott a firenzei dámák szemében, akiket pedig már nem hatottak meg a lovagok legforróbb, legszenvedélyesebb vallomásai sem. A nagyherceg okos, mindenből kiábrándult arcán is az elragadtatás tükröződött. Különösen az alvilági jelenet váltott ki őszinte csodálatot: Pluto birodalma a maga tűzhatásaival, repítő szerkezeteivel, villanó fényjátékával, szikrákat okádó pokolbeli csodalényeivel e gyermekfantáziájú nézők borzongására apellált.

A szereplők laza félkörben álltak a fenség előtt, s Ferdinando bíboros korából megmaradt kenetteljességgel nyújtotta csókra kezét. Szemét könnyedén lehunyta, majd amikor Corsi, a házigazda járult fedetlen fővel eléje, kesztyűs kezével könnyedén ölelő mozdulatot tett. Ez volt a legtöbb, amit a nagyherceg ajándékozhatott a Corsi-palotának.

Már ünnepi motettára zendítettek rá az udvari énekesek a lépcsőházban, amikor a nagyherceg felállt, s kíséretével együtt elhagyja a Corsi-palotát. A közönség még rövidebb ideig élvezte a társasági lét örömét, már senki nem beszélt a lezajlott játékról, mely letöltötte a rámért szerepet: mindenki készült az éjszakai nagy tűzijátékra. Csak a velencei úr vetette oda szekretáriusának: írja fel, messere: „A Serenissima hű szolgája úgy véli, hogy amit ma este látott, még nem egészen tökéletes, de máris új lapot nyit meg a *»rappresentazioné«*-k történetében...”

A Piazza Santa Crocén bolyongott. Néhány nap múlva itt bontakozik ki majd a lovas torna, s délelőttönként labdajátékosok mérkőznek Giuliano de’ Medici hagyománya szerint. De most az estében elhagyatott ez a széles, elnyúló négyszög, hátterében a barna templomóriással. Mintha menekült volna a díszes hercegi kíséretből, s míg az ünnepség a Corsi-palotából áthullámzott a Palazzo Pittibe - itt sétált a csendes téren, leült egy félig ácsolt emelvény deszkájára, s csodálta a csillagos firenzei éj mélységes kékségét. Claudio magára maradt mindazzal, ami felkavarta, s úgy érezte, ideje már háborgásán úrrá lenni. Most ér a válaszútra: harminchárom éves lett, első fia, Francesco most éppen félesztendős, Claudia az öreg doktor kérésére leutazott Cremonába, hogy elkerülje a miazmás mocsárszagú mantuai kánikulát. Igen... harminchárom esztendős, s a tíz esztendővel ezelőtti vágyak jórészt füstbe mentek: a sors akarta-e, hogy Mantuába vetődjék, egy szeszélyes herceg szolgálatába, aki néha jó, néha rossz szóval fizet, de mindig kevés pénzzel, fukarkodva még udvari címeivel is. Mert még mindig csak „udvari violajátékos” a ranglista szerint, jobb kancellistaféle, ha ki is nőtt a szolgasorból. „Tartani bizonyos rangot”’, s küszködni a vékony hópénzekkel, Claudiának is énekelnie kell a templomi karban, néha udvari ünnepségeknél is. Ha tudják is Itália muzsikusai, hogy Monteverdi madrigáljai elhomályosítják még Gesualdo kompozícióit is: mily nehezen, instanciázva tudja csak az egy-egy kötet kinyomtatásához szükséges előleget egybeteremteni. S látni kell, hogy miként szórja a fenség a pénzt, ha valami szeszélyének sodrába kerül. Ló, kártya, ékszer, igazgyöngy, kép, asszony: ha úgy akarja, nincs számára lehetetlen - megszerzi.

Hűvös szél fut végig a Santa Crocén. Madrigál, villanella, templomi motetták, a visegrádi Glória, melyből nem lett végül mégsem mise... S ha a herceg izgalmas, új zenét akar hallani: Firenzébe kell jönnie. Jó vagy rossz úton jár-e a Camerata? E zenetudósok gyülekezete, akik Platónt forgatva fenekednek a polifóniára, mely éppoly fundamentuma az isteni Rendnek, mint a Santa Croce csúcsívei. De lehet-e a mai rappresentazionéra azt mondani, hogy gyenge játék?

Nagyurak szenvedélye, néhány dilettante kísérlete? Való igaz, hogy Rasi kivételével, aki tudja, mi a színpadi játék - a többiek csak úgy álltak ott, mint valami oratóriumban, s ha nem lett volna oly tiszta, hibátlan szövegkiejtésük, abból, hogy néhány lépést tesznek a kis színpadon - senki sem érthette volna meg, hogy a valóságban mi is történik. Mily unottan énekelt Peri: ez a hosszú hajú ember hogyan is tudná énekével felidézni a kétségbeesést, az eget verő, poklot mozgató szerelmet, melyet Orfeusz érezhetett? A hiú Caccini lány hogyan is indítaná meg azt, aki melizmákon túl a lélek mélységét keresi?

Jó út-e vagy rossz út, ahonnan a Camerata elindult? Mit lehetne javítani rajta, ha kezébe került volna *előbb* a partitúra? Persze... művész szemével alakítja, minden hangot ismer már, hisz kétszer is hallotta: tudja már, mit s hogyan változtattak a próbák során, mi az énekesek érdeme vagy hibája. Miért játszott csak oly kevés muzsikus?... hisz így a hatás alig több, mint egyszerű kamarazenénél, melyet már megszokott mindenki füle, megszokták, hogy míg szorgalmasan húzza vonóját a négy instrumentalista, az összegyűlt társaság vidáman fecseg... S a kórus? Miért ődöng oly unottan a három pásztor, holott *szerepük* lenne, nekik kellene átvenni... továbbadni Orfeusznak a hírt. Ha igaz, hogy a görög tragédiákat nem szóval mondták, hanem énekelték; miért nem folyamodtak az ősforráshoz, miért nem utánozták Szophoklészt?

S lám, mégis mily nagy volt a siker. A nagyherceg hűvös tekintetéből is mosoly sugárzott, Corsi lett a nap hőse, s a két szerzőnek is jutott valami az ünneplésekből. Peri jó zenész s Rinuccini jó költő. Míg idáig jutottak, mennyit csiszolhattak művükön, de közben - bizonnyal - nem kellett pénzért futkosniuk, nem kellett százféle módon, néha alantas kornyikálással, éji zenékkel megérdemelni a hópénzt: a Bardi-, a Corsi- s a Doni-vagyon biztosítja, hogy a Camerata minden kísérletére akad bőségesen pénz.

Holnap, gondolja... holnap beszél a herceggel. Vincenzo bizonyára kegyes kedvében lesz, dédelgetett vendége a Medici-udvarnak, nem roskadozik az uralkodás gondjaitól, mint ahogy erre Mantuában panaszkodik. Holnap...

Ahogy megy szállása felé, a herceg titkárába, Alessandro Striggióba ütközik. A fenség gáláns kalanddal tölti éjszakáját: a Medici-udvar hölgyei bizonyára tárt karral fogadják Mantuát. Elbocsátotta, így Striggio gyalogszerrel jött át a csodálatos éjben az Arno-hídon, gyönyörködve a kivilágított Firenzében. Az éjszaka feloldja a szoros udvari illemet, s az egykori zenekari muzsikus s a zeneköltő fia testvérének érzi Claudiót, akivel megosztotta a magyar hadjáratot s a ragyogó flandriai utazást is. Kevés szóval beszélnek, értik egymás gondolatát.

- Rasi jobb lett volna Orfeónak!

- Zazzerinónak, ahogy Perit hosszú hajáért csúfolják - már nem szabadna nyílt színen énekelnie. De, messer Claudio, milyennek találta magát a dramma per musicát?

Pár lépést mennek, néma csendben. Monteverdi átkarolja Striggiót:

- Kegyelmed is érzi, hogy kezdetnek jó... de többet kellett volna adni. Ahogy erre jöttem, Szophoklészra gondoltam. A minap olvasgattam a Nyomkeresőket. Az egész drámából már csak töredékek maradtak ránk... A kar, messere, a kar... Miért nem próbálták ezt utánozni Rinucciniék? Miért nem érzem, hogy valóban Euridike s Orfeo van a színpadon? Itt Pluto... Prosperpina... a többiek: mind egyformák. Miért egyformák? Ezen tűnődöm.

- A hercegnek tetszett, de ő sem dicsérte fenntartás nélkül. Csak annyit mondott, amikor felértünk a Boboliba: „Alessandro, látod-e, nekem van Itáliában a legjobb zenemesterem, mégis ide kell jönnöm, Firenzébe, hogy én is, ő is valami újat tanuljunk! Ha hazamegyünk, beszélünk erről. Jegyezd meg, emlékeztess, ha zenére készülünk a Reggiában.” Ilyenkor, amikor „te”-t mond a fenség, mindig igen kegyes kedvében van... S igen... mielőtt beértünk a palotába,

megállt. „Már holnap beszélni akarok Claudióval. Felkeléskor emlékeztess rá!” Jobb, messere, ha felkészül erre a beszélgetésre, örülök, hogy találkoztunk...

Rasi magával hozta Rinuccini urat is a fenség szállására. A nagyhercegi palota vendégszárnyán a nagy ünnepség utáni reggelt még álmos csend ülte meg, a folyosókon csak az alabárdosok jártak, de ma ők sem vascipőkben, hogy fel ne verjék a fejedelmi vendégeket. Monteverdi már ott várta őket az antecamerában.

- Peri barátom nagyon fáradt volt. Ágyban tölti délig a mai napot. Lehet, hogy félt attól, nagyon megbírálják művünket. Messer Claudio, kegyelmedet kérdem, látott-e már az Euridiké-hez hasonló rappresentazionét?

- Harmadéve... amikor Orazio Vecchi uram próbálkozott Modenában az Amfiparnassóval. Ő maga Commedia Harmonicának nevezte, de a valóságban csak annyi történt, hogy vidám madrigálokból formált komédiát. Csupa olyan figura... a szólamokban, akik megnevettetik a nézőket. Még emlékezem... Pantalone, a részeges spanyol kapitány... valami Francatrippa, a furfangos szolga. De úgy hiszem, messer Vecchi sem gondolt arra, hogy több ilyen komédiát alkosson. Ezért nagy öröm nekem az a kezdet, melynek forrásában tegnap gyönyörködhettem.

- Beszéljen nyíltan hibáinkról, maestro. Túl sok dicséretet kaptunk tegnap s ma ahhoz, hogy elbírjuk a keserű labdacsot is.

- Apám, aki orvos, megtanított arra, hogy hogyan kell adni betegnek a keserű labdacsokat. De kegyelmed nem beteg, hanem igaz művész, aki mindnyájunknak igen nagy örömet okozott. Míg hallgattam a rappresentazionét, bevallom, különös izgalom fogott el. Úgy éreztem, mintha én is auktora lennék a műnek... együtt írtam volna önnel... Türelmetlenül vártam annak a harcnak végét, melyet a melódia vív a szöveggel... ahogy kinyílik a recitativo... valóságos arietták kelnek életre... A mű, messer Rinuccini, csupa harc volt...

- A polifónia ellen?

- Nem tudok gyűlölettel tekinteni a polifóniára, mert én abban az emberi hang megszentelt Úr-hajlékát tisztelem. Miért ne lehetne összebékíteni mind a kettőt? Miért ne élhetne tovább a szólamok művészete, ha megszólaltatja az emberi lélek sóvárgását, melynek nincsenek szavai? S miért ne élhetnének kegyelmedék ugyanakkor a görög ősök tudományával, ha profán köntösbe öltöztetik is a melódiát? Igen... boldogult Tasso úr bizonyára örvendett volna, ha hallja, mennyire tisztelik a szöveget, ahogy kegyelmedék hirdetik: a domina absolutissimát! De tegnap este felmerült bennem a kétség, messer Rinuccini, hogy ez elég-e?

- Miért nem őszintébb velünk, maestro?

- A Camerata a *beszéd, hang* és *ritmus* hármas egységét hirdeti, ugye? De nekem az az érzé-sem, hogy a színpadon a szerepek nem énekeltek elég... ariózusan. Mintha minden igyekezettel kerülnének minden cifraságot... melizmát - itt különösen Peri úrra gondolok -, csak azért, hogy jobban... minél jobban lehessen érteni a szöveget. Ez, bevallom, rám kissé szegényesen hatott, ha arra a gazdagságra gondolok, mely például Palestrina polifóniájából árad felém. Itt, ahelyett hogy hatalmas, névtelen szólamok mérkőznének egymással, kihasználnák a kétfelé osztott kórus lehetőségét: egy-két énekesnek s a kar rövid interludiumainak kell kitölteniük a teret. S emellett... az volt az érzésem, mintha a szereplők még mindig ott élnének... az oratóriumban. Nem mozognak... De nem az én tisztem, hogy erről beszéljek...

- Kérem, nagyon kérem, folytassa, messer Claudio!

- Kegyelmed áldott poéta laureatus: az Euridike minden sora a költőt dicséri. De a vers heve nem hatja át eléggé az énekesek dikcióját. Amikor Orfeo elmondja a pásztoroknak, hogyan lelte meg... s hogyan vesztette el újra Euridikét: csillant-e könny Peri úr szemében? Éreztük-e, hogy itt a legnagyobb fájdalom tépi meg a lantos félisten szívét? Bocsánatáért esedezem, hogy Rasi urat dicsérem, nem azért, mert itt van s mert ugyanazt a kenyeret eszi, mint én... de Rasi úr mesteri módon járt-kelt, forgatta sípját, nemcsak hangja töltötte be a színpadot, hanem mindaz, amit tett. A többiek - ön őszinteséget kér tőlem - nem sokat különböztek a kóruséne-kesektől, akik várják, hogy beintse őket az orgona vagy a cembalo.

- Ha jól értem, kegyelmed azt szerette volna, ha a szereplők emberi mivoltukban, a mindennapi vulgaritásban ágáltak volna?

- Úgy érzem, hogy a fájdalomban s örömben - ha igaz lélekből fakad - sohasem mindennapi az ember. S a nézőt bizonyára az hatja meg legjobban, ha ilyenféle érzésekkel találkozik. Madama Francesca megállt Corsi úr előtt, le nem vette szemét a billentyűkről, egészen úgy vette a lélegzetet, ahogy megtanulta a kóruson. Úgy éreztem akkor: mégsem minden a szöveg... a tökéletes, hibátlan recitativo. S a hűséges arioso, mely szelíden átöleli a rímek csobogását: talán még nem oldja meg azt a titkot, amit keresünk...

- Messer Claudio, ha kegyelmedet hallom, elszégyellem magam. Mi szerény ünnepi művünkkel nem akartunk *megoldani* semmiféle titkot. Egyetlen estén át szerettük volna megünnepelni az udvarunkat megörvendeztető nagy eseményt. De úgy látom, kegyelmed többre gondol. Szavaiból azt kell éreznem, már foglalkozott azzal, hogy saját maga mutatja meg nekünk: hogyan értelmezi kegyelmed a dramma per musicát. Talán már el is kötelezte magát...

Monteverdi tréfás rémülettel pattant fel helyéről:

- Messere, azt kívánja, hogy ellensége legyek? Elég egy ilyen szó, s Vincenzo őfenségénél vesztemet okozhatja. Kiüzen: legyen kész karácsonyra... nagyünnepre a mi mantuai rappresentazionénk is! Mert a herceg úr nem ismeri az időt... S akkor éjszaka idején vehetem a vándorbotot, szökhetek ilyen feladat elől át Lombardiába... Alázatos tanulólélekkel hallgattam tegnap, amit kegyelmedék műveltek... Ha mindent summázni akarnék, csak egyet mondhatnék: a tegnapi műben egyetlenegy volt, ami hibátlan, s ez a - szöveg. Ha valaha is belekezdenék ilyen műbe, hogy a stile rappresentativo szárnyával repítsem: kegyelmedhez fordulnék, szép szavát, Orfeuszhoz méltó versét kérném el, hogy az én harmóniámnak ez légyen úrnője. Ha elfogadja, messere, ezt a kötést...?

Az előszoba ajtajában megjelent Striggio: a fenség felült már, kéreti a megjelenteket...

15.

Tábor Kanizsa alatt. Csíkokban fut végig a rongyos hó, a nedves, nyers fahasábok gyér tüze mellett körmüket fújják a mantuaiak. Ez Vincenzo herceg új hadjárata. Már bölcsebben, nagyobb gonddal készült neki az utazásnak. Kevesebb selymet, zenészt és grófot hozott, több ágyút, melegebb köntöst, több bort. Ahhoz, hogy elfoglalja a töröktől a hírhedt kanizsai várat - nem kell muzsikus. Többet ér, ha ilyen télbe forduló napokban egy-két hölgy is akad a herceg kedvtelésére... persze, nem otthoni dámák, csak nemesebb kurtizánok.

Az ostrom, mint oly gyakran, felettébb unalmas: a kora tél felrántotta a föld megszokott arcát. Hófúvás után, ha csendesedik az idő, a láthatár peremén elhúznak az apró parasztszánok. Ha erősödik a szél, mindenki ott gubbaszt sátrában, hol hidegen, hol forrón élvezi a boritalt.

Szórakozást a hazai posta jelent, ha egyszer, szentidőben befut. Egy-egy új könyv, ismert s ismeretlen dámák rajongó levelei a hőshöz, zenedarab... madrigál, kancelláriai darabok, melyek arra várnak, hogy a fenség rátegye kézjegyét. Otthon riadtan menekül gyakran ezektől az uralkodói gondoktól: itt minden sor írás, minden „casus" az annyira visszavágyott napsütötte Itáliát tükrözi.

A törökkel birkóznak a néma harcban: ki a szívósabb. Hol fogy el előbb a kenyér s a lovak abraka - kint vagy bent? Az a nyertes. Így bizonyára ma sem történik semmi, ezen a fagyos napon.

Magához húzza heverőágyában a postát. Barbara oly jól ismert, határozott betűi. Hosszú, kissé oktató hangú betűsor. Kedves... de mintha lassan valóban átvenné a „mamma" szerepét... S Agnese? Ő is arról számol be, hogy fia, a marchesino vörhenyt kapott, de szerencsére kilábolt belőle... Úgy ír spanyolul, ahogy Avilában tanították a zárdaszüzeket.

Striggio segít a bontogatásban. Ha unja a herceg kibetűzni az írást, a titkár átveszi tőle, fennhangon olvassa a levelet.

- Lám, Monteverdi is megemlékezett rólunk. De úgy látom, most nem madrigált küld nekünk. De nézd csak, Alessandro, olyan az írása, mintha betűk helyett is kottafejeket rajzolna... Olvasd!

Striggio hangján mindig érzi Vincenzo: szereti-e vagy sem a levél íróját. Ez a játék itt egyenesen szórakoztatja. A kellemes férfihang megtölti a gondosan kárpitozott belső sátor kis térségét:

„Kegyelmes jó Uramnak, Mantua hercegének - a kanizsai táborba!

Fenséges jó Uram!

Ha nem sietnék, hogy Bernardo Pallavicino úr elhunytával esedezzem fenségedhez azért a címért, melyet néhai jó Werth úr viselt s mely elsőbbséget ad zenészeink felett, akkor fenséged gyászunk egyszerű tolmácsolásából csak úgy érthetné, hogy minden kegyessége ellenére félelem tart vissza a kéréstől, épp képességeim elégtelensége miatt. De lehet, hogy fenséged ezt a hallgatást épp ellenkezőleg fogná fel: mint túlzott ambíciót, mely néma ajakkal várakozik arra, amit pedig fenséged egyszerű szolgájaként esedezve kellene kérnem, keresve az utat, hogy elnyerjem kegyét. Hasonlóképp: ha nem igyekeznék keresni az alkalmat, hogyan s mikor szolgálhatok fenségednek, úgy bizonyára oka lenne arra, hogy kimutassa elégedetlenségét hanyagságommal, nemtörődömségemmel szemben, s méltán feledkeznék meg fenséged igénytelen képességeimről, melyekkel mindenkor igyekeztem fenséged fényes ízlésének

kedvében járni motettáimmal s miséimmel. E tekintetben - úgy remélem - nincs talán oka fenségednek panaszra, hisz kimutatta már jóságát s kegyes indulatát a híres s nevezetes idősebb Striggio úr halála után (itt megremegett Alessandro hangja, s Vincenzo úr is kegyes mozdulattal a kereszt jelét rajzolta bőrvértjére), de ugyanúgy szolgáltam tovább Giaches de Werth úr alatt is, majd ugyanez történt a kitűnő Franceschini úr alatt, s végső sorban készségem nem változott akkor sem, amikor e tisztség fenséged akarata szerint Pallavicino urat illette meg. Nem annyira túlzott szerénységből, mint inkább fenséged iránti alázatból s hűségből nem kerestem eddig e helyet, ha megüresedett a székesegyház eme tisztségében, s lehet is, hogy joggal lehetne szememre hányni hanyagságomat: miért nem igyekeztem esengeni e címért nagyobb kitartással s hódolattal. Mindezen okokból s bízva abban, hogy fenséged végtelen jóságával amúgy is szaporítja való érdemeimet - arra kérem, hadd lehessek én udvartartásának s a főtemplomnak zenemestere; ha fenséged hozzájárul ehhez kegyelmének jegyét mutatva, úgy azzal az alázattal fogadom, mely szolga kötelessége - ha kegyelemben részesül s kitüntetés éri oly nagy fejedelem részéről, mint amilyen fenséged. Így hát előre is meghajlok fenséged akarata előtt, s arra kérem az Urat, árassza kegyelmének bő forrását fenségedre, s teljesítse mindazt, amit hűséges szolga kívánhat ura számára érzelmei teljessége szerint.

Kelt Mantuában, 1601. november 28. napján.

Fenségednek legalázatosabb s legengedelmesebb szolgája,

Claudio Monteverdi”

Vincenzo kinyújtotta lábát a párnákkal lágyított heverőn, csizmája orrával ingerelte lusta agarát. Amikor elnémult, Striggio tekintete kérdően nézett a fejedelemre. A herceget mintha éber álomba ringatta volna a levél hömpölygő ritmusa... valamit elhozott Itáliából... hullámát érezte a szomorú kanizsai dombok alatt. A Reggia melege, szép kórusok, madrigál szívét szorongató muzsikája. - Kivette a levelet a titkár kezéből. Striggio, aki ismerte gazdája arcának minden rezzenését, s amúgy is barátjának érezte a távoli Claudiót, kisimította a papírlap behajtott alját, melyet szokás szerint üresen kellett hagyni a fejedelmi responsum számára. Némán nyújtotta a tintába mártott tollat a herceg felé. Vincenzo elnevette magát, hanyatt vetette magát, úgy érezte, most újból meseherceg, aki két kézzel osztogathatja, szíve szerint a kegyeket... igen, ő a „kegyes” Gonzaga, megfontolt, fukar apján túltesz a ragyogásával. Odakarcolta „Fiat”, s alája már félig lehunyt szemmel „Vinc. Dux Mant”. Ez a kézírás, melyet oly jól ismert a kancellária, hogy vonásából következtetnek arra: milyen hangulat töltötte el a fenséget épp akkor, amikor rátette az iratra legkegyelmesebb monográfiáját.

- Írjon neki - *a titolo privato*, nem hivatalbeliként -, Alessandro. Örvendek, hogy karácsonykor már mint maestro de musica fogja dirigálni a nagymisét. Kérdezze tőle azt is, mivel tölti idejét? Gondolt-e arra, amit Firenzében múlt évben beszélgettünk? Igen... az is érdekelne, nyomdába adta-e az új madrigálkötetet, s hogyan szól az ajánlás, nekem-e... vagy a hercegasszonynak? Ilyenkor, látja, bánom, hogy nem hoztam a muzsikusokat ez egyszer magammal. Nem kellene hallgatnom ezt az átkozott, farkasokat bőszítő szelet... Ha ír neki, írja meg, szívem szerint teljesítettem kérését... Ügyes levél, ugye, Striggio? Nem vitte túlságba a hízelgést... inkább úgy forgatta, mint jó vívó a tőrt...

A mantuai kancelláriában - nagyobb hatás kedvéért minden iraton, mely a fenség kézjegyét hordta, feltüntették, hogy a hadba szállt herceg akaratából történik.

„Dum sub arce Canisia contra turcos pugnavit”, írja az udvari történész, s Viani mester, a palota építésze már tűnődik azon, hogyan festik ki a diadalívet ámorokkal, glorietákkal, ha

karácsonyra a fenség hazatér. Igen... most valóban győzelemre számítanak, nem úgy, mint Esztergomban, amikor az ügyetlen főhercegek elpocsékolták a sereg minden lendületét. Kanizsát maga a fenség ostromolja, s hírek szerint már csak napok kérdése, hogy Hannám basa büszke vára mikor kapitulál?

Ha otthon is hagyta zenészeit, két udvari alkimistája most is ott dolgozik a nagysátor elkülönített részében. Már csak napok kérdése az is, mikor kerül ki műhelyükből a háború titkos pora: az egyik mérgező, a másik altató hatású, s bizonyos, hogy néhány lövés után maguktól nyílnak majd ki Kanizsa várának kapui, s a görbe, várba vivő utcák mentén ólmos álomban hever majd másfélezer várvédő janicsár.

Vincenzo elégedetten jön ki a vegykonyhából, kezét dörzsölve dúdolja Marchetto Cara százesztendős vidám frottoláját:

Forse che sì - forse che no
Il tacer nuocer non può.
Forse che no - forse che sì
Non fia il mondo ognor così.

Édes-talányos ének *„talán igen - talán nem”*... sokat leplez... zümmög fülében. Mielőtt eljött, egy éjszakán át dúdolta: ez az éjszaka talán izgalmasabb volt mindegyiknél; a kaland illatát egy unokatestvér csókja tette még forróbbá: Gonzaga lány, forróvérű, hajnalra elbúcsúznak. S lám, a mai postával megtalálja a levelek közt a marchesina írását. A vízkereszti látogatásból - kis Cesare született. Kinéz a sátorablakon át a tájra: olyan, mint valami óriási, hóba rajzolt labirint. Talán az én fiam... talán nem... Hirtelen ötlettel diktálni kezdi a levelet Viani építészhez:

- ...a szoba mennyezetére a leggazdagabb stukkódísz kerüljön... arabeszkek... folyondár, igen... ilyen dekoráció ölelje körül a betűket:

FORSE CHE SI, FORSE CHE NO

megüsse a szemét mindenkinek, aki belép a szobába... Miért néz rám ilyen csodálkozva, messer Striggio? Ez az új mottó. Ezt írjuk rá a győzelmi lobogóra, ha bevesszük Kanizsát. Írjon Claudiónak: ezzel a kezdősorral kérek tőle új madrigált!

Rusworm Hermann grófot, Rudolf császár véres kezű kegyeltjét vezetik be a sátorba. Vincenzo herceg eddig Kanizsa alatt császári fővezér-helyettes volt: nem neveztek ki feléje főparancsnokot. Most a felség úgy döntött, hogy Ruswormot teszi meg első kommandánsnak. Már kezdődik is a vesszőfutás: bemutatkozó rövid látogatás után menten megtartják az első tanácskozást.

Mintha iskolamester lenne, az osztrák gróf úgy leckézteti a mantuaiakat. Maga vizsgálta meg, mily laza, hézagos az őrlánc, sok a beteg, a tisztek maguk járnak a falvakba prédálni.

Vincenzo fülében még ott kereng az édes frottola zümmögése, ám egyszerre elvillan jókedve, lángvörös arccal hallgatja a hatalmas termetű vértes ezredest. Striggio, mintha valamilyen jelentést mutatna, ezt írja egy papírlapra: *kérem, őrizze meg nyugalmát, fenség*!

Éjszaka a mantuaiak megvásárolnak minden szekeret a parasztoktól. A jobbágytelkek gazdái, zsellérek, kisnemesek is előbb kétkedve, majd növő bizalommal forgatják a környéken már ismert mantuai tallérokat, még a *„rara avis”* - az e tájon ritka aranypénz is csörren a fizetőmesterek iszákjában. Hajnalra Vincenzo Gonzaga - immár harmadízben s most már utoljára - elhagyja a felséges császár magyarországi táborát.

Ólmos esőben, jeges utakon indul az ostromtól, betegségektől tizedelt mantuai sereg. A forse che sì - forse che no most mintha a közelgő sorsot példázná. „Csak hazaérjünk Mantuába" - ez a jelszó a török portyáktól veszélyes úton, melyben lépten-nyomon elakadnak ágyúk s szekerek.

Vincenzo Kanizsa alatt ünnepelte születésnapját, szeptember tizennyolcadikán: még akkor nagy, felfeslő keresztény győzelem szent mámorában folyt a lakoma. Most jobb lábában hasogat a köszvény, gyomra terhelt, didereg a prémes köpeny alatt is, az eső becsurog a vért eresztékein. Borostás arcán, szeme alatt táskát formál a bőr, homlokát ráncok szabdalják: senki sem ismerné fel benne Mantua bővérű, kalandra mindig kész hercegét.

Negyvenesztendős. Még tavasszal álköntösben átszökött Lombardiába, hogy felkeresse egy híres kocsmavirágát: nem tudta róla, hogy bátyja jó pénzért vásárolható bérgyilkos. Vincenzo a szép fekete lány kamrájában kóstolgatta a plebejus szerelmet, s közben a fivér spanyol tiszteknek ajánlgatta, hogy illő díjért *elvágja húga kedvesének, Mantua hercegének nyakát*. A spanyol helytartó fülébe jutott a hír, s lovaslegényt küldött a Reggiába: máskor értesítse őkegyelmességét a herceg, ha Lombardiában éri utol a szerelem... A botrány nagy volt, a velencei követ - mint mindent - azt a hírt is megtudta, de Vincenzo ép bőrrel hazakerülve a viharos éjszakából, kedves emlékében dédelgette a kalandot.

Nagyobb fia, Francesco, ez a száraz, könyörtelen princ komor tekintettel hajlik imazsámolyára, ha apja körül felcsap a fáma lángja. Az ifjú herceg nem szoknyavadász, mint az apja: megfontolt, méltóságteljes úriember, bizonyára úgy tekint szőke, mohó, szertelen apjára, mint vásott csodagyerekre, aki a kis országnak rengeteg pénzébe kerül.

Míg veri az ólmos eső - Vincenzónak van ideje, így nyeregben, hullámzó félálomban végiggondolni saját életét. Ez volt talán az utolsó hadjárat, melyet vállalt, hogy bizonyítsa: még mindig ő, Vincenzo Gonzaga, a kereszténység egyetlen felkent lovagja, aki nem akar hódítani, nem vár zsákmányt: egy távoli... tassói eszményképért kockáztatja emberi sorsát s talán országát...

Striggio megsajnálja keserű arcú urát.

- Fenség, mi lenne, ha megíratná ezt a magyar epopeát? Nem, nem gondolok eposzra... Tasso úr meghalt, nincs szükség epigonokra. De másként... drámában talán? A színpadon... egy téren talán, felvágtatnak az ágyús fogatok, zsákmányolt zászlók, török foglyok, akiket még nem váltottak ki... Lovasok robognak, közben egy-egy interludium... zenés közjáték. Talán Grazból írhatna fenséged Follino úrnak: az udvari történész gondja, hogy ékes tollal rajzolja meg, fenséged hogyan foglalta el Kanizsát!

- De Striggio, hisz nem esett el Kanizsa?

- Fenség, itt nem Clióról van szó... csak arról, hogy ha a Fedeli társulata játszik: milyen apoteózissal zárja le a darabot. Valóban az a híre e színészcsapatnak, mely fenséged kegyét élvezi, hogy nincsen párja sehol a világon. Én új, nagy komédiát íratnék fenséged helyében. Ebbe Vincenzo herceg legyen az... megszemélyesítve, aki a kereszténység első lovagjaként hatol be az égő fellegvárba. A valóság, fenség? Miért kedvetlenítené az osztrák tökfilkó szava? Ki hallgat holnap Ruswormra? A világnak színpadról kell megtudnia: mi a való. S így ismeri meg majd ezt a valóságot a Serenissima is, ha a követ megírja jelentését a rappresentazionéról. Ugyanis... ezzel megelőzhetné fenség azt, hogy a velenceiek abból értesüljenek magyar hadjáratunkról, amit a bécsiek hazudnak. Talán hetek alatt kellene megíratni s előadatni a Fedelivel... Sub arce Canisiae... fenség, jó cím lenne... De zene is kellene.

- Csak egyetlen ember van, aki a meztelen szót a zene bársonyába öltözteti...

- Fenségednek egyetlen szavába kerül, s Monteverdi kipróbálja itt is művészetét. A partitúrát... talán... vállalnám... Már úgy is szerettem volna kérni fenségedet, adjon engedelmet arra, hogy egy dramma per musicához én írjak szöveget. Apám tanított...

Kietlen határtáj, sávos esőfoltok, amint verik a szürkülő hóbuckákat. Milyen könyörgőre fordult egyszerre Alessandro másokkal szemben oly csúfondáros hangja...

- Bene... bene... ha majd hazakerülünk. Beszélünk mindezekről. Ha ír Follinónak: megüzenheti - mire hazaérünk, készüljön arra, hogy megünnepeljük a kanizsai győzelmet. Hogy elesett-e vagy sem a vár? Nincs jelentősége: forse che sì - forse che no... Száz év múlva ki tudja majd: ki vette be Kanizsát?

16.

Lelio Arrigoni, Mantua római követe vasárnaponként különös lesre indult. A fenség saját kezű levelében meghagyta, hogy járjon el énekes nagymisékre, s figyeljen arra, nem rejt-e a kórus, vagy akár a hívek kara valamilyen rendkívüli énekest. „Ha kell, írta, vesztegesse meg a sekrestyéseket: nincs-e férfiasságát vesztett csengő szopránú kórusfiú... vagy bársonyos hangú leányka, akinek művészetét a környék már ismeri...”

Épp a Piazza del Popolón ment keresztül Arrigoni, ahol ura számára néhány képmásolatot rendelt. Amint elhaladt a templom kapuja előtt - orgonaszó ütötte meg fülét. Ahogy kivette a zengő hangból, épp az Agnus-nál tarthattak. A szenteltvíztartónál megállt. Ebben a pillanatban csodálatos szoprán hang töltötte meg a templom reggeli térségét: az Agnus kiemelkedett a kórusból, tündökölt, magasságokba röppent, hogy visszahulljon s újból emelkedjék. Megbűvölten, mozdulatlanul hallgatta így végig messer Lelio a misét. Már ismerte a szegényes kórus tagjainak a hangját, az intonáció erejét s biztonságát - bár nem láthatott fel a kórusra, tudta, hogy a szoprán hang birtokosa csak egészen fiatal lány lehet. Amikor lassan lejöttek a kar tagjai a csigalépcsőn, a környékbeli asszonyok, néhány kivénhedt pápai énekes között nem volt nehéz felfedezni a nyúlánk, félig gyermekként öltözött leánykát, aki jókedvűen, de az éneklől még kifulladtan lépett ki a templom oldalajtaján.

Egy vékony ezüstpénzbe került - egy órán belül mindent megtudhatott a lányról. Caterina Martinelli - a környéken mindenki csak Caterinucciának becézte - istenfélő szülők gyermeke, harmadéve megbecsült szopránja a templomi énekkarnak, hétköznap segít az otthoni háztájékon: az apa őszentségének hivatali embere, sókamarai ellenőr. Lelio Arrigoni még aznap délután meglátogatta a szülőket. Óvatosan igyekezett megtudni, hogyan boldogulhat az apával, ha a lányt udvari szolgálatra kell majd megszereznie. Minden jobb római kispolgárházban akadt valamilyen lantféle, esetenként udvarról udvarra hömpölyögnek az énekek. Caterinuccia szívesen, úgyszólván kérés nélkül zendített rá kedves római frottolákra, melyek itt vertek gyökeret, a Piazza del Popolo szegénykörnyékén. Amikor Arrigoni este hazaballagott, tűnődött, várjon-e, míg egy-két hét alatt összegyűlik annyi államügy, hogy rendes postára teheti, vagy a nagyobb hatás kedvéért menesszen-e Mantuába tüstént lovaslegényt.

Vincenzo vadászat után s lakoma előtt állt, amikor betoppant a római futár. A kancelláriában elmondta, hogyan hajszolta lovát, mily gyorsan tette meg az utat az Urbs s Mantua között, hogy hamarább hozhassa meg a nevezetes hírt. Mire Arrigoni levele a fenség elé került, Vincenzo már komor arccal ült vacsoraasztalánál. Hízott lábába befészkelte magát a köszvény, e pillanatban nem érdekelte a népes udvar egyetlen hölgye sem. Arrigoni nyájas szavú, ügyvédből lett diplomata volt, aki tudta, hogyan kell sokat sejtető szavakkal kínálni a portékáját. A herceg maga elé idézte a lovaslegényt.

- Láttad a lányt?

- Uramat elkísértem házukba, fenség. Beszéltem is a tiszteletre méltó Caterinuccia leányasszonnyal... Még majdnem gyermek... de már nagyon szép és milyen szépen énekelt...

Az asztaltársak, akik szorongva érezték a herceg mogorva kedvét, egyszerre megkönnyebbülhettek: Vincenzo szeme megelevenedett, beszédes lett, mosoly áradt arcáról, s saját fenséges kezével adott a legénynek egy aranypénzt. Gyors vacsora következett, utána tollba mondta Arrigonihoz szóló válaszát. A legény aludja át az éjszakát, s reggel induljon vissza, az Örökváros felé.

Először jönnek - írta - az erkölcs szempontjai. A lány udvari szolgálatra csakis akkor jöhet számításba, ha három orvos (közöttük legalább egy őszentsége doktorkalapot hordó fizikusa legyen) egybehangzóan írásban bizonyítja, hogy a Martinelli lány hajadon még, érintetlen. Míg e dokumentumot messer Lelio nem látja, ne is bocsátkozzék tárgyalásokba. Róma nagy... sok benne a gyanús idegen, aki nem szokta kímélni a tisztes erkölcsöket. Ha ez a feltétel teljesül: kezdhet hozzá a követ a további tárgyalásokhoz. A fenség úgy gondolja: a leányt egy-két évig iskoláztatni kell, míg kiművelik kellőképpen hangját, s utána állhat csak udvari szolgálatba. Még nem döntött: vajon Firenzébe küldi-e a lányt, a Camerata valamelyik tagjához, vagy Mantuában, saját felügyelete alatt gondoskodnak taníttatásáról.

Még aznap este kiszivárgott az udvarba a nagy hír. A Galleria degli Specchiben kisebb ünnepséget tartottak, itt már a szemben álló udvari pártok latolgatták: mit jelent majd ez Madama Europa s Madama Sabina szempontjából. Morosini, az új velencei követ még aznap este beszámolt heti jelentésében a Martinelli ügyről, s ugyanakkor felkérte római kollégáját, hogy tájékoztassa mindarról, amit ez ügyben a Signoria hű sáfára megtudhat, de kívüle senki sem. Az udvar megpezsdült: a „de politicis" unalmas hullámai után végre valami nevezetes, említésre méltó ügy kerekedik.

Reggel Chieppio úr, aki szerette, ha túlzott hódolattal kancellárnak szólítják, előterjesztést tett urának:

- Fenség, nem tanácsolnám, hogy az ifjú hölgyet Firenzébe küldjük iskolába. A Medici-udvar nagyon irigy: ha valóban oly kitűnő hangú a lány, valamilyen ürügy alatt megakadályozzák távozását. S ezenfelül gondoljon fenség a Cacciniekre. A három lány, ha megtudja: komoly vetélytársra akad... az apjával együtt mindenre képes... Emellett felesleges költség is lenne Toszkánában neveltetni...

- Ilyesminél a pénz nem jöhet számításba, Annibale!

- Fenséged kedvetlen, ha a státus súlyos helyzetéről beszélek... bocsásson meg nekem. De nem látom be, hogy miért ne képezhetnénk idehaza a lányt, amikor fenségednek akaratából itt él Itália egyik legnagyobb zenemestere.

- Claudio?

- Neki vállalnia kell a lány tanítását. Ezzel, fenség, mindenki jól jár majd. A Romanina, ahogy itt becézik, már beköltözik a Cattaneo-házba, fenséged annyival emeli az új maestro di musica hópénzét, amennyibe a lány ellátása kerül. Nincs külön költség... s fenséged, úgy mondhatnám, kegyesen s közelről figyelheti, hogyan folyik az oktatás... a leányka művészete miként bontakozik ki plebejus burkaiból.

- Persze, hátralékba' vagytok Monteverdinél is?

- Nem egészen három hónap lesz... De a napokban adtam valami előleget. Köntösét mutatta. Valóban, fenség, igaza van: a maestro di musica nem jelenhet meg az udvarnál rongyos könyökkel. Ez az egyetlen érve, mely meghatotta a kancelláriát.

- Mielőtt döntök, beszélek előbb Monteverdivel.

- Ahogy jöttem a zenészek szárnyáról, hallottam, próbálnak. Csak úgy zengett a pavane. Hívassa, fenség...

Hajadonfővel jött, kihajtott inggallérral, csipkék nélkül, zekéje könyöknél valóban pirossal volt foltozva. Vastag harisnyát, nehéz csatos cipőt hordott: a zenészek így járnak a Reggia hátsó ajtaján a próbára. Amikor Chieppiót látta, szorongás fogta el, miféle udvari ügy lehet, ami nem tűr pillanatnyi halasztást, annyit sem, hogy a Reggiában levő fekete bársonyköntösébe

átöltözzék. De ahogy a fenség arcára pillantott látta, nincs semmi, baj. Mantua hercege kegye teljességében ez egyszer tegezte:

- Claudio, te is hallottál arról a lányról, akinek torkában Európa legnagyobb aranykincse rejlik? De még salakos... bizonyára salakos. Lelio Arrigoni, aki hallotta, nem elég jó muzsikus ahhoz, hogy mindent megfigyeljen. Érted-e, miért hívattalak? Nem is kell talán tovább mondanom... Igen, vedd úgy, mint gráciánk jelét. Rád gondoltam. A lány, úgy írják, még majdnem gyermek, de hangja már tökéletesen a helyén van. Mégis, ebben a korban oly könnyű elrontani, ha hibás iskolát kap. A lányért máris versengenek. Úgy hallom, Caccini úr maga esedezett, hogy ő taníthassa. De én csak az én Monteverdimben bízom. Vállalod, Claudio?

- Fenség, kegye nagyon váratlanul jött. Végre is, hátha Arrigoni őkegyelmessége tévedett? Ki biztosíthat bennünket arról, hogy fenséged szavával élve, a lány torka valóban thesaurumot rejteget? Ebben a korban...

- *Ma* még nem várok csodát tőle. Neked kell kicsiszolnod, hogy egy-két esztendő múlva ő lehessen Itália legnagyobb énekesnője.

- Fenséged óhaja parancs. Tanítani fogom.

- De ez még nem minden, Claudio. A tanítvány ne váljék el mesterétől. Legyen felügyelete alatt... Egész napon át. Lelio azt írja, hogy szerény, de tisztes származású, nem sokat tanult eddig, úgy dalol, mint az erdei madár. Úgy döntöttem... igen úgy szeretném, ha a te házadban laknék a Romanina.

Felkapta fejét: a herceg látta, hogy elönti a maestro arcát a vér. Nem emlékezett arra, mikor látta ilyen indulatban. Chieppio is észrevette, közelebb jött, hogy ha kell, meghúzza Monteverdi köpenyét.

- Fenséged kegye megtisztel, de kérek engedelmet arra, hogy szívem szerint őszintén beszélhessek.

A herceg kissé kelletlenül mondta:

- Úgy hittem, örömet okozok önnek ezzel a hírrel? Beszélhet!

- Fenség, esedezem gráciájáért... nem ma jöttem a Reggiába. Messer Cattaneo is ismeri a szokásokat... Nem is tudom, hogy mondjam, fenség... de a legnagyobbak sem tisztelik mindig a szent parancsolatokat... Szegény ember vagyok, fenség, de nem vagyok alattvalója. Kegyes engedelmével elmegyek, ha olyasmire kényszerülnék, ami sérti az erkölcseimet. Nagyon szerény porta a Cattaneo-ház. De tiszta ház. Oda nem jöhet senki, aki megsérti a hajlék erkölcseit. Fenséged bölcsessége megérti, mire gondolok.

A herceg elmosolyodott. Arcán nem látszott bosszúság, inkább érdeklődő, nagyúri leereszkedés. Pompázva, páváskodva mondta:

- Úgy tudom, Claudio, nektek nincs okotok panaszra. Nem hinném, hogy madama Claudia erényét valaki valaha megsérteni igyekezett volna. Ha valakit legmagasabb köreimből elragad a szenvedélye: eléri a büntetés. De ha te egyenesen rám gondoltál, erre is adhatok feleletet. Nem azért veszem szolgálatomba a lányt, hogy szeszélyemet töltsem rajta... hogy gyakoroljam a fejedelmeknek kijáró jus primae noctist. Azt akarom, hogy a lány *remekművé* váljék, akinek hangja Mantua udvarának dicsőségét hirdeti. Nem láttam... nincs vele más szándékom. Ezért szeretném, ha a kísértések elől a te tisztes házadba kerülhetne... Hisz ketten madama Claudiával megoszthatnátok nevelése dolgát.

- Fenség megtisztelt őszinte szavával. Alázattal kérem, adja a férfiszavát: míg a lány az én házamban él, oda senki... de senki férfiember engedelmem nélkül nem teheti be a lábát, s a lány engedelmem nélkül nem hagyhatja el a hajlékot. Kimondom, fenség, teljes *patria potestast* kérek, atyai hatalmat, melyet senki - még fenséged sem - csorbíthat meg. Csak akkor vállalom, fenség, nem másképp!

Vincenzóban küzdött az isten kegyelméből lett uralkodó gőgje az ösztönös csodálattal, melyet a nálánál erkölcsösebb férfi, a váratlanul bátran, tiszteletre méltóan viselkedő Claudio iránt érzett. Könnyebb végénél fogta meg a dolgot, igyekezett enyhíteni a pillanat súlyosságát. Chieppióhoz fordult:

- Ugye, nem kell ilyen komolyan venni mindent, Annibale, mint a mi Claudio barátunk teszi? Hát jól van, barátom, megkapod az atyai hatalmat, lovagi s fejedelmi szavam szerint. De te magad is tartsd be, Claudio. Fiatalabb vagy nálam, s úgy hírlik, nagyon szép a Romanina... Vállalod?

Fél térdet hajtott, mosolyogva. Győzött a herceg felett.

Amikor magukra maradtak, Vincenzo Chieppióhoz fordult: nem ment könnyen... De a lány most már jöhet!

Mosolygós kék szemmel nézett a világba, szőke volt, így kitűnt a sötét hajú római lányok közül, a fürtök vége kicsit bodros volt: ez lehetett anyjának szicíliai öröksége. Kislányosan, a pápai város szemérmes divatja szerint öltözött. Hogy milyen az alakja, azt majd csak akkor lehet megtudni, ha engedelmesen simul hozzá a mantuai udvari köntös.

Rengeteg nehézség, sok-sok alkudozás előzte meg Caterina Martinelli utazását. Az apa konok, szívós római volt, így Lelio mester heteket töltött, amíg tisztázták a „kontraktus" minden egyes részletét. A kislány megállta az előírt próbát: tudós doktorok bizonyították ártatlanságát, így a hercegen volt a sor, hogy szép kerek összeggel biztosítsa Caterinuccia jövendőjét. Az apa ájtatos nevelést, illő tartást kötött ki s ezenfelül állandó járadékot a szülők számára; ez már engedmény volt, mert kezdetben ahhoz ragaszkodott, hogy az egész Martinelli család mindenestül Mantuába költözzék.

Komoly nehézséget jelentett a szentszék távozási engedélyének megszerzése is. Bár a pápai énekkarban nőszemély nem vehet részt, s így nagyjából mindegy volt, hogy Rómában eggyel több vagy kevesebb a külvárosi kórusénekes - a bíboros kollégiumban mégis akadt néhány Gonzaga-ellenes kardinális, aki a mantuai udvar ledér híre miatt ellenezte, hogy erkölcsi romlásba engedjenek egy tisztességes nőszemélyt. Így lett „casus" a dologból a Curiánál: Vincenzónak néhány régebbi függő ügyben engedményt kellett tennie, hozzá kellett járulni több vitás egyházi stallum betöltéséhez: amikor így már minden rendeződött, Lelio Arrigoni megkapta a pecsétes írást: a kislány távozhatik Rómából.

A szülők - ez is benne volt a kikötésben - elkísérhették lányukat Mantuába, s ott részt vehettek az elhelyezkedés izgalmaiban. Utána azonban - a herceg költségén - vissza kellett Rómába utazniuk. Így értek a Gonzagák székvárosába, este - az udvar legnagyobb kíváncsisága közepette. De a fenség kimondta: senki sem közelíthet a lányhoz, míg nem találja meg jövendő otthonát.

Striggio vitte ki udvari hintón a Martinelli családot. Már tudták, kinek házába kerül Caterinuccia, ki lesz apja helyett az apja, anyja helyett az anyja, arról is tudtak: gyermek is van a házban, kisfiú, három-négy esztendős. Monteverdi megtanulta apjától, hogy hagyni kell, míg a vendég körülnéz, lecsillapodik izgalma, pihen egyet a fogadószobában. Martinelliék

csodálkozva nézték a sok hangszert: clavicembalót, sarokban a violákat, fúvós hangszereket, polcon lantot meg egy hárfát. A falon kerek török pajzs, kúpja s görbe kard díszelgett festői csoportban: Claudio magyarországi hadizsákmánya. Az ablak mellett egy sárgás krétarajz, alatta három betű: P. P. R. - ezt Antwerpenben szerezte, amikor a fenséggel együtt meglátogatták Rubens otthonát. Egyszerű szoba a mantuai főurak pompájához viszonyítva, de Martinelliéket mégis megcsapja itt valami abból az udvari levegőből, melybe a kislány majd belekerül. Az asztalon Claudia remeke: mézbe sütött lombard pogácsa, kristálykancsóban bor, velencei poharak.

Claudia fogadja először az érkezőket. Felméri egyetlen szemvillanással, művész tekintetével a kislányt, kedves, tiszta arcát, kissé gömbölyű alakját, majd a Martinelli párt, akik úgy állnak gyanakodva s mégis boldogan, mint akiknek van vesztenivalójuk: egyszer egy életben üstökön ragadták Fortunát.

A kislány lesütött szemmel mondta el a betanult bókot. Claudia, aki újból gyermeket várt, még mindig átszellemülten szép volt, de utóbbi időben soványodott. Ritkábban énekelt, inkább csak a nagy ünnepeken, mióta férje a maestro titulusával ékeskedett. Madama Claudiából lassan Signora Monteverdi lett, akit csak egy lépcsőfok választ már el az udvari nemesasszonyok rangjától.

Claudia körülvezette Martinelliéket a házban, megmutatta a kertet, a kislány külön szobáját, melybe sok-sok virágot rakott. Mire visszakanyarodtak, már mosolyogva jött feléjük a maestro. Dús, őszbe csillanó hajával, finom, hosszú arcával, léleknéző szemeivel szinte kortalan, tiszteletet parancsoló férfiember volt, aki iránt a Martinelliek mindhárman ösztönösen bizalmat éreztek. Már időközben megbeszéltek mindent, hogyan tanítják éneken kívül Caterinucciát más, világi tudományokra is, ki gondozza majd lelkét, hogyan lesz ellátva... s minthogy Claudia rangja szerint udvari énekesnő volt, óvatosan érdeklődtek a szülők a kislány kilátásairól is.

Caterinuccia visszaérkezik szobájába: odahaza, az ínséges római bérelt lakásban az egy szobát testvéreivel kellett megosztania. Itt külön kis clavicembalót kap a szobájába, hogy gyakorolhasson napközben, néhány jámbor könyv is van az ablakpárkányon, minden tiszta, világos, takaros. Nehézkes lépésekkel jön a „nagyapa", Cattaneo: az ő kemény lombard beszédét alig értik a rómaiak: Claudia asszony közöttük a tolmács, egy pohár bor után vele is összebarátkoznak.

Cattaneo kérésére még egyszer kimennek a kertbe, mert nem látták még a tehenet, kutyát, kocsilovakat. Caterina egyedül marad a szobában a maestróval, akiről valami gonosz nyelv azt súgta neki reggel, a Reggiában „varázslómesterhez kerülsz". Fél is tőle... vonzódik is hozzá: olyan mély a mester szeme tükre, mint Nemi tavának vize. S a varázslómester tétován, kicsit félénken ül szemben leendő gyámleányával, aki már nem gyermek s még nem udvari dáma, mosolyog rá, leüt néhány akkordot, végigfut ujja a billentyűkön, mind a ketten megtalálják most egymást, nagyon halkan, kedvesen mondja „énekelnél nekem valamit, Caterina"? A kislány csak az orgonát ismeri, elbűvölten nézi a könnyed kecses zeneszerszámon sikló ujjak játékát. Leheletesen mond egy kánontöredéket, utolsó vasárnap énekelte, amikor a kedves, otthoni Madonnától énekben búcsúzott. Sokan sírtak a templomban, környékbeli ügy lett, hogy a mantuai sárkány elragadja Caterinucciát. Most olyan jó, hogy a mester mindjárt ismeri, intonál... eltalálja a hangot, melynél oly könnyű belekezdeni... már nem is fáradt... pihen azzal, hogy énekel, mint a madár, ahogy ösztöne diktálja... úgy veszi a lélegzetet, iskolázatlanul, szelesen.

Nincs vége... mert utána halkan lebben el egy római madrigál kezdősora: a mester valóban varázsló, hiszen ezt is ismeri... már mosolyogva ölelkezik tekintetük... egy bólintása jelzi, mikor kell bevágnia, s míg énekel, az ajtóban megáll Claudia, s halkan, nagyon halkan, hogy a kislányt ne zavarja, átveszi a második szólamot - Caterina felnéz rá, szemét elfutja a könny, azon keresztül mosolyog. Így ér véget a dal, s a kislány most elfelejti, mire tanították Rómában, s odafut Claudiához, szoknyájába fúrja arcát, sír is nevet is, s elkapja kezét, csókkal illeti. Utána odafut Claudióhoz, neki is kezet csókol, mintha papi személy lenne:

- Köszönöm, don Claudio... - mondja római titulussal.

- Isten kegyelme legyen veled hajlékunkban, Caterina - mondja halkan, komolyan a férfi, mint aki áldást oszt. Egy percig így állnak, megilletődve, hármasban. Kint felhangzik a harsány beszélgetés zaja: Giacomo Cattaneo jön be a két Martinellivel.

17.

Megrendelt postakocsin érkezett Mantuába az ifjú ember, s amikor megállt a hintó a Colloredo-palota előtt: fedetlen fővel szaladt le a gróf úr majordomusa, hogy üdvözölje a messziről érett vendéget. Pietro Paolo Rubens hatalmas tollas kalappal, oldalán karddal ért fel a gyertyafényes első emeletre: a „piano nobile”-n kigyúlt a gyertyacsillár, s a húszévesnél nem sokkal idősebb flamand festőt úgy fogadta a ház ura, mint rangjabeli személyiséget.

Velencéből érkezett. Az olasz nyár lebarnította arcát, kiszívta, szőkévé varázsolta vöröses haját. Ruganyos, de méltóságteljes volt járása, s egész habitusában tökéletes lovag benyomását keltette. Velencében már sokat lágyult Antwerpenben mestertől tanult északi olaszsága, csak annyi maradt belőle, hogy kissé keresettebb, költői veretű fordulatokkal szeretett élni, amit általában megmosolyogtak a harsány, természetes lombardok.

Nem úgy jelentkezett a Reggiában sem, mint alázatos szupplikáns. A Colloredo-palota majordomusa s két apródja vitte előre küldött ajándékait a hercegnek: egy Velencében készült saját kezű Tiziano- s egy Veronese-másolatot, mellette egy kisebb saját festményét, mely ebédlőjelenetet ábrázol, csendélettel, madárral, ebekkel.

Chieppio miniszter, amikor végigment a Galleria degli Specchin, hogy megszemlélje: minden rendben van-e a péntek esti zeneünnepségre - meglátta a folyosó közepén díszhelyre akasztott képeket.

- Sok pénzükbe fog kerülni ez a flamand, Alessandro!

Striggio mosolygott. Tudta: a fenség tegnap este óta valósággal lázban ég, mióta meghallotta, hogy Rubens megérkezett. Igen, a fenség előre figyelmezteti minden udvari emberét - nehogy megbántsák az ifjú mestert azzal, hogy az itáliai piktúrát dicsérvén, szokás szerint leszóljanak mindent, ami flandriai, spanyol vagy német vászon, táblakép. Pietro Paolo Rubens, aki már odahaza is elismert mester, ifjú kora ellenére ragyogó gyémánt lészen Mantua udvarában.

- A zenészeket is alig tudom fizetni, most még egy új száj jön, amit be kell tömnöm... S nem is olyan kevéssel, mint amennyivel beéri Claudio!

Ballag végig a hosszú, ragyogó termen, szolgák, testőrök, apródok mélyen meghajolnak a kis állam minisztere előtt. Igen... ez a bűvös péntek, mely Mantua udvari életének summája: már lassan érkeznek a fogadóterembe a dámák, papi emberek, lovagok, mindenki találgatja - ilyenkor ez a vezető téma -, milyen lesz a mai est programja. Természetes, hogy ezúttal mindenki mégis leginkább az új jövevényre kíváncsi, a felfutó csillagra Mantua egén. Madama Sabina, a mai est művésznője már megérkezik teljes pompájában, vörös hajkoronáján csipkék, ékköves csatok, művirágok ragyognak. Végigsétál a tükörfolyosón, s csodálja önmagát, ahogy uszályát elkapja a kandeláberekből kibontakozó fény.

Rubens Striggio oldalán tűnik fel a fejedelmi lakosztályokhoz vezető folyosón. Hatalmas brüsszeli csipkegallért hord, széles flamand kalapot, fekete patrícius köntöst, kardot, csatos cipőt. Spanyolos előkelőség áradt belőle, nem volt köntösén egyetlen hivalkodó színfolt, mely sejteni engedné, hogy színek mestere. Mielőtt Mantuába érkezett - néhány hónapot Velencében töltött, ahol áhítatos lélekkel másolta a nagyok képeit. Tiziano varázsa, színpompája, kompozícióinak hallatlan bősége őt is éppúgy lenyűgözte, mint mindazokat, akik északról érkeztek. Velence csak átmeneti stáció volt, itt addig maradt, míg tartott az a kevés pénz, amit anyja - elutazása előtt - összekapart. Szent Márk városában átalakult. Levetette a flamand nehézségeket, néhány jóakaratú nemesúr tanácsait követve tökéletes udvari emberré vált, leereszkedő,

mértéktartó, nyájas maradt, s ha kellett, egy fokkal „spanyolosabb” lett grandezzájának a valódi kasztíliai uraknál.

A fenség még késett. Ezek voltak a legszebb, legizgalmasabb percek a Galleria degli Specchiben, amikor már a közeledő ünnepség feszültségében él az udvar, egymásra találnak a párok, legyezők mögött zajlik a fullánkos emberszólás, megvitatják az új ruhákat, mindig akad egy-egy olyan vendég is, aki most tért vissza távolabbi útjáról, s a részegítő, édes morajlás csak akkor csendesedik el, amikor az udvarmester koppanó botja jelzi a fenség érkezését.

Fehér selyembe öltözött: ez egyik kedvenc színe, bár így testesebbnek látszik, mint a sötét színű díszruhában. A herceg szeme végigszalad a kétoldalt bókba görbülő párokon, s felfedezi Rubenset, aki tollas kalapját kezében tartva adja meg az udvari tisztességet. Egy mozdulattal magához inti - s ez a legnagyobb kegy, amikor a fenség végigmegy a Gallerián sétálva, mosolyogva, majdnem tánclépésekben, az est kegyence ott halad bal oldalán.

- Szegény Tasso soha nem részesült ilyen megtiszteltetésben - mondja szomszédjának Carlo Rossi, aki kissé a rokon jogán is bírálni szokta a herceg indokolatlan szeszélyeit.

A festő felemeli szemét, s hirtelen mozdulattal megáll: ebből a perspektívából foghatja csak át a mennyezetképeket, melyeket Giulio Romano tanítványai festettek mesterük nyomán. „Kissé mintha élettelenek lennének az alakok”, mondja könnyedén, majdnem mentegetőzve a herceg, s feszülten figyeli, mit mond vendége. De Rubens szótlanul, mosolyogva halad a herceg mellett, míg Vincenzo egy pillanatra meg nem áll a Galleria túlsó hajtásában. Hirtelen felszegi fejét. „Ma kissé később kezdjük a zeneestélyt” - veti oda kamarásának, s már nyílik az ajtó, bent járnak mélyen a hercegi lakosztályokban. A gyertyák csak foltokban dobják a fényt: Pietro Paolo egy sarkot lát, drága faburkolaton Flandriában szőtt olasz-rajzos kárpit lóg. „Giulio Romano” - veti oda a herceg, egy pillanatra megállnak, de már vezeti tovább a nyugtalan Vincenzo, ott állnak a hercegasszony palotaszárnyának bejáratánál - ezek Eleonora szobái, mellette a törpék parányi birodalma: bútor, faliszőnyeg, edény, ajtó s kilincs - minden olyan, mint élő babaház, egy ajtó, s a törpék kápolnájában parányi örökmécs világítja meg az arasznyi oltárt.

Kikerülnek a *Galleria della Mostrá*-ba: itt már a féktelen Giulio vágtató képzelete az úr: felcsap... s kihamvad belőle mesterének, Raffaellónak lángja. A gyenge s nyalábos fényekben Rubens hátakat, görbülő testeket, árnyékba fulladó torzókat lát, nem lehet így, este, összefogni a kompozíció egészét. „Majd holnap, nappal megnézi, messere.” Egy szobor márványára esik a gyertyafény. Nem látja, a mantuai föld vetette-e fel a kincset, vagy másolat csak, melyet valamelyik Gonzaga Rómából hozatott? Még néhány lépés, míg a Sala Grandén át kijutnak a füves udvarra. A hömpölygő márványdekorációt, kecses íveket, szeszélyes vonalakat itt elfújja egyszerre a középkor lehelete. Ott áll barna, kemény pompájában a Castello - ahogy Itália kis tirannusainak képzeletében testet öltött: vörös bástya, tornyok csapóajtókkal, láncra járó kapu, fedett folyosók... torony körüli gyilokjáró, majd szelíd, lépcsőtlen emelkedő: itt lóháton is fel lehet jutni az emeletre.

- Főnixmadárnak mondták... Isabella d’Este lakott itt...

Olyan áhítatteljes volt a herceg hangja, hogy az ifjú mester meglepetten tekintett rá: egészen átszellemült Vincenzo arca: őseit idézve a Gonzaga-sors emlékei között bolyong. „Fáklyát!” A fenség maga kapja kezébe a füstös szerszámot. A Castello magányos, elhagyatott épület, melyben most nem lakik senki, egyetlen gyertya sem világítja meg. De már karon ragadja Rubenset... egy pillanatra tétovázik a homályban. A testőr némán követi urát. A címerek termében sötét rámájú kép - csak a felfutó fáklyaláng bontja ki az arc vonásait. „Hozz még egy fáklyát!” Most két oldalról fut fel a mosolygó Isabella arcára a fény:

- Dédanyám hatvanesztendős volt, amikor ezt a képet festette Tiziano!

A sötét, merev főkötő-kalap alól lassan varázsszerű talányossággal bontakoznak ki az arcvonások. Gyönyörű száj, finoman ívelt szemöldök, valami majdnem orientális puhaság; majd lecsúszik a fény a puha váll fekete bársonytengerei közé, gyöngyök s áttetsző selymek pompájába. Milyen lehetett ez az asszony, aki hatvan éve ellenére sem mondott le a ragyogás művészetéről, melyet egy hosszú életen át, minden percében gyakorolt? A mester keze nyilván elsimította a redőket, puhább s teltebb ritmust adott a vonásoknak, talán felszította még jobban a vásznon Isabella szemének annyiszor megénekelt ragyogását - de így is, ahogy két egymásba harapó fáklyaláng közt előtáncolt a halott Isabella -, a flandriai mester megbűvölten nézte Tiziano művészetét: gyermekkorában leszámolt már a korabeli babonákkal, s most mégis borzongva állt szemben ezzel a megfoghatatlan varázzsal: újból a szellemjárta ház kisfiújává válik, akinek apja abba pusztult bele, hogy egy hóbortos, már nem fiatal hercegnőt szeretett.

Vincenzo bevonta Pietro Paolót az ablakmélyedésbe. A testőr állt két fáklyával kezében, mereven a kép előtt. Mintha féltett titkot bízna új barátjára, úgy suttogta:

- ...A természetben nincsenek csodák: dédanyám valóban hatvanesztendős volt, amikor a mester festette... de nem egészen őt, a hatvanévest. Federigo Gonzaga, a fia, akarta, hogy anyja képét virágának teljességében örökítse meg Itália legnagyobb mestere: míg élnek Gonzagák, ez legyen a házi szentély, ahol leborulhatnak Isabella töretlen ragyogása előtt. De amikor Tiziano eljött - már csak az éltes asszonyt láthatta. De dédanyám emlékezett arra, hogy fiatalasszony korában Francesco Francia festett róla arcképet, melyet különösen szeretett. Emlékezete szerint jó negyedszázaddal azelőtt ő maga adta kegye jeléül a képet Ferrarába, bizonyos Zaniello úrnak... Az örökösök nagy vonakodva a végén mégiscsak kölcsönadták a Francia-portrét... De már akkor sem volt jó üzlet a mantuai udvarnak valamit kölcsönadni, messere! Tizianónak... az isteni mesternek talán nem is nagyon tetszett a megbízás, hogy ő most - Franciát másolja. Három teljes évbe került, amíg elkészült a képmás...

- Fenséged mindezt honnan tudja?

A sarokban kis gyöngyházzal ékesített szekrényke. Vincenzo, mint aki gyermekkora óta ismeri a Castello minden titkát, felpattant egy rugót - fakókék, arannyal átszőtt párnán Isabella megsárgult levele. Halkan olvassa:

„...annyira tetszik nekünk képünk, melyet Tiziano mester festett - hiszen már el sem tudtuk képzelni, hogy valóban ilyen szépek voltunk életünknek ebben a korában, melyben ő ábrázolt bennünket..."

Rubens halkan megszólalt:

- Ha fenséged megengedi, holnap hozok ide festéket és vásznat. Legyen még egy kép a nagy őrgrófnőről: Francia szemével, Tiziano kezével, Pietro Paolo Rubens alázatával...

Szótlanul mennek tovább. A herceg arcán még erősödik a különös, ünnepélyes, majdnem szakrális vonás.

A teremben először a „Titkár" kopasz fejét, horgas orrú profilját pillantotta meg a falon. Talán Júdást is festhette volna így freskóképen *Mantegna*. Mantua egykori ura merengőn, majdnem szomorú tekintettel fordul hű szolgája felé: e mindenre kész szekretáriustól hallja a világ híreit. A herceg szavára percek múlva lobogott minden gyertya a *„jegyesek szobájában"*, s a fáklya füstös világának derengése után ragyogó fény árasztotta el a két hatalmas faliképmezőt.

Rubens hirtelen emlékezett arra, hogy nemrég járt Páduában, Mantegna egykori házában, ahol a rég elhunyt mester leveleit mutogatták a rokonok. *„...E levelünkkel* - írta Mantua őrgrófja a páduai mesternek - *viszi a lovaslegény az elmaradt harminc dukátot, egy darabig majd kijössz belőle... ezután bővebben akarunk gondoskodni rólad..."* De már elűzte az emlékeket, s előtárult a maga mélységes valóságában a freskómezőkről a másfél százada halott Gonzaga-világ.

A kandalló felett: Lodovico s családja - a másik freskómező Francesco bíboros érkezését ábrázolja. A kis terem ívekre bomlik, melyek kecsesen viselik a mennyezet terhét: alatta, mintha ma is élnének, a házigazda természetes biztonságával mozognak a quattrocento Gonzaga-ősei. Borotvált, klasszikus arcú férfinép, nyugodt vonalú, gazdagon redőzött köntösökben. Lám, a Titkár most átveszi ura parancsát, a vaskos Brandenburgi Barbara főkötője alól kiragyogó tekintetével figyel. Mögöttük a legidősebb fiú, Federigo... Vincenzo szava fellapozza a titkos családi krónikát:

- ...A kép azt a pillanatot ábrázolja, amikor e tékozló fiút visszafogadják a szülői házba... Egy sienai galambocska után szaladt az ősöm. Nem akarta elvenni semmiképp a csúf Bajor Margitot... a képen látszik is... csak nagyon hátul áll az asszony... itt...

Dülledt szemű aranyifjú, messze sóvárgó, majdnem üveges tekintetével, melyben furcsán egybefonódik gőg s ború. Vincenzo ujja táncol a hatalmas falfelület előtt, mintha hosszú árnyékokkal mutatna rá sorban az egykor élőkre a szellemkéz.

- Látja, ezt a *Rodolfót* szeretem mind között legjobban! Nekitámaszkodik az oszlopnak. Látszik, vágyódik valamire. Amikor fiú voltam, s itt álltam, és néztem őket: Rodolfóra szerettem volna mindig hasonlítani...

Gyermekek, udvaroncok, háttérben egy szomorú, főkötős asszony: egy perc alatt már benne él Rubens az Úr 1460-ik évében, Lodovico Gonzaga udvarában, s fut a tekintet, míg kinyílik a békésnek tűnő családi panoráma, hogy szélesebb tájba hömpölyögjön át: Mantua kapui előtt valóban elíziumi mezők húzódnak - az őrgróf itt várja Bolognából érkező bíboros fiát. Mantua urát „igazságosnak" nevezik az udvari krónikások - itt tekintetét világos köntösű, pufók ifjúra szegezi, akinek életsóvárgását alig leplezi a könnyű kardinálissapka, míg maga a fejedelem merev, szabályos vonásaival rómainak hat: borotvált arca, kezének finom, majdnem nőies vonala inkább zenészre, mint a quattrocento zsarnokára vall. E római hangulatot emeli még a tájék. Mantua hátterében a Colosseum s a kis római piramis, majd mintegy harmadik síkon egy képzeletbeli dombra épült toszkán városka képe: az öreg torony felé kúsznak házak, utcák, terek.

- Apám sokszor állt itt, nézte Lodovicót. Messere, az apám nem volt szép ember. Ó... nem ilyen, ahogy Mantegna a marchesét festette... De okos volt... az arca... ó, az arca, messere... nézze: megmutatom önnek a Púpost.

Melléből medaliont von elő, felcsattan filigrán zára, odahúzódik a karos gyertyatartóhoz: prémek közül fej emelkedik ki, meglepően, majdnem eksztatikusan égnek villanó szempár, s csak utána kap fényt maga az arc, melynek alsó mezőjét elborítja a sötét szakáll; a rövid, hátrasimított haj mögül domború homlok emelkedik, hosszú, egyenes orr... a miniatúrafestő gyengéd, édeskés művészetén túl érezni lehet ebben az arcban a szívós akaratot, bajokkal szembeszálló férfierőt. Rubens szeme hirtelen összeméri a két egymásba néző századot, az őst s az ivadékot. Halkan mondja:

- Szeretné fenséged, ha megfesteném boldogult atyjának képét?

Vincenzo meglepetten tekint rá. Más festők esedeznének a kegyért, hogy képességüket hozzámérjék ily kényes feladathoz. S a vörösesszőke flamand mosolyogva áll szemben a szőke herceggel, aki majdnem az apja lehetne. Vincenzo szeméből eloszlik a parányi fejedelmi felhő, mosolyogva bólint, míg Rubens elfordul tőle, hogy áhítatának tükrében összefoglalja a bontakozó freskómezőt.

Szeme *másként* méri fel Mantegna perspektíváját, a kompozíció mesterségbeli feltételeit kutatja - egy perc, s már ő ismeri jobban a *Camera degli Sposi* csodáját. Talán azt is látja, milyenek lehettek *valójában* ezek a Gonzagák: hol szépített az ecset, s kinél hozta ki kendőzetlenül a lélek mohó vonásait. Melyik modell mozdulhatott el az ünnepélyes „ülés" alatt, talán a fiatalabbakra a szigorú, szófukar páduai mester rá is dörrentett „maradjon nyugton, marchesino", vagy „fogjátok szorosabbra az ebet, ne bolyongjon"... Rubens körül kihull a valóság, ott jár, mint engedelmes tanítvány Mantegna nyomában, viszi palettáját, igyekszik szemével ellesni a perspektíva rejtett, csak a mestertől ismert szabályait, s mintha itt élne vele s fürkészné a rátelepedő fáradtságot, s halkan szólna neki: „maestro, majd én folytatom... pihenjen...", s kivenné kezéből a palettát, s éppúgy keverné a barnákat, okkereket, bikavér-vörösöket... s mégis ezek a színek ragyogóbbak lennének, mint ahogy Andrea mester keze felszórta őket a Camera falára... mire felrezzenne a fáradt festő: freskómezőjén aranybuborékok közt táncolna a besütő nap.

Vincenzo is odamegy a bíborosképhez. Ezt könnyebb elérni, mint a családi csoportot, mely a kandallópárkány fölött húzódik el. „Messere, a hagyomány szerint ebben a szerény udvari emberben Andrea mester önmagát festette meg..."

Igen, Rubens ösztöne mélyén már rég figyelte *ezt* a fejet: miért bilincselte le figyelmét jobban e háttérben álló alak arca, mint az előtér pompás fejedelmi csoportozata? Félig hunyt szemű figyelő - a kemény barett levágja homlokának vonalát, az arc büszke, majdnem túl gőgös tekintetet zár - talán ezzel árulja el magát, hogy hiányzik róla az udvaronc puhasága, a lekötelező szervilis mosoly. Igen... Andrea mester mintha kissé sértődötten állna itt, kényszerű udvari díszében, meghúzódva két féktelen, mindenre elszánt udvaronc között... Ki érti közülük Mantegnát, a komor mestert, aki többet tud az emberi test törvényeiről, mint a legtudósabb doktorok? Különös... miért akar elindulni ez a képbeli Mantegna: Rubens látja, amint feszülnek izmai - csak azt a pillanatot örökítette meg az őgyelgő udvari sokaság közt, amikor szeretne közülük kitörni... Igen, Mantegna szemmel láthatólag unja ezt a hívságos, felfuvalkodott ceremóniát.

Vincenzo hangja rezzenti fel:

- Amikor megjött a bíboros... ó, ez a látogatás sem volt olyan egyszerű... ennek is története volt, messere... de kibékültek, apa, fiú s a testvérek... Itt, ebben a teremben másnap előadták Poliziano nagy művét, az Orfeót. A hagyomány szerint zenekísérettel! Már akkor szerették a Reggiában a zenét. Ha szabad a művészeteket összehasonlítani, messere, úgy mondhatnánk: a Gonzagák, sajnos, nem tanultak meg soha festeni, de valamennyien egy kissé muzsikusok vagyunk. Apám nagyon szép madrigálokat írt... nagyobbik fiam utánozza, Ferdinando, a kisebbik, hangjegyeket másol, s odakérezkedik a próbákra, ha maga a maestro, Monteverdi zenél.

Visszafordul. Most feloldódott a belső feszültség, nagyvilágian leereszkedő. Int, a hosszú folyosón felvillan a gyertyasor: mintha halott mesterek szellemmenetében vonulnának el, a falakon Tiziano, Mantegna, Correggio, Bellini, Raffaello... majd Giulio Romano szeszélyes rajza s mellette Fra Angelico szelíd szentképe hármastagozású keretében.

- Fenséged ezekkel a képekkel a legnagyobb hatalom. Mindent megvásárolhat ezen a világon!

Vincenzo fürkészve fordul felé: eltűnt a könnyes szemű, lángvarázsú dilettante, akit őseinek felidézett világa sodort ihletbe. Halkan kérdi:

- A spanyolokat is?

- Mi megismertük őket... Németalföld déli grófságaiban. Aki tud nyelvükön beszélni... boldogul velük!

- Megtanult spanyolul?

- Nem rosszabbul, mint fenséged nyelvén!

- Úgy mondta: ezekkel a képekkel mindent megvásárolhatok?

- Ha fenséged mérlegre teszi szavam: állom.

Tűnődve húzza magához az ablakpárkányig: itt a kiugró kis télikertet alkot, mindent megtölt a virágok illata. A herceg nagyon halkan beszél:

- Ha néhány képpel... nagyobb részét ön másolná ezekről... de néhány eredetivel is Madridba menne... Nevemben, a királyhoz... de valójában főminiszteréhez, Lermához... Ha elvinné s beszélne azon a nyelven, melyet megértenek a spanyolok...

- Fenség, azért jöttem, hogy szolgáljam. Ecsettel s másként!

- Látja, messere, elszomorít mindig, hogy vannak emberek, akik csak *egyhez* értenek. Egyetemes ember - az uomo universale... ez az ideálom... Leonardóra... vagy Pico della Mirandolára gondolok. Az óriások, mintha egészen kihaltak volna erről a félszigetről... Lehet, ha nem Mantua hercegének születek, hanem... érti? művésznek... Talán vittem volna valamire. De semmi esetre csak egy művészetben... Signor Rubens, önre rábízom a képeket. Ön az egyetlen, aki művész is s udvari ember. Madrid mintha fojtogatna minket. Három oldalról is. Ha a katolikus felség akarja: két hét alatt elvész Mantua úgy, hogy a többi itáliai fejedelmek kisujjukat sem nyújthatják ki, hogy megsegítsenek. Nem vehetem fel velük a harcot. Mosolyognom kell. Madridban nőnek kis infánsnők mindig az udvarban, s nekem két házasulandó fiam van... Mint követem megy!

Striggio, mint az árnyék, ott áll ura mellett. „Mint követem", hallja. Arra gondol: felfuvalkodott flandriaiak! A fenség, ha egy idegent lát, csak úgy záporozik rá a kegye. Alapjában ki is ez a Rubens...? Viacenzo elkapja pillantását. Cinkosan, kamasz módjára karol egyszerre a két férfiba.

- Alessandro, még Kanizsa alatt ígérte nekem, hogy készít valamilyen favolát... vagy hősi történetet, s megkérdezzük Monteverdit: szerez-e hozzá zenét? Bizonyára sok idejét veszi el az udvarlás. Vegyen példát hercegéről: a szép dámák mellett még marad mindenre időm!

Páváskodva nevet, míg elérik az ajtót, melyen túl kezdődik az udvar világa. A félig égett gyertyák áradatában újból délceg s méltóságos lesz, mit sem törődve az egyórás késéssel, mely alatt várakozva fecseg az udvari nép. A pálca háromszor koppan, felzengenek a kürtök, s Vincenzo elé tolják pirosbársony karosszékét. Körülnéz: zenész s énekes helyén, Claudio a clavicembalo mellett. Kegyesen bólint, s felhangzik az első pengő szavú akkord.

18.

- Búcsúzni jöttem, maestro!

Az antwerpeni mester magas, erőteljes alakja mintha betöltötte volna egészen a szobát. Épp Caterinuccia énekleckéje közben jött be az idegen, s a lány Claudiától tanult udvari bókkal hajolt meg Rubens felé. A szobában szétszórva kottalapok hevertek, Cattaneo ott ült egy kényelmes székben, ütögette a taktust, néha dúdolva igyekezett kísérni a kislány Agnus-át. Rubens egy vékony kötetet látott heverni az asztalon. Szokásból felvette, nézte a címét: - *„L'Artusi, ovvero delle Imperfettioni della musica moderna."* - Léleklátó szemével azonnal észrevette, hogy Monteverdi arca egyszerre elkomorodott.

- Felhős az arca, messere... Mi okozta?

- Kegyelmed nézi ezt a könyvet... Így, szemre... nem mond semmit... Hisz ön nyilván nem tudja, ki az az Artusi... s mit takar ez a fullánkos cím: *a modern zene tökéletlensége*! Boldogabb egek alatt született, s az Úr kegyelméből - nem muzsikus. Persze... sok-sok zeneértő urat és művészt kérdezhetne meg: senki nem tudná, ki ez az Artusi. Sajnos, én tudom. Bolognában él, a papi rendeket hordja, de ahogy támad... abban bizony nincs szemernyi a keresztény felebaráti szeretetből... Lapozzon csak... minden oldalán... majd minden mondatában csak ilyen szavak *„tökéletlenség... ostobaság... hiba..."*, s mindez, azt hinnék, csak úgy általában a mi mai zenénk... a modern zene rovására. De még ebben is vakondok, ahogy támad. Nem... egyszer sem nevez meg úgy, hogy Monteverdi. Csak előveszi madrigáljaimat... Látja *„Anima mia perdona..."* vagy a *„Che tu se'l cor mio"*. Ezek nyomtatásban láttak már napvilágot... de itt, tovább: pellengérre állítja az *„O Mirtilló"*-t meg a *„Cruda Amarilli"*-t, pedig ezek nem jelentek meg, kéziratos másolatban keringhetnek... úgy jutottak főtisztelendő Giovan' Maria Artusi úrhoz...

- Művész dolga, maestro, hogy bírja a támadást!

- Kegyelmed lába elé ifjúkorától kezdve rózsaleveleket hinthettek a kegyes istenek. Talán ott keringtek már, amikor belekezdett első vázlataiba. De kegyelmednek is fájna, ha ilyen méltatlan támadás érné... Onnan, ahonnan legkevésbé várta. Nézze csak itt: *„...mindez megcsúfolása annak, ami szép és jó a harmóniában"*... vagy tovább: *„...nyers hangzású a fülnek, s sérti a műélvező gyönyörűségét"*... Itt: *„hetedek - és kilencedek, a fül minden előkészítése nélkül"*... Igen, ez Artusi úr szerint ellene van a megszentelt szabályoknak. Mintha egyenesen az Inkvizíció elé utalna. *„Olyan hibákat csinál, melyeket kisgyermekeknek is észre kellene venniük."* Kérdem önt, messer Pietro Paolo: helye van-e művészek közt ilyen beszédnek?

Rubens mosolygott. Már a nagy utazás előkészületeinek izgalmában élt, szeszélyének engedelmeskedett, amikor felkereste a csendes, rokonszenves mestert otthonában. Igen... Németalföldön, ahol szabadabb szó járja, megszokta a művészek közötti nyers, heves vitákat, s így majdnem nevetségesnek tartotta ezt a finomkodó világot, a majdnem nőies érzékenységet, ha nyomtatott betűről van szó. Caterina szemével találkozott tekintete. Mindenki ismerte az udvarban a herceg Claudio házába rejtett kincsét... Igen... ez a lány nagyon szép... Nézte, míg szórakozottan kérdezte:

- És ki lenne valójában ez a signor Artusi?

- A nagy Zarlinónál tanult... egy madrigálkötetét ismerem, talán nincs is több. Négyszólamú canzonetták. Egy másik műve a kontrapunktról szól... vékony kötetecske... Akik ismerik, felfuvalkodott embernek mondják. Lélekben sem rokonom!

- Messere, manapság csak hercegek érthetnek *minden* művészethez egyaránt, már pontosabban a mi kegyes Vincenzónk. Én, bevallom, annyit tudok az ön művészetéről, amennyit két fülemmel hallottam. Gyerekkorom óta az antwerpeni dóm szép kórusait figyeltem... a vesperákat, anyámmal, aki jámbor és ájtatos asszony. Ám most, pénteken olyan gyönyörű volt kegyelmed műve s a zenészek harmóniája, hogy szívem fáj, mert néhány nap múlva búcsút kell mondanom Mantuának.

- Hallom, a fenség kegye...

- Először Rómába megyek, néhány másolatot készítek, régi, híres vásznakról... majd az út Madrid felé vezet. De ennek titokban kell maradnia, ámbár úgy hiszem, túl sokan tudják azt, amit itt határoz a fenség akarata. Önt miért bántja ennyire ez az Artusi?

- Holnap, messere, a könyv már végigvándorol minden udvari ember kezén. Mit tudják, mi az a heted és kilenced „senza preparazione”?... Ostobaság: *nincs előkészítve*, mert nem jön a bolognai templomok árnyékából... Mit tudja, mire képes a hang, ha kiszabadult a bilincsekből... kikelt árnyékaiból. Szabadon, tisztán ölelkezik a textussal. Hang s harmónia úgy öleli át a szöveget, mint szerelmes szerelmesét.

Caterinuccia elvörösödő arccal hajtotta le fejét.

- Világosabban, messere...

- Magunk közt ezt... amit Artusi gyalázkodva „modern muzsikának” nevez - Seconda praticának - valamilyen második lehetőségnek nevezzük, mely lassan bimbózott ki a polifónia mellett... de talán nem egészen annak földjéből. Kegyelmed nagy honfitársai is ismerik... Lasso, Willaert, Rore... Mindenki a maga módján próbálja megoldani a szent muzsika válságát... Nálunk nem én vagyok az első. Talán hallott Gesualdo úrról... vagy Firenzében Peri s Marco Gagliano... Minek soroljak fel többet? Ezek mind Artusi ellenségei, mert valami mást akarunk, mint az örökös kórust... vagy kamaraéneket, mely csak komor összhatásában ragyog, de mindenki számára titok a szövege. Más nyomon indulni el? Művészetünk bölcsei Platónban keresték a kulcsot, ön megérti, hisz tudja, mi az, ha megtalálják a régiek bölcsességének forrását. Raffaello rajzolhatott napestig Rómában... Mit látott Michelangelo az ősök művészetéből! Templomok emelkednek ma, melyeket a Pantheon építője inspirált. De a zenét nem fektették márványszarkofágba... amikor Boëthius mester után már senki nem törődött vele... Foszlányokból, töredékekből kellene összerakni. Itt egy elrejtett utalás... amott feljegyzés, melyből a tudósok előtt megnyílhat az ösvény. Igen, mi mindnyájan ezt a rejtett örökséget kutatjuk, messere. S akkor ér ilyen méltatlan támadás. A Harmónia az úrnője a szónak? vagy az oráció áll-e mindenek felett? Ez a Második praktika, messere, ez a kérdés, melyet életemben még meg szeretnék oldani. Még akkor is, ha Bolognából ilyen mennyköveket vágnak felém...

Rubens mintha szórakozottan játszadoznék, erőteljes ujjával pengetni kezdte a lant húrjait. A finom fül kivehette, hogy tökéletes akkordokat vet ki a zeneszerszám. Derült, tengerkék szemével mosolyogva fürkészte Claudiót.

- Nézze, maestro, ha kompozícióról beszélünk, bensőnkben mindig a forma és a tartalom harcát... összefüggéseit érezzük. Ahogy kegyelmedet hallom, érzem, miként ölelkezik össze művészetében szó és zene, tudós szóval - az oratio s a harmónia, mint két barát s mégis két örök ellenség. De, messer Claudio, mondja meg szívére, hogy önt, akit - ez nem hízelgés tőlem - Itália legnagyobb zenemesterének tartanak - kielégíti-e, hogy ünnepnapokra ájtatos zenét szerez, elhangzik egy új Agnus, motetta vagy madrigál, esetleg valamilyen darab az udvari ünnepekre?

- Mi lehetne ön szerint ennél több? Hisz felsorolt úgyszólván valamennyi műfajt, melyet zenénk ismer?

- Megbocsát, ha perspektívákban gondolkozom. Emlékezik-e arra a nagy, csupasz teremre, a Camera degli Sposira? A falak sivárságát végtelen térséggé nyitotta meg, felöltöztette Mantegna mester: monumentális lett, de nem a hétköznapi értelemben. Hallottam, amit ön mondott az „első" és a „második" praktikáról. Meglepett. Mi minden *más* művészről úgy hisszük, hogy bugyogva tör ki az alkotás forrása az ő műhelyéből, s akkor eszméltem rá, hogy ön is tudatosan teremt, felhasználva talentumát, melyet bölcsőjébe lopott már a Gondviselés. Visszatérek a szóra: monumentális... A mi művészetünkben ilyenkor elsősorban Tizianóra... Veronesere... Tintorettóra gondolunk - ám sohasem Giulio Romanóra, bármily hatalmas teret borítottak el palettájának színei. Megbocsát szerénytelenségemért: néha úgy érzem, ha időm engedné - freskóimmal felékesíteném egész Mantuát. Az ön világában is bizonyára így alkotnak a halhatatlanok... Palestrina? Lassus mester? őket hallottam leginkább magasztalni. Ezért kérdezem kegyelmedtől, messer Claudio: miért nem teremt oly valamit műhelyében, ami *nem hervad el egyetlen udvari ünnep alatt*?

Mosolyogva néz rá a mester a karosszékből, nem válaszol, de a mosoly minden szónál többet jelent. Pietro Paolo folytatja:

- Bocsásson meg, mert egy évtizeddel idősebb nálam, s mégis én merek tanácsokat adni önnek. De úgy szeretem zenéjét... Kérem, búcsúzóul játsszék valamit nekem.

Leül a szőnyeggel borított padra, lecsíp néhány szőlőszemet. Szemében áhítat ül, így várja, hogy megszólaljon a clavicembalo.

Csak nagyon kevesen tudták, valójában miért is küldte Vincenzo Pietro Paolo Rubenset az *Unica Corté*-hoz, a legelőkelőbb s leggőgösebb európai udvar színe elé, Madridba. E komor udvar a nagy s rettenetes II. Fülöp halála után is még mindig úgy élt az emberek képzeletében, mint a félelmes állandóság fekete sziklavára. Ez tartotta rettegésben a nyugati világ szabad szellemeit. Hispániát még mindig mint a „fekete legenda" országát ábrázolták... kissé úgy, ahogy azt Fülöp börtönből menekült miniszterének, Antonio Pereznek bosszúálló tolla terjesztette.

Hogyne lett volna Vincenzo szálka a spanyol udvar szemében? Mint a Habsburg császár hűbéreséhez - közvetlen akcióval ugyan nem férhettek hozzá, de ott, ahol lehetett - gáncsolták a mantuai érdekeket, meghiúsítottak terveket: Vincenzo minden szép reménye zátonyra futott a spanyol „nem"-en.

A herceg megpróbálta a lehetetlent. A „rosszul tájékoztatott" III. Fülöp királytól a „jól tájékoztatott" katolikus felséghez akart fordulni. Ám csak egyetlen ember volt, akinek ez az „informálás" módjában állt, a mindenható Lerma kancellár. A spanyol herceg nagy műgyűjtő hírében állt, saját palotájának kincseit éppúgy szerette szaporítani, mint a királyi gyűjteményeket. Vincenzo sokrétű elméjében így érett meg a gondolat, hogy a biztos fellépésű, spanyolul kitűnően beszélő ifjú festőt küldi Madridba, aki korát messze meghaladva, máris Európa-szerte ismert művésznek számít.

A herceg Madridban állandó ágenset, úgynevezett rezidensét tartott, így hát Rubenset nem kellett felruháznia a „hivatalos" követ aranycifraságaival. Mint művész, könnyebben mozgott, s a fenség biztos volt benne, hogy a mesterből kiáradó „grandezza" Madridban sem fogja eltéveszteni a hatást... Azt remélte, ott is körülveszi majd az olimpusziaknak kijáró aranyköd. Megtalálja az utat s a szót a mindenható miniszterhez... Megpendítheti, többek közt: nem akar-e Lerma hercege fiának a Gonzaga-házból feleséget választani?

Utóbbi időben Vincenzo sűrűbben vitte magával Rubenset kisebb kirándulásokra, vadászatokra, hogy itt - minden feltűnés nélkül - megadja számára az „utolsó simításokat". A herceg, aki sokfelé járt Itáliában, látszólagos lustasága ellenére éberen figyelte, ismerte az európai horizontot. Három magyar hadjárata némi tiszteletet váltott ki a spanyolokból, különösen az, hogy mindezt - saját költségén vitte végbe. Ez a szertelen, kapkodónak tűnő elme szüntelen dolgozott. Amikor tanyát vertek az erdőszélen: Vincenzo keze berajzolta egy gallyal a homokba az európai horizontokat. Itt Prága... a szerencsétlen császár... Henrik Párizsa, a gyenge Fülöp mellett Lerma csillaga. Velence körmét vesztő oroszlán, de nem jó kikötni vele. A török már elfeledte Lepantót... de azért a tengeren nem tudta kiheverni soha. Az angolok tengeri emberek. Az Armada bukása óta e szigetekről mindig jöhet meglepetés. Parányi kör a sártérképen: Mantua. Északon az örökölt tartomány: Monferrato, mely innen, az anyahercegségből alig védhető. A Gonzagák hajlandók lemondani Madrid javára erről a hercegségről, ha a katolikus felség átengedi ezért a közeli Cremonát s vidékét. Ez az a nagy *cserebere-üzlet*, a „Baratto", melyről már két évtizede tárgyalnak a kancelláriák. De Madrid mindeddig azt mondta: nem.

Egyszerre elakad a herceg szava: az úton, mely az erdős hegyhát alatt vezetett, egy parasztlány ment át, mezítláb, kezében kosárral, dúdolva. Mire közelebb jött, megismerték énekét. Szövegét valaha Lorenzo il Magnifico írta... messzi Firenzében. Erős, fekete lombard lány volt, ringó járású, szabad kezével fűszálat tépett, ropogtatta két strófa között. Amikor felnézett, meglátta a vadászokat. Kissé letért, gyorsította lépéseit.

Rubens mosolyogva nézte, rajzónt húzott elő övéből, s néhány vonással papírra vetette fejét. Vincenzo a vázlat fölé hajolt, elragadtatásában szenvedélyesen felkiáltott. Elkapta, szívéhez szorította a papírt, s cserébe aranyos markolatú tőrét kínálta Rubensnek. Mindez néhány percig tartott, a rájuk telepedett csendben Vincenzo visszatért előbbi töprengéseihez.

- Ha Madridba ér, barátom, még egy feladatot meg kell oldania a sok között. Szívesen gyűjtök olyan képeket, melyek nemcsak művészi értékük miatt becsesek, de témájuknál fogva is kellemesek a szemnek. Igen... minek titkoljam, szeretem, ha vásznakon is szép nők képmásai vesznek körül. Striggio, aki költő, talál majd valami szép nevet annak a galériának, ahol el fogom helyezni őket, hogy én s minden férfiutódom gyönyörködhessék az egykori szépekben. Így arra kérem, ha lemegy Rómába, s elkészíti a másolatokat, melyekről Madridban nem kell okvetlenül tudni, hogy nem eredetiek... s lát ott szép női fejet... felöltözött vagy ruhátlan alakot, szerencsés órájában e születő gyűjtemény számára örökítse meg.

Rubens szeme mint az északi tenger, olyan fölényes, s átható a mosolya is. Meghajlik Vincenzo előtt, mintha maga is született herceg lenne.

Valladolid, 1603. május havának 24-én. Pietro Paolo Rubens levele Chieppio udvari miniszterhez.

„...A gonosz sors, mely irigyelni látszik tőlem a megelégedés perceit, a kártevésre oly alkalmat talált, melyben a veszélyt semmiféle bölcs emberi előrelátás sem sejthette volna meg. Más szóval, az történt, hogy azok a festmények, melyeket a fenség jelenlétében én magam a legnagyobb gonddal csomagoltam, s amelyeket láttam, amikor Alicantéban a vámhivatalnokok előtt felbontottunk: amikor a mantuai rezidens, Amilcare Iberti otthonában végleges kicsomagolásra kerültek - olyannyira megromlott állapotban voltak, hogy sérülésük láttára kételkednem kellett, vajon még helyre lehet-e egyáltalán hozni a pusztulást? Ez az előre nem sejtett rongálódás nem valami felületen húzódó penészből vagy más foltokból ered, hanem már magát a vásznat kezdte ki az enyészet (annak ellenére, hogy ólomfedelek közé s két

viaszozott vászonba burkolva tétettem őket a faládába, amelyben utaztak), talán a huszonöt napja tartó esőzések miatt történt mindez: mindent egybevéve a képek teljes pusztulásnak indultak. A színek elhalványodtak, a festék a sok nedvességtől megduzzadt, majd lepergett, úgyannyira, hogy sok helyen csak úgy lehet kijavítani, ha az ember előbb késsel levakarja, majd újból felrakja a színeket. Ez, sajnos, a dolgok mai állása, nem túloztam el semmit azért, hogy magasabbra tegyem a képek javításának érdemét, bár ezt igazán a legnagyobb gonddal s fáradsággal végzem, ha már az őfensége kívánsága, hogy én őrizzem s adjam át azokat a festményeket, melyeken nem volt egyetlen ecsetvonás sem az én kezem munkájától..."

A lovaslegény vágtat már a levéllel a legközelebbi kikötőig, ahonnan indul az Itáliába tartó hajó. Rubens áll a képek előtt, díszcsizmában, bársonynadrágban, de festőzekében: minden percben érkezhetik valaki az udvartól: unatkozó grand, kancelláriai tanácsos, aki már látni szeretne valamit a titokzatos olasz képekből, melyeknek érkezése oly nagy izgalmat keltett a madridi udvarban; várnia kell Lerma hercegének parancsát: mikorra tűzte ki a festmények ünnepélyes udvari bemutatásának s átadásának időpontját... Ám addig éjjelt nappallá téve szorgoskodik a képek restaurálása érdekében... s amikor bezárkózik, még szolgáját sem fogadja be a szobába. Rubens a quattrocento nagymestereinek képét - másolni kezdi, hiszen egyik-másik olyannyira rongált, hogy nem kerülhet jelen állapotában a katolikus király fennkölt tekintete elé. Iberti belső szobájában így festőműhely alakul, állvány, paletták, az asztalon elszórt festékminták, ecsetek hevernek, oldalt tinktúrák és oldatok: Rubens egymaga mint a varázsló - festéket kever, lágyítja a pattogzott festékrétegeket, enyvvel itatja át a sérült vásznat, forró téglát rak alája, s ennek melegével gyógyítja a bomló, szétázott képeket.

Másfél százada halott mester művét kell újravarázsolnia. Mint első mestere műhelyében, ahol ódon szentképeket adtak eléje: csinálj róluk kópiát. Ellesni Correggio s Beato Angelico színeit, megtartani a kompozíciót! Áhítatos tanítvány, aki a másolás izgalmában lesi el az egykori műhelytitkokat. Estére elkészül eggyel... Csodálatosan hű, csak a színek ragyognak még túlságosan... Hogyan próbálja tompítani őket...? S mi lesz, ha műértő akad a madridi udvar hivatalosai közül? Elhiszik-e, hogy csak a mantuai herceg figyelme tette, aki - mielőtt útnak indíttatta ajándékát - előbb kissé felragyogtatta a színeket?

Holtfáradtan még egy levelet ír Chieppiónak: még ez is el fogja érni a hajót.

„...Szükségképp mégis arra kell gondolnom, hogy észre fogják venni: ez a kép itt készült (bármit is teszek, a színek mégis frissek maradnak)... s ez alapjában véve oly félrevezetés, mely nem sok köszönetet szokott érdemelni; magam sem tűrném az ilyesmit - hiszen cseppet sem óhajtom, hogy bármiféle kitűnő mesterrel, de összecseréljenek..."

Korty bort iszik: megfekszi gyomrát az olajsűrű, édes, nehéz ital. Ha fest: nem lép ki a szobából, melynek titkát Iberti cerberusként őrzi. A házigazda aggódó szívvel jön be, s mondja: három nap múlva lesz az ünnepélyes átadás: a herceg július 17-nek reggelére tűzte ki időpontját.

Valladolid, 1603. július 17.

„Fenség,
bár Iberti úr levele feleslegessé tenné soraimat, mégis úgy érzem, néhány szót hozzá kell fűznöm terjedelmes jelentéséhez, nem mintha az bármiképp is kiegészítésre szorulna, csak így akarok kifejezést adni a nagyon szép siker feletti örömemnek. Hiteles tanúként mondhatom Fenségednek mindezt, részben azért, mert hiszen az ajándékok átadásánál magam is jelen voltam, részben, mert egyenesen rám várt az átadás szerepe. Míg a hintót, melyet fenséged küldött - mások prezentálták, s én ezt csak végignéztem, a festmények felajánlását magam

végeztem. Már az első szertartásnál nagy örömemre s megelégedésemre szolgált a kegy megnyilvánulása, melyet a király kézmozdulatok, mosoly, integetés formájában adott tudomásomra. Amikor Lerma hercegének adtam át az ajándék képeket - ő ezeket hosszan, alaposan megszemlélte, s utána megelégedésének adott kifejezést: ez a legcsekélyebb mértékben sem rejtette el valódi szándékait, nem volt színlelés, már amennyire megállapíthattam, hanem az ajándékok száma s azoknak kitűnő minősége feletti öröm forrásából fakadt. Remélem tehát, fenséged elérte kitűzött célját, hisz az ajándékozó legfőbb díja az az öröm, melyet a megajándékozott nem bír elrejteni..."

Ugyanezen a napon Chieppióhoz is megy levél:

„.. Részt vettem a követségben, mely Lerma hercegének nyújtotta át az ajándékokat. Ő nagy megelégedést mutatott a festményeknek nemcsak nagy száma, de kitűnő minősége miatt is. A képek - itt dicsérnem kell a restaurálás munkáját, melynek segítségével sikerült kiküszöbölnöm az elszenvedett kárt - kitűnő formát mutattak, teljesen régi művek benyomását keltették, úgyhogy a másolatokat is jórészt eredeti művekként értékelték. E véleményüket semmiféle gyanú sem árnyékolta be, bár mi egyetlen lépést sem tettünk annak érdekében, hogy ilyen esetleges gyanút eloszlassunk. A király, királyné, sok lovag s udvari ember és néhány festő nézte meg s ugyanakkor csodálta a képeket. Miután így bevégeztem ezt a reám bízott küldetést, teljesíteni fogom a másik feladatot, melyet őfensége reám bízott: elkészítem a női képmásokat, s semmi sem állíthat meg munkámban, hacsak a király vagy Lerma hercegének szeszélye nem..."

19.

Alessandro Striggio, a zenész fia, nagy befolyású udvari nemesember és titkár már azóta rokonszenvet érzett Claudio iránt, amióta az ifjú cremonai brácsás a Reggiába került. Majdnem barátsággá változott ez az érzés Esztergom bástyáinak árnyékában, ahol a két, majdnem egykorú ember vetekedve kapaszkodott fel az ágyúállásokra.

Striggio a szülői háznál a muzsika tiszteletében nőtt fel, az idős s nagy tekintélyű karnagy és komponista szívesen oktatta játékra is fiát, de az ifjabb Alessandro inkább írásra hajlott, bár a kor szokása szerint ő is komponált számos madrigált. Amikor a herceg kíséretében néhány esztendeje végignézte a firenzei ünnepségeket (ezeknek nem múló emléke számtalan udvari beszélgetés során újra és újra felmerült), elhatározta, hogy valami olyan rappresentazionén fog munkálkodni, mely megbontja az eddigi udvari bemutatók: felvonulások, torneók, madrigál-játékok megszokott sorát.

Mióta foglalkozott már a gondolattal, hogy Rinuccinihez hasonlóan ő is megalkotja a maga Orfeuszát? A mitológia csodálatos dalnoka örök jelkép minden zene- és szövegköltő szemében: mások is... - Caccini is - megpróbálták, hogy ez örök téma változatain, allegóriáin keresztül keltsék életre tudós téziseiket. De Striggio, aki jelen volt a Camerata Euridikéjének nyomában felburjánzott viták jó részén, maga is megértette, hogy Rinuccini s Peri művét azért nem kísérhette nagyobb siker, mert a szereplőkből *hiányzott a valódi szenvedély*. Igen... mélyebb érzéseket kell belopni a hősök szívébe, *kettős értelemmel* gazdagítani a pásztorok szavát, növelni a kórust s a zenekart: kihasználni minden lehetőséget, melyet gazdagabb színpadi eszközök, nagyszerűbb keret kínálhat egy fejedelmi udvarban.

Striggio erre lelkében már régóta készült. Hányszor kapta el urának serkentő csúfondáros szemvillanását! Néha a legváratlanabb helyzetekben s percekben - legtöbbször akkor, amikor jövendő ünnepségekről, fejedelmi nászokról esett szó. Néha csak annyi volt: „mit is ígért nekünk, Alessandro?” vagy „Striggio csak ígér... ígér... s munka helyett szépasszonyoknak csapja a szelet...” Sajnos, az ilyen szavak elvillannak az udvari élet pillanatainak múló sodrában, legfeljebb a velencei követ, Morosini úr hétvégi jelentéseiben bukkannak fel, mint bizalmas hírek. „Az én Monteverdim - mondta minap Vincenzo herceg - felveszi a versenyt mindenkivel Itáliában. Nem mérkőzhetik vele sem a Serenissima karnagya, de őszentsége házi kápolnájának maestrója sem...” Ilyenkor egymásra néznek a Vének a Tízek Tanácsában: lám, a kis Mantuának túlontúl megnőttek a szarvai! Ám mégis írnak követüknek: szerezzen valamit e híresség legújabb szerzeményeiből. Az óvatos Morosini így a pénteki zeneestet követő fogadáson elkéri a fenségtől annak az új kompozíciónak szövegét és zenéjét, melyet Monteverdi úr aznap mutatott be s általános tetszést keltett. A mű címe: „Questi vaghi...”, a jelenlevő zeneértők szerint - írja a követ - a mester mintha szakítana a hagyományos ötrészes motetta tézisével, valamilyen „stile nuovo” szerint alakította művét: kettős karra írta, s ez - teszi hozzá, hogy valami színt is keverjen a palettán - szépen illenék a San Marco kettős tagozódású zene- és énekkarához s két orgonájához.

Vincenzo boldog, hogy díszes pergamenre másoltathatja, címeres tokot faragtathat, s úgy küld-heti a zenedarabot Velence hercegének. Ám amikor átnyújtja, Morosini csak úgy mellékesen megjegyzi: „Úgy hallottam, fenség, hogy húsz új, messzehordó várágyút rendelt Ferrarában a casalei erődítményekhez... A Serenissima is szívesen állna ilyen árért fenséged rendelkezésére... a mi bronzunk is van olyan jó, mint a ferrarai...”

Striggiónak valóban nincs sok ideje arra, hogy munkájába mélyedjen: a herceg, mint az eleven szén, egy percről másikra tervek, játékok fellegvárát emeli, buborékok pattannak el: mindent Striggiónak kell rendeznie: vadászatot, színielőadást, tudósok vitáját, diplomáciai tárgyalásokat, szerelmi kalandokat. S ha ideje marad, esténként töprengve összeülnek Chieppióval: hol lehetne szűkíteni, zabolázni a herceg legtöbbször esztelen pazarlásait. A fenség úgy hiszi magáról, hogy nagyszerű kufár: jó pénzért árulja fölös gyöngyeit - de amit kap érte, elviszik az alkimista kóklerek... a gyémántokon túlad: németalföldiek vásárolják indiai fejedelmek részére, de ugyanakkor szeszélyből lebontat egy régi kastélyt, s egy ötlet kedvéért palotát építtet a semmibe. Közben a nép, Mantua gazdag, a Púpos évei alatt Itália-szerte irigyelt népe szegényedik s mi ennél rosszabb, már hangosan zúgolódik is. A külvárosi templomokban merész prédikátorok is akadnak, akik burkolt szavakkal, de érthetően harsogják: *elég*! Elég a folytonos adóemelésekből, új vámokból, új sóárakból, tűzifaárak emeléséből...

A fenség javíthatatlan. Fiai már nyakára nőnek, s ő még mindig új kalandokon töri fejét. Hányszor beszélte le Striggio a herceget arról, hogy kijátssza Monteverdi sárkány-természetét, amikor a maestro próbál, kocsit küldjön a titokzatos kis Caterinucciáért, s kihozassa „próbára" a lányt - a Palazzo del Te-be, mely Agnese elutazása óta üresen áll.

Mikor írjon az udvari s hercegi titkár, amikor ezer gondja van? Neki kell egyengetni a tárgyalásokat Rómával, hogy gondoljanak az ifjabb princre, Ferdinándéra... mint a Gonzaga-családban hagyományos bíboros kalap legkomolyabb várományosára... de neki kell fejben tartania az egymást követő itáliai fejedelmi nászok, ünnepségek rendjét is. Legfőbb támasza a hercegasszony: a sápadt ajkú, keskeny arcú Medici-lány szeméből már régen kialudt a tűz: mindent tud, mindent megért, talán mindent meg is bocsát, mert a maga módján szereti Vincenzót, mint szeles, örök gyereket.

Ám Striggio mégsem tétlen: szenvelegve tűri ura tréfás dorgálásait, adja a lustát, aki feledi ígéreteit, szívesen henyél. De a pénteki zeneesték alatt vagy ünnepi nagymisén, amikor Claudio ujja alatt felzendül az orgona: *hallja* a zenész fia a szerelmes Orfeusz szavát... megszólal a hallgatag Euridike s „éled" a Hades, a holtak birodalma... Proserpina feledi, hogy anyja, Demeter miatta sötétségbe burkolta a földet, s hatalmas uránál, Plutónál segíti a szerelmeseket...

Striggio kilovagol a Mincio partjára, melyet szeszélyes virágaival elborított a tavasz. Ilyenkor tarsolyából papírt s ónt vesz elő. Sebesen szánt az írás: egy strófa... színek keverednek, míg lova vidáman harapdálja a füvet. Oldalt sietős sorok: hogyan képzelné... a jelenetet az alvilágban... Charon csónakját, a vad Styx-peremi tájat, amikor az első élő, a dalnok leszáll... Mindenütt kórusok bontják hangjukat: fürjek vitáznak, vízivad karattyol, sásokat borít egymásba a szél, énekelnek a pálmák, a kőpadhoz ritmikusan verődik az ár, föld alatti állat kapar, egy hód üti fel csodálkozó tekintetét. Görnyedt paraszt hajtja vásárra sovány ökrét: a hercegi adószedőket kell etetnie... a szomszédos erdő felől vadászok puskalövéseit hozza a szél. Míg szánt a rajzón, hallja az univerzumot.

Este néhány perces ünnepélyes kihallgatást kér urától, akit egész nap amúgy is látott. Vincenzót baljós sejtelem gyötri: Alessandro talán pénzt akar? De a titkár bársony udvari köntösében, fél térdre ereszkedve, mint patrónusának nyújt át egy köteg kéziratot.

- Mi lesz ez, Striggio?

- Orfeo favolája, fenség!

Vincenzo arca ezen a napon nem vidám. Fáradtság s életuntság gyötri. Azt forgatja fejében: átadja az országot fiának, s a katolikus felségtől kér valami hajóhad-parancsnokságot vagy tengerentúli... távoli alkirályságot, azokon a vidékeken, amelyekre mindig vágyódott. Mintha

öregednék... S most előtte a mindennapi Striggio, fél térden... a pergamen fedőlapon mínium-betűkkel:

FAVOLO DI ORFEO!

- Zenére írta? Szövegkönyvnek?

- Dramma per musica. Ha fenséged kegyes lenne rátenni „placet"-jét.

- Hol kerülne színre? Itt, a palotában?

- Talán a Galleria dei Fiumiban, fenség...

- Claudio vállalja?

- Rég beszéltem vele erről, fenség.

- Kérjem őt meg rá?

- Túl nagy kegy lenne...

- Ha bent van a palotában, küldj érte.

Már hazament a maestro, jelentik. A herceg az ilyenen elkedvetlenedik. Már a holnapi vadászatról beszél. De szeme újból rátéved az asztalon heverő kéziratra. „Hajnalban indulunk, Alessandro; de azt tanácsolnám, még ma vigye ki Monteverdihez a manuscriptumot. Szeretném hallani, mit mondott a varázsló. Ön is azt hiszi... mint sokan az udvarban, hogy mágus lenne?... már olyat is hallottam, hogy Claudióba költözött Michelangelo Buonarotti szelleme... *Szavammal menjen*, ne késlekedjék. Még ma este vigye Claudióhoz!"

A homokóra még csak fél kilencet mutat. Az udvari titkárt hintó viszi a Cattaneo-portára. Nagykoppantóval dörrent, kinyílik a kapu, az ablakban még világosságot lát. A maestro dolgozik. A zajra foltos háziköntösben, tintás ujjal kisiet.

- Valami baj, Striggio?

A titkár rádöbben, hogy oktalanul, értelmetlenül zavarta késő esti órában a mestert; szégyenkezve húzza elő tarsolyából a kötetet.

- Megbocsát, de megígértem... elhozom. Még Esztergomban ígértem. A favola... kegyelmednek... Ez, itt!

A mester asztalán két kis faggyúgyertya ég, s a sok írástól véreres a szeme. Kanócdarabkát csíptet, gyújtani készül a karos gyertyatartókban díszelgő viaszgyertyákat. Mintha varázsszerszámok lennének, úgy kelnek életre a sarokban hallgató, homályba burkolt hangszerek. Ablaknál keskeny virginál... a mester keze ügyében a szélesebb clavicembalo: bizonyára akkor állt fel tőle, amikor megszólalt a kapun a szokatlan időben dörrenő koppantó vagy hallhatta az ablakon át az érkező kocsi zaját... A mester sorban mutatja kincseit. Egy új hangszert küldtek próbára nemrég, persze, ezt is Cremonából. Ennek claviciterium a neve. Billentyűs szerkezet s citera keveréke. Sarokban egy polcon húros zeneszerszámok: széles ölű, kilenchúros lant, hátrahajló fejével, gyöngyházzal kirakott csavarjaival. Egy kis hegedű, valószínűtlenül vékony nyakával, melyen mint az erek, úgy duzzadnak ki a húrok. S egy vaskos hegedű, ezt Norimbergából kapta nemrég: hat húrja van, tartószegét le lehet csapni: elfér kézben, de lába közé is veheti a muzsikus.

Mintha közeli barátja lenne, úgy vezeti végig a szobán: bizonyára érzi Striggio belső izgalmát, szelíd szavával igyekszik csillapítani a feszültséget. S ahogy beszél, ahogy az erősödő gyertyafényben kiemelkedik a „műhely” - a terv, mely első pillanatban esztelenségnek látszott, élőbb valósággá válik Striggio előtt, mint hercegi agarak vonulása s vadászok, pecérek harsogó zaja. A maestro bőrsapkájában áll, fellapozza az első oldalt, s lassú, ünnepélyes mozdulattal leveszi fejfedőjét.

- Légyen üdvözlet az első olvasótól!

Hangja ünnepélyesen cseng, mint papi rítus. Bort tölt, de csak egy poharat talál. Kinyitja az ajtót, halkan kiszól: Claudia! Az asszony kijön, kezében gyermekruhával, melyhez kerek fehér gallért igazít. Rég nem járt az udvarnál: soványabb, mintha szeméből eltűnnék a kedves Cattaneo lány lobogása. Ahogy meglátja Striggiót, mosoly fut arcára; mind a kettő udvari ember, s Claudia kislány korában ismerte apját, a kedves, öreg nemesurat, aki maestróként művelte Mantuában a zenét.

- Megszégyenít kegyelmed bennünket ebben a rendetlenségben, de magára vessen, miért nem jelentette be jövetelét...

Striggio némán mutat rá a kéziratra. Az asszony szeme ráfut, meglátja az ORFEÓ-t.

- És Euridike? Hol van itt Euridike szerepe?

Striggio nevet, feloldódik a zavar. Tűnődik, lapoz. Most hárman hajolnak a gyertyakör felé, majd a maestro közelebb húzza a karos gyertyatartót. Felejthetetlenül szép ez a pillanat. Claudia ajka, ahogy olvassa a hercegi titkár biztos kézírását, ajkával követi lassan a sorokat, Striggio felnéz rá. Hány szép Agnusát, Glóriáját könnyezte meg az udvar...

- Tudnék-e még énekelni? Signor Striggio! Amióta a kisebbik... Massimiliano született harmadéve, alig énekeltem...

- Bizonyos vagyok, hogy díszére lenne a favolának, madama Claudia.

A vörös bor cremonai: otthoni ízei fellelkesítik a maestrót. Egy csepp kigördül a pohár pereméről... odáig fut veres csillanásában, ahol kezdődik Orfeo neve.

- Elkezdjük már ma éjjel a komponálást?

Nevetnek. Striggio, amikor kilép a Monteverdi-portáról, úgy érzi - ez az a titokzatos éjszaka, amikor a mű megfogant.

A „dilettante” kocsijának zaját elnyeli a csend. Az asszony nem megy vissza szobájába, ketten maradnak férjével, a maestro felüti a két pergamen közé kötött in-folio lapot. Striggio keze vonása: ez a kéz hirdeti a fenség akaratát, ha kegyről, törvényről, halálos ítéletről van szó. Itt-ott sor törlése, javítás... újrakezdés. A kézirat Striggio titka, nem bízta másoló diákra. Az első oldalon nagy betűkkel

„DRAMATIS PERSONAE”.

Első és Második Pásztor, Nimfa, Remény, majd Proserpina, lám... Charon és Pluto az alvilágból s a két örök szerelmes után a hírnök, Sylvia.

Lapoz. Claudia keze hirtelen lefogja a férfi ujját, Claudio látja, mint éled az asszony arca, szeme ragyog... mintha búvópatakként törne fel a recitativo:

A te ne vengo Orfeo
Messaggera infelice
Di caso più infelice e più funesto:
La tua bella Euridice...
La tua diletta sposa è morta... [4]

Hirtelen köhögni kezd, elhallgat. Claudio azzal a lopva fürkésző pillantással, aggódva nézi, ahogy Baldassare doktor a baj partjain vizsgálta betegeit. Egymást átkarolva állnak így, a férfi keze homlokára, halántékára téved, mintha el akarná kergetni a makacs, visszatérő fejfájást, melyet Mantua mocsaras, miazmás levegője okoz. Az asszony mosolya lehervadt... a férfikéz lapoz: SPERANZA - mondja az írás, s a Remény vezeti a lantost a Styx küszöbéhez. „Lasciate ogni speranza", írja a szöveg, s most átcsúszik a pergamentábla Claudia kezébe. Halk nesz, kopognak az ajtón, Claudia szobája felől. Caterinuccia, gyertyával kezében, riadtan, szőkén, tágra nyílt szemmel. „Úgy féltem...", mondja szabódva, szeme Claudiát keresi. „Olvasd" - mondja a mester hangja, s a Romanina szeme zöldesen csillan a gyertyafényben, szépen olvas, Mantuában a humaniórákra is mester tanítja; önfeledten veszi kezébe az írást, inkább ösztöne súgja: „szerep"! S ismeretlen, régmúlt szavak festenek fel a versből, melyeket Striggio a Hades-béliek szájába adott, s az ördögi táj lápvilágát mégis ezek a különös mondatok érik el: „in quei campi di pianto e dolore..."[5] Megáll... ezt kívánja-e tőle a maestro s Claudia, hogy tovább olvasson, a férfi bólint, s ahogy ráhajlik szövegére, fénylő s glóriás is van az arcban, s a lány is önkéntelenül recitálni kezd, ahogy olvassa:

Teco venir che amara legge il vieta,
Legge scritta col ferro in duro sasso...[6]

S már újból Monteverdi kezében a szövegkönyv, Claudia ismeri legjobban arcát: a ráncok kisimulnak, a csontra tapadó sárgás bőrt elönti a pirosság. A herceg egykori énekese mondja a textust, akinek szép, csillanó tenor hangja nagy ritkán most is felhangzik egyszerűbb, déli misén:

Dove, ah dove t'en vai
Unico del mio cor dolce conforto?
Poichè non lunge omai
Del mio lungo cammin si scopr'il porto.
Perchè ti parti e m'abbandoni, ahi lasso!
Su'l periglio passo?

---

[4] Hozzád jövök most, Orfeo,
ó, én legszerencsétlenebb hírnök,
legszomorúbb s leggyászosabb:
ó, jaj - szép Euridikéd,
szerelmes asszonyod... halott!

[5] Zokogás s fájdalom e szomorú mezőin...

[6] Ám törvény tiltja veled mennem,
s ezt vassal vésték kemény szikla falára...

Qual bene or più m'avanza
Se fuggi, tu, dolcissima Speranza?[7]

A szem szelíden mosolyog, a hang követi a szöveg fájdalmas hajlásait, mintha a recitatívóval is ostromolná, reménytelenül a Reményt, de úgy, ahogy költő játszik a reménytelenséggel, ha nőt vagy sorsot kell ostromolnia. Esengő szava most születik, a semmiből fakad fel, mint a pillanat virága, a mester ajkán, Claudia látja férje árnyékát a falon - tartja a füzetet, s a két kéz nyúlt vonalát pillangószárnnyá szépíti a láng... s elhallgat, Caterina felszegi fejét, könnyes a szeme, s azt látják, már Cattaneo is ott ül a szobában, szokott helyén, fürkésző tekintettel, hogy mi különös történik az esti házban?

Ott ül a sarokban Cattaneo, az idős mester, aki udvari évtizedei alatt már annyi hercegi tréfát látott születni s virágát hullatni, arra gondol, ki emlékezik már arra, hogy anno Domini ekkor vagy akkor, tíz éve, húsz éve, miféle torna, közzene, maszkosjáték, farsangi komédia verte fel a Reggiát? Miért ez a sok izgalom? *Víz tükrére betűket írni*... ki emlékszik arra, született-e dal, énekelt-e benne tenorszóló... honnan jött a herélt, hogy messze csengő szoprán vagy alt is legyen? Miért ez a különös éjszakai nyugtalanság a csendes házban? E fojtott parazsú hármas, mely ott nyílik fel az Orfeo kézirata körül.

Éjszaka szakadt az eső. A folyótorkolat tengerként hullámzott, a síkság, mint végtelen mocsár kergette a város felé a lapos ködöt. Vasárnap volt, szokás szerint nagymisére a Dómba várták a fenséget. Palestrinára készültek az énekesek. A karnagy hajnalban ébredt, éles múlt esti főfájása elmúlt, helyette tompa ólomsúly maradt a koponya tövében. Claudia sokat köhögött az éjjel. Ez az első gondolat, ami visszatér benne. S utána a kézirat... a hangok... Striggio... a Hírnök és a Remény két hangja, amint egymásba kap. Keze az otthonról hozott időtlen halálfőn nyugszik. Apja azt írta, küldje le Claudiát levegőváltozásra Cremonába a gyerekekkel... Fél éjszakája volt, ez alatt nem cserélheti ki a világmindenséget. Caterinuccia mondja a Remény, a Speranza szövegét... ének-e ez? Ahogy a madár billeg, ugrálgat a földön, mindenki tudja, egy pillanat, már száll! Ének-e vagy recitativo, dallamosan, tagolva ejtett szótagok. Ez lenne az a zene, aminek nyomát a firenzeiek keresik? A Szent Szöveg mellett alázatosan kullogó muzsika?

Galilei bizonyította, hogy Athén színházában eksztázisba lendülvén nem deklamáltak, hanem énekeltek az aktorok? De ki volt közülünk Athénben, amikor bemutatták a Perzsákat? Amikor elhangzott Antigoné panaszszava? Nem útvesztő-e, amit a Camerata hirdet - szent gyűlöletében a névtelen kámzsások polifóniájával szemben? Amikor partitúrával kezében leült öt vagy ötvenöt ember, s énekelnek... órákon és órákon keresztül önfeledten, anélkül hogy gondolnának arra, mi történik a szöveg élő világában? Gondolnak-e arra, mit jelent a szó „fájdalom" vagy „vágy" vagy „halál"? Csak szótag, mely mélyre bukik a ritmus szárnyán, vagy felcsap, ahogy kívánja a szerkezet - de a szó értelme? S a zöld szemű Speranza, amikor megszólal... a gyermekhangból, a félénk recitatívóból nem másként, nem csattogó, színes

[7] Ó, hová tűnsz, mondd, merre tűnsz,
szegény szívem egyetlen édes vigasza?
hisz nem messze innen
hosszú utam végének nyílik ajtaja.
Miért mész... ó, miért mész, miért hagysz magamra
e veszélyes parton...
Ó, mondd, mi jó várhat valaha még reám,
ha te is elhagysz, legédesebb Remény!

szopránnal szárnyal-e ki a Remény? Igen: harmónia és oráció együtt... Hogy visszhangozzanak tőle a Hades-beli hegyek!

Az öreg Cattaneo még félóráig beszélt az este. Hány udvari énekes játékosra emlékezett? Ne fáraszd magad, nem érdemes ezzel törnöd magad: egyszer elhangzik... egy hét múlva már senki sem emlékezik rá. Magad sem gondolod, hogy ilyen favolát ki lehet nyomtatni? Mise és madrigál, Claudio... Ne menj tovább! Mielőtt elindul a Dómba, még van egy félórája, hogy lecsillapodjék a belső háborgás. A hangszerekkel átellenes polcon sorakoznak kedves könyvei. Hogyan szól a kórus az antik tragédiákban? Milyen rég nem lapozott Szophoklészt. Apja nem sajnált Cremonában görög mestert fogadni melléje, amikor már felcseperedett. Elektra szava csap fel a betűkből. *„Jaj, éjszaka el nem mondható Lakoma vad kínja..."* Felel-e neki a Kar? *„Bajodat te magad szaporítod még - Szerencsétlen szívedet - Folyton új harcba viszed: - A hatalmasokat így kihívni nem jó..."*[8]

Oszlik a tompa kábulat, a szavak fátyoltalanul emelkednek ki ősértelmük homályából. Ahogy olvassa... hallja. Igen, egészen tisztán hallja a Karvezetőt s egymás után a férfiakat, amint egymás szavába vágnak, de úgy, hogy kialakuljon a második sorban már az unisono... s megint szétszakadjon. Ez lenne talán az igazi... a szent s megtalált polifónia? A Kar él, saját hevével hevíti az eseményeket. Igen... ez az Elektra másként él, mint Euridike... s a Kar mintha láva lenne, úgy tör elő Szophoklész akaratából, míg Striggiónak erőtlen, botladozó szava...

De itt... itt erősödik... a kar így biztatja Orfeuszát:

„Dunque fa degno, Orfeo, del suon de la tua lira"[9] Ezt rövidebben is mondhatná, drámaibban. „Énekelj, Orfeusz!" De itt... amikor felcsendül vidáman, majdnem oly zölden, ahogy Striggio képzelhette:

> Lasciate i monti
> Lasciate i fonti
> Ninfe vezzose e liete.[10]

Ez tisztán, derűsen árad a ködszerű hajnalban elmerült házban: ez a pára, ahogy felszakad a Mincio árteréből s végighömpölyög Mantuán... mindent eláraszt puhaságával, s a tárgyaknak, térnek nincs pontos körvonala, s maga a mester is mintha libegne... hallja a hangokat, ahogy előtörnek, szerteoszlanak, változatok siklanak keresztül, már hangszerekben gondolkozik. Ez a „lasciate i monti" olyan tiszta, árkádiai szólam... talán ez az út? Ebben már nincs semmi a liturgiák komor sokhangúságából, ahol csuklyás lamentálók harapnak egymás szavába... Minden szótag napfényben fürdik, víz játékos csobogásával éled a szöveg minden verssora...

Keze még nem nyúl toll után s nem üt le egyetlen billentyűt sem. Csak múlik körülötte az idő, s csak a lelkifurdalás harkálya kopogtatja: azt ígérted, átveszed az énekesekkel reggel még egyszer a három középső tételt... Múltkor szétesett... Hátradől székében. Ha így ül, a vér hátratolul, egyetlen pont a világegyetemben, ahonnan csillapítani tudja fejgörcseit. Hatalmas vázlatot lát hunyt szeme végtelen tükrén. Mintha Pietro Paolo vázlata lenne... mintha a Trinità templomterének óriási ürességeire szaladnának fel a freskók. Most csak körvonal, egy-egy hangsúlyt vagy színt jelző szaggatott pontok... odavetett arcél vonala, melyet tűnődve néznek a műhely alkalmi vendégei...

---

[8] Devecseri Gábor fordítása.

[9] Ám, most mutasd meg Orfeo, mit tud a lantod...

[10] Forrást s hegyeket hagyjatok ott ti, boldog
gondtalan nimfák.

Ilyen a Vázlat, mely bontakozik, míg lehunyt szemmel s mozdulatlanul ül a székben. Fény és hang... Euridike kétszer szólal meg: egyszer mint kígyómarta halott... s egyszer az élő.

Io non dirò qual sia
Nel tuo gioir, Orfeo, la gioia mia
Che non ho meco il core
Ma teco stassi in compagnia d'Amore;
Chiedilo dunque a lui s'intender brami
Quanto lieto gioisca e quanto t'ami![11]

Vasárnapi harangok. Míg készülődik, botját veszi, hallja a réteket, melyeken Euridike Orfeusszal szívet cserélt. Mit hallott ebből Striggio? Lehet-e, hogy a muzsikus fia süket maradjon saját versével szemben? Ne érezte volna a Harmónia lüktetését a vers hol fénylő, hol kopott nyalábjain keresztül? Miért nem ment Perihez? Ott... Firenzében talán már tucatszámra születnek ily Favolák, s neki olyan elképzelhetetlenül nehéz, mintha a polifónia hegyeit kellene előbb elgörgetnie.

Euridike hat sora. Mi minden benne? Édes Árkádia... s már érezni, hogy a közeledő Sors betemeti e napsütötte világot, mert a boldogság elviselhetetlen. Ezt akarta mondani Striggio, az alkalmi költő? Büntetés jár-e, mert két ember örömtől mámorosan él a napsütötte réten?

Fején nagy karimájú zenészkalap, kezében bot, zsong benne a megszületendő, ereiben s idegeiben fáj minden lépésének zaja. Elfeledett enni reggel. Az úton jut ez eszébe, amikor szolgálók szaladnak a szomszédban sült vasárnapi kaláccsal. Éjszaka szakadt, ezt sokáig hallgatta: szereti a tompa, ritmikus esőzajt. Nagy tócsák a macskakövek között, ugrálva kell kikerülni, a mesterlegények bizonyosan nevetnek a mester háta mögött. Hang, kép és vers kavarog benne. Nem mintha látná az egészet... szétszedné szcénákra, tagolná az antik tragédiát felvonásai szerint. Még minden ősanyag, de már közelebb áll... sokkal, sokkal közelebb, mint este, hogy megérezze: mire kell készülnie.

Amikor elér a dómhoz, arra gondol: tervezője, León Battista Alberti életében nem láthatta meg remekművét. A cremonai székesegyház jóval sötétebb: Sant'Andrea hajója világosabb, derűsebb, mint a csúcsíves templomok. Elmegy Mantegna sírja mellett, majd visszafordul, megáll előtte. Száz éve fekszik már hűvös márványágyában, tanítványai tiszteletére falképekkel borították el a dómot. Hallja a kiskapu felől érkező zenészek, énekesek zajlását, a vasárnapi zsibongást, melyet hétről hétre megszokott. Megáll egy percre Szent Sebestyén mártíriumára függesztett szemmel.

Marinoni, az egyetlen barát a kórusban, kihajlik, látja, amint tétován jár, egy percre hozzátámasztja homlokát a hűvös márványperemhez.

A barát halkan hátraszól a többieknek: „Claudiónak ma megint fáj a feje... vigyázzatok, ne ingereljétek... Mondjátok, pihenjen. Bizonyosan nem aludt az éjszaka..."

---

[11] Ó, Orfeo, hogy mondhatná el az ajkam,
Örömöddel mily örömet loptál szívembe,
Hisz szívem már többé nem enyém egészen,
Szerelem ölén szíveddel egyesül,
Keresd hát szívem s őtőle kérdezd,
Mily boldog vagyok s mily mélyen szerelmesed.

Ahogy felmegy a kórusra - egy idegent pillant meg. Magas, de aránytalan test, öreg kamasszá aszott, szőrtelen arc, apró, villogó szemek. Marinoni mutatja be Giovan Gualberto Maglit, a firenzei nagyherceg híres kasztrált énekesét, akit Vincenzo kérésére néhány hónapos vendégjátékra a toszkán fenség „átengedett" Mantuának. Caccini tanítványa ez az esetlen alakú ember, akinek hangja elvarázsolja a firenzei udvari köröket. Magli azért jött fel a kórusra, mert kíváncsi arra, Monteverdi mester hogyan vezényli Palestrinát. A mantuai hagyomány ugyan nem engedte, hogy a természet művét megcsúfítsák, s így a Gonzagáknak nem voltak soha kasztráltjaik, de annál kíváncsibbak voltak egy-egy híres herélt énekművészetére, s még maga a fukar Guglielmo is hatalmas összegeket fizetett egy-egy castrato vendégjátékáért.

Magli udvarias mosollyal telepedett le az énekesek padjára: megjelenése az énekkarban kíváncsiságot, ám ugyanakkor bizonytalanságot is teremtett. Az Itália-szerte híres s képzett énekes jelenléte - félő volt - megzavarja az együttest. Próba kezdődött. Kibontakozott az à-capella, s az alig évtizede halott nagymester szólamai, mint végtelen csúcsívek nőttek az énekesek fölé.

De Claudio figyelmét nem tudta egészen Marcellus pápa miséiére, az énekesek próbájára összpontosítani: félelmes disszonanciák támadtak benne, különös hangcsoportok derengtek a tudat küszöbe alatt. A polifónia áradásában ellenállhatatlan erővel tört fel benne a vágy a nagy, szabad egek, patakok, fény... életöröm után. A halott mester, akit személyében nem ismert soha - földöntúli biztonsággal, félelmes erővel uralkodott a szólamok felett: a hang talán soha nem sejtett erejével s egyesült feltörésével ostromolta az eget. De minden szólam alázatos volt önmagában, névtelen... nem bontakozott ki soha úgy, hogy egyéni varázsában csillogjon.

Hirtelen egy kép: amikor Dijonban járt a flandriai úton Vincenzo herceggel - megnézték az egykori burgundi hercegek kihalt palotáját. Egy síremléket nem tud azóta sem elfeledni: bronzból öntött barátok, familiárisok roskadnak a herceg ércszarkofágjától, melyet vállukon cipelnek. Mindnyájuk arcát eltakarja majdnem egészen a barátcsuklya, egy szem... az arcél tört vonala... egy áll hegye mered ki. Nem... nem bír ilyen emlékhordó barát névtelen alázatához lesüllyedni. Mintha két óriás birkóznék belsejében. Palestrina gótikus boltozata s a csalogató napfény az árkádiai mezők ölén.

Véget ér a próba, szétszélednek a zenészek, jobbára közeli kocsmákba, hogy agyonüssék az időt, míg kezdődik az udvari mise. Ketten maradnak Maglival a kispadon. Monteverdi hirtelen megszólal: mintha hosszú, néma búvópatakként tört volna fel belsejéből a szó:

- Mi születik Firenzében, messere? A Cameratánál?

- Többet beszélnek ott görögül, uram, mint énekelnek. Mintha egy fazékban addig forralnák a muzsika levét, míg elfő egészen, nem marad más, csak a száraz textus, amihez már alig kell énekes. De maestróról azt hallottam...

- Muzsikusok mindig tele vannak kósza fámával...

- ...hogy kegyelmed többre... valamilyen énekes darabra készül. Többre, mint amit az ő stile rappresentativójuk kínál. Valójában azért jöttem Mantuába, hogy önnel beszéljek, s kivegyem szavát: adjon benne szerepet. Mert nézze, maestro, nekem elég volt már az örök madrigálokból. Mesterem, Caccini úr megérdemel tőlem minden tiszteletet: átadta csodálatos művészetét... de őszintén szólva, ő is másként énekel s másként beszél. Mintha szűk lenne már Itáliában, amit Firenzében alkotnak. Nem tudom... de ösztönömre hallgattam, amikor kértem a nagyherceget, engedjen ide.

A castrato arca kipirult, a mosoly megszépítette fonnyadó pergamenarcát: újból lelkes kisfiú szemmel nézett Claudióra, melyet megőrizett az egykori kórusgyerek... Monteverdi felelet helyett átkarolta, szemük újból találkozott... egészen, egészen mélyen, s a castrato finom ösztönével megérezte a feléje áramló néma kérdést. Halkan megszólalt:

- ...Úgy szerettem énekelni, nemcsak vasárnap... sokat jártam a kórusra. Még nem voltam tizenkettő, amikor apám egy nap kézen fogott... Idegen utcákon keresztül mentünk... sok-sok római sikátoron a Trastevere felé. Egy házban, ahová ma is eltalálnék, pedig azóta nem jártam ott soha. A szaga... mindenütt különös orvosságszag, lombikban főzetek... Az apám egy szakállas emberrel, aki okulárét viselt, színleg alkudni kezdett egy húsvéti malacra. Az ember bort kínált. Apámnak egy pohárral s nekem megint másból. „Ez édesebb, fiam" mondta, a hangját is hallom s ahogy hunyorgott szeme az üveg mögött. Igen... édes is volt s mákonyos, az ízét azóta sem tudom elfeledni... Mintha lassan elsüllyedne körülöttem a világ... s egyszerre csak nincs semmi... csak a saját sikoltásomra ébredek... Valami szörnyű fájdalomban fetrengenék, de megint felém hajol a szakállas, tölt szájamba újból a vérből, borból vagy mákonyból... Nem, nem lehet elfeledni soha az ízét.

- Az apja... messere?

- Még vigasztalt: „látod, nem kell katonának menned soha". Igen... mire mentünk volna a nyomorúságban, ha nem lettem volna már örökre szopránénekes. Minden fiút kidobnak a kórusból, ha változik a hangja, akkor kezdődik a nyomorúságuk. Nekem... ahogy teltek az évek, egyre többet fizettek a kórusvezetők. A hangom nőtt... erősödött, elértem a magas regisztereket, s Caccini úr tanított arra, hogy hogyan őrizzem meg ezt az adományt, amit testem gyötrelmével szereztem meg... Marco da Gagliano úr mondta rólam, hogy bennem ördögök erejével szólal meg az angyalhang...

Amikor lement a bazilikából, hogy a friss levegőn tegyen néhány perces sétát, arra gondolt: már van egy énekese a semmi kövéből formált tegnap esti drámához. A Hadesban két nő találkozik. Proserpina, akit elragadott az alvilág királya virágos rétjéről s Euridike, akit kígyómarás juttatott az árnyék világába. Kinek hangját vállalja Gualberto?

Körbe-körbe jár, a dómot megkerüli. Itt minden ember ismeri, megsüvegelik, kitérnek útjából, utána néznek: a maestro. Fejében zsong kórus, énekfoszlányok felbukó s eltűnő ritmusa. Egy kép... míg utánakapna, megint szétfoszlik. Hirtelen rádöbben, hogy ma Chieppióhoz kellene mennie, kérni újból valami előleget három hónapja elmaradt bérére. Claudia néma tekintettel néz rá, amikor holnappal biztatja a pénzét kérő mészárost vagy vargát... A gyerekek...

Visszafordul. Lassan megtelik a templom, mielőtt bevonulna az udvar kegyúri helyeire. Magli fürkésző tekintetét már hiába keresi. A zenészek felszabadultak, egyszerű vasárnap ez is, mint a többi... Palestrina éneke hibátlanul szárnyal, az udvar elandalodottan hallgatja, az ájtatosságba hulló fenség lehajtja fejét. Striggio látja: csendesen elszunnyadt.

A fenségnek ma borús napja volt. Chieppiónak mutatta Rubens levelét:

„...a Madonna della Vallicella szentképét, mely az én képem fölé kerül, csak szeptember közepén szállítják... a kettő egészet alkot, nem lehet őket külön-külön leleplezni... s a képet a helyszínen saját kezemmel szeretném még retusálni... ezt így szoktuk tenni, nehogy az ember megtévessze magát..."

- Látja, Annibale, csak húzza Pietro Paolo Rómában az időt. Mint írja, innen Flandriába utazik, ez is pár hónap. Mikor fejezi be itt a képeket? Vendégek érkeznek, s arra számítottam, bemutathatom előttük készen a Gonzaga-ház dicsőségére a *Trinità* freskóit. Apám... és az én

képmásomat, mely méltán lép majd a Camera degli Sposi falfestményei mellé. S ha sürgetem... biztat: még hosszú esztendők... Neki könnyű, félannyi, mint én... években!

- Fenség, újból vendégjárás...?

- Ön persze mindig csak a költségekre gondol. De látja, Annibale, ezek a képek... a palota... a színészek: *ez az én hadseregem*. Többet érek el velük, mintha tizenötezer embert vetnék a pármai határra... mint a savoyai hercegek. Rólam azt tudják: itt vannak a legnemesebb lovak, a legtöbb Tasso-kézirat, a világ legjobb színészei a Fedeliék, azt mondják... A pénteki zene-estekre messzi Itáliából jönnek az idegenek. Legyen elnéző mindezzel szemben, Annibale... Talán ez adja Mantua hatalmi státusát: igen... *Vergilius szülőföldjét a múzsák védelmezik*...

Chieppio lehajtja fejét. Nem talál argumentumot. Halkan kérdi:

- Miért borult el fenséged kedve?

- Alessandro mondta, hogy tíz napja már átadta kéziratát a maestrónak. Azóta nem hallottam semmit a favoláról. Mit csinálnak azok ketten? Nem merem kérdezni Striggiótól: hátha kátyúba esett az egész. Látja, pedig arra gondoltam... ha nincs Trinità-freskó leleplezése s nincs többé Tassónk - Follino urat semmiképp sem tudom szegény Torquatóval összehasonlítani - talán ezt lehetne adni vendégeink gyönyörűségére? Mert itt komolyan fel kell készülni, Annibale, ha ünnepségeket tervezünk. Azok, akik a Reggiába mint vendégek érkeznek - Itália legjobb dilettantéi. Itt nem lehet szó megszokott... selejtes alkotásokról. Olyanra vágyódom, hogy a Serenissima Vénjei is belesápadjanak, ha olvassák Morosini kémjelentéseit.

- Kérdezze fenség Striggiót... Felelek érte, hogy nem jutott az Opus kátyúba!

Striggio ismeri gazdája arcát: mint nyugtalan tenger. Pillantás a levélre, megismeri Rubens kézírását. Bizonyára újból pénzt kér, s a flandriai mester az egyetlen, akinek Vincenzo - valamilyen hallgatag törvény szerint - nem tagadja meg az előleget. Nem tudja, honnan várjon támadást. Ilyenkor legjobb hallgatni, míg megérti az első kérdést.

- Halad?

- Fenséged engedelmével... miről kegyes beszélni?

- Álmodnék? Mintha valami textust vitt volna minap... jó régen Monteverdihez? Soha nem tudok semmit, ami a Reggiában történik. Mi is volt az a kézirat...?

- Fenséged emlékezete leghűbb annalesünk.

- Ne hízelegjen. S mondja: mi az, hogy *favola*? Gyermekeknek való mese-e, vagy mások is... az udvar is meghallgathatja majd?

- Fenség, már akkor szót ejtettem a maestróval, amikor Firenzében láttuk az Euridikét. E művet messer Claudio igazságos bírálatban részesítette. Akkor ígérte... persze... könnyű volt, mert nem kapott sokáig semmi szöveget, hogy ő is szerez majd egy favolát...

- De miért újból ez a mitológiai történet? Miért épp Orfeo meséje ihlette meg?

- *Jelkép ez*, fenség. Másképp Rinuccini úr, akit Itália egyik nagy poétájaként emlegetnek, nem választotta volna. Több, mint a mese... S ha Claudio veszi kezébe: ünnepnapja lesz a Reggiának!

A herceg elmosolyodott.

- Striggio, kegyelmed mindezt már *készen* látja. Általat engem, vagy bízzam benne: mulattathatom vele majd vendégeimet. S meddig tart?

- Egy hosszú estén át, fenség. Hisz interludiumok vannak benne: ezeket a mester tetszése szerint méri. A szimfóniáknál hangszerek veszik át a szót... de nem úgy, mint az Euridikében, ahol emlékezetem szerint nem volt több, mint - nyolc-tíz zenész. Claudio hatalmas zenekarra gondol... amilyen még soha nem szerepelt a favolában. S a kórus... a ritornellók. Úgy hiszem, ha előadjuk itt, a Reggiában: legalább három óra a szünetekkel.

A kék Gonzaga-tekintet megenyhül, elvillan a vihar.

- Milyen gyorsan dolgozik a maestro?

- Nem egyformán. Tanúja voltam az első estének, amikor elvittem nekik. Másnap tudtam csak meg, hogy éjszaka is nyugtalanította, hajnalban már felkelt... Foglalkozott vele. Azóta már benne megszólalt Orfeo... de nem tudom, mennyit vetett már belőle papírra. Gyötrődve alkot, látom, ahogy gomolyog benne a harmónia, s mikor leírja, megtorpan, eltörli, nekikezd, szét-tépi... nem úgy, mint Caccini, aki meg se nézi, amit alkotott. S nem csendes otthon azért az övé... Mindegyre jönnek a kar tagjai, százféle dologban, tanítja a Romaninát meg néhány más, főúri gyermeket. Sokat fáj a feje, Claudia asszony sokszor köhög, a kisgyermekekkel is mindig van valami baj; s a pénz... bocsánat, fenség... tele gonddal...

A herceg Chieppióra nézett, színlelt szigorral:

- Annibale, miért oly kegyetlen Itália *legnagyobb* muzsikusához? Türtőztesse vele szemben fösvénységét! Most mentsük fel... néhány hétre, minden egyéb feladat alól. Írja a favolát, ne kelljen vezényelnie a kart sem... ne gyakoroljon a dómban. Ezt más is elvégezheti. Minden a favola, Chieppio!

Striggio arca vérvörös lett az örömtől. Kézcsókra hajlott hercegéhez:

- Fenség, mivel érdemeltem ki e végtelen kegyet?

- Nemsokára kezdődik, barátom, a farsangot bevezető évad. Üres kézzel állni a vendégek előtt? Mindenki vár, valljuk be, halálosan unják a torneókat, intermediumokat. Ezért nem jön egyetlen fejedelem se a Reggiába. Valami új kell, Chieppio... Nem olvastam, milyen az a favola, melyet hű s leleményes titkárom írt, s csak bízom abban, hogy csodálatos lesz Claudio zenéje... de ha sikerül: hírét viszik szerte Itáliában, s akkor...

- Akkor, fenség?

- Számíthatnak kegyemre. Nemesi rangját emelem, Alessandro - s Monteverdinek megadom a kért életjáradékot. Mantua fogadott polgárává teszem. Törjék fejüket örököseim, hogy majd miből fizetik a leendő Monteverdieknek. De csak akkor, ha halad a munka... minden úgy lesz, ahogy én képzelem. S ha ön általt?

- Fenség, saját szemével is meggyőződhetik: a mester szüntelen dolgozik a favolán.

Vincenzo hátradőlt székében. Egy pillanat múlva már felpattant.

- Szaván fogom kegyelmedet. Chieppio: csábító az alkalom, most kocsiba ülünk s mind a hárman betoppanunk a boszorkánykonyhába. Ez lesz ám a meglepetés, urak!

A mantuai herceget Itália legjobb zenemesterei nevelték, s apja, a madrigálkomponista is felkérdezte tőle a művészet elemeit, így nyomban észrevette a különös disszonanciát, mihelyt megállt az egyszerű udvari hintó (nem kell tudnia senkinek: a zenész portája most fejedelmi vendéget fogad), s várakozniuk kellett, míg kinyitják a kaput. Vakmerő kilenced szalad fel... utána heted. Majd énekhang. Mély és tragikus. Halkan súgja Striggiónak „Claudia”... s

egyszerre botjával veri a kapubálványt, míg a szolgáló jön a kulccsal: „tizenegyed - megismertem!

- *Ars Nova* - mondja meghatottan Vincenzo, amikor először életében beteszi lábát a Monteverdi-Cattaneo-portára. Striggio látja, hogy ennek a különös embernek egyszerre könnyel lesz tele szép kék szeme.

A szolgáló csak Striggiót ismeri, aki néhány nap óta a ház gyakoribb vendége. A másik két vendéget eltakarja a nagy, kerek kalap s bő, fekete köpeny. A parancs úgy szól, Striggio őnagyságát a nap s este minden órájában bejelentés nélkül kell beengedni, még akkor is, ha csak Caterinuccia lenne otthon s madama Claudia sem volna a házban. De más férfiember csak a mester kifejezett engedélyével léphet be. A főváros melletti faluból való parasztlány mosolyogva int mindhármuknak, s ahogy gazdáitól látta, szája elé teszi ujját:

- Mindjárt elhallgat a signora... nem... most már ez a gazda... már majd egy órája, olyan szépen énekelnek... ketten... A padrone nagyon ritkán énekel... Most hallom először... Valami pásztorról van szó benne... nem tudom, de nagyon-nagyon szép. Most... most bemehetnek kegyelmetek!

Néhány lépés az ebédlőig, lábujjhegyen. Nyitva van az ajtó, innen nyílik Claudia szobája s másik oldalról a maestro varázskastélya. Vincenzo körülnéz. Mikor volt polgárházban, ha nem azért, mert szerelmes légyottra sietett? Mikor kegyeskedett valaha is megtekinteni valamely egyszerűbb alattvalójának hajlékát? Kíváncsian néz körül, s tekintete rátéved Chieppio savószínű szembogarára. Az ebédlő ugyan nem szegényes, de hiányzik belőle minden fényűzés: csipke, ezüst, szőnyeg... címerek, falikárpit, mely főúri otthonok fényét emeli. Minden tiszta, ragyogó, de a szőnyeget itt vehették vándorkufároktól, kissé rojtos a széle... szép ónkupák, néhány kristálypohár, ezüstszegélyű tükör, már kissé homályos lappal...

Még szól az ének, mindnyájan megbűvölten hallgatják a maestro halk, de tiszta tenorját... e már soha nem hallható hangszert, melyet gazdája önmagának rejt. S egyszerre elszakad a hang, az ének fonala: a mester talán a visszafojtott lélegzetből is megérezte, hogy az ajtón túl emberek lesik. Felindultan tör ki otthoni ujjasában, arcán a bosszúság, hogy megzavarták.

Tekintete az elöl álló Striggióra téved, csodálkozva fut rá tekintete, amikor észreveszi a homályban meghúzódó, fekete köpenyében árnyékok közé olvadó Vincenzót. Mintha álom játszanék vele, végigsimítja ösztönösen homlokát s szemét... majd esetlenül, udvari bókkal járul elé.

Vincenzo elemébe került: álruhás kalifa, aki népét látogatja, a *jobbik* fejedelmet játssza, aki leszáll a néphez, törődik javával. Meglesi (idézheti-e francia sógora mondását?), fő-e vasárnapi tyúk a polgár fazekában. Karját széttárja, mintha ölelni kívánná a házigazdát, s parányit megbillenti kalapját az illendőség kedvéért, míg Claudio ösztönös mozdulattal lesepri dús, kissé őszülő hajáról a megszokott, színehagyott bőrsapkát.

Claudia a másik szobából hallja a mozgást, ura után sietne, de hirtelen körülnéz a dolgozószobában: tányérok, pohár, ételmaradékok, a maestro itt kapta magába sietve az ebédet, be sem ment reggel óta a gyerekekhez... Írt... írt... írt... s mire összerak néhány tányért s gyors mozdulattal brokátot dob a csupasz asztalra, már boldogan s mégis megrettenve látja Mantua hercegét. S az asszony arca felvidul, különösképp. Ösztönén átrezeg: ez a „jó” pillanat, amit a mese szerint mindenki vár... egyszer... egy életben... Pillanat, melyről apja egy muzsikuséleten át hiába álmodott. Vincenzo most kegyet kegyre halmozva leemeli mélyen tollas kalapját, kezét nyújtja, s már messziről elhárítja a kötelező kézcsókot.

- Madama Claudia, már kint... az ablak előtt, míg várakoztunk: beengednek-e kegyelmedék várába... gyönyörködtünk mindhárman hangjában... Igen... az ön mély hangjait nem lehet elfelejteni... Kár... milyen kár, hogy most ritkábban hallhatjuk... Hozzátartozott lelkünk békéjéhez... néha a penitenciához is, a templomban... Míg vártunk, hallottuk, de ugye, maestro, ez... ez tizenegyed volt?

Örök játékos. Mintha örökre berendezkednék a Monteverdi-házban. Kéretlenül is kényelmes karosszéket választ, int a kísérőknek s házigazdának: leülhetnek. Kosár szőlő cremonai fonott kosárban, hazulról jött a postával. Csipked belőle, torkos mosollyal csettint, s néz az ajtó felé: merre lakhatik a tőle is elzárt Romanina... majd szeme az asztalon heverő kottára téved. Szelíden kérdi „megengedi, maestro?", mintha nem ő lenne Mantua ura, akinek szava törvény minden alattvalójának élete s halála felett... Rövid szőke szakállát simogatva olvas, ez megszokott mozdulata, ha valamiben - ritkán - elmélyed, ha a témára feszülten figyel. Kesztyűs ujjával kopogtatja a taktust, majd csücsöríti ajkát, éneklő kispap módjára, akinek kottáról kell recitálni feladatát. Mint udvari népének java része - a herceg is képzett madrigálénekes! Hang és szöveg már itt ölelkezik - pásztorének - a herceg játékosan s mégis elbűvölten fordul Chieppio felé, mint akit *ezzel* is babonázni kíván:

Ma tu, gentil cantor
Già festi lagrimar queste campagne,
Perch'ora al suon de la famosa cetra
Non fai teco gioir le valli e i poggi?[12]

Jól énekel, gondolja Striggio, ahhoz képest, hogy már jócskán túl van a „mezzo camminó"-n, még mindig tiszta, világos bariton a hangja s a szeme ragyog, vidám, mint réges-régen... kíváncsi szemmel fordul a mester felé, fél szemmel figyelve: elnyerte-e igazán tetszését?

Lassan felszáll a szobában a köd. Oszlik ez a tompa kábulat, mely még mindig fogva tartotta attól a pillanattól, hogy megzavarták munkájában, a magányába betört három vendég szétszaggatta a csodálatos pillanat ihletét. Az utolsó két sort halkan kíséri saját énekével. Vincenzo kiejti kezéből a partitúravázat.

- A Romanina kap benne szerepet?

Csak Chieppio ül úgy, a karos gyertyatartó fényei felől, hogy teljes világításban látja a maestro arcát: az erek hirtelen kidagadnak a halánték körül, szemét lesüti, az arc elkomorodik. S mintha varázsütésre történnék, a háta mögötti ajtón belép Caterinuccia, akinek a szolgáló sietve elújságolta, hogy „három kedves nemesúr érkezett". Az ajtó úgy nyílik, hogy Vincenzónak háttal áll, egy hatalmas, szőke férfit lát eltestesedni a karosszékben, hátraveti magát, sarkantyús, csizmás lábát átveti a karfán, kesztyűjével játszik, a zajra megfordul, s a Romanina megismeri, persze, a herceget.

Különös zöld szeme találkozik Vincenzo ábrándos kék tekintetével, mely most szelíd, mintha soha nem szántanák viharok. A lány már majdnem tizennyolc éves: megnyúlt, levetette korai tömzsiségét, ebben a zárt világban hozzáformálódott a hely szelleméhez, arca keskenyebb lett, haja világosabb, finom kis orra dacosan felugrik az arcából, ha mosolyog, mindkét orcáján kedves kis gödrök nyílnak fel. Claudio látja: a lány félünneplőt vett sebtiben magára, így tehát

---

[12] S te, kedves énekes, kinek fájó dala
Könnyet fakaszt a lágyölű tájból,
Miért nem osztod meg örömmel
Híres lantod hangját e völggyel s hegyekkel?

tudta, hogy vendég érkezett, s kíváncsiságtól űzve idejött... Ki ez a lány? Úgy őrzi Claudio, mint a rabját, s félti a mantuai szél rezzenésétől is. A mester csiszolja hangját, s időről időre mondja a fenségnek: „a kislány szépen halad... *helyén* kezd lenni már a hangja... még egy esztendő... még másfél, fenség... utána kiengedem". S óvja Mantua hercege elől, aki mindig úgy mosolyog, ha felmerül Caterina neve, mintha megillethetné minden pillanatban a jus primae noctis fejedelmi előjoga. De most a lány már ott térdel - majdnem gyermek módjára, mint akkor, amikor érkezése után bemutatkozott - a férfi előtt, kézcsókra hajlik, míg Vincenzo hirtelen mozdulattal ledobja kesztyűjét, melyet a polgárotthonban visel, s a lány érzi a kézből áradó drága illatszert. A fenség felemeli a lányt a jelképesnél valódibb mozdulattal, s örök világfi gesztusával Claudiához fordul:

- Madama, lám... már kisasszonnyá serdült keze alatt a gyermek... valódi *damigella*... S a hangod, kislányom, helyén van-e már?

„A posto" - mondja, énekesek tolvajnyelvén, mutatva, hogy semmi sem idegen tőle. Burkából kiszabadult ujja átfogja a mellette álló viola da gamba nyakát, némán skáláz az instrumentumon: ehhez is ért... Ragyog. Hirtelen a lány felé fordul, aki nem csodálkozik semmin, ami itt történik, a varázsló házában.

- Ismered a favolát? Adott már benne neked szerepet a maestro?

Claudio széttárja karját:

- Fenség, még nem tart ott... csak próbáltam vele!

Mintha nem is hallaná, újból a lányhoz szól:

- Szereped?

Szembenéznek. A lány csengő, római lejtésű hangján majdnem kiáltja:

- *Speranza... Speranza az enyém!*

Vincenzo újból a zsarnok, akinek szava a törvény:

- Maestro, üljön a clavicembalóhoz. Hallani szeretném.

Hátraveti magát a karosszékben, lehunyja szemét, mikor megszólal a zeneszerszám: figyel. Hallotta Itália legnagyobb énekeseit... Firenze, Spa, Antwerpen, Bécs, Róma, Torino... Úgy érzi, a szobában villan először csiszolt fényében a legdrágább Gonzaga-gyémánt! Megérte-e, ami történt a lánnyal? Egyetlen szeszélye újból elterelt sorsától egy életet. Már rég asszony lenne a római szegényvárosrészben, ha... Megérte a törődést, a lány már tökéletesen mozog, ahogy odalép a zeneszerszámhoz, meghajlik, mosolyog. S mikor előlép, mintha mindenki szoborrá meredne a szobában, a csendes férfiak s az asszony a homályos sarokban.

A türkizszemű lány mintha máris szerepet játszanék a fenség előtt. A lapok összevissza hevernek az asztalon, Caterina biztos ujjal lapoz, messziről megismeri, ami az „övé"... lopva keresztet karcolt szélére, hogy amikor elcsendesedik a ház, Claudia kimegy a gyermekekkel a kertbe s a maestro a dómban próbál... leüljön a cembalo elé, s fárasztó gyakorlatok helyett próbálja, amit a varázsló éjszaka alkotott. Halk futam... mint a lélegzet, először...

Vincenzo felkapja fejét. Férfikötésük szerint nem hívatta a lányt, nem hallotta azóta énekelni, hogy a Reggiában jöttekor, három éve, bemutatkozott. Míg a mester nem mondja: lehet! S most mégis ő tört be a házba, s a lány - e félig kész remekmű - meghajlik a csendben, melyben itt most mindenki néma szereplő.

Ecco l'atra palude, ecco ill nocchiero
Che trae gl'ignudi spirti a l'altra riva
Dove ha Pluton de l'ombra il vasto
Impero...[13]

A herceg feszülten követi a hang minden árnyalatát. A Speranza szerepe - lám - majdnem mezzoszoprán... ez illik hozzá... a szöveghez is, melynek hibátlan intonálása elárulja az új iskolát; itt könnyen szárnyal, betölti a szobát... de elég erős-e ahhoz, hogy szárnyaljon a Galleria dei Fiumi boltozata alatt... megremegtesse Giulio Romano falképeit is?

Striggio úgy érzi, mintha új, ismeretlen világ nyílnék fel verse mögött, melyet ő maga mélynek, színesnek, árnyaltnak érzett, s most eltörpül... ó, hol van a „Domina Absolutissima" e mögött a szívbe markoló „harmónia" mögött, mely telten s édesen zeng fel a Romanina ajkán? Speranzát zöld köntösben álmodta, zöld repkénykoszorúval fején, s most a zöld szemű lány hangja villantja a recitativót... míg elhal az utolsó akkord is... a piano leszáll a csendbe, amikor nincs más nesz, csak a lélegzetvétel pihegése. Mindenki néma... Tudja-e Caterinuccia, hogy ez a hallgatás nagyobb fejedelmi kegy, mintha kegyura néhányszor unottan összeütné kesztyűs kezét?

A hang elhal, s üde fénye mégis megüli a szobát. A maestro arcán nem lehet olvasni: elégedett-e vagy sem az *első* szerepléssel. A Romanina áll, elfogódottan s bátran egyszerre, a három férfi a székekben egy percig mozdulatlan. Ez lenne hát a titkosan csiszolt Gonzaga-gyémánt? Ennek a kislánynak torkában?

Vincenzo hirtelen Claudia felé fordul. Az asszony árnyként húzódott vissza a szoba sötétebb sarkába: ide nem jut el a fény a kandeláberből. Vincenzónak vérében s ösztönében a játék; ha kedve tartja - minden apró rezzenést észrevesz. Hallja az asszony mély, majdnem izgatott lélegzetvételét. „Ma kegyosztók leszünk."

- Madama, mióta elhagyta az udvart s csak egyházunkban énekel - szegényebb lett a Reggia. Örömünkre szolgálna, ha e szép favola visszaadná újból nekünk. Ki tudná két művész egybefonódó opusát szebben tolmácsolni, mint Claudia Cattaneo? Amikor házukhoz értünk... azt hiszem, Euridike hangját hallottam. Már készen van-e egészen ez a rész?

Előjön meghitt sarkából, ahol kottákat szokott másolni férjének. Vincenzo olvas arcán: míg él... énekesnő; fáj neki ez a friss, feltörő, most-csiszolt szoprán, mely egyszerre megtölti a szobát. Mindez az ösztönök mélyén: hisz Claudia maga is skálázásra fogja Caterinát, felkérdezi... s ilyenkor meglesi a mester diszciplínáját... együtt próbálják a futamokat. Vajon mennyivel tud *többet* ez a lány annál, amit Monteverdi saját szubsztanciájából e feltört ősanyagra rárakott?

A maestro törékeny, árnyékaiba vonult asszonya mögött lassan éled Cattaneo lánya, akinek hangja nemegyszer hangzott fel az udvarban. Amikor a kisebbik, Massimiliano született harmadéve... úgy érezte sokáig, elvesztette hangját, már többé „nincs a helyén...", míg egyszer, egy szürke reggelen, amikor Caterinát skáláztatta... hirtelen, mintha csoda történt volna... visszajött! Ó, ez a reggel... nem akarta, hogy a lány észrevegye, de könnyes volt a szeme... úgy kísérte, halkan... nagyon halkan, Caterinuccia nem is tudhatta, mi ment végbe... Azóta... azóta

[13] Itt a komor ingovány s amott a révész,
Ki átvisz didergő lelkeket a túlsó partra,
Hol árnyékokból lőn Pluto birodalma...

fáj, nagyon fáj a lány ragyogása s a mozdulat, ahogy Claudio - mintha jeget törne e mozdulattal - átadta a Romaninának a partitúrát...

Claudia Cattaneo talán nem fog soha többé énekelni a Reggiában, de ebben a percben itt, a damasztkendővel letakart ételmaradékok közt, a kottákkal borított szobában, zárt ablakok mögött utolsó vendégjátékára készül... s ez talán szebb, mint lehet a Reggia színe, amikor elborítják vendégek selymei, minden márvány csillog a gyertyák sárgás fényében s nyikorogva engedelmeskednek a víz erejének a színházi süllyesztők.

A férfi majdnem esdve szólal meg:

- Fenség... még ez mind vázlat, töredék az asztalomról...

- Kegyelmed vázlata kész remekmű. Már hallottam! Hallani szeretném!

Kétértelmű-e a fejedelmi bók? Claudiára néz: az asszony arca félelmesen idegen. Ilyennek még nem látta soha. Nem fél, nem alázatos, nem néz senkire. Lassan, mintha már ez bevezető ritmusa lenne, odalép a cembalóhoz, s a vonzás törvényénél fogva a férj követi.

Nem kéreti magát, nincs egyetlen felesleges mozdulata, nem kell kottalap. Megszokta, hogy megjegyez minden hangot, minden lehető változatot, ismeri férje billentését. Igen... a favolában csak kétszer szólal meg Euridike, de ebben minden benne van, amit ily szűk „rappresentazione", e színpadi *játék* talán lopva rejtegethet: egy asszony, aki *majdnem egyszerre érkezik a színre a halállal*, s már kicseng szavából, hogy rá az alvilági árnyak sorsa leselkedik... Így szolgálja az Iskolát Claudia dac és féltés közepette... hisz mit érezhetne mást egy asszony - gondolja a herceg -, aki hervadó szépségének árnyékában tizennyolc éves lányt rejteget.

Vincenzo emlékezik Claudia szólóénekére, még princ korából; apjának egyszer nagyon tetszett egy madrigálja: „arany van a Cattaneo leány torkában", réved fel benne a Gobbo hangja, amikor a cembalón megszólal a szimfónia, s utána hallja - először hallja a világ - az árnyak országába visszaparancsolt Euridike utolsó, búcsúzó szavát:

> Ahi vista troppo dolce e troppo amara!
> Così per troppo amor dunque mi perdi?
> Ed io, misera, perdo
> Il poter più godere,
> E di luce... e di vita, e perdo insieme
> Te d'ogni ben più caro, a mio
> Consorte...[14]

Striggio volt az egyetlen költő. Szóból és hangból egyszerre érezte, hogy a szobára nehéz, borzongató légkör borul. A Diszciplína hangját szétvetette Claudia éneke: nem is ének ez... nem is koloratúra: a mester maga sápadtan áll fel helyéről, mint aki szelesen felidézte a szellemeket: minden hang ismerős, most született, egyik vagy másik éjszaka szakadt ki keze közül, s most mégis minden rezzenése, a húr... intonáció, melizma: két szófukar ember egymásba csapó panasza... Úgy robbant ki Claudia hangja (mit törődött Striggióval s a herceggel), mintha öbölbe beszakadt hullám ostromolna sziklafalat. Érzett-e valamit ebből

---

[14] Ó, túlédes s mégis rettenetes tekintet!
Nagyon szerettél, s jaj, ezért vesztettél el engem,
S én nyomorult - így vesztettem el én is
Fényt és életet egyszerre s elveszett,
Mi nékem mindennél drágább,
Én egyetlen szerelmesem...

Caterina? Ezt a mély, tragikus művészetet, mely már túl van a hangon... minden Lecke mért szabályain. Fojtottan tör fel az asszony kissé fátyolos énekéből mindaz, ami a szöveg mögött rejlik, s a hangnak megadja színét s mélységét, ott vibrál e szörnyű lemondásban; a „perdó”-ban - a *monódia* elcsuklik, végső panaszszóvá lesz, válás, vágy, búcsú tépi egymást az utolsó szótagig, s azontúl... Euridike küzd, míg végleg el nem némul a hangja, rá nem borul az árnyak országának örök függönye.

Mind a hat ember művész e pillanatban; érezte: egyetlen hibás szó vagy gesztus örökre megtépné a varázs percét, amikor a mű elhagyja a bölcsőjét: mint az ár... úgy sodorja magával a szenvedélyeket, s vad tragikumába olvad az édes ritmus, mely a lágy szövegen fut keresztül... A mester maga félárnyékba húzódik, sápadtan: felidézte a művet, s most mint *minden igazi varázsló: szomorú*.

Vincenzóban nagyon mélyről, emlékek partjáról kel a mozdulat: mintha szertartást teljesítene, átöleli a maestrót (Chieppio emlékezett még arra: így üdvözölte Torquato mestert a Sant’Agata börtön cellájában), s most ő a Rendező, aki biztos kézzel állítja be a részleteket, alkot és újraformál, kőbe, csipkébe, harmóniába öltözteti az álmokat.

- Euridike szerepe madama Claudiát illeti. Caterina legyen a remény. *Sic jubeo.*

- S a castrato, fenség, akit a nagyhercegség kölcsönzött?

- Maestro... hány női szerep van a favolában?

- Nimfa... hírnök... Proserpina. Ez mezzoszoprán... Talán ez a legszebb szerep, fenség.

- Kettőt is énekelhet... hármat is... Giovan Gualbertónak kevés minden szerep... Beszéljen vele, maestro! S most lássuk, mit tervez a kórussal? Mekkora légyen a zenekar? Mi lesz a szimfóniákkal? Kik fogják ezeket játszani?

- Striggio úr ideadta boldogult apjának intermediumát, a *Psyche és Ámor*-t... talán fél százada játszhatták... Azért is érdekes, mert itt láttam felsorolva a hangszereket. Akkor még Amati talán nem is élt... ki gondolt volna négyhúrú hegedűkre? Fenség: ebben az orkeszterben még négy vonós ült egymás mellett... „violák”, a többi hangszer szétporlad, aránylag sok a fúvós, de nincs közöttük harmónia. Még ezt nem ismerték... Összesen, fenség, negyvennégy zenész. Hogyan bírt boldog emlékű Striggio úr ezzel a nagy zenekarral? Számoltam: az én zenekarom kisebb, de arányosabb, zártabb. A hatás így erőteljesebb lesz, mindenképpen. Tíz hegedűst... valódi hegedűst ültetek egymás mögé. Ez a zenekar törzse... ezt két nagybőgő erősíti; a vonósok vezetik a szólamot: ez az emberhang... amikor panaszkodik. Harminchat állandó zenész kell hozzá, fenség, persze... ebbe nem számítom a hárfát. De hárfa kell... szólót írok bele... a legszebb hárfaszólót, amit valaha játszottak Itáliában... bocsánat a hivalkodásért, hiszen még nincs meg, csak most kezd születni... s hozzá egy nagy citera s kis flóták, de csak ott, ahol bejegyzem a partitúrába...

- Ennyire kész már?

- Körvonalak, fenség, s este írom... reggel javítom. A vége lesz nagyon nehéz. A textus miatt is. Striggio úr maga is habozik kétféle *katarzis* között. De nekem tudnom kell, melyiket választja: bacchánsnők tépik-e szét a vigasztalhatatlan lantost, vagy Apolló jön-e érte, hogy felvigye az Olümposz aranyködeibe? De még messze vagyunk attól, hogy azon tűnődjünk... mivel zárul a végső felvonás?

- Most hol próbálnak?

- A Reggiában... a zenészek szobájában, de ott zavarnak... nem inspirál. Rideg.

- Jobb lenne a Galleria dei Fiumi a Reggiában?

- Nem mertem kérni, fenség... ennyi zenésznép a Palota szívében... ?

- Testőröket állítok a próbák alatt. Senki nem jöhet s nem mehet, míg ön másként nem rendelkezik, maestro. Egyébként a Galleria végében nyugodtan állhat a színpad; A *Fedeli*-k is ott játszanak komédiát... Ha jó az Andreinieknek... S a színpadot csak át kell építeni...

Megmozdul a hallgatag Chieppio:

- Ez nagy költségekbe verné a kincstárt, fenség!

Vincenzo arca elvörösödik. Fejedelmi gőggel adja meg a választ:

- Ön azt akarná, hogy nevessenek rajtunk Itáliában? Ne tudjam valóra váltani művészeim legszerényebb álmát sem? Gondoljon arra, don Annibale, hogy egyszerű, alkalmi ünnepéllyé zsugorodnék így a tervezett rappresentazione, amelyről azt szeretnénk, hogy aranybetűkkel írják fel Mantua annaleseiben. Tisztelet az Opusnak, Chieppio!

A kincstárnok, ha igazát érezte, nem tágított egykönnyen:

- Fenség... gondoljon az áradásokra. Egy sor falu nem tud adót fizetni, s robot fejében a gátakat erősítik. Az árendások sorban szökdösnek, mert nem tudják fizetni a bért... a zsidókkal is baj van. Már a türelmi adó sem folyik be úgy, mint azelőtt... Fenség, még mindig nyögjük a flandriai utazás adósságait!

- Mantua gazdag! Ha Medici Lorenzo rátehette kezét Firenze hajadonainak összegyűjtött hozományára, amikor városa bajba került - hogyne fizetnének a polgárok mind... s egyenként azért, hogy Mantuában olyan mű kerüljön színre, melyhez foghatót soha eddig nem láthattak... Vessék láncukat zálogba... táncolják körül a házi aranyborjút... fizessenek. S aki fizet, hivatalos lesz az ünnepségre. De valójában mitől rettent meg úgy Annibale, mi kerül oly sok pénzbe, Claudio?

- Még ahogy fenséged mondta: álmok küszöbén bolyongunk. Elsősorban a zenekar, fenség...

- Őket amúgy is fizetem. Hétköznap csak lődörögnek!

Egymásra néztek Chieppióval. Ez a hétről hétre megújuló gyötrelem, amikor hétfőtől kezdve már megszállják az éhes zenészek a hátsó udvart, hangosan, perlekedve kiáltoznak hó-pénzeikért. A maestro itt nem fél a hercegtől:

- Fenség: ez nem tartozik szokott tisztükhöz. Ez nagyon-nagyon nehéz munka. Próba próbát fog követni... az egyes hangszerszólamokkal... a *tutti*, amikor már egybetanulnak az énekesekkel. Ezt nem lehet betudni havibérükbe. S ha kedvetlen a zenész, fenség... *Rosszkedvű flótásokkal nem csinálhatok Orfeót!*

Így, ahogy kiegyenesedik, szép szál, felmagasodó ember - szemben a karosszékben eltestesedő herceggel. Egyenesen föléje nő, s most itt, az otthonában megmondta, amit a fenség soha nem hallhatna udvari embereitől. Vincenzo gyanakodva néz rá oldalt, majd tettetett kétségbeeséssel kapja két tenyere közé fejét.

- Rettenetes, ahogy élniök kell szegényeknek. Annibale: holnaptól kezdve szentebb a brácsás, mint a hercegi tisztek. Megértette? Folytassa, Claudio. Mi kell még?

- A szín, fenség! Az első... réten, pásztorok között... Ez nem okozna nagyobb költséget... Pásztorjátékokat adtak a Fedelik is, talán maradt a díszletekből a Reggiában. Nehezebb ott, ahol Orfeo lejut az alvilágba: Styx partja, Charon bárkája, az istenség, árnyak... Striggio úr is úgy gondolja: valamilyen varázslattal kellene megoldani a szín süllyedését; a szellemeknek át

kellene repülniük a színen. Emlékezem arra, amit Rubens úr írt Madridból, amikor Lerma herceg kíséretében megtekintette a királyi színházat. Mindezt, persze, úgy kellene tervezni, hogy beférjen a Galleria dei Fiumiba... Fenséged is emlékezik a Corsi-palotára: ott a berendezés eléggé szegényes benyomást tett ahhoz, hogy fejedelmi személyiségek gyönyörködjenek benne.

- Ez a legerősebb argumentum, Annibale. Sokan jönnek majd, akik annak idején végignézték Firenzében az Euridikét. Már csak azért is, hogy mérlegre tegyék mind a két rappresentazionét. Megtudtam, hogy Giovan Gualberto titkon levelet küldött Perihez: beszámolt arról, milyen mendemondák keringenek a palotában, a készülő favola körül. Valaki leitatta a legényt, a kancellárián - szokás szerint - lemásolták a levelet. Magli biztatja a Cameratát: siessenek... ha nem akarják, hogy egész Itália színe előtt megalázza őket Mantua. Lehet - így ír a herélt -, hogy a Reggia első a komédiások prózai művészetében, de a szent muzsika múzsája nem tépheti le Firenze homlokáról a babért... Igen, uraim, így ír a castrato Perihez!

Félkomolyan beszélt: úgy ült a karosszékben, hogy kék szeme sugara beborította Caterinucciát, aki zsámolyszerű kisszékén áhítatra tágult szemmel hallgatta a férfiak beszédét. Szemérme úgy kívánta, hogy alázattal hajtsa le fejét, s ne mozduljon addig, míg a fenség nem ad távozására engedélyt. De a zöld szem a szeszélyesen elszabaduló fürtök alól egyre sűrűbben töri meg a férfiszempár sugarát. Claudio kiment: hirtelen frissítőt készít, bort, gyümölcsöket a váratlan vendégeknek, így szabadabb... de a szép este, mint csonkig égett gyertya, már veszít fényéből. Mire behozzák a tálcákat, már csak a szokásos vendéglátás sietős gesztusai maradnak. Néhány perc, a három fekete köpenyes ember már áll, a gazda meghajolva kíséri őket a kapuig. A küszöbről Vincenzo visszaszól, hogy mindenki hallhassa a szobában:

- A próbákon a lehetőség szerint magam is ott leszek. Az elsőt holnap négy órára tűzöm ki a Fiumiban. A kislánynak szorgalmasan kell gyakorolnia Speranzát. Hallani akarom!

A zenészek vaskos cipőikkel bizonytalanul lépkedtek a belső palota márványfolyosóin. A mester rendezte helyüket. Mindegyik előtt kis szalmaszék volt; mint a múzsa vitézei, adott intésre rendekbe formálódtak, harminchat muzsikus s külön a hárfás s a citerás, akik nem tartoztak a hercegi zenekarhoz. Chieppio az első próbára az ünnepi asztalról maradékokat küldött s mértékkel némi bort. Ezenfelül reggel mindegyikük kapott elmaradt jussára kétheti bért. A hírek titokzatos özönében már mesévé nőtt a tegnapi fejedelmi látogatás a Monteverdi-portán. Míg Claudio már éjjel-nappal csak a favolán dolgozott a fenség parancsa szerint, a zenészek birodalmában nem volt többé titok, hogy „nagy dolgok következnek”.

Csillogó szemmel vették körül a szokottnál is sápadtabb maestrót, aki kék kendőből óvatosan csomagolta ki a partitúrákat. Az énekesekre ma még nem lett volna szükség, mert elsősorban a zenekar helyét, szerepét, indítását akarták megbeszélni. Így Claudia nem jött el, de a kislánynak követnie kellett a mestert, ha nem akarták megszegni a fenség szeszélyes parancsát. Amikor a Reggia kapujához értek, az őrök csodálkozva engedték be a maestróval együtt az ifjú lányt, akit eddig nem ismertek. Monteverdi, amikor látta kérdő tekintetüket, elmosolyodott, „Örülsz, hogy bejössz a palotába?” Esik, a cseppek végigperegnek hamvas arcán, kendői mögül édes, mosolygó arc tekint a maestróra.

- Persze... még korai... nagyon korai. Még nincs egészen helyén a hangod. A fenség úgy kívánta... de még nem mondtam ki az utolsó szót. Úgy igyekezz! Sok függ attól is, mit mondanak a zenészek. Kegyetlenek! De vigyázz, ne erőltesd meg a hangod, ha először próbálsz... A Galleria hosszú és magas. Egy castrato vagy Madama Sabina hangja kell, hogy

betöltse... Csak szép lassan megyünk majd előre... Ügyelj, burkold be a nyakad. Épp ma nem küldtek érettünk kocsit.

A Reggia szárnyát - ígéretéhez híven - testőrökkel záratta el a fenség. Marad a Galleria s néhány csatlakozó előszoba, kabinet, ahol szétszéledhetnek a zenészek, míg a próba kezdetét veszi. Körös-körül izgatott udvaroncok lesnek be, de a fenség parancsa szerint egyikük számára sincs ma bejárás. Az egyik szobában, Giulio Romano freskói alatt tálaltak a zenészeknek. Egy-két pohár bor már vidította mindegyikük kedvét, s a falánk Giovan Gualberto is odatelepedett a muzsikusok asztalához. Rasi úr, az első kamaraénekes, akire természetesen rászállt Orfeo szerepe - még nem mutatkozik. A maestro sürgeti a zenészeket, s ahogy vonulnak a nagyterembe, a zajban, sokaságban bizony elfeledkezik Caterináról. A lány csillogó szemmel néz körül a palota kincsei között, megcsodálja a falikárpitok rajzát, képeket, a mennyezeti freskót, így szinte észrevétlenül történik, hogy egy kamarás mellészegődik, mosolyogva mutatja a nevezetességeket, buzgón felel a kislánynak minden kérdésére, pohár bort is kínál, majd udvariasan kinyit egy szőnyegajtót, kis folyosó következik, mely beletorkollik egy csigalépcsőbe. A lány már önfeledten megy az ismeretlen úrral, kisajtóhoz érnek, gyűrűjének köve koppan: Caterinuccia ott áll a fenség színe előtt!

A nárdusillat betölti a pompás kis szobát, melyet csak egyetlen gyertyanyaláb világít meg: kisasztal, három szék, egy habos fából ácsolt credenzole s szőnyegekkel borított széles kerevet. A lány biztosan mozog a varázslat földjén, nem csodálkozik semmin, fél térdre ereszkedik, kézcsókra. Ebben a pillanatban átkarolja két forró kéz. „Enyém vagy” - ennyit hall csak, forró vérhullám önti el, közel van ebben a forró, illatos párákkal fűtött szobában az ájuláshoz.

A fejedelem gyémántja, ahogy megvásárolta... mint drágaköveket, tudóst, lovat. S eddig nem törődött vele... Szűk Monteverdi-porta, örökös skálák, Cattaneo bácsi s a két kisfiú... Pénzt küldeni Rómába a szülőknek. Köntösöket... szebb... udvari köntösöket, mert lassan kinő minden régiből... s az illat, olyan forró, mint a fenség keze. S a herceg... akinek kéjenc híre beszivárgott a csendes ház eresztékein át... szolgálók beszélik víg kalandjait. A testes, fehérselyembe öltözött, szőke szakállas, őszbe csillanó férfi lefittyedt, mohó ajkával: sorsának ura. Szabad-e... illik-e szűz leány módjára védelmezni a herceg ellenében is mind halálig az Erényt? Szokásos, hogy leányasszonyok övükre játékos kis ezüsttőröket akasztanak, így jött a palotába. Kihúzhatja-e... mutathatja, hogy drágán adja... ha... ha nem bódítaná az édes illat s nem forrna vére... míg a herceg, aki jócskán apja lehetne, forrón s mégis át nem öleli...

- Ma ne bántson, fenség...

Talán ez a legbölcsebb, amit mondhat. Nem sérti az illemet, sejtet és ígér... de nem *ma*, s akármi történik... a fenség nem hivatkozhatik soha arra, hogy úgy szédült karjába, mint egy kis cseléd... Vincenzo nem adja meg magát egykönnyen, de a Szerelem Művészetében örök járatosként nem mint fejedelem: chiaro Vincenzo tör rá, nem erőszakos, nem tép... nem mohó, szelíden simogatja, érzi a remegést, ahogy átfut a lány testén... talán igazán szereti ebben a percben... óvja, mint drágakövét, hogy a hangját ne bántsa a hevülés... s lassan... lépésről lépésre... játékos módon lopja magát, férfi módjára, kegyeibe... Így hajlik felé, nyugtatja s alattomban lángba borítja. S egyszerre (ez a rejtett kisszoba akusztikájának a titka), mintha csak közvetlen közelben lenne... fal nem választja el tőle... felzeng az Orfeo Prológusa.

Egyszerre szólalnak meg az instrumentumok, mintha a mágus keze megrettentené a Reggiát, megreszkettetné az ablakokat. Leírhatatlanul édes és fájdalmas egyszerre: a szimfónia csodálatosan szép, soha még ilyen szépet nem hallott Vincenzo. Még harcol benne a felparázsló szenvedély, még átfogja a lányt, de Caterina érzi, hogy már nem szorítják úgy a karok... A herceg művész és dilettáns: kihull... kiengedi kezéből a zsákmányt; míg magához

húzza s vállára fekteti fejét, simogatja - már úgy él benne a zenében, kortyolja, mintha legédesebb nektár lenne, szatírarca megszépül, fény ömlik el arcán, csillog, majdnem könnyes a szeme az áhítattól, lába toppantja a taktust... a zöldszemű felnéz rá, csodálkozva s hitetlenül: „ma még ne...” Még menekülhet... kitéphetné magát, kereshetné a rejtekszoba szőnyegajtaját... vissza Claudióhoz... a mesterhez, aki védő szárnyai alá veszi.

Ő az erősebb, mert Vincenzo harcában erősebb a zene. S így Caterina lecsúszik a kerevet szegélyéről, ahová a herceg cipelte, s átfogja a puha szőnyegen harisnyanadrágját térdénél, s könnyes lesz tőle a csat rózsája: „ma még ne...” A játék édes, kell ez a vonakodás, a megadás macskajátéka. Adni! Kezén a gyűrűk, de mindenki észrevenné, ha egyet ráfűzne a Romanina ujjára. Mosolyogva hajlik rá, magához emeli, megcsókolja mind a két zöld szemet, édes és sós az íze, s letörli utána kendőjével, a csipkés remekkel, melybe beleette magát a buja nárdusillat.

- Tied - s már mind a ketten megbűvölve hallgatnak...

A próba egy percre leállt. A maestro leinthette... a beszéd nem hallatszik ide, csak tompa morajlás, s újból, s most már szárnyalóbban, töretlenül az egész elölről, s Vincenzo egész testében remeg. Már alig-alig tudja: ott van mellette a lány, pedig légyottját tudós kézzel készítette elő a kamarás, már zeng újból a Reggia s úgy érzi, a madarak is megállnak szárnyalásukban... Meddig tart? Egyszerre elapad, bár hallgatta volna órákon s órákon keresztül. Utána csend. A csendben hang száll ki... harsányan, végig a galérián. - *Az énekeseket!*

A herceg felbillenti a szőnyegajtót:

- Énekelj, innen hallgatlak! - s már egy kéz lent megnyitja újból a kisajtót, s Caterina az oldalbejáraton, mintha csak kicsit eltévelyedett volna, újból belibbent a Galleria dei Fiumiba.

Rasi olyan halkan intonál, hogy a mester mosolyogva kérdi: „ennyire kíméli hangját, messere?” Az elkényeztetett udvari énekes szemétől messze tartja a partitúrát (már túljutott ő is első fiatalságán), megvárja a zenekar bevezető interludiumát, s utána, mintha a legédesebb madrigál lenne, belekezd a második felvonásba.

Striggio az egyetlen, akinek szabad az udvari emberek közül részt vennie, mint szerzőnek, a próbán. Kardját ölébe fekteti, hogy ne csörrenjen a márványon. Claudia szeme most a kislányra téved: szeme félelmesen kitágult, mintha könnyeket fojtana vissza, arcán izgalom rózsái, keze tépdes egy csipkekendőt. Talán valamelyik zenész eltévesztette az illemet? Szerencse, hogy nincs egyetlen udvari ember sem jelen... a muzsikusoktól nem kell a lányt félteni.

A szöveget még sorban tanulják... s a próba sem megy a darab jeleneteinek rendjében. A maestro Rasival vitázik: a művész mindenképp cifráz, s a maestro halkan, mosolyogva magyarázza, hogy nem mindenütt illenek Orfeo szerepéhez a *melizmák*. Claudia nagy kosár gyümölcsöt hozott: szétosztja a zenészek, énekesek között, akik szétszélednek a próbák szünetén. Leül, megpihen. Milyen rég járt a Reggiában... minden szeglete emlék, minden sarokból elmúlt édes játékok illata tör elő... s olyan jó kiszabadulni a szellemjárta házból, mely - mióta a herceg meglátogatta, mintha elvesztette volna eredendő nyugalmát: a mester napok óta nem megy a dómba, alig hagyja el szobáját. Néha hallani, amint megpendül egy-egy akkord a cembalón, s ez olyan, mintha valami különös fájdalom tépné fel a húrt.

Caterina, akit kivetett kisvilágából s elsodort a Mantuában uralkodó egyetlen, szeszélyes akarat: csak jár fel-alá kábultan a házban, elhanyagolja a leckét, nem csillan fel megszokott skálázása. Tétlenül üldögél, talán vár, hogy hívja a maestro... nem néz a gyermekek után sem. Néz ki a kertbe, melyet elönt az alkonyi szürkeség.

Rasi, mintha megérezte volna a mester pillantásában rejlő parányi szemrehányást: gazdag tenorját kiereszti, s művészete teljességével énekel: jó példával kell elöljárnia épp neki, a kamaraénekesnek s zenetudósnak, akit a Camerata is nagyra becsül. A castrato rossz hírét költhetné másként, ha visszamegy Firenzébe, s beszámol a mantuai rappresentazionéról. Így Rasi egyre erőteljesebben éli be magát szerepébe, mintha taktusról taktusra melegednék hangjának színe, intonációja. A kamaraénekes eddig nem játszott soha. Oratórium s madrigál egyformán kedves volt számára, hogy megtöltse érzésekkel, a szöveg eszköz volt csak, hogy csillanthassa hangja varázsát. De most más feladat előtt állt: játszania is kellett, s a művészi élményben egybeolvadt ének- és szövegmondás, mimika, arckifejezés, lépések, táncos mozdulatok. De Rasi művész, s ösztönösen vállalja, hogy *bővüljön* szerepe: talán valamennyiük közül ő éli bele magát a mondába legkönnyebben: megelevenedik keze, néhány taktus után mosoly ül ajkán, az első tragikus mondat után viszont a született aktor biztonságával kap szívéhez, hátradöbben, mint aki már homlokán hordja a sors tragikus jegyét.

Striggio közben kis fiolát vesz elő: szagolgatja, hogy így elnyomja feltörő könnyeit. A szerző érzi, hogy Rasi - *szereti* szerepét - ő a valóságos, megálmodott Orfeo: férfias, tiszta hangú, tiszta beszédű: mindenki *elhiszi* róla, hogy költő és lantos, szerelmes s rettenthetetlen férfi, aki asszonyáért a poklok fenekére is lehatol. Rasi felnő, Monteverdi már csak tekintetével kormányozza; a zenekart is megbűvöli ez a kivételes élmény - ember és szerep e szemük előtt kibimbózó harmóniája.

Már ott áll mögötte Giovan Gualberto, hogy átvegye a Messaggera - a baljóslatú hírnök szerepét, mihelyt Orfeo hangja elillan. Mielőtt intonál - szimfónia hangzik, s a zenekar interludiumát tragikus szálakkal szövi át. Mindenkinek, aki ismeri a tragédia lüktetését - éreznie kell, hogy a végzet *most* indul útjára. Fokozódik az a belső feszültség, melyet az antik drámák kara baljós mozdulatokkal, szavakkal már előre jelez.

Még cseng az „első pásztor" édes szava: idézi a költő és lantos előtt a nevető rétek pompáját, a nap édes balzsamát, de már mögötte meglendül karja a Messaggerának, s feltör a férfi mezzo-szoprán - ez a hatalmas erejű, világos hang, mely mintha komor angyal torkából szállna, oly csillogó, érces, felszáll a magasságokba, s lehull az alt küszöbéig:

> Ahi, caso acerbo, ahi fat'empio e Crudele
> Ahi stell'ingiurose, ahi Ciel avaro...[15]

A kasztrált hangja végigszalad a Galleria dei Fiumin, s megborzonganak tőle az alabárdos teremőrök. Aki soha még nem hallotta herélt szopránját - úgy hiszi, valami földöntúli titokkal, talán gonosz varázslattal találkozik. Oly tiszta, magas hangjaiban oly ragyogó, hogy bármely leányka megirigyelhetné, de oly erőteljes, oly hatalmas, bugyogó lendülettel tör ki, hogy ebben egyetlen asszonyhang sem mérkőzhetik vele. Az idomtalan vén kamasz híres mesterek biztonságával intonál: itt érvényesül a Caccini-iskola merészsége, pompás, széles lendülete, a drámaiság csillanása, igen óvatosan bánik a fiorriturákkal, nehogy a drámai hatást csökkentse: minden árnyalása, minden rezzenése tudatos, Rasival ellentétben, nincs benne semmi ösztönös: nem hisz a szövegében... nem hiszi, hogy igazán kígyó marta Euridikét... nem játszik, nem ad plasztikus életet az Üzenethozónak, de csodálatos szopránjával felséges élvezetet nyújt... Tekintete a maestro szemén s kezén, mellyel pendíti a cembalót, s utána Magli mély lélegzetet

[15] Ó, keserű sors, jaj, végzetes fátum!
Ó, gonosz csillagzatok, féltékeny istenek...

vesz... alighogy elhal párbeszéde az Első Pásztorral, felfakad ajkáról a végzetes balhír, a maga meztelen valóságában.

A te ne vengo, Orfeo,
Messaggera infelice,
Di caso più e più funesto.[16]

Mindenki vár... a mély lélegzet a tragikum kelyhét takarja... ezt mindenkinek éreznie kell, aki hallja hangjában a végzet szárnycsapását:

Ohime che odo?[17]

- hangzik Orfeo válasza. S most a Messaggera szívbemarkoló szava:

La tua diletta sposa è morta![18]

Félig hunyt szemmel vezeti Claudio ezt az első együttes próbát. Még lazán, próbálva... tapogatózva keres egységes stílust, formát, keretet: még hadd élvezzenek zenészek s énekesek, utána majd mindenki elmondja véleményét, s még lehet javítani a partitúrán, figyelmeztetni... cserélni zenészt vagy énekest. Még nyers, csiszolatlan az egész, még nincs is meg a kompozíció egésze, s a próba máris valami varázskeretbe fogja a favolát: *kész*!

Striggióra téved szeme. A költő-titkár ül székében oldalt dőlve, szorosan fogja kardja markolatát, ha énekszó jön, lehunyja szemét, mint aki fél... most valami rossz, valami szörnyű következik.

Striggio arra a mesére gondol, melyet a velencei követ keletet járt titkárától hallott: a szellem szétfeszíti a palackot, melybe bezárták - egy pillanat alatt óriássá dagad. Így bontakozik ki szeme előtt... órák alatt az Orfeo. Még tegnap volt, amikor rímekkel küszködött... a Mincio partján járva elsüllyedt előtte a való, s az árkádiai pásztoroknak próbálta ellesni szavát. Csak vers volt, mely alázatosan járt Rinuccini nyomában: s most kinő a Favola az üvegből, melybe bezárta. Kitölti a Galleria dei Fiumit, hömpölygetik a boltozatok, új életre bontakozott ki a hideg tükrök, freskók, aranycirádák alatt.

Claudióra néz. A mester pihenteti kezét a billentyűkön, szünetet rendelt a felvonás előtt. A zenészek ott maradnak helyükön, nem mozdul egyik sem, mintha e lármás, tülekvő népet lenyűgözte volna valami láthatatlan bilincs. A mű borzongatóan mélyértelmű, különbözik minden eddigitől. Rasi, aki ott volt Firenzében, s Striggio, aki művész fiaként már gyermekkora óta benne élt a kórusok s orkeszterek világában, most érezte: a Camerata Euridikéje csak *alfa* volt; *az* ott még esetlenül ágáló, oratorikus Orfeo *emberré* éled, a szenvedés adja szárnyait. Események... sorscsapás kergetik egymást, egymás szavába vágnak, a dialógok váltják egymást, s a kórus szerepet kap, mint antik tragédiák kara. Az orkeszter e közel negyven zenész erejétől egyetlen hatalmas instrumentummá válik, melyet egy, óriás vezet. *Több* mint egyetlen zenész képzeletének karcsú ívelése udvari ünnep játékaként: fájó s mégis édesen-merész harmóniák fakadnak. - „Ha Artusi *ezt* hallaná!" - súgja Striggio Claudiának.

---

[16] Tehozzád jövök, Orfeo,
Én legszerencsétlenebb küldött,
A legszerencsétlenebb s gyászosabb szerep az enyém.

[17] Ó, jaj... mi az, amit hallok?

[18] A te szerelmes asszonyod - halott!

Az asszony összeszorított ajakkal várja sorát. Mint művész, mint Signora Monteverdi... mint bíráló, a maga jussáért harcoló udvari énekes... zenész és féltő szerelmes, aki egyetlen akkordot... egyetlen ritmust sem mulaszt el, de ugyanúgy figyeli urát, mint a többieket. Igen... ha „Artusi hallaná", hogyan tör ki a szelíd, illedelmes négy- vagy ötszólamú madrigál, hogyan olvad egyetlen fájdalmas *emberi*, többé már nem szenvelgő panaszszóba, hogyan hömpölyög a kórus, mintha betemetné a sors szakadékait... s ahogy biztatja Orfeót: vegye elő bűvös líráját, a lant erejével fokozza szavát... S amikor feltör a gyász és a végzet - éles lesz, mint a penge, sokat sejtető: a hang erősödik, mindent kifejez, amit a távoli költőős érezhetett. A dallam seb és balzsam egyszerre, mely végső formát kap a megrendítő hárfaszólóban.

Ha eltol egy tükröt helyéről, a herceg rejtett kabinetjéből lelát a Galleria dei Fiumira. A szőnyegek elnyelik a szobácska zaját, s ő, a láthatatlan, láthat és hallhat mindent, ami lent... a boltozatok alatt történik. Csak az egészen beavatottak ismerik a Reggia rejtekének ezt a titkát: Giulio Romano freskója mögött farácsok s festett lugasok mesterművében fürkészve s kutatón lappanghat a fejedelmi tekintet. De Vincenzo most nem udvari titkokra les, nem kamarások, hölgyek, követek bizalmas beszédét akarja fortélyukkal megközelíteni, ahogy ő is tette s ahogy tették kétszáz esztendeje az ősei. A dilettante - amikor kiengedte Caterinucciát, gyönyörűségében egyedül akar maradni. Innen észrevétlenül akarja meglesni az új Opus titkát, a formát, melyet már úgy emlegetnek a zenészek világában, mint „stile drammaticó"-t. A művet, ahogy széttöri a madrigálok kegyes énekformáját, a recitativók unalmas láncait, s egyszerre tengerré dagad, melynek saját törvényei szerint erősödik hullámverése... még lopva keresi, óvatosan kóstolgatja, s egyszerre megtalálja a Normát és a Kánont, melyhez ezentúl igazodik.

Milyen vidám volt, ahogy feltört a scherzo... s a fiatal pásztor hangja olyan, mintha frottolát énekelne: az ifjú Claudio játszik a réten, s ő, a tiszta életűnek mondott ember, akinek kalandjairól nem kerengtek még soha mendemondák... Claudio, aki elébe járult Claudiával, hogy hűberuruktól kérték egymás kezét, s azóta élnek így, bizonnyal fojtottan s viharban egymás között... de együtt: Claudio a kórus, szimfóniák, csend s Orfeo hangja között ott bujkál - forróbban, szenvedélyesebben, mint bárki eddig, aki eposzt vagy madrigált formált. Többet tud-e róla, mint azok, akik magukat az „Ars Amatoriá"-ban mesternek hirdetik?

A hang... Miért jut a firenzei kaland eszébe? Múlt évben rangrejtetten néhány napot töltött a Medicieknél. Igen... csak a „Mamma" tudja, hogy a szeles, ragyogó, százarcú Caccini lány, Francesca ott lett az övé. Mert ott járt Giulio házában, akit furcsa módon Firenzében „Giulio Romanó"-nak neveznek... ezen a művésztanyán, ahol apa s a három lány s a többi családtag naphosszat vitatkozik, énekelnek, zenélnek, komponálnak: egymásért, egymás ellen, kifelé félelmes egységben, belül ádáz, féltékeny viszálykodásban. Francesca egy *torneo* partitúráját kínálta, mely soká hevert már a nagyhercegi kancellárián. Játsszák el Mantuában, s a herceg vásárolja meg. Miért ne szerezhetne egy lány zenét? Miért lenne a komponálás - egyszerűen férfijog? Oly merész, majdnem arcátlan, mulatságos és szenvedélyes volt, hogy ezt a Cecchinát nem lehetett elengedni. A Casciné-ben, egy kis villában látta a lányt öt napon keresztül vendégül. Vincenzo riadtan menekült Firenzéből: Francesca nem volt kényelmes szerető. Követelő, szenvedélyes, szeszélyes, fölényes s alázkodó, mindig más arcot hordott... sokszor úgy érezte: a lány *tudja*, hogy szerepet játszik. Néhány órába kell besűríteni minden ármányt, minden varázslatot, hogy elhódítson vele egy idegen herceget. Igen... a Torneo, ezt megvásárolta: Francesca Caccini azt kívánta volna nyilván, ezt mutassa be az Orfeo helyett.

Koppan újból a kéz a cembalo peremén. A maestro zsarnok országában. Mindenki a szalmaszékekre ül, a zenészek némán próbálják hangszereiket. Újra. A herceg már látja az egészet, most barátkozik a részletekkel. A második pásztort ki kellene cserélni. Ostoba arcot vág, amikor énekel. Ilyesmire eddig nem volt példa... A szó a Fedelik privilégiuma volt, a hang... a

„harmónia” az udvari énekeseké. A kettő most egybeolvad: esetlen fickó nem alakíthat a favolában! Újból a Messaggera: mintha még diadalmasabban csillogna a herélt szopránja, melyet visszaver a boltozat.

Tartozott-e azzal a mesternek, hogy Claudia énekelje Euridike két rövid, csodálatos strófáját a Favola elején s végén? Tud-e még énekelni az asszony? Ott hallotta várakozás közben a ház előtt, míg kinyitották a kaput.

„Ma teco stassi in compania d'Amore”[19]

Előrehajlik: ezt a sort nem látta... elkerülte figyelmét. A legszebb sor. Miért húzódott el Barbara a messzi Colornóba. Most itt lehetne vele a rejtett szobában. A Mamma mellette ülne, már húsz esztendeje nem szeretője, de ülne mellette a régi szerelem jogán, s értenék egymást, s nem kellene hozzá sok szó, és mit mondana Claudia hangjáról... ahogy kissé fáradtan, de úgy bontakozik, mintha csodálatos mélységű örök dolgokat mondana. Miért bánt oly fukar kézzel Striggio Euridike szerepével? Tudta-e, hogy talán a mester álma, hogy Claudia énekelje... még egyszer az udvarnál? Utoljára!

Percnyi jóság-e, hogy a szerephez engedte Signora Monteverdit? Ó... ez a szívettépő árnyékos vidámság, ahogy bontakozik... nem is sorokban, minden egyes szóban... leheletben, modulációban... A hang a „mezzo” köreiben fut, mélységeiben már olyan, mintha az énekes most valóban messzi, árnyékvilágbéli útra készülne. Egy perc, még énekel, s amikor elhallgat, csend van. A maestro nem intonál, nem inti be a kórust. Maguk közt vannak: érzik, hogy e rövid strófa áldozatos remekmű. Több az éneknél s fájdalmasabb is, mert utána az asszony kendőjébe rejti arcát. Köhög. Befúj-e a szél Claudia szobájába? Van-e szőnyeg, amivel elzárja, ha ráereszkedik Mantuára a szél? Körülnéz. A titkos kabinetben szőnyeg szőnyegen. Kettőt elküldet holnap Monteverdiéknek...

A csend perce lejárt a homokórán: már elmozdul a zenészek csillagképe, s a mester valamit mondhat, ki következik, mert a Romanina izgalomtól piros arca bukkan fel egyszerre a clavicembalo mögött.

Innen, a rejtekből lesi meg a mágust: kigyúl-e a fény a maestro szemében, gyorsabb lesz-e a lélegzete, pirosabb arca, ha a lány szólója következik? Igen... a zenészeké most a szó - közeledik az utolsó interludium a Speranza recitatívója előtt!

A hangok különös módon mintha nem villannának el itt, a rejtekszobában a semmibe: lecsapódik a castrato szinte szemérmetlenül magas és erőteljes szopránja s Claudia szívet tépő mezzója... mert mindez a sűrűség kell a tragédiához, mely ott szárnyal Orfeo s Euridike boldogsága felett. Még tart talán az éj, melyben szerelmes nászra gyűlnek össze, talán gyermeket is fogan, hogy magával vigye teste titkát az örök árnyak birodalmába... De jön a Remény... Vincenzo megborzad a Messaggera szavától, amint mondja: *„a fű közül kisurrant az álnok kígyó, mérgével belemart Euridike lábába...”* Gyermekkora óta borzad a hüllőktől, hirtelen egy gyermekkori emlékre gondol... egy vipera elől menekült... Majdnem rosszullét környékezi. Kis tálcán két pohárka, az egyik még a Romanina részére odatéve: a bornak olyan a színe, mint a borostyánnak. Néhány korty elűzi a szorongást, újból visszaül leshelyére.

Rasié most a szerep: Vincenzo újból és újból érzi - Rasi valóban nagy művész, e váratlanul új szerepben egyszerre hangja s játéka lesz a törvény. Magli csak „cantor” - Rasi aktor is egy személyben... Igen, egyetlen puha, elködlő énekszavával átfogja az „egészet”... még színeiben fukar, hogy tartogassa, amikor lávaként tör ki a szenvedély... „E intenerito il cor del Re de

[19] De hisz veled voltam a legszerelmesebb együttlétben...

l'ombre..."[20] - hallja: hirtelen ez villant át Vincenzo agyán: miért szeretnek fejedelmek fejedelmeket látni a színen, más köntösben, képzelt országokban, tragikus vagy komikus tükörképben? A velencei követ beszélt Londonról: ott a glóbusról elnevezett színházban a dráma nyelvén magasztalják fel a király őseit... azokat is, akik a trónt vérrel, álnoksággal szerezték meg. Királynak lenni s nem csak Mantua hercegének...

Míg az árnyak birodalmának királyát invokálják - Vincenzo előtt villanásszerűen pereg le Házának története. Ó... itt sem hiányzott a vér. Míg a Gonzagák a nép kapitányaiból felküzdték magukat a város-zsarnokokig... s egy este itt mulatott a Reggiában - akkor még nem ez volt a neve... bizonyára a régi Castellóban - a rómaiak mulatós magyar császára, Zsigmond úr. A kalendárium az 1432. esztendőt mutatta. Nincs az évkönyvekben, s mégis minden Gonzaga tudja ennek az éjnek történetét. A császár mulatott s pénzt akart. Itt... Mantuában látott először valódi itáliai aranyakat: zsákokban... csomagolva... érintetlenül még... csodálatos veréssel, pengett s zenélt a dukát... Egy pohárral ráköszöntött őse, s Sigismundus felség északi latinjával rákérdezett egyszerre: „Mi akarsz lenni, Giovan Francesco?" - A kocka pergett az asztal sarkában: mantuai nemesek, német kapitányok, magyar bárók fosztogatták egymást. A császár valamit magyarul kiáltott: ez volt az a nyelv, melyen legszívesebben beszélt. Még akkor nem voltak hercegek Itáliában. A száraz ős behunyta egy pillanatra szemét, aztán kivágta: „Mantua őrgrófja." Zsigmond felkacag, kikapja tőrét, maga karcolja a majdnem fekete hatalmas tölgyfa asztalba. „Marchio Mantuae - Sigismundus imp. rex." A Castello ószárnyáról azóta sem vitték el az asztalt: ha ritka vendégek érkeznek, idevezetik őket, a Gonzaga-eredethez. Már hercegek. Száz évbe telt, míg emelkedett a rang. Aki adta - fiatal császár volt, nem olyan mulatós s nem magyar, mint Zsigmond, nem volt hazája, de birodalmában nem nyugodott le soha a nap. Amikor Károly „dux"-szá emelte Második Federigót - már szinte minden tartományban herceg uralkodott.

De királynak lenni...! Az elsőnek Itáliában. Túlnőni a gőgös nagyhercegi sógoron, aki ma rangban első a félszigeten, mióta a nápolyi király örökébe spanyol helytartó került... Királynak lenni! Eleonora még nem is tud róla, csak néhány napja vette a titkos üzenetet. Chieppio ugyan ezt mondta, amikor megjelentek előtte az albán törzsfők, s fél térden ajánlottak valami mesebeli koronát: „fenség, nincs pénzünk az ilyen kalandokra..." Csak egy tengerszoros s néhány mérföldnyi út választja el Albániát Mantuától, melynek nincs tengere... Lent kibomlik a szimfónia... Milyen mély, milyen csodálatos varázsló Monteverdi: elég pálcájának egy rezzenése, s a herceg rejtekében szemvillanás alatt végigálmodja a múltat s jövőt.

Igen, mintha az Orfeótól feléledne a halott Reggia. Mintha kíváncsian néznének a Camera degli Sposi szellemalakjai, Giulio habos freskóistenségei, antik márványok, torzók, szentek, éjfélkor kerengő árnyalakok. Vincenzo lenéz a színre. A mester odainti Speranzát. Mutatja, hogyan fogja meg Rasi kezét s vezesse: s már viszi is a meg-megtorpanót, a pompás színész a tapasztalatlan, talán kissé még túl merev leányt. A maestro reggel óta küszködik a főfájással. Elutasítja a kínált bort, egy pillanatra ráhajtja a fejét a hűs kottaállványra. A „ballo", a táncoskar már gyűlik a Fiumi kiugrójában... Látszólag a mester szeszélyétől függ, milyen részt vesznek előre, mit ismételnek, hogy függenek össze a szerepek. De mégis magasabb rend vezetheti, mert Striggio bólint - segít beinteni Speranzát, Caterina egy lépésnyire áll a cembalótól: végigborzong benne a szörnyű s mégis édes kaland, szorongatja a kendőt, mely magán hordja a herceg nárdusillatát... Míg a szeme rátapad a billentyűkre s várja a mester jelzését, testében remeg, félnapos győzelmének lázában: „még ma nem, fenség..."

---

[20] Meglágyult a Árnyak Királyának szíve.

Negyedik éve él a Monteverdi-házban. Azóta napról napra megosztja e kevés beszédű, főfájós ember napi sorsát, akinek nincs semmi szeszélye, szerény, aggályos, minden kis gond, apró baj letöri, látszólag mintha nem törődnék a világ hívságaival, s mégis boldog, amikor veheti botját, s elindul a Palota forgatagába. Sokan - talán azért, mert hasonlít Michelangelóra - őt is varázslónak tartják, de Caterina számára időtlen, kor nélküli férfi. Nem tudja, mit érezzen iránta, s hogyan érez vele szemben a mester és gazda, amikor hajlékot ad, s amikor tanítja, ha asztalnál kedves szóval mesél, ha néha magához hívja, s a cembalón játszik neki.

Mert neki játszik, s ez talán egyetlen közös titkuk. A múltkor violáját vette elő a maestro, rég nem lehetett kezében, mert hosszan kellett felhangolnia. A *második* könyvből ismételt egy madrigált. A mester brácsája olyan hangot csalt ki, mint a férfiének: tenorszóló volt... hozzá beszélt, s Caterina *értette*... értette egy darabig, míg a művész nem emelkedett egyre magasabbra, olyan csúcsok felett járt, ahová a lány hogyan is tudta volna követni. A szóló túlnőtt a madrigálon. S ehhez csak neki, Claudio Monteverdinek volt joga, hogy újrateremtse saját művét, túlemelkedjék egykori alkotásán, újat mondjon... magyarázza az egykori szerelmet: míg ismétel, egyre mélyebben forog a szenvedélyek purgatóriumi köreiben... A mélyhegedű, mint a nem fiatal ember panaszszava, jelképekben beszélt hozzá, szövegtelenül is talán egy vallomás hangját tompította. Egy futam közben hirtelen elállt a hang, s a mester némán helyezte a polcra brácsáját.

„In quei campi di pianto e di dolore”[21] ének - de érzi-e a lány, a zöld szemű Caterina, mi az, hogy „gyötrelem”, s merre fekhetik a fájdalom ama völgye, mely lápvilágának páráival őrzi már az alvilág kapuját?

A Remény hangja gyenge még, amikor Caterina énekelni kezd. Az énekesek gyűrűje szorosabbra fonódik körülötte: ez az első alkalom, hogy a Romanina világi zenében szerepet kap. Eddig a mester engedelmével csak egy-egy vasárnapi nagymisén (nem is különös ünnepekkor) énekelhetett a székesegyházban. Így ismerik hangját, tudják - megfelel szerepének, mint a Mester műve, csiszoltan ragyog. De itt többről van szó, mint csak az énekről. A dramma per musica itt születő szabályai szerint Speranzának *bíznia* is kell abban, hogy elér céljához, akit ő vezet: Orfeónak csodát kell tennie - de megszelídítheti-e a révészt az alvilágbeli folyón?

Minden zenészszem kíváncsian tapadt a lány arcára. Érezték: éneke s játéka még nem forrt egységbe. Az „iskola” s az ösztön keveredik benne. A Monteverdi-intonáció után mintha egyszerre elszabadulna... pacsirtabiztonsággal rebbenne fel a levegőbe. Szerepe nemes veretű, klasszikus recitatívóval kezdődik, „Lasciate ogni speranza” - ezt különös művészettel kell kiemelni Striggio szövegéből, hogy mindenki érezze - ez az örök dantei pillér, melyhez minden itáliai vers támaszkodik. A lánynak játékában - itt egy helyben - érzékeltetnie kell, hogy ott vándorolnak az alvilág peremén, keze fogja Orfeus kezét, míg el nem érnek a fájdalom városának, a „città dolenté”-nek küszöbéig: ezentúl már a Remény sem vezetheti a dalnokot.

Caterina leküzdte lámpalázát. Mélyen, szabályosan vesz lélegzetet, a mester szabályai szerint. Szerepe szerint az égi hatalmakat kell invokálnia, s így felnéz a mennyezetre, melyet Giulio Romano szórt tele habos puttóival, fátyolban repkedő ámorai seregével... s a Romanina a falat borító festett repkény sűrű indái mögött egyszerre észrevesz egy ismerős, kandi szempárt. Mohó s mégis esdeklő, majdnem könnyes szatírtekintet tör át a rejtekhely titkos rácsfalán.

Lehet, hogy Vincenzo hajszálnyival szélesebb rést nyitott a belső kémlelőablakocskán s egészen közelre hajolt, hogy semmit se mulasszon el, ami lent történik: így Caterina látja-e

[21] Siralom s gyötrelem eme mezőin...

vagy csak sejti a szőke szakáll felett duzzadó vörös ajkat is?... Így kell a lánynak énekelnie a Reményt: míg tekintete nyugtalan madárként kóválygog a festett egekben, éneke s szerepe szerint ott áll az alvilág palotája előtt. Hallja saját hangját, ahogy annyiszor, a próbákon, s most mintha mégis kívülről... a magasból csapódna idegenül hozzá, míg a mohó Silenus ott rejtőzködik kandi lesben, s sóvár, szemérmetlen tekintete testéhez tapad.

Láthatta-e a herceget más is? Tudta-e valaki, hogy a rejtekablakocskán át ki lehet kémlelni a csipkeszerű, lugasnak ábrázolt fal mögül?

Caterina felkapja fejét. Akik ott állnak a próbán, csodálkozva érzik: a lányban most valami változás ment végbe. Ragyogó, dús a hangja, mosoly él tekintetében. Éli szövegét, melynek annyira ismeri minden belső rezzenését. Most következik a búcsú - a visszafordulás, az elhaló lépések zaja... „Da te men fuggo e torno. - A l'usato soggiorno."[22] A megtorpanó Speranza most elválik - talán menekül is Orfeótól, akinek most már árnyékokkal kell birkóznia. A Remény nem követheti tovább.

Monteverdi felnéz a billentyűkről: meglepetten hallja, hogy Caterina másként, egészen másként énekel, mint a próbán, nem... nem így vették a búcsút... Ki s mi okozhatta e változást? Vajon Rasi-e, gondolja Claudio, ő lenne az, aki valódi művész módjára belopja a lányba a halhatatlanság örök szikráját? A varázst, mely e nagyszerű énekesben feloldja a mozdulatokat, a mimikát? E pillanatban mindenkinek *éreznie* kell, hogy Speranza *nem szívesen* hagyja el Orfeóját, vele menne minden poklon át, ha az égi törvény nem kényszerítené arra, hogy útitársától elszakadjon. Claudio szeme hirtelen a lány arcára téved: miért változott meg Caterina egyszerre? Olyan az arca, mint riadt madáré, majd valami átcikázik rajta, elmosolyodik, majdnem gúnyosan... Mire gondolhat, míg énekel... ilyen csodálatosan, önfeledten énekel?

Oly átható, szenvedélyes Caterina hangja, hogy a mester meglepetten figyel: ez nem az engedelmes, jó tanítvány kislány, miféle vad, ismeretlen erők támadtak fel benne? Túl akar-e szárnyalni mindazon, amire a maestro tanította? Hisz az ének így beleütközik a Striggio-szöveg kiengesztelőbb ritmusába!

El akar-e valóban szakadni Speranza Orfeótól, ahogy megköveteli a szöveg? Vágyik-e arra, hogy nyugalmas fészkébe visszatérjen? Arca oly riadt, mintha valaki üldözné, tekintete nyugtalanul kereng a bolthajtás egyetlen foltja körül. Igen, olyan a szeme, mintha üldözné valaki, s most megtorpan a gonosz árnyak előtt: *„torno"* - ez oly kétségbeesetten csendül fel, mintha ezzel a „visszatérek" szóval kiszakítaná magát a félelmes varázslatok közül.

Rasi érezte, hogy a lány keze reszket az övében... szorítása elárulja belső felindultságát... a kamaraénekes mester módjára figyeli, bírja-e Caterina hanggal? Erősödik-e, olyan-e az intonáció, ahogy megköveteli a szerep? S egyszerre ő is, a többiek is csodálkozva hallják, hogy a hang minden eddigi próbánál gazdagabban szárnyal, szétterjed, betölti egészen a teret.

A Romanina a mester dolgozószobájának mélyéről lép a beavatottak kíváncsi világa elé. A hír megelőzi, az udvar úgy tudja, hogy a fenség akaratából - ha már mindent megtanult mesterétől - hangjának szépségével túl kell szárnyalnia minden itáliai művésznőt. Rasi megengedheti magának, hogy a próbán csak jelezze, hogyan fog énekelni, ha a *Favola* előadásra kerül, de Caterina *itt* vizsgázik a kegyetlen, hozzáértő muzsikusok előtt.

---

[22] Már el kell szakadnom... el kell szakadnom tőled,
Hogy visszatérjek megszokott hazámba...

Rasi - művész és udvari ember - mindenkinél többet sejt meg. Átveszi a kéz remegését, a lázas szorítást, követi a lány tekintetét, s egyszerre ő is megpillantja az indák festett lugasa mögül elővillanó fauntekintetet. Persze, nem láthat, nem ismerhet meg senkit, csak szempár villan át a rejtett rácsozaton. S ahogy Caterina keze lassan elengedi az övét, Rasi tűnődik: ki lenne a rejtelmes leselkedő? Maga a herceg? Akkor a Romanina az új Bolygó, mely körülkeringi a fenség kegyét? Az utolsó hang is elszáll, s ahogy kiengedi Rasi kezéből a lány kezét, látja, hogy Caterina úgy kapaszkodik meg a cembalo aranycirádáiban, mintha ájulás környékezné.

Ezalatt Rasi is hozzákészül szólójához. Elnéz a messzeségbe, nehogy tekintete találkozzék véletlenül a rejtőzködő szempár sugarával. Hirtelen arra gondol - ha *más* is észrevette volna, egy óra múlva tudná az udvar, hogy „Mantuában valami készül", s egy hét múlva a Romanina szerepelne mindenütt a követ jelentésekben... Rasi mosolyog, feléje fordul a maestro arca, alig észrevehető a beintés, s már énekeli:

- Dove, ah, dove t'en vai![23]

A kamaraénekes látja, hogy a kandi Silenus-tekintet visszahúzódott a festett lombok mögé. Szerepe szerint Rasinak a Romanina szemébe kell néznie - ám most másként, mélyebben, fürkészőbben villant rá: vajon cinkosok-e... szeretők-e a herceggel? A lány elvörösödik a tekintettől, majd hirtelen visszamosolyog Rasira: azzal a szelíd, majdnem gyermekes s mégis sokat sejtető mosolygással, melynek sikerült lebilincselnie Vincenzo úr szívét.

Hangzik a virtuóz férfiének: Rasi nem nyit új távlatokat, művészete mégis az a biztos oszlop, melyre az egész rappresentazione támaszkodik. Rasi szólója után a mester leveszi kezét a billentyűkről, jelezve, hogy rövid szünetet szeretne tartani. Feloldódik a jelenet feszültsége, a többi szereplő is Rasi és Caterinuccia köré sereglik. „Majdnem könnyre fakadtam, míg a Madonnina énekelt", mondja Magli a castratók ömlengő elragadtatásában. Caterina megrázza fejét. Lefakult a mosoly arcáról, kemény lett egyszerre, riadt, mintha szellemek üldöznék. Tekintete Claudiát keresi. Az asszony alacsony, támlátlan széken ül, egy velencei tükör előtt. Csipkés kendőjét ajkához tartja, talán már megszokásból is köhécsel. A lány ott áll előtte: fürkészi - látott-e Claudia valamit? De az asszony kedvesen, anyásan mosolyog rá: „Szép volt, otthon majd beszélünk róla, fiam. Ezt a szerepet *mindig* te fogod énekelni." Claudia feláll, majdnem összefonódnak a Romaninával, s így megérzi, hogy a lány remeg. „Valaki bántott?" - tekintetével kérdi, s csak Caterina riadt arca felel, de nincs idő szóra, mert a maestro véget vet a pauzának: még egyszer próbálják az áriát, melyben Orfeo igyekszik meglágyítani az alvilági révész szívét.

[23] Ó, hová, mondd, hová távozol?

20.

Francesco, Mantua trónörököse levelet írt Pisába, az egyetemen tanuló öccsének, Ferdinandónak, akit a bíborosi méltóságra szemelt ki a Gonzaga-család:

„Nagyméltóságú Uram, Kegyes Testvérem!

Holnap kerül sor arra Akadémiánkon, hogy a Favolát énekeljék, minthogy Giovan Gualbertó Magli is meggyógyult... Rövid idő alatt tanulta meg szerepét - oly kitűnően, hogy mindenkit elragadtat finom recitatívója. Az egész előadás elnyerte legteljesebb megelégedésemet. Úgy rendelkeztem, hogy kerüljön kinyomtatásra az Orfeo szövege, így a nézők kaphatnak belőle egy-egy példányt, s ily módon figyelemmel kísérhetik a szereplők énekét... Hercegségednek is küldök ebből egy példányt, s ugyanúgy mellékelek egy vázlatot a Torneo terveiről: erre farsang utolján kerül majd sor... Kérem hercegségedet, ha hall ott valami hasonló mulatságról, úgy ne mulassza el erről szerető fivérét tájékoztatni, aki e levélben szívének egész melegével öleli hercegségedet... Kelt Mantuában, 1607. február 23-án. Főmagasságod bátyja és egyben szolgája: Francesco, Mantua trónörököse...”

A nyúlánk, Habsburg-ajkú princ kegyes leereszkedéssel fogadta saját lakosztályában Claudio Monteverdit. A mester is mosolyogva közeledett ifjú urához: hisz majdnem születése óta ismeri. Az ifjabb herceg bizalmasan a maestróhoz hajlott:

- Messer Claudio, mindenképp megnyerte megelégedésünket a Favolával. Kegyelmed ezzel is bebizonyította fogadott városa iránti hűségét. Mégis, lenne *még* egy kérdésünk önhöz, történt már valami a Favola kinyomtatása körül?

- A fenség megadta a hozzájárulást. Riccardo Amadino velencei műhelyében metszik... Ennek munkája a legszebb, alig drágább, mint a pisaiak vagy a bergamóiak...

- Már kész-e az ajánlás? S kire gondolt, messere?

- Hercegséged szolgája vagyok...

Mélyen, majdnem gyanakodva néz Claudio szemébe:

- Ha másnak nem ígérte még eddig... hálás lennék, ha *nekem* ajánlaná.

Az udvarban suttogó szó járja: versenyez egymással apa s fiú... Talán nem mindig a legnagyobb szeretet jegyében. Két, egymástól eltérőbb embert aligha lehetne találni. Vincenzo szeszélyes örökgyermek, egy mozdulattal kibújik minden felelősség alól, ötletei záporoznak, letörik a legkisebb nehézség előtt, örökszerelmes, de mindenkor kész arra, hogy felvegye a keresztesek köpenyét...

Francesco sokat tanult a jezsuita lelkiatyától. Hideg, gyanakvó. Becsvágya teljességében égi s földi célokra tör. Hűvös zártságában Eleonórára emlékeztet, de hiányzik belőle anyja megértő jóindulata. Egy-egy elejtett szavával nemegyszer jelzi: ő az egyetlen, aki őrködik a Gonzaga-ház tekintélye felett. Nyilván lenézi apját, mert nem tudja zabolázni érzéseit.

- Ha a fenség beleegyezik, boldogan veszem!

- S enélkül?

- Uram iránti hűségem teszi próbára hercegséged? - Francesco most könnyen elmosolyodik.

- Csak próba volt valóban, maestro. Beszéltem már erről atyámmal. Kívánsága szerint a vendégek tiszteletére itt Mantuában kinyomtatjuk a textust, Striggio szövegével. Ezt kapják a

vendégek, s minthogy az Akadémiában is előadják - mindazok, akik ott is helyet kapnak, átvehetik, tehát nemcsak a főrangúak. Ezen a szövegen ott áll majd kegyelmed ajánlása, a szokás szerint „...a fenséges herceg legmagasabb pártfogásával...” De az egész Favolának címlapján *nevemet* kell hordoznia... Tudom, sok gond jár a kinyomtatással... ezt megkönnyíteni, magamra vállalom költségeit. Követünk beszél majd Amadinóval, hogy különös igyekezettel fogjon hozzá a dúcok faragásához. Az ajánlást kegyelmed szerzi hozzá...

- A fenség valóban hozzájárult már ehhez?

A princ bosszúsan ajkába harap.

- Talán ön nem hisz szavamnak?

- Vincenzo herceg nemcsak uram, hanem patrónusom is. Még gondolatban sem szeretném neheztelését magamra vonni... Csak azért említettem ezt... De hercegséged szava megnyugtat...

- Szívesebben is adhatta volna, signor Monteverdi, a dedikációt!

Főhajtás, kézfogás nélkül. A mester mosolytalan arccal, mély udvari meghajtással távozik.

A favola közügy lett Mantuában. A herceg beleegyezett abba, hogy először az Accademia degli Invaghiti tudós társaságának székházában kerüljön főpróbaképpen előadásra, itt azonban csak új oratóriumokat mutatnak be: díszletek, gépezet, tánckar nélkül, inkább úgy, mintha a művet ráhelyeznék e jeles és tudós férfiak egyetemének mérlegére, hogy ők is megalkothassák ítéletüket.

Persze, az akadémikusok (jó szándékú dilettánsok, művelt prelátusok, unatkozó főurak) már mind hallottak a műről, hisz a város udvari ügyekben beavatott társadalma izgatottan várta a készülő dramma per musicáról szóló híreket. Egyesek már jó előre elítélték az ilyen könnyed mitológiai játékokat, melyek megcsúfolják a Logoszt s visszaűzik a kolostorok falai közé azokat a szent rappresentazionékat, melyek a lélek épülésére készültek, de nélkülözik a farsangi sikamlósságokat.

Chieppio közvetített a herceg s azok közt az akadémikusok között, akik nem tartoztak a szigorúbb dilettanték közé, s szívesen nyitották meg ilyen kísérlet előtt az akadémia dísztermét. A fenség viszont beleegyezését adta ahhoz, hogy az Orfeo szövegkönyvének (ezt fogják a vendégek közt osztogatni) fedőlapjára rákerül donátorként az Accademia degli Invaghiti címere is - ennek fejében a tudós társaság komoly összeggel hozzájárul majd a költségekhez, melyek épp elég tetemesek ahhoz, hogy így is súlyosan terheljék az 1607-es farsangot.

Miután megtörténtek a bizalmas tapogatózások, herceg s akadémia is megértette egymást, kitűzték a főpróba s a kastélybeli bemutató hozzávetőleges időpontját, s így már nem maradt más hátra, mint megírni a követeknek s a baráti udvaroknak: Mantua kitárja szívét s kapuját a vendégek előtt, akik megtisztelik majd az Orfeo előadását - bár e nevezetes Favola rappresentazionéja mintegy kísérlet, alkalmi próba lesz csak a jövő évre kitűzött menyegző ünnepségeihez, melyeket Vincenzo úr tervez.

Így az „Invaghiti” ezer dukátjával le lehetett tudni sokféle számadást: a mantuai zenészek, énekesek - a maestrót is beleértve - mindeddig csak kötelezvényeket kaptak, Magli számára biztosították a kikötött fellépti díjat, de ezen nem lehetett változtatni: castrato nélkül nem lehetett eléggé előkelő semmiféle zenei ünnep. A szerzőkre egyelőre senki sem gondolt: Striggio nemesember, udvari tanácsadó... a maestro kapja úgyis a fizetését s ezenfelül a velencei kiadásból bizonyára szép pénzt fog beárulni. Caterinuccia nem számít, mert még majdnem gyermek, amúgy is csak hálás lehet, hogy bekerült az énekesek sorába. Madama

Claudiának kiegészítik csekély havi járadékát erre a két hónapra az udvari énekesek mértékére, s nem marad így hátra más, mint a díszletek.

Így megnyugodott Chieppio, a herceg s a zenészek is, akik most rendszeresen kaptak előleget. Ezért vidámabb kedvvel gyűltek a mindennapi próbákra, melyeket bent, a Reggiában tartottak délelőttönként. Így történt, hogy Monteverdi mester épp a harmadik felvonást próbálta az orkeszterrel, amikor a Monteverdi-porta elé gördült egy udvari hintó, s a fenség parancsából egy kamarás felkérte Caterina Martinelli leányasszonyt, hogy jöjjön vele a Palazzo del Te-be, ahol a fenség külön próbán akarja kihallgatni.

A szolgálónak lelkére kötötte, hogy e nagy titokról nem szabad senkinek, még gazdájának sem szólnia. Oly nagy a megtiszteltetés Caterinuccia részére, hogy erről az utcában sem szabad senkinek beszélnie. Egy negyedóra múlva már gördült a kocsi a macskaköveken a Palazzo del Te felé.

A faunarc nem változott: ugyanaz a Silenus-szem lángolt, mint a titkos rácsok között. Csak most bíborköntösben, ráomló rövid hermelinpalástban fogadta a Romaninát, mellén vastag láncon himbálózott az Aranygyapjú parányi kosa.

Testes, oldalt kissé kopaszodó férfi volt Vincenzo, bajusza, szakálla a korabeli spanyol divatot tükrözte. Ez az éltes, barázdás arc egyszerre felragyogott, amikor a kamarás bevezette Caterinát. Háttérben hatalmas vázlat függött: kettős kép, mely a herceget s apját, a Púpost ábrázolja. De míg Rubens jól megfigyelhette patrónusát - az elhunyt Guglielmo herceget csak régi arcképekről varázsolhatta udvari ecsetje elő. Így apa és fiú egy síkon emelték szemüket az égnek az áhítatos alázat teljességében. S míg a hátteret eltakarta a lány elől e magába szállásra késztető hatalmas vászon - a herceg kövérkés, diadalmas arca már nem tükrözött semmiféle önfeledt alázatot.

- Énekelj!

Ám érhet-e Mantuában nagyobb megtiszteltetés művészt, mint hogy maga a fenség telepedik a kecses lábakon álló, mesteri cirádákkal díszített, gyöngyházberakású cembalóhoz? A herceg szavának állt: maga akarja meghallgatni Caterinát, s ujja a gyakorlott dilettante fürgeségével siklik a billentyűkön: a kottaállványon szép rendbe rakva az Orfeo partitúrái.

Jó játékos volt, mint jó vívó, jó lovas, madrigálköltő, szonetteket faragó műkedvelő. A herceg most leemeli a kottalapokat, félreteszi az Orfeót (lám, magában bizonyára ezt játszotta), s alatta van Monteverdi egyelőre még kéziratos műve: a *Scherzi Musicali*... A lány - aki megriadva néz a magányos, szőnyegekkel kibélelt szobára, melybe nem hatolhat be a külvilágnak egyetlen hangja sem - zeneszoba, így mondják gúnyos mosollyal a palotabeliek - lassan megnyugszik. Nem... Vincenzo arcán nincs semmi a kísértőből. Unatkozó nagyúr, aki most művelni akarja a zenét. Keres... lapoz... mindenütt több szólam: szopránok... basszusok, két hegedű... egy cselló, cembalo. „Ismered-e ezt, Caterina?" A lány közelebb hajlik.

A kéz már megtalálta a biztonságot... játssza a bevezető akkordokat, felnéz, kérdően a Romaninára, s a kislány szőkén, üdén, kecsesen belekezd az énekbe, mintha otthon... a mesternél gyakorolna:

„Amorosa pupilletta che saetta..."

Nem buggyan ki ajkáról a kacagás a könnyed témára... nem fűti a szenvedély, mely talán feszíti a maestro dalát. Nem néz másra, csak a kottalapokra, minden erejét, minden igyekezetét egyetlen cél hevíti: minél szebben, minél tisztábban ragyogtassa fejlődő hangja varázsát.

A dilettáns benne él a madrigál-világban: e javakorabeli ember gyermekként támadja meg a partitúrát, neki-nekirohan egy nehezebb passzusnak, ajkába harap, ha hibázott, hisz neki kell cembalóra transzponálnia a többi hangszereket is: nehéz lecke... valaha tudta, de rég nem gyakorolta, izzad bele, verejték ül a homlokán. Caterinuccia érzi a fojtogató atmoszférát, de ösztöne súgja - míg énekel, nem történhetik semmi vele... a ritmus s harmónia úgy öleli körül, mint puha szeméremöv. A herceg már túl van a nehezén: énekelteti a lányt... fárasztja, mintha azt várná: a Romanina maga mondja... nem bírom tovább: pihenni szeretnék!

De Monteverdi kemény iskolát adott, s a Romanina hangja, ahelyett hogy lankadna, egyre erősebbé válik. A kötetet ismeri, minden szebb darabját átvették a maestróval, mielőtt nyomdába küldte a „zenei tréfákat”... Retteg, s mégis büszke és boldog, hisz ez a valódi vizsga: ura s parancsolója előtt mutathatja be, senkitől sem zavarva... senkitől nem sértve, sokáig rejtett művészetét.

Ha udvari ember látná Vincenzót: elámulna a boldogságon, mely ezen a szőke arcon tükröződik... Oly vidáman, derűsen szaladnak ujjai, mosolyogva biztatja Caterinucciát... egybeérnek, egyik vagy másik hibázik, már összenevetnek... nincs válaszfal s félelem közöttük... a lány egyszerre úgy érzi, itthon van... nem történhetik vele semmi... nem riad vissza Vincenzo mozdulatára, amikor a herceg egy percre abbahagyja a kísérés művét, s bal kezével könnyedén, leheletesen átfogja a Romanina derekát... A cembalo érces panaszszóval elnémul, de Caterinának nem szabad elhallgatnia. Mint kígyó tekeredik teste köré a férfi keze, de neki énekelnie kell, csillogtatni a koloratúra minden művészetét, mert így kívánja a „mesterség” becsülete: ha minden összeomlik körülötte, ha csak a gyakorlat s a szokás tartja benne a lelket: akkor is folytatnia kell!

S Caterinuccia tudja, míg tart az ének, addig páncélt hord, addig nem vehet erőt rajta - mint mesebeli szűzön - a szörnyeteg... Ezért nem végez az énekkel már a második strófánál, hanem rákezd a harmadik versszakra is... közben úgy érzi, mázsás kövek ereszkednek dobogó halántékára... nem bírja... már nem bírja, mégis mindig szárnyal, még mindig ragyog a hang, már nem is az ő szopránja, idegen madár trillája, aki énekel, mert reméli: menedékre talál.

Az ösztön küszöbéről ez az egy gondolat jéghegytaréja emelkedik fel. De érzi, amint egyre forróbb lesz a férfikéz, dereka körül szorosabbra fonódik a brokátokba burkolt férfikar... S így kell mondani... sikítani a szöveg utolsó szavát „Maledetto” ó, átkozott! S egyszerre, mint gyermeknek, elcsuklik hangja... nincs tovább!

- Tudod-e? A *király vére nem szennyez!*

Míg fülébe leheli a francia királyok parázna jelmondatát, Caterina érzi, hogy e látszatra puha, ernyedt férfikéz, mily acélos erővel szorítja, közvetlen közelről érzi a fejedelmi pomádéillatot, mellén a ziháló, aranyköntösű férfi forró ölelésének súlyát... hirtelen szájára rátapad a szakáll pompázó szőke tengerében fürdő fittyedt férfiajak... közelebb... egyre közelebb... már nem lehet menekülni... sehová, énekbe sem, hisz eladták, gyermekként eladták a nagyúrnak a Martinelliek, amikor három tudós doktor bizonyította szüzességét cifra pergamenen, még Rómában... Azóta a fenségé, játéka, prédája... még köszönnie kell, hogy eddig nem kívánta... csak nevelte, fizette, táplálta, ruházta, mellé szerezte Itália legnagyobb mesterét, a szegény polgárlány előtt ma hajlonganak a kamarások, a „holnap” titokzatos kegyencnője lehet... Herceg jószága, ahogy piacokon adják s veszik a rablányokat... S most itt van, kéri az árat: ráncos a homloka, fújtat a melle, homlokán illattól olajos verejtékcsepp görög... szájában itt-ott hiányoznak a fogak, s a leomló hermelin takarja a hegyesen előreugró hasat.

Csak épp időtlen... ágról ágra ugráló, mint jókedvű szatír... mint a faun, amint szőrcsimbókos mellével ott les a drága falikárpiton.

Kiszakítaná magát... egy mozdulattal védekezve emeli maga elé kezét... hátrál... hátrakapja kezét, mert valamibe beleütközött... tenyerével belecsap a cembalóba, s a drága zeneszerszámból egyszerre jajgatva szakad ki a hang... Vincenzo babonás: mintha e kakofónia szellemek baljós birodalmából szakadna ki... egy pillanat műve elég, s a lány már néhány lépésnyi egérutat vett, menekülne vissza a hangokhoz: „Míg énekelsz, nem történik bajod!" Újból énekelni kezd... az ösztön pereméről... könnye elered, míg találomra rázendít egy dal záró sorára... de a faun felkacag; a lány csak annyit lát még, hogy gyűrűs keze szikrázik a kandeláber fényétől, míg a tenyér, mint óriás koppantó el nem fojtja a gyertyafényt...

Igen... a gyémánt szikrázik még egyet, míg a zeneszobában feltör a vaksötét, s a faun mozdulatlanul les rá a kerevetre a falikárpitról.

21.

Húshagyókeddről hamvazószerdára virradt az éjszaka. A palotaszolgák koppantóval oltogatták a gyertyaözönt. Csak annyi fényt hagytak a kandeláberekben, hogy felszedegethessék az elnyúlt teremben a padok közé hullt csipkekendőt, csatot, illatos üvegeket, egy scudót... titkos kis cédulákat találtak légyottokról (egy-egy ilyen apró írás néha aranyakat ér...), a főméltóságok soraiban két legyező, fél pár kesztyű s sok-sok félig fonnyadt virág, mely délután még frissen illatozott a hercegi télikertben.

A színpadot három festett lépcső választotta csak el a Galleria dei Fiumi márványpadlójától. Itt halomban álltak a letaposott virágok: az önfeledt nézők a lelkesedés áradatában odaszórták a szereplők lába elé. A süllyesztők nyílásánál selyemdarabok, szalagok... túl sebesen mozgott a vízzel hajtott szerkezet: becsípte egy pásztor ruhájának csipkés szélét... a legkelletlenebbül a zenészek árva pulpitusai előtt söpörtek: itt csak gyantadarabok, eltaposott gyertyavégek, kanóc, földre hányt papírszeletkék, ólomdarabka hevert... de egyetlen garas sem.

Az egyház úgy kívánja, hogy ezen az éjszakán, amikor elkondul az éjféli harang hangja - megálljon mindenütt a tivornya, böjti bűnbánatba merevedjenek. Az alázkodó kéz a gyertya kormával rajzoljon keresztet a homlokra... felkészülve a „quia pulvis es” szellemében a reggeli hamvazásra... Igen... így van egy percig... S utána még rikoltóbban, bűntudattól harsányan tör ki újból a vigasság. A zenészek szinte őrjöngő tempóban... megállás nélkül zendítenek rá scherzókra, frottolákra, villanellákra... verejték szakad homlokukról, arcuk kidagad a fúvóknak, nyál... néha véres nyál freccsen a fa- vagy rézhangszerre, a violák úgy sírnak, mint meggyötört ember hangja: a fejedelmek ilyenkor temetik testvérüket, Karnevált.

A szolga, aki utolsónak marad a Galleriában, egy sarokból felemel egy szennyes fedelű, címeres, aranycifrázású füzetecskét: a nagyurak közül valaki elszórta a szövegkönyvet, amikor Apolló már a mennyekbe vezette az öröközvegy Orfeót. Városlakó a szolga, tud olvasni. Az egyetlen gyertyalángnál ujjával böki a betűt:

ORFEO FAVOLÁJA
E ZENEJÁTÉKOT AZ ÚR 1607. ESZTENDEJÉNEK FARSANGJÁN MUTATTÁK BE AZ ACCADEMIA DEGLI INVAGHITIBAN, A KEGYES ÉS JÓAKARATÚ FENSÉGES HERCEG ÚR MAGAS PÁRTFOGÁSA ALATT.

- Mit olvasol? - szól vissza utána társa.

- Látod-e... így csupa aranynyomás... cifraság, kegyes szavak... Ha kezembe veszem, csupa szenny már! „Élvezd Orfeo az égi kegyet” - ezt énekelték... Igen, ezt ígérték Rasinak, hogy felmegy a mennyekbe... s mi lett vele: ott énekel már órák óta közöttük... nincs kegyelem, amikor bort vittem be az előbb, láttam, csak úgy dől róla az izzadság... Nem, nincs kegyelem, aki udvari szolga... röhögve újráztatott a Medici-fattyú meg az a szakállas, karót nyelt princ Torinóból... Mi jut Rasinak? Talán valamelyik részeg... odavet neki egy dukátot...

- Te bent voltál végig? A favola alatt?

- Ott, ahonnan a vizet töltögetik a masinába, ott húzódtam meg, fogtam a hordót, hogy ne kergessen ki a kamarás. Mindent láttam, mert a maestro nem volt messzebb tőlem, mint az ajtó. S aki a maestrót látja, mindent lát, barátom. A tekintete... már az elég, hogy mozgasson brácsást, énekest... a palotamestert, aki forgatta a színeket... Ha láttad volna, hogy a herélt hogy csüngött rajta, míg énekelt... világért sem nézett volna senki másra, csak a Monteverdire.

- Mi volt a legszebb... neked?

- ...ahogy Rasi ott jár a pokol tornácán. Elaltatja az öreget, aki csónakkal kel át a folyón... utána hajba kapnak lent az asszonyért az istenek... Mintha megrázkódott volna a Reggia... Tudod, táncoltak, fújta a kórus... a sok virág akkor fonnyadt el egyszerre, amikor ráeresztették a kevert piros meg sárga lángot... kénköves gőz tört fel onnan... a lyukakból. Valami nápolyi eszelte ki a praktikát... Ott, ahol egész sötét volt, jajgattak az elátkozott lelkek... Közben szólt egyszer-egyszer a zene. Ezt, jegyezd meg, az urak interludiumnak mondják! Minden strófa előtt szól a zene. Ez volt nekem a legszebb. Mert ilyet még soha nem hallottam... Legszebb? Várj csak... amikor egyedül szólt a kettőshárfa... Innen láttam, hogy még a legrondább úrban is megfagyott a vér... Szívet tépő volt... a herceg - mert őt is láttam - egy pillanatra megtörölte szemét... mintha jel lett volna, egyszerre mindenki szipogott... könnyét törülgette... Dámáknak s lovagoknak sírni illett.

- S a kis csirke... hogy csipogott?

- Keveset... de nagyon szépen. Nem is félt. Egész bátran jött elő... zöld ruhában... mindene zöld volt... úgy vitte Rasit, hogy ez a potrohos majdnem kifulladt... Amikor végzett, a fenség lehúzta kesztyűjét, hogy jobban tapsolhasson... Nagy szó... nagy szó... Sabina, innen láttam, pulykavörös lett... Soha így nem tapsolt neki a herceg, pedig... őt is ugyancsak megtisztelte egyszer-másszor a szőnyeges kisszobában a kegyes fenség...

- A kocsis mondta: a napokban ő vitte ki a Te-be Caterinucciát... Két óra múlva megint csak visszahozta. Jöttek... mentek, nem látta őket senki... Ez volt a parancs. Ez is már jókor kezdi...

A sarokban valami csillog. Úgy, hogy társa ne lássa, közelebb megy. Félálarc... ezüsthímmel, rávarrott drágakövecskékkel... Érdemes volt vállalni a gyertyakoppantást. Óvatosan zsebébe dugja az értékes maszkot, hogy társa ne lássa...

A fenség nem sokkal éjfél után otthagyta a tivornyát. A szőnyegajtó átvezetett egy zárt folyosóra, titkos kulcsával kinyitotta a másik ajtót, belépett a dolgozószobájába. Itt várt Chieppióval együtt Contarini, a Serenissima új követe, aki éji kihallgatást kért s kapott.

- Főméltóságú herceg úr (a velenceiek soha nem adták meg a fenség titulust), az egész Signoria nevében fogadja hálás köszönetem a mai páratlan ünnepért. Kegyességed oly élménnyel gazdagított, melyet igyekezni fogok darabos tollammal megjelenteni uraimnak. Mielőtt még rátérnék kihallgatásom valódi okára, kérem hercegségedet, engedjen meg egy kérést!

Vincenzo fejéből elszállt egészen a mámor. Résen lenni, ha Szent Márk követével beszél.

- Nekünk... Contariniaknak Pádua mellett, Piazzolában feküsznek földjeink. Nagyatyám színházat épített... helyesebben - ő a kisebbiket, atyám a nagyobbat. Az én tisztem lenne, hogy élettel töltsem meg e falakat. Ha kegyességed megengedné, hogy eljátsszuk ott az Orfeót!

Ez őszinte? Soha nem lehet tudni, milyen érzéseket rejt a kékesre borotvált arc mögött villanó velencei agy. De nem tudja elfojtani a mosolyt:

- Igazán tetszett, Contarini?

- Hercegséged tudja, hogy sokat jártam külországokban, Madridban a király... Versailles-ban a királyné színházában... Londonban pénzért vettem jegyet, mert az ott lehetséges, nem sérti a társasági illemet. Tragédiákat láttam, alantas komédiát, pásztorjátékokat, kegyes rappresentazionékat. De szívemből mondom, s kérem, ne vegye hízelgésnek: ehhez fogható szépet nem hallottam soha. Mintha rátaláltunk volna valami útra... melyet rég... rég... Boëthius óta

eltévesztettünk... Hogy ilyen volt-e őseink zenéje, mielőtt a Rialto szigetére költöztek, nem tudom... De hogy ez a dramma per musica határkő volt... ezt elhiszi nekem majd a Signoria!

- Megírja...? S a kérés, nemesuram?

- Az Orfeo volt számomra a nádméz, mely megédesítette a politika keserű ízeit. Híreink szerint *Párma* titkos egyezséget kötött Fuentesszel, a milánói spanyol kormányzóval. Madrid nem bocsátja meg hercegségednek a casalei várépítést... Ha szabadna igénytelen tanácsunkkal hozzájárulni a szeretett Mantua biztonságához, azt javasolnám, hogy siettessék Torinóban a házassági tárgyalásokat. Hercegséged egyedül áll; csak Szent Márk köztársaságának rokonszenve... s a firenzei nagyherceg jóindulata biztos számára. De ha megkötik a frigyet, készen áll a savoyai herceg húszezer embere is.

- Madridból rezidensem nem jelent vihart!

- Lerma szereti a szép képeket... Minden vendégének mutogatja, amit hercegséged küldött Rubens úrral - talán nem tudja... vagy nem híreszteli, hogy a képek nagy része... nem egészen eredeti... De, herceg úr, más, ami az Unica Cortéban mint kegyes ige hangzik el, s más az, amit a vaskezű öreg Fuentes tesz. A spanyolok nem szeretik olasz határaiknál - az olaszokat. Szent Márk városának is résen kell lennie, ha a katolikus felség hű fiai sokadmagukkal próbálnának a Serenissimánál látogatást. Mindaddig Fuentes csak fenyegetett, míg az itáliai fejedelmek között nem akadt áruló. De a pármai Farnese gyűlöli hercegségedet, s mindenre kapható! A százados ellenséggel paktumot kötött... Igen, hercegséged is tudja, hogy ha Itália egészének javáról van szó - Velence is olasz!... Ezt kegyességed ősei is megtanulták, amikor száz évvel ezelőtt a betolakodott franciák pártjára állottak... De ez már Clióra, s nem reánk tartozik, kegyes uram. A Signoria felhatalmazott arra, hogy esdve kérjem Itália közös java nevében hercegségedet: kössön minél gyorsabban szövetséget Mantua s Torino: ez hideg zuhany lesz a pármai árulóra! Ezek után azt kívánom, hogy megérhessem azokat a nyilván még csodálatosabb ünnepségeket, melyeket *fenséged* tervez, amikor Francesco ifjú herceg aráját bevezeti a Reggiába.

Claudia már lefeküdt, a kisfiúk aludtak, csak Cattaneo bácsi riadt fel: a lány szobájából még mindig átszűrődött a gyertyafény. „Aludj, Nuccia, holnap is lesz nap."

Meglazította az övet Claudio, levetette a csipkegallért, lerúgta a kissé szoros sarut. A maestro pálcája, ezüstnyelű tőre, tollas kalapja még ott hevert az asztalon. Ahogy apjától tanulta, néhány csepp nyugtatót töltött a vizezett borral teli pohárba. Ha negyedóra lepereg a homokórán: édes bódulatot érez, kiáll a féloldalas főfájás. De addig még benne lüktet az este minden rezzenése; a Favola szeszélyes tündér: látszólag antik istenek meséje, mitológiai herbárium. A valóságban: ha a szereplők - zenész, énekes és kórus - eljut a szenvedély csúcsához: már kész a dráma - minden ember orcát kap... minden aranyködbe zárt, árnyak birodalmában rebbenő alak emberré válik, akinek a lélek feldobbantja panaszszavát.

Amikor vége volt a rappresentazionénak: összegyűltek a főméltóságok, idegen princek, követek, prelátusok. A Favolának - mondta Fernando de'Medici - nincs párja. Az Euridike egykori előadása nem is léphet nyomába. Könnyed táncjáték... a szereplők majdnem mozdulatlan póza, az énekesek szöveghez tapadó, színtelen recitatívója - ez volt a Peri-Rinuccini-dráma az Orfeóhoz képest. „Szeretnénk egyszer látni a Favolát Firenzében", s ez a legtöbb volt, amit egy Medici mondhatott.

Mantua érseke idős, fáradt ember volt. Már letett rég arról, hogy a tridenti zsinat szigorú szellemében megreformálja Vincenzo udvarát. Erre a bemutatóra mégis eljött, nem emelt kifogást, nem élt fenntartással, s amikor Claudio kézcsókra járult hozzá, némán homlokára

rajzolta a kereszt jelét. „Nihil obstat”, mondta a jel, míg halkan hozzátette, hogy az olyan favola, mely nemes és tiszta emberi érzéseket fakaszt, semmiképp sem lehet az ördög műve.

Mindenkit lenyűgöz a varázs: még hullámzik a színpad, mikor az utolsó akkordok is elhangzanak, a hirtelen csendben még bong az érchúr, s már felcsap a dörrenő taps, mely megrázza a Galleria dei Fiumit. Száz asszonykéz csokrot, szál virágot szór a színpadra, de kendőket, legyezőt, csipke álarcot is dobnak a lelkesedés paroxizmusában: mindez egy perc alatt elborítja a süllyesztő peremét, kulisszát, a pokol torkát. A szereplők csoportokba verődnek, hajlonganak... festett arcukon barázdát mos a könny, kezüket kitárják vagy szívükhöz szorítják... Ott áll a castrato, fején a koszorúval (második szerepében Proserpinát alakította), most ez a hosszú, furcsa idomú ember lassú, majdnem szakrális lépésekkel odamegy a clavicembalóhoz, mely mellett sápadtan, mosolytalanul áll a mester, leemeli koszorúját, s Claudio Monteverdi homlokára helyezi. A taps harsányabb lesz, egy kéz megérinti vállát, Claudio elhagyja helyét, előrelép, szeme előtt tüzes körök rajzanak, két halántékát elborítja a lüktető főfájás, s ahogy előrejön - felemelkedik vele szemben a nagy pantomin középső figurája: Vincenzo kiemelkedik hermelin-fehérségéből, s a szuverén átöleli hű alattvalóját.

- Holnap majd mindenről beszélünk, Monteverdi. Ma fogadja köszönetem szavát...

Még tart a csillogás, néhány percig, míg el nem sodorja a színpadi képet a farsangi forgatag. A mester arra gondol: ki emlékezik majd hamvazószerdán a húshagyókeddi mulatságokra? Egy udvari hintó két kamarást vitt el a Palazzo del Te-be, itt kapott ő is Claudiával együtt helyet. Apósa, Cattaneo Caterinával s a kis Francescóval együtt (a kisfiú most látott először udvari ünnepet) gyalogszerrel indult el a szép, holdfényes estében.

Mielőtt beszállnak, odajön a köhögő Claudiához a nápolyi spanyol alkirály ideérkezett olasz rokona. Kitárja két karját, s igazi déli lelkesedéssel mondja: „Madonna, míg élek, az ön áriáját nem feledem.” A bakról látni a kocsi belsejét. Claudio benéz: az asszony szeme tágra nyílt... könnyesen szép... Isteni derű árad róla, a nápolyi lovag elragadtatva nézi... Ma este milyen szép... milyen régi Claudia!

Caterinuccia még túl ifjú hajadon ahhoz, hogy részt vehessen a húshagyókeddi udvari bálon. Claudio ezt még nem engedheti meg. Így megy a lány, dideregve a Mincio felől fúvó jeges szelek közt, belekarolva Cattaneo bácsiba... a szél kifújta kendője alól vastag, ragyogó hajfonatát, köntösét felfogja, hogy lábujjhegyen lépegethessen macskakőről macskakőre, s ne szennyezze be szép köntösét a felfreccsenő sár.

- Látod - mondja halkan Cattaneo, akiből az este majdnem poétát varázsol -, látod: a semmiből teremtette meg néhány zenész... énekes... a mester ezt a dramma per musicát. Ki nem sírt volna a hárfaszóló alatt? Ki nem érezte, hogy a pásztorok vidámsága Orfeo s asszonya nászán... nem tart soká: már a zene is éreztette... minden muzsikus úgy játszotta: hogy ez után valami szomorú következik... Csak a vége nem tetszett.

- Ahogy először írta Striggio úr, úgy jobb volt. Miért nem adhatták úgy elő?

- Az inkvizítor úr nem engedte. Mert a bacchánsnők szaggatták volna szét Orfeót, aki nem akar szeretni senkit többé Euridike után... Ez túlságosan felkorbácsolta volna... épp farsang utolján a szenvedélyeket... Inkább szálljon le Apolló, s vigye magával a lantost az Olümposzra... Kár, fiam... Striggio nagyon szépen csinálta a bacchánsokkal... De örüljünk, hogy így sikerült... Úgy mondják, az inkvizítor sokáig tűnődött, vajon egyáltalán elő lehet-e adni a favolát?

Már elérte a homok az órán a kiszemelt rovatot: ma, úgy látszik, csak később hatnak a mákonyos főzetek. Igen... a vége, gondolja Claudio, lapos... szebb, vérbőbb, izgalmasabb lett volna a bacchánsok énekével s táncával... De erről a közönség nem tudhatott... Claudia megint köhög? Igen... a tapsvihar volt a legszebb s legfájdalmasabb... Mintha ágyúüteget dörrentettek volna... ahogy összecsapódott száz pár tenyér... Látja magát, amint fekete udvari köntösében áll... meghajlik... lehet, esetlenül, mert nincs szokva az ilyen nyilvános, világi megtiszteltetésekhez... A fenség két keze a karfán... a következő pillanatban feláll... „Claudio...” A másik szobából halkan... mintha Euridike fájdalmas szerepét énekelné tovább, megszólal Claudia. Ismeri... ismeri ezt a hangot. Elfeledi saját főfájását, s Baldassare doktor kis házipatikájából kihúzza az asszony csillapító gyógyszerét...

Contarini legénye már a második gyertyát tolta ura elé. A velencei követ úgy rendelkezett, hogy mihelyt lezárja, pecsételi a jelentését: azonnal vágtasson lovaslegénye vele. Először, persze, az „in politicis” rész jön, a Serenissima íratlan szabályai szerint: a követ beszámol a Vincenzóval váltott éji párbeszédről... utána tiszte szerint belemerülhet a társadalmi élet leírásába is; meglehet... ez jobban fogja érdekelni a Tízeket, mint a spanyol csizma s a monferratói vár.

„...ha műfaja szerint válogatnék, nehéz lenne eltalálnom, mihez is hasonlít ez a Favola. Rinuccini úr stile recitativónak nevezte azt a módot, ahogy Euridikéjét megírta: az vala büszkesége, hogy a zene s az ének nem nyomja el a »domina absolutissimának«, a dikciónak s a stílusnak költői ragyogását.

De én, aki láttam kegyelmességtek engedelmével a Medici-nász alkalmával Firenzében az ottani ünnepséget - úgy érzem, hogy itáliai zenés drámánk új fordulóponthoz érkezett az Offeóval. Kegyelmességtek figyelmét nem kerülte talán el, hogy az Euridikénél csak a költőt említettem meg, úgy éreztem: Peri úr zenéje a szöveget árnyékként követi. De itt... az Orfeónál mintha épp fordítva állt volna a helyzet. A herceg maestrója, Claudio Monteverdi úgy építette fel a favolát Striggio nemes úr szép, de önmagában remekműnek aligha számító szövegére - mint valami demiurgosz. Ha a firenzeiek művészetüket stile recitativónak nevezték - én a tegnapi estét (már hamvazószerda hajnala van, kegyelmességtek engedelmével) a stile drammatico diadalának merném nevezni.

Mi ez a favola? Meséjét nem kell felidéznem... de elmondhatom, hogy a szerelem e régi favoláját oly mélységes érzésekkel kelti zene s szöveg életre, hogy ebben minden jámbor keresztény lélek is gyönyörködhetik. A zenekar önálló szerepet kap: amikor - miként kezdetben - énekesek nélkül játszik, ez szimfóniának mondatik. A zenekar este, ahogy megszámoltam - ez talán érdekelni fogja a San Marco zenekarát - mintegy negyven zenészből állt; tíz hegedűs volt közöttük, két faorgona... hárfák. Az egyik kettős-hárfának igen jelentős szólószerep jutott. A fúvósok hangját legerősebben az alvilágot ábrázoló felvonásban éreztem: itt szerény emlékezetem szerint mintha a mi nagy Gabrieli mesterünk szonátái hagytak volna nyomot. Ami az éneket illeti: Orfeónak néhány strófája könnyekig meghatotta a nézőket. Lovagok sírtak, papok törölgették szemüket. Rasi mester készséggel alakította Orfeót. Úgy mondják, Monteverdi tanácsára tüzetesen megfigyelte, hogy a komédiás nép hogyan mozog a színpadon, s ő is ugyanolyan biztonsággal... természetességgel járt, mozgott, beszélt, mint a Fedeli aktorai.

Az az érzésem, hogy az Orfeo panasza... a Lamento az, amiben elérte a tetőpontot a stile drammatico művészete. Ha szabad a »szolga« és az »úrnő« hasonlatával élnem: az Orfeónál a kettő édestestvérként jár egymás mellett, sem a szöveg, sem a zene nem szolgája a másiknak. A nézőnek az a benyomása, mintha a költészet szülte volna a zenét... de lám, a muzsikának

mily rejtett lehetőségeit csillantja fel a mester akkor, amikor minden szereplőnek egy-egy olyan hangszert juttat, mely leginkább kifejezi helyzetét... vagy a benne lappangó szenvedélyt.

Az itáliai vendégek legszebbnek Orfeo nagy áriarecitatívóját tartották - amikor megindítani törekszik az alvilági hatalmakat. Ez végsőkig próbára teszi az énekes művészetét. Rasi nagyrészt megfelelt a végsőkig fokozott igényeknek, bár sokszor úgy éreztem, mintha a mester keze kissé túlságosan szigorú lett volna... a fioriturák jórészt elmaradtak... holott a mantuai udvarban megszokták Rasi cifraságait.

Szólnom kell kegyelmességteknek a karról. Az Euridikében néhány énekes volt, aki kottával kezében - mint ahogy oratóriumokban szokták - bevágott, amikor eljött szerepének ideje. Az Orfeónál talán húsz pásztor is serénykedett, jöttek-mentek a színen, körülszaladozták a festett ligeteket... a hangjuk eleinte olyan, mintha scherzo- vagy frottolaénekesek lennének... de ahogy érezzük közeledni a tragédiát, úgy lesz ez is egyre komolyabb.

A »Vieni Imeneo« kórusát, míg írom e levelet, még most is hallom. Úgy mondhatnám: templomi zenének is beillenék. Ami a zenei szerkezetet illeti, most először sajnálom, hogy a Serenissima törvényei nem engedik, hogy nemesek fiai kórusgyermekek lehessenek. Így tudatlanságomban csak érzéseimnek adhatok kifejezést. Az az érzésem, hogy a basso continuo, melyet a mester mindvégig tiszteletben tartott: nagyon finom... néha egyenesen leheletszerű akkordok formájában érvényesült. Ez mindenkinek feltűnt, aki még emlékszik bizonyos Artusi nevű bolognai papnak Monteverdi ellen intézett támadására. Bizonyos, hogy voltak olyanok a *régi* zene hívei közül, akik elsápadva emlegették a »moderno« szót, mintha ez a sátán találmánya lenne. »Kilenced«, háborodott fel egy merész hangkötésen mellettem az itteni egyetem harmóniaprofesszora. S mi következett erre? Amikor megszólalt a híres castrato ajkán a Messaggera szava - tizenegyedes ugrással tetőződött be a kegyes úr füle számára ez az injúria.

Ezek a mester új stílusát tükröző disszonanciák voltak, a Muzsika tudósai nyilván vitába szállnak majd vele. Mégis mindent egybevéve letagadhatatlan a favolának felettébb harmonikus hangulata. Ha kegyelmességtek többet akarnak tudni erről, megkérem valamely tudósabb barátomat, hogy vesse papírra észrevételét. Majd megjelöli pontosabban, milyen szereplőkhöz melyik hangszer tartozott különösképp, hogy kifejezésre juttassa lényegét. Csak azt jegyeztem meg, hogy a Messaggera szavát a kisorgona, a kórus- és tánc jeleneteket Claudio mester csodálatos cembalojátéka kísérte... máskor meg hegedűk, bőgők, kettőshárfa, chitarrone kapott szerepet valamilyen tudós kézzel felépített zenei rend szerint.

Bevallom, hogy ehhez a zenekarhoz képest a Camerata orkesztere csak gyenge kísérletnek volt tekinthető.

Köztársaságunk törvényei nem szegték soha szárnyát a nemesebb ambícióknak. Így bevallom, boldog és büszke lennék, ha Piazzolában levő kis színházunkban Monteverdi úr valamelyik alkotása felcsendülhetne. Ki tudja? A sors forgandó az ő világában, művészeknél néha minden látható ok nélkül is előfordul, hogy kezükbe veszik a vándorbotot. Talán azért, mert szűk lesz néki Mantua... talán azért, mert nem bírja el már az udvari pénztáros kicsinyességét (közbevetőleg jelentem, s ez jellemző magára az egész udvarra: néhány héttel ezelőtt madonna Claudia, a maestro felesége, aki tegnap este az Euridike rövidebb szerepében különösképp remekelt, saját maga levéllel fordult az udvari titkárhoz, lehet, hogy ura tudta nélkül, de felpanaszolta, hogy *nincs annyi pénzük, hogy télire tüzelőt vehessenek*, ami azért is lenne szükséges, mert ő maga sokat köhög, a mester sem egészséges, s a gyermekek kicsinyek). Ezt azért írom, hogy kegyelmességtek soha nem hamvadó memóriája vésse fel eme Claudio mester nevét. Túlzás nélkül mondhatom, mert ez minden vendég véleménye, aki ma jelen volt a

rappresentazionén, hogy Itália büszke lehet, hogy Monteverdi úr nem flamandnak, franciának, hanem olasznak született. A mester jámborsága közismert, az este is menten elhagyta az udvart háza népével, amikor a szokásos húshagyókeddi mulatság kezdődött. Tiszta életű, rossz szót nem hallani róla, szelíd és jóindulatú általában mindenkihez. Sokan mégis varázslónak tartják, mert úgy jár a Harmónia birodalmában, behunyt szemmel, melyben mindenki más elbotorkálna... s talán azért is, mert néha szeméből olyan különös láng csap ki, mely megperzseli a dilettánsokat.

A hajnal betör... kegyelmességtek úgy olvassák követük s szolgájuk e sorait, mint amelyre rátette pecsétjét a tegnapi este s a mai éj. Még egy hírem van, s ezért is sietek, hogy időben megérkezzék a levél a vasárnapi tanácsülésre. Egy hét múlva a herceg megismételteti a rappresentazionét. Erre sem találunk eddig még példát. Ez úgy tudom, március havának kilencedik napjára esik. Ha valaki el akar jönni Velencéből, bizonyos, hogy Vincenzo herceg ezt a Serenissima részéről megtiszteltetésnek veszi. Így kegyelmességtek kezeit csókolja...”

Levonta ujjáról a gyűrűt, a szobát megtöltötte a sercenő viasz szaga. Titkára álmos szemmel jött be. Mindketten velencei patríciusok voltak, Contarini lehunyta fáradt szemét, halkan mondta:

- Szeretném megérni, hogy Monteverdi Velencéé legyen. Ha olyan állásba kerülsz, melyben ezt előmozdíthatod, el ne mulaszd. A múzsák már sok csatát nyertek a Serenissimának. Monteverdi majdnem felér - Lepantóval.

Nevetett, a titkár fújtatóval felszította a serpenyőben pislákoló faszén parazsát. Az illatos füvek hamvából felcsapott az édes gőz. Contarini idős ember volt, prémes köntösében is didergett. Öreges, törődött hangján dúdolta a refrént: „lasciate i monti... lasciate i fonti...” *Mocenigo*, a titkár lábujjhegyen kiment a szobából. A követ elaludt.

A mantuai erénycsőszök világvégét emlegették, amikor vasárnap reggel felharsant a nagytéren az udvari kürtös szava.

- A fenség Mantua minden dámáját... leányát, asszonyát szívesen látja március kilencedikének estéjén a Reggiában, amikor is megismétlik Alessandro Striggio nemesúr és maestro Claudio Monteverdi favoláját, az Orfeót. Aki eleget tesz a fenség meghívásának, három nappal előbb jelentse be a kancellária kiskapujánál!

A hercegasszony is tréfás botránkozással csóválta fejét, amikor értesült arról, mit rendelt el a fenség. Vincenzo ragyogott, páváskodott, mint valami ifjú udvaronc. Hazahívatta ifjabb fiát, Ferdinándot is Pisából: már néhány hónap múlva betölti huszadik évét, s akkor remélhetőleg megkapja a bíboros kalapot. Ezenfelül a Ház valamennyi hölgytagja, beleértve nővérét, az özvegy ferrarai hercegasszonyt, a Madama di Ferrarát - hivatalos erre a dámák részére rendezett „harmadik” előadásra.

A kamarás jelentette, hogy Claudio Monteverdi kihallgatásért esedezik uránál. Vincenzóban hirtelen felderengett: az Orfeo dicsőséges bemutatója óta nem talált időt arra, hogy hívassa a maestrót, bár a nagy siker hevében úgy ígérte, hogy rövidesen kéreti, s már ebben burkolt ígéret rejlett a várható jutalomra... Így kissé kelletlenül adta meg az audienciát.

Szabadságot kért az előadások után. Claudia sokat köhög, a gyermekeket is megviselte a Mantuában szokatlanul kemény, havas tél. Az édesapja Cremonába hívja néhány hónapra fia egész családját. Emellett szülővárosának tudós társasága, a cremonai *Accademia degli Animosi* is - hallván a mantuai siker hírét - be szeretné mutatni az Orfeót. Mint hallja, Vincenzo

mester fia, a tudós s kitűnő Galileo Galilei mester is érdeklődött: ha előadják, szívesen átjön új állomáshelyéről, Páduából, ő is szeretné hallani az Orfeót.

- A harmadik előadás után... Igen helyesnek tartom, ha hazautazik. Legalább így feltűnés nélkül tájékoztathat engem arról... különösen, ha előadják a favolát, s sok emberrel kerül össze, hogy hogyan fogadja a cremonai nemesség, ha mégis megkötöm a spanyolokkal az üzletet: odaadom Monferratót cserébe Cremonáért. Bár látatlanban hiszem... hogy Mantua uralma valamivel édesebb lenne, mint Madridé... Nem... bizonyosan nem szeretik ott sem a kasztíliaiakat...

A herceg elkomolyodott. Fürkészve nézett a maestróra:

- Olvas ön spanyolul?

- Még nem próbáltam, fenség!

- Kár... Iberti küldött néhány hete egy könyvet Madridból. Azt írja: nagyon sok port vert fel... pereskedések vannak körülötte. Megemlékezik a szerzőjéről is, de már erre nem emlékszem, csak annyira... hogy az is orvos fia... Látja, szorgalmasabb voltam atyám jóvoltából gyermekkoromban - tudok spanyolul, így menten elolvastam. Rég nem szórakoztam ennyire. Valami Don Quijote nevű lovag a protagonistája a könyvnek, akivel mindenféle különös kalandok esnek meg... de akármi történik vele, mindegyre csak kicsúfolja a spanyolokat... mármint a nagyurakat. Iberti azt írja... a grandok dühösek is érte, mert a szolgák összenevetnek hátuk mögött: igyekeznek eltalálni, kire gondolhatott az auktor, akinek nem emlékezem a nevére... Szóval kegyelmed is érdeklődjék, népszerűek-e a spanyolok Cremonában, tartsa nyitva a szemét. Ha hazajön, majd mindent elmond nekem... Az Orfeo? Igen... tudom, nagyon sok idejét vette igénybe, s illő lenne, hogy ezt kincstárunk megtérítse önnek... hálánk jeléül is. Majd beszélek Chieppióval... alkalmat s módot találunk rá... Csak éppen, hisz ön is tudja, ezek a farsangi ünnepségek erősen kimerítették kincstárunkat... Akkor holnap... Vendégeink a dámák lesznek... érzelmesebben... *in modo sostenuto* lehetne játszani... Szeretem, ha szép hölgyek szemében könnyek csillognak. S várjon csak, Claudio? Mi lenne, ha kissé megtréfálnánk Mantuát? Értem alatta az álszenteskedőket... Ha...

Töprengve simogatja szakállát, hirtelen Claudióhoz fordul.

- Ugye, míg nem dőlt el, milyen finálét játszunk... a zenészek és énekesek tanulták mindkét változatot?

- Belekezdtek, fenség... De mikor megjött a Szent Hivatal döntése... elhagytuk a bacchánsokkal a próbákat.

- Hosszú?

- Néhány perc csak a szcéna, fenség, őszintén sajnálom, hogy nem ragaszkodtunk ehhez a megoldáshoz. A dráma tragikus véget kívánt volna. Nem apoteózist Apolló kegyelméből.

- Papot nem hívtam holnapra, Claudio: ne mulasszuk el ezt a tréfát. Önnek ma délutánja s holnap reggele szabad... Ha késő estig próbálnak? Vacsorát adatok a zenészeknek a konyhá-ról... a bacchánsnők... udvari dámáink is vállalkoznak... kevés... szellős ruha kell csak hozzá... szép láb... telt kebel... Legfeljebb kissé megfáznak... De helyesebb lenne, ha mégis inkább a színésznők közül választaná őket... Biztosabban mozognak a színpadon... Nagy tréfa lesz, Claudio. Látja... hercegének mindig törni kell a fejét, hogyan szórakoztassa ezt az elkényeztetett Mantuát!

Havazott. A bolond idő felkavarta a böjtöt, s Vincenzo herceg dáma-meghívása heves vitákra adott okot. A kürtösök minden tisztességes mantuai asszonyszemélyt meghívtak a fenség nevében a palotába - s ez valójában úgy hangzott, hogy a Reggia *minden* nő előtt nyitva áll, aki megtiszteli az előadást. A sok kérdésre a palota főmestere adott választ. A Galleria dei Fiumiban nincs túl sok hely, s így a férjek, apák csak elkísérhetik családtagjaikat és értük jöhetnek, de férfiak számára aligha tud helyet biztosítani Viani úr, a hercegi építész. De hogy ez a meghívás a nemesdámákon kívül *még kikre* értendő: ezt nem hirdette ki a herold szava. Bizonyos, hogy nem hiányozhatnak a patrícius hölgyek, Mantua hivatalbélieinek asszonyai... de vajon kufárok, kézművesek, kétkezi emberek lánya-felesége is helyet kaphat-e... ez már inkább merészség... helyesebben arcátlanság dolga, ha a bejutást ezek is megkísérlik.

Fogatokból, gyaloghintókból prémes, bársonyköpenyes dámák libbentek ki s eltűntek a Reggia udvari főbejáratánál. A testőrség kapujánál viszont már kora délután gyülekezni kezdtek a szerényebb polgári lányok s asszonyok. A muskétások most az egyszer fékezték szavuk nyerseségét, s amikor Viani megadta a jelt, kinyitották a kaput. Innen került mindenki - nemesdámák s a kisnép asszonyai vegyesen - a belső palotaudvarra, melynek bolthajtásos felhajtójában egyedül mint kapubálvány ott állt Vincenzo Gonzaga, Mantua hercege...

Mindenkit kalaplendítéssel fogadott s mosollyal, mint „vendégét", ahogy előírja a szokás. S az asszonyok bókoltak a hercegnek, egy-egy hangoskodó, kedves kiáltás kiszakadt az asszonyok szájából: ma szabad volt a vásár, a herceg egyedül volt, s minden szóra mosollyal válaszolt. Aki túljutott a kapubejáraton: itt már apródok, udvari szolgák, beljebb a nemességet kamarások kalauzolták. Csupán a főnemesség hölgyeire vártak külön helyek - a többiek, persze külön a nemesség, külön a polgárság, érkezésük szerint kaptak padokat. A Galleria édes zsongással telt meg, s Vincenzo, amikor úgy érezte: már eleget tett a vendéglátói illendőségnek - felszaladt a rejtett kis szobába, s gyönyörködő szemmel nézte végig a vendégkoszorút.

Minden meghívott bort, gyümölcsöt, süteményt kapott, hogy így jobban türtőztessék a várás izgalmát.

A herceg ledobta prémes köpenyét: talpig fehérben páváskodott, a kis szobában még meghintette magát illatszerrel. A tükör szemben visszavetette szőkeségét, melyet már ezüsttel szőttek át az idők. Lejött a kislépcsőn, átkerült a másik palotaszárnyra, az audienciák termében várakozott kísérete. Mindenki itt volt, Striggio, a boldog szerző udvari díszben, Follino, a történész, Viani, a palota gondnoka, Chieppio bent a teremben próbálja kissé féken tartani az asszonyzsivajt.

Mintha ez is ünnepi szertartás része lenne: sorban kivonulnak a palotaszolgák, díszköntösökben: száz és száz gyertya lángját villantják fel kanócaik, a terem hátterében a vaskarikákba kissé kormosan lobogó fáklyákat helyeznek. Néhány perc még, mindenki érzi, hogy az est fénypontjához közeledik. Mint nagy városünnepeknél, körmeneteknél vagy parádés kivégzéseknél: tetőfokára hág az izgalom. Ebben a csicsergő zajban sorakoznak fel az ezüstharsonák, hogy köszöntsék a bevonuló udvart.

A sápadt, szigorú arcú hercegasszony, a hatalmas termetű, muskétásnak is beillő Madama di Ferrara, a két ifjabb hercegkisasszony... S mögöttük elsőnek, mintha maga is a fejedelmi családhoz tartoznék - feltűnik Barbara di Sanseverino malomkeréknyi keményített csipkegallérjában, mely fölött diadémos, rőtszínű hajkoronával keretezett talányos arca csillog. A beavatottak tudták, hogy a herceg külön futárt küldött Colornóba, s úgy határozta meg a „harmadik előadás"-t, hogy Sala grófnője is jelen lehessen.

Az énekesek már szétszélednének. A castratónak lejárt szabadsága, Rasi Ferrarába készül, s Monteverdi is szeretne mielőbb Cremonába jutni. De a herceg parancsa mindennél szentebb s így a magas, kissé hajlott varázsló az illem szerint engedelmet kér a város urától, hogy megkezdhesse az előadást.

A herceg övéből apró ezüstkulcsot von elő, odadobja a maestrónak: ez a clavicembalo kulcsa, mely így jelképe a rappresentazionénak. Ugyanígy veti oda Vincenzo lovagi tornák vagy állatviadalok alkalmával istállók vagy ketrecek kulcsait.

A zsivaj elnémul, a félezer asszony lélegzete is eláll, amikor megszólal a bevezető szimfóniában a hangszerek együttese. A nők legtöbbje eddig vándorlantosokat hallott világi zenével s a vasárnaponkénti orgonakorált. Most a szinte vakító világosságban csodálatos színpad terül el előttük, a rétet a fenség télikertjeiből díszítették élővirággal. A színen pásztorok... világos köntösökben, sarukkal s pásztorlányok: lábuk fedetlen; már ez egymagában a csodálkozás bűvölt moraját váltja ki. S ebben a káprázta tó képben olyan az orkeszter játéka, mint valami édes égzengés.

Sanseverina mosolyogva fordult Chieppióhoz:

- Don Annibale, hány felvonásos a favola?

- Ötre készüljön, Madama... Striggio barátunk ez alkalommal felettébb szorgalmas volt... Az első mondhatnám, még csak a bevezetés... a másodikban bontakozik ki a kórus. Ezt Claudio mester a jó Euripidésztől leste el... Igen, grófasszonyom, ez már a tragikum kezdete. Két felvonás - bízom, nem fog megijedni - alvilági tájakon zajlik le. A végén jön a második, tragédiába illő katasztrófa, s ezzel lényegében véget is érne a darab, ha nem kellene elmondani a morált. De ez... sajnos, kétféle, asszonyom, s mi, szegény miniszterek, tudjuk, hogy nemcsak a favolában gyűlik meg a bajunk a Janus-arcú igazsággal... Szegény Rasi, azt hitte, hogy hétvégén békésen távozhat aranyaival Ferrarába - s ma, ezt elárulom kegyelmességednek, áldozatul fog esni a bacchánsnők szenvedélyének... Először, amikor az Accademiában hallottam... készen a favolát, bevallom, könnyeztem. Másodszor igyekeztem ellesni, mit akart mondani a költő. Ma este talán megfejthetem egyszerű elmémmel Claudio titkát: miért beszélnek az Orfeóról már úgy széltében-hosszában Itáliában, mint a varázsló Monteverdi csodatettéről?... Segítsen, kérem, a titok megfejtésében kegyességed is, madama.

Míg tart az interludium: még a nemesdámák legyezői mögül fel-feltörő hullámokban hallatszik a csicsergés, suttogás. Ám amikor megszólal a cembalo hangja, s intonálása elárulja: bontakozik a dráma - Mantua asszonyai szívszorongva követik a pásztorok énekét, s végighullámzik az ijedt, feszült várakozás, amikor betoppan a tragikus színekbe öltözött Messaggera.

A Fiumi oldalkabinetjében várnak a szereplők arra, hogy reájuk kerüljön a sor. Claudia halkan beszélget Charon megszemélyesítőjével, a hercegi énekkar első basszusával. Matteo mester régi énekes, Cattaneo kenyerestársa, ismeri az asszonyt kislány korából, azóta, hogy apja először hozta el a templomkórusra. A festékes arc a gyertyák sárga fényében nagyon sápadt, s a peplonába burkolózott Euridike valóban mintha élet és halál közös partján imbolyogna. Ha mosolyog, még mindig a szép Claudia átható varázsa... de az arc elkeskenyedő rajza, a lázban égő szem... Matteo halkan mondja:

- Ha vége lesz az ünnepségeknek, menj valamerre a tengerre, jó levegőre, Claudia. Nápolyban... a szigetek közt... Capri...

Az asszony szomorúan mosolyog:

- Ma még énekelek... Holnap? Ha fizetnek... megyünk a gyerekekkel Cremonába. Ott nem fáj Claudio feje s én is kevesebbet köhögök, az öreg doktor...

Újra felzendül a szimfónia. A variánsok erejével csapódik neki a dráma falának, ahogy hullám ostromolja a gránitot. Az ajtó keskeny nyílásán át látni - mint hullámzik, izgul, kendőjét tépdesi, legyezőjével játszik, könnyez, susog az asszonysereg. Barbara - különös módon - nyeles ezüst keretbe foglalt lencsét emel szeméhez (egy udvari költő Néróhoz hasonlította, aki smaragdján keresztül nézte Róma lángjait), így látja a szereplők arcát, de az aranyos széken ülő Vincenzo Gonzagát is. Úgy mosolyog Sanseverina, mint aki mindent ismer: a mese mögött meghúzódó láncot, a titkos kapcsokat, összefüggéseket. Amikor a zöld Speranza jelenése jön, előrehajlik. Így figyeli a Romaninát, aki harmadszorra egészen levetette gyermeki félszegségét, s telt szopránjával már csattogva, biztosan szárnyal a bolthajtások között. A herceg, amikor jön Caterina s fogja Rasi kezét - úgy mozdul, mintha ő is menne vele. Lehet, hogy ezt csak Barbara látja. Lehajtja fejét. Mosolya cinkos is, szomorú is. Egyetlen nő Vincenzo életében, aki a százlángú dilettánst megértette.

Aki ott volt az Accademia estjén... vagy az első palotabéli rappresentazionén: a finálében csodálkozva ismeri fel a változást. Nem Apolló ereszkedik le a festett, habos egekből a színre... hanem a bacchánsok meztelen lábú csapata szökell fel - s a kórus hangja felcsapó izgalmával csak korbácsolja a végső tragédia szelét. Rasi, a letört, szomorú Orfeo könyörgésre fogja... lantját védően emeli feje fölé, viaskodik a szenvedélytől égő trák menádokkal, akik neki-rohannak... a színpadon már nem látszik más csak a hullámzó női testek vonala, egy tépett húr, elvetett fadarab jelképezi a megtiport lantot, s a halott költőt kecses szökellésekkel táncolják még egyszer körül a bacchánsnők...

A lángok kigyúlnak a Galleria dei Fiumin. Böjt van, a herceg nem rendezhet a város hölgyeinek bált. Mint ahogy nagy oratóriumok végső akkordjai után szokás, mindenki feláll, egypercnyi csenddel áldoznak az est emlékének: csak utána tör ki a tapsvihar... Az udvari emberek egymásra néznek. Ezzel az ünnepséggel végérvényesen befejeződött Mantuában az illetlenül meghosszabbított karnevál: ahogy megindul a folyosó ajtóin át a hölgyek serege... emléket visznek magukkal egy favoláról, melynek esztendőre már talán senki sem tudja nevét...

22.

Az orfikus himnuszok világa, melyben élt, míg tartott a Favola bűvölete: mintha egészen szétfoszlott volna a kihasadó cremonai tavaszban. Lent áll a napsütésben apjával s két fiával. Francesco már nyolcesztendős: minden részletére emlékezik múlt látogatásának. Komoly, nyugodt kisfiú, akit a nagyapa fürkésző szeme valamilyen állami magisztrátusra szemel ki. Talán Claudio egyszer még nemesi rangot is nyerhet, s akkor a fiú előtt igazán nyitva áll bármilyen pálya Itáliában. Egyelőre boldogan kereng az orvoshajlék misztikus világában, boszorkánykonyha illat, aszalódó füvek, sárkánymájfőzet, csontvázak között.

Claudio Cremonában mindig gyermekké vedlett vissza. A családi kör ilyenkor újból szorosan köréje fonódott, mint elsőszülött köré, csak a belső kisvilág számított, akárhogy körülnyaldosta már Claudiót Itália-szerte a hír. Apja - játékos komolysággal - újból „fiúvá" avatja, akinek felkérdik leckéjét, elszámoltatják az idővel, s akinek vasárnap reggel kijár a tíz garas. Csak éppen akkor komorodik el a doktor, ha menyére tekint. Már az első pillantásra látta arcán a lázrózsákat, amikor utazástól fáradtan, köhécselve ült le az asztalhoz. Nem akart ünneprontó lenni, de már első este jó adag elixírt diktált Claudiába, aminek „segítenie kell".

Másnap ott álltak a napsütésben, a március előcsalogatta a lappangó, ágyából bontakozó természetet: lila, majd sárga szőnyegek kúsztak a barna mezőkön, mimóza bokrok szökkentek virágba, mintha a téli álomból felriadt házak és utcák is más színt kaptak volna.

Ott állnak a kapu előtt. Claudia nekitámaszkodik a falnak, élvezi a napsütést. A doktor szeme összevillan fiával: az erős napban látszik ott, ahol Claudia áll - egy kis, keskeny, elfalazott ajtókeret. Ez a „porta dei morti" - koporsók útjának ajtaja. Baldassare, amikor beköltözött, elfalaztatta. Az ő házából mindig élve jönnek ki a betegek.

Francesco már az utca másik végéből szaladt vissza:

- Nagyapa, nálunk miért nincs ilyen kisajtó?

A doktor szeme fiára tévedt. Claudio lehajtotta fejét.

- Nincs szükségünk rá, fiam...

- De ha valaki mégis meghal a házban, hogy jön ki, ha nincs kiskapu? Neked is kellene csináltatni ilyent!

A gyermek várta a választ. A felnőttek néhány lépést tettek szótlanul. Francescónak senki sem felelt.

Cremonának Milánó a fővárosa. Itt, a lombard nép özönében felszívódik a spanyolok kapzsisága s dölyfe - a város alig veszített lüktető életerejéből, a milánóiak csak akkor kedvetlenednek el, ha hallják - máshol, Mantuában, Ferrarában, Firenzében menynyivel jobb, szabadabb, könnyebb az élet.

A spanyol tartományon kívül jutni nem könnyű, de Lombardián belül tetszése szerint utazgathat a polgár. Ha megelégelték a kisváros keserűségét, felkerekednek, benéznek pár napra Milánóba, melyben még a farsang is - egykori boldog emlékezetű Ambrus püspök jóvoltából - három nappal tovább tart, mint bárhol máshol a világon. A milánóiak szívesen veszik a mindenhonnan ideözönlő népet: mulatnak rajta, megkopasztják, mégis ez önt életet a város halódó iparába, kereskedelmébe, melyet a szűk spanyol gallér fojtogat.

Ricardi úr még mindig első tanácsos, a Szenátus elnöke, a spanyol kormányzó jobb keze. Annál nagyobb megtiszteltetés, hogy Fuentes grófjának e helyi helytartója saját kezű levélben hívta meg Claudiót. Őkegyelmessége hírt vett arról, hogy Mantua hercegi zenemestere Lombardiában időzik. De tud arról is, hogy valamiféle favolát bemutattak a mantuai udvarnál, melyről Itáliában már sokat beszélnek. A kormányzó sem sajnálná talán drága idejét ahhoz, hogy maestro Monteverdivel szót váltson. Természetesen nem arról lenne szó, hogy *ugyanazt* a zenés komédiát mutassák be, mint a Gonzaga-udvarnál. Valamilyen új rappresentazionét kellene írnia a mesternek, mely gyönyörködtetné a jó milánóiakat, de kielégítené a spanyol nemesség csiszolt és kényes ízlését is.

Nehezen indult. De az apa maga unszolta fiát, hisz azt látta, hogy a kissé korán hajlott, őszbe vegyülő szakállú Claudio naphosszat magányosan sétál, keveset mosolyog. Töpreng. Ilyenkor jó, ha forog egyet a világ. Maga kereste meg a postakocsit, lekötötte a hely árát, hogy még ezzel se legyen fiának gondja.

Míg gördült a gyenge utakon a kocsi, számolta: hány éve, évtizede, hogy utoljára tette meg ezt az utat. Egy-egy ismerős hegylánc, várrom... piros vagy zöld falú házak egy faluban: mintha ennyit megőrzött volna az emlékezet. Már nem kell aggódnia attól, hogy elfogy kis pénze, míg a kegyelmes úr elé kerül. A palota egyik szárnyában nyittatott számára szállást a kormányzó... Alkalmi útitársa - egy fecsegő kufár, aki gyakran csapott át szülővárosa, Nápoly dialektusába - úgy lelkendezett, rajongott a lombard fővárosért, mint amelyben örök ünnepet... orgiát ül az életöröm. De Claudio a tikkasztó meleg napra gondolt... látta önmagát mint ifjú studiózust, amint cipeli fel a viola da gambát, zsebe dagad a kottalapoktól. Még mindig égeti a szégyenletes emlék: a három dukát, amit Ricardi kiszórt eléje a madrigálkötet dedikációjáért. Lehet... öntudata mélyén ez a sértés ösztökéli: nézzenek szembe újból... köszörülje ki a két évtized előtti megaláztatást.

Köntöse finom francia posztó, szabása elárulja a legjobb mantuai szabót. Nyakán vastag aranylánc, medalionjában Vincenzo herceg miniatúraképe, a fenség dedikációjával. Kesztyűje firenzei munka, oldalán a tőr mutatja, hogy ha gazdája nem is „nemesember”, de legalábbis „cortigiano” - udvaronc.

Ugyanabban a szobában fogadta-e Ricardi, ahol annak idején? Fehér szakállas, kemény arcú öregúr ül vele szemben - olyanféle nyugvószéken pihenve, mint amilyent boldogult II. Fülöpnek szerkesztett csúzára flamand inasa. Keze ügyében kancsó s pohár, kis polcon sültes tálak. Másik oldalon - hogy meglegyen az egyensúly - kegyes olvasmány, orvosság, csontkereszt. Amikor a titkár bevezeti: Ricardi olyanféle mozdulatot színlel, mintha fel akarna emelkedni, hogy fogadja. Egy pillanatra felszalad arcára az életöröm, duzzadt ajkán elvillan a mosoly. Mint aki tegnap beszélt vendégével utoljára, nagyúr módjára, elengedi önmagának a bevezetést:

- ... igen, in medias res beszélvén, csak annyit mondhatok, hogy mindenütt Vuestra Merced hírét hallhatom... Lám... lám, ön megcsúfolta kedves barátomat, Bardi grófot. Ők szegények mióta kergetik már a harmóniát... amit elragadott a textus. Kegyelmed megragadta... ezzel a favolával. Úgy látszik, magunk közt, itt mégiscsak a muzsika diadalmaskodott a poézis felett... Mármint kegyelmed zenéje Striggio barátunk textusán. Igaz-e, hogy a herceg azt ígérte neki, gróffá teszi? Lám... lám, már Mantua is „koronáz”? Ahogy nézem, maestro, kezdek emlékezni, hogy amikor boldogabb legénykoromban itt járt nálam, majdnem ilyen volt. Nem eresztett hasat Mantuában, úgy látszik, ott ilyen sovány emberekre mérik az udvari tálakat... de a haját belepte a dér... A spanyol is keszegfajta, csak mi, öreg lombardok szeretünk még itt-ott jóllakni...

Amice, ír nekünk favolát? Itt, a palazzóban adnánk elő. Kikkel? Maestro Claudio, van itt ám annyi hárfás, pikulás, csembalós... mindegyik titkárom kornyikál, cincog, énekel... már nem is tudom számon tartani. De ezek csak az urak. A valódi zenészekből is annyi éhenkórász él Szent Ambrus városában, hogy ha összesereglenének, el lehetne rekeszteni velük a Dóm teret.

Művésznép... művésznép, megbocsásson, de mindegyikük csak azt nézi, mit kereshet. Mi meg a szegény katolikus felség pénzére vigyázunk, ezért vagyunk itt. Azért szegény, mert a mexikói ezüstbányák egyévi termését megint elszedték valami angol kalózok... Abból ígértek nekünk. De ha azt írnám, hogy kegyes... ájtatos rappresentazionéra készülünk: ilyesmivel mindig lehet Madridban elérni hatást... Nem tudom, igaz-e, úgy beszélték, hogy amikor azt a favolát ott bemutatták, hát kibuggyant sorban a bacchánsnők melle... amint táncoltak meg kötözködtek Orfeóval. Hát itt, amice, ilyesmiről szó sem lehet. Mi jámborak vagyunk. Mármint amikor szembekerülünk a derék néppel. Nem mondom... előtte s utána... egy-két kis próba... kevesen... itt, egy kis szobában a palotában... Ez lehet a ráadás. De maga az egész, ismétlem: jámbor játék legyen. Már főként a címe szerint. A textust úgysem olvassák Madridban. Lehet olyan, hogy a „jámborság diadala" - ha mindenáron régi isteneket akar színre hozni, legyen benne valami menyegző. Ezt szeretik a spanyolok. Behunyom szemem. Megmondom, mit tudunk fizetni. Lombardok vagyunk, amice, értünk a pénzhez. Háromszáz... háromszáz spanyol tallért tudok adni. Egy petákkal sem többet. Nem tudom, hogyan kényeztetik Mantuában, de ennyi pénzért még Flandriából is iderándul egy karmester.

Claudio két évtized alatt megismerte az embereket. Ez a dülledt, véreres szemű lombard patrícius a maga nyers szavával valósággal csengett... Egyszer szeretné ő is utánozni az olasz fejedelmeket, akikre innen, a spanyol pajzs alól egy emberöltőn át nyelvét öltögette, de akiket ő, a királyi szolga irigyelt, Ha elhangzanék a milánói palotában Monteverdi komédiája: mindenki tudná - ezt csak az öreg Ricardi varázsolta elő. Ami a háromszáz tallért illeti: valahonnan összeszedi majd, ha kell, ellopja. Különben is egy cremonai polgár tudjon annyi tisztességet, hogy mivel tartozik fővárosának.

- Ha kell, eccellenza, ingyen is... Ha ilyen nehézségekben vagyon a helytartóság...

Ricardi elértette a burkolt sértést.

- Alkuszunk? Nem alkuszunk? Kegyelmed még Lombardia törvényei alatt áll!

- Vincenzo őfensége kitüntetett azzal, hogy nékem s utódaimnak megadta az örökös mantuai polgárjogot.

- Nem tudtam. Akkor vajon milyen cím is illeti meg... Mit szoktak Mantuában? Nagyságod... talán bizony kegyelmességed, az is lehet. Sérteget engem, maestro? Mint egy koncot odavet nekem valami Monteverdi-ínyencséget. Nekem, Ricardinak, ingyen... Mint egy koldusnak? Hogy erről beszéljen egész Itália? Nézem az aranyláncát... bizonyára a hercegtől kapta, bár ahogy Vincenzo urat ismerem, bizonyosan harmada réz... hát lánca van... de egy szép aranycsatos ezüstövet elfogad-e tőlem, a háromszázon felül, ha meglesz a milánói favola? De egykettőre kell nálunk is... farsangra. Tudja... mi nem szerdán hamvazunk, csak jövő hétfőn. Erre a kövér csütörtökre vagy péntekre kellene nekem a komédia!

Nevet, könnye is csorog. Monteverdi önkéntelenül átfordítja szavát gyermekkora nyelvjárására: két lombard, egy kövér és egy sovány üti össze poharát.

- Még mindig olyan szép hangja van, maestro, mint amikor... a múltkor énekelt... Várjon, emlékezem még... az volt a címe... Ecco mormorar onde... Milyen fiatal volt... A vége... várjon... a vége... olyasmi is volt benne, hogy:

„E rider Oriente...”[24] s a vége... várjon... „L’aura è tua Messaggera...”[25] Ugye, jól emlékszem... Egy öregember kéri, énekeljen valamit... a hangját... szeretném hallani még egyszer a tenorját...

A clavicembalo a sarokban, letakarva, porfelhők közt emeli fel a fedelét. Milyen rég nem játszottak rajta! Nem néz az öregre, az is elfordul, egy mélyet lélegzik, míg elnyomja a könnyet. Claudio ujja végigfut a billentyűkön. Barátkozik a zeneszerszámmal. Nagyon halkan kezdi, majdnem leheletesen. Énekli Orfeo búcsúszavát.

A rossz hír gyorslábú madár, Milánóban találja meg, a Dóm kórusán. A templomi zenészek jöttek össze tiszteletére, s jó lombard szokás szerint heves vita zajlik. Lám, az „Et incarnatus”-ban a misztikus E-dúr váltotta fel az „In illo tempore” kezdeti C-dúrját. Egyesek a velencei Gabrieli hatását látják az egyházi zeneműben, mások a flandriai Gombert motettájára emlékeznek. A milánói karnagy - ez maestrók között a szokás - átengedte erre a vasárnapi misére székét a mantuai kollégának. Egyszerre az az érzése, mintha valamilyen félelmetes térségű márványerdőben lenne, innen a kórusról a csúcsívek egymásba kapaszkodó indavilága még elképesztőbben, még megrendítőbben hat. Mintha nem is emberkéz alkotta volna: egymást váltó nemzedékek ma már kihalt hittel szorgoskodtak volna, hogy a milánói Dóm elkészüljön. De aki kívül látja az örök állványokat, melyek évtizedszámra kúsznak az arányló márvány testén: - tudja, igaza van a lombard példabeszédnek, a milánói Dóm soha nem készül el.

Valaki megérinti vállát, felrezzen, hátratekint. Ferences áll mögötte, arcát mintha kemény kőből faragták volna az idők. „Cremonából jöttem, maestro.” A két arc... két szempár közeledik egymáshoz. Claudio érzi... hiába akarna, nem lehet menekülni már előle... olyan arc, mint a végzet... Olyan ez a római szavú pap, mint a Messaggera: - „Messere, bízzék az Úrban, a felesége nagyon beteg...”

A barát úgy öleli át, biztos mozdulattal, ahogy már sok-sok szenvedőt megölelhetett. Az udvari ember biztosan mozog, megértik távozását, meghajlik, elköszön a vendéglátóktól, kézcsókra járul a kórust vizsgáló éneklő kanonokhoz. A lépcsőn egy pillanatra meginog, meg kell fogódznia a nedves kőpárkányban, mely századok óta sohasem kapott napot. „Él még?” Az atya nem sokat tud mondani. Átutazóban meghált a rendházban Cremonában, a gvardián bízta rá az üzenetet: Milánóban keresse meg a rossz hírrel a maestrót.

A legsebesebb forspontot bérli a spanyol postától. Ricardi legényt küld vele, aki a kocsist hajszolja. Akkor indul el, amikor Milánóban kitör a kánikula. Amikor jött, még érdekelte a kép, a tájék finoman poros, zöldlilás hullámzása, a húsos színek, az alkonyi illatok. Most száraz szemmel, keskeny ajakkal ül köpenyébe húzódva, az útitársak is leolvassák tekintetéről a szorongást. Nagyúri jutalmat ígér a sereghajtónak, ha mindenütt a legsebesebb lovakat választja, s még estére beérhetnek Cremonába.

Mindez szédült, emlék nélküli kavalkád, száraz, poros utak, rohanó tájak, imbolygó keresztek, perzselt tető, vonító eb, nagyúri spanyol hintó, zarándokcsapat... útszélen két lantos diák... Valamit kiáltoznak, zeneszerszámaikat lengetve... Tovább... S amikor már megismeri a tájat, érzi, közeledik szülővárosa - szeretné nyújtani a mérföldet... még most semmi sem bizonyos... jobban lehet...

---

[24] S a Napkelet nevet...

[25] Te küldöd hozzánk a szellőt futárnak.

Szekérzörgés... pattintás, csupa zaj, a nádast keveri a kerekedő alkonyi szél, nyerít az ostorhegyes... Már látni a Torrazzót, a hatalmas harangtornyot, melynek erkélyéről századok óta hívják fegyverbe a város népeit... Még innen tíz perc... már annyi sem... a kocsis hátranéz, kérdően: elégedett-e a vendég? Szeme a kapubejáratra tapad: nem... nincs senki... aki falat bontana. Nem állnak emberek a kapunál.

Ricardi legénye lekapja táskáját, a kocsis megkapja díját, már ott áll az Aesculap-fejjel díszített apai ház előtt.

A koppantó dong a kaputáblán: Clara Massimilia, kisebbik húga látja meg először, ő szalad ki a kocsizajra. Könny szökik szemébe, átöleli az elsőszülöttet, fél szóval beszélnek, testvérek módjára:

- Negyednapja lázas... ma valamivel könnyebben van... vérzéssel kezdődött...

- Apa mit mond?

- Ismered apát! Hallgat! Ha másról lenne szó, ezt mondaná: birkózik a halállal... ne haragudj... mindenre el kell készülnünk, Claudio!

Kimondja a szót, melynek nincs szelíd árnyéka.

- Francesco?

- Nem lehetett elvinni az anyjától. Andreához adtuk át, de visszaszökött... Apa adott neki valamit, attól alszik. Massimiliano csak ül egy sarokban, nem sír, nem játszik. Ül.

Claudio szobája. Ez volt, ami őt, az elsőszülöttet, az apai házban megillette. Minden zug, repedés, sarok ezerszeresen ismerős. Az asszony már kívülről hallja a susogásból, lépések neszéből, talán az utcazajból: történik valami... valaki jött... a férje... Koppan a kapun a kölönc... Claudio? Mégis még megjött Claudio? Nem fáj semmi, nem szenved, csak nagyon gyenge. Fején kötés, ez lehúzza a lázat, a doktor egy veremből jeget szerzett, ezt teszi testére, apróra törik, szopogatja, az asszony nézi a hideg kristálytűket... rózsaszínre festi-e a habos nyál? Már ül mellette, szavak nélkül, fogja kezét. Miért nincs itt ebben a pillanatban az apja, akibe valahogyan belekapaszkodhatnék... mint mindig... a doktorba, aki *többet tud*!

Hallgatnak. Az asszony szeme megnőtt... inkább tekintetével kérdi - mi történt Milánóban? Hogyan tudott eljönni? Mintha iskolában felelne, oly hévvel számol be Ricardi úrról, a fogadásról... az új milánói favoláról... A Dómban próbálták az In illo tempore-t... „Jó, hogy jöttél, Claudio!”

Ez nagyon sok Claudiától. Nem szereti mutatni, mennyire büszke az urára. Csendben, kézfogással várják, míg leszáll az este egészen s a doktor hazatér betegeitől.

Görnyedten jön be a szobába. A fiú úgy néz rá, mintha a végzet angyala lenne. Apa és bíró, aki megfogja Claudia csuklóját, a vér lüktetésével méri az életerőt. Apró, gyengéd mozdulatokkal beszél a beteghez, mint a gyermekhez. Claudio ösztönében ismeri apja arcának minden rezzenését. Ha kint a hozzátartozók előtt beszél, széttárja két karját. Ilyen csendes mozdulatokkal, halk szóval mondja ki az ítéletet.

Negyednapja, hogy megérkezett Milánóból. Újból fejfájásra ébredt, de most mintha a kínzó szorítópánt helyett véső és kalapács dolgoznék koponyája mögött. Szégyenkezve ül fel az ágyban, melyre halottvirrasztóban csak ráheveredett. Lassan eszmél. A harangok szava behozza a reggelt. El kell menni a magisztrátushoz, ahol bejelentenek minden születést és halált. A város saját leányának tekinti a maestro feleségét: a székesegyházban ravatalozzák

Claudiát, onnan viszik át a San Nazzaróba, a Monteverdi család nyughelyére. Felül... ütemes koppanásokat hall, de már mintha kívül esnék a halántéklüktetésen. Figyel. Csákány zaja. Kinéz. A befalazott kiskaput bontják a kőművesek.

Gyászban minden a Rend körül forog. Emberi bölcsesség apró szavakat, rítust, szokásokat sorakoztat: a bánatot, ha nem is oldja, de tompítja sok-sok részvétet hozó ember szava... Milyen volt Claudia? Ki volt Claudia? Hogy lett beteg, mikor hatalmasodott el rajta a kór? Mindezt elmondani s azt is: Baldassare mindent megtett... saját szíve vérével is meggyógyította volna... „Mantua elrabolt...", a rossz ködök, a láp lehelete... Két Monteverdi lány virraszt s sirat. A férj ott ül az alacsony széken, néz szembe a halottal. Francesco már „érti", mi történt. A doktor fülébe súgja: vigyázzon a kicsire.

A doktor bejön a szobába. Arca, mint a kő. Egy pohár vizezett borba labdacsot kever. „Idd meg." Utána enyhül a főfájás, zsibbadnak az erek.

Barbara Sanseverino születésnapjáról Vincenzo mindig meg szokott emlékezni. Szeszélye most úgy kívánja, hogy a szonettet, melyet fenséges kezével játszi hangulatában saját maga vetett papírra - Claudio Monteverdi zenésítse meg. E játékos, kedves „opus"-t drágakövekkel kirakott tokjában ifjú nemesekből álló ünneplő küldöttség vigye át Colornóba. A fenség kedvetlen. Miért tart udvari maestrót, ha az nincs a palotában? Milyen új kiváltság ez, hogy minduntalan szabadságot kér? Ha ezt a többi udvari nép is követné - az új szokás feje tetejére állíthatná az egész szertartásrendet. Inas, törpe, szakács, bolond, kamarás: egy szép nap mind elébe járulnának s szabadságot kérnének! S a fenség és családja egyedül ődönghetne, főzhetne, öltözködhetnék a Reggiában!

Striggio igyekszik csillapítani közös uruk rosszkedvét. Claudio sokat vállalt, a favola nagyon kimerítette. Mantua csak annak nem árt, aki gyermekkorától megszokta a felszálló gőzöket. Lám... Vergilius már tett erre Georgiconjában fanyar célzásokat! S itt van Claudia... A mester maga nem is tudta, hogy az asszony többször is vért hányt... Az udvar amúgy is nyárra fürdőkbe készült... ezért történt az elbocsátás.

De a szonett nem várhat. Két hét múlva itt a születésnap! A herceg azon lelkesült fel, hogy minap Follino úr, az udvari tudós történész mesélte: ama híres Lesbia csak úgy fogadta kegyesen Catullus versét, ha a Rómába került, jómódúnak tartott vidéki poéta „carmen"-jét drága pénzen vásárolt görög rabszolgával küldte át, akit verssel együtt Lesbiának ajándékozott. A herceg elgondolkozott... Ilyen görög rabszolgát, persze, manapság nem lehetne szerezni, elég gyalázat, hogy a pogány adja-veszi a keresztény rabokat, de megtenné apró mór vagy szerecsen szolga is: de ezeknek csak Velencében van piacuk... Ha a velencei rezidens egypár ilyen kis rabszolgát tudna addig szerezni, pompás kis próféta-ruhát varratnának nekik, s a küldöttséggel együtt ők vinnék a verset, s mindjárt Colornóban is maradnának. A fenség egészen lázba jön... írat a rezidensnek... Mennyi dolog van ilyen látszólag egyszerű szonett ügyében... Nem, nem fogadhatja ma a magisztrátust, mely a nyomasztó sóvámok leszállításáért esedezik.

A temetés másnapján szaladt be a hercegi posta Cremonába. A halotti gyertyák már elhamvadtak, s az öreg doktor, a lányok s a szolgáló igyekeztek rendet teremteni a gyászos házban. Az orvos újból elindult betegeihez, a gyermekeket átvitték az Amati-házba, Claudio beült szobájába, rendezgetni kezdett régi kéziratokat. Amikor bejön a legény, megismeri a herceg szálkás-cikornyás betűit, ahogy kihullanak Striggio leveléből. A titkár megírja: milyen zenét kíván a fenség szonettjéhez. Habkönnyű... sejtelmes... kettős értelmű... esetleg lehet benne valami törökös motívum arra az esetre, ha sikerül szerecsen gyerekeket vásárolni a Levantén.

Cupido rejtett célzásait úgy hangszerelje, hogy Colornóban előadhassa az ott működő kisebb grófi zenekar. Az énekkel nem kell fukarkodni: a fenség magát Rasit akarja csapattal küldeni: az éji muzsikában ő énekelje majd az ariettát. Kéri - az idő sürget -, fogjon hozzá azonnal a vershez (a fenség amúgy is most kissé türelmetlen), s csütörtökre küldje vissza a lovaslegénnyel, aki addig Cremonában marad.

A temetést Baldassare doktor intézte. A székesegyházban a helybeli énekesek Claudio motettáival búcsúztak a halottól, akit nem ismertek a városban. Mire hazajött a szertartásról, még görnyedtebb özvegyember lett. „Még javakorabeli lenne...” - mondták sajnálkozva a városbeliek. Megindult mindenfelé a szóbeszéd: milyen pártában maradt lányt, jószívű özvegyet kellene találni a maestro s a két anyátlan árva mellé.

A herceg parancsára nem egészen három nap alatt habkönnyű, sokat sejtető zenét kell komponálnia egy gyenge, konvencionális szonettre. Tudja, hogy Barbara kapja... Sanseverina, akin mintha nem fognának az évek... ahogy kibukkan feje a hatalmas kerek csipkegallérból, mely mint egy tálca, úgy öleli körül (megrázkódik a gondolattól... Salome...). A szöveg? „Míg én élek, szellő sem érintheti hajad...” Míg élek? Ilyen örök biztonsággal beszél Vincenzo? Nem látja, hogy mire képes a sors? Erre a sorra építeni fel a kompozíciót. De nem habkönnyű csipkéket verni... fúgákkal ostromolni az örökkévalóság peremét... Ha a kétszer négy s kétszer három sor madrigál-csipke négyestagozódású rekviemmé válnék? Ezt küldd Colornóba, Gonzaga! Felegyenesedik. Szolgának lenni! Az asztalon a mantuai címeres erszényke. Chieppio valamit összekapart, hogy a legény ne jöjjön egészen üres kézzel.

A szobában, ahogy tartja a kegyes szokás: megfagy a csend, mindenki körülötte lábujjhegyen lép... tisztelik a bánatot. De a dolgok a maguk beszédes mivoltában sok-sok régi zenére emlékeztetnek. A cembalo a sarokban... két viola, fúvós hangszerek, a szakadt húrú lant... Nem bírná elviselni egyetlen húr felzengését sem. Toll és papír karnyújtásnyira. A szokás erős, s talán hálás is most a hercegnek, hogy kiragadja ebből az ólomsúlyú, kontempláló semmiből... Ha tudta volna a herceg, hogy Claudia meghalt - akkor is elküldte volna megkomponálni a szonettet? Felvillan a húsos arc... igen, az eksztatikus szemek, ahogy Rubens mester ecsetje megörökítette... Igaz s képmutató egyszerre... Ha tudta volna... akkor is elküldi a szonettet!

A „Míg élek”-re komponál. Erre építi fel az egész szerkezetet. Nem... nem lesz habkönnyű... ha Rasi kezébe kapja, érezni fogja: itt másról... egészen másról van szó, mint semmibe foszló születésnapi köszöntőről. Megszokásból a Scherzi Musicali három-szólamú játékos stílusban kezdi. De *hitte-e* valóban Orfeusz, hogy vissza lehet hozni Euridikét? Nemcsak az őrült kaland kedvéért; próbálta meghatni az alvilágiakat?

Az apa lábujjhegyen jön, benéz: mosolyog... az asztalon szaporodik a kottapapír. Bólint... már megindult a lélekben a vérkeringés. Rohannak az órák. A mantuai legény ődöng a kertben, míg a maestro felépíti témáját a „Míg élek”-re. De mi lesz, ha már egyszer nem lesz Vincenzo, s Barbara netán hosszabb ideig él? Megnyugtató-e az élőre, hogy rá csak *egyetlen* másik élő vigyáz? És aztán? Két apró gyerekkel lenni egyedül. Hirtelen... mintha az örvény kavargó mélye mozdulna fel: zöld lánytekintet, hosszú hajfonat, a római mosoly. Caterinát otthon hagyták - Cattaneo ne legyen egyedül. Claudia halála napján azonnal megírta a gyászhírt Mantuába... de a postáról soha nem lehet tudni, mikor érkezik.

A legény másnap vágtat a kottalapokkal. Ha a fenség látja, valóban elküldi-e Colornóba? Egy vázlat ott hever az asztalon. Erről tisztázta. Egy motívumot nyitva hagyott... most... mintha kegyetlen játékot űzne önmagával - elsöpri a többit... Újraírja: már önmagának. Az alaptextus most is a „Míg élek”, de ez olyan mély, olyan tragikus, hogy Sanseverina, akiről az a szó járja,

hogy bölcs, mint a szibillák - ettől megdideregne: *megsejtené* a ráleselkedő sors kegyetlen szavát.

Claudia halála után talán tíz napra futott be az első posta a gyászhírekre. Follino levelét bontotta ki elsőnek:

„...tudom, mit jelent egy ily ritka, annyi erénnyel bővelkedő asszony elvesztése, barátom... De kegyelmednek most férfi módjára kell fékeznie bánatát, s minél előbb térjen is vissza Mantuába, hiszen most van az ideje annak, hogy meghódíthassa a legnagyobb dicsőséget... megszerezhesse azt a hírnevet, melynél hatalmasabbat még nem élvezett senki e földön..."

Federico Follino levele: szemben egy öreg, hajagos tükör. Arca tele árkokkal, tüske nőtt az ápolt szakáll árnyékában, a bajusz szürkén petyhüdik a keserű ajkak szélén. „A legnagyobb dicsőség... melyet valaha valaki élvezett e földön..." Negyven elmúlt, kétgyermekes özvegyember, de valójában még mindig az apja tartja el...

Este, amikor bemegy az orvos szobájába, látja, Baldassare bizalmatlanul pislog rá, árkus papír fölé hajol. Amikor fia kimegy a szobából, szép tiszta lapot vesz, s tisztázni kezdi Mantua hercegasszonyához írt levelét:

„Legkegyelmesebb Asszonyom!

Fiam, Claudio Monteverdi közvetlenül a mantuai ünnepségek befejezése után jött hozzám, igen rossz egészségi állapotban, adósságoktól terhelten, majdnem lerongyolódva. Most Signora Claudia is otthagyta örökre, a két szegény gyermekkel, ami nagy gond szegény fiamnak, hiszen csak húsz scudo a havi járandósága. Ami meg az egészségét illeti, biztos vagyok benne, hogy minden bajának oka Mantua levegője, mely annyira káros az ő számára. Ezt súlyosbítja az a rendkívül sok kimerítő munka, melyet vállalt s továbbra is vállalnia kell, ha szolgálatban marad. Mindez sok-sok bajjal elegyedik, amelyet el kell szenvednie, mióta tizennyolc éve a fenséges herceg szolgálatába került. Épp ezért határoztam el magam mint apa, hogy írok fenségednek, s alázatosan kérem az Úr nevében: mentse fel őt szolgálata alól, tegye meg azt a kegyet, hogy elbocsátja. Mert - legkegyelmesebb Asszonyom: biztos vagyok benne, hogy ha a fiam visszatér Mantuába - ez halálát fogja okozni, s akkor itt maradok én magam a két kisgyermekkel, aki már öreg és törékeny vagyok... Bizony nem is egyszer történt, hogy ötszáz scudót, sőt ennél még nagyobb összeget kellett kifizetnem helyette, amikor őfensége szolgálata Magyarországra szólította... majd Flandriába... Ugyanígy nem kis pénzbe került, amikor Cremonába jött feleségével, gyermekeivel... más alkalommal is, amivel most nem akarom fenségedet terhelni. Szegény Claudia is ezt kérte fenségedtől, de mivel nem kapott választ levelére, arra kérem most legkegyelmesebb Asszonyomat, járjon közbe fenséges férjénél, hogy teljesítse alázatos kérésemet, mert bizonyos vagyok benne, hogy mindez csak Claudio javát szolgálhatja...

Kelt Cremonában... november havának 27-én.

Baldassare Monteverdi"

Eleonora kezében a cremonai levél, mise után szól férjének, hogy beszéde van vele. A hercegasszony ilyenkor kissé lazít a szigorú, spanyolos viseleten, mintha megenyhülne hosszúkás arcának, figyelő tekintetének majdnem férfias hatása - eltűnik a Rubens örökítette arc, kicsit anyás, engedékeny mosoly bujkál a keskeny száj szögletében. A herceg engedelmesen ereszkedik le a karosszékbe, mint aki már előre retteg a penitenciától.

- Levelet kaptam, Vincenzo, az öregebb Monteverditől. Kér arra, engedjük el Claudiót a szolgálatból. Te is tudod, soha nem kapja meg, ami megilleti.

Vincenzo megkönnyebbülten lélegzik fel. Tehát nem tudódott ki múlt heti titkos légyottja Caterinucciával a Te-ben. Így hirtelen méltósággal latolja az eseményeket.

- Látod-e, Leonóra, mind ilyenek... Morognak... igen, ez a szolgák joga, a *jus murmurandi*, s utána tovább esengenek, hogy bejuthassanak az udvarunkba. Elengedni? A legparádésabb sólymunkat szárnyára bocsátani... Claudiót, akiért irigyel egész Európa? Henrik írt Párizsból, adjam néhány hónapra kölcsön az udvarának - ahogy írja - Montvert mestert. Egy tucat telivért ígért cserébe...

- Meghalt a felesége, itt maradt két kisgyerekkel.

- Mással is megesik. Szerencsére nem ő halt bele. Ha itt van, majd kinézünk neki illő feleséget. Segítesz nekünk.

- Mit írjak a doktornak?

- A pénz az első. Majd Chieppio valamit összekapar, küldj ajándékot az öreg felcsernek... Kérdezd meg az udvari orvost, mit szeretnek az ilyen bűbájosok... Szelencét... régi könyvet... valami Aesculap-szobrot, amilyeneket gyakran ásnak ki. Claudiónak menjen legalább száz scudo. Nem akarom, hogy az öreg minduntalan szememre vesse azt a magyar hadjáratot. Hány éve... még mindig ezen rágódik... Értsd meg, Leonóra, meg kell engesztelni ezt az embert... Éppen most! Ami a jövő esztendőre készül, abban Claudio több nekem, mint két tucat ágyú... mint egy kardinális Rómában... mint a legjobb követem...

- Tervek, megint csak tervek, Vincenzo...

A férfi felállt. Odament az ajtóhoz, kinézett a kis előszobába, nem leselkedik-e valami udvarhölgy. Okos asszonynak tartotta feleségét, akivel néha érdemes „konzultálni" a dolgokat.

- Figyelj ide: ha végleg megkötjük a szerződést, s Francesco elveszi a Savoya-lányt: olyan menyegzőt akarok Mantuában, amilyenhez nem volt hasonló Itáliában azóta, hogy kipusztult Nápolyból az utolsó király. De nekem nincs ahhoz pénzem, hogy tízezer katonát öltöztessek skarlátba s díszfelvonulást rendezzek velük... sem pedig, hogy annyi grófi vazallust hívjak össze, mint Madridban vagy Párizsban lehet. De valamit mégis tudok kínálni nekik... azoknak, akik a vendégeim. Ha nem adhatok olyan pompát, hogy az minden más fejedelmet elhomályosítson: kínálom nekik a csoda festett mását. Ezt nem én mondtam először - a te ősöd szájába adták... Lorenzo il Magnifico szava...

- Beszélj világosabban, mire gondolsz?

- A favola volt a próba! Sikerült. Ezt nem tudja senki más Itáliában, csak Monteverdi. Ír nekem nagyobbat... még szebbet. Jobb szövegre. Bőségesebb lesz a kórus, több zenész játszik... nagyobb gépek lesznek. Színházat építtetek... Ez lesz a siker titka. Nem egy favolát, egy dramma per musicát. Nem is tudom, minek nevezzem ezeket az énekes komédiákat... ők maguk egyszer ennek, másszor annak nevezik... stile rappresentativo... stile recitativo... Ördög tudja. De ne csak Monteverdi írjon. Legyen ez Itália legnagyobb dalnokversenye. Írjon Peri is... Marco da Gagliano is... ha meg tudom környékezni az öreg hóbortost, don Gesualdót... tőle is kérek... Égjen lázban Olaszhon minden zenésze... Valami olyanra gondolok, Leonóra, mint amilyent a római cézárok rendeztek... Ne egy napig tartson... egy hétig... kettőig. Mindennap ünnep... mindennap valami más rappresentazione... Igen, te érted: a „circenses" még mindig olcsóbb a „panis"-nál. Alapjában ilyen ünnepség nem kerül többe. A zenészek ugyanazt a

fizetést kapják... az énekeseknél ügyelünk, hogy ne szerepeljen drága herélt... a gépek, kulisszák: ezeket mindig fel lehet használni máskor is...

- Vincenzo... beszéltél-e már erről Chieppióval?

- Ha vadászatot rendezek - csak az új fegyverek, puskapor... ólom: maga kis vagyon... paripákat, sólymot nem is számítva. Ilyenkor mindig pusztulnak a hajtok, azok is pénzbe kerülnek. Ha itt egy este betöltjük a szívét... a fül s szem megkapja varázsát: hetekig... hónapokig csak erről beszélnek. S hogy beszéljenek: meghívok minden itáliai fejedelmet... szabad várost, hadd terjesszék a híremet.

- De miért épp most sóvárogsz ez után? Kicsi lett egyszerre neked Mantua?

A férfi arca most halálosan komoly lett. Még közelebb húzódott Eleonórához. Hirtelen kezébe vette az asszony csontos, hosszú kezét, magához vonta, megcsókolta.

- Válassz: hol akarod, hogy koronázzanak - Monzában-e a vaskoronával... vagy Aachenben? ahol a régi császárokat?

A hűvös szemű, józan Medici-lány elhúzta ajkát. Szürke szeme gúnyosan nézett: újból a fellengős... légvárakat ostromló, javíthatatlan Vincenzo! De a férfi folytatta:

- Még senki nem tudja: a *francia* Gonzaga, Nevers hercege írt. Beszélt a szentatyával. Pius nem szereti a spanyolokat. De Rudolfot sem. A vén császár bolondabb, mint valaha. Mátyás főherceg már kicsikarta tőle Szent István koronáját, de az imperátori jogart még nem engedi ki a kezéből. A szentatya szeretne valami merész húzást látni - mely egyszerre sújtja a két ág Habsburgjait.

Aznap, amikor akarnék, lehetnék albán király. Csak aranyak kérdése. De meggondoltam... többre vágyom. A Német Római Szent Birodalom imperátorának címe ott hever a választófejedelmek asztalán, mihelyt Rudolf meghal vagy lemond... vagy lemondatják. Inter duos litigantes... a mi mantuai aranyainknak tiszta a csengésük. Már próbáltam rávenni az elektorok egyikét-másikát arra, hogy a választásnál *rám* gondoljanak.

A katolikus fejedelmek oldalamon vannak s a protestánsok tudják, hogy nem szeretem az inkvizíciót. Soha nem mennék ellenük tűzzel-vassal, hogy visszaállítsuk az egy Aklot.

- Nem értem, hogy jön mindez a te favoládhoz, Vincenzo?

- Az esküvő: ürügy. Minden este más rappresentazione, minden este kóstoló Mantua varázsából... kis mutató a mantuai stílusból: mit tehetnék, ha fejemen lenne a császári korona.

Hidd el, Nevers nem könnyelmű játékos... ha rám tette tétjét: lát benne esélyt.

- Vincenzo... egy kis eret nyitottam meg szavammal: azt kérdeztem, mit írjak Cremonába a doktornak... s te most már császári jogarral látod önmagad... s ami ennél is több, engem is bele akarsz rántani ebbe a *„dramma senza musicá”*-ba...

Vincenzo nevetett. Könnyen, felszabadultan, átölelte Eleonórát.

- Persze... mindez sok így együtt... de írj, minél hamarább írj a doktornak. Vigasztalja fiát... keverjen főzeteket, erősítse testében s lelkében. Küldj pénzt s parancsold, hogy jöjjön vissza. A szerencse kerekébe nem hagyok beleszórni homokszemeket!

23.

A tanácskozás a kancellária belsőbb szobájában kezdődött. Follino mester, a historikus, Rossi, a főgenerális, Viani építész, Chieppio udvari miniszter, Striggio mint költő és titkár vettek rajta részt.

A mérnök hatalmas rajzokat teregetett ki a széles, tintafoltos asztalra. Ideges keze úgy forgatta a rajzónt, mintha valami gyilok lenne. Elemében volt: mérnök, költő, hadvezér, kincstárnok egy személyben... Lám, mily áhítattal hallgatják a hatalmasok!

- Ha a fenség parancsát követem, úgy a világ nyolcadik csodáját kell, uraim, véghezvinnem. Három hónap alatt épüljön egy színház, mely nézők ezreit fogadhatja be? S legyen meg benne minden kellék, amit a régi római s görög ősök óta megkívánnak egy színháztól? Kegyelmességetek előtt itt nem akarok a milánói Dóm példájára hivatkozni, mely már vagy negyed évezrede épül, de még mindig nem készült el... Nem nevettethetem ki magam... Mintha azt mondanák: egy férfi magját foganja meg az asszony, s a gyermeket három hónap alatt szülje meg.

Rossi halk, de fenyegető hangon mondta:

- Kegyelmed nem élőkkel harcol... hanem az engedelmes anyaggal. A színháznak az esküvőre készen kell lennie!

Viani kínjában elnevette magát.

- Ha az olümposzi istenek segítenének... De csak Demeterről hallottam, hogy Eleuziszban templomot épített. A többi mind csak rombolt... Hát hogyan akarja komolyan ezt a fenség?

Follino óvatosan közvetített:

- Messer Viani, kegyelmed tudja, mi forog kockán. A fenségnek messzemenő céljai vannak... ezzel a színházzal s a rappresentazionékkal... Rossi gróf helyesen mondta: ennek meg kell lenni: a színház ma - Mantua... s országunk jövendő tervei!

- De miből? Hol? Hol az anyag? Néhány tervet hoztam ide, hogy lássák kegyelmességetek: hogyan s miből épülhet egy olyan hatalmas szála, mely ilyenféle előadásokra alkalmas.

Rossi, akit szórakoztatott az építész kétségbeesése, elnevette magát:

- Lám, a nápolyiak tűzijátékból építenek palotákat... Igaz, hogy hamar elpukkannak, de míg tartanak, mindenkinek káprázik tőle a szeme... Ha kegyelmed nem tud három hónap alatt márványból faragni a múzsák hajlékául palotát... építsen olyan valamit, ami tetszetős... megfelel a célnak, arra a pár hétre, míg lezajlanak a farsangi ünnepségek.

- Mesterem, Sansovino szemét elfutotta volna ilyen szó hallatára a könny. Egy építész, míg lehet, ragaszkodik a márványhoz... ez némiképp az örökkévalóság szimbóluma. De ha Rossi őkegyelmessége más utat mutatott nekünk - szabadjon bevallanom, hogy ebben az irányban nekem is van valami elképzelésem...

Chieppio hangja szakította meg a várakozó csendet:

- Mindjárt a legolcsóbb megoldást válassza, messere!

- A régi Castello árokterén belül széles térség áll, mely ez idő szerint szabad. Ha a színházat úgy építem fel, hogy ezt a teret használom ki, igénybe veszem a Castello egyik falát, az árokrendszer egy szakaszát beiktatom az alapozásokba - oly módon, hogy megtakarítom a

süllyesztőkhöz a pincerendszert... akkor talán lehet... úgy is, hogy az új épület beleilleszkedjék a Reggia harmóniájába, s könnyed szerkezete ellenére megnyerje a fenség tetszését.

- Tud róla, messere, hol épültek most ilyen színházak?

- Főként a katolikus király országában... De ott könnyű, örök napsütés van, azt mondják... talán még tető sem kell hozzá... talán falak sem kellenek... csak néhány kötél, melynek segítségével elrekesztenek egy teret... S ott játszhatnak a színészek, egyébként... Peri úrnak Firenzében nemrég adták valamilyen zenés komédiáját a Santa Croce terén... De nálunk, kegyelmességtek is tudják, farsangidőben hideg van... nemcsak hogy tető kell, de még a fűtést is megkívánja a néző... mint a rómaiaknál, ahol a padló alatt forró vizes csöveket vezettek az ősök... De ha komolyan beszélünk... Angolországban épülnek ilyen színházak, Contarini úr nagy segítségemre volt, mert ő járt egyikben-másikban, amikor követ volt Londonban, s be kellett számolnia erről is a Véneknek. Előkereste s megmutatta nekem, akkor mit írt arról a színházról.

- Kegyelmed alaposan felkészült a penzumra. Halljuk, milyen színházba járnak azok a szigetlakók?

- Globe-nak hívják a színházat... ők mint szakadárok... nyíltan hirdethetik, a jámbor tanításokkal dacolva, hogy a föld gömbölyű... De ezen most ne vitatkozzunk. Contarini úr körbejárta: hatszögű épület, sok-sok ablakkal, a tető deszkából épített külön két házacska: innen hirdeti ki a kikiáltó, milyen darabra készültek aznap este. Innen hangzik el a harangütés is, mely az előadás kezdetét jelenti... Ami a belsejét illeti: a színpad két részre oszlik. Az első... nagyobb térség, ahol a rappresentazione java zajlik, egyenesen beleszalad a nézőtérbe, annak mintegy része. De van egy kis öblöcske... ahol bemélyül hátul a színpad: ezt függönnyel választják el általában az előtértől, hogy hogyan, erről is szólni fogok. Itt egy emelvényféle van, páholynak mondhatnám: rendesen letakarják; ha szükség van rá, feldíszítik. Körös-körül ülőhelyek vannak, pontosabban olyan kalickafélék, melyeknek rácsát el lehet rekeszteni a nézőtér többi részétől. A terem közepén állni lehet: ide jönnek azok, akik kevesebb tekintélynek örvendenek. Végül van egy emeleti sor is. Ez inkább a mesteremberek számára készült.

- Miféle darabokat játszanak ebben a színházban?

- Contarini úr nem emlékezett rá pontosan... Nem énekeltek s nem volt zenekar. Úgy mondta, vidám játékot is látott s olyan tragédiát, melyben mindenféle királyokat ölnek. De ki emlékeznék arra, hogy ki írta ezeket a darabokat?

- A király saját pénzén tartja a színházat?

- Dehogyis, nagyuram! Talán több gazdag uraság is összeszövetkezett, felépítették ezt a Globe-ot, s utána kiadták árendába a színészeknek. Fele-fele... ami pénz befolyik esténként az ülő- és állóhelyekért s a páholynak mondott kalitkákért, felét megtartja a gazda., felét az auktorok.

- Mit mond a velencei: sok költséggel épült?

- Ha jól értettem, fából készült s bevakolták utána, amikor Contarini úr látta, már kopott a vakolat. Kegyelmességed azt mondta: néhány hétre teremtsünk ragyogást. Ezt megteszi a friss karneváli vakolat. Belülről...? Szerencsém volt, mert Contarini úrnak megvolt a követjelentése... S ezenfelül ő maga s fajtája a birtokukon, Piazzolában építettek valami színházat, így különösképp érdekelte, mit tudnak az angolok. Terjedelmes bevezetőt mondott, melyben tudós ember módjára leírta, hogy a régi világ népei, különösképp római őseink miféle gépeket használtak... majd Leonardo da Vinciről emlékezett meg, aki sokféle ilyesmit feljegyzett. Gondolkoztam rajta: ez a legnehezebb része az egésznek, mert ma már nem lehet mindenféle

masinák nélkül színházat készíteni. És ezeket a gépeket s fortélyokat három síkban kell elhelyeznünk. Fent, a magasságban... itt... ahol mutatom az ujjammal: padlásfélét kell ácsolni, itt vannak a függönyt felvonó szerkezetek. A páholy leplét is innen vonják fel. Erre egy sor csigaszerkezet jó. A színpad két oldalán, belülről, amit nem látnak a nézők - vékony vasdrótokat lehet átvonni egyik oldalról a másikra. Mindezeknek a segítségével történik, ha tündérek vagy istenek ereszkednek le a magasságból, vagy csónakokon jönnek... állatok hátán gördülnek. A legnehezebb az a szerkezet, mely a színpad alatt vagyon, azaz a süllyesztők... az alvilági műhely. Mert alig van olyan darab, hogy valakit el ne nyeljen a pokol, vagy mint az Orfeóban, ne kelljen bemutatni Pluto birodalmát. Erre kell a legtöbb pénz, mert ezeket a kerekeket víz hajtja, a vizet meg be kell úgy vezetni, hogy elég ereje legyen a gépezet hajtásához.

- A zenekarra gondolt, messere?

- Ez nem volt abban a színházban, amiről Contarini úr beszélt. De úgy gondolom - a zenészt nem látni, csak hallani akarja a közönség. Olyanok, mint akik a mélyről s magasból irányítják a mechanizmusokat. Nem ábrázatuk, de munkájuk szerint érdemelnek dicséretet. Úgy gondolom, legyen az orkeszter hátul... s ha valamilyen udvari darabot mutatunk be, melyben a főrangú személyiségek is táncba ereszkednek: a terem egyik sarkában kapjanak helyet az e célból takarosan felöltözött zenészek.

- Messer Viani, hogyan fog a munkához?

- Fa... fa... minél több fa kell, kegyelmességed engedelmével. Csak akkor tudom biztosítani az építkezést, ha minden más robotot leállítanak s minden épkézláb embert Marmirolóba és Soavéba küldenek fát dönteni. Ezeket a könnyű és szívós törzseket már a Reggia alján veszik munkába az ácsok. Itt el kell kerítenünk jókora helyet, ahol dolgozhatnak a mesteremberek. Chieppio úrral megbeszélem majd, hány kőműves, faragó, gyertyaöntő kell... kik készítik a mechanizmusokat... mikor kell megkezdeniük a mészégetőknek a munkájukat... De szabadjon nekem is felvetni egy kérdést: miért s kinek építtet színházat a fenség?

- Messere, ezzel most ne törődjék. Kegyelmed előtt csak az a cél álljon, hogy farsangra készen legyünk. A herceg több előadásra készül... Öt vagy hat is lesz benne. Ha megmarad a theatrum, mindig lehet valamire felhasználni. De arra kell gondolnia, hogy Itália minden fejedelme meghívást kap, bíborosok jönnek, külországok követei. S Mantua népe is helyet kap, persze, ezerszámra.

- Ezrével?

- A fenség ötezer helyre gondol. Én nem tudom, mennyien férnek be olyan terembe, melyet kegyelmed tervezett. Annyi... amennyi, a cél az, hogy minél többen, ha szűkösen is férnek meg a polgárok. Amit a kalitkákról mondott: helyes dolog. A nemesség ne keveredjék semmiféleképp sem a köznéppel. Ha adjuk az új favolát...

- De elkészül-e vele Claudio mester? Olyan bánatosnak mondják, hogy szavát sem lehet venni.

Follino kérdésére Rossi csak legyintett:

- Attól ne féljen kegyelmed. A színház nehezebb dió, mint a favola. Ha kegyelmednek azt mondja a fenség - farsangig írjon tele mindenféle históriával egy egész fóliánskönyvet -, bizony megteszi, nem lesz benne hiba. Ha Monteverdinek az a parancsa, hogy darabbal készüljön a rappresentazionékra - gyertya kérdése... ezt pedig még ad hitelbe is az udvari szállító.

Elpotrohosodott testével rátámaszkodott a generális az asztalra, megreccsent a száraz fa, remegtek rajta a tervrajzok. Elnevette magát.

- Messer Antonio Maria Viani, mára végeztünk. Kegyelmed úr lesz a saját hadserege felett. Jutalmaz s büntethet benne... de a színházat úgy építse, hogy hátha egyszer ott nemcsak a mi kis Mantuánk hercege... hanem a római birodalom császára lészen az úr.

Chieppio ijedten csóválta fejét. A hadak vezére fecsegő ember: nem szabad rábízni államtitkokat.

Rinuccini friss levegőt hozott Firenzéből. Aki legjobban várta már Itália egyik legismertebb poétáját - az ifjabb princ volt, Ferdinando, aki megszakította pisai egyetemi tanulmányait, hogy itthon legyen a nagy játékok előkészületében, s itt várja meg a szentatya döntését, hogy mikor küldi a kardináliskalapot. A firenzei Camerata, mióta Bardi gróf Rómában követeskedett s Corsi úr elhunyt - egyre inkább Caccini hatása alá került. De nem lévén gazdag mecénás: csak egy-egy torneo, némi allegória hirdette nagyünnepeken e nevezetes társaság művészetét. A nagyherceg is fukar patrónusnak számított - hol közelítette volna meg Vincenzo úr bőkezűségét? Már eddig is vagyont áldozott a Fedelikre, s most a szó művészei mellett hasonló társaságot akar teremteni a zene és ének művelői számára.

Ferdinando már az első este ott ült Rinuccini vendégszobájában. Az idősebb firenzei patrícius mintegy „inter pares" bánt a kisherceggel, költőnek rangosította, allegóriákat kerestek, rímeket csiszoltak, a leendő bíboros sorra vette eddigi alkotásai zsengéit. Határtalan rajongással fordult a költő felé, s szinte mámoros szavakkal vázolta előtte, hogy az egyház hercegeként is csak arra fog törekedni, hogy Mantuát avassa múzsa-székhelynek a hűtlen, prózai Fiorenza helyett.

Mióta Rinuccini megjött, mindenki lázban égett a kastélyban. A Reggia megtelt egyszerre zenészekkel, költőkkel, műbarátokkal - természetesen csak a nemesség számított: a dilettanti - s ez a hév elkapta a többi Gonzagákat is, beleértve a fejedelemasszonyt... keservesen panaszkodtak viszont, hogy nem lehet kellőképp pihenni, mert már kora hajnaltól felveri a Reggia környékét a pórnép, robotosok, idevezényelt rabok, szekerek éktelen zaja, a földre dobott fatönkök döngése, a felügyelők éktelen káromkodása... mindez a pokoli zaj, mely a színház születésével jár, bár - mindannyian belátják - nem lehet szenteltvízzel fapalotát sem építeni. Nagyobb baj, hogy semmi másra nem jut munkáskéz: Mantua minden jobb mesterembere „nobile officium"-ként *ingyenesen* is ott dolgozik a színházépítésnél.

A kiszemelt palotaövezetben megjelentek a mészégető munkások, fejszét és fűrészt adtak a foglyok kezébe, s a hercegi jobbágyok falusi hadát bevezényelték a fa- és kőhordásra. Rossi úgy irányította a színházépítést, mintha valami katonai terv lett volna: mire megjön a fenség, már legalábbis alapjaiban lássa ezt a szemük előtt növő, kezdetben idomtalan ősállathoz hasonlatos, majd lassan formát öltő óriás favázat.

Mert Vincenzo Torinóban tárgyalt, hogy az utolsó vitát lezárja, elhárítsa a végső akadályokat Francesco s savoyai Margherita násza elől. Ez volt az ürügy: valójában egész Itáliára kiterjedő fejedelmi s városi szövetségről volt szó, melynek burkolt spanyolellenes élében senki beavatott sem kételkedhetett. Mindezt egybehangolni látszottak a herceg értesülései az egyes német udvarokból. Több helyen - mantuai aranyak távoli visszfényének csillogásában - legalábbis nem mondtak nemet a választófejedelmek...

Torinótól Mantuáig Lombardián át vezetett a postaút, s Fuentes, az ősz spanyol alkirály nem volt válogatós az eszközökben, ha információkat akart. De alaposan csodálkozott volna a spanyol gróf, ha felfejtvén az írást - ennyit olvasott volna belőle, hogy a „színházat, Chieppio, minden erővel építsék: cito, cito, citissime, a lehető leggyorsabban! Minden ezen fordul most meg." Fuentes azt hitte volna, hogy a „színház" szó mögött valami titkos, hispánellenes megmozdulás rejlik.

Míg hajszolták a robotosokat, nem sokat törődtek a maestróval: tudja a maga dolgát, nincs szükség arra, hogy a theatrum dolgába még ő is beleszóljon. Az özvegyi házban nem volt nagy vigasság, Caterinuccia ügyelt a szolgálóra, aki a két kisfiúval s a két özvegyemberrel törődött. A maestro néha hajnali ködben felkelt, megindult a Dómba, ahol délig próbált a zenészekkel, énekesekkel, útközben bekapott valami ebédet, vette újra a botját, s folytatta útját a Reggiába. Mert itt már várták: Follino különösen s Striggio - s mióta megjött Rinuccini, vele együtt Ferdinando kisherceg is. Tanács, segítség, válogatás, javaslat, ellenjavaslat, kották és textusok - forgatagos összevisszaságában: mindenki mást akart, mindenki másként mérte az időt, s míg nem készültek el a határozattal - szó sem lehetett arról, hogy már belekezdjenek a próbákba. Innen holtfáradtan tért meg a korai alkonyatban, szobájában ette meg az estebédet, s néha jól éjfélen túl rótta sebes betűit, rajzolta a kottafejeket.

A feladat, melyet vállára raktak, meghaladott minden emberi arányt. Ha száz napja van, s reggeltől estig csak kompozícióinak élhet: még az is kevés lett volna ahhoz, amit a fenség akart. Nem kívántak kevesebbet, mint hogy: szerezzen zenét Rinuccini készen hozott ötfelvonásos dramma per musicájához - s az *Arianna* szívet tépő komolyságát enyhítse egy kedves zene- s táncjáték, szép énekszerepekkel, színpadi megoldásokkal - szintén Ottavio Rinuccini műhelyéből. Az Ariannáról minden mitológiában jártas ember tudta, hogy ebben a Theseustól elhagyott krétai királylányról van szó. A rövidebb vidámjátéknak az *„Il ballo delle ingraté”*-t adta címül don Ottavio, s csak a bennfenteseknek magyarázták meg, hogy itt a cím, „Kegyetlenek bálja” olyan kegyetlen hölgyekre vonatkozik, akik nem hallgatták meg lovagjaik epedését... De ezzel még nem ért véget Monteverdi munkája: neki kellett átvennie Guarini nagy színjátékának, az *Idropicá*-nak zenei részét, s végül felügyeletet gyakorolni az ünnepségek alatt színre kerülő minden zenemű felett, ha abban a hercegi zenekar vagy a fenség énekesei szerepelnek.

Claudio talán irigyelte a Cacciniak munkáját, akik villámgyorsan, tetszés szerint komponáltak. De ő idehaza fájdalmasan, töprengve dolgozott: visszatérő főfájásai, a ház kietlen csendje, a lánya után sóhajtozó Cattaneo, az elhanyagolt kisfiúk: mindez nem gyorsította az inspirációt. Caterina is mintha furcsa, libegő pillangó lett volna a házban - szeme körül különös ködök húzódtak, mintha kerülte volna a maestro tekintetét. Claudio nem volt gyors munkás. Néha éjfélig nézte a gyertyafényt, míg írni kezdett néhány sort... összetépte, újat kezdett. Néha már-már megindult Claudia szobája felé, ahogy szokta egykoron, amikor valamiben megtorpant... bizonytalan volt, mert felütötte fejét valami új, váratlan, ismeretlen disszonancia, mely mégis itt s ezen a ponton olyan volt, mint valami vergődő lélek vázlata. Rinuccini másolódiákjának szép, tiszta írásával merednek elé az árkusok. Csodálatos költő s kitűnő mesterember: utasítások kergetik egymást, beszúrások, elképzelések, javaslatok a zeneszerző számára. Hisz Rinuccini a Camerata legnagyobb szövegkönyvírója, s még Vincenzo Galilei Dialógusainak nyomdokán jár. A „pittura verbale” a zenész feladata, minden egyéb dicsőség az „auktort” illeti.

Lehunyja szemét. Igyekszik elképzelni Ariadnét, akiből a firenzei nyelv Ariannát csinált. Most szakad fel a köd a hajnalban a krétai parton. Lehet... már éjszaka a sziget elé ért az athéni hajóhad, de Theseus megvárta a reggelt... Vagy este van? Hisz utasítás szerint Teseo s Arianna éjszaka vallják be - igen már az első éjen - egymásnak szerelmüket. De a zenének már e lobogó egymásba borulás alatt sejtetnie kell, hogy itt is közeledik a végzet - Ariannát balsejtelmek gyötrik... Miért nem tetszik Theseus szerelme az isteneknek - miért akarják elszakítani tőle Minos király lányát? Csak Poszeidón, az öreg tengeristen áll fia mellé... s lám, Arianna adja mégis Theseus kezébe a bűvös gombolyagot, melynek segítségével szörnyű barlangjában eléri a szörnyeteg Minotaurust, megküzd vele, s megölheti.

Milyen messze van Mantuától Kréta s az istenek napsütötte világa. Amikor diákként járt a cremonai egyetemre, görög mestere olvastatta vele Bacchylides szövegét: hogyan hozta fel a tenger fenekéről Theseus Minos király gyűrűjét. Ennyit tudott az antik hősről... Persze, Rinuccini szövege lazább, játékosabb, mint ahogy költészetté varázsolták a mítoszt a régi mesterek... A készülő drámát jelzi a második felvonásban Theseus magányos töprengése. Ezt vezetné be az interludium. Ha győz Ariadne iránti szerelme - nem jut talán soha el Athénbe, melynek trónjáért pedig meg kell küzdenie. (Itt - gondolja a mester - kissé sántít a szöveg: az eredeti mítoszban Naxos szigetéig viszi magával a lányt a királyfi - csak ott bolyong el végzetesen Ariadne.) A zenekarnak kell hát előkészítenie Arianna tragikus ébredését a nehéz álomból: nincs mellette szerelme... így fokozódik nyugtalansága... Bizalmas asszonyával indul párbeszéde: korholja az asszony, miért ily kishitű. Erre Arianna elszégyelli magát, megbánja kétkedését.

Tengert s szeleket kell hallani a következő felvonás küszöbén. A Hírnök itt is szerephez jut: látta, amint felkerekedett a hajnal előtti sötétség leple alatt az athéni hajóhad, a vitorlákba belekapott a sós déli szél, a kormánylapátok csikorogtak, felvonták a horgonyokat: a hajók orra Athén felé mutatott. Megszólal - itt egyetlenegyszer szólal meg - Arianna! Megrázó panaszának, a *Lamento*-nak meg kell töltenie gyásszal, s mégis erővel az egész felvonást: ez a jajszó gerince magának az egész dramma per musicának. A többi szerep: asszonyára s a karra hárul. Nekik kell magyarázniuk az antik kórus mintájára e szörnyű csalfaság okát.

Fáradt ujjával rábök a szövegre. „Lasciatemi morire! Lasciatemi morire!... Teseo mio... Teseo mio... sì... sì... che ti vo' dire: dov' è... dove è la fede? Che tanto mi giuravi? Ahi che pur non risponde... ahi che più d'aspre sord' a miei lamenti..."[26]

Míg lapozott: hideg szöveg volt... nem keltett benne vihart. De a Lamentónál egyszerre mintha feltámadna minden benne. Minden érzéke egyszerre siratja Claudiát. Miért kavarja fel ez a néhány szó? Egy mesebeli krétai lány panasza? Miért ez az éji feszültség? *Lasciatemi morire*... Keze nem mozdul, ül a semmi partjain, ebben a fojtó, fájdalmas feszültségben. Mélyen... mezzón kezdeni? Ahogy Claudia szeretett utolsó éveiben énekelni? Hangok - hangok, ahogy csapódtok a sziklaperemhez. Töredezetten énekel... de ez az ő hangja... lasciatemi morire... Szegénykém, már csak a tekintetével kérte a halált, olyan gyenge volt... vérzés vérzés után... a jég nem segített, a főzet nem segített... Amikor elment a pap... „lasciatemi morire...": nem ugyanezekkel a szavakkal mondta Claudia?

Ha most bejönne valaki, ha csak egy koppantást hallana a kapun... szétszakadna a fátyol... ez a távoli ének. Kréta vagy Naxos partjairól... a ráboruló puha némaság, mely hótakaró lazaságával szitálja s szűri a hangokat... Két szó. A többi nem is él: szívbe markoló kérés, melyet a vidám végű favolában nem követ a halál... Szeme Claudia homokóráján. Hajnali kettő. Étlen-szomjan, vajon mióta? Miért nem nézett be hozzá Caterina? Mezzo? Hogy énekelted volna, Claudia?

A kéz engedelmes szolga. Kihúz a nyalábból néhány lapot, a tartóban finoman hegyezett tollak a másolásra... Tisztázni? Milyen könnyű s leheletbiztos... Nem fáj, nem kínlódik az alternatívákkal, nem gyötrik a változatok. Most nem töröl ki taktusokat, nem ír fölébe... Nem úgy,

---

[26] Hagyjatok meghalni... ó, hagyjatok meghalni. Én Theseusom... jaj. Én Theseusom!... Igen... igen... ezt akarom kérdeni tőled: hová lett hűséged, melyre oly szentül esküvél? Ó, jaj, még csak nem is felelsz nekem... panaszaim siket fülekre találnak...

mint máskor, amikor javít, áthúz, összetép s újrakezd. Mintha Claudia kedves szelleme vezetné, siklik a kéz... igen, mint amikor Orfeo érezte maga mellett még Euridikét... Hallja hangját. A hang csak az első két szóban egyezik Ottavióval... utána egyszerű csendes, örök mondatokban beszél... házról és őszről s a fiúkról, akik árvák s a szélről, amint befúj a hálószobába s a kenyérről, melyet már nem az asszony dagaszt... Lasciatemi morire... amikor már nem kapott levegőt szegény, roncsolt tüdeje... amikor hiába nyitották ki az ablakokat... már csak szemének kifejezése mondta: hagyjatok... hagyjatok meghalni... S ez a két szó itt, a cremonai betegszobában más volt... szívbe markolóbb, mint a krétai lány gügyögő, kényeskedő szava... Hát pokolba a krétaiakkal! Pokolba Rinuccini álszent szövegével! Úgy zeng benne... úgy csap fel, mint a parázs, a Panasz szava... mintha tűzágy lenne, mely szikráiba beleforraszt minden emberi szenvedést!

Lasciatemi morire... lefedi a gyertya olvadt peremét a koppantó, s Claudia homokórájában már az alsó serpenyőbe pergett le minden por.

Feláll, könyvespolcához megy. Vak módjára kezd keresgélni a sötét sarokban, de keze rátalál kedves Platónjára. Lám, Szókratész így válaszolt Phaidrosznak...

„Kérded, miért vágyakoznak a lelkek annyira, hogy megpillantsák az igazság tájékait? Csak ezt felelhetem: ezeken az elszórt, napos foltokon terül el a lélek legnemesebb részének legelője, ezen a réten kapnak új erőre a szárnyak, melyek a lelket repítik...”

Teleírt kottalapok. Kész kottalapok. Reszket. Mintha valami nagy csoda, belső kinyilatkoztatás hajnali részese lenne. Kapcsos könyve hever a fiókban. Ide szokta bejegyezni gondolatait... levélfogalmazványokat, ha nevezetesebb episztolára készül; a toll - ahogy éjszaka a kottát - úgy veti ki sebesen a betűt:

„...Amikor írni kezdtem Arianna Lamentóját: nem volt semmiféle könyv, semmi írás, mely világot vetett volna arra, hogyan fejezzem ki, hogyan ábrázoljam a lélek érzéseit... Talán arra sem, hogyan kezdjek hozzá - nem volt más vezetőm, csak Platón. De az is inkább csak imbolygó fény volt, melyet gyenge szememmel alig valék képes megpillantani...”

Kopognak a kapun. Ezt az első hajnali zajt ismeri. Most hozzák a szomszéd istállóból a tejet a gyerekeknek. Egy perc, kiszól a szolgáló, hallja a pirkadati tereferét... még sötét van... de a legény a ködök gomolygásában már rákezdi: mi hír van a városban... Minden szót hall. Ha szeme romlik: hallása annál félelmetesebb. Kinyújtózik, leveti ormótlan, mindennapi saruját. Ruhástól végigdől az ágyon.

Álmában tarka vitorlák pillangóznak. A hajnali szélben elvitorlázó, kalandos Theseus maszkjában Vincenzo herceg nevet.

A három Caraffa sógornő körüludvarolta az alkirály feleségét. A nápolyi Castelnuovóban látszat szerint minden spanyol színekben tündökölt: Castília pajzsa lebegett a csodálatos kék égbolt alatt. Az „udvar” malomkerékgalléros hidalgókból állt javarészt, s a „Két Szicília” olasz főurai kedvükért törték a spanyolt. Így történt, hogy a három nápolyi hercegnő száz édes helyi pletykát sodort össze a majdnem háremszerű elzárkózottságban élő toledói nagyasszonynak, amikor a soros kamarás bejelentette Adriana Basilét, az olasz énekesnők koronázatlan királynőjét.

Adriana úri rangját az adta, hogy látszatra kacér, valójában erényes volt. Férje elszegényedett kisnemes, felesége érdemeiért egy-egy udvari vagy főúri megbízást kapott. Ám Adriana maga legendát bontott ki saját származása körül. E korban, amikor a kancellláriákat is könnyű volt megtéveszteni koholt okmányokkal - a szép énekesnő ősi családi hagyományok alapján

hirdette, hogy *Kréta* egykori királyaitól származik, akik még ősidőben tették át székhelyüket az akkor görög Parthenopéba. Valójában hangja volt mégis a legfőbb rang, mely megnyitotta előtte az ajtót az alkirály palotájába, s ezután mintegy varázsütésre kitárultak előtte a legelőkelőbb főrangú otthonok is.

Adrianát nem lehetett nem szeretni. Ez a csodálatos komédiás ezerarcú volt: okos, színes, jószívű, érzelmes. Könnyen nevetett s könnyen sírt, minden érdekelte, mindenről hallott, mindent tudott, ami történik Nápolyban s úri környékén - Capriban vagy Sorrentóban, pletykált, mint egy kikötőbeli halaskofa s filozofált, mint a legelőkelőbb velencei kurtizán. Hangját már fiatal lány kora óta magasztalták Itália-szerte: legjobb mesterek tanították, s ez az érzelmes, telt, színes szoprán a leggyönyörűbb, legtisztább kiejtéssel párosult, akár vulgáris, akár latin szöveget énekelt.

A három Caraffa sógornő - Stigliano, Cerce és Bisignano hercegnői voltak - kissé erőltetett mosollyal fogadta a komédiásasszonyt, aki mégis megzavarta főrangú szalontársalgásukat. De az alkirálynő láthatólag nagyon örült Adrianának, maga mellé ültette az alacsony, támla nélküli kisszékre, s „kedves gyermekem”-nek nevezte, a jelenlevők komoly megrökönyödésére.

Adriana, mint mindig, itt is játszott: megérezte a légkört, a feszültséget, melyet érkezése teremtett a kis szalonban - hirtelen felugrott, s mint akin valami mély megindulás vesz erőt (s mintha most minden életre-halálra menne), fél térdre ereszkedett a vendéglátó előtt:

- Madama... nem vagyok méltó arra, hogy társaságában legyek. Kérem, tekintsen rám úgy, mint szegény bűnözőre... Ó, nem... kegyes hercegasszonyok... nem a Hatodik Parancs ellen vétkeztem... sokkal méltatlanabb bűnömre keresek penitenciát. Loptam, helyesebben... lopattam... Egy titkot... Bevallom, nem tudtam ellenállni szívem vágyának, hogy megtudjam, mi forr a mantuai Reggia boszorkánykonyhájában... mi az, amit farsangra terveznek a Gonzagák... Mibe került a hír... s egy lap kotta? Ezt nem is merem megmondani, asszonyom... De birtokomban van az ünnepségek rendje, a rappresentazionék sora, melyeket a mantuai nász tiszteletére fognak bemutatni... Ó, ha ott lehetnék...

Hercegi a téma s komédiáshoz illő a játék: a vörös hajú Lavinia fitymálva fordul az énekesnő felé:

- Ha Signora is... úgy jutott volna hangjának kincséhez, mint ama híres Giovan Gualberto Magli - úgy nagyobb esélye lenne arra, hogy úgy vegyen részt a mantuai ünnepségeken, hogy ott erényét... s így lelkiüdvét sérelem ne érje...

Mintha vipera csípte volna meg, úgy ugrott fel Adriana... de ez is csak játék volt, színlelt felháborodással, mint aki az erény tekintetében nem ismer tréfát, odafordult Lavinia felé:

- Kegyes Asszonyom... hogyan is akarná bárki elhódítani a kis Romanina elől a babért... ő a jövendő nagy reménysége Itáliánkban...

- A hercegnek ez a plebejus lány kell... Hány éve taníttatta? Drága hymen... Most, úgy hallom, még királynőt is akar belőle koronázni a Reggia színpadán...

Az alkirály felesége úgy tett, mintha nem értené ezeket a nápolyi tájszólásban cikázó mondatokat - egyenesen Adrianára mutatott legyezőjével:

- Mi az a titok, amit önnek sikerült megszereznie?

Adriana fokozta a hatást. Lassan hajtogatta ki a sokadrét kottalapokat... letette a márványberakásos asztalra.

- Mi ez? Ilyesmit nem tudunk olvasni!

- Ez, kegyelmességed engedelmével, az új dramma per musica legszebb gyöngye... A műnek *Arianna* a címe, s ez a krétai királylány Lamentója... A szöveget Rinuccini úr írta, a harmóniát hozzá minden idők legnagyobb itáliai mestere... Monteverdi szerezte.

- Nem túloz, signora Adriana?

- Mintha a sors küldte volna hozzám... hisz hagyományaink szerint én is Kréta egykori királyi családjából származom... s úgy olvastam a *Lamentó*-t, mintha húgom panasza lenne a tengerparton, melyet nem láttam soha... Először csak a szemem itta, Madama, s utána könnybe lábadt szemem, s nem is tudom, hogyan kezdtem dúdolni... ének lett belőle... sírtam és énekeltem, Asszonyom... Nem, nem túlzók... Azután mondom, hogy kezembe került Arianna panasza.

A spanyol asszony felállt helyéről, mely kissé trónszék is volt a szalon mozdulatlanságában; a szék reccsent, ódon bútor volt, talán még Nápolyi Johanna ülhetett benne egykor. Megfogta Adrianát, s odavezette a fekete testű, gyöngyház berakású clavicembalóhoz:

„Lasciatemi morire... lasciatemi morire..."

Megmozdultak a szobában az élő bútorok: a néma lakáj, a felszolgáló komorna, az aranyos pompában feszítő alabárdos... a három Caraffa dáma arcáról elvillan minden gúny s megvetés, megbűvölten tapad szemük Adrianára. Lavinia csillogó, barna szeme tele lesz könnyel... s ahogy bomlik a megcsalt, szerelmes... elhagyott krétai lány panaszszava, úgy csuklik el Adriana hangja művészi zokogásba, s egy pillanatra megáll, hogy visszafojtsa a könnyeit, hirtelen letörli szemét, s ebben a pillanatban kitör a szolgálólányból a zokogás, leteszi tálcáját, s ráborul a szék karfájára, a testőr nem szól neki, oldalra hajtja fejét, ő is nápolyi, tiszteli az érzéseket...

Lasciatemi morire - lebben el kemény spanyolos olaszsággal az alkirálynő szájából, s az őszbe csillanó hajú matróna most emlékei közt bolyonghat a granadai parkban, s amikor már Adriana ajkán elhalt az utolsó panaszos, halálvágyó foszlány is: némán leülnek, a kis kottalap kézről kézre jár, mintha ez lenne a titokzatos varázsszer...

Arianna panasza megkezdte diadalútját még Mantua előtt - Nápolyban!

24.

Caterinuccia farsangja megkezdődött. Akik emlékeztek a múlt évi Speranza-szerepre, udvaronc mosollyal igyekeztek egymást meggyőzni, hogy „azóta" még erősödött a hangja, mely most már mindenképp „a posto" van, megkapta a lendületet is ragyogó, tiszta csengéséhez... Illő tehát, hogy az ifjú művésznő legszebb reményei az új karneválon valóra váljanak.

Az Ariannát csak kezdetben lehetett állami titokként elzárni a kíváncsi világtól: mihelyt a zenészek próbálni kezdték: már titokban másolgatták a partitúrát, mindenki tetszése szerint megörökített egy-egy részletet kedvenc hangszerén... De a darab valójában még nem készült el egészen Claudio mester műhelyében, s habár a vérmes Carlo Rossi már-már rádörrentett volna az udvari zenemesterre, hogy sűrűbben írja a kottákat... gyorsabban próbáljanak zenészei - a hercegasszony szavára fékezte türelmetlenségét. Míg Vincenzo Torinóban alkudott a nagy itáliai tét felett - Eleonora tartotta a koronatanácsot a farsangi ünnepségek ügyében. Úgy határoztak, hogy nem siettetik a mestert, s azon tűnődtek, elővegyék-e Marco da Gagliano mester darabját, melyet persze szintén Rinuccini úr írt... Igen, a *Dafné*-t már Peri mester is megzenésítette, de egy ilyen Rinuccini-szöveg méltó arra, hogy Itália legjobb zeneköltői rajta mérkőzzenek. Csak egy lovaslegényt kell küldeni Firenzébe a meghívóval, s egy hét alatt Marco da Gagliano Mantuában terem.

Az udvar ugyan úgy szerette volna, ha a farsangot megelőző ünnepség, mint „kóstoló", karácsonyra esett volna: ezen a napon töltötte be Ferdinando huszadik évét, s pontosan meg is kapta a bíbornoki kalapot... Hogy pedig Marco mester előtérbe tolása ne sértse Monteverdi érzékenységét, úgy határoztak, hogy a Dafne főszerepére a Romaninát választják, s a betanítás s simítás munkáját Claudio mesterre hárítják... Különben is az új Dafnével Rinuccininek még egy rejtett szándéka volt: oly buzgósággal esedezett a kis kardinálisnak, hogy ne rejtse el a világ elől saját nagyszerű zeneköltemények, hogy sikerült rávenni arra: a Marco da Gagliano-féle favolába engedjen beiktatni három, saját komponálású „áriát"... Amikor Marco da Gagliano újesztendőre megérkezett Firenzéből - még nem sok előkészület történt a partitúra betanítására, de már a zenészek s énekesek kezében ott volt a kis kardinális három műve. Marco, aki megígérte Perinek - valójában riválisának -, hogy mindenről beszámol, mi történik a Dafne körül - még farsang előtti levelében, nyilván nem minden tűszúrási szándék nélkül ezzel fűszerezte levelét: *„...egyik legkitűnőbb akadémikusunk három kompozíciójáról van szó, aki a zeneművészet hatalmas támogatója s emellett kitűnő szakértője..."* Peri is értett természetesen a szóból, s postafordultával esedező levélben kérte a bíboros-princet, hogy neki is küldessen egy-egy másolatot nagyszerű kompozícióiból.

Talán soha ennyire nem várták még Mantuában a karnevált, Vincenzo a savoyai udvarban traktált, vadászott, űzte szokásos kalandjait. De arra mindig maradt ideje, hogy napról napra beszámoljon hol Eleonorának, hol Chieppiónak, hol Striggiónak az ügyek menetéről, s ugyanakkor figyelme minden mozzanatra kiterjedt, ami a színházépítést, próbákat - hercegi szavával élve „Mantua státusügyeit" illeti. Majdnem mindig úgy végződött a buzdítás: serkentsétek gyorsabb munkára Claudiót!

A maestro komponált. Amikor ágyba dőlt, már az új, fáradságos nap hajnala derengett felé. Mintha megöregedett, megroskadt volna a rázúduló felelősségtől. Soha-soha még maestro nem került ilyen helyzetbe a történelem tanítása szerint: három zenedarabot megírni, ezenfelül még kettőt vagy hármat vezényelni... színre alkalmazni, énekest, zenészt betanítani... Mindezt egyszerre, úgyszólván napok alatt, amikor már megmozdult a nagy ünnepségek hírére egész Itália s még a Birodalom északi tartományaiból is - ahogy a kancellária postája mutatja -

számos főrangú s fejedelmi személy jelentette be látogatását... Igen, Claudio mester felelős mindenért: az Ariannáért, a Ballo delle Ingrate-ért, az Idropicáért... de éppúgy azért is, hogy Caterinával ne valljanak szégyent a kezdő darabban, a Dafnéban.

Ez volt a legelső feladat, melyet halálos komolyan kellett vennie: Caterinuccia ott áll órákon át, már kora reggel, háziköntösben a cembalo mellett, elővették a leckét, ismételték, s a mester javította a hibákat, színezte a tónust, lendületet adott a hangnak... igen, a reggelek olyanok voltak egészen, mint régen, amikor Caterinuccia még nem került az udvar forgatagába... még nem látott rajta egy-egy darab ismeretlen ékszert, csipkét... nem ütötte meg finom szaglását valami ritka illatszer nyoma.

A reggel még kettőjüké volt, de mihelyt bementek a palotába, szétszakadtak, Caterinát elnyelte a Reggia útvesztője. Intrikák kereszttüzében készült a szerepre: a „régiek", Madama Sabina s a vele immár „vérszerződött" Madama Europa mindent elkövettek, hogy elhomályosítsák a Romanina csillagának felfutó ragyogását. Pártok alakultak az udvari méltóságokból, segítségül hívták az idegen nagyurakat. A velencei követ hétről hétre ismétlődő jelentései olyanok néha, mint a görbe tükör. Az ellenpárt azt híreszteli: Caterinának „elfogyott" a hangja, csak akkor tud énekelni, ha a maestro jelen van s varázsszavával biztatja... Igen, Claudio úr nem más, mint a fekete mágia doktora... alakos szerénysége mögött félelmes becsvágy rejtőzik... Ám a tapasztaltabb udvari emberek féltek attól, hogy pártot üssenek. Bár a fenség hosszú hetek óta távol van - Torinóból félreérthetetlen világossággal jött a parancs: az *első* szerep a Dafnéban Caterina Martinellit illeti.

Hogy mindenkit kielégítsenek - a hercegasszony koronatanácsa határozott: a színház *hivatalos* megnyitása a nászünnepekre marad, amikor az ifjú pár bevonul a Reggiába.

A Dafne mintegy főpróba csak - január utolsó napjaiban. A herceg távollétében akkor tartják a főpróbát az új színházban: mennyien férnek el benne, hogyan működnek a gépezetek, jól hallani-e a zenekart, el lehet-e különíteni egészen a nemességet s a főrangúakat a földszinti s az erkélyen húzódó polgári helyektől... Mert Viani prefektus beváltotta szavát: úgyszólván egészen készen állt a részben télen épült hatalmas faszínház, mely frissen vakolva, festve valóban monumentálisan hatott a Reggia szárnyában. Ha nem nagyon erős a január - a tömeg megtölti a színházat, s akkor nem kell félni attól, hogy a több helyen elhelyezett, de mégis gyenge kályhák nem adnak elég meleget.

Bár Mantua Napja ott ragyogott még a torinói udvarban - lassan megtelt a város farsangi vendégekkel. Rendre megérkeztek az itáliai udvarok s német fejedelmek követei, városok, svájci kantonok, a Hanza-városok is küldtek követeket. Két ifjú unatkozó főherceg jött meg - egyik Bécsből, másik Grazból, de talán nagyobb érdeklődést váltott ki a művészek s a bennfentesek körében, ki képviseli a ragyogó, szellemi Firenzét? A toszkán nagyherceg kegyesen kölcsönözte énekesét, Brandinót, s míg Peri mester néhány héttel későbbre jelezte jöttét - a Caccini-dinasztia képviseletében Firenze elküldte a szép s ragyogó hangú Settimia Caccinit - Francesca húgát. Az ifjabb művésznő maga is komponista volt - Itália-szerte ismerték már érzelmes madrigálját, melynek - „Già sperai - non spero hor più"[27] volt a címe - egyik szólamát ő maga énekelte mesteri tökéletességgel.

Mint valami óriási előjáték, nagyszerű interludium - úgy zajlott le a Dafne bemutatója. Csupán hívott vendégek részére akadt hely, a kancellária diákjai számolták az érkezőket, hogy számba vehessék a nászünnepségek során: hogyan helyezkedhetnek el az előkelőségek a páholysorban,

[27] Egykor reméltem, már nem remélek többé...

s mennyi jut az ülő- és állóhelyekre. A zenekar, ahogy Viani tervezte - a színfalak mögött kapott helyet. A maestro emelvényén ezen az estén a vendégkomponista, Marco da Gagliano ült.

Monteverdi már órákkal az előadás előtt ott volt a színfalak mögött. Egy-egy halk szóval bátorította az énekeseket, segített az utolsó próbákon a rendezésben, tapasztalt ember útmutatásával élénkítette az előadás ritmusát. Magáról a kompozícióról nagy általánosságban beszélt. Striggiónak négyszemközt bevallotta, hogy Peri Dafné-ját, melyet kottából ismer - különbnek tartja, mint a gaglianói mesterét. Marco munkája monumentális, de „álló, erősen oratóriumszerű" - a cselekmény nem ad lehetőséget arra a szereplőknek, hogy szenvedélyük kibontakozzék.

Valójában egyetlen szerep érdekelte: amikor felmegy a függöny (ez az új, Londonból ellesett találmány), s kiemelkedik az elhomályosodó nézőtér mélységében a színpad: a Viani tervezte „világítóárokban" száz és száz gyertyát gyújt meg a kúszó kanóc: egyetlen alak áll a színen. Fehér peplon csavarodik fiatal testére, s szép, dús haját virágkoszorú övezi... előlép: a fények csillanását tükrözi különös, tágult zöld tekintete... Claudio előrehajlik - vajon igazán varázslómester-e ebben a pillanatban? amikor a lány kinyitja száját, mintha ő venne kezdő lélegzetet... némán intonál... talán enélkül nem is szólalhatna meg e csodálatos élő hangszer... a basso continuo, mint alázatos kísérő halkul, amikor Caterina hangja megszólal: oly könnyen, leheletesen veszi a pianót, az arc éled, mosoly színesíti, jár, taglejtéseivel alakít - érezteti: a szerep az övé. Egy pillanatnyi pauza, csak annyi, hogy a néma nézőtér izgalma fokozza e művészi feszültséget... s már egyre magasabban szárnyal, szinte valószínűtlen könnyedséggel, míg... a színfalak mögül nem ölelkezik Rasi válasza... Most újból a lány énekel a színen, s Rasi, aki belépésre vár, ott áll Monteverdi mellett. „Mestermű" mondja - a Romaninára mutatva -, s a sokszor próbált művész biztonságával lép ki sisakkal s páncélban a kedvencét tapsviharral köszöntő nézőtérre.

Szünetben Ferdinando keresi fel a színfalak mögött a maestrót. Elhárítja mosolyogva a kardinálisnak járó kézcsókot, halk hangon, lihegve beszél: kissé mint társszerző méltán izgatott. - „A hercegasszony kéri kegyelmedet, jöjjön páholyunkba." Monteverdinek ma nincs szerepe, Marco mester vezényel. S mégis mindenki úgy érzi, hogy a színház... az egész légkör, a Romanina hangjának csengése, a zenekar biztossága, az énekesek pontos üteme: Mantua s így Monteverdi ügye. Mintha fejedelem érkeznék, úgy hajlanak meg a fekete ruhás ember előtt az udvari méltóságok, Eleonora csókra nyújtja kezét, a fél térdre hajolót hagyja, de egy pillanatra szürkülő fején tartja másik kezét. „Köszönjük... a lány csodásan énekel, kegyelmed mindennek a lelke..."

A páholyban megjelenik Settimia Caccini is. „Caterina már kész művész" - mondja, kissé leereszkedően. Az elkényeztetett társalgó biztosságával fordul hirtelen Claudio felé „apámnak ezt nem szabadna hallani, de boldog lennék, ha Maestro *engem* is oktatott volna..." Halkan nevetnek, a mester szívét valami furcsa öröm járja át. Eleonora gyors, fürkésző pillantással látja, hogy egy könnycseppet törül le. A fejedelmi páholy előterében levő festett, címeres farácsot bevonták: ne lássa a nép, mi történik a szünet alatt a fenségek világában. A páholy: öblös, tükrökkel, falikárpittal, drága bútorokkal kiképzett szalon, melyben akár két tucat vendég is talál helyet; külön megtiszteltetésnek számít, ha valaki ide meghívást kap. A hercegasszony nem hívatja Caterinát. A kamarással küldi szünet közben elismerése jeléül apró gyöngyökkel hímezett kendőjét, de nem bocsátja színe elé. Talán mégsem oly titoktartóak a Palazzo del Te falai?

Aranyos kerekű hintó viszi haza hármukat a bemutató után. Cattaneo mellett ül a lány, szemben a maestro. Az idő erősen lehűlt, Claudio még egy köpenyt adat a lányra, inti: ne beszéljen, kerülje a hideg levegőt. Bort ivott, felhevült: ez az idő a legveszedelmesebb a hang

kincsére... Tudós mondatokat ejt az orvostudományok világából, ahogy még apjától hallotta. Cattaneo elbóbiskol - „Jó voltam?” - a zöld szem villan, a férfi érzi a szűk kocsiban, ahogy árad az asszonytest melege, már szó és mozdulat nélkül ülnek, s mégis megfoghatatlan közösség kapcsolja össze őket ebben a pillanatban... a kocsi óvatosan görög a síkos macskaköveken... Caterina hátrahajtja fejét, a haj szétesik, csak a fonnyadó virágkoszorú tartja még össze... már mindegy, így néz a kocsigyertya halk fényében a férfira, akinek mosolyából mintha elillantak volna az esztendők.

A házaspár, aki szolgálja őket, hamarább jött haza az előadásról: a kandallóban már lobog a tűz, bort forralnak. Tizia, az asszony csodálattal simogatja meg Caterinát, akit kislánykora óta ismer, ma este szinte zavartan kerüli a „te”-t. Néhány szót szól házi dolgokról; „Francescót alig tudtam hazahozni... mindenáron a színházban akart maradni...”, s megcsuklik a hangja, esetlen lépésekkel szalad oda Caterinához, „Signorina”, mondja neki, s félig sírva, félig nevetve megcsókolja, kiszalad. Most kellene kérdezni a maestrót: „amikor... ott intonáltam a *re diesis*-t s túlerős volt a cembalo...” - de némák ketten az éjszakában. Cattaneo nehézkes lépései elhalnak. A kandeláberben a gyertya úgy lobog, hogy a tükörre veti fényét. Negyvenkettő múlt. A lány jön közelebb. „Ha - mondja félénken -, ha holnap meghallgat...” Holnap! Hirtelen cikázik az emlékezés: „holnap” mondta a szőke, pézsmaillatú Silenusnak... s e két „holnap” között Caterina felnőtt. A sápadt özvegyember épp hogy érinti poharát, leteszi, gomolyog belőle a fűszeres tüzű bor párája, lassan ellepi a tükröt... nem látja magát, nem látja kettőjüket.

S ahogy állnak, egy pillanat alatt mind a kettőben pereg egy-egy külön világ. Karácsonyok és vesperák s egy szürke óriásfolyó Esztergom alatt, a tenger Flandriában, egy castrato mezzo-szopránja... Míg várta Claudia a kisebbiket... akkor hallotta először a hajnali köhögéseket... S ugyanakkor kiemelkedik a gyerekkor pereméről a szűkös Martinelli világ, Piazza del Popolo, melynek porát felcsapják a Rómából távozó bíborosok hintói. A lány lép közelebb. Egész közel, s ez a mozdulata... hogy ő jön, s nem a másik lép felé, olyan, mint a vért... Lábujjhegyre áll, hogy akkora legyen... majdnem olyan magas, mint a maestro. Két kezét kinyújtja, magához húzza fejét. A szürke arc, mint derengő óriáshold... föléje hajlik. Megcsókolja egyenként két szemét s két arcát. Mintha leereszkednék a függöny, kiszalad.

Nincs könyörület. Reggel veszi botját, belebújik nehéz cipőjébe, mely rég kiszolgált a próbákon, és elindul. Haldoklóhoz sietű pappal találkozik. „Rossz ómen” mormolja. Salviati, az orvos jön vele szemben, elpanaszolja, éjszaka megint felzörgették. Kora reggel. Ez másféle Mantua, mint az esti, parádés, farsangi komédián. Fát hordanak a herceg erdejéből, egész éjszaka szekerezhettek, a jeges eső ráfagyott az emberek szakállára, köntösére. Minden szekérre fegyveres is jut. Rabok-e vagy csak parasztok, akiket kurjantva nógatnak robotra?

A város alszik, csak a Dóm kisvilágában indul el a körforgás. Szokása szerint nem megy fel mindjárt a kórusra, nem szereti a meredek csigalépcsőt. Először végigsétál... megáll Pagni képe előtt, melyet három szál gyertya halvány, remegő fénye épp megvilágít. Pokol, Paradicsom, Purgatórium. Ki emlékezik a síri világban már a tegnapi rappresentazionéra? Megy fel zenészei közé: itt mindenki még a tegnapi este lázas hangulatában él. Mire megjön a mester, már heves vitákba gabalyodtak, repkednek a szabad, nyers, néha túlzó művészmondatok. Szabadon beszélnek előtte, hisz Marco mester muzsikájáról van szó... s mégis, mintha hízelgés lenne, amikor itt-ott hallja: a Dafne - *ósdi* az Orfeóhoz képest... hát még ha az Ariannára kerül sor... De Rasi szépen vette a pianókat... s tegnap nagyszerűen tudta szerepét... vigyázott Romanina-nára... a kislány nem hozott szégyent a mesterre... Kincs van a hangjában... Néhány év múlva ő lesz Itália koloratúraszopránja.

Marinoni, aki árnyék Claudio mellett, olvas a mester arcán: nincs rajta semmi vidámság, a szokottnál is hallgatagabb. Kiosztja a mai nagymise szólamait, leül, majdnem roskad az oldalpadra: az arca gödrök és ráncok ágya, szeme véreres. A zenészek halkan szólnak Marinoninak: a maestro már megint dolgozott egész éjszaka!

Mintha itt nem lenne súlya az időnek, úgy peregnek a kórusbeli órák. Lekopogja a Sanctus-t, kétszer ismételteti a Kyrié-t. Nem énekel ő maga, nem veszi át a szólamot, mint amikor ebben kedve telik. Hallgat, csóválja fejét, kopog. Hamarább fejeződik így be a nagymise próbája. Meghajlik zenésztársai felé, veszi köpenyét, kalapját. Indul szokott útján a Palotába, amikor Tizia, a szolgáló keresztezi útját: „Padrone, nem tudom, mi van Caterinával... nagyon beteg... veti a láz... Már üzentem Salviatiékhoz, a doktor jöjjön át..."

A két kisfiú ott vár Caterina ajtaja előtt, Tizia hajszolja őket. A fiatalabb szolgáló van bent a betegnél. „Már hárman jártak itt a Reggiából, miért nem jött Caterina ma próbára? Chieppio őkegyelmessége üzent: ma jöhet pénzért... Bizonyára a mantuni zsidóktól beérkezett a felemelt türelmi adó."

Salviati csóválja a fejét. „Nem gondoltam, maestro, hogy ilyen hamar találkozunk..." Idős doktor, ő is Páduából jött, ismerte Baldassare Monteverdit, mindketten Vesalius tanítványai voltak.

Jó félóráig vizsgálja a lányt. Kijön, köhécsel, körmét nézi, meleg vízben áztatja. Megtörli, lehajtja fejét. *„Himlő"*... Pillanatig vár. „Ilyenkor az Úr kezében a beteg... Van, aki kibírja... ép szívvel, ép tüdővel..." Este újból eljövök. Addig szorgalmasan igya a főzeteket, meleg iszapot talpa alá... sok teát bodzavirágból... A gyerekek kerüljék el a szoba környékét is, te is ügyelj, Tizia!"

Délután, amikor be kell már mennie a Reggiába: minden arcon ott ül a döbbenet, akivel beszél: Caterinuccia beteg? Soha rosszabbkor... soha rosszabbkor... A készülő nagy előadások forgószelében, amikor amúgy is minden feje tetején áll. Ferdinando maga hallgatja meg Monteverdit. Az udvari orvos megerősíti Salviati véleményét... „Ha kibírja..." A bíboros-princ itt most a családfő, úgy érzi, majdnem az ország. Még aznap este vágtat a lovaslegény Torinóba, viszi bátyjához, Francesco trónörököshöz a levelet:

„...Február 2-án este... Arianna ügye bizony rosszul áll. Nem biztos, hogy a Romaninának sikerül megúszni a betegséget... sőt épp ellenkezőleg, bizony halálos veszedelemben forog. Egyébként Monteverdi mindannak eleget tett, amit ígért, már átadta majdnem az egész zenét. Ezek a legújabb hírek, melyeket a többin felül küldök..."

Este összeül a koronatanács. A hercegasszony, Viani, Follino, Rossi gróf s Striggio. A hercegi pár az esküvő napját február 19-re tűzte ki. Legalább tíz napig eltartanak a torinói ünnepségek, de akkor is március elejére már tömve lesz a Reggia, hó elejére megérkezik minden vendég - várják az ifjú házasok ünnepélyes bevonulását. Addigra készen kell lennie az Ariannának, a Ballo delle Ingratának s az Idropicának, nem is beszélve a kisebb zenei eseményekről, énekes komédiákról, díszszemléről, torneóról.

Senki sem meri kimondani nyíltan, mitől tart, csak kerülgeti kegyes szavakkal az elmúlást. A himlő a kor veszedelmes betegsége, különösen fiatalabbak között úgy pusztít, mint a fekete halál. Néha hosszabb, csalóka gyógyulásokkal áltat, s egyszerre, láthatólag minden ok nélkül - felmondja a szív szolgálatát. Szinte óránként jönnek a hírek a Monteverdi-portáról, Salviati mellett feltűnnek az udvari orvosok is. A gyermekeket a szomszédokhoz vitték, a mester csak akkor tud nyugodtan dolgozni, ha éjszaka úgy-ahogy elcsendesedik az örök járás-kelés, s csak a virrasztómécs jelzi, hogy Tizia a beteg mellett őrködik.

Jó és rossz órák hírei kergetik egymást, ma este ezt írják Torinóba:

„Caterina kisasszony még nagyon kínlódik a himlővel, de mintha valamit engedett volna a vörhenyes láz... De nagyon-nagyon nehezen tud nyelni... Mindent egybevéve mégis valami javulás észlelhető... itt már kezdenek reményről beszélni...”

Csak a betegszobában cikázik törten, nyugtalanul a zöld szempár; gyermek lett, lehervadt róla minden udvari máz.

Anyját hívja halkan, félálom-félébrenlét küszöbén... „mamma”... s kínlódva nyeli bedagadt torkán át a keserű, méregszagú elixíreket.

A mester, ha itthon van, óránként benéz, mosolyog, halk hangján mond valami megnyugtatót... egy hírt, aminek örül a lány... valami tréfásat, ami mosolyt csal tört tekintetébe. Leül az ágy melletti kisszékre, régi cremonai történetek ébrednek benne. „Tudod, egy este egy kislányhoz hívták az apámat... s amikor...” A lány feszülten hallgat, látszik: ólomsúlyú fáradságába kerül, hogy nyitva tartsa szemhéjait. Ha délutánra emelkedik a láz, akkor pirosodik ki arca... még félelmesebb tűz költözik szemébe... Ilyenkor nem mosolyog, nem is szól.

Már senki sem beszél Dafnéról: mindenki a palotában Arianna lázban ég. A bennfentesek megegyeznek abban, hogy Claudio mester csodálatos művet komponált, a szöveg is méltó az opushoz... de a befejezés kissé suta. A hercegasszony úgy véli: menyegzői darabnak nem szabad szomorúan végződnie.

Az engedelmes szerző itt él a Reggia világában, s Rinuccini szívesen vállalja, hogy átírja a tragikus megoldást. Az új darabvégben Bacchus száll partra vidám hajóján Krétában, hogy ő oszlassa el a szíve szakadt királykisasszony arcáról a borút. Így a kedves isten s a lassan vigasztalódó lány mégis megtartják a nászt, mely elől Theseus csalfán elmenekült...

Új ötödik felvonás, napok, sőt órák alatt, de mindezt új kompozíciónak... új hangszerelésnek, új szerepeknek, kórusnak... kísérőzenének, interludiumnak kell ábrázolnia.

A Lamento végighullámzó borúját... Claudia fájdalmas árnyékát akarják most betetőzni ezzel az ostoba nászünneppel? Kedvetlenül ül este asztalához. Komponál, áthúz, újraszerez: hatalmas nász-balettet, melybe belevegyül majd az udvari nép is: ez lelkesíti a Reggia páváskodni vágyó léhűtőit.

Kedvetlenül dolgozik, mindez inspiráció dolga... Ami kész van, odaadja Follinónak. Tanítsa be Marinoni, míg ő hajszolja magát az új felvonás kényszerű megoldásai között.

Egy nap s egy éjszaka ki se mozdul hazulról. Hajnalban felkel, mintha tölgy dőlne ki vihar után, úgy vágódik végig fekhelyén. A kéziratot egy óra múlva már szétszedik zeneértő diákok a kancelláriában, másolják a szólamokat... Kész... kész... kész az Arianna.

De egy pillanat sincs pihenésre... Egy óra múlva kezdődik elölről. Most jön sorra a *Ballo delle Ingrate*: Rinuccini mester könnyed, sikamlós kis remekműve, melyet azért írt, hogy ezzel enyhítse az Arianna tragikus alaphangulatát. Most, hogy a „nagy” dramma per musica is vidám, bacchusi finálét kap, talán nem is lenne szükség a „Balló”-ra: de mindenki, aki eddig kezébe vette ezt a rövidebb opust - annyira megszerette, hogy ezt a bemutatót remélik a nagy farsangi ünnepségek egyik legszebb darabjának.

Chieppio hajszolja a pénzt. Mindennap új, váratlan kiadások... váratlan vendégek, duzzadó udvartartás. Hol vannak a csendes napok, amikor a Reggia halk, takarékos rezidenciának képét mutatta? Ha fukar a hercegi szolgákhoz, nem fizet zenészt, énekest, komponistát: végül

mindenki elkedvetlenedik az örök „hozom”-ban, s ebben a hangulatban nem lehet Mantuában *örök ünnepet* varázsolni... Vége az Arianna komponálásának? Kezdődik hát a „Ballo” s utána az Idropica. De a koronatanács úgy határozott, hogy a fejedelmi vendégek gyülekezetének tiszteletére mindezt még megtoldják Chiabrera egy intermediumával.

A miniszter srófol minden adóprést: sópénz, vám, zsidóváltság, kufárok rabattja... mind megsínyli az ünnepségek rendjét, minden sárgafoltosnak huszonöt scudót kell befizetni a „külön türelemért”... ajándékképp a herceg fiának menyegzőjére. Egy-egy képet leemelnek a Castello faláról, s gondosan, ládákba csomagolva küldik Rómába vagy Flandriába, ahol kufár kezek nyúlnak utánuk a képek nagy piacán. Chieppio számol. Sienában egy pap új rendszert talált fel a számadásokra, valaki a Reggiában is megpróbálta, bevált. Így a kancellár töprengve nézi, hogy a nagy ünnepségek kiadásai már meghaladták az egymilliót!

Vágtat a lovaslegény, át Lombardián, Piemont felé. Este már a herceg olvashatja a két nappal előbb kelt jelentést:

„Caterina Romana állapota mindeddig a legveszélyesebb volt; ma azonban az a benyomás az orvosok közt, hogy némi remény mutatkozik arra, mégis életben fog maradni. Mintha valami javulás látszanék torka állapotában, mely eddig a legnagyobb aggodalomra adott okot...”

Március 9. Előző este a gyógyulás jelei mutatkoztak: a beteg mosolyogva köszönte meg a Reggiából küldött ritka gyümölcsöket, melyeket a maestro maga préselt ki, s bevitte a lányhoz az üdítő italt. „Könnyebben megy már...”, mondta könnybe fúlt hangon, ahogy átpréselte sebes torkán a citromlevet. A mester lelket is önt bele. „...Nem kell aggódnod, fiam, három héttel elhalasztottuk az Ariannát, a hercegek később jönnek csak meg Torinóból... már addigra egészen meggyógyulsz... te fogod énekelni a királylányt...”

Amikor kimegy a szobából, keresztet vet. Ma lát először némi reményteljes csillanást a szemben, mely olyan, mint elfakult, szomorú, zöld tükör. Mint mindig, ma is nagyon fáradt. Nem dolgozik: korábban fújja el a gyertyát. Hajnal még nem pirkad, amikor bekopog Tizia: „Padrone... padrone... a lány rosszul van...”

Egy óra múlva Salviati doktor öleli át a maestrót. „Az Úr akarata s a Mater Natura rendelése ellen nem lehet tenni semmit... Csendben megállt a szíve...”

Annibale Chieppio néhány sort ír csak hercegének:

„március 9... Caterina kisasszony halála olyan zűrzavart okozott, fenség, amelyből nem tudom, hogyan fogunk kikerülni...”

Ami most történik: az udvar dolga. A mester ül szobájában, lapoz gépiesen a régi kották között. *Szeptember tíz, Claudia halálnapja és most március kilenc.* A folyosón barátok barna árnyai, ősi, végtelen, halk kórusban oldódik fel a Miserere: a szobában három siratóasszony. Mindenütt még friss és fájó *Claudia* emléke... s már a másikat is el kellett veszítenie? Átkozott Palota: bizonyára ott fázott meg a kislány... télvíz idején penészt izzadó, nyers, nedves falak közt lenge ruhában próbálni... táncolni... énekelni... Színház, játékok, interludium, cselszövény. Felét egy hét alatt papírra vetette a Ballo delle Ingratének. Tegnap még dolgozott rajta... forró volt a levegő, pohár nehezebb bort ivott. Salviati mosolygott, „talán, túljutott a veszélyen”... Tegnap. Ott tartott, amikor Pluto hangja elhangzik, parancsol az alvilági szellemeknek:

Aprite... aprite, aprite le tenebrose porte
De la prigion caligiosa e nera
E de l'anime ingrate
Traete qui la condannata schiera...[28]

Igen... az alvilág ura kiengedi Venus és Ámor esdő szavára azokat az örök homályban szenvedőket, akik „kegyetlenek" voltak életükben... kiengedi: menjetek Mantua hercegének báljára, s ott mutassátok meg az erényes palotában... hogyan járnak azok, akiknek szíve bezárul ifjú lovagok kérő szava elől...

Tegnap. Sebesen szántott a toll... Ámor vidámsága s Venus örök-könnyed éneke kergetődzött... Pluto sem volt komor, inkább hajlott az emlékekre, amikor elragadta imádott Persephonéját a csodálatos virágos mezőkről... „Minden jó lesz..." Követni a „Ballo" sikamlós útját, míg beszűrődik a folyosóról a Miserere?

A palotából kocsit küldtek a maestróért. Öltözni, udvari ruhát, könnyebb sarut ölteni. Chieppio az első, akivel találkozik. Szemébe néz, átöleli. Annibale szokatlanul levert. „Eheu fugaces...", mondja halkan. Lehajtott fejjel mennek ketten a hercegasszonyhoz. Eleonora hűvösen, mintha valami halaszthatatlan státusügy lenne, felteszi a mester előtt a kérdést: ki kapja Arianna elárvult szerepét? Többen vannak a szobában, a mester tekintete elrévedezik... mintha nem is értené egészen, mire is kell felelnie. A Medici-lány olvas talán a lélekben, mert halkan, valamivel szelídebben megismétli kérdését. „Kegyelmedet megértem... de segítenie kell nekünk... Nem tudna valakit javasolni?" Tétován néz körül, minden szempár arcán nyugszik. „Egyszer... Bergamóban egy templomban csodálatos hangú lányt hallottam... Nem egészen egy éve... Nem láttam élő valóságában. Talán..." Follino megszólal: „Settimia Caccini itt van, miért nem vele próbálunk?" A mester hallja saját hangját. „Ő már betanulta Venus szerepét - ne borítsuk fel azt a rendet, ami már ki alakult..." Futár vágtat egy óra múlva Bergamóba. Ha lehet, hozza magával postakocsin a lányt.

Carlo Rossi ír másnap reggel levelet urának:

„Talán nem lesz baj, fenség, a commedia in musicával: Madama Bergamóba küldetett azért a lányért... a firenzei ugyanis Venust alakítja..."

Másnapra várják az új reménységet - délre tűzik ki a koronatanács ülését. Meghallgatják a „bergamascát", s ha beválik a maestro dolga, hogy éjjel-nappali próbán beleverje szerepét. Éjszaka vágtat be a küldönc. Felverik Chieppiót. Sajnos, a szép hangú lány - púpos. Éneke angyalokéhoz hasonlatos, de ő maga nem akar kikerülni a templomi kórus homályából - nem bírná el a rivaldafényt. Még éjszaka összehívják a tanácsot. A töprengők közt megszólal a kis kardinális:

- Ma *Florinda* ejtett szót velem... Azt mondta, ő megpróbálja a szerepet...

Megelevenedik a kép: Florindának nevezik az udvarban a „Fedeli" legelső színésznőjét, Virginia Andreinit legszebb szerepéről, mellyel Itália-szerte oly híressé tette magát. Florinda nagy, sokrétű művész: szépsége, csillogása, mozgása, hangjának varázsa, fordulatos játéka lebilincselte az udvart, de ugyanúgy elvarázsolta Franciaországban IV. Henrik környezetét is.

---

[28] Nyissátok ki, ó, nyissátok ki a
sötét és árnyékos börtön kapuit,
engedjétek ki rajta a
kegyetlen lelkek megátkozott raját!

De tud-e az Andreini énekelni is? Hiszen eddig mindig csak a *szó*, a vers művészetével próbálkozott. Ferdinando kissé szégyenlősen hajtja le fejét „én egyszer hallottam, igaz, hogy”... Anyja rosszalló pillantására az ifjú bíboros elhallgat.

Nincs veszteni való idő. Florinda a Reggia túlsó vendégszárnyán lakik, azonnal öltözzék, jöjjön az „udvar” elé. Éjszaka van... de mintha készült volna erre a meghívásra: varázslatos gyorsan, szép köntösében, telve ragyogással megérkezik a Sala delle Piastrelle-be: háttérben Mantegna két csodálatos képe: az Erény, mely riadva menekül a Vétek elől - s a szemben levő falon a Parnasszus. A kották kézben vannak. A szertartás néhány percig tart csak: vállalja-e madonna Virginia a szerepet? „Ha este már fogad fenséged...” Egymásra néznek: aki nagy művész az egyik múzsa szolgálatában, talán könnyebben meghódíthatja a másikat...

Este nagy köpenybe burkolózva jelenik meg Virginia - férje, a kitűnő színművész kíséretében a hercegasszony előtt:

- Madama, ha szabad javasolnom, menjünk át mindnyájan a színházba, meglátjuk, bírja-e Virginia hanggal...

Az udvar felkerekedik a szemelő zúzmarában, prémeket kapkodnak, fáklyás legények sorakoznak a Castello udvarán, nehogy tócsákba lépjenek a méltóságok a lucskos, gödrös térségben. A sötét, iromba teremben egyszerre felszakad a homály. Már minden félig kész, várja az előadást. Monteverdit áthívják a palotából, ahol a zenészek szobájában üldögélt, régi madrigálokat javított. Meglátja Florindát, majdnem könyörögve mondja:

- Csak ne a Lamentót...

Két nap múlva temetik a Romaninát, amikor megjön majd a hercegtől a parancs, hogyan s hol helyezzék végső nyugovóra.

Mindenki didereg, s ahogy lehet, behúzódik a nehéz köpenyekbe. A maestro összedörzsöli fagyos, csúzos kezét. Öregen, görnyedten hajlik rá a cembalóra. S felhangzik az első felvonásból Arianna önfeledt, boldog, szerelmes szava...

A herceg nem szerette Torinót. Ezek a Savoyák - mondta Chieppiónak - valóságos szalmabábuk. Gőgből, ostobaságból formálják a saját nagyságukat. De kemények! Északiak, s katonáik jól verekednek. Ha nem lenne Monferrato közöttük mint Eris almája - ők lennének Mantua leghívebb szövetségesei.

Vincenzo a kastély szárnyában valóságos kis kancelláriát rendezett be. Míg folytak késő délelőtt s délután a tárgyalások, míg estéről estére merev díszvacsorák sora untatta - reggel, mert korán kelő volt - úgy-ahogy intézte a legsürgősebb mantuai ügyeket, melyeket hetenként háromszor elhozott hazulról a futár.

A kastély vendége volt, emellett a vőlegény apja, s így fékeznie kellett magát a kalandokban. A merev, szertartásos torinói udvar amúgy sem kedvezett hangulatainak. Itt inkább vadásznak, mint ölelnek az urak, mondta epésen egy rosszul sikerült kaland után. Különös vendégnek lenni - hetekre - egy idegen rezidenciában, melynek csak lassan-lassan ismeri meg évszázadok óta kiformálódott szokásait. De már ismeri, amikor a vártorony tetején kürtjelt ad az őr. A hajnalt várta, elvégzi szertartásait, kifaggatja a lovaslegényt, leengedik a felvonóhidat, új vizsgálat jön... lépésről lépésre adják kézhez. Idegen hangok, ahogy a kastély folyosóin súlyos vascipők koppannak, az alabárdosok elnyújtott piemonti szava közeledik, már ismeri a járásukat, mintha fogoly lenne, akinek életet vagy halált jelenthet minden apró nesz... Kint, a fejedelmi vendég előszobájának ajtaján koppant a kastély prefektusa vagy a kamarás. Felébresztik Vincenzo

apródját, inasát, ez továbbadja a hírt a soros mantuai kamarásnak, majd ébresztik Chieppiót, s a kissé asztmás miniszter köhécselve, krákogva kopogtat ura ajtaján.

Először Rossi levelének pecsétjét töri meg. Carlo rokon, s így jogával él, hogy írásában elvet minden illendő cikornyát és formalizmust, s a fékezhetetlen katonaember hevenyészett sorait veti papírra... Lám, saját kezével írt, egész árkust betölt e pársoros ákombákom.

„Az Arianna, mely pedig úgy látszott, hogy kimúlik szegény Caterina halálával: ma este újraéledt. Ezen az estén Madama kegyes volt meghallgatni Florindát, aki megtanulta a legnehezebb részleteket a szerepből. Oly módon recitálta Ariannát, hogy mindenki egészen odavolt a csodálkozástól... Így hát ördögbe is a bergamói púpossal: ha nem kívánt eljönni Madama hívására, maradjon ott, ahol éppen van..."

A másik levél - megismeri mindjárt - kamarásának, Antonio Constantininak keze írása: neki is feladata, hogy beszámoljon részletesen, mi történik odahaza a rappresentazionék körül. Szórakozottan futja át a szertartásos hosszú bevezetőt, a lényegtelen kitérőket, szeme rávillan:

„...végül bizonnyal az Úr sugalmazta, fenség, hogy tegyenek próbát Florindával: talán ő lenne alkalmas arra, hogy alakítsa a szerepet: S lám, nem egészen hat nap kellett hozzá csak, hogy pompásan betanulja Ariannát: úgy énekel, annyi gráciával mozog, hogy Madama, de a többiek is telve vannak őszinte csodálkozással..."

Lám, már elfeledték a Romaninát. Ül selyem hálóköntösében borzasan, ahogy kikelt az ágyból, amikor bekopogtat a miniszter. Ott van újból Mantuában, végigéli az izgalom perceit. Ilyenkor hajnalban komor felhőkként vonulnak át rajta a lelkiismeret-furdalásai. Már elfeledtétek Caterinucciát? Három napig sem gyászoltátok?

- Annibale, úgy akarom, hogy a Romanina... igen, így diktálom szóról szóra: *Caterina Martinelli a fenség halottja*! S mert az én halottam, illő, Chieppio, hogy én írjam meg sírfeliratát. Örök nyugvóhelye pedig... várjon csak... legyen a *Carmine*. Ott a kedves nővérek gondozzák majd a sírját in saecula saeculorum. Igen, Annibale, a lélek hogyan merülhetne el jobban az örök dolgokban, mintha megemlékezik egy elmúlt fiatal életről, aki kedves volt nekünk. Papírt és ólmot... s majd megcsiszolod, ha nem kifogástalan a latinság...

„INSPICE, LEGE...

Vándor, ám lásd, olvasd s hajtsd meg térded: itt nyugszik

C A T E R I N A M A R T I N E L L I

római hajadon, kinek hangja szép volt, mint a sziréneké; eget s földet elragadott csodálatos ragyogásával; kitűnő s erényes leányzó volt, kedves Vincenzónak, Mantua fenséges hercegének. A halál hamar karmai közé ragadta, íme, itt emelkedik a kegyelmes fejedelem akaratából sírja, mely földi maradványait rejti. Elhunyt életének tizennyolcadik évében, március kilencedikén.

NOMEN MUNDO, DEO VIVAT ANIMA, MDCVIII."

Chieppio, a száraz kancellár nézi a papírlapot. Leteszi, elfordul, megtörli szemét. Maga másolja, pecsételi. Vincenzo áll az ablakban, innen ellátni a várudvarra. A várispán ítélőnapja lehet, mert néhány paraszt kalodában ül, deresre húznak egy-egy legényt. A vendégszárnyon a nagy távolság miatt nem hallani jajgatásukat.

- Annibale, látja, ezt sohasem tűrném a Reggiában. Tudom, tudom, lágyszívűnek mondanak, akit a könyörgés levesz a lábáról, de látja azt ott... az öregebbet, amint verik... egyenesen undorító. Egy fejedelmi palota udvarán! Ezeknek a Savoyáknak nincs semmi érzékük aziránt, hogy a múzsák tiszteletében is lehet hírnevet szerezni.

- Fenséged, tisztelettel szólva, néha túlontúl is szolgálja a múzsákat. Néha ezek a jeles asszonyszemélyek többe kerülnek, mint Mars... Színház, fenség... énekesek, gépek, kórusok.

- S amikor Tassót kimentettem Sant'Agatából? S amikor Venius mester unalmas képei között felfedeztem Pietro Paolo portréit? S amikor... már majdnem húsz esztendeje Cesare Gonzaga egy ismeretlen fiút ajánlott nekem, aki madrigálokat szerzett? Kinek van Claudiója, Chieppio? S én találtam meg a Romaninát... De ön azt hiszi, mindez csak úgy, magától megy? Tasso volt a legnehezebb, mert ő írt... vagy nem írt... ahogy fullánkcsípte elméje vezette... De Rubenset is én vittem a Camera degli Sposiba, azon az estén, amikor először jött a Reggiába... én mutattam meg neki apám képének miniatúráját... én vettem rá, hogy másoljon asszonyokat... mindenütt, ahol lát: nőket... szép nőket, hogy beiktassam a világ szépeit ebbe az egyetlen galériába, ami Mantuában van.

S Monteverdi? Mit írt? Mit tudott? Madrigálok... Egyik kötet a másik után. S motetták. Kegyes kompozíciók. Egy mise. Látja, a visegrádi Te Deum sem született meg... S hány év telt el azóta, hogy láttuk Firenzében együtt az Euridikét? Ön is hallotta, hányszor példáztam előtte: alkoss nagyot! Magam sem tudtam, mi az, amire gondolok. De éreztem, Claudiónak több... nagyobb van a tarsolyában, talán úgy teremthet, mint Buonarotti. Amihez hozzányúl, ami a keze ügyébe kerül: zene lesz belőle, kompozíció, formát ad neki. De nem magától, Annibale. Nekem kell fújtatnom a katlant. Felszítani a büszkeségét, jó szóval, gánccsal... S látja, mi lett belőle? Egész Itália lélegzet-visszafojtva lesi, mit próbálnak a Reggiában? Nápolyi rezidensem jelenti, hogy az Arianna Lamentója már oda is eljutott: széltében-hosszában éneklik a szalonokban.

Chieppio nagyot sóhajt, most nem mer nyíltan ellenkezni hercegével. Ezek a csendes, szép percek, melyeknek emléke melengetni fogja, ha már ő is csúzos vénember lesz.

- Fenség... csak ne kerülne minden ennyibe... s ne lenne Mantua is szegény... Claudiót, ha látom, mindig az jut eszembe, hogy három hónapja tartozom a zsoldjával. Szegény kis Romanina is úgy szállt sírba.

Legyint. De Vincenzo már nem gondol Caterinára. Pohár bort tölt magának.

- Előteremtjük. S higgye el, Chieppio, az, ami most Mantuában készül - a legnagyobb ünnepség lesz... nincs példa rá. Talán Athénben... amikor egyszerre játszották... várjon csak... Szophoklész s Euripidész drámáit... Mindegy, ha nem jól mondom. De látja, mire gondolok: Rinuccini... Peri, Caccini: a firenzeiek s hozzájuk Marco da Gagliano. Nekem csak egy árva Monteverdim van s színészeim. És Rasi. S mégis *nálam* lesznek Itália... a világ legszebb rappresentazionéi. Miért? Gazdagabb s hatalmasabb vagyok, mint a nagyherceg? Vagy a császár? Vagy a francia király? Miért mindenki tőlem kér színészt? Miért szeretné Henrik király, ha Monteverdi ellátogatna udvarába? Mert akarom. Én akarom. Mert nekem nem kell, Annibale, idegen dilettante ahhoz, hogy megítéljem: szép-e egy szonett... harmonikus-e a kompozíció, megnyugtatja-e a lélek mélységeit egy festmény? Magam vagyok magam ura, Chieppio. Ha nem lettem volna herceg, akkor is megéltem volna, mert kiválasztottam volna magamnak egy fejedelmet, akinek udvarában megteremtem azt, aminek még nincs neve... amit csak dadogva keresnek a bölcsek, s nem sejti más... csak egy brácsás a zenekarban, akinek gyermekkorában néhány madrigálja megjelent... Tudom, tudom, gyakran úgy néznek rám az udvarban, mint tékozló fiúra, aki elpazarolta a Púpos örökségét. Madama arcát már ismerem...

az önét is. Mind úgy tekintenek felém... lesütik szemüket... Megint pazarolt Vincenzo. Új szeszélye támadt. Színházat épít. Énekesnőt fogad. Dramma per musicát... egyet, kettőt, hármat... sokat teremt. Emlékezik, amikor ott voltunk Claudiónál, azon az estén. A házában. Még élt az a kedves, szegény asszony. Látja: már nem volt meg hangjának a régi színe... De ha akkor este nem adom oda a szerepet Claudiának, nincs kedve az urának továbbfolytatni. S a végén mégis Claudia éneke könnyeztette meg legjobban a mantuaiakat... Művészet? *Ars una*, mondták a régiek... Csak a dilettanték tudják élvezni, Annibale, minden múzsa borát...

Amikor megérkezett a herceg parancsa Torinóból, újból összeült a hercegi tanács. Viani, aki szakállával is igyekezett hasonlítani a fenségre, zavartan mondta Rossinak:

- Nem lehet egyszerre szolgálnunk, nagyuram, az élőket s a halottakat. Míg tartanak az udvari ünnepségek, nem törődhetem a Romanina sírjával.

- Még mi van hátra, prefektus uram?

- Mi dolgom még? Csak annyi, hogy fel kell építenem a tó partján Kanizsa várának favázát. Ezt is parancsolta a fenség. Fenyőfából, bekenni szurokkal, gyantával, hogy egyszerre lobbanhasson lángra, ha a fenség rakétái felgyújtják a nagyünnep alatt, amikor eljátsszák azt a nevezetes ostromot. S látja kegyelmességed, még betűket is kell ácsoltatnom, ezek, míg égnek, ragyogni fognak: DUM SUB ARCE CANISIAE - ennyi lesz rajta: Míg Kanizsa bástyái alatt harcolt a fenség... Magunk közt, miért ne szerezzünk örömet a fenségnek, hogy itt elfoglalja azt az átkozott török várat, amelyet a valóságban soha nem tudott bevenni... De ötszáz scudo kellene hozzá, nagyuram, mert már szegeket sem ad hitelbe a kovács...

A kisnép - aki éppen ráért - ott őgyelgett a kora tavaszi szélben a Reggia övezete körül. Ha elzavarták őket az alabárdosok, újból gyülekeztek. Arra vártak, hogy kiszól mégis valamelyik mesterember vagy palotaszolga: két ügyes ember jöjjön be segíteni, majd kap a konyháról vacsorát! Múlt évben nagyon rossz termés volt, kemény tél, sokat fáztak. Majdnem mindenütt elfogyott a búza, köles, kenyér. Gondoktól, adósságtól terhelten, hercegi poroszlóktól, behajtóktól rettegve, örök zaklatásban éltek a népek, várták a tavaszt. A Palota „hozom"-ja, Chieppio úr ígérvényes cédulái negyedáron keltek el a mantuai kocsmákban. Lehet, hogy egyszer megkapja, aki megéri... Megkapja ökör árát, azt, ami kocsi szénáért jár, tíznapi fuvart, sáncásást, fahordást, köböl tüzelő értékét... De addig mennyit instanciázhat, könyöröghet, küldheti hajadon lányát, hátha annak több szerencséje akad az ácsorgásban...

S még mindig nincs elég a nyomorúságból: Mantuában egyre több lesz a vendég, egyre sokasodik a here száj, mindennek felugrik az ára, javítják robottal az utcák kövezetét, a főbb utcákon kora tavasszal tartozik minden gazda frissen vakoltatni háza homlokzatát... s ott, ahol majd a menet elvonul: szőnyegek csüngjenek az erkélyről, ablakról, gyertyák álljanak díszes tartókban... mert ezt Torinóból így parancsolta a fenség.

Mantua... a kisemberek fészke - forrong, nyugtalan. Még mit akar a herceg? Még meddig nyújtózik Vincenzo? Az öreg fukar Gobbo kevesebbet parádézott, de kisebb is volt az adó, néha-néha elengedte, ha valaki elokventer mutogatta a nyomorúságát. Szerette a nagymiséket, a szép zenét... de ez nem került tizedannyiba sem, mint a komédiák. Ami a Reggiában történik: tudják a városban; csak persze nép szájához formálva, rikító színekkel... ahogy kiszivárog testőrök őrláncán, szolgálók fecsegésén... lakájok kérkedő szaván keresztül... Éjszaka hintót küldtek Bergamóba... egy tucat testőr ment a „púposért"... de azt egy kígyókirály varázsolta el... meg sem tudott mozdulni... s a szerelmes kígyókirály púpot varázsolt a hátára... A hír szalad: ma újabb uraságok érkeztek a Németek Birodalmából: mindenféle fejedelmek,

burkusok, kóklerek, őrgrófok, csodadoktor, szerencsevadász és ringyó... rajokban, fürtökben lepik el, mint a sáskák Mantuát. A barátok is megsokallják. A dominikánusok a legmerészebbek: nekik legalább nem kell félniök az inkvizíciótól. A vasárnap reggeli prédikáción, mint az ostorcsapás a pap szava: „Finis Mantuae... Hiúság Vására - Szodoma s Gomorra lett városunk...”

A Romaninát hajnali ködben temetik el, észrevétlen, a Carmine oldalában, egyszerű koporsójában. Míg Viani mester időt szakít arra, hogy megterveztesse, kifaragtassa a síremléket s felvésesse aranybetűkkel a fenség kegyes epitáfiumát.

Cattaneo sírva támaszkodik nehéz botjára, mely már majdnem mankónak számít, nagyobbik unokája fogja kezét. Tizia férjével, Striggio, néhány kisebb udvari ember, Virgina Andreini férje karján, zenészek... Nem jött el Chieppio, nem jött el Ferdinando, nem jött el a palota prefektusa.

Palestrina szavával temetik. A pap keveset beszél. Nem tudja, ha dicsér... ha gáncsol: mikor sérti az udvari illemet.

Fél óra múlva minden csendes a Carmine környékén. Amikor Claudio feláll a térdeplőről, már csak a távoli kolostorból hallja a szürke barátok kórusát. Veszi botját; várja a Ballo utolsó szakasza.

Rubens átutazott Mantuán. Már évek óta Rómában élt, s bár ékeskedett a mantuai udvari piktor címével, csak egy-egy levélben adott hírt magáról, néha valami képet küldött, s egyenesen a kancellárhoz fordult, ha nem kapta meg idejében hópénzét.

Flandriából nyugtalanító hírek jöttek: az egyetlen lény, akit valójában szeretett - az édesanyja nagyon beteg. Úgy határozott, felhasználja a friss tavaszi időket, Flandriába látogat. Egész úton gondolataiban az anyjával, ezzel a hősies, okos, széles világú Maria Pypelinckxszel beszélgetett...

Két esztendeje dolgozott a római Chiesa Nuova oltárképén, s amikor behelyezték a műteremben oly hatalmas erejű festményt az őt megillető templomi keretbe - a gyenge fényhatások között egyenesen szerencsétlenül hatott. Erre maga Rubens döntött úgy, hogy az elkészült képet leemelteti, s újat fest helyébe, mely jobban illik a hely szelleméhez.

De lehet, hogy csak félig fedte fel szándékát. Amikor a Reggia vendégszárnyában kicsomagolt, szolgálójával együtt ketten akasztották egy silányabb szentkép helyébe a Rómában készült „nem sikerült” festményt. A reggeli tavaszi nap özönében a maga ragyogó, üde színeiben ott pompázott középen Mária Szent Gergellyel: kettőjüket szentek veszik körül.

A nagy ünnepségek sodrában halk kis házi ünnep volt, amikor Pietro Paolo mester szobájába behívta egy pohár falernói borra néhány barátját, riválisát, jóakaróját. Striggio Chieppióval együtt elfogódva állt a kép előtt, persze, bejött a kis bíboros is Rinuccini mesterrel együtt. Follino a sarokban ült, és megfogalmazta a kép ikonográfiáját, hogy számot adhasson róla a fenségnek, ugyanakkor megörökíthesse e nevezetes eseményt a Palota annaleseiben is. Rubensnek hirtelen eszébe jutott a maestro is: leküldtek érte a próbaterembe. Innen jött elő foltos könyökű zubbonyában, nehéz cipőivel Monteverdi.

A harmincéves festő, mint az élet fejedelme, fiatalon ragyogott a kis házi ünnepen: mintha rangrejtett uralkodó lenne, oly kegyes leereszkedéssel intézte szavát a megjelentekhez. Az asztalon mintegy véletlenül heverő kardja jelezte: a nemességhez tartozónak érzi magát, s a sötétbordó köntösön végigfutó érdemszalag a szentatya kitüntető kegyének a jele. A kép élt, mozgott... a kompozíció erőteljes dinamikája mintha szétvetette volna a szobát. A beözönlő

napsugarak felgyújtották bíborait, s a halvány, szelíd kék tónusok közt is ott bujkált Pietro Paolo féktelen életöröme.

Claudio halkan kérdezte:

- Kegyelmed most mit csinál ezzel a csodálatos képpel? Azt hallottam, mást fest Rómában az oratoriánusoknak?

- Anyámnak viszem, messer Claudio!

Pillanatig csend támadt. Mindenki kettőjükre nézett.

- Messer Pietro Paolo, kegyelmed akkor nagyon szereti ezt a képet...

- Úgy érti, hogy nem akartam megválni tőle?

Monteverdi mélyen szemébe néz, mosolyog, Rubens felkapja fejét:

- De erről nem szabad senkinek sem tudnia a Chiesa Nuovában!

Egy percig állnak. Rubens nagyvilági ember módjára halk, ájtatos hangon mondja:

- Úgy hallottam, maestro, hogy háza táját nem kímélte meg a gyász. Requiescant in pace...

Egy pillanatra elállt a halk zsongás, mindenki felállt, a kardinális áldóan terjesztette ki kezét. De már felcsattant Striggio vidám hangja:

- Eminenciád s kegyelmességtek engedelmével ma délelőtt próbát rendezünk... Megnézzük, mert már elkészült a színen a Pokol torka... hogyan sétálnak ki a kegyetlen dámák, hogy irgalomra tanítsák Mantua hölgyeit. Rubens mester majd megmondja nekünk, látott-e Rómában ilyen ünnepséget.

Aranyozott testű gályák sora ereszkedik le a tavasziasan széles hátú folyón. Mintha a „díszhajók" nászmenete előtt mindkét parton elsöpörték volna a zsoldosok vonulását jelző üszkös falvakat, szárazságot, dögvészt, spanyolokat s nyomort. Az evezősök ütemes éneke deríti még jobb kedvre a násznépet. Torinótól Mantuáig hosszú az út: minden városnál kikötnek, fogadják a magisztrátus hódolását, az előkelőségek hívását, vidám versenyeket tartanak, nemeseket ütnek lovagokká, szépasszonyokat szeretnek. Savoyai Margheritát két félelmes hírű bátyja kíséri, a Gonzagák udvarának fénye tizenkét márki, harminc gróf s száz nemesember ragyogásában oszlik meg. A bő tavaszi áradás után a Pó kényelmesen ringatja a gályákat... majdnem szelíd tenger, amikor közelednek az ifjú férj székvárosa felé. Csillagjósok is beleszólnak a dátumokba, így a horoszkópok intelmére úgy határoznak, hogy pünkösd előestéjén, május huszonnegyedikén légyen az ünnepélyes bevonulás. Akkor kezdődnek meg hivatalosan Mantuában az elkésett farsang emlékére az ünnepi játékok.

Vincenzo és Eleonora e szép májusi reggelben érkezett a Palazzo del Te-be. A villa-palota most bontakozott ki teljes szépségében: májusban öltött valóban testet Giulio Romano mesterműve: a téglák, stukkók, márványszerkezetét egyetlen egészben fogták át a szökőkutak, mirtuszallék s a lombokon, teraszok áttört csipkéin belopódzó napsugarak.

- Huszonnégy éve... Leonora...

Az asszony majdnem szégyenlős mosollyal fordult urához, aki őszinte megrendüléssel, majdnem könnyes szemmel ölelte meg feleségét. Huszonnégy éve... az is tavaszi reggel volt, találkoztak először mint férj és feleség Ámor villájában, melyet egy nagyúri istállóból épített remekbe Raffaello elszéledt tanítványainak egyike, Giulio Romano. Ferrara özvegy hercegnője, Madama Margherita kolostorrezidenciájából üzent: hiába nyit ki Vincenzo minden ajtót s

ablakot a Te-ben, nem tudja kiszellőztetni belőle a „bűnök illatát”... De mégis befut, váratlanul a fekete batár. Madama di Ferrara nem tudta volna elviselni, hogy e nevezetes ünnepségről az ő tiszteletet parancsoló, hatalmas alakja hiányozzék.

Az első szertartás nagyon egyszerű, nagyon meghitt volt. A fiatal Margherita, aki Vincenzo levele szerint *„nem volt ugyan valami gyönyörű, de azért megteszi asszonynak...”* letérdelt apósa és anyósa elé. Eleonora most látta először menyét. A toszkán fülnek kissé túlságosan piemonti a hang lejtése, ahogy kéri új anyját: adja rá áldását. Megkapja, feláll. Most éri a súlyos sértés a ferrarai özvegyasszonyt: tőle nem kér áldást a *másik* Margherita. Nem nagyanyja, csak nagynénje Francescónak, így nem hajt előtte térdet, nem csókol kezet, csak mélyen meghajlik, továbblép az arcára fagyott Savoya-gőggel. Ezért - *ahogy a Reggia évkönyvei bizonyítják* - még keservesen megfizet az ifjúasszony.

De a nap ragyogó, gondtalan, mint nagy ünnepek édes vigíliája, s mindenki boldog, aki a lakodalom részese lehet. Vincenzo ezt a napot használja fel arra, hogy meghirdesse: keresztes hadjáratai nem voltak egészen hiábavalók. - Őszentsége jutalmul hozzájárult ahhoz, hogy lovagrendet alapítson, melyet a *Megváltó Rendjének* nevez el. A Rend célja: megszabadítani Európát... felszabadítani a keresztény rab népeket a Félhold igája alól. A holnap feladata: sereget s flottát gyűjteni, hogy szárazon s vízen megmérkőzhessenek méltóképp az új lovagok a próféta pogány seregével.

Tizennyolc udvari ember térdel le a bíborköpenyében, kócsagtollas kalapban parádézó fenség, mint Nagymester elé. Villannak a rendszalagok, a leendő lovagok harci pompában, ezüstvértekben, páncélingekben járulnak uruk elé, de a fegyverzet keménységét selymek, bársonyok, csipkék enyhítik. A penge egyenként érinti a fogadalmasok vállát, *„Probasti Domine”*, hangzik minden ütés után a jelmondat. Utána kitárul a nagyerkély, a kertbe beengedik a „népet” is, követek járulnak Mantua szuverénje elé, hogy kifejezzék szerencsekívánataikat. Amikor Genua rezidense is a fenség elé lép, Vincenzo halk hangon, hogy a velencei Contarini ne értse, mondja neki:

- Szeretném Genuában megépíttetni a gályákat, s vásárolnék egy darab tengert a köztársaságtól, ha már magamnak nincs óceánom. Innen indulna el hajóhadam...

- Fenség, a Signoria boldogan ereszkedik tárgyalásokba, de szabadjon emlékeztetnem arra, hogy Mantuának nyolcszázezer dukátnyi tartozása áll fenn Szent György bankházánál, amíg ezt nem rendezik, fenség...

A velencei követjelentés másnap este kelt, s a nagy elhatárolásról ennyit ír:

„Nem hiszem, hogy az új lovagrend terveit sok siker kísérje... A szándékok túl nagyok s a herceg szeszélyesen változtatja elképzeléseit...”

Mindez cseppet sem zavarja az ünnepségek rendjét, mely most kezd már teljesen kibontakozni: Modenából megjön az ifjú ara húga, aki csak néhány napja kötött házasságot az Este-ház trónörökösével. Így a gyűlölködő, spanyolbarát Párma kivételével valamennyi olasz hercegség s respublika képviselője összetalálkozik Mantuában... Mindenütt allegóriák tündökölnek, költői célzások fényében, tűzijátékok patakában villan fel a kép: *kifelé a barbárokkal*! Itália légyen az olaszoké!

Az ünnep délelőttje a szorgalmas népé: az „Artes” hatalmas processziója vonul el a nagytéren, üdvözli a vendégsereget. Erre is rengeteg pénz megy el: hisz ki kívánhatná a halászok szegény céhétől, hogy saját erejükből építsék meg Péter bárkáját s görgessék elmés szerkezet segítségével, melyet láthatatlan emberek vontatnak? Parancs szerint minden céhmester, legény és inas *tartozik* ünneplőben megjelenni... ehhez járulnak a jelképek, céhládák, lobogók, hordoz-

ható diadalívek... A mantuaiak, akik részt vetlek a torinói ünnepségeken, nyílt tüdővel lélegzenek: itt, Mantuában lám, nyoma sincs annak a komor zsarnok-kormányzatnak, mely a savoyai herceg birodalmában reszketteti a népet: a városnak szegzett ágyúcsövek, mögöttük égő kanócos pattantyúsok, a téren végigdübörgő páncélos óriások... barátok éneklő körmenete hogy elnyomja a nép moraját.

Mantuában valóban minden vidámabb: az emelvények körül lovagok, kamarások festői csoportja, laza őrség, a felvonuló menetből oda-odakiáltanak uruknak ízes tájszólással, Vincenzo harsányan nevet, válaszol „jó herceg" módjára, lengetve kalapját... A lányok csokrokat, párnákat, más ajándékokat hoznak, szépen letérdelnek a hűbérúr elé, akinek ezt ősi szokás szerint csókkal kell megváltania... Mindenki vidámnak, elégedettnek látszik, kis, elkülönített csoportban még börtön porától szürke rabok állnak, csuklóikon kettétört lánccal: cellájukat ma hajnalban nyitotta meg a fejedelmi kegy. Lent a fegyverkovácsok céhének vidám menete közeledik: mindenki tapsol... Margherita látja, hogy Vincenzo s Eleonora is összeütik tenyerüket... ő is tapsolni akarna, de bátyjára téved tekintete. A halszemű Emanuele Filiberto félelmes gőggel tekint húgára; egy Savoya-lányon nem láthat senki semmiféle érzésnyilvánítást!

Rövid másfélórás ebéd, mert ma hosszú a program. A kastély körüli parkban vár külön-külön rendekben nemesség s polgárság, hogy kifejezésre juttassa fesztelen formában hódolatát Mantua jövendő urai előtt. A főutak mentén hömpölyög a nép, a testőrök ez egyszer nem lándzsavéggel törnek utat a kamarásoknak... szép szóval - s ha nem megy, összeláncolódva, nevetve - igyekeznek az, utakat az udvari nép előtt szabadon tartani.

Alkonyodik... Ez az az óra, amikor „egész" Mantua öltözni kezd. A város ura éppen ötödször vált köntöst ezen a napon. Bíborcipőt vesz (ez még a bizánci császárok öröksége), fehér selyem harisnyanadrágot, lila bársonyujjast, ezüsttel s arannyal átszőtt tafotaköpenyt. Ez a „legegyszerűbb" valamennyi díszruhája közül, hiszen ma a fenség házigazda képében tetszeleg. Mint egyszerű „padrone" áll meg a színház főkapuja előtt, amikor leereszkedik az este s a párkányról ezüstharsonások hirdetik Mantua kívül rekedt népének, hogy mindjárt kezdődik az előadás.

A kancelláriában napokon át diákok s barátok vegyesen körmöltek, hogy mindenkinek jusson meghívó: már a Gonzaga-címeres papírlapok is elárulják, hogy az *Arianna* bemutatója fénypontja a kis ország legnagyobb ünnepének... Így tiszteli meg maga a herceg, ez a testes, őszesszőke, rózsás arcú, mosolygó ember saját népét azzal, hogy ott áll a lépcsőfeljárat fordulójánál, tisztelete jeléül csak fél kesztyűt hordva, s minden egyes vendég előtt, legyen az főrangú dáma, céhmester, prelátus, idegenből érkezett előkelőség, zenész vagy palotaszolga - egyforma könnyedséggel emeli meg kócsagtollas kalapját. Persze... ez a tiszteletadás már a szinte százszámra özönlő meghívottaknak szól... A tömeg megtorpan a feljárónál, a testőröknek nincs is idejük arra, hogy mindenkitől elkérjék a meghívólevelet... a harsonák hangja mintha korbácsolná a későbben jövőket, mindenki igyekszik, hogy el ne késsen, kapjon még illő helyet. A tumultus, kapkodás így egyre erősödik, már-már úgy látszik, a tömeg bedönti a kapukat, a deszkaalkotmány félelmesen pattogzik vakolatköntöse alatt... a testőrök tehetetlenek a sokasággal szemben, a tiszt beszalad Carlo Rossiért: a tábornok-intendáns hadonászva szidja a népet, a beözönlők majdnem őt is elsöprik: új testőrcsapat érkezik, ösvényt szabnak alabárdjukkal - egyszerre feltűnik a lépcsőpárkány szegélyén a fenség tollas kalapos alakja, amint jó vaskos, cseppet sem válogatott mantuai tájszólásban inti fegyelemre a hű népét...

Ez a pillanat az, amikor úgy látszik: tetőpontjára hág a tolongás... A herceg meglengeti kalapját, s harsányan elkiáltja magát „mindnyájatoknak, akik majd bejuttok - legszívélyesebb üdvözletemet!", nevet, izzadt arcát törölgeti, rekedt a kiáltozástól, így vonul be a színház páholyszalonjába, ahol egy kis kabinetben újból ruhát cserél.

A színfalak mögött sem kevésbé lázas a készülődés. Rossi érkezik vissza a fenség parancsával; kezdeni lehet az előadást. Kivonul a lakájok díszbe öltözött hada, kezükben gyertyakoppantók. Arianna nézői előtt lassan mintha felhők gomolyognának, elsötétedik a színháztér... Eleget ragyogott egy fél órán át, amikor a száz és száz gyertya jóvoltából nézhették, dicsérhették, ócsárolhatták egymást firenzeiek, nápolyiak, velenceiek a hazaiakkal. Itt egy keletről átutazó francia küldöttség, három velencei nemes, talányos, borotvált arccal, az ősök hosszú fekete talárjában, néhány Milánóból átrándult spanyol nemes, a kis bíboros a szélen, s körülötte pompás karosszékeken három vöröslő egyházfejedelem, a középső közülük, ezt suttogják, a leendő pápa - Montalto kardinális. A beavatottak, kamarások mindenkit ismernek, felmutatnak az erkélyre - ott, elkerített sorban, sötét talárban, sárga folttal, hét taggal szerepel a zsidó közösség: a felemelt türelmi adó beszállítása ellenében nekik is szabad meghallgatniuk Ariannát. Természetesen helyet kapnak a rabok is, akik ma szabadultak, mert a herceg úgy rendelkezett, hogy első szabad estéjüket a városünnep vidámságában töltsék el.

Chieppio nézi művét: a mantuai csodát. Légvárak légvárak után... egy szeszélyes, különc, fantaszta fejedelmi tervkovács álma - s mégis megépült a színház, létrejött a savoyai nász, megérkezett tucatnyi külországi követség... eljöttek a bíborosok is... S a legnagyobb csoda: elkészült a dramma per musica is, hogy az Arianna ezen az estén zengje „urbi et orbi" Vincenzo Gonzaga diadalát... S a herceg, mintha Dionüszosz, az élet örök fejedelme lenne: ragyog, páváskodik, boldog, éli szerepének játékos metamorfózisait.

Megcsikordul a kötélszerkezet a zsinórpadláson (a Reggia régi színpadán ilyesmi még ismeretlen volt)... s az ámuló nézősereg előtt kibontakozik a képzeletbeli, habmosta Kréta... egy csíknyi tenger, s rajta látszólag tökéletes s valójában mégis könnyű gálya, melyet erre az egy estére építettek heteken át szorgos munkáskezek... Ez Theseus hajója, a vitorlákon Athén címere. Még mindig csend... Mintha fokozódnék a feszültség, amikor a fenség ledobja a hagyományos cembalokulcsot. Ebben a pillanatban zendül fel a negyvenkéttagú zenekar. Az orkeszter prológja oly hatalmas erővel tör fel, hogy elnyomja az ezernyi néző moraját. Settimia mint Venus s Rasi mint Theseus már ott állnak belépésre készen, míg Arianna szerepében Florinda, színésznők szokása szerint - ahogy törvény a Fedelinél - már egy órája ott él a színfalak mögött, hogy teljesen átvegye, magába szívja a rappresentazione hangulatát.

A nézők parányi töredéke sem látott ehhez hasonló „commedia in musicá"-t. Jámbor misztériumokon nevelt szemük s fülük előtt most valódi színpadon, valódi szereplők ajkán fakad fel a mitológiai szenvedély forrósága. Mint az *Orfeó*-nál, az *Arianná*-nál is minden szereplőnek megvannak a maga különleges hangszerei, melyek jelképezik belépését, kísérik távozását. Egyiké a hárfa, másiké a fúvók vagy a kis, hordozható orgona. A firenzeiek versenyre kelnek a mantuaiakkal. Rasi szebben, forróbban, líraiabban szárnyal, míg a szövegkiejtés - a Camerata nagy hagyománya - tökéletesebb a nagyherceg kölcsönművészeiben...

Mindenkin túltesz játékban Florinda: itt... amikor recitativókról van szó: fölébe kerekedik minden más szereplőnek. A nézők visszafojtott lélegzettel nézik: mint lendül meg utolérhetetlen bájjal kedvencük keze, mosoly az ajkán... lám, alig-alig hisz még szemének... még ajka néma, csak a zene bong körülötte... s máris *történik*... az egész szerelem bontakozni kezd a színpadon... Rasi-Theseus elvarázsoltan közelít a krétai lányhoz (a próbákon - lám, a csalfa, asszonyian álnok Florinda csak „jelezte" szerepének kontúrjait, s most, a rivaldafény ragyogásában minden komédiajátszó virtusa egyszerre kibontakozik), aki rettenve s mégis gyönyörködve nézi... már-már megfutamodnék... így teszi próbára a nézők idegeit: mikor szólal meg... mikor jön már ki torkából az első *hang*! S ebben a pillanatban zendül fel Arianna ariettája. Persze - Madama Europa hangja terjedelmesebb, s akik hallották a szegény Caterinuccia próbáin a Monteverdi-iskola új gazdagságát, félve néztek a szerepváltozás elé. De Virginia

Andreini hangja kellemes, üde, a mezzóig hajló volt, drámai biztonsága átsegítette az énekművészet apró hiányain: hang, játék, mimika, mozdulat, a mesteri élethűség mind egybeolvadt - s egyszerre, egy csapással megtalálta Florinda az utat a lélegzetét visszafojtva figyelő nézősereg szíve felé. Az interludium alatt, amikor csak a zenekar játszott s a nézők mintegy „kipihenhették" az izgalmakat - már nemcsak a díszpáholyokban, hanem az erkélyeken s a földszint állóhelyein is tudták, hogy megszületett a *siker*.

Mégis mindenki a nagy búcsúzóra várt. Hisz a *Lamento* híre már szétáradt a Reggiából, zenészek lopva átírták saját szerszámukra... cifrázták, díszítették, formálták Mantua pünkösdre tartogatott nagy zenei ajándékát... Megszólalt Arianna. A Lasciatemi morire olyan halkan... olyan leheletesen lebben el ajkáról... mintha még ez is csak a fodros tenger szájáról fakadna, s míg karja a végtelenbe mutat, mely már elnyelte a csalfa athéni vitorlát, feje oldalra hanyatlik (egy Niobe-torzóról leste el Virginia ezt a csodálatos mozdulatot)... a hang most váratlanul mély lesz, ahogy csak művész tud bánni saját kincsével: tragikus s szívet tépő, mindenki szívéhez szól, hisz Mantuában is van mindenkinek sebe... a szenvedély egykori kudarca, féltett s gyanakodva imádott dáma... egy felszakadt emlék: mindezt a sok fájdalmat egyszerre hasítja fel Arianna panasza.

Mintha különös epidémia tört volna rá a nézőseregre: először az erkélyről hangzik... majd a páholysorban tör fel a zokogás, átveszi a földszint... sírnak, s már a ritornellónál együtt énekelnek Florindával, aki egyre fokozza a hatást, minden egyes strófával, mesteri művészettel éli át áriáját, mintha belső, hatalmas monológ lenne, melynek csak paránya szakadt ki fájdalmas ének alakjában. De maga Andreini is, aki lelke mélyéig művészember, megdöbbenten figyel fel: a Lamento Virginiából új lelket... új, ismeretlen vonásokat hozott ki, olyan lávaszerű bőségben, olyan elementáris játékkal, melyre a próbák után nem készülhetett fel a beavatottak közül senki sem: a panasz talán ismeretlen érzések partját súrolja, a lélek nem próbált mélységeiből hozza fel sötét s mégis áttetsző gyöngyszemeit: a könny már szüntelen pereg Florinda arcán, mely nem tűr álarcot - bár ezt követelné a klasszikus hagyomány -, gyönyörű, sötét szeme könnyárban úszik... a néző érzi: birkózik, küszködik az elementáris zokogással, mely most elfogta egész valóját... igen, mintha határtalan szenvedés lenne számára végigélni énekét.

A Lamento után lement a függöny, s tömegek kerekedtek fel. Nincs szükség az ötödik felvonás vidám balettjére, mely elmossa majd a Lamento szívet tépő hatásait. Vincenzo lopva körülnéz a rejtett gyertyalámpák világánál a fejedelmi páholyban: Eleonora előrehajlik, Medici-arca most szigorú szibillamerevséggel néz előre, mint aki sors s végzet fölé hajol. Margherita, az ifjúasszony, aki ilyenféle színjátékot nem láthatott a komor torinói Castellóban: szégyenlős mosollyal kéri el férje csipkekendőjét: az övét már egészen átáztatta a könny. A két Savoya-princ gőgös arccal, dülledt szemmel ül merev, kerek csipkegallérjában: az atyai etikett ily helyzetre nem adott utasítást. A kis kardinális arca vörös az izgalomtól: bíbor uszályban, hermelingallérjában, nagy, széles karimájú kalapjában is olyan, mint szorongó, izgatott kisfiú, Francesco, a trónörökös döbbenetesen Habsburg-arcú: merevségben igyekszik előkelőbb sógorait utánozni, de Monteverdi zenéje felmosta lelke partjait, s szeme sarkában kibuggyant a könny.

Vincenzo hirtelen arra gondol: soha nem hagyott el egészen, ily csalfa Theseus módra egyetlen asszonyt sem, akit szeretett. A hajdani szeretők ott élnek, vigadnak körülötte. A rejtélyes Ippolita, akihez kötetnyi szonettet írt ifjúkorában, s akiről senki sem tudja, kit rejtett e név: ma még mindig szép ezüstfürtű nagyanya, aki mosolyogva bókol, ha szembetalálkoznak. S itt van Agnese, a spanyol asszony, fiának anyja, aki Gonzaga-fattyú létére ott nevelkedik a többi princek között... Lám, Barbara ma nem tudott eljönni: a pármai herceg megtiltotta, hogy bárki vazallusai közül ott legyen az ellenséges Mantua ünnepén... de üzent a „mamma"... Ha itt

lenne: s szegény kis Caterinuccia... Egy órát töltött, míg összehozta a latin epitáfiumot... Miért nem énekel tovább Florinda, hogy feltörjön így a lélek mélyéről a belső, emberi, tisztító Lamento? Ilyen könnyen illan-e a varázs?

A mester ott áll a festett oszlop mögött, melynek lombja elrejti magas, hajlott alakját. A zenekar elhallgatott, már szedegetik a zenészek a hárfát, violoncellót, fúvós hangszereket. Kint... a teremben ezer és ezer kéz dörrenésében mossa el a taps a néma hallgatást... Az utolsó színen már vidám ünnep hangulata árad, Bacchus násza váratlan, majdnem kegyeletsértő epizódnak bizonyul a tragikus sorsú királylány Lamentója után... amikor örök enyhülésül keresi a tenger habjait. De ez is színjáték, s itt újból segít az ezerarcú Florinda fellazítani a drámai hatást: Ariannája... ahogy éled, ahogy megtelik a vidám isten igézetével - pompás alakítás. Mire felgyúlnak újból a nézőtéren a gyertyák - a fény özönében már elapadtak a könnyek, már senki sem gondol sírásra: az élet ereje visszatért.

Striggio jön érte: a fenség óhajt szólni kegyelmeddel! Igen... az Orfeo alatt közvetlen közelben élt, lélegzett az udvar, néhány lépésnyire tőle, láthatta hercegét, az intett, mosolygott, elöntötte arcát a pillanatok borús vagy derűs hulláma, de itt - a hatalmas színháztestben az udvari emelvény s a zárt aranykalitka majdnem szakrálisan lebegve oly távolinak hatott. Vincenzo ott áll páholyában. A szalont elönti száz szál gyertya özöne: a kamarások megadják a jelt, mindenki közelíthet: főrangúak, követek, előkelő idegenek. Ebben a gomolygó színes képben magányos folt a fekete Claudio.

- Kívánjon tőlem valamit, messere!

Ó, mennyire ismeri arcát. Ez a *kegyes*, az örök Chiaro Vincenzo... a flandriai mecénás, aki felfedezi Rubenset mestere műhelyében... a Principe, aki széppé varázsolja az üszkökkel borított esztergomi síkságot... kihozza klastrombörtönéből a tépett lelkű Tassót. Mintha végtelen bőségre nyílnék, úgy tárja ki elébe két karját. „Nemesség?" „Kincs... az üres mantuai kincstárból?" „Új feleség az udvarhölgyek közül?" „Föld, ház és birtok?" „Szabadság - egyévi nyugalom?" Mindez ott rezeg a fenség mosolygós arcán, tükrös kék szemében, melynek mélységeiben még csillan a Lamento könnycseppje. A férfi, aki sokat instanciázott, mindig kért... mert jussához csak így juthatott, lehajtja fejét.

- Ma még nem kell semmi, fenség... csak holnap... Ha már öreg leszek.

- A holnapra kegyelmednek ne légyen gondja. Claudio Monteverdi személyére kegydíjat rendelek. S olyan legyen ez, mint szépen csengő titulus, mely atya után megillet fiút. Úgy kövesse ez a járadék önt s utódait. Míg él a Reggiában egyetlen Gonzaga s míg él Claudio Monteverdi egyetlen ivadéka... ezt rendelem... száz scudót a mantuai kincstár terhére. Ez az este emléke, ez Claudio Monteverdi nemeslevele.

A fanfarok megszólalnak, a fenség megadja a távozásra a jelt. Rossi megkönnyebbülten lélegzik fel: még mindig retteg, hogy e tömérdek fáklya és gyertya felgyújthatja a fahombárt. A trombitások láncba fonódnak, s míg harsogtatják hangszerüket, lassan, lépésről lépésre maguk előtt tolják a nézőközönséget. A páholyokban is sorban elalusznak az olajlámpák és a gyertyák: az udvarmester jelenti a fenségnek, hogy a külön bejárat elé már odagördült hintója. Általános elszéledés közepette látják, amint Chieppio mosolyogva búcsúzik egy-egy megjelent követtől, bíborostól, előkelőségtől, s míg meghajlik, halkan mondja „estebéd után kegyelmességedet rövid megbeszélésre kéri őfensége".

Hiába ültek kerek asztal köré a herceg dolgozószobájában, mégis óhatatlanul felmerült a rangkérdés. Velence tartotta magát joggal Itália első országának, s Morosini, a Serenissima rendkívüli követe joggal vindikálta a vendéglátó melletti első helyet. De itt volt Montalto

bíboros, a pápai legátus, aki egyenesen őszentsége képében érkezett. Bár Velence s a Szentszék sokéves, ádáz küzdelme elsimult, s V. Pius pápa visszavonta a Signoriára kimondott egyházi átkot - viszonyukat mégsem lehetett szívélyesnek mondani. De a többi itáliai hatalmasság egymás közti barátságát is alaposan felszántották az évszázados forradások. Nem volt jelen Párma, mely gyűlölettel tekintett Mantuára, s természetesen hiányzott az „öthúrú hegedű" két legékesebben szóló húrja - Milánó és Nápoly, melyben spanyol kormányzók székeltek. Chieppio rendezése itt is mesterinek bizonyult: egy-egy hatalmas, üresen maradt karszék - a *Sforzák* s az *Anjouk* címerével - jelezte, hogy nem felejtették el a rabságba hullott testvéreket.

- Mindnyájan tudjuk, miért jöttünk össze, urak - mondta halkan, sápadtan Vincenzo, aki megnyitotta élete legnagyobb találkozóját. - Mindnyájan együtt vagyunk, akik lehetünk, s Velence és a szentatya szava a bizonysága annak, hogy mi itt most egész Itália nevében mondhatjuk ki az ősi mondatot „Fuori i barbari!" Takarodjanak ki olasz földünkről az idegenek!

- Hercegséged szava aranyigazság, de Mantua is császári hűbér... A legfőbb hűbérúr éppúgy Habsburg, mint aki Madridban uralkodik.

- A császár gyenge, Morosini uram. Úgy tudjuk, a szentatya mérlegeli is: vajon alkalmas-e arra, hogy továbbra is a kereszténység méltó imperátora legyen ily nehéz időkben, amikor minden esztendőben várni lehet nagy pogány támadást. De emellett kegyelmességednek nem szabad elfelednie, hogy a Gonzagák nem a Habsburgok hűbéresei, hanem - a mindenkori Imperátoré. Talán úgy, ahogy Velence hajtott mindaddig fejet a *bazileüsznek*, míg az Aranyszarv mellett uralkodtak még a császárok.

A követek s hatalmasságok előtt nem volt titok, hogy Vincenzo a császári koronára áhítozik, s rokonsága révén keres támogatókat a Habsburg-család pártütésre hajlamos tagjainál. Ha sikerül úgy szerepelnie a *német* fejedelmek gyűlése előtt, mint az *olasz* fejedelmek vezető hatalmassága - talán könnyebben nyerheti meg a „hét elektorok" kegyét. Montalto, aki a legesélyesebb pápajelöltnek számított, törte meg a csendet:

- Fenség, mi szép, de veszélyes játékba kezdünk. De egy lehelet... egy kis rés is elég ahhoz, hogy megvesse lábát közöttünk is az egyenetlenség. A szentszéknek nincs mitől tartania, mert Krisztus helytartója előtt egyformán kedvelt minden keresztény hivő... de a kígyó miközöttünk tekerődzik: ma Párma... holnap talán egy másik ország...

- Egy rés, amelyen behatolhat a spanyol?

A kardinális lehajtotta fejét:

- Kerülném, hogy nevén nevezzem a veszélyt. Mindnyájan felnőttünk ahhoz, hogy megértsük a jelképeket. De a szentatya arra gondol, amit kedves vendéglátó fejedelmünk is említett. Szorongó szívvel látna minden fegyveres viszályt keresztény hatalmasságok között, mert ezzel csak a Félhold erősödik...

Váratlanul megszólal Emanuele Filiberto:

- Húszezer ember és háromszáz ágyú: ez Savoya szava!

Míg a többiek csodálkozva néztek a harcias piemonti princre, Vincenzo igyekezett bölcs szavakkal elvenni a mondat élét.

- Még nem tartunk ott, hogy fegyveresekben beszéljünk... s kegyelmességetek nem azért jöttek ide e vidám ünnepségre, hogy az epithalámiumok helyett komor gondolatokkal fátyolozzák el e szép napok örömét. Tudjuk, hogy egyiküknek sincs urától vagy Signoriájától felhatalmazása arra, hogy megkössük a frigyet. De ez a pillanat, ahogy ma itt együtt ülünk - páratlan

évtizedeink történetében. Arra kérek mindenkit: országában csak a legfőbbeknek ejtsen szót arról, ami itt elhangzott, s ha visszatérünk nyughelyünkre... álmodjunk szépet Itáliának olasz egységéről...

Kérem eminenciádat, vegye ki tőlünk a hallgatás esküszavát.

Montalto mosolygott. Halkan, latinul mondta a fogadalmat: ami itt elhangzott, nem juthat soha senki másnak tudomására, csak annak, aki az országot kormányozza. Soha spanyol meg nem tudhatja, mit terveznek az itáliai fejedelmek.

Egyenként járultak hozzá. Minden szem azt nézte: mit tesz Morosini. Ily közel az átok visszavonása óta még nem került egymáshoz a pápa s Velence. A legrégibb velencei nemzetség sarja fél térdet hajtott, s Montalto felemelte, csókkal illette. Egy pillanatig csend volt... a savoyai herceg, mint leendő szuverén nem hajtott térdet, nem csókolt kezet a bíborosnak, csak merev arccal ismételte a fogadalom szavát.

Montalto arra gondolt, egy hét múlva az öreg Fuentes tudni fogja, mi történt ma este a mantuai Térképek termében.

A Ballo delle Ingrate szövegkönyve kétségtelenül sikamlós volt. Rinuccini valójában titkos tördöfésnek szánta az álszent firenzei udvari dámák ellen, neki magának is volt valami sérelme: egy kegyes firenzei grófnő már fél esztendeje ellenáll a nagy költő esdeklésének... Itt az alkalom, hogy pellengérre állítsa azokat, akik erényességük csalfa látszatával beálltak az Ellenreformáció egyetemes hadsoraiba.

Mantuában a szöveget bemutatták - ahogy a szabályhoz illik - a Szent Hivatalnak: az inkvizítor öreg, türelmes pap volt, aki nem akart ujjat húzni az alapjában jámbor herceggel. Úgy döntött, nem akadályozza meg a színre hozatalt, de a szöveget Rómába küldi. Míg megjön a válasz - a rappresentazionén nem vehet részt papi személy.

Így a kis bíboros ezüstpáncélban csillogott, melyre könnyű, sötét bársonyujjas borult, s a páholyok mélyén is itt-ott fel lehetett fedezni egy-egy ifjabb prelátust, ugyancsak lovagi köntösben. Tíz nap telt el Arianna bemutatója óta, s Mantua még június negyedikén is a nagy ünnepség napról napra megújuló lázában élt. Megostromolták a kancelláriát meghívókért és belépőkért, ha tízszer ennyi hely lett volna, azt is megtölti a messzi földről idecsődült kíváncsiak hada. Már kora délután hatalmas tömegek lepték el a Reggia környékét, s a hirtelen leszakadó nyári zápor ellenére a kocsik és hintók alig tudták megközelíteni a palotabejáratot.

Rinuccini az ifjú trónörökössel bezárkózott a páholy mélyére, majd bekérették a bíborost is. A trónörökösnő - szokása szerint - már órák óta öltöztette magát. Florinda, aki Venus szerepét alakítja, próbálta álarcait a nagytükör előtt. Úgy határoztak, hogy e vidám komédiát az ősi hagyományokhoz híven maszkosan fogják majd alakítani.

A kép talán még ragyogóbb volt, mint az Arianna bemutatóján, csak a kardinálisok bíbora s a prelátusok lilája hiányzott. A bejáratnál díszruhás udvari lakájok osztogatták a hercegi címerrel ékeskedő rövid, ötoldalas szövegkönyvet. Bár a nézők nagyobbik része hallott már arról, mily vétkekért juttatta Rinuccini úr a pokolba az erényes asszonyokat - az isteni Pietro Aretino óta senki sem mert ily nyíltan kimondani ekkora sikamlósságot! Ha nem lett volna valójában menyegzői ünnep, amikor a nász lényege megenged ilyen, enyhén-parázna játékokat is, bizonyos, hogy szó se lehetett volna arról: színre kerülhessen olyan játék, mely a hűtlenséget, erkölcsi fertőt magasztalja.

De ma még a szigorú erkölcsű Eleonora is szemet hunyt, csak Madama di Ferrara üzente meg: rá ne számítsanak. A páholy mélyén a kis kardinális aggódva kérdezte a költőtől:

- Don Ottavio... lesz-e olyan sikerünk, mint az Ariannával?

Rinuccini lehajtotta fejét.

- Eminenciáddal őszintén beszélek. Itt... *valami nagyon különös dolog ment végbe*. Én... játékos komédiát írtam: az ősi szokás Athénben úgy követelte, hogy a tragédiát szatírjáték hangulata enyhítse. Arianna Lamentójának komorságát kellett volna elmosnia a Bál vigasságának... Nem gondoltam másra, mint hogy egy kissé megnevettessem... mulattassam a nézőket... S akkor messer Claudio...

- Ne bántsa, don Ottavio: házunk szeme fénye!

- Nincs senki, aki nálam jobban csodálná, hisz auktor és kompozitor egy test s egy lélek. De Monteverdi... így mondhatnám, félúton megfordította egészen a kormányt. Ami ma színre kerül, őszintén, nem komédia, nem szatírjáték... nem kényes sikamlós interludium.

- A zene?

- A muzsika... eminenciád is érzi: nem játékos! Azok az asszonyok ott lent, Pluto birodalmában *igazán* szenvednek: jajgató szavuk... fájdalmuk nem megvetést, de könnyet csal elő. Ámor megrettenve jár az árnyak világában... s az *egyetlen* asszony, aki nem akar visszafordulni az alvilágba Pluto szavára - oly szívet tépően búcsúzik az élettől, hogy a néző hallani véli Euridike panaszszavát...

- Baj ez, barátom?

- Fenség: nem lesz senki, aki nevetve távozik. A nagy báljelenet közbeszövődik, de még ez sem enyhíti a komor hatást.

- Csak azért baj, mert nem ezt akarta?

- Először életemben történt, bevallom, hogy meghajoltam egy másik művész akarata előtt. Nem tehettem mást, amikor elkészült a zene. Talán igazán varázsló Monteverdi: nem lehet vele szembehelyezkedni. Én, Rinuccini írtam a Ballo szövegét, de titkosabb értelmét csak akkor vélem felfedezni, ha Claudio zenéjével hallgatom.

Kopogtak, máris hallani lehetett a harsonák erősödő zengését. Most közeledik a kíséret... most lép be díszhelyére a herceg. Int. Kezdődhetik az előadás. E percben a színfalak mögött egy tucatnyi dob szólal meg: nincsenek összehangolva? Diszharmóniájuk váratlanul szakítja meg a csendet. Hirtelen nyikorogni kezdenek a zsinórpadláson a csigák. Felemelkedik a függöny, s a nézők előtt a maga félelmes valóságában feltárul a Pokol torka.

A színpad teljes szélességében hatalmas barlang ásít: oly mély, rejtelmes, hogy emberi szem nem hatol fenekére. De ha csak sötét barlang lenne, s nem világítanák meg a rőt, lobogó lángok! Minél mélyebbre tekint a szem, annál félelmetesebben lobognak a vörös nyelvek. Ki tud ide az élők közül behatolni? Hol van a kis kapu, melyen át teremtett lélek bejuthat?

Minden csupa szörnyalak, gomolygó szürke körvonalai a pokolbéli rémeknek, amint meghúzódnak a lángnyelvek árnyékai között. S egyszerre, ahogy eloszlik az első, édes-fájdalmas szimfónia hangja, melyet láthatatlan kezek vezényelnek a színpad mögött - e szörnyű helyen, a pokol tornácának bejáratánál megjelenik Venus: csak halvány, derengő fényben tetszik át alakja, kezénél fogja szerelmes gyermekét, Ámort. Ahogy belép a szerelem istennője - ellágyulnak az instrumentumok, a leglíraibb hangszerek fogadják, mintegy ölükbe veszik puhán, a muzsika lassan csendesedik, s felcsendül Venus és Ámor édes kettőse.

„Bella madre” - ó, én szép anyám - eseng a nyilat és tegezt hordó istenfióka, s ijedten kap anyja karjához, amikor túl merészen közelíti meg Venus a barlangszájat. „Hangom nem fog elapadni, fiam, édes, csábító kérésem nem apad el, míg a szigorú király kegyetlen lelke nem lágyul meg kívánságom előtt.”

Ámor könyörög anyjának: gyönyörű lábát ne szennyezze az alvilági porral - ő maga vállalkozik arra, hogy kihívja a barlang szájához az Alvilág komor királyát.

Míg Venus kint vár - Ámor már merészen áttör a lángok első körén: a vörös nyelvek, mint széltől hajtott tűzrózsák, ott karikáznak pufók teste körül. A második szimfónia lágy patakja burkolja be távolodó alakját. S felzendül Venus híres recitatívója. Ó, a Florinda... hogy játszik, fenyeget, énekel... maszkja mögött az örök asszony bája, s a hangja úgy záporoz a néző-seregre, mint élő szemrehányás „...aki ellensége a Szerelemnek, az felvértezi szívét élete virágkorában, hogy elriassza az érzéseket... ó, hogy fog égni s szenvedni, amikor már elillan tőle a szépség s grácia... hiába csengi őket vissza... ó, jaj, késő a penitencia! Ábrándjait már elnyelik a végtelen, patakzó fekete habok.”

A páholyokban összenéznek. A szöveg... a szöveg játékos lenne, könnyed, sikamlós. „Kegyetlenem - miért nem hallgattál meg?”, s a zene itt, a hiszékeny lélek purgatóriumának peremén egyetlen jajszóval, néhány akkorddal oly félelmes mélységeket tár fel: félelmeset, mert már Ámornak sikerül felvernie Plutót sötét birodalma mélységeiből. Az alvilág ura ott áll, s a maga komor, de ragyogó basszusával udvarolni kezd Venusnak. „Bella madre d’Amor” - Ámor gyönyörű anyja - mondja - hogyan... kinek a tanácsára vezetett utad e sötét, örvénylő mélységek felé?

Erősödik szó és hang furcsa kettőssége. Venus panaszolja, hogy a gyönyörű Mantuában a hölgyek, akiknek „szépsége és erénye megfosztja a Hajnalt ragyogásától” - oly ridegek, oly kegyetlenek szívükben, s tréfának, játéknak vélik a szerelem lángjait. Pluto (dacosan őrzi birodalma határát) mint bíró tárja szét karját: „mindenki tudja a földön, a tengeren, az égben s pokolban, hogy veszélyes játék ám semmibe venni Ámor nyilát”.

„O barbára fierezza” - „ó, barbár gőg... tigris és kígyó nézi csak könyörtelen szemmel, hogyan kínlódik az áldozat, hogyan ont könnyet s vért a szerelmes...”

Pluto Ámorhoz fordul: „Honnan remélsz hát segítséget?” Ámor édes szopránja felcsattan: „Ó, én jól tudom - ez alvilági birodalomból a világosságra nem vezet vissza út. De ki tilthatná meg neked... ha végtelen hatalmaddal mégis így rendelnéd?” Alvilág ura: „Bölcs az a fejedelem, aki takarékos módon bánik hatalmával.” Eleonora könyökével megérinti Francesco karját. „Ezt a mondatot az *én* kérésemre írta be Rinuccini.” Az ifjú herceg nézi a gyertyák félfényében anyját: összeszorított ajka szélén szibillamosolya villan.

Venus édes hangja most kérlelésre fogja: hát nem emlékezel, hatalmas Pluto, amikor a te szép Proserpinádat *én* vezéreltem a virágos rétre... ott... az örök szerelem lankáján... Ezért, ó, ezért engedd meg, hogy fent... a földön megláthassák a szerencsétlen lelkeket...”

Pluto megrendül. Nem tud ellenállni Venusnak. A zene mintha visszavarázsolná a mítosz nőrablását: Proserpina-Persephoné ott szed virágot társnőjével együtt, amikor jő Hades-Pluto fekete mének vontatta fogatán: elragadja Demeter leányát... Igen, Pluto komor szíve lágyul: „Udite... Udite...”, kiáltja Pluto: halljátok-e, alvilágbeli szörnyek!

Elevenedik a barlang torka... apadnak a vörös lángok, s a sötétség leple alatt életre kelnek a szörnyek: hatalmas, szőrös szürkeségek bomlanak szét a félhomályban. A nézők elszörnyedve riadnak vissza... borzalom s félelem tölti el a játékra szomjazókat, akik ösztönük mélyén *hiszik* a dráma igazát... A szörnyek kérdésére hangzik el a Király parancsszava: „nyissátok...

nyissátok az árnyszárnyú portákat, komor börtönükből vezessétek hát elő a kegyetlen lelkek szomorú raját."

Venus szava - egyszerre a hízelgő udvaronc beszéde lesz, amikor a szerelmesükhöz egykoron kegyetlen asszonyok árnyaihoz szól:

„Nagyszerű királyok csodálatos hajlékába visz most lépésetek... Örüljetek neki: Ó, hogy fogjátok csodálni a márvány frízeket... a legnagyobb művészek e nagyszerű művét. Minden fal ragyog, csillog aranytól s bíbortól... s ha nem tévedtek el a palota aranyos útvesztői között - számlálatlan dicső és győzelmi pálmáiban gyönyörködhettek ám..."

- Kissé sok ennyi - súgta bosszúsan a Medici nagyherceg követe a szerényebb genuaiaknak. A Serenissima követe persze már ismerte a szöveget, felemelte kezét. „Ami most jön, arra figyeljenek kegyelmességtek."

Florinda megfordul. Merész lépés: kezében maszkja, bár vidám darabnál ezt tiltja a szabály. Egészen előremegy a színpad pereméig - a hercegi páholy felé hajlik. Most csak *színész*: lassan, majdnem skandálva mondja:

„...De nem lesz kisebb csodálkozástok akkor sem, ha majd élvezitek e nagyszerű színházat s színpadát - mely *árnyékba vonja* Athén... s Spanyolhon dicsőségét..."

- Kicsit sok is ennyi - mondja gondterhelten a modenai herceg. - Ha a milánói helytartó megtudja, kegyetlenül visszaüt. Rinuccini nagyot merészelt... Nem jó kikötni a kasztíliaiakkal...

De már világosodik a szín - halványodik a rőt tűz s a barlang szája: mintha a homály lepte volna be Pluto birodalmát... vékony függöny ereszkedik le, s két oldalról a gépezet betolja Mantua fejedelmi palotájának mását. Ámor és Venus vezetik a szürkéllő alvilág porától szomorú hölgysereget. Ahogy közelednek... minden ajkon elhal a suttogás. Claudio zenéje még titokzatosabb lesz, ez sem vidám szimfónia. Mindenki tudja: nem lehet kiszabadulni a Hadesből: - csak egyetlen rövid... szomorú szabad óra ez, az élők okulására.

A kegyetlen dámák páronként vonulnak előre: mantuai udvari méltóságok hölgyei: egyforma selyemköntösökben, melyeket bőségesen meghintettek ezüstszálakkal, s mintha az örök tűz csillanna a köntösökön, rubin és gránátkövek.

Mint akik szenvedésük végtelen éjéből kerülnek újból a ragyogó mantuai napfényre, megtorpanva, tántorogva állnak, remegnek... egymás kezét fogva, tétovázva, vissza-visszariadnak, amikor megszólal a terem sarkában, az egyik páholyban elrejtett *második* zenekar. Még egyet villan a pokol torka, mielőtt kialszik, s fátyolfüggöny takarja el: kilép Pluto, a pokolbeli szörnyek gomolygó kíséretében - s ő maga is elfoglalja helyét - a nézők között. Kezdődik a Kegyetlenek Bálja. Úgy, ahogy kettesével leandalognak a Reggia nagytermévé alakított színre - úgy kanyarodnak ki a másik bejárat felől az udvar ragyogó, kényes dámái s gavallérjai. Félálarcban vannak - de mozgásáról mindenki megismeri Vincenzo herceget s Francescót, a trónörököst s ifjú férjet - a nyolc „erényes" udvari dáma, aki belép a balettbe - a közhiedelem szerint épp az a nyolc hölgy, aki legbőkezűbb, legkönnyebben ajándékozza érzéseit s szívét. A tánc kibomlott - a színházban szorongó idegenek s mantuaiak gyönyörködve csodálják a kecses lépéseket; a kifestett, kényeskedő udvari párok tettetett részvéttel szökdelik körül a szívbe markoló melódiájú, ritmikusan ismétlődő tánczenére azokat a szegény lelkeket, akik mohón, a pokolbeli örökkönlét szomjúságával szürcsölik e váratlan, csodálatos órát, melyet számukra Pluto kegyelme juttatott.

Míg kibomlik a tánc, s a rejtett páholybeli zenekar hangja kíséri őket - egyszerre komoran beledörren Pluto basszusa... Hosszú recitativo, mintha szántszándékkal szaporítaná az alvilág fejedelme komor szavát: még azalatt is keringhetnek, hajladozhatunk a szomorú lelkek, a

pavane méltóságteljesen kecses figuráira... „...nem azért jöttek a borzalmak hatalmas birodalmából e hölgyek s kisasszonyok, hogy új szerelmet raboljanak... Ámor, aki már egyszer leszállt komor országomba, ő kért arra, engedjem ki e szerencsétlen nőket, akik örök zokogás közt vezeklik, hogy nem valának bölcsek... Nézem őket: Ó, mily halavány az arcuk, könnyben úszik szemük... ha egykoron másként éltetek s gondolkoztatok volna - ma nem kellene zokognotok fekete kolostoromban..."

A tánczene erősödik s halkul, mintha láthatatlan tenger hullámai csapkodnának, s Pluto egyszerre felemeli hangját: „De nektek, elátkozott lelkek - lejárt órátok! Térjetek vissza zokogni a poklok országába!"

Mintha Pluto hangja birkóznék a balettel: a tánc öröme az erősebb... egy percre legyűri Hadész visszaparancsoló szavát. Még kibomlik utoljára „élők" s „holtak" kecses, közös pavanéja, a remegő nézők előtt még forog a bál kígyója. De újból dörren a Király hangja, most még félelmesebben, még erősebben: „Térjetek fekete klastromotokba, térjetek oda, hová magatok kovácsolta sorsotok vetett."

A szózat szétszakítja a bűvös láncot... mintha egyszerre elvillanna az élet minden visszfénye arcukról - ijedt, szomorú sereg imbolyog vissza a színpad mélyére, ahonnan ismét felvillannak a vörös tüzek... Így mennek - egy, *egyetlenegy* lázadó kivételével. Az egy megfordul, a nézők a hamu és pernye színei alatt felismerik újból, ebben az új szerepben Florinda hangját: előrejön, a rivaldafény közvetlen közelébe. Haja ezüstporban csillog, szeme könnyben úszik - ez a játék váratlan, tragikus fordulata, ahogy halkan, tanácstalanul kezdi, s vádolva kapaszkodik a csodálatos életbe: „Jaj... be kegyetlen... mily szörnyű a sorsom (gonosz ítélet s még kegyetlenebb gyötrődés) zokogni, megtérni a fekete üregekbe... Ó, édes lég... ó, csodálatos napfény, most örökre... örökre búcsúzom... Isten veled örökre, ég, hold és nap... ragyogó csillagaim! Tanuljatok irgalmat, hölgyek s kisasszonyok!"

A láthatatlan kórus visszhangozza a színfalak mögül:

Apprendete pietà, donne e donzelle!

Ismét Florinda tragikus mélységű hangja:

Vissza... a füstbe, jajszó s könnyek közé,
a végtelen... örökös gyötrelembe.
Ó, hová lett a ragyogás? Hol vannak a régi szeretők?
Hová... hová tűntek el ők is?
S hová lettek az asszonyok,
akiket annyira dicsőített a világ?
Tanuljatok irgalmat, hölgyek s kisasszonyok!

A kórus még egyszer - mint valami fájdalmas lehelet - a lázadó után zümmögi a ritornellót. Leereszkedik a függöny, a ragyogó, vidámnak induló udvari balettjáték után nem marad más, csak a nézőtér megindult némasága, könnybe borult szemek.

A színfalak mögött, míg átöltöznek a balett szereplői, kis csoport veszi körül a szerzőket. Rinuccini - e koros, de még mindig daliás toszkán nemesember ragyogó ékesszólásának firenzei zenéjével bűvöli el azokat, akik csodálattal tekintenek az isteni mesterre. Egy festett féloszlophoz támaszkodva Monteverdi Coppinivel, a kiadóval beszélget, aki madrigáljait metszette remekbe. A kiadó messzi tájékról jött el Mantuába, hogy jelen legyen ezen az egész Itáliában irigyelt ünnepségen.

- Messer Claudio, jártam Párizsban... s egy-két francia kastélyban, ahol láttam és hallottam udvari baletteket. A Delle Ingrate - ahogy indul - bennem azt az érzést keltette fel, hogy kegyelmed sokat... igen sokat tanult ezektől a franciáktól, akiket nem méltányolnak eléggé a mi Itáliánkban... Igen, kezdetben...

A szürke szakállú, csillogó szemű mester előrehajlik. Két zeneértő beszél egymással:

- És azután?

- Messere... nyíltan kimondom, kegyelmed zenéje olyan csodálatos: már minden kétségem eloszlott abban a tekintetben, igaz volt-e a régi auktorok szava a zene hatásáról. Hallottam Ariannát... láttam s hallottam ma a Balló-t. Kegyelmed ma a legnagyobb auktor... Büszke vagyok, hogy személyemben tisztelhetem...

Lehajtja fejét. Claudia, Claudia, mondja magában. Ha itt lehetne, ha hallhatná. Coppini néhány szava többet ér, mint minden főúri ömlengés, a dámák pazar legyezővillantása, az az apró kacérság, melyet Mantua nyolc könnyűvérű dámája nem sajnál a maestrótól sem.

Kocsik, hintók zaja... Indul az udvar. Vincenzo csak a színfalak mögül int, amikor inasa letörli fenséges arcáról a pirosítót, urak és dámák máris a tó partjára sietnek: itt építette fel Viani prefektus Follino elképzelései alapján Kanizsa várát, melyben fenekedve ágál a pogány. Vaktöltéses mozsarak durrognak az éjszakában, s ahogy közelít a fejedelmi menet (ide már kijönnek a főpapok is, fejedelmi sarjak, a mantuai nemesség színe-java), egyszerre kigyúl a hatalmas tóparti transzparens:

„DUM SUB ARCE CANISIAE
CONTRA TURCOS PUGNABAT”

igen, míg Kanizsa falai alatt a fenség harcolt és vérzett... mit csináltatok, Itália többi fejedelmei? Mint valami látományokba burkolt, élő, mozgalmas szemrehányás - úgy csap fel a harci zaj. Ki látta Kanizsát? Ki harcolt a magyar végeken? A herceg kocsit küld szeszélyből Monteverdiért (Esztergom alatt ő is ott volt), s most megkezdődik a félelmes hadijáték. A tűz erősödik, a hercegi ágyúk s puskák tüzére a bengáli fénnyel világított fabástyákról tucatjával tűnnek elő a turbános fejek... egy-egy lófarkas zászló leszakad, mintha derékba törte volna a vad trombitaszó, kürtök, török üstdobok, a Reggia arzenáljának minden kincse, minden török zsákmánya idevándorolt, pokolbeli lárma (a maestro elrettenve fogja be fülét), utána még nagyobb durrogás, harci zaj, éktelen kurjongatás. Roham.

Vincenzo az egyetlen, aki *valóban* végigélte ezt a félelmes, oly rosszul előkészített kanizsai rohamot, aki igazán látott janicsárokat, szpáhikat, magyar hajdúkat, ott élt a tábor véres s mégis vidám zűrzavarában - most egyszerre maga is csak néző, színjáték ez az ő dicséretére... dicsőségére „dum... contra Turcos pugnabat”, látja, amint a vörös láng lassan kígyózni kezd, szeszélyes ágaira bomolva a favázú bástya oromcsipkézetén. Ki taníthatta be a „pogányok” üvöltő kórusát, ki telített meg mindent ezzel a pokolbeli zűrzavarral, mely az *Ingrate* szelíd alvilága után olyan volt, mint a legnyugtalanítóbb harci játék? A láng patakokban úszik végig a fából ácsolt váron, itt-ott dörrenések szakítják meg az égést (Viani a deszkák alá fél marék puskaport rejtett), sustorog s bíborlik a képzeletbeli Kanizsa vára, majd jajgatva menekül a török... kirohannak a várból, elhajigálják lófarkas kopjáikat, görbe kardjukat... Ezután jön minden hadbeli megdicsőülések csodálatos apoteózisa: földön kúszva közelítenek a hódoló vezérek, turbánjuk zöld színe elárulja, hogy a Próféta véréből eredtek: merész táncjáték üteme szerint csúsznak a porban, míg elérik Mantua hercegének hatalmas selyemsátrát, mely fehér pompájával, címererdejével, hímzett SIC-jeivel olyan, mint a lovagi korból iderepített mesevilág. A pogány basák kúsznak... mintha vakon tapogatódznának, úgy keresik a herceg

köpenyszegélyét: hörögnek s alázkodnak (ez szerepük), míg a fából ácsolt Kanizsa - lángjai között haldokol.

A kegyesek bálja hajnalig tart a tóparton. A mesternek már nem jut udvari hintó, így szolga s lámpás nélkül indul haza a közeledő éjszakában, botja koppan a macskaköveken. A nap hosszú volt, különösen kínozta a féloldali főfájás, így majdnem víziószerűen jelentkeznek öntudatában az egymást kergető képek. A legszörnyűbb ez a zaj volt, „Kanizsa ostroma", az egymást követő dörrenések, kakofónia, ágyúszó.

A nap az *Idropica* próbájával kezdődött kora reggel. Hét teljes órán keresztül, mintha soha nem akarna véget érni Guarini mester játéka. Ebben csak a Prológust szerezte, de már a rendezés kedvéért is végig kellett néznie... javítani a kulisszákat, próbálni a barlangképet, rendezni a tengert jelentő függönyöket. Akkor indult a próba, amikor a Reggia hatalmasságai ágyukba dőltek az éjszakai tivornya után. Guarini elsősorban a *nézőt* akarja elvarázsolni. Amikor kezdődik a kép - hármas színes felhő emelkedik fel, ahogy széttárul a szín. A mantuai színházi gépezet csodája, hogy a felhők az ég pereméig érnek, alattuk hullámzik a tenger, hirtelen felbukik egy női fej... Lám, Viani mily gyorsan tanul. Az Orfeónál még tiltakozott a színváltozások ellen, s már a harmadik-negyedik rappresentazionénál merész s szokatlan megoldásokat talál. Florinda úszik a habokon, hosszú, sima haját mintha elkapta volna, a tajték. Hirtelen fény hull arcába (harminc gyertya fényét tükrökkel vetíti Viani oda, ahová akarja), csillog gyönyörű szeme, majd kis sziget emelkedik fel előtte, erre kapaszkodik ki, mint a hableány: még fél teste a vízben, de már megrázza a drágakőként szikrázó vízcseppes, virágkoszorús fürtjeit, s elkezdődik az énekes köszöntés.

Follino hajlott oda a mesterhez, amikor Florinda befejezte áriáját „ha minden ilyen szép lenne, mint kegyelmed prológusa"... Mert utána órákig, hosszú órákig tart a versmondás, s újból jön az ének... S a végén minden egybeolvad, ezen a végtelen-végtelen napon. Arianna, a Ballo, az Idropica. Másokkal nem ír többé együtt zenét!

Hogyan bírják majd a nézők ezt a Guarini-művet, ha maguk a mesterek is holtra fáradnak? Persze, a jelenetek s felvonások között gyümölcsöt fognak majszolni s a szolgák frissítőket hordoznak. A próba után mindnyájan halálosan kimerültek voltak. Vajon hogyan bírja majd Florinda? Mily nagy művész ez az asszony: amikor a többi művész már felőrlődött a deklamációkban, ő még harcol, töretlenül ragyogtatja Monteverdi egyéni stílusát.

Az Idropica különös darab. A herceg szeszélye úgy kívánta, hogy e kompozícióban *minden* szolgálatában álló zeneszerző vállaljon egy részt. Alkalom akad bőven, a cselekmény hét teljes órán át tart, az egymást követő „intermediumok" százféle regényes bonyodalmat rejtegetnek. Így hosszú megbeszélések után a prológust Claudio vállalta, a „Licenzát" a spanyol Paolo Birt, míg a négy intermediumot felosztották Salomone Rossi, Gastoldi, Marco da Gagliano - és Giulio Cesare Monteverdi között.

Az Idropica végtelen próbája után még egyszer előveszik a „Balló"-t. Florinda szeszélyes; mintha kicserélték volna. „Hagyjatok... nem bírom tovább... nem bírom tovább... miért akarjátok, hogy énekesnő legyek? Ha a maestro nincs megelégedve, hívassa el Nápolyból Basilét. Nem bírom tovább... reggel elutazom, megyek Bolognába..." Andreini majdnem szégyenlős mosollyal néz Follinóra: „néha ilyen", mondja tehetetlenül.

Follinóra jutott a nehezebbik rész: neki kellett felügyelnie az ünnepi játékokon, míg Viani takaríttatta a színházat egyik napról a másikra. Új gyertyák, program, díszletek, frissítők! Egy fagottost kell pótolni, aki tüdővérzést kapott s egy kórusbeli énekes elitta a hangját...

Agnese jön a páholyba, fiával, don Silvióval, aki „Gonzagább", mint a valódi princek. Mintha véletlen lenne, Vincenzo, amikor a fiú kezet csókol neki, egy pillanatra fején nyugtatja kezét. Körülnéz, elkapja Chieppio suttogó szavát: „fenség, nem illik nyilvánosan megvallani az egykori vétkeket..." A herceg nevet, odafordul Agneséhez: „szép őrgrófnő, majd megkérem Claudio mestert, írjon egyszer olyan udvari favolát, melyben önnek jut a legszebb szerep... Sajnos, a Ballóban csak a »kegyetlenek« léphetnek fel..." Egy pillanatra ölelkezik tekintetük.

Mindez egyetlen nap alatt... Bomló képek: a hang s a mozdulat, ahogy Florinda, az *egyetlen* nem akar visszamenni a Hadesbe. Ebben a pillanatban... a hangja egy foszlányával, szemével, mozdulatával jóvátett mindent, szeszélyességét, színlelését, örök játékát... Előrejön, az alvilágbeli ezüstpernye szinte időtlenné teszi arcát: csak szeme villan ki félelmetes fénnyel. Ahogy mondja... mintha a lélegzet is megfagyna a nézőkben... s bennük is, ott, a színfalak mögött „appredente pietà, Donne e Donzelle"! Megáll egy percre, emelkedik itt az út, kifújja magát. Igen... a nézők nem tapsoltak, ahogy illenék ilyen vidám játék után... Amikor elhalt egészen az utolsó sor leheletesen visszahömpölygő, távoli ekhója, ahogy inkább suttogják, mint énekelik a kárhozottak - nem tapsoltak. „Bosszút álltam Rinuccinin." Mintha a Miserere hangjával hullt volna le a függöny! Azt akartátok, hogy sikamlós s parázna legyen a játék, beleillő a szétbomló nagy udvari epithalámiumba? Nem, erre nem vállalkoztam... Mert nektek itt a „donne", a férjesasszonyok s a szűzi fénnyel ragyogó „donzellá"-k egyformán cédák... körültáncoljuk őket a paráznaság ördögével. Nem kaptátok meg tőlem. Ez a Ballo olyan átható, olyan tiszta, mint egy oratórium!

Amikor belép szobájába, szeme a homokórán, melynek úgy megszokta az éjórákat jelző rovátkáit. Reggel nincs próbája. A legközelebbi nagy esemény Marco da Gagliano zenedarabja: Ifigenia Feláldozása - Striggio textusára. Nem kel hajnalban, déltájt bemegy a Reggiába, meghallgatja, mit beszélnek a Ballo előadásáról, este majd megnézi Marco darabját, a zenészek szobájából vagy a páholyból, ha a fenség úgy akarja. Marco vezeti a zenekart, s ez a nehézkes paraszti sarj félelmesen jó zenész... Mi jön még? Igen... csak még egy hatalmas díszünnep a Corte Vecchia díszudvarán. Úgy mondják, tizenhatezer nézőnek szánták... A szöveg Striggióé... a zenét Francesco trónörökös maga kegyeskedett készíteni.

Ujján sorolja: Dafne, Arianna, Ballo, Idropica, Ifigenia, Torneo! Hirtelen a latin tanmese jut eszébe „rana rupta et bos" A kis béka... nagyravágyásból ökörré akart vedleni. Egy csepp a világon Mantua, s hercege ekkora légvárakat épít... Feljegyeztek-e már annalesekben ilyen esztelenséget, hogy néhány hétre összezsúfolva darabot darab után hajszoljanak, nem törődve zenésszel, énekessel, szerzővel... „fekete gonddal", hajszolt próbák után? A herceg... ez a széteső, de démoni akarat már önmaga előtt mint a Birodalom szent császára tündököl! Striggio vallott neki: a minap odavetette a herceg „Azt szeretném, ha Pietro Paolo Rubens festené meg a megkoronáztatásomat..." Minden hang őt dicsőítse... minden nő őt imádja... Mint aki elbűvöli a világ hatalmasságait, mindenkit elvarázsol, mindenki szemébe port hint: egyetlen... csodálatos, Chiaro Vincenzo!

A nehezéknek használt halálfő alatt kéziratcsomó. Scipione Agnelli versei. Ez az előkelő udvari költő már hozott hozzá darabtextust. *Tengeri Favolá*-nak keresztelte el művét, s kérte, ezt válassza témául a legközelebbi dramma per musicához. Megmondta Scipionénak: míg nem zajlanak le mind az ünnepi játékok, el nem csendesedik Mantua, nem tud időt szakítani arra, hogy foglalkozzék a darabbal. S Scipione Agnelli megtetézte: „még ezt olvassa el, maestro". A gyertya úgy veti fényét a koponyára, hogy a papírra ráhull a valaha élt árnyalak. Szinte megretten emberi mivoltától, közelebb húzza a világosságot, találomra felvesz egy kéziratlapot. Madrigál? Úgy mondják - mióta a monódia, az egyetlen csodálatos énekhang erejével mindazt kiformálta, amire sóvárgott két évtizeden át a Camerata -, alkonyodik a polifóniának...

maguknak a madrigáloknak is, melyekben három-négy-öt-hat szólam váltakozva ölelkezik... A hangszer csak dadogva kísér, a hang egymásba fúl... Hol van ez a Lamento tisztaságától, az *Apprendete pietà* erejétől? Ki könnyezik ma már a madrigálokon? Lapoz...

„Én édes Bálványom... ha szemem tüze... ha elfúló szavam, akadó sóhajom nem ad a lelkemben perzselő lángnak hitet: higgy e levélnek... igen, ennek a levélnek, melynek tintabetűin át szívem vére pereg... Lám, itt ellesheted legbelsőbb énem gondolatát, s mint égi körben, megpillanthatod szépséged örök tükrén át perzselő tüzem... Szerelem láthatatlan erejével ragadja el egész valód a képzeletem: már nem vagyok más, mint szépséged prédája s kezedben alázatos trófea. Hozzád fordulok... ó, csodálatos szőke hajtenger... ti vertaranyból egybefont drága fürtök. Ó... hogyan is próbálnék szabadulni: örökre bilincsekbe vertek! Így lettél láncom... Hová lett szabadságom? Mint csodálatos gyémántot, őrzöm szőkeségedet... az aranybaj sugaram s felvillanó szikrafényem... Édes... édes vad szőke rengeteg, Ámor labirintja, melyben csak tévelyeg, s nem menekülhet ki soha már szegény, szerelmes szívem... Szegény szívem, mely mellett örök árnyékként ott jár a szenvedés...”

Caterinuccia áll mellette. Ha megrázta fejét... ilyen vertarany sugár borította. Hányszor látta, amikor a kertben napsütésben szárította frissen mosott, kibontott haját... S amikor hátrahajtotta fejét, s mély lélegzetet vett, s amikor a kisfiúkkal kergetődzve kibomlott haja szalagjából, s hármas aranypatakja végighullt derekán?

Miért könnyes a szem a Lamento után? Miért nem tapsoltak az Ingrate utolsó soránál?... A harmónia most szabadult-e ki igazán a bilincsből, melybe századokkal ezelőtt beleverte a kontrapunkt kegyetlen szabálya? Miért nem lüktethet éppúgy - az egyetlen emberi hang erejével az érzés a madrigálban, mint ahogy megtalálja útját a dramma per musica játékaiban? Miért nem írhat a szegény kis Caterina egyre bővülő, egyre teljesedő hangjának emlékére újfajta madrigált? Miért nem állhatna meg egymás mellett a kettő?

Mintha Caterinával beszélne. „...Látod-e, herceged, aki nekem szavát adta, hogy míg nálam vagy, tiszteli szüzességed - mégis kinyújtotta utánad szatírkezét... s te nem jöttél hozzám... szégyellted talán magad... s herceged valóban kegyes volt, mert saját magasztos kezével írta epitáfiumodat... a síremlékre, mely majd megépül a Carminében, ha Chieppiónak lesz pénze márványra és kőfaragókra! S látod-e, Caterina, most én próbálok emléket állítani neked ebben a csendes szobában... lesz-e „aere perennius?” maradandóbb, mint a kő a Carminében? Hat részre oszlik majd... Hallod-e ott, ahol vagy, Caterina? Ahogy énekelted Dafnét, amikor már benned bujkált a halálos kór... Hallom-e hangod, Caterina, vagy a magamét... azt a régi tenort, ahogy énekeltem a milánói nagyúr előtt? A régi hangom, melynek ma már csak leheletes, rekedt emléke maradt, ha Rasi vagy Florinda előtt próbálom megmutatni: hogy is képzelem... Scipione Agnelli fukar volt, látod! Csak az én csengésemet írta le, s adós maradt a válaszoddal... De látod, jobb is: ehhez nem kell idegen ritmus, idegen poétika, fiam! A hangod, Caterina? Hiszen minden sarokból... minden árnyvillanásból a te hangod tör elő. Ki ne hallaná a hangodat, Caterinuccia?”

Ahogy ül, mozdulatlanul, órákon át... fogan, formát ölt, szövegét keresi a *Sestina*.

25.

Millini bíboros, a Németországba utazó pápai legátus kísérte el a herceget, amikor elhamvadt Kanizsa várának már utolsó gyantás fabástyája is.

- Sajnos, fenség, Kanizsa erősebb, mint valaha. Ezért küld a szentatya az Impériumba. Ne torzsalkodjanak a hiten a fejedelmek: segítsenek kiűzni a törököt!

- Ha más lenne a császár...

A kardinális, mint mindenki a Szent Kollégiumban, ismeri Vincenzo Gonzaga szíve vágyát. De nem titok előtte, hogy Pius szentatya azt kérdezte - kissé ingerülten - a francia király udvarából jött Gonzaga de Nevers-től: van-e hát Vincenzo úrnak százezer katonája, hogy jóvátegye, amit az egész kereszténység elmulasztott? Ha van: szívesen koronáz, akár Rómában is imperátort! Igen... tette hozzá a szigorú pápa: könnyebb két tucat komédiással szemérmetlenkedni, mint szakállánál fogva kirángatni a sírból Mohamedet!

- Fenség... nekünk tisztünknél fogva *tiltott* könyveket is szabad olvasnunk. Most nem az egyházfejedelem beszél fenséged előtt... Börtönben ül bizonyos Campanella mester, aki tömlöcében is ír. Az ő országában, melyben meglelhető minden erény, a hatalmasok sem ismerik a nagyravágyást. Bocsásson meg kemény szavamért, fenség. De Mantua maradjon meg a mi édes Itáliánk rózsakertje, a múzsák felszentelt hajléka. Magunk közt beszélve, hogyan tudná megfizetni fenséged a közeledő császárválasztáskor a szomjas elektorokat... még gondolatban sem szabad feltételeznem ilyenféle simoniát... Fenség, bizonyosan háború lenne belőle: Habsburgok, mind a két oldalon... Bécs és Madrid egy ponton megütköznék Párizzsal... Félek, hogy ez a pont épp - Mantua lenne.

Meghajolt a herceg előtt, jelezve: nem mint bíboros, hanem mint diplomata beszél. S Vincenzo rátekintett erre a senki fiára, erre a névtelen klerikusra, akinek mégis a széles bíborkalap ad hatalmat arra, hogy vele így beszéljen! Kit küldjön Rómába a szentatyához? Rubenset? Ferdinándot? Elsőszülöttjét? A legátus csendesen búcsúzik. Tisztét teljesítette: érzi, többé nem kap meghívást a Reggiába!

Egy hét múlva kigördül az utolsó fejedelmi személyiség hintája is: a bástyáról e héten tizedszer adnak toronyzenét. A Fedeli egész társulatával hajnalban indult Ferrara felé. Ki tudta-e fizetni őket, legalább félig-meddig, az udvari pénztár? Olyan halottcsendes lett egyszerre minden a Reggiában. A pénteki zeneestét azért megtartják - de ezen csak a mellőzött udvari énekesek fognak fellépni, nem lesz közöttük egyetlen híres művész, egyetlen castrato sem...

A vendégszárnyra a prefektus szolgahadat dirigált: seprűkkel, rongyokkal takarítanak a távozók után, nagy vedrekben cipelnek vizet... annyira felgyűlt az ünnepségek alatt a piszok. Elküldték ma reggel a felfogadott szakácsnőket, kuktákat, lakájokat, szélnek eresztik a kancelláriába behívott alkalmi diákokat is. Ahogy lenéz a herceg az ablakából, látja, amint sötét csoportban sereglenek a kancellária ajtaja előtt. Ezt a képet ismeri... várnak, míg Chieppio kegyesen ad valami előleget.

Chieppio ezalatt bent áll a főbb udvari számadókkal. Verejtékezve adják össze a végtelen számoszlopokat. A mester elől nem tűnhet el egyetlen múló pillanat terhe sem: hercege helyett neki kell számba venni az ökröket, szénát, szabad parasztok szekérdíját, zenét, takarmányt, fuvart, fejedelmi személyiségek által megejtett hajadonok vigaszdukátját. Az álló polcon hatalmas, bőrbe kötött könyv terpeszkedik: ez a *Mastro Generale*, a misztikus főkönyv, mely

Luca Pacioli mester találmányaként „kettősen” jelzi, mi esett a Reggia terhére s mi az, amit ebből már letörlesztett.

A nagykönyv elején tintával írt fohászkodás. A könyvelő, aki Génuában, a Banco di San Giorgiónál megszokta, hogy György a számvetők égi patrónusa - most is hozzá könyörög: adjon erőt arra, hogy a következő lapokon mindig csak az igazságot, a tiszta igazságot örökítse meg számadásaiban.

Tiszta igazságot? Chieppio borúsan néz a tájba, mely június ellenére mintha újból lápszagú párába öltözött volna. A diákok készen lettek az összeadással, de a két oldal nem egyezik, már órája keresik véreres szemmel a hibát. Végül sikerült kiemelniük a téves tételt. Most már sebesen megy a munka. Egy óra kell csak (már behallik a pénzért ólálkodók izgatott, türelmetlen panasza, kiáltozása), s készen a „mérleg”. Az ünnepi játékok *kétmillió* scudónál többe kerültek a hercegi kincstárnak!

Madama Europa elhízott vörös nő lett, s Madama Sabina, úgy látszik, épp a változás korába került. Rasi itt van még, de köztudomású, hogy a „péntekeken” csak félhanggal énekel. Mintha az utolsó vendég elvitte volna a Reggia ragyogását, minden poros, unalmas: valódi kisvárosi nyugalom. A herceg titkáráért üzen.

- Alessandro: *Finis Mantuae*! Ki fog énekelni nekünk pénteken?

- Fenség... mi lenne, ha csak hangszeres zenét adnánk, csak a zenekar... Annyi darab gyűlt fel...

- Nevetséges, Striggio. Épp Mantua legyen énekesek nélkül? Bevalljuk szégyenünket, hogy minden ékességünket - kölcsönkértük? A castratók szemtelenek és drágák: nekem kell kétszeresen megfizetnem, amit elrabolt tőlük az „áldott késecske”... Valódi énekesnő kell. A Caccini lányokat nem szeretem. Francesca mindig a saját kompozícióit szeretné hallani s előadni, Settimia bolondos és szeszélyes, mint az apjuk... Különben is, ki hallotta, hogy nőszemély versenyre akarjon kelni - Monteverdivel? Az egyetlen, nő, aki méltóan képviselné a Reggiát... messze van!

- Fenséged csak nem Adriana Basilére gondol?

- Montalto, aki hallotta, úgy mondta - földre szállt angyal hangja s benne hét eleven ördög rejtőzködik. A szépsége előtt még azok a felfuvalkodott spanyolok is fejet hajtanak. De ki ez a Basile...?

- Úgy mondják, apja nemesember volt...

- Nápolyban? Mit jelent ez, ahol utcát lehetne rekeszteni az őrgrófokkal? Akár nemes, akár nem... ha elhívnánk Mantuába?

- Eljönne onnan? Az alkirályi udvarból, ahol énekel?

A herceg arca félelmesen változott. Ingerült lett: lám, saját titkára sem érti, hogy kimondott gondolata - parancs!

- Sic volo, sic jubeo. Adriana Basile énekesnő jelenjék meg udvaromnál. A többi az ön dolga!

- Fenség parancsol... de Nápoly messze. Ha szabad tanácsolnom... írjon fenség saját kezével az alkirálynak. Az, úgy mondják, hiú ember. Meg sem közelíti a nevezetes Acuñát, elődjét, akiről legendák keringenek... Ugyanakkor talán római rezidensünk valamilyen ürügy alatt leutazhatnék Nápolyba, s saját maga beszélhetne a dámával... Bocsásson meg fenség ezekért a tanácsokért, de nálamnál is jobban tudja... ha fenséged sem segít, nem lesz foganatja a mi szavunknak...

Egy óra múlva a kancelláriában diákok s a spanyol fordító körmölik a cirádás leveleket. A széken lovagló ülésben terpeszkedik a fenség, maga diktálja *mind a kilenc levelet*. Egyszerre felkapja fejét:

- Miért nincs itt a maestro, amikor ilyen fontos ügyben kell döntenem?

Lám, mint mindig, most is váratlanul hívatja hát ura: kopottas fekete zenészruhában, nehéz cipővel jön be, nincs nyakán csipkefodor, csak lágy, szélesen kihajtott inggallér. Arcán rajtaül az elmúlt hetek fáradtsága: sovány, kiaszott az arca, csak szeme ragyog.

- Mit hallott, maestro, Basiléről?

Mintha egekből hullana le. Szeme fürkészi Vincenzo arcát. Milyen vitában kell döntenie, miben kell tanácsként Monteverdi szava?

- Úgy mondják, akik Nápolyban hallották, gyönyörű... inkább mély szoprán, megközelíti a mezzót. A Castrato énekelt három éve vele. Ő mondta, egész Nápoly bolondult Adriana Basiléért.

- Nem hitt nekem, Striggio, ugye, amikor mondtam, egész Itália irigyli érte? Ha a maestro is ezt hallotta... akkor abban igazán megbízhatnak valamennyien. Értik... nem értik? Nem lehet a Reggia híres énekesnő nélkül. Ha szegény kis Romanina élne...

Egy pillanatra mindenki felállt, keresztet vetettek friss emlékére.

A herceg már ott állt a diákok asztalánál. Maga nézte át a „purumot". Már csak a kézjegy s a titkos kisebb pecsét hiányzott, hogy vágtasson is a levelekkel a lovaslegény. Átmennek Chieppio szobájába, itt történik az aláírás s pecsételés végső aktusa. A sarokban egy clavicembalo, fedelét belepte a porréteg, de a kottatartón egy sárgás papírlap. A herceg szeme rászalad.

- Claudio, mi ez a kotta?

Kisimítja, kissé messzelátó szeme átfutja a lapot. Két oldal... egy madrigál... Ki felejtette itt a kancellárián?

- Nem ismertem, fenség... A nagy *Arcadelt* mester kézírása... s a szöveg... Michelangelo verse...

Elérti a herceg kérését. Leül, kinyitja a cembalo fedelét. Valaha ragyogó tenorja ma még szépen redőzik a kisszobában. „Deh dimmi Amor se l'alma di costei..." Striggio könnyes szemmel áll, még apja énekelte... Amikor elhallgat, három férfi áll a reájuk szakadt csendben. Ilyen pillanatokért nem lehet elhagyni Mantuát.

Adriana férje, Muzio Baroni lézengő nápolyi kisnemes egyszerre fontos személyiséggé nőtt a Castel Nuovo alkirályi világában. Mióta megérkezett a Gonzagák meghívása, pártok formálódtak Adriana „kiadatásának" proja és contrája körül. A Caraffák valamilyen homályos ősi jogon hűbéruraságot emlegettek, s az idős, beteges alkirályt arra akarták rávenni, hogy ne engedje el a Basilét. De maga a csodálatos művésznő az Erény szerepét játszotta meg: a mantuai követnek sorban felsorolta, mily ingoványos talajra léptek azok a művésznők, akik békés templomi kórusukat felcserélték a Reggia ingatag erkölcsű színpadával...

Mindez, persze, csak játék volt s némi diplomáciai csetepaté. Viszont mindenki belekeveredett: az alkirályi pár, spanyol és olasz főurak, végül a Szent Hivatal sem maradhatott távol: egy dominikánus atya ki is szállt a Baroni-Basile házaspár Vomeron levő otthonába.

A mantuai követ úgy érezte: rajta van a felelősség legsúlyosabb mázsája - hiszen Vincenzo hercegnek nyilván most ez az egyetlen gondja, mióta Mantua kezdi kiheverni a három hónapos vendéglátást. Cselszövények, alkudozások, fenyegetések: Gonzaga követe már azzal érvelt, hogy ura nevetségessé válik egész Itália színe előtt, ha nem sikerült megkapnia udvara számára Adrianát.

Ebben a rejtett politikai tövisekkel tűzdelt pásztorjátékban hirtelen maga a művésznő ragadta magához a főszerepet. Merész téttel egyenesen Mantua hercegasszonyához fordult - mint az itáliai fejedelemnők *legerényesebbikéhez*. Alázattal lába elé borult, arra kérte: ne engedje, hogy a fenség múló szeszélye kiragadja békés Nápolyából, egészsége törékeny, s urának is itt van dolga (időnként kapott valami megbízást a Caraffáktól), s neki nincs más kincse, mint az Arété (igen, ilyen tudákos görög szóval írta az „Erény"-t, mintha a homályos krétai királyság hajótöréséből megmaradt kincsszó lenne...), ettől pedig még egy alázatos művészt sem lehet megfosztani.

Eleonora mosolygott: mint kegyes párka, most ő tartja kezében a sors játékát. Legyezőként hajtogatta össze s terítette szét Adriana levelét. Megvillantotta Vincenzo előtt, aki mohó kézzel akart utána kapni, de a hercegasszony nevetve hajtogatta újból össze, míg udvarhölgyei kíváncsian figyelték arcának fölényes játékát. Így lett este: Vincenzo érezte, felesége vette kezébe a „Basile-ügyet...", könyörögve nézett rá, s magára hagyta az asszonyt, hogy engedje: érvényesüljön kedves szelleme. Eleonora írópolcához ment, felkattantotta titkos zárát. A toll sebesen pergett gyöngybetűivel. Fejedelmi méltósága, persze, nem engedte, hogy közvetlenül válaszoljon ily alárendelt származású személynek - így levelét a nápolyi alkirálynőhöz intézte.

„...az a szép hangú ifjú hölgy végül is szavát adta, hogy Házam és személyem szolgálatába áll... ezért az a kívánságom, hogy minél hamarább ideérkezzék, s arra kérem Kegyelmességedet, ha lehet - ne gördítsen ez elé akadályt, sőt kegyesen elősegíteni szíves legyen..."

Befejezi, késő este. Érzi, nincs a szobában egyedül. Vincenzo áll a tapétaajtó nyílásában. Mosolyogva néz feleségére. Az asszony visszanéz rá, ledobja az asztalra a papírlapot. Átöleli Leonorát. Arca elárulja, hogy ebben a pillanatban ez a korán testesedő, nagy, szőke örök-gyermek kimondhatatlanul boldog, hálás az asszonynak.

A búcsúhangversenyen az udvari költő így bocsátotta útjára Adrianát: „Mantua bosszút állt Nápolyon, mert városunk másfélezer éve elragadta nagy szülöttét, Vergiliust, s nem adta vissza holttestét sem... Lám, most Parthenopé zokogva látja távozni a múzsák másik kiválasztottját, a királyok véréből eredő csodálatos Adrianát, akit Mantua keze visszaragad..."

Május végén indult Mantuába. Úgy kelt útnak, ahogy szoktak a déliek, ha északi tájakra vándorolnak: férj, gyermek, fivér, sógor, házikáplán, orvos, két asszonyrokon, cselédek: mindez a sok nép ott áll a Caraffa-palota oldalszárnyánál, szedett-vedett poggyászok tömege, zűrzavar, mindenki egyszerre beszél, kiabál, veszekszik, sír, hadonászik: a málháskocsik szűkek, a hintó kényelmetlen, a lovak gyengék... egyszerre ifjú klerikusok csapata tűnik fel a bolthajtásban, egyikük vezényel... mindenki áhítatba mélyed, édes, nápolyi nap süt le a palotára, mire elhallgat a búcsúzó-korál, már mindenki vidám, vagy szemét törölgeti... kiáltoznak: Adriana... Adriana... a Lamentót. Az asszony ül már a kocsiban, de nem engedik indulni a kocsist. Könnyeit törülgeti, kinéz a kocsiablakon, s énekelni kezd... A kocsis sírva támaszkodik ostorára, a piros reverendás klerikusok körbeállják a hintót... megjelenik egy híres castrato: félkomolyan, féltréfásan még egy istenhozzádot énekel.

Pattan az ostor, s a krétai királyok ivadéka, Adriana Basile a nápolyi had élén kigördül Parthenopéból.

Rómában tartanak először pihenőt. Itt már a Gonzagák palotája várja a nápolyiakat. Ez a kis princ-bíboros rezidenciája. S Ferdinando, amikor először kerül szembe a kézcsókra járuló Adrianával - tudja, hogy menthetetlenül, halálosan szerelmes lesz bele. Így, mint aki ünnepelt bálvánnyá változtatja szerelmét - köréje rakja az Ellenreformáció Rómájának minden kora barokk varázsát. Hatalmas estélyeket rendez tiszteletére, melyekben a legjobb vatikáni castratók váltják egymást. Adriana ott ül a bíborosok és hercegek között, míg a palota gazdája ünnepélyesen fel nem kéri: gyönyörködtesse mindannyiukat saját énekével. Egy hét Rómában, a kiskardinális egyre szerelmesebb s beszámolói napról napra jobban felfűtik a Reggia kíváncsiságát: egész Mantua lesi már, milyen is ez a csodálatos nápolyi?

Firenzében már más, komolyabb próba várja. Először Giulio Caccini háza fogadja Adrianát, innen vonulnak majd át a Camerata, székházába - újból a Bardi-palotába, melynek ura, Vernio grófja kíváncsisággal várja Mantua új csillagát. Eljön Peri és Rinuccini, odahaza van mind a négy Caccini lány - mind zenész, énekes, tudós és komponista. Giulio mester utolérhetetlen grációval jár vendégei között, átnézi Adriana programját, nehogy sikamlósság keveredjék bele.

Ez az este nehezebb, mint az Örök Városban. E pillanatban talán a világ legszigorúbb zenei ítélőszéke: a Camerata élő hatalmasságai előtt kell tanúságot tenni művészetéről. Addig várnak, tereferélnek, míg meg nem érkezik Marco da Gagliano mester is. A továbbiakat már a mantuai herceg titkára örökítette meg:

„…A favola in musica szövegét, amit a művésznő énekelt, Rinuccini úr költötte, akit a fenség korábban Mantuába hívatott. Az áriák művésze Claudio Monteverdi úr, őfensége zenekarának karnagya: mindezek oly nagyszerű művek, hogy ezzel sikerült - úgy mondhatnánk teljesen - visszaállítani az antik zene tekintélyét - a művésznő oly nagy sikerrel tette ezt, hogy a nézők nagy része könnyekre fakadt...”

Caccini, a házigazda tréfásan tiltakozik:

- Messer Marco, nem elég, hogy Peri úr is hálától dadogva fejezi ki a köszönetét Francesco hercegnek a nagyszerű mantuai ünnepségekért... most kegyelmed is beáll a mantuaiak szekértologatói közé? Felejtsük talán el, hogy az igazi favola... az igazi arietta... a dramma per musica innen... a mi házunkból, a Corsi... a Bardi-palotából indult el? Talán semmi sem volt: boldogult Vincenzo Galilei Párbeszédei... Orazio Vecchi Amfiparnassója... a Dafne... a mi Euridikénk... az öné és az enyém? Ámulattal hulljunk a lombardok lába elé... csak azért, mert ott van az ő egyetlen Monteverdijük?

A nápolyi zenemester koppant a cembalón. Bodros gallérú spanyol díszében ül, valójában egy személyben Adriana udvartartásának feje s a szépasszony orvosa is. A Caccini-ház műértői egymásra néznek. Folytatódik a próba.

„Cruda Amarilli” csendül fel - Monteverdi madrigáljainak híres-nevezetes Ötödik Könyvéből.

- A nápolyiak Monteverdit küldik a tűzbe - vele akarják megnyerni Firenzében a mantuai csatát!

A herceg maga rendezte az érkezés színjátékát. A művésznő amúgy is Leonora udvartartásának tagja, a hercegasszony hívta el Nápolyból, illő, hogy a fenség ezen a napon távoli vadászaton szórakozzék...

Mióta eltávoztak a vendégek Mantuából, az álmos kisvárost emésztette az unalom. Már megszokták a nagy felvonulásokat, színes próbajátékokat, toronyzenét, idegenek vonulását. Megunták, hogy azóta mindenki csak adósleveleket lobogtat, melyeket fél-, sőt negyedáron vesztegetnek, a Reggia hitelével együtt, mindenki sír, panaszkodik, az adószedők szom-

jasabbak az éhes szúnyogoknál: egyre több birtok, bolt, ház kerül zár alá, s csattognak a piacon a hercegi árverezők kalapácsai: senki többet? az elkobzott, elkótyavetyélt jószágokért!

De Adriana bevonulása némi kárpótlásnak ígérkezett. Bár nem illette meg toronyzene - egy szakasz vértes lovagolt a hintók körül, már csak azért is, hogy ne lássa Mantua népe - milyen kopottasak e délvidéki járművek. A palota vendégszárnyán kaptak, persze, lakást. Délután megjelent a szertartásmester, hogy a művésznőt a fenséges asszonyhoz kalauzolja. Adriana egyenesen spanyol infánsnőnek öltözött. Fekete pompáját feltornyozott hajkoronájának ragyogása tette ékesebbé, fürtjei között itt-ott drágakő... kis gyémánt csillant, malomkerék-nagy flandriai fekete csipkegallér egészítette ki az udvari pompát: így kell öltözködnie Madridban a dámának, akit a katolikus király hitvese fogad.

Amikor e válogatott udvarhölgyekből álló koszorú elé ért, egyet bókolt, majd spanyolos eksztázissal földig hajolt a hercegasszony előtt: saját szerzeményű dalát hozta ajándékba díszes tokban, ezt nyújtotta át, amikor befejeződött a kézcsók szertartása.

„La giovane che canta” - a fiatal nő, aki énekel - így írt róla Eleonora az alkirály feleségének, s most ez a személytelen, furcsa fejedelmi játékszer egyszerre udvari dámává változik: *igényli* hölgy minőségében is a figyelmet, s mozdulata, páváskodó billentése, legyezőjátéka mutatja, hogy gőgösebb az etikettre, mint a kényelmesebb, könnyedebb lombardok. Kissé erőltetett „toszkánt” beszél, hogy kerülje a nápolyi dialektust, persze a hercegnő finom firenzei füle azonnal meghallja a „hamisat”.

- Kedves leányom, ha nem nagyon fáradt, szeretnénk, ha este gyönyörködtetne szép énekével bennünket, hozza magával kottáit is... megkértem a kedves maestrót... így nevezzük Monteverdi mestert, hogy ő legyen, aki kíséri a cembalónál. Most kegyelemben elbocsátom, pihenjen, érezze jól magát. Bizonyos vagyok abban, hogy éneke is oly ragyogó lesz, mint ahogy örül önnek tekintetünk...

Este a Paradiso lakosztályában fogadta „vendégeit” Leonora: e szárny mindenütt még a nagy Gonzaga-ősanya, Isabella d’Este emlékét hordta: ez adta bútorokban, fali kárpitban, freskóban s táblaképben a Gólyák s az Elemek szobájának utolérhetetlen gráciáját. Kamarás vezette be szertartásosan Adrianát. Négy szék a nápolyiaknak: férjnek, öcsnek, papnak, orvosnak. Adriana, persze, átöltözött: most nem a spanyolos pompával, de fiatalságának varázsával szeretett volna tündökölni. Velencei kék brokát simult a fehér selyem alsóköntösre, aranygombok a mellen s az ujjakon, a köntös nem túl hosszú, s így kivillan - ahogy egy palotahölgy legyezője mögül menten odasúgja Leonorának - a „bíborszín saru” - játékos fejedelmi hivalkodás talán a „krétai királylány” legendaköréből.

Egymás után foglalnak helyet a vendégek - ez a szűk eleonorai kör - s utána minden kamarási szertartás nélkül belép a magas, kissé hajlott, ezüstös hajú, fekete ruhás férfi, aki udvari bókkal köszön a hercegasszonynak, kíséretnek, majd Adriana felé fordul, hogy őt is köszöntse. Míg a két szempár találkozik egymással, Adriana elkezdi színjátékát: mint ahogy spanyol infánsok előtt ereszkednek madridi dámák fél térdre, úgy borul le a maestro előtt. A palotahölgyek, akik úgy élnek együtt Monteverdivel, mint az udvartartás bármely más alakjával, s akik alapjában véve nem is tisztelik túlságosan a mindig komoly, kevés szavú karmestert - alig hisznek a szemüknek, amikor látják, hogy a fejedelmektől, kardinálisoktól körülrajongott Adriana leborul, s csókkal akarja illetni Monteverdi kezét.

Claudio riadtan néz körül: nincs senki más, akinek ez a tisztesség kijárna (a kis bíborost atyja a hallott hírek után fontos diplomáciai misszióval bízta meg Rómában), s zavartan hajlik le, hogy felemelje, s látja, amint Adriana színt váltó szeme mintha könnyben fürödnek, s elhaló hangon leheli:

- Maestro, ön a legnagyobb a világ muzsikusai között!

Ügyetlenül emeli fel az ifjú dámát, s közben akaratlanul is beszívja azt az illatot, melyet tengerentúli húsos virágokból préselnek a spanyol gyarmatokon. Egy villanásnyira belenéz az asszony szemébe: nem csúfolódik, *most* nem hazudik... Aki ebben a pillanatban Adriana hangját hallja a szobában - érzi az áhítat őszinteségét, a találkozás különös varázsát.

S mintha Claudio arca is változnék: már nem tükröződik rajta a riadt csodálkozás, mosolyogva nyújtja kesztyűs kezét Adriana felé, s mintha gáláns művészi produkció kettőse lenne, úgy vezeti a kis emelvényhez.

- Szabad-e most s itt a Lamentót?

A vendégfélkör hullámzani kezd: az idegen versenyre merészel kelni Florindával? Megbontja a privilégiumot, melyet Virginia Andreini úgy viselt, mint Itália-szerte ragyogó gyémántot? Itt, a Reggiában dobja oda Florindának a kesztyűt? Kevés férfi van a kisteremben: asszonyok ítélőszéke előtt bomlik ki a nagy jelenet: Adriana... vagy Florinda? Eleonora bólint, nincs szükség kottára.

Halkan kezdi. Jóval halkabban, mint az Andreini. Szeme felméri a teret: a kisterem jobbról-balról nyitott ajtajú kabinetekbe bővül, mégsem „színpad", inkább kamaraterem, melyben a hang minden árnyalata, fioritúrája, szépsége maradéktalanul érvényesül.

Úgy énekel, ahogy mozog, él, ahogy beszél. Távoli, spanyolos énekkultúra nyomait hordja, a spanyol udvari színházak pompázó stílusú hagyományait. Adriana most Firenzében azt is megtanulta, hogy a „szövegejtés" tisztasága mindenekfelett fontos Mantuában. Tisztán, világosan, tagoltan intonál... szünetei oly drámaiak, hogy a szobában mindenkiben megáll a lélegzet... Talán ezek a pauzák a legszebbek... míg fut az ujj a billentyűn s felkészül a következő szárnyalásra. S az arc tragikus mélységeibe öltözik: krétai királylány mondja el a krétai királylány panaszát. Amikor az utolsó két sor: *„In cosi gran martire lasciatemi morire"* - is elvillan: a legyezők összecsukódnak - Adriana körbenéz, taps helyett minden szemben felfedezi a könnyeket.

Három madrigált hozott magával. Ezeket már egy hangra - a legszebb „vocé"-ra hangszerelte át nápolyi zenemestere. A mester mosolyogva követi kompozícióit, ebben az önkényes szopránformában... hisz csupa új, ahogy ezen a szólamon hangzik fel a „Cantai un giorno", a „Sfogava con le Stelle", s utolsónak - az „Ecco mormorar l'onde". Talán a három legszebb madrigál Claudio gyöngyszemei között.

Az utolsó akkord elúszik a levegőben, s elhal a dallá formált, monódiává érett madrigál: Adriana mintha csak a billentyűt nézné, ráhajlik a cembalóra, s könnyben úszó szemmel csókolja meg Claudio kezét.

Ez az asszonyi alázat különös, művészi eksztázisa: az „udvariak" mindnyájan jól ismerik Adriana spanyolos gőgjét, hírek keringenek az alkirályi udvar merev szertartásrendjéről, mely kis Escorialt akar varázsolni Nápolyi Johanna egykori Castel Nuovójából. S most mintha névtelen növendék lenne, a kis Romanina utóda, alázatot alázatra halmoz a mester iránt, mintha elfeledné magának a hercegasszonynak jelenlétét is...

Ebben a pillanatban megzendül a toronyban a harsonások trombitaszava: megjött vadászatról a fenség, kitárul a lovas csapat előtt a nagykapu, s egy pillanat múlva behallatszik a megtorpanó paripák nyerítése, csaholó kopók zaja. A fenség, lám, hamarább fejezte be a madernói vadászatot... egyszerre izgalom hullámzik át a hölgyseregen - néhány perc várakozás, a fejedelemasszony beszélget Adrianával, halkan, legyezője mögött, amikor Eleonora egy mozdulattal odahívja Claudiót, s kérdőn néz felé, mi a véleménye?

- Madonna Adriana: eddig Itália leghíresebb énekesnőjének Montalto bíboros felfedezettjét, a felejthetetlen emlékű Ippolitát tartották. Kegyelmed bátran felvehette volna a versenyt vele. Gyönyörű, tiszta a szövegejtése, tökéletes a hangvétel... az intonáció, nagyon szépek a szünetek. Bevallom, a madrigáloknál néha az volt az érzésem, egyenesen kegyelmednek szereztem: annyi újat adott a szólama... De itt a fenség...

Bőrvértben, combközépig érő sárga csizmában, művésziesen kuszált fürtökkel s szakállal, könnyű tollas barettban lép be a meseherceg: Eleonora, aki ismeri - látja rajta, most túl ruganyosan jár, ifjúnak szeretne látszani, fesztelenül, mint aki nem is tudja, hogy valójában udvari ünnepséget „zavar". Arcán kissé tettetett meglepetés, úgy áll, hogy a fény mögé kerüljön, s a lámpák fénye csak hadd világítsa meg a nápolyi dámát, s Leonora se láthassa, hogyan köszönti Vincenzo régen várt vendégét.

Két nagyszerű komédiás áll szemtől szembe. A beavatottak ismerik a herceg arcát, mozdulatainak hol könnyed, hol uralkodói méltóságtól telített, majdnem szakrális ünnepélyességét, a hangot, amikor mint mecénás, művészek kegyes ura fogadja az udvar új csillagát. Csak Striggio áll a herceggel egy vonalban - meglepetten látja, Vincenzo arca elvörösödik az izgalomtól, tekintete tétován villan Leonorára, a hangja sem oly biztos, mint amikor érzéseit palástolva cseveg. Elcsuklik az asszony szépségétől, észreveszi saját maga zavarát, leemeli barettját, s bókoló mozdulattal vágja ki magát.

Striggio tudja, hogy ma estétől kezdve a Reggia titkos annaleseiben új fejezet kezdődik.

Adriana mindebből nem vehet észre semmit, hacsak ösztöne nem jelzi a veszélyt. Claudio újból elfoglalja helyét a clavicembalónál, s közkívánatra - hogy a fenség is gyönyörködhessék benne - megszólal megint az „Ecco mormorar l'onde", egy strófa a Lamentóból, majd újabb kérésre három nápolyi canzonetta: itt a monteverdi mélységek, műgond, művészi kompozíció helyét túlfűtött szenvedélyek, valami vad koloratúra, majdnem keleties ritmus veszi át. A mester elé kotta kerül, zenész ösztönével improvizál, ellesi Adriana hangjának árnyalásait, maga költ hozzá fioritúrákat, egymásra néznek... egyszer összezavarodnak, nevetve újrakezdik, evickélnek a buktatóból: mintha ez is szeles, csodálatos játék lenne... a herceg önfeledten mosolyog.

Szinte észrevétlenül élénkül a hölgyszínpad: egyenként besompolyognak az udvari méltóságok, a herceg kíséretének most érkezett tagjai, akik épp hogy lemosták az úti port. Striggio s Chiabrera, a költő, aki még visszamaradt az ünnepségekből, s szerette volna Tasso örökét betölteni, s Chieppio és az udvari történész. Most már Vincenzo visszanyerte leereszkedő fejedelmi biztonságát, végzi apró szertartásait, pazarolja boldog-boldogtalanra nem sokat jelentő kegyét. Lehet-e, hogy Striggio látja csak, mint sok-sok kalandjának szemtanúja, hogy a herceg szíve megtárul Adriana felé?

A férfiak fáradtak: az egész napi hajsza, a vad, délutáni vágtatás, melyről most tudják csak, miért kellett, miért rendelte el a látszólagos fejedelmi szeszély - pihenőt parancsol. Az utolsó akkord után néhány percig még tart a „cercle", majd a fenség másnapra férjével együtt ebédre hívja Adrianát. Reggelre várják a bíboros érkezését is; Vincenzo kegyes pillanatában Monteverdit is meghívással tünteti ki. Ez a beavatottak előtt annyit jelent, hogy holnap, a „legszűkebb" körben még egyszer kívánja a fenség végigvizsgáztatni Adrianát.

Délben kibontakozik a párharc apa és fiú: herceg s bíboros között. A fenség még soha nem látta ilyen szenvedélyesnek, ilyen szerelmesnek fiát. Eleonora csak pontosan az ebédhez érkezett: kiújult főfájásával mentette eddig ki magát. Az ebéd előtti kihallgatáson a herceg kegye teljében egy monferratói uradalom gondnokává tette meg Adriana férjét, s Muzio Baronit a Caraffák Nápolyban már megszoktatták, hogy e grácia azt jelenti, hogy minél előbb illik elutaznia új állomáshelyére.

Az ebéd kellemesen zajlik: Adriana jó csevegő, vidám léleknek látszik, ezer téma bomlik ki: épp útját meséli - itt kiélheti magát pompás mimikája, gúnyos nápolyi komédiásvére: lejátssza valósággal a bíborosok gyülekezetét Rómában - eközben a kis eminenciást sem kíméli teljesen... majd rátér a Camerata estjére: egy pillanat alatt megelevenedik Peri, Rinuccini, Marco s az isteni „Giulio Romano", Caccini úr mindenki által ismert figurája... Néhány kérdés: feltárul Nápoly a maga spanyolos boszorkánykonyhájával, kétezer esztendős városi mélységeivel: színházak, főúri gőg, alkirályi udvar, átutazó infánsok s mindaz, amit a végtelen tenger egy nagyvárosnak jelent.

Striggio feláll, jelzi urának, hogy öt órára tűzte ki az Itálián átutazó császári követ fogadását. Vincenzo szeme fiára villan „Eminenciádnak sem lesz kárára, ha megismerheti épp a követ úr előadásából az Impérium mai bonyolult helyzetét. Kívánatos lenne, ha megtisztelné mai kihallgatásunkat... Bármikor sor kerülhet arra, hogy eminenciádat nunciusnak küldi a szentatya..."

Ez udvari nyelven annyit jelent: a kis princ se maradjon Adriana közelében, ha már az apának el kell távoznia.

Amikor kilépnek hárman az ebédlőteremből, Baroni halkan mondja Claudiónak:

- Adrianával együtt szeretnénk meglátogatni kegyelmességedet.

„Eccellenzá"-t mond, ami Mantuában csak udvari miniszternek, főméltóságnak, legalábbis grófnak dukál. Monteverdi kérdően néz a nápolyi nemesúrra:

- Maestro, keveset mondtam. E fejedelmek között is ön a király!

Szótlanul nyitja ki előttük egyszerű kocsija ajtaját. A lovak behunyt szemmel térnek rá a sokszor járt macskaköves útra. A kedves, elnyúló kertes ház előtt maguktól is megállnak: minden úgy van... virágok, platán, egy szívós, kint telelő pálma... ahogy otthagyta Claudia. A kertben, ahogy átmennek a házhoz, érnek a húsos almák. Adriana szakít egyet, beszívja édes és fanyar otthoni illatát. A házaspár tudja, hogy a mester gyászban van, miről lehet s miről nem szólani. A fogadószobából a dolgozóba mennek. Tizia hoz gyümölcsöt, bort, cukrozott édességeket. Bejön Giulio Cesare Monteverdi is, aki itt lakik azóta, hogy a mester megözvegyült. Ketten Baronival kilépnek a teraszra s onnan a kertbe. Amikor ketten maradnak a szobában, Adriana halkan kérdi:

- Itt élt Madama Claudia, míg az Úr kegyelmében magához vette?

Egy asszony szeme mindenütt felfedezi egy asszony emlékét. S akkor megakadt tekintete egy vázlaton: színes krétarajz, szőke lány, zöld szemű. Hanyag vonással alján a mester kézjegye: P. P. R.

- Ő volt a *Romanina*?

Egy pillanatra csendben nézi. Hirtelen megfordul, megragadja Claudio mindkét kezét:

- Maestro, az Úr szerelmére, ön az egyetlen ember, akiben bizalmam van itt. Ha önre nézek, érzem, nem vagyok egyedül, veszélyek és ellenségek között, idegenben. Úgy beszélik... akik ide kerültek a herceg udvarába... mind... mind esendőek lettek. (Tétován villan szeme Rubens krétarajzára. Halottról így beszélni? Ájtatosan, szemét lesütve keresztet vet.) Én azért jöttem ide, mert már nem bírtam a spanyolokat. Nem akartam az alkirály cselédje lenni. Olasz vagyok, énekelni akarok. Kérem, maestro, törődjék velem. Ön a híre szerint jóságos és tisztes életű: megérti, hogy félek itt. Megvallom, félek öntől. Észrevettem, amikor a szeme rezzent... mert a második madrigálban elvétettem az intonációt? Tudom, hogy még sokat kellene tanulnom. De csak öntől! Mert ki előtt léptem eddig fel: alkirály... spanyol infáns... grandok. Rómában bíborosok. Ma volt életem első komoly bemutatkozója. Messer, ön előtt!

Adriana az asztalra pillant. Egy kotta hever. „Ó, chiome d'oro...", szeme önkéntelenül is a Rubens-vázlatot követi. A kép tizenöt év körüli kislányt ábrázol... Adriana tíz esztendővel öregebb. A mester mosolyogva támaszkodik meg az asztalnál:

- Néha én is elmenekülök Mantuából. Haza, az apámhoz, Cremonába. Legyen önnek is egy ilyen Cremonája, Adriana. Ha nem bírja... ha túlságosan lármás az udvar, ha úgy érzi: nagyvadra megy a vadászat. Ha látta volna a Ballo delle Ingratét, némi képe lenne arról, mit jelent Mantuában az erény... Tanács és segítség? Tudtam-e segíteni azon, aki úgy élt itt, mintha a saját leányom lett volna... Kiben bízzék s kitől óvakodjék? Kegyelmed, Adriana többet tud, sokkal többet tud nálam a világ dolgairól, miért engem kérdez? Csak egy tanácsot adhatok: próbáljon a költők oldalára állni: azok a legkevésbé veszedelmesek. Ki a poéta... ? A kis princ, a bíboros is... Chieppio néha, Striggio... Chiabrera. Ha megtalálja bennük a költőt... a poéták nem harapnak s nem marnak, Adriana.

- De hiszen ön az egyetlen költő közöttük! Mióta Tasso meghalt - nincs, akit Itáliában a maestróhoz lehetne hasonlítani!

Elneveti magát, tölt két pohárba, odaadja az egyiket vendégének.

- Nápoly tüzes vért oltott kegyelmedbe, szépséges leányom. Mi itt alázatosabbak vagyunk. Ha engem ily magasra helyez, mit mondhatna azokról, akik nálam annyival méltóbbak voltak a Sacra Musica szolgálatában... Orlandus Lassus, Palestrina mester, Arcadelt, Gesualdo herceg... a tanítóm, Ingegneri... a velencei mesterek... Minden por és hamu, Adriana. Ön bizonyára nem tudja, ki volt Arcadelt... Egy század múlva már senki sem fogja tudni, ki volt Monteverdi, éppúgy, mint ki volt a Romanina, s ki az a herceg, aki neki síremléket állított...

- De most *vagyunk*. Ön nem idős, hogy a halálra kellene gondolnia. Segít nekem s tanít? Mint... őt... a zöldszeműt?

- Ön kész művész, Caterina gyermek volt.

- Szerette?

- Szerettem. Látja... ez az ő emléke... A Sestina.

Adriana esdőn tekint a mesterre:

- Énekelhetem?

Félig játék, félig valóságos érzés. Adriana tovább beszél.

- ...Holnap kezdődik az udvari élet. Reggel kivisznek a nevezetes Palazzo del Te-be, délben az ebéd... délután egy villába kell mennem... ahol egy őrgrófné lakik egy kisfiúval, aki a fenség fia. Striggio úr megmondta, mit kell egész héten át tennem, mikor milyen köntöst kell hordanom, mikor hogyan kell megjelennem. De én önnel akarnék maradni. Énekelni... úgy, ahogy kijön innen az ön asztaláról. Azt, amit ön Sestinának nevez... még nincs is kész. Felszentelném a hangommal... Ha a lányom felnő, elmondom neki: - anyád járt a varázsló Claudiónál, akinek olyan jóságos kék volt a szeme, mint amikor a Capri melletti Kék Barlangba besüt a napfény s a sziklák s szirének szűrik a színeket. Anyád énekelt a varázsló előtt!

Visszajön Baroni s Giulio Cesare az öreg Cattaneóval. Tizia mindent behozott, amit terem az asszonytalan ház.

Nyúlánk, szép arcú kislány néz be: meglátja anyját, nápolyi dialektusban heves szemrehányásra fakad, mert egyedül hagyta... Egy palotaszolga kísérte ide. Egy pillanat alatt megváltozik a kép: visszacsillan Nápoly, heves taglejtések, déli szél.

Baroni kinéz a kertbe, ünnepélyesen a horizont felé mutat:

- Ha ott tenger lenne... s ez a villa a nápolyi öbölben feküdnék: otthona valóban tökéletes paradicsom lenne, maestro!

Mintha valami hatalmas pásztorjáték s udvari vadászat lenne Adriana körül. Amerre megy, egyszerre felszabadítja a férfiakból a rejtett, néha vad szenvedélyeket. Szobájának párkányán, ágya körül, párnája alatt szonetteket, levelet, canzonét, kottákat talál. Chiabrera, Pasquali püspök, Scipione Agnelli... mind beálltak a szerelmes levélírók rendjébe. Ám a legmeglepőbb don Silvio - a Gonzaga fattyú, akinek anyjánál néhány nappal előbb tett illendőségből Adriana látogatást. Félspanyol vérének minden passziójával rohamozta meg Adrianát: a tizenöt éves fiú halálos komolyan könyörgött: a szép Adriana „hallgassa meg". De a legizgalmasabb az apa s fiú mesteri vetélkedése, mely hol tréfás, hol halálosan komoly formát ölt. A kis bíboros csillogó szemmel kíséri Adriana minden lépését, boldog, ha valamelyik dalát műsorára veszi.

A herceg szélesebb síkon folytatja hadműveleteit. Úgy határoz, a milánói spanyol kormányzó, az agg Fuentes fenyegető csapatösszevonásaira válaszul ő maga szemléli meg Monferratóban Casale várát.

Tüntető jellegű „passo militare" - hadiséta. A nép Monferratóban - e Mantuától távol eső tartományban alig ismer mást a Gonzagákból, mint zsoldost s adószedőt. Most csillogó testőrcsapatok, hintók, kürtösök zaja hallatszik, s a helyi podesták panaszát kegyesen meghallgatja a jó herceg. Apró vazallusok élnek itt hegyek közé elszórt udvarházaikban: most eljön a hűbérúr, egyik rozzant kastélytól a másikig látogat, eltörli a százados rozsdát az elfeledett privilégiumokról. Ragyog, majdnem túl marconán hat Vincenzo, övében pisztollyal, mellén vérttel: kopjával támadja a vadkant s megmérkőzik a helyi urakkal. Este a kastélyban, ahol megszállnak éppen - hangverseny következik. Ki képviselhetné méltóbban a csodálatos mantuai Reggiát, mint Adriana, aki legszorosabban hozzánőtt már a mantuai udvartartáshoz.

Délután érnek Piancerretóhoz: magvaszakadt család uradalma, melyet bevont a hercegi fiskus. A „bonorum director" hosszasan meséli az egykori nevezetes család történetét. A herceg szeme rávillan Adrianára, aki amazonkosztümben jelenik meg, csizmásan, könnyű szarvasbőr ujjasban, uszályos szoknyával. Miért ne gyakorolhatna kegyet? Miért csak az egykori, csodálatos Agnesének adott rangot, amikor Silvio megfogant? Egy pillanat elég Vincenzónak, hogy fejedelmi „placet" szülessék.

A kastély elhagyott nagy szobájában fél óra múlva már végbe is megy az ünnepélyes investitúra: Adriana Basile, Muzio Baroni nápolyi nemesúr felesége e naptól kezdve fejedelmi kegyből Piancerreto új bárója s úrnője. Adriana nemhiába élt a Castel Nuovo környékén - ismeri a szertartásokat: fél térdre ereszkedik ura előtt, kézcsókkal köszöni meg a magas gráciát, míg a herceg kardjának lapja egy pillanatig pihen a szépasszony vállköntösén. Mindenki elébe járul szerencsekívánataival - ma este Adriana bárónő - ma este nem énekel. Csak Chieppio úr kedvetlen. A kincstár egy koronauradalmat elvesztett megint!

Mintha a vénség ellen lázadó test végső szenvedélyes öröme lenne, úgy vet lángot Vincenzóban ez a szerelem. Vágtató vadászkompániák élén lovagol, rangrejtve bujkálnak fejedelmi vadaskertek bozótosaiban, a Gonzagák apró, rejtett villái, a casinók nyílnak meg előttük, pásztorjátékok, kerti ünnepek sora követi az udvari fogadásokat. A herceg vad, lombard életvágya mintha elsöpörte volna Adriana minden spanyolos, álszemérmes tartózkodását. De ahogy ráterül a tájra az ősz, s jön a hosszú, édes lombard hervadás: Adriana meglátogatja uradalmát, agarakkal sétál, kópékkal cserkészik, az úrnő kegyeskedik énekelni a vasárnapi kegyúri misén. S közben szaporodnak a nápolyiak: a donációnak híre megy a Vomero

környékén, egymás után tűnik fel ifjú klerikus, unokaöcs, kincskereső: mind familiárisak, mind nápolyi úr, csodára leső.

- Mikor készül el az új favola, maestro?

Mert Adrianának szűk keret a „Specchi" s a „Fiumi" díszfolyosója, a rögtönzött concertók, térünnepségek, kastélyjátékok. Színházi keret kell, ha már ott éktelenkedik a palota oldalában Viani színház-hodálya. De ki írjon új szövegkönyvet? Rinuccini visszament Firenzébe, amúgy is - művét túl sok arannyal fizetteti; Chiabrera édeskés, Tasso halott... Maradna legesélyesebbnek a bíboros. De ő még habozik zene s próza között. Melyikkel árassza el - szonettjeit felváltva - szívének csalfa hölgyét, Adrianát? S közben a fattyú is felnő: don Silvio külön lantoscsapatot bérel, fekete köpenyben ott mászkál élükön éjszaka Adriana ablakai alatt.

A madernói kastélyvillában már egy hete élnek: itt ünnepli Vincenzo s Adriana e kései szerelmet. A lovaslegény a Garda-tó mellől érkezett. Egy levelet hoz Vincenzónak, a herceg-asszonyét, aki néhány napra kirándult oda. Kibontja... mily kedvesen tud írni Leonora:

„Mantua sivataggá vált, hogy fenséged eltávozott belőle..." De a lovaslegény arca riadt, kéri, négyszemközt beszélhessen urával: „Madama tegnap rosszul lett... fenségednek meg kell mondanom... Kérjük, siessen..."

Úsznak mellette az őszi mezők, de Vincenzo nem veszi észre... nem űz vadat, nem keresi Adrianát tekintetével. Néhány óra, s bevágtat kis csapatával a cavrianai kastélyba, mely Leonora kedvenc tóparti laka. Míg keresztülvágtat a tájon, lovakat cserél... pereg benne a huszonhét esztendő, amit együtt éltek az asszonnyal... Édes firenzei szava, víg patakos toszkán csicsergés... s a gyerekek... három fiú, két lány, mind egészségesek... s már Francesco is várja fiát... s a lányok...

Még élve találja, de nagyon-nagyon gyenge Leonora. Madonna ünnepének vigíliáján... szeptember nyolcadikára virradó hajnalon reppen ki belőle a lélek. A nagy, elnehezedett ember feláll a térdeplőről. A szobában három fia, Francesco, Ferdinando, Vincenzo, az egyik lány, Leonora. A másik, Margherita idegen országban. A bíboros szerette talán legjobban anyját, zokogva borul rá húgára, Francesco dülledt szemét nem borítja könny. Habsburg-ajkába harap, mereven nézi anyja lezárt szemű szép, kisimult arcát. Vincenzót, a legfiatalabbat megcsípte a francia kór. Nem tud halottakat látni, kimegy a szobából.

Agnese itt volt a hercegasszony kíséretében, s most ő az, aki mindennel törődik, átveszi az udvartartás gondját. Összehívja az urak tanácsát, hogy mint valami hadjáratot, megbeszéljék a nagy temetés részleteit. „Messer Monteverdi jöjjön", hangzik a parancs: a muzsikus éppoly szükséges a végtisztességnél, mint a gyászleples páncélos lovasok.

Mire megjön a hercegi gyorspostával, már a fenség fogadja.

- Kegyelmed nemrég egy nagymisén játszott... Saját kompozíciója volt. Közel került a szívemhez... emlékezik: mielőtt a négyszólamú Crucifixus megszólalt. Rész volt-e, vagy lezárt opus?

- A misét *In Illo Temporé*-nek neveztem, néhai Gombert mester emlékére, az ő motettája után. Két kórus felel egymásnak, az Agnus Dei hétszólamú, fenség.

- Kegyelmedet nagyon szerette a megboldogult. Hány éve is él udvarunkban?

- Huszonhárom éve már, fenséged jóvoltából.

- Látja, Claudio... milyen fiatalok voltunk, egymás után születtek a gyerekek, Tasso is élt, itt járt, mint árnyék az udvarban... Ha arra gondolok: Tasso, Rubens, Monteverdi - mind ebben a kis, szegény rezidenciában: ugye... nem volt rossz a szemem? Mantua egykoron elengedte Vergiliust. A vers is azt mondja „Mantua me genuit" - de nem ott élt... Én nem engedtem volna el. De látja... ott fekszik az asszony, aki mindent összekapcsolt. Akiért érdemes volt. Aki mindent lemért. Ő volt a kapocs.

Leül, rázza a zokogás.

- Claudio, ön tudja, milyen, ha az embernek meghal a felesége, akit nagyon szeret. Nem tudta elfeledni, ugye, a kedves Claudiát? Nem akart a gyerekek kedvéért sem megházasodni soha... hiába unszoltam... odaadtam volna önnek a legszebb, legelőkelőbb udvarhölgyet... nemessé tettem volna, ha ez az akadály. Ön mindig kitért előle. Claudiára gondolt. Miért nem házasodott?

- Fenség, ne gyötörje magát. S nem szabad rólam példát vennie. Én meglehetek egyedül az emlékkel. Fenséged uralkodik!

Leonora temetése nagy szertartások egyike volt. A székesegyházban kettébontották a nagykórust. Felhangzott az In Illo Tempore: hatalmas, komor karénekek.

Családtagok, rokonok, vendégek, Mantua népe ott zokog a katedrálisban s a nagy téren, akik kinnszorultak, a kisnép.

Beszélnek Eleonoráról, ahogy élt, a maga gúnyos-józan tekintetével, csendesen, derűsen. Ahogy élt: úgy távozott!

A velencei követ, aki a Serenissimát képviseli a gyászszertartáson, búcsúzáskor ezt mondja a hercegnek:

- Az In Illo Tempore méltó lett volna a San Marcóhoz is. Hercegséged a maestróban Itália legnagyobb mesterét őrzi. Vigyáznia kell, hogy ne ragadhassa el senki legkegyelmesebb uramtól!

- Míg élek, Morosini, a Signoriának sem adom oda! Claudio az enyém... meglátja, majd az új pásztorjátékokkal...

Ajkába harap. Gyászmise után nem illik favolákról álmodozni.

Keresztelő a kastélyban. Adriana Basile kislányát tartják keresztvíz alá. Keresztapja Mantua hercege, keresztanyja Agnese, Grana marchesája. A névleges apa hónapok óta a távoli uradalmakat igazgatja egy nápolyi úr hevével, egész Itália tudja, hogy a kisded, aki az elhunyt emlékére a Leonora nevet kapja, Vincenzo fattya. De mintha az egykori szerető, az őszülő Agnese venné át a Reggiában az elmúlt Leonora szerepét: ő rendezi e keresztelőt, tanácsol, megvitat. Mosolyogva emeli fel pólyáiban a kislányt, nevében mondja, hogy ellenáll majd a sátán csábításainak. Vincenzo a kislány fölé hajlik: szép gyermek, kissé fittyedt alsó ajkán az eltörölhetetlen Habsburg örökség.

Ez utolsó öröme. Párma hadra készülődik, s ez baljóslatú hír, mert Farnese herceg csak a spanyolok előretolt bástyája - mögötte az öreg Fuentes *terciói* vonulnak fel. Párma komor, megközelíthetetlen várbörtöne, a *Rochetta* néhány nap alatt elnyeli mindazokat, akiket Vincenzo ebben a kis országban szeretett. Ranuccio Farnese, a pármai herceg talán hosszú évek óta fonta s húzta szorosabbra hálóját. A bosszú magva: Colorno. Mindazok, akik Barbara di Sanseverino világához tartoznak. Elsősorban Barbara unokaöccse, a „marchesino", aki különös, őrjöngő szerelemmel vette körül Agnesét, fellobbantva a hervadó szépasszony utolsó

passzióját. Levelek szaladnak Párma s Mantua között. A herceg egész kémláncolatot állít fel, hogy megkaparinthassa ezeket az „államokmányokat". Amikor minden együtt van s azt lesi, hogy Agnese is eljön szokása szerint Colornóba, Barbara látogatására: elpattan a buborék, meghal Eleonora, s Agnesének Vincenzo kérésére „tanácsadóként" be kell költöznie a Reggiába. Így - Grana marchesája az egyetlen, aki kicsúszik Farnese hideg kezéből - a többi, a „marchesino", tucatjával a családtagok s elsősorban Barbara, ez a még mindig szép, hetvenfelé közeledő nagyasszony is börtöncellába kerül.

Vincenzo épp Spaaba készül. A csodadoktoroknak nagy a híre: e gyógyvizek erejével, baziliszkusz kövével pótolni lehet az illő fiatalságot. Utazása előtt érkezik híre a pármai rémtettnek: mindenki, aki kedves volt a rokon pármai világban - most retteghet az egykori sógor, a hideg szemű Farnese bosszújától. De innen, Mantuából mit segíthet? Este, ahogy megkapta a hírt Agnese, zokogva veti magát Vincenzo lábához: ezt... csak ezt az egyet... mentse meg a „marchesinót"... adjon tízezer fegyverest, ő maga rohanja meg Pármát, kiszabadítja a pokol fenekéről is bebörtönzött, kínhalál elé néző szerelmesét. Forduljon a herceg a szentatyához... fellebbezzenek a Római Császárhoz: hisz Colorno úrnője, Sala gróf asszonya nagy vazallus, joga van a legfőbb hűbérúrhoz folyamodni az ezeréves törvények szerint.

Vincenzo tudja, hogy csak egyetlen út lenne ahhoz, hogy mindenkit megmenthessen. Több mint három évtizede annak, ami történt: első felesége pármai Margherita, Ranuccio nővére volt. A természet oly szerencsétlenül teremtette a kedves, vidám Margheritát, hogy Itália legelső orvosainak véleménye alapján maga Milánó szent életű püspöke, Borromeoi Károly, mint döntőbíró mondta ki: Margherita nem alkalmas arra, hogy „konszummálja" a házasságot, soha nem lehet gyermeke: ergo a fejedelmi nászt fel kell bontani: Margherita vonuljon kolostorba... S Margherita több mint három évtizede itt él a kolostorban... Ha most... ha Vincenzo elszánná magát, hogy huszonhét évi házasság... alig egyéves özvegység után *visszavegye* Margheritát... Akkor, csak akkor tudna talán segíteni...

Míg meditál, tanácsot kér a prelátusoktól, felhozatja a három évtizedes párma-mantuai nagy pör iratait: a Rochetta vaskapuja megnyílik, s egymás után vezetik vérpadra e nagy bosszúdráma tragikus szereplőit. Megkínzott emberroncsok vánszorognak a megváltó vesztőhely felé: papok, öregek, főurak, familiárisok: a húszesztendős marchesino s utolsónak - Barbara di Sanseverino, Sala grófnője. Fekete gyászköntösben, egyik kezében feszület, másikban kendője. Az egyetlen, akin nem látszik a pribékek kínzószerszáma. Nem engedi bekötni szemét, egy zacskó aranyat dob hóhérának. A Pármából lopva kerülő úton érkezett hírnök mondja: a bakó felmutatta Barbara fejét - még akkor is csodaszép volt, mintha az örök mosoly még akkor is ott játszott volna ajka körül.

A pármai gyász úgy zuhant Vincenzóra, mint valami szörnyű átok. Ő sem nézte mindig az igazságot... s különösen fiatal korában bérgyilkosokkal tétette el láb alól riválisait. De mióta uralkodik - irtózik a kiontott vértől. Miért nem tudott segíteni azokon, akik a barátai voltak? Ha fiatalabb lenne... párviadalra hívná ki egykori sógorát... Ha Mantua erősebb lenne, minden más ok nélkül egy éjszaka megrohanná... De a test és a lélek erői hirtelen hanyatlanak. Émelygés, szorongás, nyugtalanság gyötri. Éjjel álmatlan, nappal elbóbiskol a tanácsüléseken. Egy délben, amikor felriad, hívatja a megőszült Chieppiót. A kancellár ily furcsa kérdést még sohasem hallott hercegétől:

- Annibale, sok szegény él Mantuában?

- Mint mindenütt, fenség, ez a világ sora.

- Hogyan lehetne segíteni rajtuk?

- Mindenkin soha nem lehet, fenség.

- Elő kell készítenem, Annibale, az utamat. Meg kell nyitni a magtárakat. Ha kell a pincéket is. De úgy... hogy ne tudják, én rendeltem el. Te jobban ismered őket... akiket kihajtottatok a sópárolókhoz, az ónbányába... meg akik az erdőkben robotolnak. Akik nem tudtak fizetni s le kellett dolgozniuk a tartozást... Ne mutassanak rám, ha ítélet alá kerülök. Chieppio: Striggio nagyjából emlékszik arra, ahol lányok voltak, akik... A fenség vére nem szennyez, mondtuk nekik... de az ő első vérük szennyezi a lelkemet. Keressétek fel őket: adjatok! Nincs több színház, nincs több rappresentazione, nincs favola! Add ki mindenkinek a jussát. Inkább úgy temessenek, egy szál koporsóban, amit négy barát cipel. Ne átkozzanak a szegények. Parancsolom, megértetted, Annibale? Te is meghalsz egyszer!

Az udvari orvos meghajlik a permanensen ülésező koronatanács előtt:

- A fenségnek lassan alvad a vére. Ha szívéhez ér... Az orvos utat enged maga előtt a gyóntatónak.

Mint minden fejedelmi halálnak, ennek is megvannak a szertartásai. A Reggia folyosóján, ahol bemutatták az Orfeót - barna s fekete kámzsások kórusa mondja a Misereré-t. A hercegnek még vannak világos pillanatai. Carlo Rossit kéri, az egykori fegyvertársát. Könnyebben érzi magát, hirtelen ránéz. „Emlékezel arra, Carlo, amikor Visegrád alatt majdnem elfogott minket a török? Ha az a magyar nem jön... már nem emlékezem nevére... Az volt-e poéta, vagy a barátja?... Talán szebb lett volna a keresztény vitézhez méltó vértanúhalál...” Nővére, Madama di Ferrara térdel mellette. Az előszobában fiai gyűltek össze, don Silviót is némán befogadják maguk közé. Egyenként fogadja a familiárisokat. Nincs fájdalma, csak nagyon gyenge. Annyi ereje van, hogy ügyeljen arra: az utolsó kép, ami megmarad a búcsúzókban, a jó herceg emlékezete legyen. Amikor kettesben marad a gyóntatóval, megkérdi:

- Atyám, még mennyi időm van hátra?

- Fenség... ha az Úr nem tesz csodát, ez az éjszaka lészen az utolsó...

Kemény papi szó, nincs irgalom benne. Megremeg. Erőt vesz magán.

- Köszönöm... már érzem tagjaimban a *rigor mortis*-t.

Lehunyt szemmel fekszik egy darabig. Hirtelen felemeli fejét.

- Henrik királyról, Medici Katalin férjéről hallottam, úgy adta ki lelkét, hogy zenészeket kért... muzsikát hallgatott...

Ezek az utolsó kívánságok, ezekből fonódik össze a családi hagyomány. Margherita, a nővér megmozdul. Vincenzo mosolyogva néz rá:

- Még egyszer szeretném hallani Claudiót... De nem úgy, ahogy most... Nem mint maestro, csak úgy, ahogy idejött. Hozza a brácsáját. Négyen... kvartett... Ahogy csak ő tudott játszani.

Kis télikert öblösödik ki a hálószobában. Ha ablakához állt a herceg, kilátott a tavakra. Bejönnek az udvariak s familiárisok, szokás szerint. Ez már az utolsó órák nagy, fejedelmi nyilvánossága. Sokan emlékeznek: az öreg Púpos nem akart elmenni! Küzdött a halállal, kiáltozott, torz testét rángatta. Vincenzo arca szelíd, majdnem márvány-derült, mosolyog a megbékéltek csendes rezignációjával. Négy zenész jön, fekete köntösben, hangszerekkel. Milyen régen nem volt „suonatore di viola” - egyszerű, névtelen zenekari brácsás. Hangfogót tesznek a húrokra, így mintha messziről jönne a búsongó, élénkülő, halkuló, patakzó édes, szelíd, békéltető melódia. Monteverdi látja, hogy lassan lecsukódik a herceg szeme. Chieppio is bólint. Lábujjhegyen mennek kifelé. Befejezték a tételt. Amikor már az ajtó felé tartanak, Vincenzo szeme kinyílik, egy ujjával magához inti zenemesterét. Hatalmas ágy mennyezetén

Giulio Romano pufók, szeszélyes, aranyködökben repkedő angyalkái. Letérdel az ágy melletti térdeplőre, melyről Madama di Ferrara az előbb felkelt.

- Köszönöm, Claudio... mint mindig... Szerettem...

Hajnalban megkondulnak Mantua harangjai.

26.

Mintha az ellenreformáció komor szele kiseperte volna Vincenzo után a Reggiát. Fejedelmek találkozója, keresztes hadjárat, albán királyság, császári korona, hatezer személyes színház: mind merő agyrémek, ahogy ül az ifjú herceg, Francesco, adósságok tornyában, fenyegető számok tengerével szemben. Példát mutatni: ne maradjon meg semmi... de semmi... e céltalan pazarlások, haszontalan, érzéki cifraságok múlt özönéből.

Itt-ott kendőket, faleveleket festenek a túl érzéki, túl parázna freskókra, már nem illeg meztelenül az erényes savoyai Margherita előtt puttó, ámor, nimfa s szatír. A fattyúknak nincs helyük az udvarnál, komédiások, kóklerek, alkimisták, énekesnők: lássuk csak a számadásokat? Mindez mibe került Mantuának? Lám ezért nem épülhettek templomok... ezért nem javították ki a várakat? Színház, vegykonyhák, tavi játék? Francesco ül Chieppióval órák óta, dülledt szemével böngészi a számadásokat.

- A Basilétől vissza lehetne talán vonni a birtokot. Azon a címén, hogy nem Monferrato törvényei szerint történt a donáció? Mi a véleménye, don Annibale?

- Még friss a fenség emléke. Ne essünk Farnese hírébe, könyörgöm.

- Komédiások szipolyozták Mantuát. A költők olcsóbbak. Egy tál ételért írnak egy szonettet, s még boldogan szavalják maguk el. Mit kap a zenekar?

- Monteverdi ötven scudót havonta, fenség. S az életjáradék, melyet a boldogult herceg engedélyezett neki.

- Ferrarában... Pisában felét sem kapja a zenemester. Ha felével ő is beéri: maradhat. Ha nem... úgysem mantuai!

- Emlékeztetem fenségedet, hogy messer Claudio minden ivadékával együtt megkapta a mantuai polgárjogot. Szegény ember... Még mindig tartozunk neki. A nagy ünnepi játékokért... az Ariannáért... a Ballóért... sem kapta meg, amit ígért urunk...

- Nem adok többet neki, sem semmiféle komédiásnépnek. Egyetlen óriási lupanar volt Mantua. Seperni, don Annibale, ha szolgálatomban kíván maradni!

Az idős kancellár nézi a sovány, hektikásnak látszó uralkodót. Csupa buzgalom, bal kéz, ügyetlen szándékok. Halkan mondja:

- Claudio Monteverdi Itália egyik első művésze. Kérem fenségedet, személyesen mondja meg neki. Én nem vállalom...

Mióta meghalt a herceg, az özvegyember érezte, mennyire összenőttek. Szerette Vincenzót? Ezer és ezer emlék él benne, jó és rossz vegyesen. Sértés, nemtörődés, hanyagság, ravaszdi játék, fukar forduló éppannyi, mint mosoly, kedves szó, váratlan adomány. Hányszor ígért: ilyenkor lelkében kibimbózott a fejedelmi grácia csodája... Egyszer, egy péntek este után odavetette: „gróffá teszlek, Claudio...” De megadta az évjáradékot neki s fiainak... s ebből néha kap is szerény előleget. Háza van, kertje, Cremonában Claudiának síremléket állíthatott... A gyászhetek alatt ül kertjében, pihen, nem dolgozik. Csak akkor indul a palotába, amikor küldenek érte: a fenség kíván beszélni vele.

Kiskora óta ismeri Francescót, s úgy érzi, soha nem szerették egymást... nem volt közöttük olyan különös, benső kapcsolat, mint a kardinálissal. Komor, gyanakvó gyermek volt, elhúzta ajkát, ha apja ragyogott, s ha a nép tapsolt urának. Vajon miért hívatja a fenség: mise kell-e vagy favola?

- Messere - mondja kimérten Francesco -, atyánk meghalt s kincstárunk beteg. A boldogult fenség mindenben nagy volt, így a pazarlásokban is. Tudjuk, hogy zenekar nélkül nem lehet semmiféle udvar, de saját rezidenciánkban kell kezdenünk a takarékosságot, ha azt akarjuk, hogy ne mutassanak rá Mantuánkra, mint a világ csúfjára. Minden zenészemnek s énekesemnek le kell szállítanom a fizetését. Huszonöt scudónál havonta önnek sem fizethetek többet.

Apja lehetne. A maestro kiegyenesedik. Olyan jó szépen, szálasan állni a göthös herceg előtt.

- Egyetlen kegyet kérnék fenségedtől!

- Örülnénk, ha teljesíthetnénk, maestro!

- Kegyes gráciáját, hogy szolgálatából s székvárosából magam, családommal együtt távozhassunk.

Észrevétlenül ő is átvette a fejedelmi többest. A herceg nem várta, áll, elvörösödik, felkapja Habsburg-fejét. Türtőzteti magát, fojtott hangon beszél:

- Gráciánkban... ha nem tetszik önnek udvari levegőnk!

Bólint, ketten kétfelé hagyják el az audienciás szobát.

A kegyvesztettet búcsúztatják este Vincenzo kegyeltjei. Carlo Rossi jön el, Chieppio óvatosabb: csak üzen, nagyobb fiát küldi maga helyett: a maestro rosszul... nagyon rosszul tette, hogy szívére vette... nem szabad ilyenkor érzelmekre hallgatni... A kis herceg szeszélyes... még nem ismeri, mi az uralkodás. Türelmesebben kellett volna viselkednie új urával: ezt megkívánta volna Vincenzo emléke is. Minden egyébben segítségére van, ha valóban költözik, udvari fogatokat ad neki. Sajnos, az elmaradt életjáradékot csak aratás után tudja elküldeni.

Adriana könnyű keze a koppantón. A hercegi kedves, az új bárónő gyászfátyolt von arca elé. Első látogatása óta most jött el másodszor a Monteverdi-portára.

- Kegyelmed hazamehet Cremonába. Én nem mehetek vissza már Nápolyba.

Striggio kimegy a szobából. Ketten maradnak. Hátraveti a fátylat, itt ül Adriana félelmetes szépségében. Kitör belőle, most már szenvedélyesen a nápolyi beszéd:

- Miért engedett? Itt... ezen a helyen kértem, ügyeljen rám! Leborultam ön előtt. Mindent... érti: mindent odaadtam volna, megmondtam... mint egy szajha, úgy könyörögtem önnek, Monteverdi, hogy vigyázzon... ön vigyázzon rám. Törődött? Mi lettem? Herceg szeretője, bárónő... egy fattyúlány anyja. Most kiseprűznek, mert meghalt a fenség. És nem énekelhettem. Hol énekeljek ezután? Ki akarja hallani a hangomat? Miért élek, ha már nem énekelhetek? Emlékezik... itt... ezen a helyen, megsimogatta az arcomat... Ketten voltunk. Mindent odaadtam volna. Szent ember, Claudio Monteverdi... az egyetlen szent ember ebben a nagy szajhaságban! Most, utoljára... egyet megígér nekem?

Úgy buggyan a hangja, olyan elemi erővel tör fel, hogy a maestro nem is szól semmit, csak áll vele szemben, hallgatja.

- Ha még egyszer... ha akárhol ír... komponál, adja nekem a szerepet! ígérje meg. Ezzel tartozik, mert nem szeretett.

Sápadtan állnak egymással szemben, Adriana arca, mint a kő. Egy elefántcsont miniatúrát tesz le az asztalra. *Pourbus* mester festette két éve, a herceg rendeletére.

- Ne csak a Romanina képét vigye el...

Ahogy elhagyták a mocsarak övezetét, enyhült azonnal fejgörcse. Augusztus eleje volt, a nagy meleg szürke fátyolként porköntösében ráborult a tájra, felhúzódott a rossz, göröngyös mantuai utak mentén. Francesco kinézett az ablakon, Massimiliano elszunnyadt a kocsipárnán. Ha hátranézett, még látta a dóm kimagasló toronygombját... a Reggia kékes-vöröses vonalát, majd nyugatnak fordult a kis karaván, s Mantua eltűnt szemük elől.

Két kocsin a málhák, a postaállomáson kell bevárni őket, Chieppio utolsó percben mentegetődzött: minden udvari fogat foglalt... egy erszénykét küldött. Csörren a pénz szürke útikabátjának zsebében. Ezt tizenhét esztendeje csináltatta, amikor Magyarországra kísérte a herceget. Számol a kocsi mélyén. Összesen huszonöt scudo maradt, miután kifizette a postakocsit. Minden esztendőre egy, amit itt töltött a Gonzagák udvarában... Ennyi földi kinccsel hagyja ott a fenség karnagya az aranyesőben fürdő Mantuát.

Tisztul halántéka körül a nyomás... Nem fáj a feje. Ez maga a boldogság. Komponálni is tud. Nem szolga többé. Kötöttségek, hajbókolás, fejedelmi szeszélyek. Huszonöt scudója maradt, s utaznak Giulio Cesaréval s a gyermekekkel együtt Cremonába. Míg Vincenzo élt: szolgált úgy, ahogy az írás megköveteli a szolgától, hogy legyen hűséges urához. De jött ez a sunyi, korlátolt, szűk lelkű fickó: s mégis ez adta neki vissza a szabadságot. Neki köszönheti, hogy kimondhatta, ami évek és évek óta lelke mélyén lappangott... Csak éppen... huszonöt scudo... s mit mond majd apja, az éltes, fáradt doktor, amikor beállít Cremonába a karaván?

A hercegség határán spanyol őrség vizsgálja mantuai passzusát. Benéznek a málhák közé, leszámolják a két gyermeket. Mehet! Már nem kerekedhetik hátában porfelhő, már nem küldhet lovascsapatot utána a herceg, mint hűtlen szolga után. Furcsán hangzik - a spanyol Lombardiában érzi először, hogy szabad!

Évek óta nem járt itt: most új szemmel látja, milyen megtört, milyen alázatos lett itt az utakon a nép. Minden hintóban spanyol urat sejtenek, leállnak az útszélre, ha kell, a pocsolyába vagy árokba, s onnan süvegelik a cigányképű andalúz írnokokat. A Sestina egy mondata kereng benne. Nagy porfelhőbe kerülnek, Giulio Cesare komoran hallgat. A Madrigálok Hatodik Kötete már nyomdába került. Ez lesz az első kereset, amire számíthat az őszi hónapok alatt... A földek izzanak. Amikor Claudiával utoljára jött ezen az úton, szebb, frissebb volt az idő. „Húzd magadra a kendőd", mondta neki, amikor hűvös dombok közt vezetett erre az útjuk.

A kocsis hátranéz.

- Már közel vagyunk, egy óra múlva innen beérünk, uram, Cremonába.

Hány esztendeje írt neki Follino: *„hogy elfoglald helyed, mint a ma élő emberek legnagyobbika..."* vagy ehhez hasonló esztelenségeket? Huszonöt scudóval zsebében (ennek jó része is elmegy borravalóban) megállni apja előtt. Közelebb már az ötvenhez, mint a negyvenhez. Megállni a doktor előtt: fogadj be, tékozló fiú jött... két kisfiával... fogadj be, adj kenyeret!

Baldassare finom, újmódi okulárét hord: Vincenzo Galilei tudós fia, Galileo csiszolta - maga küldte el neki Páduából. Így messziről látja, amint kanyarodik az útihintó, mögötte a két poggyászos kocsi. Látja, amint kiugrik elsőnek a nagyobbik unoka, majd Claudio lép ki, végül Giulio Cesare, a kisebbik fiúval.

- Hosszú időre jönnek a gyermekek, úgy készüljetek - szól be a doktor a házba, s az érkezők elé siet. Szeme fürkészve néz végig először a fiain, majd az unokákon: valamelyikük talán beteg?

Claudiát is akkor hozták már, amikor földi tudomány rajta nem segíthetett. Átkozott mantuai mocsarak: milyen szikár... sápadt bőrű Claudio. De a tűz a szemében, a mosoly, ahogy jön fedetlen fővel apjához, ahogy kezére hajlik... megnyugtatja. Nincs baj. A fiúk kezet csókolnak, az unokák csak megölelik. Az öreg áll, zavartan nevet:

- Visszajöttetek?

Elfordul, megtörli szemét, szélesre tárja az ajtót.

- Tietek!

Ugyanazok a szagok... ugyanazok az ízek. Fűszer, elixír, fortyogó lombik, sárkánytej. Csak a csontváz nem lett öregebb.

Hallgatja Vincenzo betegségét. „Ha doktorotok Vesalius tanítványa lett volna, hamarabb jött volna rá, hogy nem kereng benne elég szaporán a vér..."

A fiaihoz fordul: „ne mondjátok itt senkinek, hányadán vagytok Mantuával. Látogatóba jöttetek. Claudio pihen. Sokat dolgoztál... Hányan tértek be ide hozzám: ilyen s olyan nagy ember kegyelmed fia. Sok jó kancsó boromat megitták a látogatók... Még jó, hogy nem hittem nekik... másként csodálkoznék rajta, hogy nagy-nagy emberrel is így bánnak a hatalmasok... Csak egyet higgyetek el nekem: belőlük is éppen olyan por s hamu lesz, mint mibelőlünk..." Nevet, cinkosan, s megsürgeti a vacsorát.

Kint áll a lépcső legfelső fokán, az árkádos folyosó körülöleli a kertet. Az apa gyógyfüvei, mákonyos palántái közé egy-egy virágágyat lopott be a kertész, egy beteg holland tulipán-hagymákkal kedveskedett, azóta mutatóban van ilyen virág is a Monteverdi-portán. A fiúk lefeküdtek, Giulio Cesare kint számoltatja apja helyett a bérest; nem bírja hangját most, megy tovább a kertben, mindent érez:... nem, nem fáj a feje, mint Mantuában, de olyan élesen hasít bele minden nesz, mintha száz hangszeren játszana a levegő leheletes zizegése. Ismeri barátait vagy ellenségeit: a szeleket. Mantuában megjósolták, mikor pusztít fent északon, Boreas hazájában a bóra, mikor seper a sirocco, mikor jönnek a kedves, déli szelek... Zefír. A palánták is felé fordulnak, a kertész látja a maestrót, övébe dugja metszőkését: nem zavar. Zefír... zizzen és borzol a félderengésben, mintha benne is félálom félébrenlét küszöbe között osonna a dal. Milyen dal? Honnan ez a sor? Először szótagonként szedi össze... illeszti, még nem tudja: egész lesz-e? „Zefiro torna..." ...a langyszél visszatér... Diákok voltak. Hány éve? Ki volt vele akkor, amikor rendre vették *Petrarcát*? Maga előtt látja az egykori mestert, aki felkérdezett minden szonettet... jaj volt, ha egyikük belebotlott s nem a nyelv ódon lejtésével ejtette a költő majd negyed évezredes szavát... Milyen rég nem írt madrigált. A fiókban megkezdett sorok: Mantua... Mantua... Nem, ott soha nem fúj zefír: kemény, gonosz északi szelek borzolták az ingoványokat.

Övén a kalamáris, mint mindig s ujjhajtásában papír. Tudod-e még? Kérdi magától, ahogy lejegyzi a félhomályban a kétszer négy s kétszer három sort. Míg írja: már szétfeszítik a textust a szólamok... már hallja az első s a második szopránt, az altot... a tenort... basszust, mind az öt szólam átveszi Petrarca szavát, s neki már nem kell más, csak öntudatlanul róni a kottasorokat, ahogy bomlik a vers.

A szép időt a langy szél visszahozta,
s megjött családja is, füvek, virágok,
csicsergő fecskék, búgó csalogányok;
most érik a Tavasz fehér-pirosra.

Nevet a rét, az ég is mosolyog ma;
Jupiter vígan nézi, lánya lángot
hogyan gyújt; lég, víz, föld szerelmet álmod
és minden állat fölgerjed lobogva.

De hozzám nem tér vissza, csak setéten
lengő sóhaj, szívem mit érte onta,
ki égbe vitte kulcsát és reményem;

s a sok kecses és nyájaslelkű donna,
madárdal és virágos part: mi nékem?
Csak pusztaság s állatok vadonja.[29]

Negyvenöt esztendős múlt: ha nem látná apját a maga izmos öregségében, úgy hinné - a saját kora már a vénség kezdete. De a zefír végigszalad a kerten, Petrarca szava szerelmes játék s férfilemondás közt kanyarog. Két part... az írószerszám megáll. Már nincs mit írni... már kész a madrigál, öt hangra. Pusztaság. A „deserto" szó oly éles s fájdalmas, hogy egyszerre arca támad, mintha gomolyagból törne elő: két szem, az ajak vonala, mely mögött ott ólálkodik a gúnyos mosoly, „belle donne oneste", mondja a petrarcai strófa...

Hűvös van az árkádok alatt. Csak annyi idő kell, míg odatartja a gyertyakanócot az örökmécshez. A lejtős íródeszkán hullámosan fekszik a kertben meggyűrt papírlap. Mintha a kert felől valaki benézett volna a szobába. Apja-e, a szolgáló vagy Giulio Cesare? Nem zörög, nem beszél senki a házban. A polcán a vásott kötésű öreg Petrarca-kiadás. Jól emlékezett-e a kertben? Pontos-e minden ékezet, minden vonás? Abbahagyja, sétál, újrakezdi. Éjfélre, amikor elporlik a homokóra pora egészen, megszületik a madrigál.

A vak asszonyt négy szolga ódon, aranyozott gyaloghintón hozta át az Anguisciola-palotából a doktorhoz. Egyike volt Cremona nevezetességeinek, már majdnem „százesztendős", aki Szicíliából jött haza szülővárosába, hogy ősei mellé temetkezzék, ha eljön ideje. *Sofonisba Anguisciola* szemére már hosszú esztendők óta hályog ereszkedett: a cinquecento híresség*é*t, a nagy festőnőt mégis elhozták a doktorhoz, hogy a dédunokaöccsöket ne terhelje semmi felelősség.

A kisvárosi történet száz ága fogta karjába Sofonisbát, az egykori Amilcare édesleányát. Ki hallott olyant, hogy jómódú városi nemesember leányát festőnek szánja? Nem olyan szokásos pingálgató szépleánynak, hanem valóságos céhbeli piktornak? Meg is büntettetett Sofonisba a nagyravágyásért: a sors elvette tőle, ami legdrágább volt, a szeme világát. Claudio természetesen emlékezett a híres Anguisciola lányra, különös, görögös neve felgyújtotta fantáziáját. De látni soha nem látta még, hisz amikor gyermek volt, Sofonisba távol... királyi udvarokban élt és festett. Amikor hallotta, hogy elhozzák: ő az egyetlen ma a földön, aki magát Michelangelo tanítványának nevezheti.

[29] Sárközi György fordítása.

Még mindig sudár, töretlen öregasszony volt... a száz esztendő nem is illette, mert még csak a kilencvenediket taposta. Ahogy lesegítették a hordszékről, ezüstfejű botjával kikopogtatta a küszöböt, s világot járt dámák biztos modorával, de valami különös, régmúlt nyelven fordult a doktorhoz, mint aki mindenkit ismer, s akit mindenkinek kell ismernie.

- Donna Sofonisba, a fiam... Claudio Monteverdi!

A vak asszony arrafelé fordította a fejét, amerre a doktor beszélt.

- Vossignoria, ha kegyelmed Michelangelo lenne... már nem gyönyörködhetnék alkotásaiban... de az ön műveitől még nem zártak el a végzet angyalai. Amikor Pietro Paolo Rubens, e nagy nevű ifjú festő meglátogatott nápolyi palotámban, melegen s szeretettel beszélt önről. Hallottam sokszor zenéjét... Akkor kérdeztem is tőle, nem tudja-e, ön a *mi* cremonai doktorunk fia?

- Donna Sofonisba kiejtette Michelangelo nevét... A legenda úgy tudja, hogy kegyelmességed az ő tanítványa volt...

Az öregasszony mosolyog, világtalan szemébe mintha egy villanással visszatérne az élet.

- Fiatalabb volt, mint én most... de csak öttel... Vagy mégis többel? Nyolcvankettő volt, igen... Látja, doktor, rá gondolok, amikor már meg akarok halni az unalomtól. Milyen volt? Buonarotti leereszkedett a magasságokból. Szóba állt velem. Huszonnyolc éves voltam. Apám vitt el házához, megmutatta neki képeimet és rajzaimat... Utána egy rajzát küldte el nekem, hogy fessem meg olajba... ez akkor volt, amikor az *utolsó* Pietàját faragta. Krisztus feje volt a rajz... Tudja-e, messere, mit jelentett ez? Ott éltem Második Fülöp udvarában... Láttam, amint hercegek lettek kegyelméből, s országok múltak el. De mi ez ahhoz, hogy Michelangelo küld egy rajzot megfesteni a discipulusnak... Mintha ön odaadna egy témát annak a tanítványának, akit legjobban szeret, hogy dolgozza fel... Látja, én is sokat s szívesen voltam zenészek között. Nagyon... nagyon szeretem a szép muzsikát. Ha hallani akar, ifjú maestro, Buonarottiról... el kell jönnie a házamba, s akármilyen híres ember, csak hozza magával a violáját. Igen, doktor, ezt rendelje kúrának arra a két betegségre, melyet kegyelmed sem tud meggyógyítani... Az öregségre s a hályogra!

Fáradt, egészen elhalkul a hangja, de egy perc múlva újból erőre kap. Átváltozik nagyvilágbeli dámává, aki megszokta, hogy feszülten figyelik szavát.

- Azt kérdi, maestro, milyen volt Buonarotti? Ó, még aggastyánkorában is félelmesen erős... Nem is volt halandó ember, amikor ott élt kint, Carrarában, a márványbányák szívében, vagy amikor éjt s napot egybeolvasztva festette a Sistina mennyezetét. Ilyenkor úgy dolgozott, olyan lázasan, hogy alig evett valamit, alig aludt. Hetekig le sem vetette csizmáját, egyszer el is üszkösödött a lába, úgy kellett késsel lehasogatni a testéről a lábbelit... Igen, Michelangelo úgy beszélt a márvánnyal... úgy ismerte a kő ereinek szövevényét, mint ahogy ön, doktor, meglesi a betegek szívverését... Vasarival beszéltem nem is egyszer róla. De Vasari félt tőle s nem szerette. De ki emlékezik már arra, mit is fecsegett össze Vasari? Rólam is írt valamit, mondják, de már akkor nem tudtam olvasni, amikor kinyomtatták... Igen, ez a Giorgio elég jó piktor volt, de mégis ma inkább mint mesemondót ismerik... Bizony, már ötven esztendeje lesz annak, hogy ő is elköltözött...

- Mire a legbüszkébb, donna Sofonisba?

- Tommaso del Cavaliere, aki nagy becsben állt a mesternél, megbízást kapott a Mediciektől, hogy szerezze meg Michelangelo valamelyik művét. Ez volt Cleopatra feje... s ugyanakkor elküldte Tommaso egyik rajzomat is... Érti, maestro, ez volt a legnagyobb mérték! Amikor ez történt, én már Madridban voltam, Fülöp király udvarában, az Unica Cortéban. Ismertem és

festettem őket... Mind, mind ismertem őket, a kedves Erzsébetet, akit ott Isabelnek neveztek, a fiatalok... Don Carlos, Don Juan de Austria, a kis Farnese: tele volt hangjukkal az egész komor palota. Hány képem függ abból az időből a termekben... folyosókon! S látja, ma mindenki, akit festettem: mind halott. Ha visszagondolok reájuk, olyan, mint a Haláltánc a pisai Campo Santóban. Csak én maradtam közülük életben, én, Sofonisba Anguisciola. Még élek, de rosszul alszom. Adjon, doktor, éjszakára elixírt, amely elűzi a lidérceket. A zenét nagyon szeretem. Ha holnap átjön, mester, ahogy ígérte, hozza mindjárt zeneszerszámát, de nem olyan újakat, mint amit Amatiék fabrikálnak. Az én időmben lant volt s viola. Ha eljön hozzám: ön játszik nekem s én mesélek kegyelmednek. Megegyezünk?

27.

Kéziratok közt lapoz. Striggio: Tethis és Peleus Menyegzőjének szövegkönyve, madrigáltöredékek, melyektől megriadt volna ifjú korában: már nem egészen több szólamú énekek, valójában arietták... áriák rejtőznek bennük, a zene szimfóniává dagad, kis színjátékok. A régi madrigálok már mindenütt kezdenek kikopni a divatból.

Vasárnap egész Cremona ott szorongott a székesegyházban. Hatszólamú művét, a *Missa in illo Tempore*-t hallgatták. Töredékekben van csak meg, de ahogy felzeng, különös boltozatokat alkot, különösen a Hozsanna tölti meg a szép régi katedrálist.

Az idő nyomtalanul pereg. Javítgat kéziratain, sétál, mintha semmi, de semmi nem történnék a Monteverdi-házban. Néha elkíséri apját, barátokat látogat. Ilyenkor viszi, mint gyermekkorában szokta, az öreg orvostáskáját. „Claudio pihen", mondják a városban. A hegedűkészítők céhe tiszteletbeli mesternek választotta. A céhvacsorára meghívják, hogy ő próbálja ki először az új szerszámokat.

Cremonában élni, a doktor házában, fortyogó üstök s betegek jajszava között. Ha az öreg operál - még mindig biztos a keze -, nem lehet mégsem komponálni, a jajgatás felveri a ház csendességét, míg újabb mákonyos főzetet nem diktál a páciens szájába az öreg. Mantuába, persze hívják vissza. „Ugyanolyan feltételekkel, mint Vincenzo herceg korában..." De nem maga Francesco üzen. Nem mozdul... Néhány hónapig nincs is Mantuából közelebbi híre. Egyszerre csak riadt arccal érkezik a postakocsis. A városban himlőjárvány tört ki: első áldozata Francesco kétéves fia... a Gonzaga-faj új ágának hajtása, utána don Silvio, a fattyú, s végül néhány nap alatt elhal maga Francesco is, az uralkodó herceg.

A posta vágtat az Örökváros felé: ott él bíborosi fényében Ferdinando, a kedves dilettáns: Vincenzo három fia közül a legrokonszenvesebb. A postával még egy mantuai kereskedő is érkezik. Véletlenül zeneértő ember, elmondja, milyen rosszak azóta, hogy elment, a vasárnapi nagymisék... Nem is tudják, mit fognak elővenni, ha a hercegi Requiemre kerül sor. Különben is, az óvatosak nem mennek sehová, még templomba sem. Ecetes kendőt kötnek orruk elé, mint dögvész idején.

Néhány nap múlva levelet kap Striggiótól, a régi baráttól. Ferdinando percet sem habozott. Két nap s két éjjel elég volt, hogy hazavágtasson Rómából. Mint kardinális áll fivére ravatalánál. Még nem vette le a bíborköntöst. Egyelőre így veszi is át a kis ország kormányát. A végtisztességen a karnagy, Orlandi mester cseppet sem remekelt. Különben is a mantuai kincstár még sohasem volt ilyen üres. Követelőznek a hitelezők, akiket Vincenzo varázsa eddig sakkban tartott. A genuai bank már államcsőd kimondásával fenyeget. A bíboros megelégszik egyházi javadalmaival, tisztes szegénységet prédikál. Bizony, barátom, írja Alessandro Striggio - új favolákra aligha számíthatunk...

Vége a mantuai álomnak. Az öreg doktor csóválja fejét, amint látja, milyen sápadt, rosszkedvű a fia. Kétszáz scudót kapott Riccardo Amadinótól, a kiadótól Velencéből a „Sanctissimae Virginis Missa Senis Vocibus"-ért, a gomberti motettára - ez néhány hónapra elég, hogy ne legyen családjával az apa terhére. Ami még kell, megtermi a nagykert, a szőlő meg az orvos kése, klistérje, elixírje.

Közel egy esztendeje él így, tépelődve, majdnem céltalanul. A lombard tájakra újból rátüzel az augusztus, míg a szőlő érik, a levél vereslőn fonnyad a fákon. „Meglátod, pár hét múlva minden tele lesz vérhassal...", mondja az öreg doktor. Minden prédikáció ellenére nyers gyü-

mölcsöt falnak a gyerekek és az asszonyok. Ez a legveszedelmesebb idő Lombardiában: ilyenkor üti fel fejét az epidémia... hagymáz, fekete halál. Leülnek csendesen a vacsorához. Míg hozzák az ételt, kocsizaj közelít, egy perc múlva megdörren a kapun a buzogány. Baldassare bosszúsan csóválja fejét: „hiába mondom, várjon egy kicsit a beteg, míg megvacsorázom, nekem közben már elmegy az étvágyam...”

Az érkező úr velencei nemesek talárját viseli, fején sötét, kemény nemezből készült föveg. Bizonyára utasember, akit valami kórság lepett meg, s kocsisa idehozta, Cremona első doktorához. De az érkező a szolgánál nem orvos után érdeklődik. Szent Márk Köztársasága nevében jöttem, hangzik a bűvös szózat... Még messze, túl a Signoria országán is átfut ilyenkor az embereken a borzongás: nem ítéletet akarnak-e végrehajtani a Vének?

A doktor feláll, nem engedi fiait. Maga megy a fogadószobába.

- A Signoria nevében keresem Signor Claudio Monteverdit, Mantua hercegének volt karnagyát.

Nincs kitérő, a doktor helyet mutat a borotvált arcú idegennek, aki csak áll, de fellebbenti köpenyét: mellén aranyhímzéssel Szent Márk oroszlánja - a Serenissima követeinek jele.

Claudio belép, szemben állnak. Az idegen megnevezi magát:

- Girolamo Mocenigo vagyok, Federico Contarini őkegyelmességének üzenetével jövök. Adassék tisztelet a szabálynak, íme, itt van megbízólevelem.

Claudio tekintete a címerre téved, majd olvassa a szöveg szerint: a Serenissima mindenható Prokurátora megbízza nemes Girolamo Mocenigót. Tájékoztassa a tiszteletre méltó Claudio Monteverdi urat, „quondam” a mantuai herceg karnagyát arról, amit elhatározni kegyeskedett a Prokurátorok Tanácsa.

- Hallgatom kegyelmességedet! (Ennyit tud: minden felnőtt velencei nemest az „eccellenza” cím megilleti.)

Mocenigo arcán mintha feloldódott volna a merevség:

- Július havának 19-én befejezte földi pályafutását a mindennél tiszteletre méltóbb San Marco bazilika karnagya, Giulio Cesare Martinengo úr. Az Úr kegyelme légyen lelkével!

A doktor is felállt, a szolgáló is keresztet vetett. A nemesúr folytatta:

- ...Az első Prokurátor, aki állása szerint San Marco egyházát igazgatja, tisztéhez híven megtette, amit előír a szokás, hogy ne maradjon itt *sede vacante*, töltessék be a nevezetes hivatal. Az emberek mulandók, a Serenissima örök. Az atyák a maguk végtelen bölcsességében megkérdezték követeiket Itália s a közeli országok városaiban, hogy tőlük e fontos dologban tanácsot kérjenek. Amikor beérkezett minden válasz, s a prokurátorok minden véleményt ponderáltak, Szent Márk köztársaságának elöljárói úgy határoztak, hogy a kereszténység e mindennél tiszteletre méltóbb egyházának karnagyi méltóságára kegyelmedet, Claudio Monteverdi úr, hívják meg. Ha kegyelmed e meghívást elfogadja, nyilatkozzék, hajlandó-e hűséget esküdni a Respublikának, annak törvényei szerint?

Baldassare doktor ocsúdott fel először a csodálkozásból:

- Köszönet adassék nagy nemesuram a hírért s béke a Respublikára... de szabadjon tudnom, egyszerű szavakban mit jelent ez?

Mocenigo, mint minden velencei patrícius, maga is kufár volt, így elnevette magát, leült.

- Úgy tudom, tudós doktor uram, ön Páduában tette fejére a szép fekete kalapot. Milyen pénz járt ott akkoron?

- Milyen? Velencei zecchinók, uram!

- Zecchinók, mint már ezer esztendeje, egyformán! Nem ezüsttallérok, melyek évről évre vesztenek értékükből... ahol a spanyolok az urak!

A doktor megrettenve nézett körül. Nincs idegen, aki meghallhatná a szót?

- Háromszáz arany évente nagy pénz. Ennyi dukátot ajánl a Serenissima s szabad lakást San Marco Canonicájában.

Claudio negyvenhat esztendős, de úgy tűnik fel, mintha még mindig az *apa* alkudoznék fia helyett. Lám, a doktor kérően fordul a ház előkelő vendégéhez:

- Néhány szót szeretnék váltani fiammal, kegyelmességed engedelmével.

A másik szobában halt meg Claudia. Ágya felett ott ég az örökmécs. A doktor átkarolja fiát, mind a ketten a mécsre néznek. Egyikük sem szól egyetlen szót sem. Pár perc múlva visszamennek. A velencei most nyújtja kezét:

- In nomine Domini...

- Nagy megtiszteltetésnek veszem, uram. Nemcsak a szerénység mondatja velem, hanem a nagy ősök emléke, akikkel fel kell vennem a versenyt... Willaert... Ciprian de Rore ültek előttem a San Marcóban, a flandriaiak... a két Gabrieli... Claudio Merulo, messer Zarlino... innen hadakozott Vincenzo Galileivel...

- Ez volt, messere, a San Marco aranykora. Halottakról jót vagy semmit: de kegyelmeden áll, hogy visszaadja a kissé elsápadt ragyogást. Megfelelnek a feltételek?

Huszonöt scudo havi fizetéssel kezdte Mantuában... ennyi volt zsebében, amikor otthagyta a Gonzagák városát... Ötvennél többre rendszeresen soha nem emelkedett. Háromszáz aranydukát! Kis vagyon, melyért nem kell instanciázni Chieppio úr szeszélye szerint.

- Mit kíván tőlem a Prokurátor?

- Híreink szerint - hisz magam is titkár voltam követünk mellett Mantuában ifjabb koromban - kegyelmedről én is tudom, hogy istenfélő művész, aki tiszteletben tartotta a parancsolatokat. Kegyelmednek a San Marco lesz egyháza, családja... kicsit a börtöne is. Mindenért felel, ami a szent szertartások dolgában a San Marcóban történik, de ott az ön szava lesz is a törvény.

- Ezenfelül...?

- A Signoria - ellentétben egyes kisebb itáliai hatalmasságokkal - csak azt kívánja szolgáitól, amiért megfogadta őket. Aesopusi mesével élve nem óhajt a rókáról több bőrt lehúzni. Kegyelmedtől azt várjuk, hogy állítsa vissza az ősi, tiszta, minden káros új hatástól ment liturgikus zene szépségét. Ezt őrizze meg nagy ünnepeinkre, de hétköznapjaink alkalmával is.

A még ifjú patrícius oly méltósággal beszélt, mintha ő is valamilyen világi, de mégis gondviselésszerű kegyelem részese lenne. Monteverdi közelebb hajolt hozzá:

- Hallott-e kegyelmességed arról, amit mi Prima és Seconda Praticá-nak nevezünk?

- Annyit tudok csak... hogy Zarlino mester hadakozott azzal, amit ön *Secondának* nevez. Csak szeretem s tisztelem, de nem gyakorlom a zenét. Szólhat róla?

- Minden mesterségben, uram, vannak rejtett szabályok, így a Prima Pratica... az ősi gyakorlat. Három, öt vagy ötven énekes jön, kottával kezében, hangszerkísérettel, vagy anélkül, a régi mesterek kánonja szerint énekelnek, Palestrina vagy Lassus vagy akármilyen más szerző kompozíciójára. Ha két orgona van, miként a San Marcóban, tudomásom szerint, megoszolhatik a kar, s egymásnak responsoriumok, antifonák formájában felelgethetnek. Csak éppen... a textus halványodik el, uram. A szólamok hullámzásában elmosódik a szöveg, az egymásba kapó *vocé*-k rendszerint egészen el is fátyolozzák az értelmet. Nincs szöveg. Igen... ezek a hangok csak csapkodják az ész falát, mint nyers sziklaperemet. A Második Praktika az, amit keresünk. Így nevezzük, mert nem találunk rá helyesebb kifejezést. Emberhang, instrumentumok, szöveg! A hang ne lebegjen az értelem számára megfoghatatlan magasságokban, világítsa meg szívünk rejtett zugát...

- Miért mondja most ezt kegyelmed?

- Szent Márk köztársaságának urai, akik határoztak fölöttem, talán nem ismerték egészen jól személyemet. A Mater Musicának sok gyermeke van, akik egymás között nem egyenlők. Itt nőttem fel, Ingegneri volt mesterem: elhiheti kegyelmességed, hogy ismerem egyházunk zenéjének ősi törvényeit. De nem mondhatok le soha arról a Seconda Praticáról sem, melynek műveléséért már majdnem két évtizede úgy megtámadott ama bolognai Artusi mester. Mint minden emberi stúdiumban, ebben is előbbre visz az út. Nem rekedhetünk meg egészen ott, ahol az ősök abbahagyták. Ezt el kell mondanom, mielőtt elfogadom a feltételeket.

- Beszéljen kegyelmed becsületes kufár módjára... egy másik tisztes kufár előtt...

- Azt mondta, uram, hogy a San Marco külön világ. Ennek a világnak ismerem s tisztelem törvényeit. De megengedi-e a Signoria, hogy *ezen kívül* úgy... olyan módon gyakoroljam a Második Praktikát, ahogy azt belső sugallatom szerint tennem kell?

A patrícius mozdulatot tett, mely ölelés is lehetett:

- Maestro! Velence törvényei csak egyetlenegyet tiltanak: a hűtlenséget Szent Márk respublikájának törvényei s szelleme ellen. Ez ellen viselnek századok óta háborút a Nagy Tanács, a Szenátus, a Tízek, az inkvizítorok. De hogy messere hova s hogyan írja a verébfejeket a kottalapra... milyen hangszerekkel... hány szólamra... unisono, vagy több hangra írja-e művét... hogy oratóriumot szerez-e, vagy olyan opust, melyet Mantuában hol favolának, hol dramma per musicának neveztek: ez egészen kegyelmed dolga. Ha a San Marco szép kupolái alatt rend honol - kegyelmed egyéb művészetét csak jó szemmel nézi a Signoria, s ha igénybe veszi -, ezért külön is fizet.

- S ha... fejedelem... város vagy magános bízna meg munkával? Elfogadhatom?

- Kegyelmed Velencében szabad polgár. Megilleti a szerződés joga, mint mindenkit, akit Szent Márk oltalmába vett. De első a San Marco, éppen ezért: kegyelmed nem utazhatik el nagy ünnepek előtt külön engedelem nélkül, s minden egyéb munkáját úgy kell végeznie, hogy ezzel a mi főtemplomunkat ne érje sérelem. Világosan mutattam-e meg kegyelmed jövendő útját? Vagy van-e még kérdés, mely megvilágításra szorul?

Elfogadhatod, Claudio - mondta halkan a doktor, fia helyett.

- Akkor utolsó kérdés: mikor jöhet a maestro? Mert mint adtam: a karmesteri szék üresen áll, a zenészek s a kórus gazda nélkül gazdálkodik. Velence örök, de mégis azt szeretnénk, ha kegyelmed átvenné tisztjét, s már vezetné a kórust a Madonna ünnepén... Ha városunkba ér: törvényeink szerint még próbát kell tennie a Prokutátor urak előtt. Erre figyelmeztetem, mert ettől soha, még az ön esetében sem tekinthetünk el. De hogy Claudio Monteverdi kétségtelenül megállja a próbát... arra bizonyság az, hogy őkegyelmessége nem küldött el egészen üres kéz-

zel. Tudja, hogy a költözés nem könnyű dolog Itáliában, s kétszer-ötven dukát aranyat küldött: egyiket a cremonai költségekre, másik felét az utazásra... Ezt nem számítjuk előlegnek!

Claudia képére néz. Ha megérhette volna, hogy Itália első hatalmassága járul elébe, kéretlenül pénzt ad, megtiszteli... Forma szerint behívja a két fiút is: Francesco sudár, apjához hasonlatos, tizenhárom esztendős, Massimiliano inkább Claudiára üt, nemsokára lesz kilenc. Az apa a nemesúr előtt ismétli el: végleg Velencébe fognak költözni.

- Mi is megyünk akkor végre a tengeren?

Mocenigo mosolyog. Összehajtja a nyugtát, amelyet az aranyakról kapott. Elhárítja a vacsorameghívást. Siet megvinni a prokurátoroknak a hírt: Monteverdi vezényli Szent Márk kórusát a Madonna szeptemberi ünnepén.

Federico Contarini, a San Marco prokurátora korán kelő ember volt, megszokta, hogy átmegy a Piazzán, benéz a nagytemplomba, néha leül egy félreeső padba, innen hallgatja észrevétlenül a reggeli próbákat, orgonaszót, motettákat. Néhány percig ül ma is, utána mintha saját jószága lenne, úgy néz szét Szent Márk terén. A nyár még nem virágzott el egészen, a tenger felől szelíd párák ködlenek, a nap, ahogy áttöri a felhőt, rózsaszín eget varázsol a szigettenger köré. Szembefordul a templommal: a fény akkor éri el az aranykupolákat... hirtelen ágaskodni kezdenek az ércparipák, melyek valaha egy római császár fórumán díszelegtek, s most itt, a templom tetején állják már vagy négy százada a vihart... Egy sornyi felvonuló klerikus megy kék köntösében, kis zenekart is visznek magukkal... virágárusok indulnak a csónakokhoz, egy részeget támogatnak, korai hivatalnok siet a Procuratie alá, ahol elnyeli majd a száz hivatali szoba valamelyike.

Lassan megindul hivatalába a prokurátor. Az őrt álló tisztelete jeléül leereszti alabárdját: a prokurátor - egyike annak a nagyon-nagyon kevés magisztrátusnak, melyet Velencében élethossziglanra választanak - rangban s öltözékben majdnem megközelíti a dogét. A szobákban már folyik a munka, percegnek a lúdtollak, ahogy pereg a homokóra. Mindenütt tömérdek papír. Akik innen kormányozzák Szent Márk köztársaságát szárazon és vízen - tudják, hogy csak egy örök van a világon: ez a múlandó papír. Amikor belép, mindenki alázatosan feláll, de utána újból folyik a szorgalmas munka. Leteszi talárját, egy perc, s a prokurátor már diktandóba kezd.

„...San Marco karnagyának oly fontos tiszte és hivatala megköveteli, miszerint oly férfiúra ruházzuk, aki nemcsak életmódja és erkölcsei, de kora szerint is kellő komolysággal bír... A prokurátorok mindenkor értettek ahhoz, hogy e tisztségre a legkitűnőbb hírnévnek örvendezőket, tudásuk szerint elsőket válasszák ki - nem csupán azok közül ejtve meg az electiót, akik a gyakorlat terén emelkedtek ki, hanem kijelölve olyanokat is, akik a teória alapos művelői. Számításba kell tehát venni olyan személyt, aki annyira híres, mint vala Adrián Willaert s utána Ciprian de Rore s őutánuk a tudós Zarlino, aki saját személyében is bölcs könyvekkel gazdagította a tudományát. S ha igaz az, hogy olyan férfiú, akiben mindezen tulajdonságok summázódnak, nem található meg országunkban, úgy érdemes őt ott, ahol található, megkeresni, azon a helyen, ahol bizonyságot tett egyaránt értékeiről s erényéről.

...Ennekutána én, alulírott Federico Contarini, Szent Márk templomának prokurátora, lelkiismeretem könnyítésére s azon tisztem szerint, melyet a haza üdvére kívánok gyakorolni őszinte tisztelettel a kegyelmes prokurátorok iránt, bejelentem uraimnak, és tiszteletre méltó kollégáimnak, hogy minekutána Velencében nem található fel olyan személy, aki bár csak meg is közelítené a fentebb említett feltételeket, nekünk magunknak kellett őt megkeresnünk - követ uraink segítségével -, hogy megtalálhassuk azt a méltó személyt, aki a karnagyi tisztség ellátására felettébb alkalmas...”

Az írnok várt még néhány pillanatig, amikor a prokurátor leeresztette hangját. De Contarini nem mondott többet, némán átvette s végigolvasta az iratot, összegöngyölte, hóna alá vette, s úgy, ahogy jött, megindult, másik hivatala, a San Marco sekrestyéje felé.

Amikor prokurátortársai, név szerint Nicolo Sagredo, Zuliano Corner s Antonio Lando végighallgatták az írást, bólintottak. Mindez zárókő volt a hivatalos rendben. Amikor elhallgatott a pompázó stílusú szóval, maga Contarini is kivetkőzött kenetes ünnepélyességéből. Lando odafordult hozzá:

- Megjött már Cremonából Mocenigo?

- Elvállalta...

- Nagy gondunkkal kevesebb.

- Hány éves Claudio Monteverdi?

- Nem olyan messze az ötventől.

- Úgy - ha velenceinek s nemesnek született volna - már pályázhatna a dogefövegre.

Lando mondta, halkan nevetett: ő az újabb családokhoz tartozott, akik az ilyen tisztségre, persze, számba sem jöhettek: alig pár száz éve, hogy megszáradt a tinta nevükön az Aranykönyvben.

- Ha megjön az a cremonai, pontosan kell vele szerződni, mert úgy mondják, furfangosak e város lakói.

- Igen ám, de Vincenzo úr kegyelméből mantuai polgár is, ott meg ostobák az emberek: szórják a pénzt, anélkül hogy meg tudnák keresni.

Contarini mélyet lélegzett. Előhúzott egy másik írást, melyet már - úgy látszik - jóval az előző előtt készített.

- Kegyelmes kollégáimnak máris elhoztam szerény projektumomat, jóváhagyás céljából, hogy ha valamely napon megérkezik választottunk, hivatalba iktatása ne ütközzék semmiféle törvényes akadályokba...

Hárman egymásra néztek. Corner elnevette magát:

- Lám, már döntöttél, Federico. Akkor olvasd!

„...Ezerhatszáztizenhárom augusztus tizenkilencedikén Szent Márk templomának Sekrestyéjében az igen tiszteletre méltó Sagredo, Corner, Lando és Contarini prokurátorok, szavazás megejtése után így döntöttek:

A prokurátoroknak gondoskodniuk kellett San Marco karnagyának megválasztásáról, minthogy főtisztelendő Giulio Cesare Martinengo elhalálozott; ezért a prokurátorok bölcsnek tartották levéllel fordulni a Köztársaság római követéhez, a szárazföldi rektorokhoz, milánói és mantuai rezidenseinkhez, hogy megfelelő tájékoztatást kapjanak azon hivatalbéli és szolgálati készségekről, melyek felett Dominus Claudius Monteverdi, Vincenzo és Francesco mantuai herceg volt karnagya rendelkezik. Szerzett értesüléseink szerint e mesternek már nyomtatásban megjelent műveivel s mindazok véleményével, akik őt valaha is hallhatták - megerősítették személyének kedvező véleményünk. Épp ezért a prokurátorok egyhangúan úgy határoztak, hogy az említett Claudio Monteverdi urat választják San Marco temploma karnagyául, ezért évente háromszáz dukátos fizetést állapítanak meg számára a szokásos pótlékokkal s járulékokkal egyetemben, s kijelölik számára a Canonicában levő lakást, melyet előbb rendbe kell szedni, s evégett a szükséges munkálatok elvégzése is elrendeltetik...”

Egymás után mártják tollukat a kalamárisba. Az idős Corner csendesen megszólal:

- Remélem, ő lesz az utolsó maestro di musica, akit én megválasztok... Nekem nem lesz már több bajom velük. De ti még fiatalok vagytok...

Kinéznek a Piazzára. Ragyogó délelőtt, egészen felszálltak a ködök. Tarka nép borítja el a mozaikpadlót, az árkádok alatt árusok ütik fel tanyájukat. Százszámra őgyelegnek már azok a furcsa köntösű idegenek, akikből a város népe él.

A postakocsi Saguinetto határához ér: két gyerek, a szolgáló, a maestro és a többi utas. Számítják, ha minden jól megy, estére valahol megszállnak, reggel korán továbbindulnak, pár óra Páduáig bárkán, s onnan már egy ugrás Velence. A kocsis vidáman fütyörész, a kora ősz aranyával borítja a tájat. A leereszkedő alkonyatban kezdenek lassan nőni az árnyékok. Füttyentés az útkeresztezésnél. Egy hosszú legény kiugrik, lekapja válláról a hosszú csövű fegyvert. E pillanatban egy másik karabélyos felüti az egyik ló zabláját s harmadik társuk - karddal kezében feltűnik az úthajlásban. Egy perc, már rángatják a lovakat, a kocsi rádöccen a tarlóra. Az utasoknak ki kell szállni, s Claudio Monteverdire az útonálló ráfogja fegyvere csövét.

A maestro tekintete rávillan a kocsisra: mintha cinkos mosolyt venne észre arcán, s mintha egy pillanatra összenéznének a kis termetű útszéli fosztogatóval. Következik az útonállók gyötrelmes szertartása: egyikük a mesterre tartja a fegyver csövét, a másik szakavatott mozdulattal nyúl a kocsipárna alá, kikapja belőle az ötvendukátos zacskót, elégedett mosollyal simogatja, majd rászól a kocsisra, akinek a parancsára le kell szórnia a táskákat, ruhabatyut, egyéb málhákat. A zsivány gyors kézzel feltépi a zárakat, megoldja a csomót. Válogat. Magához méri Claudio mester új bársonyköpönyegét, melyet már a San Marco-béli karnagyságára csináltatott. Hosszú... elkedvetlenedik, kikapja a tizenhárom éves Francesco vadonatúj köntösét. Ez meg rövid s szűk lenne. A kocsis másféle ruhát kínál, a szolgáló jajgat, cremonai tájszólásán szepegve szidja az útonállókat. A zsivány ráförmed, lekapja kurta köpönyegét, ebbe szed bele mindenféle testi holmit, majd Monteverdihez lép, tapogatni kezdi övét s nyakát: nincs-e titkos, rejtegetett erszény, utasemberek szokása szerint s talán azt is, nincs-e lőfegyver nála, mely elsülhetne egy óvatlan pillanatban. A szegény mester ott áll az út porában, s hasztalan bizonyítja: nincs nála több pénz... nincs semmije... még annyi sem, hogy folytathassa utazását. A zsivány harsányan felnevet, egy scudót dob nagy kegyesen feléje, s újból felhangzik a füttyjel... talán a fára kapaszkodott harmadik cinkos megpillantott egy közeledő másik járművet, mind a hárman kereket oldanak, s ott hagyják kifosztott, megszégyenített áldozataikat.

Estére az egész fogadó már tudja balsorsukat. Görbe szemmel néznek a mantuai kocsisra: ezen a tájon három éve nem volt útonállás... különös véletlen, hogy épp akkor álltak lesbe, amikor - hosszú idő után - először tűnt fel urat szállító postakocsi. Oda az ötven arany... szép köntösök, sok kedves apróság, amit Cremonából magával hozott. A két fiú dideregve, lázálomból ébred a reggelben. Nincs mit tenni, így kifosztva is folytatni kell tovább az utat. Megered az eső. Estében bárkát bérelnek. De akárhogy keres zsebében, alig kaparhat össze néhány árva scudót, amiből jobb hajócskát bérelhetne. Meg kell elégednie egy fedetlen dereglyével: itt töltik az éjszakát - hol zuhogó, hol csendesedő eső közepette, ázva, dideregve, míg tart ez a hosszú-hosszú, majdnem egynapos utazás. Végre éjszaka kapuján elérnek Páduába.

Két didergő gyerekkel, jajveszékelő szolgálóval indul útnak Velence felé. A poggyász maradékát felpakolják, a gyanús postakocsistól épp hogy megszabadultak. Számolja, mennyi is a három hónappal elmaradt mantuai évjáradék? Ha írna Striggióriak... talán ő megindítaná a kincstáros szívét... három hónap... számol... s Velencében alighanem csak az ünnep után kap fizetést. Ötven arannyal bőségesen megoldotta volna az egész installációt.

Hajnalodik. Lassan szállnak fel a gomolygó ködök. A tájban vörösek s szürkék keverednek, amikor a nap elborítja a tenger felől a sík vidéket. Az első velencei őrállomáson a Serenissima fegyveres szolgái nézik meg az útleveleket. A „mantuai" dideregve burkolódzik köpenyébe. Most, hogy a Signoria vigyáz rá - lassan enged a feszültség, már nem kell félni, hogy egy másik útkeresztezésnél új útonállók bukkannak fel. A két fiú alszik, lassan kelteni kell őket. Ahogy befordulnak a szigetvilágba - messziről libegve feltűnik a Rialto márványíve, s még messzebbre, rozsdásarany s tengerkék ködök közt úszva - mint fata morgana - imbolyog a Harangtorony.

28.

Hajnal óta ébren volt. Mantuában ilyenkor kezdődött a fejfájás. Kinézett az ablakon. A Canonica kisszobája, melyet sebtében rendeztek be hálóhelynek, az udvarra nyílik. Még hallotta a harangtorony óraütését, tusakodott egy kicsit a csontjaiban élő fáradtsággal, felkelt, lenézett az udvarra. A Canonica palotája magasba nyúló emeletes ház volt - nem is tudta hirtelenjében megszámolni... három-... négy-... ötemeletes, a belső homlokzatot is erkélylánc tagolja, az első napsugár aranyba borítja a sokszögletes márványkutat az udvaron. Mindenütt uralkodik a szűk térség aránya, a művészet, hogy harmonikusan emelkedjék magasba a város, melynek minden egyes araszát el kellett hódítani a tengertől.

A fiúk még aludtak a másik szobában, a viszontagságos utazás után. Az útonállók nem pakolták fel, így felvehette fekete bársonyköntösét, melyben bemutatkozik a prokurátor előtt. Nem fájt a feje. Friss, sós levegő áradt, betört az udvarba. A napsugár egyre feljebb, feljebb emelkedett a szomszédos falon: ahogy nőtt fénye, úgy bomlott szét rózsaszínbe, lilába, aranyba a sok helyen töredezett, foltozott márványborítású kőfal; emléktáblák, cirádák, kecsesen futó pillérek, nemes vonalú ajtók, ablakpárkányok bontakoztak ki a belső udvar hajnali gomolygásából.

Néhány perc múlva már ott állt jövendő királysága kapujában. Velence későn ébredő város. A mester rossz alvó volt, így egész éjszaka hallotta a távoli városzajt, örök zsongást, mely annyira szokatlan volt a cremonai kisváros csendjéhez szokott fülének. A Piazzáról majdnem hajnalig beszűrődött az ott sétálók, éneklők, kurjantok zaja - s alighogy elcsendesedett, már éledt a kikötő: a bárkák rakodni kezdtek, s ezt a lármát alig tudták megszűrni a Canonica vastag falai.

A kanyargós lépcső nyirkos fokain óvatosan ereszkedett le, s mire kiért, egyszerre minden éjszakai zajért bőven kárpótolta a csodálatos látvány. Minden, ami szeme elé tárult, arányos volt, könnyed, léggel ölelkező. Mintha egyetlen építész formálta volna napsugárból, márványból, víztükörből játékos képzeletének elemeit. Maga mögött hagyta a Canonica portását, aki figyelmeztette a lépcsőre - hisz messer Zarlino is kitörte itt egyszer a lábát, s már néhány lépést tett oldalvást - ott állt a San Marco homlokzata előtt.

Tekintete kereste a bronzlovak négyesét. Valaha Néró diadalívén álltak, hogy elkerüljenek Rómából ezer esztendőre Bizáncba, s onnan hozta ide, a Serenissima dicsőségére az öreg Dandolo. A négy paripa most kapott napot: először csak rájuk szaladt a lilás sugár, majd egyszerre fénybe borultak a zöldes testek, csillanásukban mintha lassan elmozdultak volna talapzatukról, hogy egyszerre a levegőbe emelkedjenek, s megkezdődjék vágtájuk ritmusa, ahogy az egykori szobrász megálmodta.

Most, hogy hazája lett Velence - a mester mindent más szemmel mért le, mint az alkalmi látogató. Arra gondolt, hogy az ember itt zabolátlan, de csodálatos óriássá nőtt, hogy ezt a várost megalkossa. A színek patakzanak a márványhomlokzatokról, életet kap itt az a kő is, mely máshol szürkén, mohosan mered fel. A tenger, mint végtelen tükör emelkedik s esik a láthatár peremén. Minden örök mozgásban van, nincs egy pillanatnyi pihenése sem a szemnek, minden lépésnél új csoda tárul, új harmóniát kell sejtenie. Néhány lépést tesz a tenger felé, innen szeme már befogja a Palota egyik oldalát, s ha a kikötő felé kanyarodik, eltűnik a rózsaszínben tarkálló csipkerengeteg, már csak az aranyzöld vizet látja, melyen tejfoltokban ömlik szét a napsugár, mintha millió aranydelfin teste merülne fel egyszerre a csillogó habokból.

A bárkához hatalmas termetű, rongyos teherhordók cipelik a bálákat: ezek nem velenceiek, hanem majdnem félvad hegyilakók. A kikötőpénz drága, minden kapitány siettetni szereti a rakodást: lárma, ostorpattogtatás, szitkok... majd harsány kacaj, egy percre csendesedik a munka, kenyeret s bort osztanak. A kora reggelben egyre erősödik a lárma: ezt mind meg kell szoknia fülének. Néhány lépésnyire tőle a sekrestyés kinyitotta a San Marco oldalkapuját. A napsugár még nem ért le a padlózat mozaikkockáihoz, még élettelenül hevernek alakok és színek. Még őrzik az éj emlékét, amikor homályba süllyed a Piazza, itt-ott fénylik csak egy olajlámpás, s az őrjáratok fáklyájának fénye szalad át az árnyékok között.

A templom még üres. Néhány görnyedt öreg bolyong a kápolnák között. Istentisztelethez még nem készülnek, egyetlen gyertya sem ég még, a mécsesek hasztalan próbálják oszlatni a homályt. A sekrestyés csodálkozó szemmel nézi az idegen szabású fekete köpenyt hordó korai vendéget, e magas, hajlott vállú férfit, aki belép az északi kapun.

Mintha rangrejtve érkeznék országába, mely kereszthajóival, kápolnasorával körbeveszi. Igen, belép San Marco új fejedelme, aki a *régiek* örökébe kerül. Milyen volt, amikor először tette ide be lábát Willaert... s a szigorú Ciprian de Rore. Idegenek voltak, nem beszélték Itália nyelvét... Hogyan szólt hozzájuk a sekrestyés? Bizonyára Velence szavával, mely mintha kiszaladt volna Dante örökéből. Ő sem beszél a Serenissima nyelvén, s tudja, hogy az idevalók gúnyosan nevetnek, ha lombardok nyers dialektusát hallják, mely pedig oly könnyedén, zamatosan szaladt ki a cremonaiak s mantuaiak szájából.

Emlékezik: Tasso, minden idők legnagyobbja... ha inasával vagy a mantuai udvari emberekkel beszélt: ezt a nyers, vaskos tájszólást keverte a ferraraival. Itt első szóra megismerik majd benne is az idegent. Mekkora lehet San Marco? Hány ember férhet el benne, ha nagy ünnepekre kerül sor? Valahol olvasta, hogy a kereszténység elrabolt főtemplomában, a konstantinápolyi Hagia Sofiában egykoron negyvenezer ember szorongott a régi császárok alatt. Mennyit fogadhat be a római San Pietro? Amikor Rómában járt, úgy mondták: soha... soha nem telik meg. A *császárok* Rómájához mért két óriás. De San Marco lassan épült. Előbb az Evangélista csontjait hozta a hajó az alexandriai Sant' Eufemia kriptájából. Ez volt az az ereklye, mely Velence köré fonta sérthetetlenségének legendáját: a legenda később vasból, tűzből, vérből erősödött, a tenger fundusáig eresztette le gyökereit. Hajóhad védi, ágyúk ezrei, a föld minden hatalmasságához eljutó velencei követek, rezidensek egymást váltó hangyabolya. Szent Márk evangélista így védi városát. Földi erő nem lehet úrrá rajta, s ember nem múlhatja felül az Atyák bölcsességét.

Az ajtónál egy ministránsgyerek ólálkodik. „Tudsz-e fújtatni", kérdi mosolyogva. A fiú tágra nyílt szemmel kíséri a lépcsőfeljárathoz.

A kórushoz vezető ajtókához ér. Megpróbálja: kinyílik. A kitaposott fogú lépcsőfokok gomolygó magasságokba emelkednek. Ez a *Cantoria*, melyet csak magasból világít kis ablak; a mozaikszentek testének aranya töredezett, egy-egy kocka kihullt a százados testből, itt, a kóruson már nem pótolja őket senki sem. Titokzatos arc mered így rá: csak homloka van, egy szempár, orr - az arc többi részét elnyelte a repedezett alapfal. Egy mécs ég, s amennyi világosság betör az ólomkarikás, porlepte kis üvegablakon. Látja az orgonapadot. Zsebében talál az utazásról egy gyertya véget, meggyújtja a mécsnél.

FRA URBANUS FECIT A. D. MCCCLXXXX

betűzi a valaha aranyozott felírást. A mantuai dóm orgonája nagyobb, de ismeretlen mester alkotása; Urbánus híre s emléke megmaradt az orgonisták között. A mozaikszalagon régi betűk; az is töredezett:

HIC JUBET... HIC CAPITULUS...

a többi hiányzik. Lenéz. A kupolák alatt szürkésbarna ködökben foszlik szét az éjszakai homály, úgy, ahogy a festett ablakok lassan áteresztik a fényt. Keze némán siklik a billentyűkön. Próbálja a szokatlan zeneszerszámot, regisztereit, pedáljait, csapjait. Mintha ködalakok hajlanának feléje... így ült-e ezen a helyen Adrian Willaert, Zarlino, a Gabrieliek... mire gondolhatott Martinengo atya, amikor már érezte, hogy szívében fokozódik a fájás... úgy mondják, egyszer megállt... dermedt ujjai alatt elnémult a hang.

A fiú némán munkába kezd, s a billentyű élni kezd ujja alatt. Gombert motettájára gondol-e, melynek magjából kibontakozott az In Illo Tempore... Feltör Urbánus mester orgonájából a hang. Claudio Monteverdi ráhajlik a regiszterekre: a faggyúgyertya szűk fénynyalábja nem bírja teljes szélességében befogni a billentyűket... csak a közép világos, míg két szellemkéz fut végig a mélységekben s magasságokban, s a néma-néma misék órájában már szárnyal, dübörög, csattog a pedál.

Az idő kihull, a templom kiemelkedik fekete sarkaiból, mintha csatát vívnának a szentek s angyalok az aranyhátú kockákon az éjjel, s a Cantoriából záporozó orgonahullámok új erővel ostromolnák a sötétség fejedelmeit. Érzi, valaki van mögötte. Ahogy pianót... halk, leheletes fúgát vet fel keze, hallja egy lélegzet neszét. A gyertyafény félbefogja, mint a mozaikarcot: rövid szakáll, barátkámzsa, erős orrtő: a többit lefedi köntösével a homály. Szemét ismeri meg. *Marinoni!*

Az arc közel hajlik, s az ismerős hang mondja: - már vártalak!

„Már vártalak.” Mióta Giovan’ Battista Marinoni elhagyta Mantuát, s átköltözött Szent Márk városának szolgálatába, esztendők teltek el, s mindkettőjük hajára-szakállára ráhavazott az idő.

- Maestro, gondoltad-e húsz éve, Esztergom alatt, hogy itt adunk mi ketten egymásnak találkozót?

- Mit játszol?

- Megmaradtam a viola da bracciónál. A karban a basszust énekelem. Néha vezénylek.

- Hányan vagytok?

- A törvény szerint - két orgonista, huszonöt zenész, harminc karénekes... A valóságban alig lehet őket összeszedni nagy ünnepekre, Claudio.

Még ne - gondolja -, még ne áradjon a panasz, ne úgy várja a San Marco új mesterét, hogy vád, torzsalkodás üsse fel fejét. Mosolyogva öleli át Marinonit.

- Örüljünk egymásnak, Battista. Ma még nem kezdem... csak látogatóba jöttem a templomba. Este érkeztem.

- Vártalak mindennap a Canonicánál. Ma reggel megtudtam, hogy megérkeztél, de már nem voltál szállásodon. Hová jöhetne máshová San Marco új ura? Láttam, nyitva a rács... Ugye, nem haragszol. Első szerettem volna lenni, aki megölellek... Olyan boldog vagyok, hogy eljöttél hozzánk, Claudio.

- Messer Marc’Antonio Negri...?

- Mióta meghalt az Úrban boldogult Martinengo atya, ő vezette a San Marcót.

- Ismerem madrigáljait. Meg a zsoltárokat. Hírét hallottam az Affari Amorosinak, kétszólamú énekek... római stílusban. De nem láttam, nem hallottam őket. Zenész... miért mondod, hogy alatta szétszéledtek a muzsikusok?

- Claudio, te, aki szentebb ember vagy a magad udvari ruhájában is nálunk, akik az Úr köntösét viseljük... Velencében megtanulod, hogy ezeknek egyetlen istenük van valójában: a pénz. Nem úgy... mint ott, Mantuában: ház... földek, szép hintó, lovak... a vágy, hogy odadörgölődhessenek a nemességhez, bejuthassanak valahogy a palotába... a fiuk vagy unokájuk majd valahogy címert is kerít magának. Itt, Velencében? Nincs föld, nincs ház, a nemesek aranykönyvét félezer éve már lezárták. Csak paloták vannak. Ezt magunkfajta soha nem is tudja megszerezni. De minden, ami az élethez kell... a bor, a ruhák, a lakás, asszonyok cifrasága, kristálypoharak, étel, tükrök, elutazni a szárazföldre... szép, színes gondola... szolgalegények. Sehol még nem láttam, hogy így csengenének utána, így habzsolnák, így szeretnék a pénzt. Mantuában ki beszélt hitelről, kamatokról, fűszerről? A zsidók! Itt, Claudio... a doge maga is hajósgazda, a többiek? Morosini, Contarini, Mocenigo... Barberini... ha nem mennek a szenátusba... mindegyik a saját kontorjában ül, számadások közé temetkezik. Kancellistái jelentik: ennyi gyömbér jött, annyi szegfűszeget, fahéjat, marhát, rabszolgát, füstölőt sikerült venni vagy eladni. Érted? De ezeknek az énekeseknek, brácsásoknak, fagottosoknak is égetően, szüntelenül kell a pénz. Ha Mantuához hasonlítod: itt tisztességes a kereset; mindenki tudja, pontosan, egy nappal előbb, mint lejár a naptár, megkapja hópénzét. A Signoria nem marad senkinek adósa. De látod, amit kap: nem elég. Velence nagyváros... Mindenkinek van szegény rokona, s mindenki szeretne még egy ruhát... lányát kiházasítani, valakit lepénzelni, hogy fiát beszerezze egy hivatalba. Mindegyik zenésznek tele van a feje gonddal... Nem rosszak... nem hanyagok. Csak tele vannak gonddal...

- Honnan szerezhet zenész még pénzt, ha nem ad a gazda, aki szolgálatába fogadta?

- Ez a művészetük, Claudio! Huszonöt zenészünk van s huszonhat kanonoki szék a San Marcóban. Mindegyik kanonok szereti, ha nála is adnak hangversenyeket... ha egy-egy délutánra meghívhatja vendégeit. Hát még a nagyprépost! A Princimarius. Ott hetenként kétszer-háromszor is vannak concertók. Ilyenkor összegyűl a nemesség színe-java... a leggőgösebb nemesurak is eljönnek, Claudio. Ez mind *ingyen* megy. A zenésznek mennie kell... ez a feladata. Hát úgy csal... úgy marad el a próbákról, úgy mulaszt, ahogy tud. Csak nagy ünnepekre adja bele a lelkét. De ha máshová hívják, vagy betolakszik nemesi házakhoz, polgári lakodalmakra, aki tud, körmöl... ír kottákat, szerez motettákat, madrigálokat. Amit így keres, már az övé. A rang, hogy ő San Marco zenésze - dicsfényt fon feje köré az együgyűek előtt. Valamit így megkeres hozzá... Így élnek, Claudio.

Elgondolkozva néz a végtelennek tűnő mozaikmezőkre. Ebben a pillanatban megszólal a szembeni kóruson a másik - újabb, hatalmasabb, de talán nem oly zengzetes hangú orgona, mint amelyet egykoron Urbánus fráter épített. Kérdően néz Marinonira.

- Gaspare Locatello játszik!

- Ki az?

- Az elnökünk... Így hívjuk. Majd megtanulod te is. Itt minden énekes s minden zenész tagja ennek a konfraternitásnak. Locatello tartja össze őket. Ha nem tetszik valami a maestróban, ő az, aki szót emel. Ellene nem tehetsz semmit. S van Locatellónak egy rossz szelleme... bizonyos Domenico Aldegatti... irigy zenész... inkább énekes... viola da gambát játszik, de rosszul. Ír madrigálokat. Amikor a prokurátor kihirdette, hogy te jössz... téged nevezett ki a Signoria: összedugták fejüket... Locatello... Aldegatti, páran hozzá... *Velencei legyen!* Nem kell idegen. A *„favolás”* Claudio, csak így emlegettek... Számon kérik tőled, hogy mit csináltál a régi polifóniával... Artusira, a bolognai papra hivatkoztak: jól megmondta neked!... majdnem hajba kaptatok: príma vagy seconda pratica?

Fél füllel hallgatja Marinonit, valójában a szemben búgó orgonahangot figyeli. Jól játszik? De úgy... mintha hangversenyre készülne... vidám, könnyed, világias zene, nem illik a San Marcóhoz, szentekhez... Palotában, kis kvartetteken... clavicembalón. De a nagyorgonán? Lám, itt sem hiányzik az árnyék, mindenütt cselszövények, bajkeverés, féltékenység, kenyér-irigység. Első reggel... már első reggel.

- Mennem kell, Battista, a prokurátorokhoz. Le kell tennem előttük a fogadalmat.

- Contarini az első... a többi nyolc bólint arra, amit ő mond. S az ifjabb Mocenigóra ügyelj, még nem prokurátor, csak titkár - de nagy úr lesz belőle is. Ő egyik legfőbb zenekedvelő s felettébb gazdag ember: úgy mondják, húsz gályája szalad a tengereken. Ciprus... Rhodos... Perzsia... Cherson... Mocenigo szívesen ad zenészeknek az aranyaiból. Ő és Contarini... ketten. Vigyázz.

Vincenzo Gonzagára gondol. Az első napra, amikor húszévesként, dobogó szívvel, kottával hóna alatt átlépte a Reggia küszöbét.

- Emlékszel-e, Battista, amikor titeket, ötötöket vezényeltelek ott... messze... hogy is hívták... várj... *Visegrád*. Egy régi király palotájának romjai közt. A díszudvar még épen állott, az állványokat odaállítottuk egy márványkút köré. Két Medici volt ott... szegény Vincenzo... egy magyar kapitány. Erre emlékszem. Nem hoztunk hangszereket magunkkal, hatszólamú madrigálokat énekeltünk... húsz éve, mondod...? Csak jövőre, Marinoni. Ha beszélsz Locatellóval, mondd meg, hogy hallottam játszani. Művész... de amit előad, annak nem istenházában a helye.

A Procuratie Nouve - az új prokurátori hivatal, friss márványragyogásában csatlakozott a „régihez". Aki itáliai fejedelmi székhelyeken otthonos volt, ismerte a bolthajtásos szobákat, ahol diákok, barátok, kancellisták körmöltek, tinta- és viaszpecsét szaga vegyült, gyertyák égtek, papírok, pergamenek, nagy könyvek borították el az asztalokat és polcokat. De itt mintha valami félelmes labirintba került volna az avatatlan látogató. Százával körmölnek emberek, mintha ismeretlen, néma rend kámzsásai lennének, szorgalmas hangyaboly, mely sürög-forog, övén kalamárissal, iratkötegekkel, falhoz támasztott óriási foliánsokkal... Majd folyosók, melyeken végtelen mélységekben nyílnak jobbról-balról szobák. Az ajtókon nevek, jelzések, számok, a szobák egymásba torkollnak, s ember legyen, aki kiismeri magát, tudja, mit hol s meddig intéznek, hol adják át valamilyen másféle hivatalnak, bizottságnak, titkárnak, asszeszornak. Ezek mind polgári, közrendű emberek. Mind világi, egyetlen egyházi személyt sem látott eddig. Velence törvénye nem tűr meg semmiféle más törvényt maga mellett, ha a Serenissima ügyeiről van szó... Lám... egyszerre egy taláros nemes vonul el. Köntöse emlékeztet a doge talárjára, a földet söpri, s hatalmas ujjában eltűnik a nemesúr két keze. Mérhetetlen nyugalommal lépked, nem is lépés ez már... inkább valamilyen felvonulás ritmusa, beleillett volna a mantuai táncjátékba. Borotvált, sovány arc, szikár termet, a haja őszen hull válláig, de úgy hordja a barett alatt, mint egykoron a rómaiak, ahogy látható a régi szobrokon. Nem néz sem jobbra, sem balra, egy kardinális nem lehel ki magából ekkora méltóságot...

- Az idősebb Mocenigo őkegyelmessége - rebegi Marinoni, aki kíséri a labirintban.

Várni kell. A prokurátorok üléseztek, s úgy hallják, ma kivételesen mind a kilencen - akik őrködnek életfogytiglan a templom, a nemesség, özvegyek és árvák, a letett pénzek biztonsága, testamentumok s bajba jutott nemesek segélye s általában így egész Velence ügyei felett - megjelentek. Három szoba választja el őket a várószobától, az ajtókban alabárdosok. Hangnak, nesznek... suttogásnak sem szabad kiszivárognia a falakon. Minden titokzatos... minden „secretum", államtitok. S jaj annak, ha valaki ezt valaha megsérti... százszorosan jaj, ha elárulja. A Serenissima átka nesztelen, mint az árnyék. Ott éri utol a fecsegőt, ahol nem is gondolja...

Az ifjabb Tron nemesúr jön látogatására. Ez kitüntető kegy, hisz Signor Claudio Monteverdi nem velencei nemes, nem papi ember, hogy egyházi rangja kölcsönözzön méltóságot. Egyszerű zenész, akit Szent Márk köztársasága zsoldjába fogadott. Az ifjú nemes mégis kimegy, meghajlik előtte, mosolyog.

- Még pár perc, Signor Monteverdi, a bizottság már rövidesen befejezi titkos ülését. A következő tárgypont az ön fogadalomtétele s beiktatása, szabályaink szerint. Ne legyen, kérem, izgatott. Mindnyájan a legjobb indulattal várjuk mint Velence kedves vendégét... Signor Monteverdi, már jöhet!

Giovanni Bellini madonnájára esett első tekintete: a kedves, mosolygó asszonyarc, mintha biztatóan nézett volna rá, bátorította volna az új életszakasz küszöbén. A kilenc prokurátor közül mindig hat van csak hivatalban, de erre az alkalomra mind eljöttek. Idősebb férfiak voltak: a Köztársaság ezt a méltóságot csak érdemekben gazdag, a forgatagos élet megpróbáltatásaitól visszahúzódott patríciusok számára biztosítja: ezért hasonlatos ruhájuk a doge köntöséhez; ha előbb követi poszton vigyáztak, úgy köpenyükhöz jár a hermelinprémmel bélelt selyemstóla is, hordhatnak földig érő talárt, bő ujjakkal s nyakukon széles aranyláncot. A kilenc szempár felmérte a cremonai mestert. Két-három aggastyánarcú volt közöttük, habfehér szakállal, mely ezüstpatakban omlott rá a bársony redőire. Egyik forradásos arcú, kettőnek sebhely húzódott homlokán, a fiatalabbak nem hordtak szakállt: római ősök borotvált, kemény arca fordult a belépő felé.

Ahogy a szertartás kívánta, csak meghajolt és várt. Az asztal, mely mögött egy sorban, valamilyen titokzatos rend szerint ültek a prokurátorok - mintha végtelen messzeségekben lett volna a padtól, mely előtt állt: mintha bírái lettek volna, akik ítélkeznek vétke felett. Contarini felemelte a pergament. Mintha rekapitulálná mindazt, amit „in re Monteverdi" tanácskoztak, leveleztek, szerkesztettek bizottságok, hatóságok, tanács, inkvizítorok s maga a doge, halkan olvasni kezdte az 1613. augusztus 19-i ülés jegyzőkönyvét, melyet a San Marco „sekrestyéjében" vett fel négy prokurátor. A hűvös szöveg folyt, mint ezer és ezer akta kuriális szava, ám amikor a döntő ponthoz ért: *„...úgy találtuk, miszerint Claudio Monteverdi úr személyét... mind tudását, mind erényeit illetőleg a legsúlyosabb érvek ajánlják számunkra, s ezeket sokszorosan megerősítve találtuk műveiben is, melyeknek kinyomtatása már megtörtént..."*; itt megelevenedett a hang, éreztetve, hogy a többi csak „szertartás", ez a *lényeg*, mely derűsen, jóindulattal öleli át a „szubjektumot".

Claudio remélte, felenged a hivatalos merevség: megmozdulnak a tanácsurak... egy lépést tesz majd valaki felé. De udvari emberként tudta: mindenütt mások a szertartások, s ezek a ceremóniák szentek azok előtt, akik gyakorolják. A csendben megszólalt a férfi hangja, akit kint, az előszobák előtt megmutatott barátja. Az öreg Mocenigo római feje parányit előrehajolt, a gyertyafényben látta a homlokon végighúzódó régi sebhely vereslő vonalát.

- Signor Claudio Monteverdi, tisztünk s szokásunk kívánja, hogy olyankor, ha Szent Márk Köztársaságának szolgálatába iktatunk olyan férfit, aki nem Serenissimánk szülötte, megismertetjük republikánk örök létének mai állomásával, s ezzel valójában magunk is ítélőszéket tartunk magunk felett. Signor Monteverdi udvari szolgálatban állt Itália nevezetes hercegénél, így kell figyelmeztetnem arra, hogy ami e falak között elhangzik ma, tízünk ügye. Kegyelmed az isteni harmóniák mestere, s nem üres, kártékony szavaké. Erről egyébként beszámoltak jelentéseink is. Ez is számba jött... latba esett, amikor - kegyelmed esetében - csak fehér golyókkal szavaztak a prokurátor urak.

Kegyelmed művész, de senki nem élhet hivatalát hordva Velencében, ha nem tudja: a Serenissima sorsa csak az Evangélista kegyelmével fordulhat mindig jóra, hisz annyi az ellenségünk... annyi baj környékez bennünket, hogy ha az atyák bölcsességét s karunk erejét nem számítjuk, úgy az isteni Providentiára szabad csak hivatkoznunk.

Kezdjük, ahogy ez a hatalmak rendjét illeti - a *szentatyán*. Velencének sikerült elrendeznie viszályát a Szentszékkel úgy, hogy a Köztársaságunk ősi jogai csorbítatlanok maradtak, a szentatya visszavonta az átkot s mi is azokat a dekrétumokat, melyekkel kimondtuk, hogy a *szentatya átkának Velencében nincs foganatja*. A kereszténység másik leghatalmasabb ura - a császár. Bár Velence ősi jog szerint csak a konstantinápolyi felség hűbérese volt, tisztelettel adózunk a Habsburg-nemzetségből eredő német királynak s a német-római birodalom császárának. Már ami tisztelet megillet olyan uralkodót, aki mindent elkövet a Serenissima hatalmának csökkentésére és annak kárára. Kegyelmed is tudja, hogy épp az utolsó hónapokban kiélesedett a harc a császári felség alattvalóinak számító vad tengeri rablók, az uskókok s miközöttünk. Az osztrák főhercegek nyíltan támogatják a rablókat, akik a Habsburgok testvéri ágától, a spanyol udvartól is támogatásban részesülnek. Gradiska várát most ostromolják csapataink. Jelentést vettem - itt felemelt egy papírlapot -, hogy eddig ágyúink... tizennégyezer lövést adtak le Gradiska várának bástyáira. Ha meggondolom, hogy minden egyes lövés... negyed zecchinót jelent porban, zsoldban és golyóban, kegyelmed kiszámíthatja, mibe kerül a Serenissimának ez a háború.

Mint tudja kegyelmed, a spanyol felség is esküdt ellenségünk. Igyekszik ott, ahol lehet, borsot törni orrunk alá. Nem számíthatunk Itáliában másra, csak a savoyai hercegre. De e nemes uralkodó kétségtelen vitézségének elsősorban az a célja, hogy Mantuától megkaparintsa Monferrato tartományt: ez viszont új bonyodalmakba sodorhat bennünket. Barátunk a francia király. Őfelsége politikája a miénkkel párhuzamosan halad. De mindenkor el kell készülnünk arra, hogy fejünk felett kezet nyújt Madridnak, s akkor mi egyedül maradunk. Nekünk nincsenek hercegkisasszonyaink, akiknek nászával frigyet pecsételjünk. Velencének, Signor Monteverdi, tengere van, hajói, pénze és történelme. Másfél százezer ember a város népe... a tartományokra nem mindig számíthatunk, ha áldozatok vállalásáról van szó.

Még nem szóltam a törökről. E pillanatban szerződések kötnek bennünket a Fényes Portához s a tőle függő ázsiai és afrikai pogány fejedelmekhez: illő adózás... s ajándékok ellenében biztosítják hajóink útját, megnyitják előttünk a kikötőket, védik a kínai selyem és egyéb áruk útját, míg átjutnak a Vörös-tengeren, s a karaván áthozzák az egyiptomi kikötőkben várakozó gályáinkhoz. Ön művész, Signor Claudio Monteverdi, de ennyit minden velenceinek tudnia kell. Ha a padisah udvarában az ostobább és éhesebb basák hangja lesz erősebb... úgy egy nap felrúgnak minden szerződést, s a Serenissimának élethalálharcot kell kezdenie még megmaradt szigeti birtokaiért, elsősorban Krétáért. Ez, persze, újból közelebb hozna a keresztény hatalmakhoz, melyekkel most viszályban állunk. De kemény ár lenne, amit ezért fizetnünk kellene. Lehet, hogy egyelőre elkerüljük... lehet, hogy nem élem meg. De egyszer elkerülhetetlen lesz, hogy a tengeren vagy a szigetek között sor kerüljön leszámolásra a törökkel.

Ennyi, Signor Monteverdi... *in politicis*. Ami a művészeteket illeti, melyeknek mi nagy tisztelői, ápolói s kimondom - mecénásai vagyunk: itt sem vigasztaló a kép. Amikor ifjú voltam, bejártam a nagy öregek műhelyébe. Palotánk falán függ Tiziano mester képe: atyámat ábrázolja. Megfordultam Paolo Veronese mesternél... Közbevetőleg: messer Paolo nagyon szerette a zenét. Szeretem azt a képét, melyet - persze - csak képzeletből festett: a Kánai menyegző vásznának előterében ő maga viola da gambán játszik, Tiziano nagybőgőn, Bassano kezében fuvola, Tintoretto viola da bracciót emel... Ki él közülük? Ki van a mai Velencében,

aki megközelíthetné művészetüket? Él-e Palladio mester?... Hol van Sansovino? Mintha a múzsák - valamilyen titokzatos intésre - elhagyták volna lagúnáink körét. A költőkről jobb nem is beszélni. Kegyelmed, mint hallom, ismerte Tassót. Egész Itália költői még mindig az ő örökéből élnek. Marad a *Mater Musica*. Mindnyájunk vigasztalója, az az elementum, amely soha nem hagy bennünket cserben. Mert az emberi természet bölcsessége, hogy gyönyörködésre felhasználja a hangokat. De hol vagyunk azoktól az időktől, amikor Adrián Willaerthez vagy Ciprian de Rore mesterhez jöttek tanulni a kereszténység legjobb muzsikusai. Azóta... ez a szép művészet is hanyatlásnak indult. Torzsalkodások ütötték fel fejüket. Magában e tisztes szentélyben *bellum omnium contra omnes* folyik. Kegyelmed - ha gyenge - viperafészekbe dugja kezét. De ha elég erős: megnyitja saját maga előtt az Olümposzt.

Nem véletlen, hogy egybekötöttem Marsot és Pallast. Ha kegyelmed homlokomra tekint: négy évtizedes sebhelyet láthat rajta. A lepantói csatában szereztem. E tiszteletre méltó prokurátor urak arcán is jobbára látni elmúlt harcok nyomát. De ha kegyelmed kimegy innen a Piazzára s nézi ifjú nemeseinket: aligha láthatja arcukon a hősi élet hasonló nyomait. Kegyelmed San Marco karnagya. Tiszte szerint egy templom szolgálatára rendeltetett, semmi másra. Ha e tisztét betölti, mindennek eleget tett. De mi kegyelmedtől, akiről úgy tudjuk, hogy nemcsak Itáliánknak, hanem a világnak is egyik első muzsikusa, többet, jobbat, nagyobbat akarunk. *Neveljen.* Ne csak úgy, miként Mantuában, hogy hegedűre, violára, flótára oktatta a nemesség ifjait s azokat a polgárokat, akiket erre kiválasztott. Nevelje kegyelmed a népet, mely Velence humuszát alkotja. Úgy, ahogy Tasso tette... amikor keresztes háborúra ösztönözte hűbérurát. Harcoljon, Signor Claudio Monteverdi, az elpuhulás, a kényelmeskedés ellen. Segítsen a *septem artes* tiszteletében nekünk, akik azt akarjuk, hogy Velence résen legyen. Nem lehet tudni, honnan, melyik pillanatban szakad ránk élethalálharc. Ha elmúlt Tiziano, Tintoretto s Veronese... ha fakó lett a rím a költők ajkán, ha Velence külső képe lezárult, nem emelnek új templomokat a kereszténység csodálatára: tegye mindezt jóvá kegyelmed azzal az illő matériával, mely isteni szikraként önben lakozik. Ne feledje soha: a San Marco nemcsak templom - ez maga Velence, ahol megtalálja helyét a mi Urunk tiszteletében a doge, a nemesség, Velence minden polgára, az idegenek, még a rabszolgák is... Lehet, hogy mindenkire szükségünk lesz egyszer... azalatt, míg kegyelmedet e város és ország falai között üdvözölhetjük.

Az ősz Sagredo emelte fel fejét.

- A Serenissima megtudta, hogy a nápolyi spanyol alkirály, - Ossuna hercege - egy velencei nemestől megvásárolta lagúnáink térképét, a bejáratokat védő erődök rajzát, az Adria hajózási vonalait, az isztriai és dalmát partok erődláncának rajzát s azokat a titkos réseket, melyeken keresztül be lehet hatolni a Köztársaság szívébe. Ez az áruló már elvette szörnyű büntetését, törvényeink szerint. Az erődláncot megváltoztattuk, az Arzenálban új hajók, új ágyúk készültek. Ezt el kellett végeztetnünk, de a Piazza változatlan maradt, a San Marco olyan, mint amikor befogadta az Evangélista csontjait. Ez a valódi térkép, mely mindnyájunk szívében él, nem halványodhatik el... nem változik századokon keresztül. Kegyelmedet nagy művésznek mondják. Velence dicsőségét nemcsak ágyúi s a szerződések szolgálják. Önnek is szolgálnia kell művészetével. Lelkében itt kell élnie közöttünk. Ön nem lehet - kimondom - egyszerű zsoldleső, olyan híres orgonista, akiért többet fizetünk, mint amennyit eddig bármely zenemesterünk kapott. Önnek az a híre: erényes! Becsülöm a művészetet, de mégsem dobtam volna serpenyőjébe a fehér golyót, ha nem olvasom ezt a szót minden követ jelentésben „virtù”... igen, az ön virtusára, becsületére... a lélek nemességére van szükségünk itt, Velencében, ahol lassan-lassan kikopunk mindabból, amit a mi fiatalságunkban még ez a szó jelentett. Signor Monteverdi, a kegyelmes Mocenigo prokurátor úr szava után öregember igénytelen beszéde az enyém. De mint a San Marco rendjével megbízott szenátor mondom

önnek: ha mindent úgy tesz, ahogy elvárjuk öntől - Claudio Monteverdi szava lesz San Marco templomában a törvény. Mi segíteni fogunk...

Mintha bíborosok lennének, adott jelre felemelkednek, majdnem áldást osztanak akkor, amikor jobb vállára teszik kezüket. Contarinire néz, az úgy int, hogy lehunyja a szemét. Claudio Monteverdié a szó.

- Tiszteletre méltó prokurátor urak, nem tudom, tett-e e helyen egykoron Adrian vagy Ciprian mester fogadalmat; szokás-e ez a Serenissima rendje szerint. Kegyelmességtek tudják, hogy olyan városban születtem s nevelkedtem, mely a katolikus felség jogara alá esik. Férfiéveim legszebb korát Mantuában töltöttem egy érdemes és művészetpártoló fejedelem szolgálatában, aki földi javakon kívül mindent megadott nekem arra, hogy az Úr rendelése szerint hivatásomat gyakorolhassam. Tudom, hogy Itália s talán a világ első zenei stalluma az, melyet San Marco orgonájának billentyűi jelképeznek. Ha felnézek a mennyezetre a kupolákig, ha letekintek a kórusról, nemcsak a Serenissima dicsőségét látom, hanem hitünkét, annak szavát, hangját és intelmét. Amikor jöttem... útszéli fosztogatók kezébe kerültem, mert a spanyol felség nem törődik az utak biztonságával. A Serenissima határát átlépve tudtam: itt már nem fenyegethet többé veszély.

A Serenissima a kar vezetőjének hívott, s boldog voltam, hogy megállhattam a próbát. Tudom, hogy aggályok merültek fel ellenem az atyák egy részénél. Ifjúkorom szerelmes madrigáljaira emlékeztek s az Orfeo favolájára. Felhozták jámborságom ellen a csalódott Arianna siralmát... a Ballo delle Ingrate farsangi gondolatokat ébresztő játékát. Kérdezték, vajon alkalmas vagyok-e arra, hogy Mantua lazább erkölcsű udvari élete után eljöjjek a San Marcóba, vezetni annak tiszteletre méltó kórusát?

Minden keresztény ember erre csak *„non sum dignus”*-szal felelhet. Ki lehet erre a helyre valóban méltó? De mert kegyelmes prokurátor urak mégis engem választottak, helyesnek tartom, ha magam igazolására is elmondom: a zenében kétféle „praktika” vagyon. Az első az őseinktől örökölt polifónia, mely itt San Marco egyházában azóta zeng, mióta szent életű Ambrus püspök megtanította zsoltárokat énekelni a keresztényeket. A másik, melynek első harcosa néhai Vincenzo Galilei úr volt s mindazok, akik Firenzében Bardi gróf Cameratájához csatlakoztak - a *második praktika* a szöveg és zene csodálatos harmóniáját hirdeti... ahogyan régen, előttünk a római ősök s őelőttük a hellének művelték, legalábbis Platón, Plutarkhosz s Boëthius mester írásai szerint. Az emberi hangnak s a költői szövegnek kell kiegészítenie egymást... mert a polifóniában csak a hangok emelik a lelket az áhítat birodalmába, nem pedig a szöveg, az oráció szépsége.

Kegyelmességteknek mindezt el kell mondanom. Mind a két praktika külön-külön megállja helyét. Nem tör egymásra. De mindegyiknek megvan a maga külön birodalma. Ma reggel betértem abba az egyházba, ahol kegyelmes Sagredo úr ígérete szerint - az én szavam lészen a törvény. Az egyik orgonán oly dallamokat hallottam, melyek palota termében, udvari hangversenyeken felettébb helyén vannak... megszólalhatnak éjszaka egy szerelmes lány ablaka alatt is. De a San Marco világába aligha valók. Ám ezzel szemben, kegyelmességtek is talán így vélik, ósdi s unalmas, ha egy fogadószobába... terembe vagy nyílt térségre bevonul öt-hat énekes, minden instrumentum nélkül, kezükben vastag kottával, fel sem néznek, leülnek, énekelni kezdenek; ez az ének órákig tart, senki sem tudja valójában, mi a lényege kántálásuknak, mert abból bizony egyetlen szót sem lehet érteni. Kegyelmességtek nézzék el nekem, hogy ilyen aprólékos módon világítom meg feladatom, de zenemesternek hívtak, s az atyák bölcsessége, hogy mindenkit oda állítanak, ahová való. Én úgy képzelem feladatom, hogy a San Marcóban tisztelem az ősök hagyományát... mindazt a szent és bölcs emléket, melyet rám hagytak, akik elődeim voltak a stallumban. De mihelyt kimegyek a szentegyházamból - hallom

a város hangját... feléled az instrumentumok ereje, szél és tenger játszik bennem, elmúlt és eljövendő világok hangját vélem hallani: ez a második praktika.

Kegyelmességtek beszéltek előttem Velence dicsőségéről, hősi erényekről, melyeket a városban ápolni kell. Látom a sebhelyeket, melyek a prokurátor urak arcát díszítik. Szabad-e elmondanom, hogy a harcok világa nem egészen idegen előttem. Még nem töltém be életem harmincadik évét, amikor kegyes uram, boldogult Vincenzo herceg akaratából keresztet öltöttem köpenyemre, s seregével a Duna mentén jártam a hadakkal - mint kis tábori zene-karának maestrója. Közöttük volt főtisztelendő Giovan Battista Marinoni, akivel ma a Cantorán találkoztam. Bár magam nem mértem össze senkivel kardom, részt vettem az ütközetekben, láttam párharcokat, figyeltem, miként bánnak az ágyúkkal... sokféle nemzeteket ismertem meg, figyeltem, hogyan ereszkedik küzdelembe keresztény és pogány... s megint, milyen annak az országnak népe, melynek folyói, városai, várai mentén folyik a háború... ismertem egy poétájukat, akit ottlétemkor terített le egy ágyúgolyó... Mindezt azért mondom kegyelmességeteknek, mert a hősi élet előttem sem idegen. Hányszor és hányszor hallom azokat a hangokat... látom a képeket. A boldog emlékű Tasso úr, aki megtisztelt azzal, hogy szót váltott velem: nem járt sohasem Jeruzsálemben. De én láttam, hogyan harcol Esztergom bástyái alatt keresztény és pogány.

Velence, tudom és hiszem, örök. Pietro Paolo Rubens, akit barátomnak fogadtam, sok estén át mesélt nekem Velence kincseiről. Kérem az atyákat, higgyenek nekem: ha megszólal kezem alatt az orgona, ha motettát... madrigált... vagy akár ariettát... egy áriát hallanak, mely műhelyemből került ki, mindez Velence a senyvedő Itáliának dicsőségét hirdeti. Minden század más nyelven szól... Ez az én *volgarém* s ez az én *linguám*, az *első* és a *második* praktika. Higgyenek nekem az atyák.

Amikor kikísérték az ajtónállók sorfala között a titkárok, le egészen a lépcső lábazatáig, az Arzenálban eldördült a delet jelző ágyúlövés. E pillanatban ezer galamb rebbent fel, szárnyuk elárnyékolta a rongyos felhők közül áttörő napsütést. Állt az utolsó lépcsőfokon, szemben a San Marcóval. Marinoni lengette felé széles karimájú papi kalapját. Egy csoportban tucatnyi furcsa, sötét köpenyeges ember várt, egyiknek-másiknak kezében, hóna alatt zeneszerszám. Ez volt jövendő királyságának a népe... Lassú lépésekkel kísérték a maestrót a San Marcóhoz.

29.

Körülbelül egyidősek voltak Galileo Galileivel. Amikor kihajolt az egykori városzsarnok, Ezzelino tornyának párkányáról, maga alatt látta az alkonyi Páduát: diákok nyüzsgő raja lebernyegeikben, különös fövegekben, ahogy előírják a fakultások szokásai, egy-egy velencei nemes talárja, amint méltóságteljesen siklik végig az úton, előtte lámpást lógatva siet szolgája, a sikátor torkában feltűnik egy utcalány... De minden oly parányi, hangyabolynak látszik, s lassan az esti borulatban elvesztik a színek is fényüket-árnyékukat. Galileo átölelte:

- Köszönöm, Claudio, hogy kijöttél. Rövidesen úgyis útra készülök. Rómába hívnak. Sajnálom, mert a San Marcóban, mióta itt vagyok Páduában s sűrűn járok a Serenissimához, még nem hallottam valódi, jó zenét.

- Az apádnak köszönhetünk mindent, Galileo. Ha boldog emlékezetű Vincenzo mester nem zúzza szét a Dialoghival a polifóniát, mi nem mertünk volna ebbe a „képrombolásba" magunktól belekezdeni. Te is játszottál s énekeltél apáddal... Amikor Pisából eljöttél s meghívott a Camerata. Látod-e, milyen különös, mily távol éltünk mindig egymástól, s mennyi mindent tudok rólad... s mily keveset. Pedig mindkettőnk felett jócskán eltelt az idő. Mikor születtél, Galileo?

- Anno Domini 1564. S te, Claudio?

- Három évvel később... De te talán nem mentél keresztül annyi megpróbáltatáson, annyi szomorúságon, mint amennyi nekem jutott osztályrészül. Dicsőségben fürdesz... egész Velence rólad beszél... Téged is mágusnak mondanak... Úgy látszik, ez a szép, de veszélyes cím illet meg mindenkit, aki valamilyen ismeretlen szférát kifürkész. Te, úgy mondják, közel hozod azt, ami távol van, s olyan világokba látsz be, melyek azelőtt ismeretlenek valának... Elmém itt nem tud követni, ha nem adsz neki tápot.

Galileo Galilei mosolygott. Kihajolt a torony csipkézeténél, egy fiókból kihúzott valami titokzatos szerkezetet: két, bőrtokba foglalt cső volt, melyet középen két pánt fogott össze. Igazgatta, hajlította.

- Nézz bele, Claudio!

A hangyák megnőttek emberekké. A színek visszajöttek, a fények körül arcokat, mozgást, gesztusokat látott, mintha egyetlen lépésnyire lett volna mindez tőle. Szeme, melyet meggyengített a sok kottaírás, s néha már pápaszemet kellett orrára tolni, most hirtelen erősen, ragyogóan vetette vissza a lent zajló páduai élei nyüzsgő képeit.

- Ez csak ötszörösen nagyít, Claudio... Egyike az elsőknek. Ennél valamivel jobbat csináltam, amikor meghívott a Nagytanács. De neked is elmondom: az első gondolat nem tőlem született.

- Minden gondolatnak másik gondolat a szülőanyja. Ha mi, zenészek, lemondanánk az ősökről...

- Ez más... megírtam a *Sidereus Nuncius*-ban... ott olvashatod. De neked elmondom: hogy történt az egész... Velencében volt dolgom, mert a professzorok beküldtek Páduából, hogy tegyek panaszt: düledeznek a falak a *Bò*-n... már ahogy mi nevezzük a mi régi egyetemünket. Este beültem a Riván egy kocsmába. Tengerészek járnak oda, szeretem hallani a beszédüket Flandriaiak voltak, franciák... a gall szót könnyen értem. Arról beszéltek, ki tud a legnagyobbat füllenteni... s kinek mit hisznek el. Ez, tudod, régi játék a tengeri emberek között. A harmadik rákezdi... valami kisvárosról beszél... várj, Middleburg a neve... egy lencsecsiszolóról, pápa-

szemkészítőről van szó, aki olyan instrumentumot talált fel, mely nem más, mint többféle lencse együtt, s ezzel közel lehet hozni a távoli dolgokat... a messzi torony... az ellenség hajója, a vár bástyája egy dombról nézve: mind olyan közeli, mintha előtted lenne egy lépéssel. Kormányos volt, értelmesen beszélt, látszott, izgatta, amit hallott a varázsüvegről. A többiek csak nevették: ilyen ostobaságot ne mondj nekünk, ezért egy pohár bor váltságot fizetsz... Erősködött, tudja még a nevét is annak a csiszolónak... Feljegyeztem észrevétlenül. Hans Lippersheynek hívták. A kormányos úgy mondta, hogy két másik csiszoló is vitatja Hans mester elsőbbségét. Ennyi volt az egész, amit hallottam...

Aznap éjjel postával mentem már haza Páduába. Tudod, kedves játékom volt mindig a lencse-csiszolás... Bevallom, hittem a németalföldiekben. Leeuwenhoek mesternek köszönhetjük Delftől az első, szépen csiszolt lencséket... bár már Néró is nézett csiszolt smaragdon át... Fiókomban hevert legalább két tucat kisebb-nagyobb lencse. Reggel végigpróbáltam valamennyit. Claudio... értesz te is a kombinációkhoz? Vegyünk huszonötöt, tudod-e, hányféle változat jöhet ki? A képlete ennek, nem... nem fárasztalak... Hajnalban szépen láttam a félmérföldes tornyot, az arcokat megismertem két puskalövésnyire... A tengerész szava ösztönzött. Ha Hollandiában hárman is vetélkednek az elsőbbségért... lehet, hogy itt is, Itáliában valaki siet, hogy megelőzzön. Másnap már tokot kezdtem formálni, belehelyeztem... érted-e, egy domborúra és egy homorúra csiszolt üveget... Megvolt. Mint az elmeháborodott, úgy dolgoztam, pedig szeretek mindent kényelmesen végezni... Az első még csak háromszorosra nagyítva adta vissza a képet. A harmadik már ötszörösen... ez az, amit kezedben tartasz... Feljebb... feljebb. Azt hittem, nincsen határ. Egy tucatnyit vittem magammal a Signoriához... De előbb írásban jelentettem be... Nézd, itt van a fogalmazványom, ezt írtam az atyáknak... nem, ne félj, Claudio, tudom, ha a tudományok oldaláról világítom meg a kérdést... elvész a bizottságok útvesztőjében... de ezt írtam:

„Ennek a műszernek segítségével fel lehet ismerni s meg lehet különböztetni a tengeren a hajókat, felfedezhetjük, milyen méretűek: így lemérhetjük erejüket, eldönthetjük, vajon üldözzük-e őket, ereszkedjünk-e ütközetbe, vagy helyesebb, ha kitérünk előlük? De szárazföldön is könnyű e műszer segítségével kikutatni az erődítményeket, megismerni, mily helyzetben van az ellenség... milyen a bástyák erőssége: elég, ha egy messzi dombról nézünk a teleszkópba...”

A Tízek tanácsa beszámolt levelemről a szenátusnak. Előbb e nemes testület előtt kellett elmondanom felfedezésem titkát s hogy hogyan végeztem a kísérleteket. Ezt azért, hogy az atyák lássák: nem vettem igénybe pokolbeli segítséget. Utána kimentek a palota erkélyére. Kézről kézre vándorolt a szerszám a szenátorok között. Nézhették a tengert, a Piazzát, a szemben álló épületeket... ha akarták, megláthattak a falon egy legyet. Mindegyik nagyobb volt háromszor... tízszer... tizenötször, mint amekkorának szabad szemmel látszik.

- Velence szenátorai nem könnyen lelkesednek, úgy mondják, Galileo!

- Mindegyik talán arra gondolt: az ő hajójának kapitánya hord majd csak távcsövet... *Csak* a Serenissima váraiban látják majd messziről az ellenséget... A Pregadiktól egy hét múlva már megkaptam a dekrétumot:

„...Galileo Galilei mester már tizenhét esztendeje tanítja a matematikát mindenki megelégedésére és páduai iskolánk nagy nyereségére, amit mindenki annál inkább tud, mert tanítóévei alatt is többbrendbeli felfedezést tett, mely nemcsak az ő dicsőségét emelte, de mindenki hasznára is szolgált. Most azonban olyan instrumentumot talált fel a perspektíva titkait meglesve, melynek segítségével távolban levő s közönségesen már nem látható tárgyak úgy tűnnek fel, mintha közelednének felénk, s ez igen sok alkalommal nagy szolgálatokat tehet, mint ahogy ezt külön jelentésünkben kellőképp megvilágítottuk a Signoria előtt.

Minthogy illendő kellőképp megjutalmazni s bőkezűségünkben részesíteni azt, aki fáradságos munkája árán szolgálja a köz javát, különösképpen ez idő szerint, amikor a számára kijelölt tanítási periódus végéhez közeledik - a következő javaslatot tesszük: Nevezett Galileo Galilei mester neveztessék ki élete fogytáig páduai nyilvános főiskolánk Matematika professzorává, éspedig évi ezer forint fizetéssel. A dekrétum érvénye e szempontból múlt év vége legyen...”

- Ezer forint?

- Meg is kaptam. De nem ezt akarom mutatni csak neked... Forduljunk most el a mindennapi világtól... Olyan szférák képét nyitom meg előtted, melybe még nem hatolhatott be előttem emberi szem... Nézd e csövet... Harminckétszeres. Fél évig dolgoztam ezen... Ez az én titkom. Ilyen lencséket nem tud csiszolni senki sem. Amikor először belenéztem este... a csillagok közé, Claudio... Fogd kezedbe, fordítsd az égnek... kísérd figyelmesen ujjam amerre mutatok...

Látod-e, ott... a Jupiter holdjai... a másik... arra, a fényes: Venus... s most szép este van, majdnem telihold... figyeld meg: hegyek és völgyek vannak benne... mint nálunk. Talán tengerek is.

- Tudnak erről a ti tudományotok világában valamit, Galileo?

- A hír terjed... A Sidericus Nuncius-ra megjött a válasz. Prágában él a bolondnak mondott császár udvarában egy Kepler nevű asztrológus. Nemrég kaptam Dioptrice című könyvét. Ebben már javaslatot tesz, mit változtassunk a „Galilei”-n. Így nevezi a műszeremet...

- Boldog vagy? Hisz nagyobb világokat nyitottál meg az emberi szem s véges elménk előtt, mint bárki eddig a földünkön... Ahová eddig csak álomban s gondolatban hatolhattunk el, most feltárul érzékünk előtt...

- Boldognak vagy nyugtalannak lenni, Claudio - ez néha rokon érzés. Gyermekkorunktól megszoktuk, hogy olyannak véljük az univerzumot, ahogy egykoron Ptolemaeus meghatározta. De már Copernicus mester is kételkedett ebben, s Kepler, e kitűnő elme, akivel sűrű levélváltás fűz ősze - lényegében ugyanazt sejti, mint én. Forog-e a nap körülöttünk, s mi állunk-e egy helyben a világegyetemben - vagy mindez fordítva vagyon? Más szóval: földünk állócsillag-e vagy bolygó - ez ma az asztronómusok legfőbb kérdése. Ezt azért mondom neked, mert én már döntöttem...

- Már elhangzott nyilvánosan is szavad?

- Csak utalásokat tettem arra, hogy mi keringünk szoláris rendszerünkben a nap körül. S máris jött az Urbsból üzenet. Felhívtak arra, hogy mutassam ott is be instrumentumaimat, s ugyanakkor számoljak be arról, hogy mit tanítok itt, Páduában a földről s a többi csillagokról. Ez annyit jelent, Claudio, hogy a kuriális bíborosok is kívánnak legalább annyit tudni - mint a velencei szenátorok... Ez így is lenne rendjén, de mögöttük valami nagyobbat, félelmesebbet érzek. A Szent Hivatalt. Látod, míg el lehetett odázni utazásomat, megtettem. De egy hónap múlva el kell már indulnom. Először Firenzébe megyek, hogy legalább a Medici-párti kardinálisok támogatását biztosíthassam. S onnan... ? *Vado Romam*...

Mosolyogva, halkan beszél, s búcsúzóul átöleli Claudiót.

30.

A San Marco bazilika külön kis köztársaság, mintha a nagy velencei Respublikát tükrözné. Míg zenészek s énekesek nem vétenek a kötelező szabályok ellen, senkinek sincs joga megnyirbálni ősi szabadságjogaikat. A prokurátorok aggódva vigyáznak: pontosan s lelkiismeretesen teljesítsék mindazt, amit ünnepélyesen ígértek. Mantuában a fejedelem pillanatnyi kegye, haragja vagy sértődése eldöntheti egy ember sorsát, s ha megfeledkezett róla, ki merte emlékeztetni arra, mit is ígért valaha Vincenzo Gonzaga?

„Kegyelmed szava a San Marcóban a törvény", mondta a prokurátor, de ez csak bonyolult szertartásokon, bizottsági ülések jegyzőkönyvein át érvényesülhetett, minden „ügy" végül is megtalálta a maga útját, tévelygett, kanyargott s egy szép nap megjött az „elintézés". Addig elvesztette élét, mint kavics, melyet sokáig mos a patak vize.

Mint minden idegent, őt is némi gyanakvással fogadta ez a zenész-köztársaság. Marinoni csinált „szállást" az új maestrónak, akinek „elölről" kellett megmutatni: mit tud. De hol talált volna ilyen dacos, majd lépésről lépésre szelídülő rajongókra, mint épp itt, a San Marcóban. A zenészek, akik a polgári élet apró gondjai s örömei között tengődtek, már kora reggel odagyűltek a maestro köré, hogy meghallgassák: mit tud elővarázsolni az orgonából. A „kisebbiket" szerette. Így az első napokban már a velencei „társaságban", a Canal Grande palotáiban suttogva adták tovább a titkot egymásnak a dámák: a „hajnali" miséken, amikor még alszik San Marco köztársasága - a csodálatos új maestro orgonál. Gondolák cikáztak az őszi szürke hajnalban, lakájok segítették partra az úrnőt, gyaloghintókon jöttek, s egyszerre „divattá" vált a kedd vagy a péntek, amikor - zenekari vagy énekkari próba előtt - Claudio Monteverdi saját örömére s zenésztársai okulására elővarázsolta a motetták világát.

Csodálatos memóriája segítette: a San Marco bibliotékájában csak rendetlenséget, még Willaert idejéből való, agyonforgatott, félrehányt, alig olvasható, rosszul másolt kottalapokat talált. A prokurátorok fejet hajtanak.

A lovasposták viszik Rómába, Mantuába, Firenzébe, de messzi Flandriába s Párizsba, Bécsbe is szálkás betűkkel rótt leveleit. A követek kutassanak a székesegyházi kottatárakban, másoltassanak, gyűjtsenek miséket, motettákat, zsoltárokat, mindazt, ami gazdagíthatja San Marco templomának birodalmát. Addig... marad a memória: a sokat dolgozó ember késő éjszakáig kottalapok fölé hajol - emlékezetből veti papírra az ősi miséket, mintha ismét ott bolyongana gyermekkorában, Ingegneri úr kertjében, mintha meglátogatná azt a világot, melytől annyira elszakadt. Újból rég halott mesterek a kísérői, azok, akiket nem látott soha: Gombert... Lassus, Palestrina, Viadana. A San Marcóban már tudják a zenészek is: míg Monteverdi a maestro - nem hangozhatnak el új divat szerinti canzonetták, nem szőhetnek szólamukba koncertáló ariettákat az énekesek, nem mondhatják ki kánonként: meghalt a kontrapunkt!

A zenészek s énekesek társasága lázad: Locatello, vezérük s első madrigálköltőjük esti órában keresi fel Monteverdit a Canonicában. Az ajtóban hallja, amint fut bent a cremonai remek hangú clavicembalo zenéje s utána világos, tenorrá vedlett fiúhang énekel egy canzonettát.

Vár, míg elhallgat a dal, és odabent meghallják az érkező zaját. Apa és fia a dolgozószobában. A madrigálista csodálkozva kérdi:

- Miért nem tűri hát akkor éppen ezt, maestro, a Cantóriában?

Locatello vérbeli zenész. Kevés szóval beszélnek egymással, a fiú kimegy, Gaspare maga veszi elő sorban a partitúrákat, csak ajka mozog, a madrigálok világa elborítja.

Hirtelen megáll:

- Még egyszer kérdem: miért olyan könyörtelen maestro odabent mindennel, ami mai, amit haldoklóit a San Marcóban. Ugyanaz zenében, mint a Canal Grande palotáinak maestro is szeret. Amiben ön legnagyobb itáliai mesterünk?

- A *canto polifonico* harmóniája... az állam törvényei, amelyekhez nem sokat értek... csak tudom, hogy sok-sok századosak. Mindez hozzátartozik ahhoz, ami lehet igazság, lehet legenda... úgysem tudhatjuk meg életünkben: hogy Szent Márk köztársasága örök.

- De, mester, én ismerem kegyelmed Vesperáit. Amikor egy titokban másolt példány eljutott hozzánk... még Mantuából, keserű napja volt öreg Martinengónknak: csak erről beszéltünk... mi, zenészek, tisztában voltunk azzal, hogy itt valami új... valami váratlan jelentkezett.

- Ismeri az In illo Tempore misémet?

- Mintha száz évekkel lenne visszafelé. Oly komor és fenséges, mintha sziklavár lenne, maestro - a könnyű fehér paloták mellett. Ez az, amiért eljöttem... ez a *titok*.

Mi tudjuk, hogy ahogy ma festőink, építészeink képessége meghaladja azokét, akik sok-sok száz évvel előttük jártak, a mi *mater musicánk*-ban is néhány grádussal előbbre jutottunk. Kegyelmed ragaszkodik ahhoz, hogy hétköznapokon csak *à cappella* énekeljenek - legfeljebb előtte játszik motettákat (hiszen láthatta, maestro, erre már özönlik a nép). Ünnepeken szólalnak meg a kórusok, s kegyelmed ragaszkodik a két *Gabrieli* szokásához, hogy a hangszerek vegyék át a ritornellókat, s erejük mintegy megkettőzze az énekesek erejét... De miért marad meg maestro épp itt a régiben? Amikor minden újra is képes? Ezt indokolja, ezt magyarázza meg nekem!

Mosolyog. Ilyen kérdésekkel nem jöttek hozzá Mantuában a zenészei.

- Messer Gaspare, mondjam, hogy a San Marco - San Marco; nem hasonlítható semmihez... nem Galleria degli Specchi... vagy Teatro Farnese, vagy ez a szoba a Canonicában? Miért nem kaparják le falairól a mozaikszenteket, s tesznek olyan madonnákat s angyalokat helyükbe, mint amilyenekkel ma ékesítik a templomokat? Miért nem helyeznek olyan képeket bele, mint amilyeneket Pietro Paolo Rubens teremt? A prokurátorok bölcsessége, hogy megőrizzenek valamit, aminek talán nincs is neve.

- Ez olyan, maestro, mintha a respublika katonái ma is csak nyilakkal s pajzsokkal harcolnának, megvetnék az ágyút s a puskát, mert ezt nem használták a régiek!

- Messere, a San Marco sekrestyései ünnepeken alabárddal... régi köntösben őrzik a szent aranyoltárt, amikor a nép megcsodálhatja. De ha híre jönne, hogy ellenség akarja megtámadni a Piazzát - menten felvonulnának a muskétások. Mindent a maga helyén...

- Maestro, egyszerre kétféleképpen is tud zenét szerezni? A *régi* módon s azon az újon, melyet néhai Vincenzo Galilei mester *modern*-nek nevezett?

Lapoz a kották között.

- Tudok. Nézze kegyelmed ezt az *Agnus Dei*-t... Ez talán a legtisztább... ez igazán liturgikus zene. Ez a *Prima Pratica*! Ez az a tiszta forrás, melyhez mindannyiunknak járulnunk kellene.

- S a másik?

- Ez még Mantuában készült... Két *Magnificat*... s a tizenkét részes *Vespera*... Ez már... majdnem a Seconda Pratica. De nem való, kimondom, nem való a San Marcóba! Ellentétben áll a hagyományokkal? Nem egészen. Önmagammal. Ha bemegyek a San Marcóba, messer Gaspare: magam is átváltozom.

Francesco szakítja meg a csendet.

- A Mocenigo-palotából jöttek apámért... Majd én viszem a lámpást.

- Még ilyenkor este is hagyja, hogy zavarják, maestro?

- Messer Gaspare, Mantuában megszoktam: nincs órarend, mely szabályozná a nagyurak szeszélyét... Vagy talán még régebbről? Az apámat, aki orvos, az éjszaka minden órájában felverhették...

- Parancsa reggelre?

- Gyakorolják az énekesek Gombert motettáit. Nyolc órára magam is ott leszek. Addig két kolostor-iskolába megyek: meghallgatom, hogyan énekelnek a tanulók... s a tanítók. Hátha... Hátha találok közöttük olyant, aki méltó arra, hogy bekerüljön a San Marco kórusába. Gaspare, a San Marcóban - a prokurátorok kívánsága szerint - újraélednek majd a régi, dicsőséges hagyományok. Csak még szebben... Köszönöm, ha ebben kegyelmed... s mind a többiek, az egész konfraternitás, segít. Másként nem megy... köszönöm...

A fiú megy előre a lámpával. A két fekete köpönyeges zenész kifordul a Canonicából. Mocenigóék égszínkék-bíbor gondolája várja őket, a lakáj besegíti a maestrót, megadva neki - túlzott óvatosságból - a nemesuraknak járó „eccellenza” címzést, a fiú mosolyogva néz apjára, Monteverdi nevet.

A Canal Grandén káprázatos az este. Amikor más itáliai városokban leereszkedik a köd, spanyol martalócok leselkednek a kései járókelőkre, fegyveres brávók cirkálnak álarcosan a sikátorokban - Velencében a délelőtthöz s délutánhoz csatlakozik a legszebb, legvidámabb éji „napszak”. Minden csapszék, kocsma, trattoria nyitva áll, a tereken gyermekek nyüzsögnek százszámra, de mintha ők is ünnepélyesebbek lennének, mint nappal, szabályokba nem foglalt, örök pantomimet táncolnának. Jobb ruhákban, vidáman, fecsegve s mégis majesztetikus mozdulatokkal lépkednek, néha sűrű soraik között elcikázik egy-egy hivatalbéli vagy nemesúr, a számára előírt fekete köpenyben: a nemesek ilyenkor mosolyogva integetnek a meghajlóknak, mintha mindegyikük személyes ismerős, belső familiáris lenne, néha meg-megsimogatnak egy gyermeket, szemük villan a szép polgárlányra... s a Köztársaság fegyveresei is vidámak, nincs okuk, hogy lándzsanyéllel hajszolják azokat, akiknek jólétére a Respublika vigyáz. Az atyák benne élnek az életben. Tudják, ha kenyeret s cirkuszt adnak a népnek: engedelmes, nem fürkészi az atyák szándékát. Róma ott vétette el - mondta minap Morosini a Tízek Tanácsában -, hogy kevés és rossz kenyeret adott, azt is rosszul adagolta, egyszerre osztották ki; ugyanezt tették a cirkusszal. Amikor a nép éhes vagy unatkozik: lázadásba kezd. Mindig el kell kápráztatni s jól kell lakatni. Helyesen festette le mindezt egykoron *Ambrogio Lorenzetti* Sienában - ama nevezetes képében, mely a Jó és a Rossz Kormányzatot ábrázolja. Igen, atyák, afelett kell őrködnünk, hogy szűken, de arányosan osszuk a kenyeret s az ünnepeket.

Lassan siklott a Canal Grandén a csónak: a maestrót lebilincselte újra ez a naponta megismétlődő csoda. A langyos őszi estében kinyílnak az erkélyek, lakomák zaja száll ki, majd koncert foszlányai, lent megtorpan a nép, áhítattal hallgatja, ha elvégezték a zenészek, tapsolnak, ilyenkor illendő, hogy a ház gazdája is kihajoljon, s kegyes mosollyal köszönje az ünneplést. Közönséges csütörtök este volt, hétköznap, bár velencei felfogás szerint ilyenkor nagyjából már végződik a hét. Péntek Urunk kínszenvedésének napja, a szombat már előkészület a vasárnapra, mely belenyúlik a kései hétfő reggelbe.

A Mocenigo-ház egyike volt a legnagyobb nemesi portáknak. Amikor a gondolát kikötötték az oldalbejáratnál, a lakáj mentegetőzve mondta, hogy ma este nincs vendégség, nem nyitották ki a főkaput, ha eccellenza nem restellne befáradni az oldalbejáraton... Ahogy feljebb s feljebb

megy, zene hangja szűrődik ki. *„Alla francese”*, mondja magában, amikor hallja a kiszűrődő arietta-foszlányt. Három hang énekel s a clavicembalo kíséri. Nem hivatásos zenészek... ezt megismeri azonnal, kötetlenebbül, szabálytalanul intonálnak, de talán nagyobb lelkesedéssel, az amatőrök hevével.

Girolamo Mocenigo fogadja. A prokurátor fia javakorabeli ember, már Cremonában, amikor megismerte, megtetszett neki. Nincs forradás arcán, mely az apa ábrázatát olyan félelmesen időtlenné teszi. „A családi kör gyűlt ma össze... a házikáplán ül a clavicembalónál... ez, persze, maestro, mindennapi szórakozás csak. Ha belépünk, abbahagyják.”

Egy Contarini, egy Giustiniani, egy Mocenigo - énekelnek. A patrícius leánya kísérőasszonyával együtt oldalt egy székben kényelmeskedik, parányi ölebével, mint a valódi hercegkisasszonyok. A házikáplán hátranéz, még ábrándos arca megőrizte a zene teljes áhítatát...

A maestro halkan köszön, int, hogy ne zavartassa senki magát, folytassák a házikoncertet. De a pap mosolyogva ugrik fel a zeneszerszám mellől, széles velencei mozdulattal invitálja helyébe: az egész olyan, mintha Tiziano vagy Veronese vászna elevenednék meg, csak az asztalon nincs biblikus menyegzők dús tálainak ünnepe. Kevés, fűszeres bor, melyből óvatosan kortyolnak, néhány szem gyümölcs.

Mocenigo úgy fogadja, mintha családjának tagja lenne. Ez a közvetlen s mégis határokkal szegélyezett barátság kijár annak, aki a Serenissima szokása szerint a doge mögött áll a *Bucintoro* aranyhajóján, amikor Velence hercege eljegyzi gyűrűjével a tengert, áldozócsütörtök ünnepén.

Kóstolja borukat s nézi a palotát, mert a vendéglátás velencei törvényei nem engedik meg, hogy azonnal az „argumentumra” térjenek.

A szolgák kiviszik a jelképes tálakat, majd a házigazda intésére két maláj rabszolgalány jön csillogó keleti köntösében, hasított szemmel, áthatolhatatlan mosollyal. Kezükben húros hangszer, különös lófejű pengetőjáték.

Meghajolnak, távoli gráciával, leülnek a földre, két selyempárnára, dúdolni kezdenek, míg megkapják maguk közt a ritmust.

Lassan... alig-alig észrevehetően elevenedik meg a testük a bálványmerevségből, s most a fény, mely csillogtatta sárga selyem nadrágköntösüket, hirtelen törést kap: mint a kígyók csavarodnak, elképzelhetetlen fürgeséggel, hogy perccel később újból távoli bálványaik mozdulatlanságába hulljanak vissza. Hallgatja monoton hangjukat, melynek értelme úgy bolyonghat, ahogy kígyózik a test, ahogy a ritmus különös biztonságával a pengető ujj lefogja a húrokat... újrakezdik, közben a hang is zümmögni kezd, mintha ez is instrumentum lenne... búvópatak, az idők keleti végtelenjéből, s most feltör egy taktusra.

- Hová valók a lányok? - kérdi halkan a házigazdát.

- Egy sziget van, maestro, az óceánban. *Bali* a neve. A hajósok szerint itt táncolnak legszebben a lányok. Vettem kettőt belőlük Giustiniának... a lányomnak... Darabonként húsz scudóval többet fizettem értük, mint ahogy az áruk szerint lenne... Sok pénzembe kerül ez a tánc. De csak ez az egy lányom van...

Arca ragyog. A finom arcú, szomorú szemű lány nézi a rabszolgák táncát, melyet zümmögve, önfeledten lejtenek.

- Pogányok?

- Megkeresztelkedtek; mihelyt kezdenek valamit érteni nyelvünkön, taníttatni is fogom őket szent hitvallásunkra s zenére is...

- Nem... nem... Ne a mienkre! Maradjanak így...

- Ez nem zene, maestro... barbár ritmus!

Mosolyog. A zene ismeretlen, a ritmus ismeretlen. De érzi a biztos harmóniát, a test, mozdulat, ének, pengő húr megmagyarázhatatlan összeolvadását.

- Ne... ne bántsa őket, kegyelmességed. Ez más... Majd beszélünk róla egyszer. Köszönöm, hogy megmutatta...

A lányok összecsukjanak, mint gyorsan fonnyadó virágok. A házigazda tapsol, mond valamit a palotamesternek. Monteverdi látja, hogy az egyik didereg. Feláll, odamegy a lányhoz, mosolyogva néz rá, halk szóval bátorítja, elkéri zeneszerszámát. Pengeti. Füléhez fogja, egész-egész halkan... próbálja utánozni a ritmust, amit hallott. Először leheletes halkan, majd a zenész félelmes erejével, ahogy *mindent* megért, mindent elér a maga birodalmában. S a két lány nézi: sejtelmes, vágott Izisz-szemük először nem árul el semmi indulatot, hirtelen élednek... a nagyobbik szeme feltágul, egy szót odavet a kisebbiknek, tekintetük rátapad a mester ujjara, megmozdulnak, a test kígyózva követi az újjáéledő, melizmákkal bővített ősi ritmust: egy helyben maradnak... csak mozdulataikban lesznek egyre ünnepélyesebbek, mintha valamilyen ismeretlen ritmust szolgálnának, s amikor elhal az utolsó hang is a húros hangszeren, mind a kettő odahull a mester lába elé.

A Mocenigo-család és a vendégek csodálkozva nézik: pár hónapja, hogy itt él a házban a két rabszolgalány, ehhez hasonló még nem történt. A nagyobbik kiveszi a kisebbik kezéből a hangszert, leteszi a mester lába elé, mind a ketten dúdolni kezdenek valami ősi, soha nem hallott éneket... vagy mesét, melynek most nincs szava; csak kezük mozdul... egy-egy virágot szakítanak: mind a kettő hosszú, ezüstszínűre festett körmöket visel, s elkezdődik a kezek tánca a virággal: idegen, félelmesen ismeretlen beszéd, melynek ők ketten értik csak minden szótagát... Fejük fölé kulcsolják, majd a tenyér ajkuk elé kerül, szemük félig lehunyva, egyik nem néz a másikra, s mégis csodálatos harmóniában mozognak, a kéz beszél: ismeretlenek az ujjak s barátkoznak, ha találkoznak egymással s összefonódnak, kígyóznak, szétfakadnak, mint két patak piros virágokkal.

Mind közelebb húzódnak: művészek a drágán vett bali lányok, megérik pénzüket. Valamit mutatnak a maestrónak, melytől annak tágra nyílik szeme, az ér duzzadtan ver halántékán, szeme követi ritmusukat. S most a gazda szeme int, a lányok megértik, s ahogy jöttek, eltűnnek.

Giustiniana megmozdul.

- Ha a maestro akarja... neki adjuk a rabszolgalányok egyikét, vagy hozat neki egyet apám...

- Kisasszonyom, nekem már csak a Mater Musica a kísérőm... Köszönöm szándékát, de ez, amit kegyelmességed jóvoltából láttam, megerősít abban, hogy mennyi világ van... a mi szűk világunkon kívül is, melynek törvényeit éppúgy nem ismerjük, mint azokét az égi szférákét, melyeknek parányi szegletét Galileo Galilei nyitotta meg előttem.

- Giustiniana boldog, ha a maestro zenéjét hallhatja. Ami megjelent velencei hangjegymetszőknél, mindent megszereztem a lányomnak. Az esküvőjére...

Farsangkor lenne... amikor legszebb Velence. Amikor mintha a nyugtalan, önmarcangoló Európa minden fénye s minden aranya idegörögne a lagúnák felé. Giustiniana azt szeretné, ha Claudio Monteverdi valamilyen opusával lehetne emlékezetessé tenni nászünnepét.

- Mire gondol, kisasszonyom?

- Nem... nem valami egyszerű zenedarabra... epithalámiumra... nem motettára, maestro. Több... olyan telhetetlen vagyok, de már megígértem a nyoszolyóknak... Virginia Morosinivel fogadtunk is... Mondtam: ha én kérem maestrót, ír nekem... többet... szebbet, mint egy egyszerű menyegzői éneket.

- Favolára gondol? Dramma per musicára talán?

A házigazda is feléjük fordult:

- Maestro, a leányom fejébe vette, hogy nászára kegyelmed olyan zenét szerez... amilyen nem volt még egyetlen leánynak sem. Még a mantuai hercegkisasszonyoknak sem...

A leány lehajtja fejét. Halkan, gyorsan kérdi:

- Kit tart legnagyobb költőnek... kit szeret legjobban, Signor Monteverdi ?

- Tassót.

- Akkor arra kérem, válasszon tőle... Ha még eddig nem választott. Annyi csodálatos favolát írt, a Gerusalemmében is annyit találhat. Akkor nincs is szükség külön textusra. Maestro arra ír zenét, ami megtetszik, s itt előadatjuk, a palotában...

- Mint Mantuában? Mennyi ember előtt?

- Talán százan is elférnek itt. Ülve és állva. Csupa barát lesz, kegyelmed kiválasztja a zenészeket... néhány idegent hívunk, akik itt lesznek farsangi időben. Százan... még többen, apám?

- A maestro még nem mondott, Giustiniana, igent. S te már azt kérded tőlem, hogy hányan hallhatják majd a favolát? Signor Monteverdi, hiszen látja, azért kértem, hogy meghallgassa a lányom szíve vágyát. Kérdezte tőlem... vajon kegyelmed hajlanék-e arra, hogy meghallgassa. Most nem kegyelmed prokurátorának fia beszél. Tisztelt vendégemet kérdem, szíve szerint tudja-e teljesíteni egyetlen lányom szívének sóvárgását.

Arra gondolt, hogy Mantuában parancsokat kapott. Chieppio hívatta... Viani megmutatta: hol fog az előadás zajlani, Striggio mosolyogva tüzelte: „éjjel-nappal dolgozunk ám, Claudio". A velencei ember egyszerű, sötét köntösben áll előtte, a Signoria egyik hatalmassága várja válaszát.

- Nemrég lapoztam Tassót... Ha olvasom: megelevenedik előttem. Minden versszaknak olyan a ritmusa, mintha a szavajárását hallanám. Annyi esztendő után nem lehet elfelejteni soha Torquato úr hangjának szépségét...

- Maestro Monteverdi, mi lenne, ha komponálná... magát *Tassót*? Ostoba lánygondolat... de mi lenne... bocsásson meg, hogy így mondom, ha úgy formálna recitativót, mintha Tasso úr beszélne? A basso continuo követhetné, mint árnyék... szelíden, *s mégis Tasso szava lenne*...

Meglepetten néz rá.

- Folytassa, leányom!

- S nem is kellene más... nagy zenekar s sok énekes... Kevés zeneszerszám, uram, amennyi szívbe markol s annyi szereplő, hogy életre keltsen egy jelenetet...

- Szerelmet?

- Szerelmet... s halált, mindkettőt!

Giustiniana a gyertyák fényében áttetszően halvány, majdnem szoborszerű. Fürkészve nézi az apát, a szenátor lehajtja fejét. Egy pillanatnyi csend után már vidámabban csattan fel a lány hangja:

- Szerződünk... én Giustiniana Mocenigo kötök kontraktust kegyelmeddel, Signor Claudio... Ó... nem merem úgy szólítani, ahogy már egyre többen beszélnek kegyelmedről... Megmondom: divino Claudio... isteni Claudio... De én nem a híréért akarom. Nagyon-nagyon szeretem, amit kegyelmed szerez. S ha megteszi...

Végigsimít keze a lány fején. Mind köréjük gyűlnek. A prokurátor fia, apától szokatlan gyöngédséggel, majdnem féltve öleli meg leányát, kezet nyújt Claudiónak. Tölt a borból.

- Ciprusi... még abból az időből, amikor a Serenissima bírta e szép szigetet.

Mintha olaj, illatszer, tűz és méz keveréke lenne, olyan az ital. A házigazda belső szobájába viszi vendégét.

- Mennyi időre lenne szüksége, maestro?

- December egész hónapja rámegy a karácsonyi ünnepek előkészítésére, próbákra... Advent nagyidő. Akkor keveset tudok dolgozni. Addigra meg kellene lenni... November végére talán.

- Megérti, a lányomért teszem. Mindent megteszek érte, csak ne gondoljon a halálra. Gyermeke van önnek is, megérti?

- A fiam lent vár a gondolában.

- Miért nem hozta fel magával, messere?

- Velem akart jönni, mindig örül, ha gondolában mehet... ilyen szép gondolával a Canal Grandén. De nem fiúnak... a fiamnak való a palota. Francescót törvénytudó embernek szeretném... Még nem döntöttünk...

- Ha segíthetek...

A prokurátor fia kinyit egy kis faliszekrényt. Sárga selyemzacskót vesz ki, maga köti meg zsinórját.

- Mi, kufárok, egymás között az ilyent foglalónak szoktuk nevezni. Művészek... ilyen nagy művészek közt bizonyosan más neve van. Fogadja kegyelmed szívesen, s ne nehezteljen, mert csak a magam nyelvét ismerem. A lányomat boldoggá tette. Az esküvő minden lány életének legszebb napja. Neki talán azért lesz a legszebb, mert nemcsak a szíve, de kegyelmed favolája is megszólal...

Bár még nem volt farsang - a Canonica két látogatója, mihelyt kiszállt a hatalmas gondolából, maszkot tett arcára. Így mentek fel a lépcsőn, kardcsörtetve, az idősebbnek látszó bezörgetett. A szolga utat nyitott a fehérre meszelt kolostori előszobába, bekopogott a maestróhoz: urak jöttek... A mester bosszúsan állt fel, az alacsony, kerek asztalt ellepték a kottalapok; vázlatok, elrontott papírok hevertek szerteszét, háziköntösét vette magára, mert ilyenkor, alkonyatkor befújnak a friauli hegyek körül leereszkedő szelek. Két látogató... bejelentetlenül, este?

A fiatalabbik dobta le először a maszkot, s szétlebbent köpenye alatt a velencei nemesek egyszerűbb, sötét köntöse helyett a színpompás mantuai selyemujjas, s bársonynadrág virított, s a barett alatt egy mosolygós, ismerős, fiatal arc... mely nem is olyan rég még komoly hermelingallért, bíborpalástot, kardinális kalapot viselt.

- Fenség... itt, nálam... itt, Velencében?

A másik Striggio volt, aki Ferdinándót, Mantua hercegét kísérte, „incognitó” útjára, Velencébe. A mester zavarában elnevette magát. A dolgozószoba valóban olyan volt, mint papi cella, csak annyi bútor, amennyi szükséges s amennyit Cremonából magával hozott. Ferdinando nevetve átkarolta, elkapta kezét, melyet a maestro csókkal akart illetni.

- Ne féljen, maestro... nem vesztettem el Mantuában a trónom... nincs semmi baj... De minthogy kegyelmed nem hajlandó szolgálatomba visszatérni, magam jöttem, hogy meglátogassam, s ha arra nem is tudom rábeszélni, hogy újból Mantuába jöjjön... legalább arra kérhetem, újból dolgozzék nekünk.

- Fenség... túl nagy megtiszteltetés ez, el sem hihetem.

- Alessandro gróf is úgy találta... nem léphetem át egy alattvalóm küszöbét. Remélem, nem felejtette el, hogy ön boldogult atyám akaratából: mantuai? De tudja, messer Claudio, míg az egyház szolgálatában álltam - bár mint bíboros - sok mindent megtanultam. Bizonyos udvari szertartások egyenesen nevetségesek. Miért ne jöhetnék el önhöz, ha Velencében időzöm? Hiszen - bevallom - kegyelmed egyike azoknak a keveseknek, akikhez gyermekkorom óta őszintén vonzódom. Messer Claudio, boldogult fivérem megbántotta kegyelmedet. Nem tudom, miért... Szegény Francesco, amikor trónra lépett, már nem volt egészséges. Amikor átvettem a kormányzást, már sok mindent úgy találtam... majdnem jóvátehetetlenül. Kegyelmed is... Tudom... tudom, ahogy írta Striggiónak - igen, Alessandro megérdemelte, hogy gróffá tegyem - huszonöt scudóval zsebében hagyta el Mantuát. Ha kincstáram nem lenne változatlanul üres, pótolnám, amit szégyenszemre elmulasztott Chieppio... az öreg Chieppio... a fukar Chieppio... De valamit azért hoztunk... fogadja, messere, hercegétől jó szívvel... Ír nekem? Ír...? Most min dolgozik? Favolán?

- Fenség, Tasso néhány strófája... a tizenkettedik énekből. Ahol Tankred s Clorinda... vívnak...

- Dramma per musica? Kinek, messere? Hol adják elő?

- Ez, fenség... ha így mondanám *„senza gesto”* - játék nélkül... - de magában a zenében van valami, amit nem próbáltam soha. A Mocenigo lány menyegzőjére... Félóra talán, fenség, negyede sincs egy egész favolának. Az egyik zenészem kérdezte: mi ez, maestro? Nem tudtam felelni rá. Nem dramma per musica... nem ájtatos oratórium, nem madrigál, nem egyszerű recitativo. Mindenből valami, fenség. A stílusa... nem olyan lassú, mint víz csobogása... izgalmas... igen, izgatott. *Stile concitató*-nak, igen, ennek mondhatnám... ahogy minden harc és minden szenvedély belecsap. Harag... és alázatosság, jámbor keresztény lélek s dübörgő ütközet... lovak vágtatása, harci zaj, mindez együtt, s ezen felül még egy. Fenség, amikor annyi idős voltam, mint fenséged s kezdtem Mantuát szolgálni, boldogult Tasso úr kegyes volt hozzám, kitüntetett azzal, hogy maga hallgatta meg verseire írt zenémet. Nem is egyszer beszéltem vele. Azóta mindig hallom a hangját. Amikor verset olvas. Mint a legcsodálatosabb zene... édes és mély hangja volt, finoman modulált, tisztán intonált. Az ő hangját... Fenségednek megmondom: próbálom ellesni, visszahozni a semmiből az ő hangját. Ez lesz a *Testo... a Szöveg. Mint amikor nagy oratóriumokban megszólal az Evangélista.* Tasso úrnak állítok emléket.

- S nekem, maestro?

- Fenséged?

- Mióta elment Monteverdi s mióta nehéz évek szakadtak Mantuára, nincs nagy udvari ünnep; a stile rappresentativo, melyet úgy neveltünk, mint ritka virágot, elfonnyadt. Szeretném, ha tengeri favolát írna. Favola di Peleo e Tetide. A szövegét valódi nemesember írta, hisz ismeri... nem, most az egyszer nem Striggio, a szerző, bár ő is írt, úgy tudom, ilyen címmel regét,

Scipione Agnelli grófé a textus. Árkádiai Akadémiánknak legnagyobb elragadtatását érdemelte ki vele. Itt hagynám önnek a kéziratot. Gondolkozzék... Bizonyára szívesen újítja fel a kapcsolatokat. S arra gondolok, hogy ez jó alkalom lenne arra, hogy újból meglátogassa Mantuát. Igaz... igaz, Striggio, ne felejtsük el itt hagyni, amit hoztunk. Velencében oly gyorsan fogy a pénz, s nekünk még van három hosszú napunk. Ne is válaszoljon, maestro. Majd megírja Striggiónak... Örülök, hogy láttam s nem változott meg a Serenissima szolgálatában sem. Ha még bíboros lennék, áldást adnék önre. De a szentatya felmentett... nem... nem szívesen... így fogadja fejedelmi kegyelmünket.

Gyermekkora óta ismeri. Látszólag szeles, meggondolatlan, jószívű, rajongó. Milyen a valóságban Vincenzo herceg második fia? Számító, ravasz, tetszelgő, élnivágyó, valódi vagy hamis dilettante? Jó vagy rossz zenész? A gondola már úszik valamelyik palota felé, mely néhány napra elrejti Mantua ifjú urát. Scipione Agnelli? Soha nem tartotta jó költőnek, de a *Sistina* ciklus szövege mégis tőle származik. Félreteszi a fiókba a kéziratot. Torkig van a mitológiával, unja már a szállongó nimfákat, najádokat, isteneket.

Ahogy ül a belső udvar halálos csendjében, az emlékezet mélyén különös emlékek élednek. Temetett hangok. Mintha mélyről, nagyon mélyről közelítenének felé. Katonák a tábortüzeknél. Különös, különös ének, rövid hangskála, nyers unisono. Marinoninak mondta: figyeld, milyen másként énekelnek ezek a magyarok! S hall török foglyoktól is éneket. S megint más ritmust figyel meg azoknál a tábortüzeknél, ahol horvát lovasok melegednek. Hangokban bomlik fel a táj, a Duna szava, a vár, izzó, lófarkas karéja az éjszakai ágyú- s röppentyűtüzekben, kanócok sistergése, eső, freccsen a gyalogosok csizmája nyomán a sár... s megint lovasok robaja: ez a legszebb... a mozgás, a dübörgés, a mének versenyfutása a fekete órákban, az éj... *La Notte*, amikor megszólal a tábor, az óriás, a tücskök beleciripelnek a semmibe. Ágyúznak, s egy irtózatos robbanás - felrobban egy akna vagy ellenakna. Milyen hangos egy tábor, s mily csendes egy vár. Ahogy Tankred állt a város kapujában... miben különbözhetett ez Visegrádtól? Soha nem látott Peleust. Ki tudja, milyen lehetett Theseus? Athéniek hajóhada? Szörnyetegek és alvilágban sínylődő dámák... De látott valódi viadalt két lovas s két gyalogos között. Ahogy egymásnak fenekednek, szívósan, meg-megújulóan tart a viadal, itt-ott freccsen a vér - az acél megtalálja a vért eresztékei alá az utat...

Nyolcadrét, már keshedt bőrbe kötött Tasso: a Gerusalemme Liberata példánya, első lapján a szerző keze írása. Torquato úr halott. Válogathatott a textusokban. Nincs most mellette az udvaronc Striggio, a gőgös Agnelli, maga a herceg, aki szövegére madrigált akar... „Ma ecco omai l'ora fatale è giunta...", már elérkezett a végzetes óra... Ez volt az első sor, amely elbűvölte, újra és újra... Lapozott vissza: honnan... honnan kezdje. A gomolygó semmiből alakok formálódtak. Clorinda? Tankred? Tasso édes, mély szavával hallja...

De írhatja-e úgy, mintha Tasso beszélne? Nem szentségtörés volna-e ez a nagy halottal szemben? A zene kedvéért amúgy is fel kell bontania a textust, elvágni, rövidíteni, ritmizálni... Legyen hát *„Testo"*. Aki hallja, tudja, hogy a mestert idézi.

De hogyan formál ebből a gomolygó, nyers anyagból zenét?

Giustiniana kérdően néz rá, amikor ígérete szerint eljön a palotába, körülmegy a nagyteremben, benyit az oldalajtón, nézi a szomszédos kisszobákat.

- *„Senzo gesto"*... Játék nélküli játék hát! Előbb... előbb egy vagy két csendes madrigálnak kell elhangzania, hogy felolvassza a hallgatók szívét. Minden jelenetezés nélkül... Gesztusok és díszletek nélkül. A zenészeknek itt kell a szomszéd szobában ülniük... Nem, nem gondolok nagy zenekarra... Nézze, kisasszonyom, a partitúrát: itt kezdődik a stile rappresentativo...

Kilépnek hárman a zenészek közül. Ebből a kisszobából. Clorinda és Tankred talpig vértben. Tankred lovon... ezt megoldjuk, színházi gépezettel. Leszáll lováról. Harmadik a Testo. Gondoljon az evangélistára, amikor elmondja Urunk szenvedését. De úgy akarom, hogy hangja hasonlítson Tasso úr szavára. Ne énekeljen cifrán... kerülje a melizmákat... Egyszer... egyetlen-egyszer engedem meg az énekesnek. Annál a szónál, hogy *„Notte”*. A nő és férfi fehérezüst páncélban, egyik bíbor, másik kék köpenyt hordhat. Hangszerek...

Marinoni, aki a maestróval érkezik, szétszedi a partitúrákat. Négy viola da braccio, a nagybőgősök, clavicembalo... Felkapja fejét:

- Mi ez a jelzés, Claudio? Ezt nem értem!

Giustiniana közelebb jön, kezében a másodhegedűs kottája.

- Itt, mester, már egészen egybeolvadnak a hangszerek... Ilyen gyorsan még soha nem láttam... Hányad ez?

- Kisasszonyom bizonyára még nem hallott lovascsapatot vágtában közeledni... Nem látja... csak érzi, amikor kezd messziről... halkan, alig észrevehetően remegni a föld... lassan minden tárgy... a levegő is átveszi ezt a dübörgést... Hall-e egyetlen lépést, egyetlen lópata zaját? Minden elmosódik, összeolvad... Remegni kezd. Megpróbálom. A legjobb zenészeket válogattam ki édesatyjának kívánsága szerint. *Tremolo*. Ez adja vissza a harci zaj erejét... ez kelti fel azt az *izgatott*, nyugtalan hangulatot, mely kontrasztot formál a Testo nyugodt, majdnem színtelen orációjával. Igen... ehhez az „oráció”-hoz kell igazodniuk a szereplőknek... de a zenekar elválik tőle. Látja: négy viola da braccio; mint a négy szólam: szoprán, alt, tenor, basszus. Elválnak a recitatívótól, elválnak az akciótól.

- Mikor énekel Tankred s mikor Clorinda... ?

- Ha elhallgat a mesélő. Ha Tasso átengedi szereplőinek a hangot. Amikor csak figyeli: hogyan kelnek életre, akiket ő maga álmodott meg. Érti-e, kisasszonyom? A zenekar átveszi az oráció lendületét... Ezért légyen a Testo hangja világos... mondja oly szépen szövegét, ahogy ezt Rinuccini úr is megkívánná: tisztán, egyszerűen, világosan beszéljen. Semmi trilla... semmi cifraság.

- És itt, mester, újból másféle, ismeretlen jelzés?

- A szenvedély paroxismusában nem elég a vonó! A kéz s a húr lépjen egymással közvetlen kapcsolatba. Nem kell vonó! Pengessenek...

- Claudio... én még sohasem láttam ilyen partitúrát!

- Ujjukkal fognak pengetni: ez különös, gyors, izgatott, mégis mélységes hatást tesz! Hidd el, magam próbáltam, magam játszottam a szólamokat. A vonó kézben marad, csak pengetsz, mintha hangolni készülnél. Érted-e: *„pizzicato”*, úgy kell majd játszanod.

Megérkeztek a zenészek s a kórusból három énekes. A próbákon ők fogják átvenni a szerepet.

De a Mocenigo lány tudni szeretné, ki lesz Clorinda?

- Hallott-e már, kisasszony, *Adriana Basiléről*?

- Aki megbabonázta a Gonzagákat? A nápolyi? Aki nemesasszony lett?

- Írt nekem. A farsangot Velencében tölti kisleányával. Szívesen énekelne, ha lenne szerepem számára, templomban vagy színen. Vágyik rá... odahaza Mantuában nem énekel. Úrnő, kastélya van a boldogult herceg kegyelméből.

Giustiniana lehajtja fejét.

- Adriana Basile eljönne hozzánk? Van-e apámnak annyi aranya, hogy megfizesse?

- Nem pénzért teszi. Egyszer... rég, megígértem neki, hogy írok számára egy szerepet. Eddig nem tudtam beváltani. Ez kevés... nem kell sok próba hozzá. Nem kell sok díszlet. Ismerek egy mestert, Giuseppe Schioppi: elmés gépezeteket talál fel, s ezeket használják színházakban... Még egy teljes hónapunk van, kisasszonykám. Bízzék bennem. Minden a helyén lesz, mire a násznép megérkezik.

Mire a násznép megérkezett a Mocenigo-palotába a templomi szertartás után, a nagyteremben gyertyák özönében ott várt már a nyitott színpad. Pontosabban: csak egy emelvény volt, a legszebb szőnyegekkel letakarva, háttérben tükrök, hogy még erősebben vetítsék a gyertyák fényét. Girolamo Mocenigo szép, szálas alakja tűnt fel, a vendégek csoportokba verődtek: egész Velence tudta a nagy eseményt, kint a palota előtt egyre sokasodott a szelíd farsangi estében a tömeg. A vendégsereg rétegek szerint rendeződött, ezt elárulták az államköntösök, talárok, szenátorköpenyek, hermelinek, aranystólák. Különös színfoltot adtak az ideérkező követek s néhány előkelőség, akiket az idegenek magukkal hoztak. A Mocenigók francia-barátságukkal tüntettek (Girolamo úr a legkeresztényibb királytól kapott lovagi sarkantyút), így nem nélkülözhették a francia követet, feleségét, kisasszonylányát, titkárát s egy itt tartózkodó, a rappresentazionéra kíváncsi idegent.

Két madrigállal kezdődött az este, Monteverdi mester kívánsága szerint. A szép, szomorú hatszólam csobogása megtöltötte a termet, mindenki örült, hogy újból hall madrigálokat: mióta új, koncertáló zenére kaptak rá a velenceiek, egyre ritkábban hallani e régi, nemes műfajt a palotákban. De mindenki tudta: ez csak a kezdet - a nagy rappresentazione, melyet esengene hallani egész Velence - most fog következni. A nagy szárnyasajtókat kinyitották - ott rejtőzött a zenekar. A mester int - a teremben elalusznak a fények, csak a terem színpadszerűen kiképzett hajlásában szórják a tükrökkel erősített gyertyák a világosságot. A *Testo* - Tasso sötét köpenyét, lovagi keresztjét hordja, Monteverdi mester kívánsága szerint mozdulataival is igyekszik utánozni azt, aki oly csodálatosan recitálta a Gerusalemme Liberata egy-egy szakaszát. Kilép Clorinda: a moraj végigfut a termen. Adriana Basile maga kutatott - amikor megkapta a meghívást - fegyverkamrákban, palotákban. Ezüstszínű páncéling a testén, melyet csipkegallérja kerít. Mintha selyemből lenne ez a Toledóban kovácsolt remekmű: keblének hullámzását is visszaadja. Lábán vért, s sisakja hatalmas, tollas ezüstépítmény, kardját maga előtt tartja, tőre oldalán, övéről „pogány" emblémák csüngenek. Válláról köpeny ereszkedik le, mely övénél megtörik. A köpeny kívül égszínkék, belseje aranyszínű selyemben pompázik. A páncélingen kiverve - ó, emberi hiúság! - Adriana Basile bárói címere.

Adriana, amikor kijön - zárt, leeresztett sisakrostélyban lépked. Ám egyetlen színészi mozdulattal felcsapja a halkan kattanó ércmaszkot. A velenceiek most látják először ezt a ragyogó, ezermozgású, játékos s mégis váratlan szépségű asszonyarcot. A csodálkozás moraja alig ül el, amikor a hős „színházi" lován bejön a színre, s ünnepélyes mozdulattal leereszkedik a nyeregből. A függönyt most elhúzzák: hatalmas, vászonra festett város képe látszik, kiszögellő bástyasorral, kapukkal, lőrésekkel, melyekbe a festő - nagyobb hatás kedvéért - néhány fenyegető ágyút is odapingált. Áhítatos csend ereszkedik a nézőtérre: egy apród osztogatta a vendégek között a szöveget, de legtöbben amúgy is ismerik. Tasso legszebb epizódjainak egyikét: Tankréd eléri a várba siető, fegyverbe öltözött pogány Clorindát... bajvívásra szólítja; a hold szelíd fénye szövi be a kaput, melyen már Clorinda nem jut be soha.

A hős Tankréd lóháton - Clorinda gyalog. A férfi leszáll nyergéből, nehogy egyenlőtlen légyen a lovagias küzdelem. Mindketten fegyvert ragadnak, s három menetben folyik a félelmes párviadal... A sisak zárt, nem lebbenti fel a lányos hajfürtöt; a páncélra ráborul a köpeny: nem

mutatja az asszonyi test hajlását. Szikrázik a penge, Clorinda lankad... már-már kihull kezéből a kard. Pihennek... újra egymásra csapnak. Tankréd karja s kardja erősebb: a leányt védő páncéling enged: a szúrás szétszakítja a sodronyok eresztékét, a láncszemek szakadnak, a hasadásból kiserked a vér... Tankréd látja: ellenfele elbukott. Fölé hajlik: kérdi nevét... A lány megszólal: édes asszonyhangon... az elhaló hang már elárulja a közeledő halált... Csak annyit kér *(ez Tasso tépelődő hangja)*: hintse meg homlokát az örök élet vizével: az, aki elejtette... aki halálba taszította, adja rá a keresztség jelét. Tankréd a közeli forráshoz hajlik, megmeríti sisakját vízzel, feltolja Clorinda sisakrostélyát: az eposz tragikus hőse most látja - ki volt az, akivel megvívott, akit halálra sebzett. „S'apre il Cielo... io vado in pace"... megnyílik az ég, s én elmegyek békében...

Tremolók s pizzicatók váltják egymást. A Testo férfias nemes hangja - e sötét, személytelen köntösben - a legjobb oratóriuménekest árulja el; Tankréd alakját egy fiatal Contarini alakítja, hangja selymes és erőteljes: őt tanította be a maestro rövid szerepére. (A két szereplő - a próbákon így döntöttek - szakít a szerző „senza gesto" utasításával, s végigjátssza a bajvívást.) Itt van Clorinda... a hangja s mozdulata csodálatos: mindenki szívszorongva lesi, mint nyúl acélhoz, hogy játszik hangszerek erősödő ritmusában... a Testo recitatívója mellett: éled, visszatorpan a kapuból, megfordul, leereszti sisakrostélyát - most ő is névtelen férfilovag, így mozdul, fegyveréhez nyúl (hol tanulhatott Adriana fegyverrel bánni?), csattog könnyű, hosszú pengéje, s a gyertyafényekben ritmikusan csendül az acél. S a vér, amint elönti a páncélt (hogy mondja a költő: trapunta... la mamella stringea tenere e leve), „átszúrja gyöngéd és mégis szép formájú emlőjét"... a páncéling felpattan, s a selyemköntös alól kivillan Adriana csodálatos teste... S a hang megszólal. Nem hosszú a szerepe, de aki egyszer hallotta Adrianát, soha nem felejtheti el. A piano, mint galamb pihegése, s ahogy erősödik, fénylik, szembeszáll... Tankréd szép, szonórus, de „dilettante" hangjával: fölötte marad, a terem áhítata nő, amikor összecsuklik, s a Testo rájuk borítja a tassói fátylat - a sötét teremben kitör a lelkesedés. Soha-soha így nem tomboltak Mantuában, ilyen félelmes unisonóban, mint ebben a teremben, ahová Szent Márk államának csak legválogatottabb aranyköves nemesei jöhettek - a hölgyek szemében még nem szikkadtak fel a könnyek -, az emelvényről lekapják Adrianát: nevet, játszik, védekezik, zokog: élete nagy-nagy jelenése ez, ez a kis szerep, amely óriásira nő fel, mint az árnyék, melyet kardja a festett színfalakra rajzolt. Kigyulladnak a gyertyák, s most sápadtan állnak egymás mellett, maestro s tanítvány.

Giustiniana Mocenigo feláll. Olyan, mint a pantomim... mintha ez is hozzátartoznék a nagy színjátékhoz. A teremben még kavarognak az indulatok: most hallani, mennyi a zenész közöttük, viták heve telíti a levegőt - nem mindenki ért egyet a mester felfogásával. „Mi volt az, amikor megvesztek a hegedűk, úgy repültek a hangok?" „Hol hallotta az ember, hogy csipkedik a viola húrját, mint parasztok citeráját?" A csoportok kavarognak, mindenki a nagy élmény hatása alatt áll, egy-egy alak, kezében Tasso művével, lapoz... olvas, belemerül a strófák ritmusába, s így ér oda Giustiniana a maestróhoz, meghajlik előtte, s megcsókolja kezét. Ez a legtöbb... a legnagyobb tisztesség, melyet velencei nemeslány adhat. Monteverdi zavartan elkapja, mosolyog, ő is könnyein keresztül, s ráteszi két kezét a lány homlokára: „légy boldog, édes lányom". Az apa mosolyogva int; „un bacio", a lány engedelmesen hajlik felé. Claudio homlokon csókolja. Most Adriana jelenése jön: még mindig vértben, csak épp átfűzte ezüstkapoccsal, ahol feltépte a kard hegye, s odább tolta a vörös kendőt, melynek jelképezni kellett a vért. Basile vár: szerepe e pillanatban nincs tisztázva. Ha *komédiás*, úgy neki kell meghajolnia a patríciuslány előtt... de vendég Velencében, Mantua bárója s azért, mert énekel, nem kap pénzt. S Giustiniana játékosan letérdel elé: „üss asszonyrended lovagjává", mondja kedves velencei szóval. Adriana átöleli: a teremben újból kitör a tapsvihar. A *Combattimento* partitúráját elkapkodják a zenészektől, az élelmesebbje hozott is kópiát: egy zecchinóért árulja.

E pillanatban a Mocenigo-palotában ver Velence szíve: egy óra múlva már a doge s a dogaressa is ismerni akarja, mi volt az a *„világi oratórium”*, mely megpecsételte egy Mocenigo s egy Giustiniani frigyét.

A legkeresztényibb király követe mosolyogva fordul oda a törékeny alakú, ifjú francia lovaghoz, akit e nevezetes alkalommal vendégként a Mocenigo-palotába hozott:

- Ezért érdemes volt, ugye, otthagyni Breda ostromát, Monsieur Descartes?

- Sajnálom, hogy a zenéről szóló munkámat nem e csodálatos messer Claudiónak ajánlottam.

A követ odaviszi vendégét az asztalhoz, ahol a maestro piheni ki az este fáradtságát. René Descartes latinul szól Monteverdihez, mély hangja ellentétben áll e törékeny, vitézhez alig illő alakkal:

- Magister Claudius, írtam ifjúságomban a zenéről. De azt hiszem, ahhoz, hogy megközelítsük... elérjük az igazságot, egyszer az életben el kell vetnünk minden véleményt, amit készen kaptunk. Mindent újonnan kell felépítenünk, alapjától kezdve. Azt hiszem, ez vonatkozik ismereteink egész rendszerére. Ön már megkezdte... Elvetett mindent, amit ön előtt alkottak. Köszönöm, hogy meghallhattam.

Nézi a villanó, okos tekintetet. Próbálja kihámozni a hűvös latin mondat mélyebb, neki szóló értelmét. Az egykori cremonai diák kissé olaszos latin szavával felel:

- Ha nem vezetett volna soha Platón s Boëthius... mindenben önnek adnék igazat, ifjú uram, amit arról mond, hogy újra kell építeni minden tudomány alapjait! Örülök, hogy megismerhettem.

Adriana eltűnt. Most leveti a vértet, előjön, vagy már várja lent a gondola, melyen elcikázik a palota felé, ahol Vincenzo ideje óta megszállnak Mantua farsangoló hercegei? Az apród meghajlik előtte.

- Madame Adriana kéreti maestrót... várja már...

Fáklyák sorfala között kísérik le a gondolához. Girolamo Mocenigo átöleli, mintha familiárisa, vérrokona lenne. Giustiniana egy mirtuszkelyhet tűz köpenyébe.

Adriana ül az aranyos, égszínkékkel párnázott mesebárkában, melyet Mantua címere ékesít. A Mocenigo-palotából elkanyarodik a csónak, cikázik, távolodik a Canal Grandétól.

- Ilyen lehetett, mint ön - Buonarotti. Csak sokkal-sokkal öregebb. Ő is a semmiből teremtett.

- Ne szégyenítsen meg, Adriana. Amikor Rómában jártam, *láttam* az Utolsó ítéletet. S odahaza, Cremonában még beszélhettem Michelangelo utolsó tanítványával. Igen, a mester a legnagyobbak közül való volt ezen a földön. Ellene nem lázadhatott az anyag, s talán engedelmességre kényszerítette a természet erőit is. Mi csak kicsinyek... kismesterek vagyunk hozzá képest.

A fáklyafényben - amint előrehajolt - oldalt kapott világosságot az arca. Keskeny ábrázatával, mélyen ülő szemével, deres szakállával majdnem kísértetiesen emlékeztet azokra a Michelangelo-metszetekre, melyek - jórészt a mester önarcképe nyomán - sűrűn forogtak a műgyűjtőknél. Adriana Basile mosolyogva tette kezére kezét:

- Látja, nem tud pihenni, miként Buonarotti. S aki az ön közelébe kerül, éppúgy elragadja az ön művészete, mint azt, aki Michelangelo körében élhetett. Tudja-e, Claudio, mi minden kellett ahhoz, hogy én eljöjjek a Mocenigo-házba, hogy megtartsam életem utolsó rappresentazionéját, ma Clorinda legyek?

A gondola, ahogy siklik, úgy kapja oldalról, elölről, a mögöttük haladó hajókról, paloták fáklyáitól a tűnő fényeket. Hallgatnak. A mester most harcol a szívét szorongató gondokkal, a mindennap szürkeségével, mind arra gondol: hogyan teljesíti majd a fejedelmeknek s városoknak tett ígéreteit, hogy ekkor vagy akkor új zenedarabot, egy torneót vagy motettát teremt, s mikor utazik majd el Pármába vagy egyszer Mantuába, taníttatnia kell két fiát is... S ahogy közelednek a „mantuai palotához", melyet Vincenzo vásárolt a Serenissimától - mindez lebbenő köd lesz: már legyőzte az öregséget s az árnyékokat. Mosolyog, ahogy Adriana szemébe néz, a fény összefonja kezüket.

Már a kispalota előcsarnokában megcsapja Vincenzo édes városának elmúlt illata: minden szeszélyes, szertelen - a stukkók, díszek, bútorok. Semmi sem hasonlít a százados merevséggel vénülő csúcsíves velencei paloták világához. A fenség ízlése kísért vissza, csak a tükrök s kristályok velenceiek s talán a szőnyegek, melyek még egészen megőrizték távoli arab hazájuk színeit. Ahogy megy fel a lépcsőn, mintha minden foknál veszítene valamit éveiből. Igen, minden fordulón egyre élénkebben bontakozik ki a csodálatos Vincenzo világa, e lángelméjű műkedvelőé, aki megszabadította Tassót börtönéből, felfedezte magának a húszesztendős Rubenset, hívévé tette mindkét Galileit. A „mantuai palota" néhány evezőcsapásnyira esik a Canal Grandétól, s olyan ebben a pillanatban, mintha a Reggia egy titkos szárnya lenne, s onnan lebbentené fel Adriana a légyottot jelző szőnyegajtócskát.

Fellebbenti a szőnyegajtót, s egy mécsessel maga gyújtja meg a hatalmas tükörfal elé nyúló aranyos tartókban a kénsárga gyertyákat. Először mintha csak szeme beszélne, s a dúdolás ellebbenő lehelet lenne, de már megismeri a madrigált, Guarini versére, a Pastor Fidó-ból:

Én édes lelkem, ó Mirtillo,
Ha láthatnád itt mélyen,
Hogyan fájhat szíve a lánynak,
Kit legkegyetlenebb Amarillisednek nevezel,
Tudom: oly részvéttel lennél iránta,
Mit magadnak, ha kívánnál tőle.
Ó, szerelemben szenvedők, ti tudjátok csak,
Mit ér szegény szívemnek, ha szerelmet talál,
Mit ér lelkemnek, ha kedves szeretőt talál.
Ó, jaj, miért szakít el a sors,
Bárhogy is összeláncolt bennünket Ámor,
S jaj, miért is kapcsolt kettőnket össze,
Ha szerelmünk a sors kezében szétszakad...?

Nem is énekel... suttog csak, Adriana művészete, hogy a szoba puha, gomolygó szürkeségeiben ez mégis csodálatos énekké válik, melyhez hozzáöleli a virágok illatát, a Canal Grande éji víztükrét. Játék-e, hogy szép szeméből elered a könny, s az utolsó sorokat már úgy mondja, mintha Adrianának s Claudiónak írta volna Guarini maestro - negyedszázada tán -, neki, az ismeretlennek szerezte volna a madrigált, mert tudta, hogy az egyetlen Adriana eljön majd érte, ez is az övé lesz? Mert mind a ketten, ahogy állnak, egymáshoz már egészen-egészen közel, hosszú emléksorokat hordanak magukban. Ami most *történik* velük s körülöttük, temetett vagy gyökerükben elfagyott érzéseket ébreszt, néhány vers ütemét, egy akkordot, melynek mélységét csak ketten értik, egy ritmus hangsúlyát, melyben a kimondott elegyedik a soha-ki-nem-mondottal, egybeolvad, mint fény és árnyék a chiaroscuro képeken.

Mindketten csak vendégek a mantuai palotában, s Adriana mégis úgy viszi végig vendégét a szobákon, mintha még mindig ő lenne itt az úrnő, Vincenzo titkos rendelése szerint. S ahogy bolyonganak, s a puha szőnyegek felfogják lábuk zaját is, mindketten ugyanazt érzik: minden

szeglet s minden tárgy a mantuai herceget idézi, mintha ő mosolyogna reájuk rejtett leséből, ő tenné egymásba kezüket, ő fenyegetne tréfás-komolyan vagy talán mégis féltékeny szenvedéllyel, pillanatnyi hangulata szerint. Menekülhetnek-e emléke elől? Mindenütt az ő szőnyegei, képei, kerevete; a szertartásos Szent Márk városában ez a józanság törvényei ellen lázadó érzéki Mantua. Vincenzo hangja a lesből: még fiatalok vagytok, szerethetitek egymást, *vesd hát el éveid, Claudio*!

Adriana nem gyújt több gyertyát. Színes mécsesek pislogó sora követi őket a sétában, ahol Vincenzo a vezető. Csak a legutolsó, rejtett nászszoba előtt állnak meg: ennek érintetlen a zára, ez a Hercegé.

Egy pillanatig így állnak, a tükrök mintha imbolyognának a mécsfényben, mint a tenger a horizont peremén. Csak Adriana színt váltó szeme csillan, egy nápolyi szó buggyan szájáról, lány korában születhetett benne így a szenvedély. A krétai királylány halk panaszát mondja, míg keze ősi, szakrális mozdulattal egytől egyig eloltja a mécseket. Elkezdődik a felejthetetlen óra árnyéka, melyet a Combattimento éjszakája borít kettőjük fölé.

„Il servizio poi è dolcissimo" - igen, itt Velencében mindennél kellemesebb a szolgálat, írja Claudio Mantuába a kipróbált barátnak, munkatársnak s egyben patrónusának, Alessandro Striggiónak „...nincs egyetlen patrícius sem, aki ne tisztelne, ne becsülne, s amikor saját kompozíciómat adom elő - legyen az ájtatos, vagy profán -, higgye el kegyelmességed - olyankor - összesereglik az egész város. Bizony, itt nagyon édes a szolgálatom..."

A szolgálat úgy követeli, hogy a San Marco karnagya motettákat írjon áldozócsütörtök ünnepére, amikor sokszázados hagyomány szerint a doge minden évben eljegyzi Velence nevében az Adriát. Már hosszú hetekkel előtte megkezdődik az Arzenálban a doge hajójának, a Bucintorónak tisztogatása, fényezése, aranyozása. De nincs valamirevaló nemesember vagy meggazdagodott polgár sem, aki ne venné szemügyre saját hajóját, gondoláját, csónakját vagy dereglyéjét: új színt kapnak a favázak, új párnákat, kalitkát, függönyt, szőnyegeket, festést, címerpajzsot, a felkunkorodó hajóorron szobrokat.

Valaha ott álltak a doge kíséretében a Földközi-tengeren velencei szigeteinek kormányzói. Ciprus, Chios, Samos, Morea és Achaia, hatalmas fekete-tengeri birtokok, Görögföld, háborítatlan Dalmácia: *Ascensione*. Áldozócsütörtök napján egyetemesen hódoltak Velence hercege előtt. De hol van ma már Ciprus? A fekete-tengeri birtokok? a görög kolóniák? az albán földek és vizek?

A Bucintorón, melyen az aranymáz még elfedi a gerenda korhadását, ezen a ragyogó, 1624. évi ünnepen már csak néhány címzetes kormányzó foglal helyet, kevés fejedelmi vendég, csak Ferdinando s felesége jött el Mantuából - s a külföldi követek, akik a hagyomány szerint itt adják át a dogénak uraik szerencsekívánatait. Francesco Contarini, Velence kilencvenötödik hercege, a hajóra érkezik. Múlt évben lépett ősei örökébe, de akik látják pergamenarcát, törékeny alakját, aggastyánkezét: halkan súgják egymásnak - „öreg a vőlegény".

Vajon hogyan ünnepelték a Sposaliziót, amikor Velencében még nem ismerték az ágyúkat? Most dörög az Arzenál s minden part menti bástya ütege, felelnek a szövevényes szigettenger sok rejtett pontján szétszórt kiserődök lövegei. Félelmes, marcona színjáték, a galambok riadtan, nyugtalanul repülnek, a nép már hajnal óta ott tolong a Piazettán, a gondoláktól mozogni sem lehet, annyi a vendég, s a Bucintoro - díszbe öltözött evezőseivel - aranykígyóként szeli át a nyílttenger felé a vizet. A San Marco karnagya az ősi regula szerint „közvetlenül" a doge mögött foglal helyet. Ilyenkor hivatalos személy, a prokurátorok szeme fénye: a Sposalizio méltóságát, ragyogását a felhangzó motetták jelképezik. Mindenki emlékszik még

azokra az énekekre, melyek múlt évben, harmad-, negyedéve hangzottak el - a velenceiek feszült figyelemmel lesik, milyen lesz ebben az évben az ünnepi zene, megközelíti-e a múltak hagyományát, hogyan remekelnek az énekesek, merre viszi a szél az éneket, mert ennek irányából is le lehet vonni a jövőre valamilyen jóslatszerű következtetést.

A maestro di musica fekete díszköntösében áll az agg Contarini mögött. Hetek óta próbálják a motettákat, s minden zenész tarsolyában oly sok zenedarab van, hogy nem kell félni attól: kifogynak, mielőtt az ünnep eléri csodálatos csúcspontját.

A doge áll, körülötte festői csoportozatba kell rendeződnie a kilenc prokurátornak, a tízek tanácsának, inkvizítoroknak, a szenátoroknak, követeknek s nemesembereknek, mint ahogy ezt a hagyomány megköveteli... Nem Contarini többé, nem *csak* anno Domini 1624: az aranyhajón megkövült évezred úszik, a maga egyedülálló hagyományaival. A motetták harsogva emelkednek a magasságokba. A mester szeme csillog, bátorítja az énekeseket, ujjal mutat egy-egy szólam vivőjére, ajka némán ismétli a ritornellót, feje bólint: jó volt, vagy riadtan kapja fel fejét, ha bágyadt volt az intonáció.

Tekintete cikázik a hajón s vendégein. Menekült mór herceg, a kínai császár sárga selyembe öltözött mandarinkövete, perzsa előkelőségek, egy afrikai király fekete minisztere. Szólnak szüntelenül az Arzenál ágyúi - Velence soha el nem múló hatalmát hirdetik. Ám Ferdinando Gonzaga súgja egykori bíboros társának, a Rómából érkezett Montaltónak: „Madrid le akar számolni a Serenissimával. S akkor nincs egyetlen hatalom Európában, mely a Serenissimának védelmére kelne." A török szultán követe mosolyogva mondja perzsa társának: „Az aranyos madár miért nem marad meg gyémántkalickájában? Miért kell neki messzibb repülnie... Kréta... s Morena felé... ? A Padisah árnyékában már nyugtalanok az ilyen aranymadarak..."

René Descartes, aki még mindig a követ vendége, mint egykori tüzértiszt, számolja, hány ágyú védené Velencét, ha megtámadnák? Velence gyenge, gondolja. Nem ez az a város, ahol meg szeretne telepedni, hogy nyugodtan dolgozhassék. Még habozik. Két ember volt itt, Velence birodalmában, akivel beszélni akart. Az egyik itt áll, néhány lépésnyire tőle. Vezényli énekeseit. A motetták újszerűek, nem harciasak, nem félelmesek. Mintha palotateremben, *stile concertante* módjára hangzanának el. A velenceiek elragadtatva hunyják le szemüket. Műértők módjára taktusról taktusra kortyolják ezt a zenét. A másik, akivel találkozni szeretett volna - a páduai mester, aki kikutatta a világegyetemet, közelebb hozta a csillagokat, s elméjének ragyogásával megtöltötte az eddig félelmesen üres világegyetemet. De Galileo nincs Páduában. Rómába rendeltetett. Descartes a kevesek közül való, aki kortársai közül tudja, mi a mindenség kopernikuszi tézise s mi az, amit Galilei hirdet. A motettákat veszélytelenebb hallgatni.

Nekitámaszkodik az aranyozott árbocnak, nézi, mint hasítja a könnyű, remekbe épített hajó az ezer csónaktól felkorbácsolt, nyugtalan vizet. Kint vannak a mélytenger torkában - mintha ezüstkígyók szabdalnák fel, úgy csillog az Adria. A doge, ahogy tiszte előírja, kihajlik a Bucintoro fedélzetéről.

„DESPONDEMUS TE, MARE NOSTRUM,
IN SIGNUM VERI PERPETUIQUE DOMINI."

Eljegyzünk téged, tengerünk... igaz s örökös uralmunk jelképeként.

E perc a hozsanna... kürtök, harsonák, fúvók pillanata. Mintha egyszerre megnyílna a part, a tenger s a távoli horizont pereme: mindenütt dörrenés, lángok csapnak fel, fojtó, kénköves pokolszagával ott terjeng a kirobbant puskapor felhője.

A doge ősz szakállára kénsárga fátyol telepedik: ez a pergamenarc áttetsző, fehér - mereven, mozdulatlanul néz előre a tengerbe. A gyűrű meglendül kezében, s a bűvös mozdulatra az Adria megkapja, ki tudja - hány századik ékszerét... A doge nem lép vissza, ahogy a szertartás kívánja, néz előre... Hirtelen hátrafordul, nyugtalanul, öregember módjára. Szeme a maestro tekintetével találkozik. A kemény patríciusarcot uraló szempár mintha szivárványos könnyekben játszanék. *„Tizenkilenc éves voltam, maestro, Lepantónál."* Mindenki tudja, Francesco Contarini ott golyót kapott vállába, az egyik velencei óriásvitorlás fedélzetén. „Már kevesen vannak, maestro, akik erre emlékeznek..." Az ember elhallgat, újból megszólal a Báb. Szertartásrendje szerint elevenedik meg, él, mozog, beszél a követekkel, fogadja az „örök" Velence üdvére elhangzó jókívánatokat. A Bucintoro megfordul. Nem szél, nem rabszolgák, a Signoria parádés evezőseinek acélkarja irányítja, s most, hogy belekerülnek a tengerárba, a motetták hangját is partnak viszi a szél. Ez már az ünnep haldoklása, rozsdálló arany pergése, ahogy a leszálló köd a lassan megnyugodó galambsereggel együtt beborítja a harcos Velence elmúlt színeit.

31.

„Amikor Licori beszél a háborúról, a zenében is utánozni kell a háborút, amikor a »béke« jön a szavába, ezt kell kifejezésre juttatni... ez áll a halálra és így tovább...” Néhány hete szembaj kínozza, pár napra le is kell tennie a munkát. Ilyenkor egy fiatal klerikusnak diktálja a *Melodia* valamelyik fejezetét vagy éppen jegyzeteit. Asztalán halmozódik a munka, de a sürgető levelek raja is. Firenze, Párma, Mantua. Nincs hét, hogy valahonnan ne fusson be új szövegkönyv, új érdeklődés, fejedelmi szeszély jegye, ahogy kancellári vagy udvari titkár cikornyás sorokba foglalja.

Mantuához fűzik persze a legerősebb érzelmek. Strozzi megküldi onnan művét: *La Finta Pazza Licori*. Amikor kezébe veszi a vaskos, ötfelvonásos munkát, tűnődik: ki lehetett ez a Licori, aki őrültséget színlelt? Lapoz, lám, Achilles gyermekkora... s „Licori”, aki bolondot színlel, s hol férfi-, hol női ruhában bukkan fel, számtalan cselszövevény közepette.

„...Forgatom elmémben - írja Striggiónak - *Giulio Strozzi úr különös, szép művét, s gondolkodom, mit lehet formálni abból a négyszáz versből, melyet szerzője az álbolond, Amintába szerelmes Licoriról nevezett el. Ez a Licori, miután ezerfajta bohókás furfangot eszel ki s így igyekszik eljutni céljához, a házassághoz... igen sok epizódon megy át, mely megzenésítve valószínűleg kiérdemelné a tetszést...”*

Hét nappal később új levél születik:

„...Küldöm kegyelmességednek Strozzi úr Finta Pazza Licoriját, mely még nem kapott eddig zenei formát, soha nem hangzott el színen, nem is nyomtatták ki: a szerző most készült el vele, s egyenesen nekem adta kezembe a mű másolatát, mely azonos azzal, amelyet itt küldök. Ha Giulio úr bizonyos lenne abban, hogy ezzel kiérdemli őfensége tetszését, úgy nyilván hajlandó lenne három felvonásra összevonni. S ha őfenségének válóban tetszik a gondolat, hogy én öltöztessem zenébe, s gyenge hangjegyeimmel díszítsem, szívesen teszem, mert valóban nagyszerűek versei... Véleményem szerint az alapötlet megáll a lábán. Ugyanúgy a változatai. Bizonyos azonban, hogy annak ellenére, hogy Licori szerepe szerint hol nő, hol férfi - mégsem szabad meg nem felelő énekesnő kezébe adni a szerepet... olyannak, aki nem tud úgy kellőképp férfit alakítani... Ne felejtsük el, hogy a változások igen gyorsan következnek egymás után, és... az a véleményem, hogy aki ezt a nagyszerű szerepet kapja, mely hol nevetésre ösztönzi a nézőt, hol elérzékenyíti - valóban művész, olyan énekesnő legyen, aki úgy alakítja szerepét, hogy felhagy minden szokásos egyéb mesterkedéssel... Úgy gondolom, erre a szerepre legjobb lenne Margherita Basile kisasszony...”

Leteszi a tollat. Adriana emléke. Hét nap múlva tölti be hatvanadik esztendejét. Néhány hete írt Adriana, s arra kérte: ha műveihez főszereplőt keresnek, ajánlja Nápolyból nemrég érkezett húgát, *Margherität*, aki énekben, játékban, szépségben messze felülmúlja az egykori *„Basilé”*-t... Adriana maga nem kíván fellépni többé: a *Combattimentó*-val búcsúzott. S valóban, Striggio egy levélben azt írta, hogy a régi, csodálatos, játékos Adriana elevenedett meg az ifjú Margheritában, amikor nénje kíséretében bemutatkozott az udvarnál. Légyen így Licori szerepében az ifjú Margherita.

Levelek jönnek-mennek, szinte hetenként: Velence, Firenze és Mantua között. Május 22-én így ír:

„Őfenségével azon a véleményen vagyok, hogy a Finta Pazza kitűnően alkalmazható színre... egészen újszerű, változatos, mulattató... De most, hogy már ismerem véleményét, nem akarom elmulasztani Giulio Strozzit, akinek ide kell érkeznie Firenzéből három vagy négy nap múlva... bizonyosan hajlandó lesz változtatásokra és új jelenetekre, meg is mondom neki, hogy mi lenne az én ízlésem... több változatot hozhat, ha más szereplőket is beiktat, hogy magát a Finta Pazzát ne lássák oly gyakorta a színen... s törekedjünk arra, hogy valahányszor kimegy a színről... majd újból bejön, új változatokkal, váratlan formában térjen vissza - mindez harmóniában és gesztusokban érvényesüljön - minderről kegyelmességednek majd számot adok... Igen, ez módot adna számomra új harmóniák elérésére, melyek különböznek egymástól, s ugyanez megnyilvánulna a táncokban is, melyek a jelenetek közé ékelődnek...”

Két nap múlva, 24-én új levél indult Striggióhoz.

„Az a célom: valahányszor Licori kilép a színre, mindig új és új gyönyörűséget okozzon variációival... a három bolonddal. Úgy gondolom, ha a zenekar a színpad mögött helyezkedik el, s olyan zaj támad, mely utánozza szavait - s mindez jól hallható, ez nagy hatást fog kelteni; ugyanúgy, amikor Licori halottnak tetteti magát, s végül, amikor úgy színleli, mintha aludnék... ez esetben az álom hatását kell felkeltenie a zenének... Ám vannak mégis olyan jelenetek, amikor a zene mégsem simulhat a gesztusokhoz vagy külső zajokhoz; épp ezért várom Strozzi urat, s a megbeszélésünkről azonnal tájékoztatom kegyelmességedet...”

Egy hónap múlva:

„...Giulio úr csökkentette öt felvonásról darabját, négy nap múlva átadja nekem, egészen készen, vagy legalábbis két vagy három felvonást kapok, s így, remélem, ezt el tudom küldeni; ebből látni fogja, mily szépen illik a zene a vershez; Giulio úr kitűnő ember, igen szívesen alkalmazkodott kívánságaimhoz, s ez sokkal könnyebbé tette, hogy verseit ének formájába öltöztessem...”

Július 10.: *„...Küldöm a Finta Pazza első jelvonását... Minden felvonásban balett lesz, ezek különösek lesznek, egyik sem hasonlít a másikhoz... Két intermedium gazdagít majd, ezt holnap kapom meg a szerzőtől; maga a Finta Pazza csak a harmadikban kezdődik... mihelyt megvan, ezt is küldöm... Giulio úr azt mondta, hogy minden felvonás új akciót hord magában: bizonyos vagyok, hogy igen szépen sikerül majd... Csak arra kell ügyelni, hogy Margherita kisasszony visszaadja a változásokat, hol bátor katona legyen, hol remegjen, hol lelkesedjék... ura legyen saját gesztusainak...”*

Szeptember 10.: *„...Itt küldöm kegyelmességednek a Finta Pazza még hátralevő részét, melyet nem tudtam rendes postával eljuttatni, minthogy a másoló nem fejezte be munkáját a posta indulásáig... De már új munkát kell kezdenem... Pármából Bentivoglio marchese írt egy hónapja, kérdezte, hajlandó lennék-e zenébe öltöztetni verseit, s ebből nagyszerű comédiát írhatnánk a készülő hercegi esküvőre: ez intermediumok sora lenne, s nem énekes vígjáték... négyféle formájú intermediumokat tervez ...”*

Májustól szeptemberig elkészül a Finta Pazza: *ötfelvonásos opera*. Maga is készül a bemutatóra - kedves alkalom lenne viszontlátni Mantuát, látni: hogyan lép Margherita Basile a csodálatos Adriana örökébe.

Ám Velencéből nem könnyű Monteverdinek Mantuába menni. A prokurátorok minden keggyel elhalmozzák - évi fizetését nemrég saját kegyükből négyszáz dukátra emelték - s ez kétszerese annak, amit elődje, Martinengo atya kapott: de féltik Mantuától. A velencei követ nemrég megírta, hogy a herceg úgy hirdette ki a Finta Pazza előadását, mint „udvari karmesterének” művét, s minthogy Monteverdi Mantua polgára, szívesen gyakorolná rajta fejedelmi előjogait. Mehet Claudio Pármába, mehet Firenzébe. Elfogadhat bármilyen ajánlatot. De mielőtt

Mantuába menne - némi biztosítékokat kell kérni a hercegi udvartól - nem kívánják-e erőnek erejével ott tartani.

Míg folynak a tárgyalások: gyászkurír érkezik a mantuai udvarból. A Signoria ülésén jelentik be, hogy Ferdinando Gonzaga váratlanul megtért ősei közé. Utóda - II. Vincenzo, az egykori kegyes patrónus utolsó fiúgyermeke: minden hír, minden követjelentés arról számolt be eddig, hogy Vincenzo herceg titokzatos kór áldozata: egyre fonnyad, lábába beáll a vízkórság, fogy súlyában s heves fájdalmak gyötrik. Kuruzslók s mágusok adják egymás kezébe a kilincset, mert már Itália leghíresebb orvosai sem tudnak semmi biztatót mondani.

II. Vincenzo lapozza az alakoskodó komédiát lesötétített hálószobájában, temérdek gyógyszere, labdacsai, üvegcséi között. Néha fel-felkacag, egy pillanatra enyhülést hoz a kézirat. A sietős koronázási ünnepségek amúgy is kifárasztották, bevonul belső termeibe, nem kíván beleavatkozni a politikai ügyekbe. Kisgyermek kora óta ismeri Striggiót. Apja titkára volt, Francesco s Ferdinando is rá támaszkodott... Miért ne adna neki új címert és rangot? Ferdinando gróffá tette az udvari muzsikus fiát, ő maga ráakasztja a „főkancellár" s „Mantua minisztere" címét. Ám törődjék Striggio a tenyérnyi országgal úgy, ahogy tud, a többi... A többi az Úr kezében van. Az is, hogy ha meghal - kire marad Mantua.

Mantua már azért is „második" hazája Claudio Monteverdinek, mert ott telepedett meg - doktorkalappal fején - ifjabb fia. Massimiliano átvette a nagyapai örökséget - Baldassare doktor még utolsó éveiben maga vezette be a mesterség egy-egy titkába hazautazó medikus unokáját: még elmesélte azokat a csodálatos órákat, amikor Páduában hallgathatta Vesalius tanításait az emberi test ellesett titkairól. Hova jöjjön Massimiliano, ha elnyerte a doktori grádust? Velence szigorú céhrendszerbe sorolja az orvosokat, a Serenissima minden szükségletét ellátja Pádua. Cremotin kis város, spanyol vasmarok alatt nyög, nem való olyan vidám, fürkésző, nyílt szellemnek, mint Massimiliano, aki diáktársaival együtt megszokta a szabadabb beszédet, rajong Galileo mester tanaiért, s mint minden jobb érzésű fiatal olasz - halálosan gyűlöli a spanyolokat.

Marad Mantua. Massimiliano Monteverdi - fejedelmi kegyből mantuai alattvaló. Az udvar kérőn tekint a velencei mester felé, s Claudio fiának, Massimilianónak, az ifjú doktornak nem lesz nehéz bejutni udvari orvosként a Reggiába, vagy a nagyobb hatalmasságok házába. Striggio gróf is megígérte legkegyesebb pártfogását... Így döntenek. Költözzék át a nagyapa szertárának, eszközeinek, vegyi konyhájának minden kincsével együtt Mantuába. Míg lábra nem áll, nem alakul ki pacientúrája, az apa ráruházza azt az évjáradékot, amelyet még az elhunyt herceg kegye juttatott. Mantua vidám... élénk város, nem kell félni attól, hogy a nyíltszájú, szabados, veszedelmes eszmékkel kacérkodó Massimilianónak meggyűlik baja a spanyolokkal vagy... a velencei Éjszaka Urainak komor csapatával, akik a legszigorúbban ellenőriznek - politikai szempontból - minden idegent.

A Finta Pazza. Licori készen áll az előadásra. Signorina Margherita állítólag csodálatos színpadi tehetség. De Vincenzo herceg állapota aligha alkalmas arra, hogy nagy udvari ünnepség keretében mutassák be, s Striggiónak ezer dolga-gondja van, hogy elhárítsa a kis Mantua feje felett sűrűsödő európai felhőket.

Ha meghal Vincenzo, a Gonzagáknak az az ága jogosult a trónra, mely majdnem egy századdal ezelőtt Franciaországba költözött, s ott Nevers hercegének címét szerezte meg. Valójában ezek már nem olaszok, szívvel-lélekkel beálltak a francia politika sodrába, minden rokonságuk, nyelvük, érdekük - francia. De ezt pontosan tudják a bécsi s madridi udvarokban is. Nincs nagyobb veszedelem Itáliában, mintha a spanyol birtok közé - újból francia furakodik. Százötven esztendeje folyik Európa két vezető hatalmassága között ezért a küzdelem. Ha az

„olasz” Gonzagákat olyan „francia” Gonzagák váltják fel, akik nem a Habsburg-császárt, hanem a francia királyt ismerik el hűbérurukul: Itáliában megbomlik a spanyol-osztrák hegemónia rendje, s a félsziget újból a legvéresebb háborúk színhelye lehet.

Velence az egyetlen „semleges” hatalom Itáliában, mely ősi hagyományai szerint lehetőleg nem csatlakozik egyik félhez sem. De mindenki tudja, a Serenissima mennyire fél a spanyoloktól, Szent Márk köztársasága szívesen látja a franciák térnyerését, s a diplomácia száz útvesztőjén keresztül igyekszik elősegíteni „Nevers” törekvéseit.

A beteg, sorvadó herceg kínlódik. A Finta Pazza bemutatóját mégis farsang elejére tűzi ki az udvari kancellár. Mantua közben valóságos boszorkánykonyhává válik: orvosok, diplomaták, kémek, politikai ágensek foglalják el Vincenzo egykori udvari művészeinek helyét. Az egész félsziget nyugtalan, mintha éreznék a közeledő veszélyt.

A Szent Hivatal, az Inkvizíció is fokozza éberségét, az öreg inkvizítor mellé hevesebb, türelmetlenebb dominikánust küldenek. Mantua - legalábbis ez a vélemény vert gyökeret a római kongregációkban - mindenfajta bűnök melegágya. Ahol laza szellemű maga az udvar, ahol a paráznaság vétke megfér a szabados szellemmel, vendégjog címén befészkelik magukat gyanús idegenek, eretnekek szivárognak át az Alpeseken, nyíltan bírálják az Inkvizíció döntéseit, Galileo Galilei mellett emelnek szót a főiskolán nemcsak a diákok, de a professzorok is: arra az országra vigyáznia kell az Inkvizíciónak! Mantua laza, kétes értékű láncszem az itáliai felbuzgó hitéletben; eljött az ideje: figyelni arra, hol keletkezik, mily gócból fakad a métely; el kell taposni a tűzfészket!

Egy este Massimiliano Monteverdi doktor, amikor belép lakásába (apja nagy áldozatok árán bútorozta be s tette méltóvá a hajlékot arra, hogy egy ifjú orvos megkezdhesse benne gyakorlatát), az Inkvizíció három csendes szolgája mutatja elé a pecsétes írást: jelenjék meg haladéktalanul a Szent Hivatal vizsgálószerve előtt. Nem hordanak fegyvert, nincs látszólag kényszerhatalmuk, szelíd szóval beszélnek, s míg gördül a kocsi az utcán, a három kísérő halkan imádkozik, hogy teljes bűnbánattal kezdje a vádlott földi vezeklését: derüljön ki igazsága s ártatlansága; megpróbáltatásai most se legyenek súlyosabbak, mint a földi kálvária szokott, mindennapi állomásai.

Massimiliano dohos, komor odúba kerül, néhány heti magány megérleli a lélek készségét arra, hogy őszinte, töredelmes vallomást tegyen. Ám ugyanakkor, amikor Massimiliano bekerül az Inkvizíció börtönébe, a Santo Uffizio többi szolgái egész sor fiatal tanárt, udvari tisztviselőt, zenészt, lencsecsiszolót, festőt fognak be. Mind írástudó, mind olvasó ember. Néhány nap múlva azt suttogják a riadt Reggiában, hogy *tilos olvasmányok* vándoroltak kézről kézre, s míg látszólag a Bölcsek Kövét keresik, eretnek tanokkal fertőzik meg az ifjúságot, a Pater Inquisitor nevezetes szövevény szálait kapta kezébe, most felgöngyölíti ennek a veszedelmes hitelleni árulásnak minden apró részletét.

Striggio tűnődik, hogyan hozza apja tudomására a sajnálatos esetet: a Szent Hivatal felülláll a hercegi igazságszolgáltatáson, hiába kancellár, udvari miniszter - hivatala szerint tehetetlen: ki ismerheti az inkvizítorok vádanyagát? Ki merne velük vitába szállni? Ki gyakorolhatna velük szemben nyílt bírálatot? Amikor hall az elfogottak listájáról, tudja: ez nem lehet valami súlyos, eretnekségre hajló összeesküvés - legfeljebb a bővérű mantuaiak éltek nagyobb mértékben azzal a szabadsággal, mely a népszerű Gonzagák örökségeképpen a városban meghonosodott.

Ám - úgy látszik - a baljós hír sebesebben szalad, mint a tűnődő kancellár ólomlábú postája, mert Striggio már néhány nap múlva - egy héttel karácsony előtt - levelet kap Monteverditől:

„…Ki kell mentenem magam, most nem jöhetek így Mantuába. Becsületem nem engedheti meg, hogy akkor jöjjek, amikor szegény fiam a Szent Hivatal börtönében sínylődik. Legalább három hónapja történt, hogy a fiam egy könyvet olvasott, melyről nem tudta, hogy olvasása tilos... de a könyv birtokosa, aki ugyancsak börtönbe került, bevádolta, holott a könyv birtokosa megtévesztette fiamat, azt mondva, hogy ami a könyvben áll, csak orvostudomány és asztrológia..." Igen, azt a hírt kapta, hogy száz dukát biztosíték ellenében állítólag szabadlábra helyeznék Massimilianót. Kéri Striggio őkegyelmességét arra *„keresse fel a Hivatalt, s ejtsen egy jó szót Massimiliano érdekében... Biztos vagyok, hogy kegyelmességed nem tagadja meg fiamtól jóindulatát, s ebben a reményben kívánok boldog karácsonyi ünnepeket..."*

Boldog mantuai karácsonyi ünnepek: II. Vincenzo, a Gonzagák olasz ágának utolsó hajtása, karácsony napján vergődve, fájdalmasan, örökre elbúcsúzik az élettől. Az ágyúk dörgése a Reggia tornyában komor kísérete a jajgató harangoknak. Striggio olvassa a levelet. Mantua baja mellett eltörpül minden más panasz, törpe lesz minden emberi bánat. Titkárt hív. Néhány sietős sort diktál az Inquisitor atyának. „Az atya érdemei szolgáljanak mentségül a fiúnak." Ilyenkor, ilyen nagy állami gyászban, talán enyhébb szívűek lesznek maguk az inkvizítorok is. Írj - mondta titkárának - Claudiónak: megteszek mindent, ami lehető, etcetera...

1628. január első napja. Striggio asztalán új Monteverdi-levél.

„…Végtelenül hálás vagyok kegyelmességednek, mert oly önzetlenül ajánlkozott, hogy segítségemre lesz abban, hogy Massimiliano fiam kijöhessen a börtönből... Ez olyan nagy kedvezés, melynek töredék részét sem tudom soha meghálálni... Kérésem az, beszéljen kegyelmességed Inquisitor atyával: engedje haza Massimilianót azon biztosíték ellenében, melyet ő maga jelöl meg. Nem akarom túlterhelni kegyelmességed jóindulatát, ezért megírom, hogy magam vittem el a száz dukátot érő láncomat Barberi úrhoz, aki gazdag ékszerkereskedő, itt van Velencében, nekem hosszú évek óta jó barátom, s aki ugyancsak ír azonnal az ő jó mantuai barátjának, hogy nevemben ajánlja fel a mondott biztosítékot..."

Striggio számított előre a fejedelmi gyászra, s az utolsó hónapokban a szegény Mantuából sikerült kipréselnie több adót, szolgáltatást, vámot, mint amennyivel elődje számolhatott. Száz dukát eltűnik... egy csepp az ezrek tengerében, amibe kerül egy ilyen temetés, melyben nemcsak egy herceg, de félezer éves nemzedék száll sírba. Száz arany... ? Üzen Zavarellának, ama Barberi mantuai barátjának, mielőtt bemenne az inkvizítorhoz, látogassa meg. Zavarella kezébe számolja le a száz dukátot, mely szükséges ahhoz, hogy Massimiliano Monteverdi előtt megnyíljék az Inkvizíció börtöne.

Az apa levele eme végzetes súlyú 1628. év január 9-éről:

„…Megkaptam kegyelmességed szíves értesítését... s mondhatom, az a jóindulatú kedvesség, melyet tanúsított velem szemben, olyan bensőséges, olyan különös kegyelem, melyet soha nem is mertem remélni saját szerencsecsillagomtól... Leveléből megértettem, hogy Massimiliano kint van már a börtönből, s most várom már levelét... Így két nap múlva elutazhatom Pármába, hogy ott hangszereljem a „torneót" s a színpadi intermediumot..."

Az ifjú doktor kint van a börtönből, szabadlábra kerül - de a por folyik, az Inkvizíció kereke lassan őröl... A tél belefordul a nyárba, július első napján új levelet ír a régi barátnak a szorongó maestro:

„…A szívemet elszorítja a fájdalom, s épp ezért kegyelmességed végtelen jóságában bízva könyörgök, olvassa el e néhány soros levelem, s újból ajándékozzon meg szokott kegyelmével, melyért szívem legmélyebb rejtekeiben is hálás vagyok... A baj itt van: azt reméltem, hogy fiam a biztosítékok s minden egyéb törődések folytán már végleg megszabadult minden bajtól... Ám alig 15 napja azt írja nekem a fiam, hogy bizony még nem intéződött el ez a

szomorú ügy, mely azért szakadt fiam nyakába, mert egy tiltott könyvet olvasott... s attól fél, hogy vissza kell mennie a börtönbe, minthogy még nem tudta bebizonyítani, hogy nem őt terheli a felelősség... Így attól kell félnem, hogy újból csak börtönbe jut, s ezért könyörgöm kegyelmességednek...”

Egy hét múlva kopogtatnak a Canonica kapuján. A velencei házirend sok százados, a kapuőr, portás kifaggatja az érkezőt, ha gyanús, feljegyzi, ki fia, jelentést ad a kisebb quaestoroknak; ha nagyobb halat szimatol - az Éjszaka Uraihoz is eljut a hír. De Massimiliano Monteverdit mosolyogva engedi fel a lépcsőn. Hallja a fiú a kisorgona hangját, megismeri apja játékát. Lenyomja a kilincset, nyitva az ajtó, a másik kis szobában játszik az apa. Olyan ismerős... valahonnan a mélységekből, a kisgyermekkor pereméről, az emlék, ahogy feltör: bátyja, Francesco szép, kisfiú szopránja énekelte, s ő próbálta rossz kis hangján bátyját kísérni... Orfeo! Kire gondol? Itt változatok... igen, itt ismeretlen, fájdalmas kitérő következik, melyet még nem ismer. Háromnapi utazás van a fiú mögött, a rekkenő nyárban. A padló reccsen egyet, a játék megszakad. „Van itt valaki?” - szól ki a hang.

Egy perc: Massimiliano, az orvos, sírva öleli meg az apát.

Striggio, a szerencsétlen mantuai kancellár maga e percben az „állam”. Míg II. Vincenzo temetését rendezi, már elő kell készíteni az új herceg uralmát, aki - hírek szerint - nemcsak hogy a mantuai tájszólást nem érti, ahogy ezt elvárnák alattvalói, de még olaszul sem tud. A kis állam védtelen: ha spanyolok s osztrákok támadnak ellene, ha Párma hátba támad, s ha a savoyai herceg betör s rabol Monferratóban, ki segít? Talán a Mediciek? Vagy Velence? Vagy őszentsége? Striggio ül hajnalig a kancelláriában, naponta levelek tucatjai szállnak a földi hatalmasságokhoz, könyörög a francia Gonzagának - siessen, mert ha nem jön: összecsap Mantua feje felett az ár. Az udvar - nem udvar többé. Két özvegy hercegasszony - az elpusztíthatatlan ferrarai dédnagynéni s Ferdinando özvegye - elnökölnek felváltva a nagytanácsban, melyben Striggio már nem is mer említést tenni a kényesebb ügyekről... Az udvar? Ki gondol most rappresentazionékra, komédiákra, színházra, concertókra? A nagyvazallusok lassan elhagyják a süllyedő hajót, várják, mi fog történni: Nevers hercege egyelőre egyiküknek sem szívügye. De ha nem őt ültetik trónra, bizonyosan összemarakodnak három évszázad Gonzaga uralkodóinak fattyúi, az a néhány tucat „őrgróf”, akik e büszke név birtokában szívesen kaparintanák meg a Reggiát.

A felhő nő. A spanyol felség nehezen mozdul, de hadigépezete, ha meg is tépázták az idők, Itáliában komor, legyőzhetetlennek látszó hatalom. S a császári hűbérúr is megüzente: nem tűr Mantuában *francia* herceget. A felhő nő: Striggiónak nincs serege, nincs pénze... csak diplomáciai ügyessége, mellyel egyensúlyoz, lavíroz... temporizál, keres kiutat, egyik szavát másikkal cáfolja, csakhogy néhány napi nyugalmat leljen, csak annyit, míg fut a levéllel a lovaslegény, s míg visszaér a válasz... vagy *ultimátum*...

Körülbelül száz esztendő múlt el ama szörnyű „Sacco di Roma” óta, amikor jórészt német ajkú martalócok, vad zsoldosok kirabolták töviről hegyére az Örök Várost. Ennek emléke még ott kísért az egymást gyorsan váltó nemzedékekben, mindenki tudja: mit jelent a katolikus Itáliában, ha protestáns landsknechtek élén töri el a császár haragja vesszejét. A „gyűlöltek”, a „tedeschi” szava ilyenkor élő, lángot vető tartalommal árad, egybefonja a Hohenstaufen császárok dúlásának félezer esztendős emlékét... A felhő nő: Mantua dermedt madár módjára dugja homokba fejét... Reméli: az itáliai fejedelmek összessége... az emlékek, a császári hűbérúr... a pápa... a Signoria: valaki közülük, vagy mind összességükben majd lecsillapítják a Mantua körül tomboló zivatart.

De az áradatot nem lehet feltartóztatni. Elindul a rövid, de véres nagyeurópai harc, melynek a *„mantuai örökösödési háború”* lesz a neve. A harc csatatereken zajlik, az ütközetek forgandó szerencsével segítik hol a franciákat, hol a spanyol-osztrák fél valamelyikét. Itália újból véres csatatérré válik, felszakadnak a másfél évszázados sebek a Pó síkságán, Lombardia arca újból vérfoltos lesz... A háború dinasztikus érdekektől hajszolt seregek között folyik, de a valódi *passió* útja felperzselt, elpusztított tanyák, falvak, városok között vezet.

Aldringen császári tábornok a zsoldostisztek legvéresebb, legundorítóbb fajtájából fakadt, abból a szerencselovag típusból, melyet oly bőven termelt a harmincéves háború: kapzsi, dölyfös, véres kezű osztrák generális, s a császári felség köpenye elég bő hozzá, hogy alája rejtse Itália egyik legszebb városának minden kincsét, százados ragyogását. A zsoldosok nem egyszerű megszállók: a dragonyosok, vértesek, landsknechtek megtanulták, hogyan kell büntetni olyan vazallust, aki nem hódol a felség parancsának. A zsoldosok fegyvere elől még el lehet menekülni, pincékbe bújnak, beszorulnak - reménykedve - a templomokba, befolyásos főurak palotáiban próbálnak menedéket keresni vagy kiszöknek, míg lehet, falura vagy erdőségekbe. De a tűz a legborzalmasabb szövetségese a császárnak: komorabb rendet vág, mint Aldringen ütegeinek salvéja a védtelen városra. Mantua nem állt ki ostromot hosszú századok óta: a Gonzagák bölcsessége, a város szerencsés fekvése, a kedvező égi és földi konstellációk - lám - megvédtek Mantuát. S most egyszerre... három nap alatt kellett mindezért megfizetni: a zsoldosok egyszerre söpörték be a századok óta elmaradt császári vér-pénz-hímen-hűbér-adót, egyszerre fosztották ki a Reggiát, a polgárházakat, egyszerre égették fel kincskeresés közben a palotákat s templomokat, egyszerre szeplősítették meg a parasztlányokat s a grófkisasszonyokat... A zsoldos csapatoknak megengedik, sőt megparancsolják a szabad rablást: mint irtózatos szörnyek, taposnak a lábuk alatt elterülő, vérbe fulladó városon: nincs menekvés... a tűzkígyó felcsap a szentegyházak tetejére, a vörös kakas ráugrik a mestergerendákra, zsarátnokok szakadnak rá a szentélymenhelyen szorongókra, s akik kimenekülnek, kegyetlen muskétások sortüze végez velük. FINIS MANTUAE - írta évkönyvébe a kolostor jámbor barátja. *„Sacco di Mantova”* néven marad meg e rettenetes emlék a követjelentésekben. Az utcán temetetlen halottak százai hevernek, a landsknechtek félrerúgják vascsizmáikkal a hullákat: már mesteri módon kifosztották őket azok a bajtársak, akik előttük jártak.

A Reggia lesz Aldringen generális szállása: ide csak a vezér kipróbált őrszázadai kerülhetnek, s azokat is vaskézzel tartja a szoldateszka néhány törzstisztje. A tábornok első este, amikor szállást vesz a Gonzagák elárvult palotájában, rövid sétára indul, fáklyák fényében: mérnökkari tisztje vázlatot készít, megszámoznak minden egyes termet, szobát, folyosót, kiugrót, erkélyt: ne menekülhessen semmi a „szemrevételezés” alól. Aldringen kijelöli: mi az, amivel a császári felség kegyét lehet biztosítani. Ismeri fajtáját, a főtiszteket, akik zsákmányra, nagy prédára lesnek. Amikor a katonák előtt kihirdetik: „háromnapos szabad rablás”, s beteljesedik minden martalóc álma, amiről keserves katonasorsa esztendőiben ábrándozik, maga a tábornok is „megindul”. Egy drága flandriai falikárpit, földig érő, aranykeretes hatalmas velencei tükör, Rubens- vagy Mantegna-kép, kehely, talán még Cellini mester műhelyéből, egy márványszobor Vergilius korából, drága földgömb, Galilei mester saját kezűleg csiszolt hússzoros távcsöve, egy vég csodálatos brokát, messzehordó angol puska, illuminált sok százados kódex, remekbe nyomtatott Manutius-kiadás: a számtartó főhadnagy lajstromba veszi - ez a felségé: Aldringen hódolatteljes ajándéka a „Sacco”-ból. Egy szobát kijelölnek raktárnak. Ide szállítják be a fosztogatás „császári ötödét”. Eléje muskétásokat állítanak őrségbe. Utána... Aldringen tábor-karával még egyszer végigmegy a Reggián. Most már nem császári tisztek, nemes és főnemes urak. Marakodó, civakodó, prédaleső vad fosztogatók: mindegyik sóváran, élete árán is meg szeretné kaparintani... összekaparni mindazt, amiről egy életen át álmodozott. Sacco di Mantova. A levéltárakba... archívumokba betörnek, a tűz egy eldobott csóva nyomán fellángol,

s néha lassan, alattomosan napokig, majdnem hetekig parázslik a fasciculusok börtönében... A zenegyűjtemény... kották, szólamok, partitúrák, szövegkönyvek sem járnak jobban - véletlen műve, mi éli túl a dúlást -, talán sikerül utolsó percben pincébe mentenie egy gondosabb írnoknak... talán egy kidöntött vizes veder jóvoltából megmarad egy mű egyetlen példánya... vagy elhamvad, mint Monteverdi annyi műve... motetták, egyházi opusok, az egész Arianna, az Idropica prológusa, Peleus és Tethis favolája... a Finta Pazza Licori, Tasso szövegére írt Armidája... annyi intermedium, prológus és torneo... a Marigliani tanácsos szövegére írt Andromeda... A zsoldos fáklyája belekap az első kötegbe... a bamba arc dühödten néz szét: csupa papír... könyvek, kották, por s tintaszag... csalódottan csapja sarokba égő fáklyáját, a nyitva hagyott ajtón át végigszalad a léghuzat...

Zene és szöveg elveszett! Elveszett az évjáradék, felperzselődött Cattaneo háza, mely örökség révén a Monteverdi családra szállt. Hány kedves barát, zenész, patrónus, pék- vagy szolgalegény hever jeges arccal a macskaköveken, az utcákon tócsákban áll a piros lőre - hol csapra vert hordók maradéka, hol tűző napsütésben kocsonyásan alvadó vér. Finis Mantuae - írja rejtekén a barát az annalesbe, mert Aldringen zsoldosai feltörik a klastromok salva guardiáját is, s pusztítva, részegen hurcolják ki a sok százados féltett egyházi kincseket.

A holttestek erjednek a napsütésben. Aldringen részegen dőzsöl tisztjeivel, a sok rablott aranyra - mint a halottakra az aranylegyek - odadöngicsélnek a lombard kurtizánok... a kirabolt, perzselt Reggiában nappalt éjjé varázsol a dáridó. De kint zümmögnek a halottakon az aranylegyek, néhány nap múlva itt is... ott is kezdi tapogatni valamelyik landsknecht a hónalját, amikor éji dorbézolástól kinyúlva ébredezni kezd fekhelyén: selyemágyban, szalma közt vagy az alkalmi kocsma porában, ahol elnyúlt, kedve vagy végzete szerint. Itt is... ott is kúsznak a fekete foltok a testen: első nap még nem tudnak róla „hivatalosan" a táborban. De a zsoldosok ismerik ezt a félelmes, poros csendet, amibe alkonyatkor beletép a lélekharang. Mérgezők után kutatnak, elterjedt a hír: „a mantuaiak mételyt szórtak a kutakba". De a jószágnak nincs semmi baja, a városlakók is éppoly gyorsan feketednek meg, mint a svájciak, dánok, elzásziak, svábok. Néhány óra elég ahhoz, hogy Aldringen is észre térjen, s pestistől korbácsolt hadával felkerekedjék, mint sebzett hiéna végigtörje magát egész Lombardián. Amerre jár - kúszik mögötte a métely, s az epidémia fekete angyala mérföldekkel jár a sereg előtt s mögött. Ha máskor... békeidőben tör ki ilyen szörnyű járvány, a magisztrátusok már tudják, hogyan próbáljanak védekezni: nem engednek be sehová idegent, elzárják a falusi utakat, füstölnek, s nem isznak vizet. De hadak járásában? A zsoldos és martalóc arra megy, oda tör be, ahová akar. A fekete angyal szárnya elborítja Lombardiát... s mire elér a Serenissima földjére: úgy bontakozik ki, mint szörnyű pestisjárvány, melynél talán csak az 1348-as *Nagy Félelem* esztendője lehetett gonoszabb...

A Doge-palotában elnémul a maszkabálok játéka, mely éjszakára felváltja a bürokraták nappali zajtalan, titokzatos játékát. A Serenissima munkaszobáiban megbeszélésre ülnek össze a prokurátorok. Régi fasciculusokat cipelnek: mit tett a Tanács 1348-ban vagy 1510-ben... 1575-76-ban, amikor a halál angyala ugyancsak meglátogatta a Serenissimát. A Tízek Tanácsához már kész javaslatokkal mennek, a Szenátus határoz, a Nagytanács megerősíti a döntéseket. Újból bizottságokat alakítanak, feladatuk az óvóintézkedések kidolgozása, újra kell szövegezni a régi rendeleteket, hozzá kell idomítani a város s az ország változott, még lüktetőbb életéhez. Kétszázhúszezer ember él Szent Márk városában s milliószámra a „szárazföldön", bár azok inkább hódoltságiak, hűbéresek, alattvalók, mint valódi velenceiek.

Kerülni kell a csoportosulásokat... a népesebb összejöveteleket, tort, keresztelőt, lagzikat, processzust, felvonulásokat, bált, karneváli játékot, teátrumot, népvigalmat, katonai parádét, de ugyanúgy azt ajánlják a lakosságnak, hogy lehetőleg ne egyszerre keresse fel vasárnap a

templomokat, épp ezért a Serenissima, míg tart a járvány, felmenti a Maestro di Musicát attól, hogy „állami" miséken orgona játékával vagy karvezetésével vonzza a San Marcóba sok ezer számra a híveket.

Bizottság a kutak vizsgálatára; bizottság a halottak tömeges, de illendő temetésére; bizottság a vigalmak megszüntetésének ellenőrzésére; bizottság a betegek látogatására s annak felülvizsgálatára, hogy az illendő személyek - a járványorvos, pap, hivatali személy, nótárius - kéznél legyenek a „végső dolgok" rendezése végett. S külön kijelöltek éltesebb tanácsbeli funkcionáriusokat - nyilván olyanokat, akiket görbe szemmel néztek régóta már a legfőbb magisztrátusok birtokosai -, hogy ők legyenek azok, akik ellátogatnak a beteghez, hogy jegyzőkönyvbe vegyék vallomását, ha államtitkokat hordoz, s utolsó órájában, mint Szent Márk hű polgára, lelkiismeretén könnyíteni akar.

Aldringen legyei berepülnek a Serenissima birodalmába is. Senki sem gondolt arra, hogy *legyekre* is kell vigyázni, nemcsak azokra a vándorokra, csavargókra, mizerikordiánusokra, zarándokokra... mindenfajta népre, mely az epidémia hírére felkerekedik otthonaiból, s a vak félelem, a *„Grande Peur*" korbácsától űzve, tajtékos áradatként tör magának utat.

A járvány alattomosan, máshonnan tört Velencére, mint ahonnan szokott. Az Atyák törvényében s az évkönyvekben mindig arról tétetik említés, hogy távol-keleti vizekről érkező hajók hurcolják be a mételyt. Ezért már messze, kint a szigettenger őrállomásain a révhajók átkutatják az érkező gályákat, kereskedelmi vitorlásokat, halászhajókat, s a betegség legkisebb jelére elrendelik a negyvennapos zárt: felhúzzák a hajóra a sárga zászlót, s ez fél ágyúlövésnyire kirekeszti a gályát minden közönséges forgalomból. Ezt minden gyerek tudja Velencében, száz és száz rendelet szabályozza, óvja a várost, mióta 1510-ben oly orvul tört rá a Serenissimára egy Jávából érkező halálhajóról a dühöngő feketehalál.

De még eddig sohasem kapta hátulról - a szárazföld felől Szent Márk városa a betegség miazmáit. Most előbb a Serenissima városaiból érkeztek aggasztó hírek. Verona, Brescia, Bergamo, Pádua, Udine... sorban jöttek a baljós jelentések. Segítséget, katonákat, orvosokat, papokat s kegyes temető testvéreket kértek: segítség... segítség! Saját országát nem zárhatta le Velence úgy, mint a tengert, melyet évről évre menyasszonyává avat ugyan a doge, de erkölcsei felett évközben vigyáz. A betegség csírája talán a papírlapok hátán kúszik végig, melyeket köteles a Procuratie-be vagy a Doge-palotába zúdítani napról napra a szárazföldön székelő magisztrátusok özöne. Velence aktákból s aktákkal él: lovaslegények, postafogatok, hivatali őrjáratok, számtartók, ellenőrök, intendánsok szántják keresztül-kasul Velence birodalmát: ha ezen lazítanának, Szent Márk Köztársaságában megbomlana a sok százados rend.

Mit csinál Velence, amikor nem mulathat? Amikor a nép félve oson ki este a Piazzára... a Riva degli Schiavoni majdnem kihalt. Az Éjszaka Urai megerősített őrjáratokkal siklanak lesötétített gondolákon: kocsmákat látogatnak, örömtanyákra vernek lakatot, kolostorszigetre száműzik a kurtizánokat, ha lakásukon gyanúsabb vendég kap helyet.

A múzsák elnémulnak, a Serenissima ezekben az időkben, amikor a halottak dolgával törődik, nem lehet az élők mecénása. Az írnokok, titkárok, tanácsosok, prokurátorok, inkvizítor, szenátor: mind-mind a halódók s a halottak ügyeivel bajlódnak. Hány ember hal meg naponta testamentum nélkül, ahogy leteríti a kaszás: mennyi gond, baj, bonyodalom, jogviszály! Ki hirdeti ki elmúlásukat, hogyan vesznek erről tudomást a szárazföldön vagy esetleg a máshol Itáliában élő rokonok? Kit vezetnek be hagyatéki gondnoknak, ki kezel, ki számol el, ki adminisztrál? Ki rója le az örökösödési adót? Kire marad a cég, a hajó, a kötelezvény beváltásának gondja, ki fizeti meg a lejáró váltót, ha az egész család halott? Ki tartja nyilván az

ingatlankönyveket? Hogyan cserélnek - egy héten esetleg háromszor is - gazdát a birtokok, házak, hajók, jogok? A római jog professzorai bizottságot alkotnak: nekik kell az egykori prétorok ezeresztendős döntvényeiből kikutatni: mi helyes s mi kerülendő ilyenkor, amikor az állam maga nincs ugyan veszélyben, de minden polgár élete merő fikció. A métely nemcsak az egyszerű nép, a dolgos polgárok körében vág rendet, de beoson a Canal Grandéra, a nemesi palotákba is: azoknak a válogatott funkcionáriusoknak is meggyűlik munkájuk, akik a nemesek Aranykönyvét vezetik: ágról ágra, nemzedékről nemzedékre - ők hitük szerint: „Velence"; mint a tengerfenékbe vert százados cölöpöknek a palotákat - úgy kell hordozniok, nekik egyedül, Szent Márk Köztársaságát.

A múzsák hallgatnak, s a szomszédok nem kegyelmesek. Éppoly gonoszul törnek a Serenissimára, mintha Velencében nem pusztítana döghalál; a török s berber kalózok elfogják a velencei hajókat, Ferdinánd főherceg éppúgy betör Friaulba, felmenti Görzöt s Gradiskát, mintha a Piazzán vidáman, önfeledten táncolnának most is a polgárok s atyák. Mindez, persze, azt jelenti, hogy megsokszorozódnak az állam gondjai, de bevételei, jövedelmei, erőforrásai a métely terjedésének arányában apadnak el.

Mit csinál Claudio Monteverdi? Néhány lépés vezet lakásától - birodalmába, a San Marcóba. Mintha szél fújta volna el a paloták ünnepeit... ki gondol most a Combattimentóra, a Mocenigók kimenekülnek Brenta-parti kastélyukba, a Contariniek Piazzolába futnak, a Morosiniek Brescia mellett keresnek menedéket. Mármint: asszonyok, gyermekek, háznép. Csak a „togátusok" maradnak, az uszályos palásttal lejtő szenátorok, avogadorok, prokurátorok, akiknek nem szabad elhagyniuk Velencét veszély idején. A járvány csak annyit segít Velencének, hogy a császári csapatok megállnak: Aldringen nem mer mélyebben behatolni a Serenissima földjére. Míg tart a dögvész, a város, melyet soha nem vett be ellenség, berendezkedik a láthatatlan ellenség ostromzárára.

Mit csinál Claudio Monteverdi, amikor napról napra felhangzik a Miserere? Vidám maszkosok helyett az álarcosok menete hangzik fel, minden este s a hajnal peremén: kegyes konfraternitások tagjai, akik csuklyával borított arccal, fáklyásan vonulnak, zsolozsmákat énekelnek, összeszedik s eltemetik a halottakat.

Claudio siratja Mantuát. Sok hír szivárog át onnan: a háromnapos szabad rablás után még átmenekülhettek velencei területre egyes barátok, volt tanítványok; a „Sacco di Mantova" képe ott lebeg előtte, s az ostrom minden szörnyűsége, a véres pusztulás annál fájdalmasabb, minél inkább érzi: öreg. Mintha elsüllyedt volna az egész ragyogó világ, s elnyelte volna az örömök forrását a Ballo delle Ingrate barlangja. Akik jöttek Mantuából, meséltek a Palota feldúlásáról, a levéltár, fejedelmi archívum, könyvtár, kottatár szörnyű pusztulásáról.

Marinoni kérdezi tőle:

- Meg tudnád még egyszer írni ezeket a műveket, amelyek elpusztultak, Claudio?

Csodálatos mély tekintetével néz rá, a szürke szakállba lepereg egy könnycsepp. Ülnek ketten az alkonyaiban, kint felhangzik a csuklyás jámborok síri éneke. Így ülnek, a kottapapír a mester előtt. Nincs sok dolga. Nincs megrendelés: Párma, Mantua, Firenze hallgat. A Gonzaga-udvar - úgy mondják - Ferrarába menekült, az ottani magisztrátus befogadta a riadt, francia ajkú herceget. Ott van Striggio, ott élhetnek azok, akik megmaradtak. Mantua? Évjáradék, Massimiliano sorsa, ház, emlékek, kották, remekművek? Mintha a Szibilla komor jóslata következett volna be. Velence ép... egy köve sem mozdult, a tűzoltók vigyáznak a kipattanó szikrákra, ellenség nem fenyegeti... s mégis... ahogy titokban mondta a prokurátor - a negyvenezret is elhagyta az áldozatok száma, akik pestisben hulltak el.

Nincsenek zeneórák, kevés a korrepetálás. Régi madrigálos füzetekben lapoz, átír, hangszerel, kiegészít, egy-egy motívumot feljegyez, amikor Tassót, Petrarcát vagy valamelyik korabeli poétát olvassa. A könyvekből jelzők állnak ki, az ón szélével keskeny vonalat rajzol. „Motívum", írja jegyzőkönyvébe. S este néha előveszi a „Melódiát", ezt a csigalassan készülő, furcsa könyvet, mely arra hivatott, hogy megvilágítsa, mit is ért a mester az „első" és a „második" Praktika alatt - hogyan áll az egykori bolognai Artusival, mit hisz a polifóniáról, miben volt próféta, s miben tévedett Vincenzo Galilei... Hogyan kell bánni a disszonanciákkal, mi a szerepe a kromatikának, hogyan lépnek az egyes szólamok előre, mint „szólók"... mi a kapcsolat énekhang és zeneszerszám között.

Fellapozta, mit is írt Artusi róla egykoron:

„...Ezek az újat keresők nem fáradnak bele, hogy éjjel és nappal hatásvadászó módon próbálgassák a hangszereket. Nem értik meg, hogy a zeneszerszámok hamisságra tanítanak, s bizonyos: egészen más dolog vak érzékek eszközével keresgélni tapogatózva, s más - gondosan dolgozni s helyes érzékünkre támaszkodni..."

Milyen keserű volt ez a kritika, amikor először olvasta... lám, tovább:

„...Valóban, minden tapasztalatommal, melyet a művészet szolgálatában szereztem, kimondhatom, hogy e művek szerzője soha semmi jót sem alkotott. Nyugodtan állíthatom, hogy kompozíciói ellentétben állnak a széppel s a jóval - már ami a zene művészetét illeti... Elviselhetetlenek a fül számára: sértik, ahelyett hogy elbűvölnék... A szerző cseppet sem vet számot a zene mértékének s céljának normáival. Egyáltalán nem is értem... egy művész hogyan vetemedhetett ennyire: olyan hibákat követ el, melyek kisgyermekek előtt is szembetűnőek lehetnek...

Sárgult papírlap a fiókban... Milyen rég volt a válasz, melyet a madrigálok ötödik kötetének előszavában írt, negyedszázada:

„Gondos Olvasók!

...Ne legyetek meglepve, hogy elhatároztam magam e madrigálok kiadására, anélkül hogy előbb válaszoltam volna Artusi ellenem emeli kifogásaira... Mantua hercege őfenségének szolgálatában állok, s így bizony nincs mindig annyi szabad időm, amennyit szeretnék... Mindamellett már-már megkezdtem replikámat, hogy mindenki megtudhassa: nem csekély dolgokért írom munkáimat. Mihelyt e válasz gondos tisztázatban elkészül - Második Praktika vagy a Modern Zene Tökéletessége címmel fog napvilágot látni. Bizonyos, hogy lesznek egynémelyek, akik majd ezen meglepődnek, hiszen el sem tudják képzelni, hogy más »gyakorlat« is lehet azon kívül, amelyet Zarlino tanított. De legyenek csak meggyőződve, hogy ami a konszonanciákat és a disszonanciákat illeti: más szempont is van ezeknek alkalmazásában, mint amely mostanság használatos, s ez a másik szempont bőséges igazolását találja abban a gyönyörben, melyet mind a fülnek, mind a szellemnek az új zene okoz. Mindezt csak előre akartam bocsátani, nehogy a Seconda Practica címet valaki elorozhassa előlem..."

Összehajtja... Nem... a Seconda Practica azóta sem jelent meg. Hány éve halt meg Artusi? Majdnem két évtizede: s még mindig itt ül, ezzel a fájdalmas emlékkel, s vívódik az árnyékokkal.

Lapoz... Utolsó derült emlék a Combattimento bemutatója. Már régóta küszködik a szavakkal, melyeknek az a szerepük, hogy megvilágítsanak valamit azok számára, akik szeretnének behatolni a kompozíció s a mester titokzatos műhelyébe.

„…Két, egymással ellentétes szenvedélyt kellett megzenésítenem. A harcosat s a könyörgőt... és igen, a halált. Lelkünk izgalmai vagy helyesebben szenvedélyei hármas jellegzetességet mutatnak fel: az egyik a Harag, a másik a Mérséklet, a harmadik az Alázat vagy a Kérés. E három lelkiállapot, melyet a filozófusok jelöltek így ki, valójában megfelel az emberi hang három helyzetének: a mély, a közepes, s a magas hangoknak... ugyanúgy végül megtalálhatjuk ezeket a zenei kifejezési formákban: concitato, molle, moderato! A két utóbbira számos mesternél találtam már példákat - de még nem leltem sehol ilyent a »concitató«-ra, az izgatottra. A harcosat, a »guerriero« stílust én hoztam be először a zenébe... méghozzá Platón tanaihoz mint forráshoz járulva... Igen, ezt az első kísérletet, hogy a Haragot kifejezésre juttassam, én tettem... s ezt tovább folytattam, s az láthattam, hogy más komponisták is utánozták műveikben említett stílusomat... nagy örömömre s még nagyobb megtiszteltetésemre. Ez a művészet feltétlenül szükséges a zene szempontjából - enélkül - véleményem szerint - a zene eddig nem volt teljes, minthogy csak a kétféle említett lelkiállapot kifejezésére volt alkalmas..."

Ha majd a madrigálok nyolcadik kötete valaha még megjelenik, megírja ezt is, talán a Combattimento előszavában.

Túl sokat tart-e önmagáról? Miért nem alázatosabb? Arra a beszélgetésre gondol, mely harmadéve zajlott ebben a szobában a nála majdnem húsz esztendővel ifjabb német emberrel, aki deresedő szakállal, csalódott szívvel kereste fel ifjúkora édes Velencéjét, ahol egykoron zenét tanult. *Heinrich Schütz* Gabrieli növendéke volt, az ő szellemét vitte a teutonok földjére. Élete derekán visszatért, alázatos lélekkel, mint aki újból tanulni akar.

Milyen szerényen kopogtatott be hozzá a Canonicába. *„Ön a legnagyobb élő mester"*, mondta Claudiónak kemény, németes olasz szavával. Mégis úgy beszélt, hogy érezni lehetett: ez az itáliai szó Schütznek éltető, eleven melódia, melynek ritmusát igyekszik átplántálni hesseni vagy szász humuszba. Amikor Schütz elhozta hozzá a *Dafne* partitúráját, a vaskosabb kötet alatt vékony füzetet talált. *Symphoniae Sacrae*, olvasta a címlapon.

Alighogy Schütz elment, Claudio belemerült a kottalapokba. Lám, itt lehetett - ez ájtatos motettákban - a fordulópont, amikor a távoli német udvarok közt bolyongó mester szakított Gabrieli hagyományaival, a polifóniával, zsoltárénekkel. A német ember felejthetetlen volt... Ahogy beszélt! Soha itáliai művész nem szólt volna ilyen tisztán, majdnem nyersen céljáról. Elmondta szándékait, tudta, mit akar. S mily gazdag alkotásainak sora - passiók, oratóriumok, táncjátékok következnek, közben madrigálok, majd egyházi s világi concertók - igen, úgy kergetik egymást, szeszélyes bőségáradással, hogy a lassan s nehezen alkotó Monteverdi (néha három-négy hónapra is szüksége volt egy favola komponálásához) szinte megirigyelte az alkotás e könnyedségét.

Dafne szövegét Ottavio Rinuccini írta. Igen, gondolja Claudio, ez a Dafne volt az ősforrás: majdnem négy évtizede született Firenzében, s ezt a textust kapta fel az első dramma per musica sodra. Hirtelen eszébe jut, mit mondott Schütz: megkísérelte, hogy *saját hazája nyelvén* is alkosson, úgy, ahogy a franciák az énekben használják gall szavukat. Így nemcsak itáliai szóval s Krisztus népének latin nyelvén folyik hát az ének... Esztergom alatt a huszárok és hajdúk néha nyers, néha fájdalmas öthangú dallamaikat magyar szóra énekelték. Miért ne írhatna Heinrich Schütz szász, bajor vagy hesseni nyelven?

Schütz is elment. Utána jött Mantua gyalázata, a pestis, a csend, mely ráfekszik a lagúnákra. Harangszó. Miserere. Temetés. Az orgonaszó sem zenélhet vidáman, a nagy ünnepek az „In extremis" jegyében zajlanak, mint amikor dögvész pusztít a városban. Csak az atyák ülnek most is... minden héten a Nagytanácsban, Szenátusban, Tízek Tanácsában. Ha nem jelentkezik

egyik vagy másik a harsány, kiáltó szóra: elégedetlenül csóválják fejüket. *„Mulaszt”*... Pedig ezalatt már a halotti bárka viszi testét a szigeti temető felé.

Este van, s a karmelita, aki csattogó facipőjével lép be, lehúzza a csuklyát, csak szeme villan ki. Claudio megretten - Francesco fiának is ilyen a köntöse, ha rendtársai között él s nem a San Marco kórusán énekel.

A Névtelen meghajlik, mellén összefont kézzel. Annyit lát, hogy szeme könnyes, egy csepp lepereg a vörösesszőke szakállra.

- Laudetur... - mondja nagyon halkan, s a maestro vállára teszi kezét - mindnyájan siralom völgyében élünk, mester, ki előbb... ki később...

Megrettenve néz fel a barátra:

- Francesco... a fiam?

- Testvérem volt az Úrban. Nagyon szerettem... A fekete halál bejött a kolostorunkba. Egy nap... Néhány óra... Mester, jó keresztények között halt meg: megvolt lelki vigasza. Nem várhattuk meg, míg eljön az apja. A Respublika törvénye szerint...

Nincs mit mondani. Mint a kő, néhány mondat. Mint a kő, úgy rogy össze a rettenetes súly alatt. A barát ül, nem szól, nem imádkozik. Sír. Csendesen, lassan, s az apa érzi, hogy ebben a rettenetes órában nincs egyedül.

Így telik el az 1630 - Mantua feldúlásának s a velencei pestisnek végzetes esztendeje. A tél csak ólmozza, a Fekete Angyal szárnyát, suhogását tovább hallja a Serenissima. A féltve őrzött nagykönyvek már százezres számokról tudnak... 1631 tavaszán erősödik a „pestilentia”, májusban a „szárazföld” veszteségei túlhaladják a félmilliót, a szigeteken több mint feleannyi. Mindenki rettegve várja a forró nyár közeledtét: a város lassan kihal, aki teheti, elmenekül - Velence, mely egy esztendeje még több mint kétszázezer lelkével Európa egyik legnagyobb városa volt - most lélekszámában volt nagyságának negyedére zsugorodott. S ott a nyár... amikor minden járvány új erőre kap, miazmák hullnak a szerencsétlen emberiségre, csillagokból, föld gőzeiből, halottak mételyes maradványaiból.

Jön a nyár: a járvány nem erősödik, inkább csökken. Az atyák tanácsában az első szó a szekretáriusé, aki beszámol, múlt héten mennyit kaszált az Angyal. Néhány hete - mintha csökkenne az epidémia; két hét múlva már csak szórványos eseteket jelentenek, az orvosok lassan példálóznak: a dögvész is „kiélheti magát”... így volt ez abban az évben is, amikor Tizianót elragadta... majdnem százesztendős korában a halál. - A prokurátorok bólintanak. A Nagytanács hézagaira gondolnak, a nemességre, melyet minden elővigyázat ellenére is ugyanúgy megtizedelt a betegség, mint a jogtalanokat.

Az Atyák várnak. Semmit sem szabad elsietni: a Serenissima aranymondása ez; ezer éve gyakorolják e kétes bölcsességet az atyák. De most - maguk között - úgy határoznak: ha egy teljes hónapon át legfeljebb csak szórványos pestishalált jelentenek, ha az orvosok gyógyult betegekről számolnak be, ha nem kell egy hajóra sem kitűzni a sárga zászlót: kihirdetik az ősi szokás szerint, hogy Velence felszabadult! A város tovább él. Szent Márk respublikája örök.

Még várnak... még itt-ott jelentenek szórványos eseteket, Malamoccon, Muranóban egy bergamói üvegfúvó halt meg gyanús körülmények között, egy flamand halászhajó legénységét nem engedik be a lagúnák közé... De lassan elcsendesednek ezek a vészjelek is: a város még nehezen lélegzik, még nem tért vissza a menekültek java, még alig tudják számba venni a pusztulást, halottakat, az űrt, melyet az Angyal a városban hagyott.

Az őszi szelek elfújják a miazmák utolsó éledését is, s október-novemberben már nincs több áldozat. A Tízek Tanácsa veszi kezébe a dolgot. Most is egy Contarini a doge - Niccolò a neve. Jó velencei szokás szerint bizottságot szerveznek, melynek feladata előterjesztést tenni a különféle tanácsoknak, főbizottságoknak, hatóságoknak arra, hogy hogyan is gondolja a Köztársaság annak *ünneplését*, hogy a pestistől megszabadult. Mert míg ilyen ünnepség hírét nem viszi szét világszerte a fáma - Velence aligha számíthat arra, hogy karneválkor megint megtelik a város gazdag, költekező idegenekkel.

A bizottságban a prokurátorok, egy inkvizítor, a legrangosabb szenátorok ülnek. Maga a doge - szomorú ember, akinek öregkorára ólomsúllyal nehezedik a fejedelmi süveg - halk hangon nyitja meg az ülést.

- Amikor ifjú voltam, engem is kisorsoltak a fiatalok között, ott ültem a Nagytanácsban, s tudom, *akkor* is megünnepelték a Fekete Halál távozását. De akkor Velencének még voltak művészei. A legnagyobb, a fejedelem... akinek egy császár vette fel ecsetjét: Tiziano meghalt. De még élt Veronese és Tintoretto, s úgy hittük: az ő fényük s ragyogásuk nem apad el... Igen, még az öreg Palladio mester is élt - készséggel ajánlkozott, hogy segít az atyáknak megünnepelni a veszély elmúltát. De mintha kihalt volna a lagúnák közül a Hét Művészet... Mintha elnémultak volna a költők, mintha köd szállt volna rá a festők egykor ragyogó színeire. A szobrászok, kőfaragók csak halotti emlékeket, sírdíszeket formálnak majd bronzból s márványból... Mióta a métely megszállt bennünket: Velencében egy házat nem építettek, nemhogy palotát... templomot... valamilyen nevezetes monumentumot. Mivel akartok ünnepelni, atyák?

Mocenigo sem volt már fiatal. Görnyedt válláról hullott alá a palást.

- Serenissime, nem említette a zenét. S nem volt talán méltányos, amikor az architektúráról is úgy beszélt, mint amelynek művészei már halottak. Ha egyes hűtelen múzsák el is hagyták a lagúnákat, Polymnia, Thalia s Terpsichore nálunk maradt... az a múzsa, akit egykoron AOIDÉnek neveztek a Helikon tövében, aki mindenkor az ének patrónája. S említhetném az építőmestert is, aki ma képviseli Sansovino s Palladio hagyományait. Kegyelmességtek mindnyájan tudják: kire gondolok.

Itália-szerte ismeretes, hogy édes olasz földünk legnagyobb muzsikusa... itt él, csendesen, fiát gyászolva... a Canonica falai között. Messer Monteverdi az Úr embere. Orgonájának szavát eltemetik a múló órák, de hangjegyei megmaradnak. Amit fejedelmek, hercegek dicsőségére játszottak a kifosztott palotákban - ki emlékezik már azokra. De a kották, melyeket Velencében dúcokra metszettek - míg olvasó emberek élnek, megőrzik Claudio nevét. Írjon olyan Te Deumot most, melynek emléke nem illan el a tűnő idővel, ez fog felhangzani mindannyiszor, ha Szent Márk országa nagy veszedelemből menekül.

A másik, akikről szólok - ifjú ember. Még nincs is harminc, de már nevét szárnyra vette ugyancsak a hír. *Longhena* mestert nem kábítják el az aranycifraságok, az új divat szertelen körvonalai. A nagy ősök szellemében teremtett eddig is, s Palladio büszke lehetne, ha megélte volna, hogy lássa, mit alkot művészetének fiatal sarja. Azt javaslom az atyáknak - emeljen a Serenissima új, minden eddiginél méltóságteljesebb templomot. Adja hírül a világnak, hogy Velencét megrázhatták az idők, beteljesedhetett fölötte - mert bűnös város - a mennyei ítélet, de a Serenissima föltámadt, az élők megköszönik az Úrnak, hogy életben maradhattak. A Serenissima sem nem öreg, sem nem fiatal. Örök.

A prokurátorok így eldöntötték, mivel ünneplik a november végére kitűzött hálaadó istentiszteletet. Claudio Monteverdi ünnepélyes misét szerezzen, s Longhena, az építőmester tegye le annak a templomnak alapkövét, melyet *Santa Maria della Salute*-nak keresztelnek majd el, annak emlékére, hogy a város a vésztől megszabadult.

A Köztársaság heroldja megy a maestróért a Canonicába. Az ilyen hívás mindig megrettentő is. Aki búcsút vesz lakásától, nem tudja - hivatalbeli dolgokban hívatják-e, vagy valamilyen titkos vád érte, s a félelmes közvádló tekintetével találkozik. Míg megy sötét köntösében, rendre veszi életét. Talán attól a naptól kezdve, hogy gyermek létére először léphetett be Ingegneri mester csodálatos műhelyébe, odáig, hogy a Karmelita elhozta hozzá elsőszülötte halálának hírét.

A Palota folyosóin vezeti a néma fegyveres: ajtók nyílnak meg, láthatatlan kezek nyomán csukódnak: minden a némaság, titok, misztikum jegyében áll. Minden fordulón őrszemek, a képek mögött embertekintet lövell, a szőnyegek elnyelik a lépés zaját. Így jut be a legbelsőbb szobába, melybe közönséges halandó, rendes időkben, nem kerülhet be soha.

Claudio valaha udvari ember volt. Contarinit, a dogét, még prokurátor korából ismeri, tudja, milyen tiszteletet kell adnia a legfőbb tanácsuraknak. Egyedül áll, hajadonfővel. A többi mind ül, hallgat. Az atyák tekintete végigszánt ezen a szürke szakállas, aszketikus zenészarcon. Mindnyájan tudják, hogy fiát vesztette el.

- Signor Claudio Monteverdi, foglaljon közöttünk helyet.

A doge hangja. Ez a legnagyobb megtiszteltetés, melyben nem nemes halandó a Serenissimában részesülhet.

- Signor Monteverdi, tegye fel süvegét. Ön sem fiatal, ide a szobába befújnak a szelek.

Contarini mosolyog. Még csend van, várnak... várnak valakit.

A fiatalember arca riadt: hazulról hozták, munkaköntösben jött el, mészporos, zubbonyán cinóberfesték s tus nyoma. A kiküldött palotaszolgának nem szabad egy szóval sem elárulnia - hová mennek, mi célból történik az előállítás. Longhena mozgékony, sima arcú, római stílust tartó művész, könnyű barettját kezében tartja, hosszú harisnyanadrágját igyekszik porolni: már látja, nincs... itt nem lehet baj. Ő az egyetlen, aki áll. Őt nem kínálja a doge hellyel. Longhena mesterember, fiatal.

Niccolò Contarini halkan köhécsel. Arra gondol, megéri-e legalább, míg elkészül a Te Deum... s hogy ott legyen, amikor lerakják az új templom alapkövét... Mire megépül...? fázósan néz ki az őszbe. Épp ilyen szerencsétlen esztendőkben kellett neki uralkodnia?

A prokurátor halkan beszél. Kicsit iskolásan, ahogy felvázolja Velence nyomorúságát. Papírlapról olvassa: a városban negyvenhétezer ember halt meg, a szárazföldön hatszázezer, a szigeteken harmincháromezer. Kereken hétszázezer lélek: egész nagy országokban nincs ennyi ember... Bizánc birodalma nem állt többből, amikor az utolsó császár elesett. De ahogy a beteg, ha elmúltak a sorvasztó lázak, igyekszik még a teljes gyógyulás előtt talpra állni; ha vánszorogva is, de keresi az éltető napot, új vért próbál szerezni az ereibe... úgy próbál San Marco köztársasága visszatalálni a régi élet rendjébe, megköszöni az Úrnak a vész elmúlását, s ezért nagy hálaadással lezárja nyomorúságai korszakát.

Longhena s Monteverdi eddig nem ismerték egymást. Az ülve hallgató zenész mosolyogva nézte az ifjú ember köntösén a mesterség jegyeit: őt is váratlanul hívták hát ide. A prokurátor hosszú mondatai az atyák ősi hagyományainak rendjébe illenek. Ezek a bőbeszédű orátorok,

karmos kezű kufárok, sietős szeretők, kapitányok, ha úgy kívánja életük rendje: de itt, a tanácsban a homokóra lassúságával pereg csak az idő.

- A legünnepélyesebb mise hirdesse a Serenissima hálaadását s ez a mise légyen kegyelmed műve. Signor Claudio Monteverdi nem menekült el fogadott városából, minden vasárnap megtartotta a San Marcóban az istentiszteletet, készséggel állt a Serenissima szolgálatára. Méltó arra, hogy őt érje a megtiszteltetés: készítse el a nagy, világraszóló hálaadó ünnep miséjét.

Longhena kemény, római arca előrehajolt. Most felé fordult a prokurátor.

- Messer Baldassare Longhena, kegyelmed éveire még ifjú ember, de máris abban a hírben áll, hogy örökölte nagy elődei tehetségét, akik tudásukkal, művészetükkel, szorgalmukkal szépítették... a világ gyöngyévé tették a Serenissimát. Az atyák választása kegyelmedre esett. Istenházáról van szó, melyet Santa Maria della Saluté-nak fogunk hívni, a Canal Grande torkolatánál fog állni, hirdeti majd, hogy az atyák megtartják a fogadalmat, melyet a vész idejében bűnbánattal vállaltak magukra. Az atyák úgy döntöttek, hogy Velence két legnagyobb élő művésze hirdesse ég és föld felé: Velence lakolt bűneiért, de penitenciát tett, most újból élni akar. Dixi. Ez az atyák véleménye.

A tanács nem is kér választ: a doge felemelkedik, ilyenkor látszik, milyen roskatag, csak az akarat tartja az erőt a romló testben. Mosolyogva mondja, ahogy elhalad, két ifjabb szenátorra támaszkodva:

- A San Marcóban még szeretném hallani... a Missa Solennissimát! Ha már az új istenházában nem fogok sohasem imádkozni. Örülök, hogy itt voltam, hallottam... megélhettem ezt a napot.

32.

November. A bűnbánók, flaggellánsok között már feltűnik egy-egy élénkvörös köntös, félálarc, érezni a rózsaolaj illatát. A város összezsugorodott a lelkek számában, a Signoria mint óriás csontváz terül el, s a hivatalok százaiban próbálják visszacsalogatni az életet. A köd végigkúszik a lagúnán; már esténként kinyitnak a kocsmák, örömházak, kártyabarlangok; az Éjszaka Urai behunyják szemüket: induljon meg az élet... teremtsenek forgalmat a kurtizánok, némuljon el végre ez a szörnyű, örökös miserere, mely másfél éven át hangzott Velencében.

A *Missa Solennissimát*, e komor Requiemet s egyben Te Deumot a San Marco megerősített kara adja elő. Ez az első nagy állami ünnepség, mely már az új doge, Francesco Erizzo nevéhez fűződik. Az öreg Contarini nem élhette már meg sem a Te Deumot, sem a Maria della Salute alapkőletételét.

November 28-án bágyadt napfényben érkeznek sorban a Köztársaság legfőbb méltóságai; kilenc órakor kezdődik a hálaadó nagy istentisztelet. Külföldi követek első ízben merészkednek most a városba, itt-ott idegen szót lehetett már hallani; itáliai fejedelmek küldik jó kívánságaikat, legalább színlelt részvétet mutatnak a jó sorsában annyira irigyelt Serenissima iránt. A templom énekkarához két szárnyon csatlakoznak a Köztársaság híres ezüstkürtösei. Amikor elhangzik a pátriárka kétórás szentbeszéde, s a roskadásig megtelt templomban elér a mise a Glóriá-hoz - kint megszólalnak a harangok, dörögni kezdenek az ágyúk, s a kürtök ezüstös rikoltása hirdeti a város népének s a lagúnák távoli világának: Szent Márk városa megszabadult a megpróbáltatások alól, a Serenissima örök.

Longhena azt kérte, hogy ott lehessen a Cantoriában, amikor Monteverdi vezényli a misét. Ez a vékony, sápadt ember a római arcával, meghúzódik egy sarokban, s amikor lehunyja szemét - e polifonikus, egymásba olvadó kórusok képzeletében mértani formákat öltenek. Hatalmas boltozatokat lát, íveket, arányt. Mindennek megvan a maga harmóniája, minden arányos, minden az egész kedvéért lett: a bűnbánó mise nem tűri a túlzott cifraságot, cantilenákat, ariettákat, a mester kerüli a melizmákat.

A nagy ünnep délben ér véget: a mise több mint négy teljes órán át tartott. Az énekesek holtfáradtan ülnek le kisszékre, orgonapadra. Lent kavarog színes világában a San Marco, a száz és száz gyertya fénye csodálatos elevenséggel rezzenti fel a tetszhalott mozaikszenteket. Glóriák csillannak, egy-egy mennybéli előrehajlik, mintha a nép közé peregne dicsfényéről az arany. A mester fáradt, Longhena ajánlkozik, elkíséri, talán sétálnak egyet a téren, míg magányos délebédre megtér a Canonicába. A Piazettán... elvegyülnek az ünnepi sokaságban, a Riva degli Schiavonin majdnem a régi tarkaságában hömpölyög a nép. Az építőmester keze átnyúlik a szürke, novemberi párákon, melyek jelzik az ereszkedő ködöt. „Ott... maestro... látja... ott: az fogja lezárni a Canal Grande képét. Ott fog emelkedni az *én* templomom!" A fáradt muzsikusszem nem lát semmit, de már Longhena a semmiből kupolát kerekít... nincs rajzón vele - egy ház falába karcolja tőrével: hogyan képzeli a Salute kupoláját... merre lesz homlokzata, hogyan zárja le a tenger s a város felé a kiszakadó, imbolygó teret.

- Ossza meg velem, messere, ebédem! - Ahogy visszaérnek a Piazzára, a legtöbben megismerik Monteverdit, éppoly sokan ismerik már Longhenát is. Néznek utánuk: mint megy az idős s az ifjú mester, s mint tűnnek el a Canonica szűk bolthajtásai mögött.

33.

Velence túlélte a csapást. Az elárvult paloták erkélyén újból megjelentek előbb a szolgák, szerecsen szolgálólányok, majd a ház urai s úrnői, a Canal Grandén minden nappal, minden estével jobban visszatér a ragyogás, egy hónap múlva már százcsillagú szemével újból ott tükröződik habok tetején a világ egyetlen főutcája, az erkélyekről áramló muzsika szavát átveszik s egymásnak adják a nesztelenül sikló gondolások.

De hétszázezer ember pusztulását nem lehet egészen kiheverni ilyen kis országban, melynek törvényét, szerkezetét már rég kikezdte az idő. Mindenki - maguk a távolabb tekintő atyák elsősorban - érzik az elmúlás leheletét. A nagyhatalmak a mantuai háború óta mint kedves, agg rokont tisztelték a Serenissimát, de mint hatalmi tényező, mint félelmetes vetélytárs - Velence többé már nem szerepel az európai színpadon. Az Arzenálban lassúdott a munka, kevesebb hajó épült, bár még mindig ezek voltak annak az időnek legjobb tengeri járművei. A város képe kialakult a maga ódon, szelíden gótikus ragyogásában - s Longhena műve -, a Santa Maria della Salute fogadalmi templom is épülni kezdett vázaiban - lezárva (mintegy ellenpólusaképp a San Giorgio Maggiorénak, Palladio egyik utolsó gyermekének) az ősök szellemében a csodálatos, megmásíthatatlan velencei városképet.

Longhena mester volt az utolsó, aki fiatal kora ellenére hű maradt az ősök kőbe álmodott kétezer éves formáihoz. A római diadalívből alakított főkapu jelezte a múló barokkhoz nem kötött antik hagyományt. De maga az élet a templomok s paloták körül mintha egyetlen óriási farsang lett volna, melyben néhány esztendő múlva senki sem emlékezik azokra a hónapokra, amikor a város nem volt más, mint egyetlen óriási temető. Újból jöttek az idegnek, akiktől a Köztársaság nem félt, akiket csalogatott. Az Éjszaka Urai elnézték, ha valamelyik kurtizán kis palotát vásárolt magának s ott hajnaltól hajnalig folyt a dáridó. A Serenissima, mely egyre több szigetét, birtokát, tengerentúli piacát veszítette el - örült, ha kenyeret adhatott polgárainak. Ha kevesebben mentek kormányosnak, tüzérnek, fűszerválogatónak az Indiákra - nőtt azoknak a száma, akik magában a városban szolgálták valamilyen formában az egyetemes Gyönyört. Ugrásszerűen nőtt a parókakészítők, parfümkotyvasztók, kerítők, gyorsrajzolók, utcai írnokok, gúnyversszerzők száma. Száz és száz olyan foglalkozás támadt, melyre azelőtt senki nem is gondolhatott. Apró hivatásos zenekarok váltották fel a műkedvelőket, akik saját városrészük, kerületük becsületéért harcoltak.

Az ősz és a farsang: ez volt a csodálatos világ, amikor a legtöbb idegen érkezett, a nemesi palotákban is ilyenkor egymást érték a mulatságok, ezt utánozta a polgárság módosabb rétege - ilyenkor sétálgattak külföldi urak és dámák át a szegénynegyedekben is, megkacagva a nyomorultak festői rongyait. Ez is hozzátartozott a velencei képhez, rézpénzhajigálás az éhes kölykök közé, akik egy-egy soldóért lebuktak a kanális hideg vizeibe.

Ahogy csillanóbb lett az aranyháló, úgy sokasodott a kocsmák, fogadók, a „stagioné”-ban bérelt termek száma: itt kockáztak, amott kávét lehetett inni - ezt a Levantéról hozott fanyar fekete italt -, egy pajtában csepűrágók ütötték fel tanyájukat: megszülettek a parányi bábszínházak, melyek kordén vándorolva bájolták el e kor örök gyermekeit. Arlecchino honnan jött? Merre tartott? Velencében is járta diadalútját. Az atyák törvénye itt-ott lazított a szigorú szabályokon, melyek előírták, hogyan öltözködjék nemesúr és dáma, hogyan a polgárság férfiai s asszonyai, mit szabad s mit nem a kisnépnek? Farsangidőben a „maszk” - e bűvös velencei álarc felmentett mindenkit minden szokás alól, mesterlegényből nemesurat formált, férfiből nőt s a paloták hercegnél gőgösebb patríciusai festői rongyokat kölcsönöztek, s úgy mentek lányokat hódítani a szegényvárosrészekbe.

Csak a kurtizánok őrizték a régi, nagy hagyományokat: reájuk kiszabta a Serenissima türelmi adóját, korlátozta szolgálólányaik számát, osztályokba sorolta őket, szépségük, gráciájuk, jövedelmük szerint... s legfőképp azért, hogy milyen szolgálatot tettek a Serenissimának, melynek ők voltak hosszú századok óta legtökéletesebb kémei.

A Köztársaság megállt fejlődésében, sorvadt, csak fülei lettek egyre hosszabbak. Mintha ez is a Hét Művészet egyik torz, de mesterien fejlett ága lenne - úgy alakult ki Velencében a szem-füles, mindenre kész, s mégis játékos besúgó típusa. Minden nagy patríciusháznak megvoltak kémei s ellenkémei, ezek titokzatos alvilági szövetségben hálózták be a város nappali s éji rendjét. Az inkvizítorok, a prokurátorok, főként a Tízek Tanácsának tagjai, akik diktálták a néma törvényt s élet és halál urai voltak minden lélek felett... éppúgy tartottak a titokzatos s ismeretlen besúgók szavától, mint maga a doge, a hadsereg főkapitányai, az Arzenál vagy a flotta urai. Minden falnak, minden palotának, kocsmának, kertnek, gondolának - füle volt, a hallgatózók sokasága élt abból, hogy más áru hiányában titkokkal kereskedett; vett s eladott. Adóslevelek keringtek elszegényedett nobilik aláírásával, akiket az uzsorás lejáratkor már gúzsba kényszerített: saját családját árulta, szeretőinek titkát leste el. Ez a félelmes bűnpatak... ez a rágalomfolyam, igaz s hamis hírek keveréke özönlött az Oroszlán Száj torkán keresztül a Palota legmélyebb rejtekéig, ahol népüktől megcsömörlött inkvizítorok osztályozták a júdásleveleket.

De a Piazzán egy percre sem torpant meg az élet. Éjszaka kirajzottak a sbirrek, fegyveresekkel teli gondolák álltak a kiskapuban, míg köpenybe burkolva, álarcban le nem hozták a kiszemeli áldozatot, aki eltűnt nyomtalanul az ólomtetők alatt. Ezalatt a Piazzán sétáltak az idegenek farsangidőben. A nép már ismerte őket, a vendéglátók mindenkit lemértek, tudták, kinek mi a kedvtelese, kitől mit lehet remélni. Rangrejtve olasz fejedelmek jöttek, de egyre emelkedő számban érkeztek német hercegek, főrangúak is, akik a végtelen háborúk, dúlások elől itt kerestek menedéket, s az örök vallásharcok közepette a türelmes Velence langyos légkörében élvezték az életet.

Az idegenek - divat lett - a városlakókhoz hasonlóan keresték a színjátékot, a színpadi élet minden változatát - kezdve a csepűrágók nyers, vásári tréfáitól, úriházak, paloták bemutatóin át egész a templomok vasárnap délutáni concertóiig; a kolostorok házi hangversenyétől - a válogatott bemutatókig, melyeknek a Doge-palota volt a színhelye.

A patríciusok kufárok voltak, s már régóta töprengtek azon, hogyan teremtsenek pénzforrást ebből a szenvedélyből? Hisz meghívókért ostromoltak minden patríciuscsaládot velenceiek és idegenek is, amikor híre ment, hogy valamilyen concertóra vagy komédia előadására készülnek, esetleg hivatásos zenészekkel. Ezeket a bemutatókat, ha jól sikerültek, egyszer-kétszer megismételték, de a hatalmas költség, mellyel az előadás járt, meggondolásra késztette a gazdagabb patríciusokat is.

Az elsőszülött *Tron*, a család ifjabb hajtásából, bejárta követi küldetésben Itáliát, a francia udvart, áthajózott Angliába, ahol gyakran ült színházak páholyában. A patrícius Tron sokáig töprengett, míg családi tanács elé bocsátotta tervét. San Cassián kerületében saját telkükön színházat akar építtetni, elsősorban azért, hogy itt zenés komédiát, melodrámát, favola in musicát adjanak elő. A színház már olyan berendezéssel bírna, hogy megfelelő elhelyezésre találjon a zenekar, hely legyen a gépezetek számára, s a tér kihasználásával a szűk földszint, s lehetőleg három páholysor szolgálja mind a vendégek kényelmét, mind a gazda üzleti érdekeit.

A családi tanácskozásban a Tron nemzetség három generációja vett részt. A szenior tizenhét éves korában ott harcolt Lepantónál, s félig megsüketült a rettenetes ágyúdörgéstől: így hát nem nagyon érdekelte sem a színház, sem a zene. Véleménye szerint kockázatos vállalkozás,

amibe bele akarnak fogni: az ilyen mindig megbosszulja magát. Gyömbért hozni a Moluccákról, Guineában felvenni rabszolgákat, ezeket eladni Jávában: ez az üzlet. Erdőket vásárolni a bosnyák vidékeken, s ezeket leközelíteni dalmát kikötőkbe: ez üzlet. Betársulni valamelyik firenzei bankházhoz, ha az évi hatvanszázalékos kamatra ad kölcsönt a francia királynak: ezen is lehet keresni. De azért beleverni magukat tetemes építkezési költségekbe, azért szerződtetni mindenféle szedett-vedett komédiásnépet, hogy patríciushoz nem illő módon pénzért táncoltassanak medvéket, lisztes képű fickók ugráljanak, dudáljanak s kelepeljenek - nem méltó a nemes Tron nemzetséghez, melynek egyik tagja ezelőtt százhetven esztendővel dogei méltóságot viselt.

De már akkor a család ifjabb, vállalkozó tagjai megkötötték a szerződéseket, megrendelték a faanyagot, éjszakába nyúló szívós vitával nyomták le a költségeket. A családfő, míg lehetett, tiltakozott; a valóság az volt: minden patrícius már leste, hogyan sikerül Tronék üzlete, s így a többi öreg is rábeszélte az agg szenátort: adja be derekát.

Tron maga nem akart túl sokat vesződni színházával, melynek elsősorban a haszna érdekelte. Ha olyanformán adja bérbe az egész épületet, hogy a bérlő megkapja a földszintet, melynek bevételére így számíthat: ebből elláthatja a színjátékot, s még haszna marad. Ebből kell tehát kijönnie, míg a páholyok jövedelme a tulajdonost illeti. A bérlő nem fizet bért, de gondoskodnia kell arról, hogy ősszel és farsangkor a Ház tekintélyéhez méltó előadást biztosítson estéről estére - elsőrangú énekesek, zenészek szereplésével. A helyárakat nem szabad magasabbra szabni négy velencei líránál, ennyit igazán megfizethet minden polgár, gondolás, mesterlegény, örömlány, aki napközben valamit keres. A páholyok... az más: ezeket egész idényre adják bérbe, idegeneknek is, szép, kerek összegért. A Tron család - ha sikerül a páholyok kétharmadát kiadni - három idény alatt beszedi az építés költségeit.

Velence patrícius szalonjaiban ebben az évben Tronék vállalkozása volt egyik legfőbb téma: míg ácsok, kőművesek, díszletezők, mechanikusok dolgoztak, elhelyezték a csillárokat, gondoskodtak öltözőkről, megfelelő zenekari elhelyezésről, süllyesztőkről s zsinórpadlásról - Tronék ügynökei - három szegényebb nemesfiú - végigjárták a palotákat, fogadókat s mindazokat a helyeket, ahol bőpénzű idegenek szoktak megfordulni. A fogadósok hasznot húztak a bérbe adott páholyok díjából, így szívesen foglalkoztak ezzel az új üzletággal, abban a reményben, hogy így egyszer-egyszer - a gazda jóvoltából - maguk is ingyen nézhetik meg az előadást.

A társulattal is lekötötték a szerződést. Egy firenzei polgár vállalkozott elsőnek, hogy kipróbálja az új velencei stagionét. Persze, a nézőtérrel nagyon takarékosan kellett bánni, a legkisebb méretű székeket ácsoltatták, s ezenfelül jókora részt kerítettek el állóhelynek: ide számlálatlanul be lehet zsúfolni a későn érkezőket, valamivel olcsóbb belépti díjért. Hogy pedig az előkelőségeket ne zavarja a földszinti kisnép, csőcselék zaja, bűze, fecsegése - minden páholyt kis zsalurácsokkal láttak el: ha ezt behajtotta a páholy bérlője - ő ugyan láthatott a színpadra, de rejtve maradt a nézőtér előtt. Emellett a rács meg is szűrte az illetlen zajt...

Tronéknak ráment néhány hónapjuk, míg San Cassianóban felépült, elkészült s kellő felszerelést nyert a színház, melynek még nem tudtak határozott nevet adni. Erősen hódított újabban - a tudákosok körében - a *dramma lirico* megjelölés, míg mások szívesebben használták a *dramma per musicát*... vagy a *commedia per musicát*, sokan - különösen, akik annak idején jártak Firenze s Mantua udvari ünnepélyein, még mindig *favolát*, vagy *favola in musicát* mondtak. De a köznép unta - úgy látszik - ezeket az antik hagyományokban gyökeredző szavakat, s hányaveti módon egyszerűen csak *operának* hívta a bemutatót.

Tron látta titkár korában az elmúlt, vissza nem térő mantuai világ nagy bemutatóit, járt Firenzében, Rómában, végigélvezte Montalto bíboros palotájának énekes játékait. Tudta, mindez rengeteg pénzbe kerül - különösen az állandóan fizetett ének- és zenekar, az nyeli a pénzt; ez az a tétel, ahol alaposan takarékoskodni lehet akkor, ha nincs udvari igény. Viszont nem hiú befektetés a gépezet, kulissza s minden egyéb díszlet, mert ezt sokszor, némi változtatással, átfestéssel újból fel lehet használni. A szólóénekesek vonalán nem szabad sokat megtakarítani, ők azok, akik becsalogatják a közönséget. Ezért fel kell kelteni a publikum érdeklődését, pártokat kell formálni, mesterségesen szítani a rivalizálást énekesnők, énekesek, heréltek között. A szólóénekeseknek minden fényt s ragyogást meg kell adni - kosztümök, páncélok, díszletek, fények - mind azt a célt szolgálják, hogy minél fényesebb, minél látványosabb legyen az előadás.

Tron számolt. Egykori doge őse, bizonyos Niccolò, gazdag örökséget hagyott különféle vállalataival, melyet azóta a család szépen szaporított. Nem... egyetlen zecchino sem megy itt veszendőbe, bármennyire is dohog a nagyatya, s az őszi évadra már játszani kell San Cassianóban. Tron úr Francesco Manellihez fordult, aki ebben az időben mint elsőrangú szaktekintély szerepelt s néhány éve Velencében telepedett meg. Manelli korábban egyházi férfiú volt, s a tivoli székesegyházban kezdte pályafutását mint énekes. Egy színésznő kedvéért világi sorba lépett, néhány évig karmester volt városa dómjában, de ellenállhatatlanul vonzotta a favolákban, színpadi énekes játékokban rejlő lehetőség - első bemutatója Bolognában volt, hét éve, ahol Deliáját adta elő. Tron megszerezte a szövegkönyvet, írója Benedetto Ferrari mester zenész volt, poéta, kürtös és énekes, s már Rómában felfigyeltek könyvben megjelent kantátáira. Kitűnő szövegkönyvírót sejtettek benne, s míg a mesteremberek elvégezték az utolsó ecsetvonásokat a színházban, már megkezdődött zenekar, énekkar, szólóművészek verbuválása - s ugyanakkor a páholyok bérlete érdekében is elindult a licitáció.

1637 telén nyílt meg Velencében az első színház, melynek földszintjére bemehetett mindenki, aki jegyet vett. A páholyok ugyancsak „mindenki” számára készen álltak, a velencei nemesség sietett is a páholyok javát lejegyezni, egy tucatnyit fenntartottak az idegeneknek. Tronék azt az utasítást adták az ajtónállóknak, hogy ha egy páholy üresen marad az előadás elején - még engedjék be oda a lent őgyelgő gondolásokat. Ez rendkívül szerencsés ötlet volt, mert így ideszállították elsősorban az evezősök az előkelő idegeneket, s maguk is szívesen lebzseltek a színház környékén, lesve, mikor s hol kapnak ingyenes helyet. Végül a gondolások növelték a színház népszerűségét, s ez lehetőséget adott arra, hogy a páholyok árát évadról évadra emeljék.

Persze, a színfalak mögött nem ment minden ilyen egyszerűen. Velence törvényei nem ismertek ehhez hasonló esetet: egy patrícius teátrumot épít, s ott pénzért akárki helyet foglalhat vagy állhat, saját passziója szerint. De ki gondoskodik a rendről? Ki biztosítja az atyákat arról, hogy ily zsúfolt tömeg körében nem reppen-e el egy szikra, nem hangzik el egy szó, mely bánthatná a Signoria érdekeit? Ki törődik majd azzal, hogy a kisnép ne sértse meg a nemesség tekintélyét valamilyen ostoba közbeszólással? Ha a nézőtéren eloltják a gyertyák jó részét, maga a félhomály is kedvez az ilyen zavarkeltőknek.

Tronék erre kötelezték magukat: húsz fegyveres brávót tartanak szolgálatban, azok majd gondoskodnak arról, hogy a közönség illendően viselkedjék, verekedés nélkül hagyja el a színházat, s az úri rend kéregetők, imposztorok zaklatása nélkül szállhasson gondolába vagy a gyaloghintókba. De még így is nehezen ment az engedély! Tron ismerte a hivatalok akta-gyártási szenvedélyét, így magához Erizzo dogéhoz fellebbezett. Ez a hosszú életű, bölcs államférfi másfél évtizednél hosszabb ideig tartotta kezében Velence legfőbb ügyeit. „Szaporodjatok, gazdagodjatok”, mondta Erizzo, amikor Tron feltárta előtte számadásait.

Hatalmánál fogva merész sakkhúzást tett... A doge úgy határozott: mindennemű dalszínház alapítása, működése, ellenőrzése a Tízek Tanácsának hatásköréhez tartozik, az állam legfőbb, félelmes ítélőszerve tartsa rajta a San Cassianón szemét. De ha a Tízek Tanácsának egyenes pártfogoltja a színház - annak dolgába alsóbb magisztrátusok hogyan is szólhatnának bele. Így doge, Tízek Tanácsa, a velencei nép s az odaözönlő idegenek jóvoltából megnyílhatott az erős farsangi hidegben a San Cassiano.

Az első esték csodálatosak voltak. A varázs, hogy nem vendég a néző, hanem megfizette helyét, jogot formálhat rá, senkivel szemben nem áll fenn kötelezettsége - elbűvölte a velenceieket. Bár a Tanács nem szívesen látott a nézők között hölgyeket - ez persze elsősorban a páholyokra vonatkozott -, mégsem tudták megakadályozni, hogy az álarcosok között nők ne szerepeljenek, s ezzel egyszerre „divat" lett a velencei dámáknál, hogy minél gyakrabban lássák őket a San Cassianóban. Az aranyifjúság törte magát a helyekért. Amikor felgördült a függöny: az elragadtatás moraja hallatszott egyszerre - nézőtérről s páholysorból egyaránt. Nagyon kevesen voltak a látogatók közül olyanok, akik végigéltek már egy firenzei vagy mantuai nagybemutatót! Tron ott állt az első este a színfalak mögött, fekete köpenyébe burkolózva. Figyelte: hogyan tölti meg a díva hangja a termet, milyen a viszonylag kis zenekar a gyenge kórus akusztikája, miként működnek a gépezetek, elég fürgék-e az ügyelők, időre gyülekezik-e a tánckar, melynek ki kell töltenie a színváltozások szüneteit.

A siker titka - úgy látta - az *énekesnő* produkciója. Fergeteges taps fogadta a nápolyi primadonnát, aki iskolázott, meleg szopránjával egyszerre meghódította az aranyifjúságot. A tapsvihar valóságos orkánná erősödött: *„Mi butto, cara"* - „leugrom innen, kegyelmedért, édes" - kiáltotta egy ifjú Foscarini, s hirtelen a páholy mélyén felhangzott nyersen a Mocenigok harci szava. Míg dörrent lent a taps, egy pisztoly sült el a páholyban. A Tron család fegyveres brávóinak már az első este akad dolguk: vérző oldalsebbel, titokban, a hátsó kijáraton cipelték címeres gondolájához az ifjú Foscarinit. De ez a páholybeli csetepaté csak növelte az érdeklődést San Cassiano iránt.

Az első évad sikere biztosítva van - gondolta Tron, de ezzel még csak harmadában térült vissza a nagy befektetés. A darab gyenge, a kiállítás közepes, az énekesek azoknak felelnek csak meg, akik nem láttak Mantuában, Nápolyban vagy Rómában jobbat. Ha a közönség első lelkesedése lelohad, ha ismétlődik estéről estére a művésznő nagy áriája, s utána nincs mivel ébren tartani a közönség érdeklődését: a szalmalángú velencei közönség újból visszatér majd szokott csepűrágóihoz.

Este a Tron család tanácskozásra ült össze, megvitatták, mitévők legyenek. Az egész velencei nemesség szeme rajtuk, nem hátrálhatnak meg, egyre többet... nagyobb programot kell nyújtani, mindenekelőtt több s jobb darabot produkálni, ha azt akarják, hogy a páholybérlők, de a nézőtér népe is hű maradjon San Cassianóhoz.

- Ha nem lenne öreg már Claudio... Istenes ember lett, aki csak a San Marco körül bolyong, mióta fia meghalt, már csak ájtatos dallamokat szerez: a Canonica s a Cantoria közt telnek napjai.

- Ha nem ad darabot az öreg Monteverdi - talán ad a fiatal!

Egymásra néztek. Ascanio hevesen kérdezte öccsét:

- Mire gondolsz?

- Apánk látta még Ariannát. Valamilyen nagy ünnepségen. Ha megvan zenéje... szövegkönyve: mi akadálya annak, hogy újból előadjuk?

- Ariannát?

- S közben hátha kedvet kap új darabra Claudio!

Ascanio vállalkozott arra, hogy felkeresi, beszél vele. A Canonicában találta: Claudio mester egy halom kefelevonatot javítgatott, miközben csúzos bal lábát bepólyálva egy kisszéken tartotta.

Meleg, csendes este volt, s a patrícius halkan kezdett beszélni a színházról. A mester félretolta udvariasságból a nyomtatott lapokat.

- Megnézné-e egyszer, maestro, a San Cassianót?

Mintha tél szakadozna fel arcáról, az idős, hajlott ember egyszerre tele lesz emlékkel, halk szavak röpködnek. A mester éled. Mintha eltűnnék arcáról a Canonica zöldes zománcra, ez a „lélekerdő", a Selva morale, melynek borongós árnyékai közé húzódik, örök boltívek alatt.

- Az *Andromeda*, maestro, nem rossz darab. Kezdetnek... Manelli szép zenét írt s nem rossz Ferrari textusa sem. De kevés... Aki hallotta... egyszer hallotta...

- Mit?

- Az Ariannát! Az apám...

- Por lepte be, nagyuram.

- Ezért jöttem!

Feláll, már elfelejti a csúzos lábát. Milyen magas, ha így kiegyenesedik. Még mindig férfi. Tron lehajtja fejét.

- Maestro, Velencében semmi sem szent, ami múlandó, talán azért, mert vakon kell tisztelnünk, amit öröknek mondanak az Atyák. Nagy költséggel, minden tehetségünkkel azon voltunk, hogy felépítsük Szent Márk városában a Mater Musica hajlékát, mely mindenkinek otthonává válik, ha páholyt bérel... vagy négy lírát fizet, ha ülőhelyet akar, de már harminckét soldóért végignézheti a darabot az állóhelyen is. Ha üzletről van szó, nincs rokonság. A legelőkelőbb szenátorcsaládok egyformán szeretik a pénzt. Mindegyik lesi a másikat: hogyan csinálja, kinek sikerül a legjobban? Grimaniék már elkezdték az építkezést a San Giovanni e Paolóban. Erre Vendramin szenátor is hívatott építőmestert a San Moiséhoz. Nekem nincs más választásom: ha megépülnek ezek a színházak, elkezdődik közöttünk a harc. Nem maradhatok az Andromedánál! Az győz, aki olcsóbban adja a páholyokat, több castratót, jobb szopránt léptet fel... s talán a legfontosabb, hogy milyenek a kulisszák, hányszor változtatjuk a színt. S utoljára hagytam, de talán ez a legsúlyosabb kérdés: tetszik-e a közönségnek a darab? Ezért kérem, maestro, keresse meg az Ariannát.

A mester a vendéggel áll a másik szobában: nyalábban a régi kották, kéziratok, vázlatfüzetek. Elfeledett régi szövegkönyvek, elporosodott korrektúrák. Míg Claudio keresgél, Tron a dolgozószoba asztaláról felemel egy kefelevonatot.

HARCIAS ÉS SZERELMES MADRIGÁLOK - ez a címe, majd alatta: *„néhány, előadásra szánt rövid epizóddal, énekre, színpadi játék nélkül. Nyomták Velencében..."*

A bevezetést kezdi olvasni: szokatlan a mestertől, hogy szövegben fejti ki elméletét:

„...A »harcias« kifejezést én honosítottam meg először a zenében, Platón tanítása nyomán... De folytatom azt az első kísérletet is, hogy a „haragot" kifejezésre juttassam. Az ilyen művészet valóban szükséges, hisz nem lehet enélkül teljes a zene: eddig csak kétféle érzést tudott megörökíteni: a bájosan-szerelmeset és a hidegen szenvtelent..."

A látogató egy másik lapot emel fel. Ez kézirat, Monteverdi erőteljes betűivel. Fent: *„Fogalmazvány - Alessandro Striggiónak.”* Utána a szövegben aláhúzva: *„...hogyan utánozhatnám a szeleket, ha azok nem beszélnek szóval, s így miként fakaszthatnék érzéseket a szelek hangján? Arianna azért hatott meg bennünket, mert nő volt s Orfeo azért, mert férfi. De egyikük sem volt - szél.”* (A széles margón gyors betűkkel odavetve: *„nem vállalom a Tengeri Favola komponálását”*.)

Tankred és Clorinda - „senza gesto”, színjáték nélkül... Ez a stile concitato? Hogyan is írja itt *„...az ellentétek mozgatják meg leginkább lelkünket...”* Lapoz. *Szerelmes énekek.* Egy madrigál, hat hangra, négy brácsára, két hegedűre... basso continuo, persze... Egy Petrarca-vers ötlik szemébe: *hor che’l cielo e la terra*... hat hangra, két hegedűre... Belefeledkezik a madrigálokba: ezeket nem ismeri, nem hallott róluk. A végén vastagabb kötege a lapoknak, összefűzve. Ó... erről hallott, valaha Mantuában játszották, a távoli-távoli aranykorban. *Ballo delle Ingrate.*

A másik szobában még keresgél a mester, hallja, amint mormolva, dohogva rakosgatja kötegeit. S itt - a korrektúralapok nedves kupacából száz szín, stílusok, formák bontakoznak ki: szó és zene, stúdiumok töredéke, utalás egy elkezdett munkára. Van-e már hetven? Ennyi lehet a mester, s ez Velencében is az emberi kor szélső határperemének számít, melyet csak kevesen léphetnek át. Csodálkozva nézi a szinte *találomra* egymásra hányt műveket. Harc... szerelem... szelek játéka, a szerelmesükhöz könyörtelen szépasszonyok sikamlós drámája... s Tankred, amint lehajlik áldozatához „Ira... temperanza...” Olvassa: ezt koncertálva is elő lehet adni, de lehet *stile rappresentativó*-val is, színpadszerűen... „Megnyílik az ég, s én elmegyek csendben...” „Dolcissimo usignolo” - *legédesebb csalogány*, mondja az öthangú ének... s utána *Egy nimfa panaszai* - itt egy hang énekel, melyet halkan kísér tenor és basszus... három hang, hogyan is írja a mester? *„Egészen halkan, majdnem suttogva könyörülnek meg a szegény nimfán.”*

Szemben állnak egymással. A mester megtalálta Arianna partitúráját, ezer poros kottalap között. Trón úgy nézi, mint a mágust:

- Merész voltam, mester, lapoztam. Nemhiába áll itt nálunk, Velencében, varázsló hírében. Ezek... ó, amit ideszór elénk, fél kezével. Ha ebből valamit lehetne a színpadra is...

- Az Ariannát megtaláltam, de...

- Baj van vele?

- Poros. Csak átfutottam. A szövegkönyv maradhatna... de a zene... Tudja-e, kegyelmességed, hogyan írtam? Mikor? Mi volt körülöttem? Halál... halál... eccellenza. S a Lamento? Nem... ahhoz nem szabad hozzányúlni. De a többiről el kellene takarítani a port!

- Ideadja, maestro Monteverdi? A színházamnak?

- Ha meglesz... így nem... még nem. Poros... Valamit itt-ott javítani kellene rajta. Olyan messze vagyok minden rappresentazionétól. S látja, az a szándékom, mióta nagyobbik fiam meghalt, hogy az *Úr köntösét* veszem magamra. Nem... nem szégyellem a szerelmes szív ábrázolását, hiszen ez volt életünk legnagyobb ajándéka. De még egyszer kezdeni? - Próbák, szeszélyes énekesnők... gőgös énekesek... Előadások, hetekkel előtte ezerfajta vesződség. Hetvenéves vagyok, kegyelmességed engedelmével. Minek?

Tron mosolyog. A kivetett horog zsákmányra talált.

- Szabad egy estére magammal vinnem az Ariannát?

- Nem. Még ma este szeretném kicsit leporolni... Egy hét múlva kérem... keressen újra fel.

34.

Velencét negyedszázad után megtölti Arianna siratója. A gondolások egymásnak adják a ritmust, az ideérkező idegenek így már érkezésükkor felfigyelhetnek hangjára. Tronék új darabot próbálnak - így átadják jó pénzért Vendraminéknak az Arianna előadási jogát. A San Moisè - a harmadik megnyílt operaház, rövid idő alatt - sorozatosan adja, estéről estére, két évadban, átviszik a következőkre is: a közönség nem tud betelni vele.

A maestro kettős fény különös törésében áll. Ki ne tudná, hogy ő az, aki őrzi San Marco tisztaságát: ott nemcsak hogy nem „porolják" le a századok hagyományát, de tudós, gondos kézzel óvja a mester a Cantoriát attól, amit „modern"-nek, koncertálónak nevezhetnek.

S este kigyúlnak a fények a *San Moisè* homlokzatán, itt a Vendramin-fegyveresek sorakoznak fel címeres ujjasaikban: egymás után érkeznek gondoláikon a fátyolos, álarcos szépasszonyok, illatosan, itt-ott parókásan már, palotahölgyekkel, ölebekkel, abbéval, „cicisbeó"-val, e szentesített ifjú házibaráttal, aki nagy virágcsokorral nyitja meg a hölgy előtt az utat. A nézőtér olajlámpák világánál telik meg, a bejáratnál néhány soldóért szövegkönyvet árulnak, melléje vékony szál gyertyát kap a néző, hogy előadás alatt a homályos nézőtéren is lehessen olvasni. A nézőtér olyan e sok-sok gyertya hunyorgó fényénél (meggyújtják, elfújják őket a nézők, tetszés szerint), mint égbolt, melyen átrohannak az őszi fellegek. Fent, a páholyban kigyúl a kandeláberek finom viaszgyertyája: jelezve, az úrnő megérkezett. A szomszédos páholyok népe ismeri egymást - az a negyed- vagy félóra, míg megkezdődik az előadás, valódi pásztorjáték, cselszövények, szerelmes sikolyok, pletyka... a fülelő ágensek, kémek kijátszása - újfajta velencei játék. A színházak éberen figyelik egymást: minden technikai újítást, a közönségtől kegyesen fogadott szokást önkényesen is átvesznek. Frissítőket kínálnak, de a Signoria eltiltotta a bormérést, így csak könnyű italok, szörbetek kerülnek tálcákra. A földszinten is feltűnik egy-egy álarc: viselője nemes úr, aki a „nép közé" vegyül - aligha a legtisztességesebb szándékból. A Vendramin-címeres szolgák eloltogatják a felesleges gyertyákat, a színpad rivaldavonalán olajlámpák sora lobban fel, tükrökön át szórnak fényt a színre, a zenekar néhány bevezető dalt vagy madrigált játszik (ilyenkor, színház előtt próbálják ki, tetszik-e vagy sem az új mű a közönségnek: az egyik bevételi forrása a zenészeknek, hisz a szerző szívesen fizet). Halk kacagás közben kihajlik egy kesztyűs kar, s behúzza kétoldalt a páholy zsaluját. Hogy mi történik a páholy mélyén - ez minden család magánügye.

Estéről estére felsír Arianna panasza. Van, aki csak ezt várja, s ha elhangzott, megy át a másik színházba. Ilyen műértő Brunswick herceg, aki alattvalóit zsoldosoknak kártyázza el; pazarló északi főurak, néha egy-egy francia gróf is, aki Róma felé utaztában megáll Velencében. Arianna úgy szerepel a követjelentésekben, mint az egyetlen hadizsákmány, amit a Serenissima a mantuai örökösödési háborúból kapott...

Míg a parfümös nemesasszonyok s cicisbeóik halkan turbékolnak a páholyok mélyén, s Velence divata hódítani kezd Európa fővárosaiban - a harmincéves háború vad dúlásában Szent Márk édes szigete úgy tűnik fel, mint valami csodálatos, egyedülálló paradicsom.

S a Canonicában ül a varázsló, s új kötetet készít.

„A könyv címe, amit írok (levéltöredék egy ismeretlen papi barátnak): Melódia vagy a Második Praktika... csak attól félek, hogy gyenge erőmmel nem bírom majd befejezni... Igen, a »második« alatt azt értem: „modern". Az „első" az antikvitás formái szerint. Három részre osztom a könyvet, amely a melódia hármas felosztásának felel meg. Az elsőben a kifejezésről (reprezentációról) szóltam, a másodikban a harmóniáról s a harmadikban a ritmikus

elemekről. Az a véleményem, hogy a közönség szívesen fogadja majd, hiszen mindennapi munkám során észrevettem, hogy amikor hozzákészültem Arianna Panaszának írásához, sehol semmiféle művet nem találtam, mely némiképp kitanított volna arra, hogyan kell utánoznom a természet szavát, vagy olyan könyvet, mely arra adott volna egyáltalán tanácsot, hogy szabad-e utánoznom a természetet? Egyetlen kivétel volt közöttük: Platón, azonban az ő megjegyzései oly homályosak, voltak, hogy egyszerű elmémmel alig értettem meg azt a keveset, amit okulásomra mondhatott. Sok-sok gondomba került, míg elvégezhettem ezt a fáradságos munkát, amely mégis mindenkinek szükséges, ha utánozni akarja a természetet. Épp ezért azt remélem, hogy nem fogok itt sem csalódást okozni. Ha sikerül befejeznem művem, ahogy ezt bensőségesen áhítom, úgy talán boldogabb leszek, ha inkább a hagyományos stílusban szerzett műveimért dicsérnek, mint modern kompozíciómért. Ezért az új felfogásért viszont az olvasó elnézését kérem..."

Vincenti, a nyomdász, napokon át tanácskozott a mesterrel: hogyan, milyen rendben jelentessék meg az újonnan felgyűlt vagy régebbi gyűjteményekből kimaradt kompozíciókat. („Főtisztelendőséged", így szólította Vincenti a mestert, aki fogadalmát váltotta be, amikor felvette a rendeket.) *Selva Morale e Spirituale* - Lélekerdő: ezt írta a címlapra erőteljes, szálkás betűivel. Az ajánlás Eleonorának, Vincenzo legkisebb, legkedvesebb, császárnévá lett lányának szólt, édes emlékek távoli fények s árnyékok villanásából, amikor a kis Eleonora végigszáguld szelesen, édesen, anyja riadalmára, apja örömére a Reggia termein, törpe agarak, törpe udvarhölgyek, törpe testőrkék kíséretében: vörösesszőke fürtjei kiszabadulnak a gyöngyös főkötő alól, kacag... szalad... a hercegasszony tréfás megrettenéssel fordul el, apja a kövéres, kicsit kopaszodó herceg, elkapja, felemeli a lányát... Induljon a kötet Bécsbe, *„a császárné ő szent felségének"*... Hogyan fogja kezébe venni Eleonora? Milyen lett... milyen ma Eleonora? Mosolyog, Vincenti vállára teszi kezét:

- A *fa maggiore* mise kerül, messere, első helyre. Ezt tisztán az ősi stílusban tartjuk. Szigorú... elismerem. Egyetlen domináló téma gúzsa alatt nyög a mise. Kontrapunkt... Csak annyit engedek a kántoroknak, hogy ha akarják - helyettesítsék a Crucifixust, a Resurrexitet és az Et iterumot e gyűjtemény valamelyik másik darabjával... ha nekik talán nagyon szigorú, monoton az eredeti.

Ez a magja... de itt van a *Salve Regina*... egy visszhang van benne, szólóének és két hegedű... Ez itt: két hangra... vagy két szoprán, vagy két tenor, tetszés szerint. Ez a darab Dante műhelyéből, spirituális madrigál: *Voi che ascoltate in rime sparse in suono.* S utolsónak...

A nyomdász belenéz, kérdően néz a mesterre:

- Hiszen ez... maestro... Arianna panasza? És most?

- Ebben a gyűjteményben - a Madonna Siráma néven jelenik meg, latin szövegemmel. A Lélek Erdejében nem kaphat helyet a krétai szerelmes lány panasza.

A nyomdász tűnődik, elemzi az egyes műveket. Hosszú esztendők óta ismerik egymást, mindegyikük tudja a másik szokásait.

- Ha még megérem, hogy kinyomtatja...

- Claudio Monteverdi örök...

A szürke szakállú ember duzzadt lábát mutatja:

- Csak a csontok romlandók, messere. Ha boldogult édesapám kenőcseiből nem maradt volna néhány s Massimiliano, a fiam, nem tudná olvasni a régi recepturakat... olyan lennék, mint ahogy mondták a nagy spanyol királyról, hogy élete utolsó évtizedében már csak egy fekvőszékben élt.

- Festékre szomjasak hangjegydúcaim. Monteverdi-kompozíciókból soha sincs elég. Gyorsan elkelnek, megbocsásson, a mesterember ily mértékkel mér: keresik őket... szívesen veszik, Itália-szerte várják már a könyvkereskedők. Úgy számítom, tíz nap múlva hozhatom már az első levonatokat...

Talán Athénben lehetett Szophoklész korában olyan színházi láz, mint amilyen elöntötte Velencét, amióta egyre-másra megépültek az operák. A Tízek Tanácsa is azon a véleményen volt, hogy ezek a rappresentazionék veszély nélkül vezetik le a népben levő rejtett nyugtalanságot: a művészet féken tartja a politika turbulenseit, mert a közérdeklődés zenei s prózai társulatok vetélkedése felé fordul. Mindezen felül a sok látványosság idecsalja Velencébe a pénzes idegeneket. Ez sok embernek ad kenyeret, a színházakban is egyre több zenész, énekes, táncos működik, tehát olyanfajta ember, aki ha kereset nélkül marad, mindig bajt csinál. Végül: a színházakba terelődik a szerelmi s társadalmi cselszövények java. Mindenütt akad páholynyitogató, titkár vagy kellékes, aki olyan titkokat leshet itt ki s adhat tovább a Serenissimának, melyeket a főúri palotákban féltékenyen őriznek a falak.

A velencei énekes játék különös virágként bontotta ki kelyhét a lagúnák között. Míg a Santa Maria della Salute fogadalmi temploma évtizedekig épült - a főrangú családok színházai egyik évadról a másikra szinte gomba módra nőttek ki a földből. Mindegyik új színház igyekezett a többit valamivel túlszárnyalni: vagy kényelmesebb páholyokat épített, vagy tökéletesebb színpadi gépezetet szerelt be, s a műsor pompázó változatosságával igyekezett legyőzni riválisait. Így érthető, hogy rengeteg ember élt a színházból s a színház körül: irodák alakultak, ahol zenészt, kart, énekest lehetett bérelni, mások darabokat halásztak ki a feledés homályából, poétákat, zeneszerzőket vettek zsoldjukba, híres énekeseket kínáltak, s igyekeztek megnyerni a kisnép tetszését is. Az atyák zártabb, szigorúbb világa, mely két emberöltővel ezelőtt még megőrizte Velence légkörének hősies, harcias alaptónusát, most egyszerre örök farsanggá változott, kiformálta a város vidám maskaraéletét. A nagyböjt a karnevált épp csak megszakítja, hogy annál édesebben térjen vissza - pásztorjátékok zamatával a május; a forró nyár után mindenki örvend, amikor a nemesség újból megérkezik szárazföldi kastélyaiból, október van, meg lehet már nyitni egymás után a színházak kapuit.

Édes forgatag, melyben színész és néző néha játékosan szerepet cserél: mindenki tréfákon töri fejét, szövegkönyveket szorítanak hónuk alá az alkalmi poéták; a Piazzán délutáni órákban ott őgyelegnek a jobb hangú legények, itt szedik fel a kórust, külön helyen gyűlnek össze a muzsikusok. Ezek valamilyen laza, formátlan szövetséget alakítottak jogaik védelmére, s jaj volt annak a színháztulajdonosnak vagy bérlőnek, aki ujjat húz velük. Megtörténhetett, hogy előadás kellős közepén - ha nem kapták meg illő járandóságukat - a vezető egy mozdulatára rázendítettek a macskazenére.

Csak a San Marco homályos világában nem változott semmi. A polifónia eredendő tisztaságában tört fel vasárnapról vasárnapra a gyermek- s férfikar egymásnak felelő motettáiban. Az agg maestro fáradhatatlan volt. Rossz alvóként kora reggel kezdte a próbákat, vagy leült az orgonához a Cantoriában, s a korán kelő nép gyönyörködhetett koráljaiban. Szeretet s félelem vette körül: a magános, szomorú öregember mindenkinél többet tudott, mindenkinél hosszabb ideje élt: ki hallott olyant, hogy még mindig kezében tartja Velence főtemplomát, aki már betöltötte hetedik évtizedét. A kortársak jó része sírjában pihen avagy fogatlan, gyengülő

aggastyán. De Claudio mester fejedelem a Cantoriában - ő az, akiért egész Itáliában irigyelik a Serenissimát.

S különös módon, a komor maestro Monteverdi, ha kilép a San Marcóból - megváltozik. Szívesen sétál a Piazzán, benéz könyvesboltokba, leül a napsütésben, bár jobb szemével sok baja van, gyulladásos, időnként le kell kötnie; a másikkal kitűnően lát. Ismeri a nemesurak jó részét, a prokurátorok odamennek hozzá, ha látják, ilyenkor a kíváncsiak tiszteletteljes félköre támad körülöttük: a hosszú taláros, hermelinprémes nagyurak, a Serenissima életfogytiglani főságárai, mosolyogva, derűsen beszélgetnek Claudióval, aki teljesítette fogadalmát: már az Úr köntösét viseli.

- A fiam - mondta Zuan Badoer prokurátor - bizonyos textusokat készített, mutatta is nekem. Kegyelmedre gondolt, tetszésére áhítozik, hátha kedve lenne zenét szerezni hozzá.

Badoer - velencei hagyomány szerint - egyike a tizenhat *tribunusi* családnak, mely lerakta ezer éve az állam alapkövét, s itt is az első tizenkét família között foglalt helyet, melyet „apostoli"-nak neveztek. Amit az agg szenátor mondott a gyenge napsütésben - velencei nyelvre fordítva majdnem úgy hangzott, mint parancs. A maestro lehunyta egy pillanatra szemét. Kik jöttek életében szövegekkel hozzá? Egy kövér cremonai hentes, kiskorában, aki ételek dicsőségét akarta zengeni a madrigálban... Ricardi úr is küldött hozzá egyszer Milánóból szövegkönyvet... az ifjú mantuai hercegek, Francesco s Ferdinando... az este, amikor Striggio látogatott el hozzá, az egyetlen, aki mindvégig... ma is barátja maradt, pedig visszaküldte a tengeri favolát. A kényes, szeszélyes nemesúr, Rinuccini, a komor Strozzi, aki számkivetetten bolyongott Mantuában... a sok-sok úrinép, henyélők, akik elég pimaszok voltak zöld poémáikkal, kínrímes szonettekkel elébe járulni... Elmúlt arcok jelennek meg előtte, ahogy hunyorog a napsütésben. Nem köti különös illem, a prokurátor volt az, aki mellé telepedett. Ám jöjjön a nemes ifjú Badoer, hozza a szövegkönyvet. A Cantoriában minden alkonyat után szívesen látott vendég.

Arra gondolt: Tronék unos-untalan zaklatták darabért. Sokszor fáradt. Ha egy kicsit lankad figyelme, a San Marcóban felüti fejét a rendetlenség, zavar, henyeség - énekesek és zenészek között. A minap is mi történt? Erre nem is szeret visszagondolni! Hiszen ez életének egyik legkellemetlenebb epizódja. Bizonyos Aldegatti nevű énekes - ez a turbulens, bujtogató szándékú ember a szép júniusi napon ott állt a Piazzán, nem messze a San Marcótól: éppen elosztottak a muzsikusok valami járandóságot, amit egy vesperáért kaptak a kolostortól. Ki tudja, miért jutott kevesebb erre az emberre, mint a többiekre s miért haragudott meg éppen a maestróra? Vesztére ő épp akkor ment arra, kora délelőtt volt, jó csomó ember őgyelgett már a közelben, közöttük zenészek is, mert épp akkor gyülekeztek, s ez az Aldegatti egyszerre nekirohan, gyalázza, mocskos velencei trágárságokkal traktálja, majd egyszerre megrázza szakállát, pokolba küldi, tegezni merészeli, dühtől tajtékozva szidalmazza öreg mesterét.

Mintha csak most történnék, úgy gyötri ez a kép: mit tehetett volna? Hetvenéves korában az ember nem dulakodik a Piazzán! Ott állt, amikor a zenészek szétválasztották őket, szemét elfutotta a könny, még fülébe csengtek Aldegatti káromkodásai... A jobb érzésűek karon fogták, visszakísérték a Canonicába. Azon melegében tollat ragadott, s jelentést tett az esetről a San Marco prokurátorainak:

„...kegyelmességeteket nem mint Claudio Monteverdi, az Úr alázatos szolgája keresem meg: e minőségemben tiszta szívvel megbocsátok támadómnak, s azt kérem a Mindenhatótól, tegyen ő is - hasonlóképpen... De mint maestro di musica, aki tisztét s hatalmát a Köztársaság kezéből kapta - hogy engedhetném meg, hogy ily módon bánjanak velem, gyalázzanak, szidalmazzanak? Már csak azért sem lehetne mindezt elnéznem, mert akkor a többi énekesek előtt ez példa maradhatna, s ők is hasonlóképp viselkedhetnének azzal szemben, aki a karnagy

titulusát viseli... Ha pedig ilyen eset megismétlődhetnék, úgy kénytelen lennék felmentésemet kérni, s abból a kevésből élni, amit elődeim tisztességben reám hagytak. E csekélyke javak elegendőek lennének, hogy távol éljek olyan helytől, ahol ilyen esetek megtörténhetnek... Én, Claudio Monteverdi írtam e sorokat, s végül azt kérem, hogy támadóm életében, épségében ne essék kár...”

Persze, Badoer is ott volt, amikor alapos vizsgálatok után a Prokurátorok termében az összegyűlt ének- és zenekar tagjai előtt ünnepélyesen kihirdették a Prokurátorok ítéletét. Aldegattit a legszigorúbb feddésben részesítették, arra ítélték, hogy ünnepélyesen megkövesse a maestrót, s köszönje neki, hogy nem alkalmazták rá a Serenissima szigorú törvényét, mely nyelvkitépéssel bünteti a nyilvános botrány okozóját.

Mindez végigvillant elméjében, míg betessékelte az ifjabb Badoert... vagy Badoarót, ahogy már a család felváltva nevezte magát. A kézirat - megrettenve látta - elég terjedelmes volt. Öt felvonás. A címe - *Ritorno d’Ulisse in Patria* - Odüsszeusz visszatér hazájába. Öt felvonás... A dilettánsok pennája végén bőségesen csordul a tinta. Lám... itt van már a Prológus, elsőnek. Az Idő, a Szerelem, a Szerencse s az Emberi Gyarlóság hosszú elmélkedésbe fognak az ember természetének gyatrasága felett... Fordítsunk: Penelope várja haza szerelmes urát... Nem, lapozzunk csak vissza a Prológhoz. Négy szimbolikus alak... Négy szólam. Ezt meg lehetne oldani. Szóval... az asszony várja vissza urát. Már itt a Lamento? Szokatlan... az első képben. A dajka vigasztalja. Hosszas mezzoszoprán lenne. Változik a szín: itt Melanto, Penelope hölgye s Eurimachus borulnak egymás felé szerelemben. Ez meleg, lírai, finom szöveg, de ha Tronékhoz kerül a darab - ebbe belebukhatik a San Cassiano: a szerző mindenáron hajót akar varázsolni a színre, hogy ennek fedélzetéről szálljon Ithakában partra a trójai hős. De bizony még messze van hazájától, még istenek alkusznak fölötte. Jupiter kérleli Neptunt - csillapítsa haragját, s az enyhült isten a Phaiákok földjére veti az elszunnyadt Odüsszeuszt. Következik a hős hosszú, panaszos monológja: hajótörött lett, keserves szavát egy pásztorfiúhoz intézi. Minerva - mert ő a pásztor - valódi pásztorhoz vezeti a hőst. Újból változik a kép: Minerva egy felleg szárnya alatt Ulisszesz fiát, Télemakhoszt, ugyanehhez a pásztorhoz, Euméohoz irányítja. Odüsszeusz ekkor felismeri fiát, s megmondja előtte s a pásztor előtt: ő a *Hazatérő*. Új kép: látjuk a kérőket, amint talán mái századszor szorongatják a szép Penelopét - válasszon közülük férjet, hisz Odüsszeusz már rég elpusztult. De az asszony elutasítja a széptevőket. Erre a kérők azzal fenyegetőznek: ha kikosarazza őket, végeznek Télemakhosszal. Ám Jupiter sasmadarat küld védelmére, s csőrének fegyvere elől szétriadnak a kérők. Az előző kép fordul vissza: Euméo reszketve meséli urának a kérők gazságát, s feltüzeli gazdája indulatát. Odüsszeusz eleinte csak gúnyolja őket, miközben szokott ravaszsággal szörnyű bosszút készít elő. Az utolsó szín ismét a kérőké. Penelope végső próbatételt kíván. Ahhoz megy feleségül, akinek sikerül meghajlítani Odüsszeusz íját. Mint várható, mindnyájan elbuknak a próbán, csupán egy koldus, akinek rongyaiban jön versenyre a ház gazdája - képes felajzani a nyíl idegét. Most elhangzik a régi Odüsszeusz harckiáltása, s jön a mészárlási jelenet: a nyilak halálos sebeket ejtenek, s üldözik a hiába menekülő kérőket.

Utolsó jelenet következik: Télemakhosz s Euméo igyekszik meggyőzni a megrettent Penelopét, hogy a rongyos koldus - visszatért ura. De az asszony mindaddig vaksággal küzd, míg meg nem jelennek az istenek - az ő bűvös intésükre hull le az asszony szeméről a hályog, s asszony és férfi az elszakadás évtizede után szerelmes duettben egyesülnek.

Badoer meghúzódik a szögletben. Minden mozdulatot követ, olvasni szeretne az agg mester gondolataiban. Monteverdi lassan ébred. Eltűnik ajka széléről a prokurátor fiának kijáró udvarias mosoly. Megáll, visszalapoz, csóválja fejét. Hirtelen, mintha düh fogná el, mormolja „nem... nem... ezt nem lehet így”, megenyhül, percekig néz egy lapra, anélkül, hogy olvasna.

Mire gondol? Nem néz a szerzőre, hagyja, hánykolódjék remény s kétség között. Hirtelen végiglapozza, végéről kezd olvasni egy passzust, majd a közepére lapoz, egy jelet szúr be a lapokba. Visszatér, egyszerre meglendül az ujja... mintha dirigálna valamit... Ez a legtöbb lenne, de ez a mozdulat hirtelen elapad. Az ifjú nemes vár. Vár akkor is, amikor a mester leteszi kezéből a kéziratot, lerakja pápaszemét, melynek lencséjét még Galilei mester csiszolta. Most mintha vidámabb, barátságosabb lenne az arca:

- Kegyelmességed...

- Kérem, maestro, nevezzen nevemen...

- Barátom, öt felvonás...? Nem fél?

- Ha csak ez lenne a baj, maestro...

- Striggio is alaposan elnyújtotta az Orfeót. Ne szégyellje, minden ifjú szerző közös hibája... Tudom, tudom, mit akar mondani. Hosszú az Odüsszeia... nem könnyű belőle kiválogatni az énekre szedhető epizódokat. Mondja, ön sikerültnek tartja munkáját?

- Ha ilyen szigorúan kérdi, maestro...

- Látja... látja, az én Platónom olyasmit ír Phaidroszában, *„...azért nő a léleknek szárnya, hogy terhét oly magasra vigye fel... az égig, ahol a halhatatlan istenek nemzetsége honol..."* Hát bizony, barátom, az ön művének nem nőttek ekkora szárnyai... Megbocsát őszinteségemért, ugye? Öregembernek már nincs sok ideje. Csak úgy találomra... egy-egy passzus azért szép... nagyon szép Penelope lamentója. Ezt érzem... már akár hozzá is kezdhetnék. Bevalljam, hogy ez az, ami elsőnek megindította a szívem... Iro szólója... milyen friss... mintha egy *ciacona* lenne... igen, ez az *„O, Dolor..."* maga Iro... *„Chi lo consola..."* vidám is, szomorú is... de én ezt az írót a tragédiában pihentető, komikus figurának gondolnám... Vagy vegyük elölről: Odüsszeusz recitatívója, amikor elmondja, hogyan történt a hajótörés, tele van erővel! Olyan, mint ahogy mondtuk Mantuában: valódi *dramma per musica*. Amikor a hős felfedi fia előtt kilétét: ebben végigsüvít a tragédia szele. A kérők leöldöklését - ha sikerül kialakítani a színen - zeneileg hatásosan lehet megoldani, bár Tronék - attól félek - fukarkodni fognak a marhavérrel, pedig a néző, ha nyilazást lát - megkívánja, hogy folyjon is a vér... S nézzük, mi lenne a finálé - az utolsó nagy jelenet? Penelope s Odüsszeusz kettőse?

- Maestro már készen látja az egészet?

Az öregember nevet. Bort tölt két Gonzaga-címeres ezüstpohárba.

- Boldogult jó uramtól, Vincenzótól kaptam még e poharakat, amikor harmadszor, az úrasszonyoknak adtuk elő az Orfeót. Ön akkor még nem is élt... Azt kérdi, hogyan lehet, hogy én már látom és *hallom* az egészet? Ahogy írja valahol a szövegkönyvében: *fragilità umana* emberi gyöngeség a dicsekvés. De hát az ember élete folyamán hozzászokott ahhoz, hogy megérezze a kompozíció arányait. Magához a munkához bizony hónapok kellenek, még akkor is, megbocsásson, ha az önénél jóval jobb a szövegkönyv. Nézze csak, barátom - itt van egy monológ: három és fél oldal a terjedelme. Bizony, nem minden néző megy azért színházba, hogy ott kialudja magát. Van, aki ilyenkor fészkelődik, ásít, hangosan köhög. Három és fél oldal: mit gondol, meddig tart az ilyesmi a színpadon? Bizony, az is csak fragilità umana, hogy önnel vitatkozom. Mi szükségem van arra, hogy újból nekiüljek, kínlódjam, hangszereljek. Tudja-e, mennyi munka egy dramma per musica... egy favola felvázolása? S utána gyötrődni az orkeszterrel, az énekesekkel. Miért? Ön is tudja, mi történt velem... nem is olyan rég a Piazzán, amikor egy zenészem megtámadott? Miért jön kegyelmed hozzám?

S ha közben meghalok? Minden fáradság egyszerre odavész. Francesco Cavallit ajánlanám, aki a legkülönb a mai laikus muzsikusok közül. Büszke lennék, ha mesterének nevezne. Miért nem megy Cavallihoz, barátom?

- Mester... ugye, vállalja?

- Ne oly gyorsan! Messer Galilei - az idősebb, persze, abban a művében... az Antik és a Modern Zenéről szóló Dialógusokban hirdette a textus szentségét... s a firenzeiek ki is mondták kánonban, hogy *Oratio Harmoniae Domina Absolutissima*... a szöveg legyen ura a zenének... Hát én nem... Nem tartom már ehhez magam. Ön öt felvonást akar? Én háromra zsugorítom. Ön hosszú, érzelmes recitatívókkal tömi tele művét, melyek olyanok, mint a langyos fürdő... elszunnyad tőle a hallgató. Ön féltucatjával hozza le az Olümposzról az isteneket. Elég belőlük! Unom őket. Szajkóznak. Látja... az istenek, mert halhatatlanok, nem félnek. Nincs vesztenivalójuk, s ezért nincsenek is valódi szenvedélyeik. Ha ön öregember lesz, megérti, hogy az élet - visszanézve - csak néhány, *nagyon erős* érzést őriz meg. Érti? Ahogy az asszony sír az uráért... Ahogy a férfi vágyik vissza a feleségéhez, házához, de közben meg-megáll, enged a kísértésnek, meghallja a szirének énekét... elvarázsolja Circé... eszik a gyümölcsökből: ez él! ez férfi, mint mi... mint voltunk, akik az Úr akaratából éltünk, hibáztunk és újból vetkeztünk, de mégsem zártuk ki magunkat az Úr közösségéből... Látja, ahogy jön ez a koldus, s végignézi, amint hiába bajlódnak az íjjal... S ő ismeri fogását... otthon hagyta... bizsereg a tenyere, hogy már ő kaphassa kezébe. Ez emberi! Ez dráma! S dráma, ahogy kézbe kapja, s száll nyila, s feljajdul az első kérő, s az ő keze villámgyorsan ajzza az ideget... második... harmadik... a Szín egyszerre dübörgő jajszóval telik meg... csupa vér, villannak a vörös lángok... háttérben, vihar... dörgés... villámlás, érti, amice? nemesúr, érti? - itt már nem király s királyné s nemesuraké a téma, nemcsak a kérők szenvedélyéről van itt szó. Az ember néz szembe sorsával. A férfi. Élemedett. Már nem lehet Odüsszeusz fiatal... férfi, bozontos mellű, vihartépett; még mindig többet ér... százszor, mint ezek a süvölvények... *Ez dráma.* S ahogy Ithaka felett kisüt a nap. Ketten. Közvetlenül azelőtt, hogy bevonja az asszonyt a thalamoszba... még énekelnek. De már mindenki tudja, *mi* következik... Peccavi, Domine, hogy erre gondolok, de én a néző szemével, érzékével... vágyaival számolok. Ezért... ezért a néhány nagy jelenetért... vállalom... Vállalom, ha az Úr megengedi elvégeznem. Vállalom... a sok unalmas részt, a sok szürke monológot... az isteneket... ezeket az unott isteneket... akik itt ilyen együgyű módon nyúlnak bele e halandók dolgába. Mert halandó-e Odüsszeusz? Halandó-e? Ez a kérdés, nem élőbb-e, mint Pluto... vagy akár Jupiter? Látja, Tasso meghalt. S mégis él, Petrarca meghalt, mégis él. Nem kellenek ezek az emberek sorsába beavatkozó hamis istenek... Menjen, barátom. Ha szabad kezet enged a szövegben, vállalom.

Másnap Tron ül ugyanezen a helyen. A két patrícius megérti majd egymást. Badoerék nagyon gazdagok. A minap futott be sértetlenül egy gyömbérszállítmányuk a Moluccákról. Sem tájfun, sem kalózok nem háborították. Vagyon. Illő, hogy az ifjú Badoaro fizessen valamit... amikor majd a *Ritorno d'Ulisse in Patria* színre kerül a San Cassianóban!

A Mocenigo-páholyban mozgás támadt. Míg folyt az „Ulisse" előadása, nyílt az ajtó, s a belépő alakját megvilágította a háta mögött felemelt karos gyertyatartó. Patríciusok fekete talárját hordta, a Serenissima követeinek kijáró aranylánccal s prémszegéllyel. A Mocenigo hölgyek bókkal viszonozták a bókot, s a kis szalonná alakított páholyban - szünet volt éppen - mint messziről jött vendéget vették körül Gian Francesco Busenellót, a Köztársaság követét, a jogtudományok doktorát, híres ügyvédet s színdarabszerzőt - egyikét azoknak az „enciklopédikus" velenceieknek, akik életművészetük, ragyogásuk, sokoldalúságuk könnyed, néha felületes bájával megtestesítették az örök karnevál városát. Busenello most tért vissza Rómából, ahol a

Szentszéknél kellett hosszas, nehéz tárgyalásokat folytatnia, Itália két legrégibb hatalmát érintő ügyes-bajos kérdésekben. Tulajdonképp jelentéstételre érkezett vissza, de senki sem tudhatta, hogy a Signoria holnap, egy év múlva, vagy sohanapján kegyeskedik foglalkozni az előterjesztett ügyekkel. Busenello doktor simára borotvált, éles metszésű, gúnyos arca mosolyogva fordult a szép Giustiniana felé:

- Tudom... tudom, kegyelmességed régi időkből nagy patrónusa az agg mesternek. Ott voltam a Combattimentónál a palotájukban. Ki gondolta akkor, hogy majdnem két évtized múlva kegyelmességed még mindig ily ragyogóan szép és fiatal... s hogy Claudio mester még él, s káprázatos művészetéből újból juttat a könnyedebb múzsáknak?

- Gian Francesco, kegyelmed mindig a régi. Soha nem akar komoly hangon beszélni velünk, asszonyokkal. Elfelejti, hogy menynyit tapsoltam, amikor az ön *Didó*-ját bemutatták Cavalli úr zenéjével a *Giovanni e Paoló*-ban? Ön ma miért jött épp ide? Velence tágas...

- Rómában hallottam Ulixesről. A kíváncsiság... asszonyom. Bevallom: nem is mertem volna remélni, hogy Claudio mester még egyszer a színpad felé fordul. Ha tudtam volna...

- Most végre őszinte kegyelmességed. Vallja be: irigykedik, mert Badoert s nem önt érte az a szerencse, hogy Monteverdi a szövegéhez leereszkedett.

- Szép Giustiniana: nagyon kegyetlen. Tudjuk... tudjuk, hogy régi szerelem, mely a mesterhez köti. Majdnem Tiziano jut eszembe, akiről úgy mondták, hogy kilencvenedikbe hajlott, amikor... hogy is mondjam... utoljára...

Giustiniana halk sikollyal emelte legyezőjét szeme elé, s onnan kacagott.

- Miért akarja, hogy nagyböjtben meggyónjam ezt a beszélgetést is? Már mindjárt kezdődik a darab... ma látom harmadszor. Irigylem, mert először hallhatja kegyelmed.

- Melyik felvonás a legszebb?

- Talán az első... a Lamento... s utána most jön majd... ahol Odüsszeusz elmondja szörnyű szenvedéseit... s amikor felismerik egymást Télemakhosszal... Igen, kezdődik, legyen, Busenello, csendben.

A színen Iro idétlenkedik: e falánk, gyermeteg otrombaságú s mégis itt-ott okoskodó haspók, akit majd arra ítél az igazságot tevő Odüsszeusz, hogy étlen-szomjan ácsorogjon ithakai palotája kapujánál, ahol a kérők szolgálatában majdnem holtra zabálta magát... S most, hogy gyalázza... hogy gúnyolja a hőst: az egész nézőközönség hahotája egyszerre kitör... csapkodnak az állóhelybéliek, úgyhogy ilyenkor megzörrennek a rendtartó brávók alabárdjai:

„Gyere, gyere csak, te öreg rongykupac... te kivénhedt harcos... hadd tépem ki szakállad szálanként... egyet... megint egyet... megint egyet... megint egyet... Lám, most megküzdök veled... állj csak elő... közelebb... te... te... vén szakállas...”

A nézőtér frenetikusan kacag!... Ám hirtelen líraira változik a kép: a hallgatók elandalognak, ahogy a két fiatal szerelmes, drámabeli két epizódalak, Melantho s Eurimakhosz megvallják egymásnak vonzalmukat... Most mintha megkettőződnék a zenekar ereje - mely alapjában elég gyenge - ebben a szerelmi paroxizmusban: - a húrosokat clavicembalókkal, theorbákkal erősítik meg - ez az együttes hatás itt még csak próba, majd akkor tombolja ki magát fortissimóval, amikor Odüsszeusz kezéből kiröppen az első halálos nyíl... s amikor a tömegjelenet oly lármába fúl, melyet maga a szerző sem tudott időtartamban lekottázni: csak a hangmagasságokat jelezte... De még ez messze van... Egyelőre nyolc kicsi *szerecsen* bálja következik, akik enyhítik a drámai feszültség erejét... Ismét Melantho s Eurimakhosz, akiknek első felvonásbeli jelenetét nem feledték el a nézők: ketten egy napról másikra kedvencei lesznek Velence

nemesurainak, a gondolásoknak s az örömlányoknak - Melantho éppolyan pergő nyelvű, élénk, kacér, édes kis teremtés, mintha valamelyik „rione" lánya perlekednék édesen szerelmesével, s ki felejthetné el kettősüket, amikor szerelmük hűségét ritmusba szedik?

Monteverdi újból varázsló: vidámat, tragikust, játékost, érzelmeset s megdöbbentőn emberit elegyít. Híres kadenciái megszólalnak: a kétugrásos kvintek... s a színes, fantasztikus variációk... S végül Penelope hosszú éneke, mint boldog litánia, hogy visszakapta szerelmes urát: a ritmus néhányszor változik, majdnem ezerarcú, a nézőnek nincs is ideje beleélnie magát ebbe a hangulatba, máris a kérők euforisztikus, hiú életöröme *„Tutto è piacere, tutto è goder"*, úgy hangzik fel, mint sötét ártól mosott parázna istenkáromlás...

A függöny lemegy. Szokás szerint a páholyok népe ilyenkor nem siet: egy kedves félóra még társadalmi örömökkel telik el. Giustiniana vendégére néz: ahogy ez a ragadozó tekintetű férfi előrehajlik, kitámasztja a rácsot, hogy jobban halljon és lásson, érezni: másként szívja magába a zenét, másként látja a képet, másként építi fel a dráma belső világát. Arcán nem lehet leolvasni semmi indulatot: csak nagy, majdnem lila villanású sötét szeme ragyog, néha apró lélegzetet vesz, néha hátradől, ilyenkor - bizonyára a szerelmi arietta hangzik - sóhajt egyet.

- Kegyelmességed ismeri jól a maestrót...?

Giustiniana felfigyel. Most nem gúnyos a hangja, ahogy a páholybeli játék kívánja. Megrezzen, mintha ő is férfi lenne - úgy válaszol:

- Igen... *azóta* is, ha találkozunk, Claudio mester kedvel engem. Miért kérdi, Gian Francesco?

- Giustiniana, mindig tiszteltem azt a határt, mely a mi házunkat elválasztotta a Mocenigo-palotától. De ha arra kérném... beszéljen vele?

- Fél tőle?

- Nem ismerem. De megérti: nem mehetek úgy hozzá, mint ahogy a Badoer-fiú bekopogtatott ezzel a gyenge szövegkönyvvel.

- Van kész textusa?

- Rómában sok időm volt. Az ember Avignonban Petrarcát olvassa, Ferrarában... vagy talán Jeruzsálemben is Tassót... Mantuában Vergiliust illenék. De Rómában csak egy auktor van, ha az ember a múlt igaz képét keresi. *Tacitus.* Sokat sétáltam a Fórumon, Capitóliumon. Torkig vagyok az allegóriákkal... erénnyel s gyarlósággal. Mentem Néró egykori palotája előtt, olvastam, mit írt róla a mester: érti, Giustiniana - másképp látok, hallom a hangjukat, elém jön Néró... Octavia, az unt asszony... Poppea, a feljövő csillag, Seneca... A dráma ott él benne az Annalesek tizennegyedik könyvében. Bocsásson meg, hogy ezzel untatom. Bizonyára azt szeretné tudni, milyen új kalapokat hordanak Rómában a Colonna vagy Orsini hölgyek...

- Busenello, ne bántson meg. Mit kér tőlem?

- Beszéljen a mesterrel. Rangom miatt... melyet a Serenissima kegyelméből viselek, nem kérlelhetem. De ha kegyelmességed megkérdi: elfogadna-e engem... tetszenék-e neki a régi, unos-untig színre rángatott istenek, nimfák, faunok helyett *egyetlen lap* a História nagy könyvéből? Lenne-e kedve hozzá? Nem öreg-e még, hogy zenét írjon nekem?...

Az asszony leteszi legyezőjét. Nagyon-nagyon komoly.

- Gian Francesco: holnap elmegyek hozzá. Ha akarja, hogy én vigyem a textust, akkor küldje el reggel nekem. Beszélek vele. Kegyelmességed csak akkor keresse fel, ha a mester azt mondja: igen!

Busenello bólint, kezet csókol - az illatos porral meghintett gyűrűs kesztyű mintha forrón fonódnék ujjára. A szépasszony mosolyog, kicsit könnyei között: - Holnap este lássuk palotánkban, kint leszünk az erkélyünkön!

Délután a Giustiniani-ház díszbe öltözött gondolása jelenti, hogy úrnője kér a mestertől bebocsáttatást.

Néhány esztendeje inkább csak a San Marcóban látta, nagymiséken, állami ünnepek alkalmával Giustinianát. A Mocenigo-ház mindig patrónusa volt a mesternek - így tudta a család híreit, gyermekek születését, gyászt, újabb nászokat. Most Giustiniana áll előtte, még mindig az egykori menyasszonyt látja benne, aki fűszeres-szigetekbéli rableányt akart ajándékozni neki. Bevezeti a csendes Canonicába, mely - ha nem tekintené a szép régi zeneszerszámokat, drága kötésű könyveket, mantuai ízlésű bútort, olyan lenne, mint egy papi cella.

Néznek egymásra. Az asszony látja a görnyedt hátú, már nem szürke, hanem ősz szakállas férfit, akit kora után aggastyán cím illetne meg. Metszetben kézen-közön forog a hajdani nagyok képmása: szinte rettenve látja - Monteverdi mennyire hasonlít az agg Michelangelóhoz. De milyen tüzes a szeme, még mindig fiatal a hangja. Bizonyosan most is tudna énekelni, ha akarna. Leül... egyszerre elhagyja bátorsága. Ki mondta a minap: Claudio mester a világ legnagyobb élő muzsikusa? Mosolyog, kopott fekete kabátos öregember ül vele szemben, ügyetlen mozdulattal kínálja a tegnapi tésztával.

- Baj van? Szóljon nyíltan kegyelmességed!

- Maestro... ugye, szabad így szólítanom? Mondja csak úgy, ahogy régen... Giustiniana. Ez a legszebb... ez velem száll majd a sírba, Giustiniana Giustiniani: nem lesz több, maestro... Úgy félek, hogy valami esztelenségre vállalkoztam... Lássa: követ követeként jöttem követségbe... Hallgasson meg. Gian Francesco Busenello nemesúr...

- Olvastam Didóját... hallom, volt egy szövege Július Caesarról. Pedig az nem isten, sem nem nimfa. Cavalli, akit úgy szeretek, mint a fiamat, beszélt róla. Nem ismerem Busenello urat... Áldom félénkségét, ha valóban így van, mert ezt a követet küldte maga helyett...

Mosolyog. Giustiniana közelebb ül, karjára teszi kezét.

- Higgye el, messer Claudio, nem azért jöttem, mintha Busenello szövegét a szívemen viselném... Gyermekkorunk óta ismerjük egymást. Tisztelem... mert egyike a legokosabb velenceieknek. De Busenello nem jöhet hiába önhöz: túlságosan nagy úr ahhoz, hogy kegyelmed azt mondja neki szemébe: nem! Én ajánlkoztam, hogy eljövök...

- Tudom... van egy darabja... olyasmi, hogy *Apolló és Dafne* szerelme... ugye? Arról van szó?

- Nem. *Néróról!*

A férfi felemeli fejét. Riadtan néz az asszonyra.

- Ilyent még nem hallottam... dramma per musicában. Néró? Jól értettem? Valóságos, élő személy? Aki létezett? Valaha élt embert vinni istenek helyett a színre... akik, mert soha nem léteztek, mindent elbírnak...? Színpadon... tragédiában, ezt értem. Ilyennek jön is híre. Úgy hallom, Angolhonban van az ilyen játékoknak nagy keletje. De zenét szerezni...

- Tacitust olvasta... Még nekem sem volt időm olvasni a szövegét, míg jöttem, lapozgattam benne. Maestro, én azt hiszem, Busenello szép szöveget írt. Nem pártolom túlságosan, csak arra kérem, ha kedve van rá... ha tudna... ha hajlandó lenne... talán egy kicsit az én kedvemért is, foglalkozni a darabbal. Vállalná?

- Kegyelmességedet beajánlom majd a prokurátor uraknak, ha megürül a Serenissimánál egy követi pozíció. Oly mesterien végzi misszióját. Komolyan szólva, amikor az első szavakat mondta... arra akartam kérni: ne folytassa... Öreg vagyok és fáradt. Badoer úr darabja alaposan kifárasztott. Giustiniana, ugye, tudja, hogy nekem kellett végigjavítanom a szövegkönyvet? Egyik sem *Rinuccini*. Ezt elhiheti. De hogy Nérót színre meri vinni... s kit még?

- Beszélt Octaviáról. S a második feleségéről Nérónak, akinek elfelejtettem - bocsásson meg - a nevét.

- Poppea Sabina?

- Igen... Poppea s még Seneca is szerepel. Nem istenek, nem nimfák... ő is torkig van velük. Inkább valami tréfásat akar belefűzni... Eljöhet a követ?

Simogatta szakállát. Beszólította a klerikust, aki a gyengülő szemű mesternek segít.

- Mi van hátra... amit még nem végeztünk el?

- Maestro, a madrigálok várnak korrektúrára, még át kellene hármat hangszerelni... a Melódia könyvét is elő kellene venni. Tronéktól jöttek: mikor beszélhetnek új dramma per musicáról. Grimani úrék titkára is itt járt. A *ss. Giovanni e Paolo* szégyelli, hogy ha a *Cassiano* s a *Moisè* kaphatott valamit a maestrótól, miért ne lehetne egyszer már nálunk is Monteverdi-darab ?

- Mit mondtam a napokban neked, amikor a favoláról beszéltünk?

- Maestro már unja az aranyködöt, Olümposzt, istennőket. Az Ulixes után nem akar többé ily profán dolgokkal foglalkozni.

- S a história?

Az okos legény csodálkozva néz a maestróra:

- Cliót nem lehet, maestro, rímekbe szedni!

Giustiniana mosolyogva kérdi:

- Jöhet akkor Busenello...?

Lapozza a terjedelmes szövegkönyvet, majdnem pattogva mondja a neveket.

- Néró, Poppea Sabina, Seneca, Octavia, Drusilla... Igen, asszonyom, én is olvastam nem-egyszer Tacitust. De még senki, érti, senki nem próbálta, hogy zenét formáljon az ő históriájából. Ez nem favola, érti asszonyom? Néró jön a színre... meg a többi, aki vele élt. Ilyen dramma per musica még sohasem létezett. Nem tudom, lehetséges-e? Ismerem Busenellót. Jó író, okos ember. Tanult. Nem, mint ez a Badoer fiú. Bocsásson meg, asszonyom, tudom, nem szabad ily szókimondóan beszélnem nemesemberekről. Jöjjön őkegyelmessége, a követ úr. De siessen, mert a sánta halál már itt ólálkodik körülöttem. Csak egyetlen Tiziano volt Velencében, akit százéves korában pestisnek kellett elragadnia. Jöjjön... Ha ezért köszönet jár, elsősorban kegyelmességednek köszönheti.

Egy óra alatt megszerették egymást. Sajnálják: évtizedek óta éltek egy városban s nem találkoztak eddig sohasem. A szöveg, mintha csak ürügy lenne arra, hogy beszélhessenek a világ nagy dolgairól. Busenello egyike azoknak a velencei követeknek, akik nyitott szemmel, fürkésző elmével járnak országok, udvarok, városok, népek között, s mindez éles fényt kap követjelentéseikben. Szemfüles diplomata, remekíró, jogász - könyörtelen igazság nevében próbálja ítélni korát s az elmúlt századokat, s mosolyog: Busenello ismeri az emberi gyarlóságot, mely Velence bűvös tükrében kever fényt s árnyékokat.

Claudio várja, mikor jön. A magas magisztrátus tagja ledobja hermelines talárját, munkaujjasban ül, tubákot töm orrába az új divat szerint, majd ráhajlanak a kéziratos oldalakra, s a mester mutatja „ez itt hosszú" - s utána kétkedve néz a tragikus szcénák közé iktatott komikus jelenetre - Busenello majdnem szégyenkezve mondja, „ismerem városom: nem bírják el a tragikus igazságot, csak akkor, ha közben kissé táncolhatnak"... Milyen más szöveg ez, mint Badoeré... de más, mint volt egykor az Orfeo s talán Arianna is. Miért adja ezt a címet: *Poppea megkoronázása*? Kérdően néz a velencei úrra.

- Az itteniek megriadnának - mondja Busenello -, ha azt írnám egyszerűen: *Néró*. Tragédiát sejtenének... Joggal. A velencei nem szereti igazán a drámai megoldásokat. Nem hősi nép... csak akkor áll be katonának, ha kegyetlen törvénnyel kényszeríti erre a Signoria.

Poppea megkoronázása... *Poppea* egy sincs Velencében: már maga a név is vonzó s a *megkoronázás*: mindig ünnepséget, fényt, rangot sugároz - felvonulásokra, balettekre... torneókra emlékezteti a nézőt. Mester: ez a cím elvarázsolja... megtéveszti a városombelieket. S ha eljönnek: megírhatom nekik az igazat - *Néró* s *Seneca* felől.

- De látott kegyelmességed ilyenféle színjátékot?

- Rómában a szentatya csak kegyes és épületes drámákat kedvel... Spanyolország a nagy színjáték hazája. Persze, nem a dramma per musica... csak a szó: minden nagyvárosban tereken, piacokon játszanak... de már épülnek színházak is, persze, főként a nemesség s a király számára... És Anglia. Majd egyszer mesélek róla, messere, ó, Londonban láttam egy tragédiát. Cézárról és Kleopátráról szólt. Ezt nem lehet elfelejteni... Már talán nem is él a szerzője... De nem az-e a mű értékének legmagasabb foka, hogy ha a mester megírta - önmaga elenyészhet, de a darab színen marad? De térjünk vissza... Kénytelen voltam, persze mitologikus alakokat is beleszőni, e ponton szolgálnom kell városom ízlését. De én ostobának tartom a kórust. A kar - nem találja, mester? - mindig csak együgyű véleményt formál, a sokaság bölcsessége rendszerint nem nagyobb egy átlagos őgyelgőénél? A görög tragédiákban is az Agora népének selejtes véleményét juttatja kifejezésre. A kórus nem tud emberi szenvedélyt alakítani. Mint vak öreg, csak jelzi, hogy merre fordul az istenek akaratának kereke. De legfőképp: a kórus drága... Grimaniék ettől tartanak... A kar sokba kerül, s ha amúgy is sok szereplő van a drámában, nem találja meg a bérlő a számítását. Az énekesekkel nem lehet takarékoskodni...

- S az apród s a szolgálókisasszony?

- Ilyen „második" szerelem nélkül, maestro, ma Velencében darab el sem képzelhető. Itt császár van, barbár király... fejedelemnők, filozófus, istenek. Ez mind távol áll a gondolásoktól: de az, ahogy a fiú s a lány egymásra találnak, míg teljesítik uruk s asszonyuk parancsát: ez minden velencei fiú s lány tükörképe. Itt úgy kell beszélni, hogy önmagukra ismerjenek...

- A szövegben, ha nem haragszik, itt-ott nemes elődökre ismertem. Egy helyen *Petrarca* szavai... máshol *Vergilius*...

Az ügyvéd nevet.

- Mi, jogászok, szeretünk a prétoroktól idézni, akkor is, ha a jogeset nem fedi egészen szavukat. Ez hitelt ad, növeli az ítélet aranysúlyát. Higgye el, maestro, a nagy költők - nekünk, epigonoknak - hű segítőtársaink.

- De Nérót itt nem éri el végzete? A dráma ott ér véget, amikor boldog szerelemben egyesül Poppeával... a mi hitünk szerint zsarnok... S három év múlva egyetlen mozdulattal végez Poppeával?

- Itt ember. Azt hiszi, messer Claudio, hogy nem pergett le a szemem előtt mindez, míg ott sétáltam a Palatinuson? Néró ember volt; csak később lett szörnyeteg. Talán egyszer megírom, hogyan képzelem, ez miként történhetett? De nem itt. Itt csak egy-egy képben mutatkozzék a jövendő zsarnoka. Még csak szerelmének él... De legyen vágyában cézári, monumentális. A néző érezze, hogy *Augustus* trónja az övé.

- S Poppea? Gondol valakire?

Az ügyvéd arcát elönti a vér.

- Maestro, én nem *minden asszonyt*... Csak *egyetlen* asszonyt akarok megörökíteni Poppeában. Ha a darab egyszer eljut Nápolyba... Ön bölcs és élt kint a világban. Tudja, mi, férfiak, mind hordunk sebeket. Akire gondolok - nyugodtan énekelhette volna a Ballo delle Ingraté-ból a színen utolsónak maradó, megtorpanó, kacér asszonyt, aki mégis kegyetlen volt ahhoz, aki szerette.

Ember. Még most is szenved. Férfiként drámát formál a füstbe ment szerelem köré.

Az ügyvéd folytatja:

- Poppea legyen olyan, amilyen lényege szerint lehetett: nagyravágyó s játékos. Kegyetlen és kegyes... kegyes önmagához. Nem gonosz s nem jó: hiszékeny, célratörő, szeszélyes, kacér, aki talán ragaszkodik még első férjéhez, Ottonéhoz... elvakítja már a császári fény, de azért átlát magán a cézáron. Legyen, maestro, olyan... a zenében s a deklamációban is, hogy önmagára ismerjen benne minden nemesdáma... de a gondolás is tudja fent, az ingyenpáholyban, hogy kár féltékenységből fojtogatni az asszonyt: természetétől fogva mind ilyen.

- Gian Francesco: a darab túl hosszú. Itt-ott rövidíteni kell...

- Vállalja?

- Nem lehet másként. Komponálás közben érezni fogom: itt hosszú, a néző elunja a recitativót... itt felesleges az Erény... az istenek szokásos beavatkozása, hogy megindíthassuk a gépezeteket. Igen... bánjunk takarékosabban, kegyelmességed engedelmével, a deus ex machinával. Legfeljebb egyszer... Talán akkor, amikor Ámor megmenti az alvó Poppeát a rá leselkedő tőrtől... Nem többször. Mondtam önnek, torkig vagyok az antik istenekkel. Öreg vagyok, már nem inspirálhatnak.

- És Néró?

- Néró élt. Bűnös volt: elítélhetem; vágyai voltak: embernek tarthatom. De mit csináljak az istenekkel... az Erénnyel? Nézzen rám: hetvenöt éves múltam. Mindent tudok az emberekről, s elhiheti, hogy nem él már bennem semmiféle gyarló kíváncsiság. De - Busenello úr - mégis ez szenvedély volt. Még az emléke is melenget... Ottone, aki ragaszkodik feleségéhez, Poppeához, s elküldi távolra a császár... a nagyravágyó Poppea... az ostoba Drusilla, akinek Ottone kihasználja szerelmét, hogy előkészítse bosszúját... S maga Néró, aki elvakultan rohan egyetlen parázna célja felé. Mit neki a birodalom... hogyan égnek a máglyák... Mindazt, amit leírt róla s koráról Tacitus - ismerem. De önnél nem a mi hitünk ádáz üldözője a császár, csak olyan szerelmes, akit ez a kacér, sóvárgó asszony kénye-kedve szerint vél hajlítani. Itt Néró végül kegyelmet ad Ottonénak s Drusillának - hisz vallomásuk kölcsönöz neki valamiféle morált ahhoz, hogy elbocsássa örökre feleségét, Octaviát. Néró - s kegyelmes? Ez jólesik bizonyára majd a nézőnek. Nem szeretnek borzongató gondolatokkal kimenni a farsangba. A gondolásoknak kell átvenniük - ha kiérnek a Canal Grandéra, a végső kettős ritmusát...

- Maestro, a mese az ön kezében olyan, mint engedelmes viasz. Annyit ítélkeztem s tréfáltam az emberi gyarlóságok fölött, most engedje meg, hogy csodálattal adózzam önnek, akiben semmi kicsinyesség, semmi gyarlóság nincs.

Monteverdi nevet, leül a csembalóhoz.

A Grimano család Raguzában vásárolt tíz láda gyertyát, mert majdnem negyeddel volt olcsóbb, mint Velencében. Az őszi induláshoz amúgy is tatarozni kellett a „Zanipolót", ahogy a velencei népszáj hívta a Santissimi Giovanni e Paolóról elnevezett színházat. Szerencsére Busenello megértette a kor szavát, nem kívánt kórust: a nép unta, túlságosan emlékeztetett gajdolásuk a madrigálok hanyatló művészetére: ezt bőségesen pótolják a pergő szcénák, az ex machina istenek, a tragikus s komikus sűrű összeolvadása, a fények játéka, a nagy tivornyák, a szüntelen mozgás, a harminchét jelenet metamorfózisa.

Busenello bölcsen kerülte, hogy „politikát" vigyen a darabba, melyet a páholyok előkelői vagy a lent szorongó nép valamilyen vonatkozásban „áthangszerelne" - a Tízek rovására. „Az én Néróm - mondta kissé szégyenkezve Claudio mesternek -, nem egészen tart lépést Tacitussal. Én hálószobájában formálom ki a zsarnokot: kegyetlensége itt is megcsillan, de itt még csak agg mesterével, Senecával szemben érvényesül... Ezt, mert bölcsről van szó - Velence népe még megbocsátja a cézárnak, maestro Claudio: ismerem városomat - okosabb, ha az *én* Néróm nem megy a Senatusba!"

A Grimano család valóban nem takarékoskodott gyertyákkal, s amikor a langy október végi estében özönleni kezdtek gondolák és gyaloghintók - az avatatlan is látta, hogy nemhiába harsonáznak a Grimaldo-címeres heroldok, nem véletlen, hogy drága páncélokat válogattak ma este a brávóknak - olyan felvonulás készül, oly nagy urak tisztelik meg a színházat, akikről Velence népe máskor csak suttogva, félve beszél.

Busenello őkegyelmessége nem felejtette el: kinek köszönhette a siker oroszlánrészét, a saját páholyába hívta meg a Giustiniani családot s az idős Mocenigo prokurátort, aki csúza miatt már hosszú évek óta csak hivatali ügyei intézésére mozdul ki. Giustiniana ragyogott: az est az ő műve volt, szerencsés „combinazione", mely bizonyára a siker jegyében születik.

A maestro ott volt, mint kormányos a fedélzeten, zenészei között. Marinoni - az egyetlen, aki életpályájának leghosszabb szakaszán végigkísérte - csodálkozva látta, hogy semmit sem gyengült: ugyanolyan hajthatatlan szívóssággal végzi a próbákat, szinte hajszolja önmagát, alig vesz táplálékot magához, s aszkétaarcát hányszor ellepi a verejték, míg újra és újra kezd egy-egy jelenetet, ismételteti a szopránt, szólót próbál, s néha lehelethalk, de még mindig tiszta hangján mutatja: hogyan intonált volna egykor az udvari énekes.

A „színlap" - terjedelmesebb volt, mint általában szokás. A Grimano-címerrel ékesített merített lapon - Tacitus latin szövege állt, a deákosak kedvéért, s alatta sűrűbb sorokkal, jó velencei tájszólásban kiszedve az egész történet magva. Ugyanakkor az állóhely elé kikiáltót fogadtak, aki minden negyedórában harsányan felolvasta, miféle történet fogja majd a hajdani világból elgyönyörködtetni a nézőket...

A patríciusok tudákosan olvasták az Annales XIV. könyvének textusát, de sokan voltak, akik inkább a „cicerone" szedést figyelték:

„...Néró, a császár halálosan szerelmes a szép Poppeába, Ottonénak, a barbár királynak feleségébe, aki a császár szolgálatában áll. Néró messzi Lusitániába küldi Ottonét, hogy kedvére tölthesse Poppeával örömét - míg elhanyagolja saját hitvesét, Ottaviát. Poppea számító, s a császári dicsfényben ragyogó asszony ráveszi Nérót arra, hogy taszítsa el hites

asszonyát, Ottaviát - s akkor Poppea szerelme örökre Néróé. Néró hajlik a szóra: hisz Ottaviának nincs tőle gyermeke! Nérót volt nevelője, Seneca, a bölcs figyelmezteti arra: mivel tartozik a birodalomnak s erkölcsnek. De Néró csak felbőszül az agg mester szavától, még hevesebb lángot vet benne a Poppea iránti szenvedély: hirtelen megparancsolja Senecának: legyen öngyilkos. A bölcs leszámol életével, s a végzetes tett erejét dicséri tanítványai előtt. Ám a fiatalok vonakodnak őt az Ismeretlen országába követni.

Ottonét, aki titokban hazatér, Ottavia ráveszi, hogy ölje meg feleségét, Poppeát. Ebbe a barbár hősbe halálosan szerelmes Poppea kísérője, a fiatal Drusilla. Ottone könnyűszerrel ráveszi Drusillát arra, hogy adja kölcsön köntösét. A férfi így Drusilla ruhájában lopózhatik a kertbe, ahol Poppea elszunnyadt. Ámor leereszkedik az egekből, hogy védő karját kiterjessze az alvó Poppea fölé. A gyilkos kísérlet így kiderül, de Poppea csak Drusilla köntösét ismeri fel, így a lányra terelődik a gyanú.

Drusillát a poroszlók Néró elé hurcolják, aki már megkapta Seneca halálhírét, s tivornyán ünnepli ezt udvaroncai körében. Néróban felébred a szörnyeteg: a legszörnyűbb kínvallatással fenyegeti Drusillát, ha nem vallja be - ki volt az, aki merényletére felbujtotta. A lány mártírok hősiességével védi szerelmével együtt titkát, de Ottone végül is leleplezi önmagát: bevallja: a lány ruhájában ő emelt tőrt Poppeára. Néró megkegyelmez Ottonénak, s mert kellő jogcímet nyer Ottavia eltaszítására: kihirdeti válását s szándékát, hogy még aznap nőül veszi s megkoronáztatja Poppeát."

Már a darab kezdete előtt heves vita folyt a páholyokban: szabad-e historikus, valaha élt személyekről írt zenedrámát előadni? Némelyek ismerték már a köntöscsere motívumát, bizonygatták, hogy minden valamirevaló madridi színházban sűrűn előfordulnak, egyenesen elengedhetetlenek az ilyen drámai epizódok. A férfiak jórészt ismerték Tacitust: aggályosan mérlegelték, hogyan birkózhatik meg Busenello ezzel a sűrű, nehéz szöveggel akkor, amikor elvégre nem tragédia írására, hanem dramma per musicára vállalkozott?

Grimano őkegyelmessége megjelent a kulisszák mögött. Gazda módjára nézett szét, kilesett a függöny résein. A színház roskadásig megtelt, a páholyokban ott látja a velencei nemesség színe-javát, sok a külországbéli előkelőség. Brunswick herceg páholyában a szász választó két fivére foglal helyet.

Giustiniana kisszéket tolt apja csúzos lába alá, s mosolyogva mondta:

- Tizennyolc esztendő telt el, apám, a Combattimento óta... Meghívtam a mestert. Előadás után ne menjen haza egyedül a Canonicába. Jól tettem, apám?

Mocenigo Girolamo számol.

- Anno Domini... várj csak... abban az évben volt, amikor elsüllyedt Celebesnél a gyömbéres hajó... akkor láttam Mantuában a favolát. Contarini diktálta a követ jelentést, még ma is emlékszem minden egyes részletére. Persze... a piazzolai családi színháznak szánta... Úgy tudom, elő is adták ott az Ariannát... Jól tetted... öreg vagyok. Csak Monteverdi fiatal. Ha az urad volnék, még mindig féltékeny lennék rá!

A tizenkét bravó leteszi fegyverét, s most sisakban, ezüstvértekben, koppantóval kezükön vonulnak be. A nagy viaszgyertyák sorban elhalnak, csak az apró, filléres faggyúgyertya-darabocskák pislognak a szövegkönyvek előtt. Az izgalom áthömpölyög a nézőseregen. Másfél esztendeje, hogy a maestro Ulixes visszatérésével újból ragyogott a lírai dráma színpadán. Velence, mely egykoron nem csodálkozott Tizianón, nincs meglepve, hogy egy aggastyánnak köszönheti esti cirkuszát.

A színpad mindenkit elvarázsol: igen, ilyen lehetett Néró palotája. Mindenütt márványfüzérecskék, egymásba boruló rózsaszín pillérek, a háttért lezáró félkörű kulisszán vörösen hanyatló alkonyi nappal; a szcénát minden oldalról rejtett fényforrások világítják meg, a palota óriás ívei közé szeszélyesen befurakodnak lombok, tarka ágak aranygyümölcsökkel.

Az olümposzi prológus elmaradhatatlan az istenekkel: ezt megkívánják - Busenello szerint - még mindig a velenceiek. Az istenek párbeszéde fellazítja a csendet: ez még nem a darab: még tetszésükre fészkelődhetnek...

> Ó ... miként rejtőzött el... hogyan hullt ínségbe...
> soha nem hitt nyomorba az Erény...

A páholyok népe összenéz: Busenello mit akart ezzel mondani? Az ügyvéd nem tesz semmit szándék nélkül: a prológus tőre kit fog találni?

A cselekmény lassan közeledik; az első felvonásban két őrt állóé az „expozíció”: fecsegve, kötetlenül, tiszteletlenül beszélnek, ahogy muskétások szokták, de recitatívójukból az a néző is megtudja, mi készül, aki nem tud olvasni, s szomszédja nem magyarázza meg a színlapot. Itt hangzik fel először a bölcsnek, Senecának neve.

Végre következik az első *valódi* nagy jelenet. Poppea s Néró kijönnek éji fészkükből: a velenceiek nyilván sejtik, hogy a szenvedély emléke még összefűzi őket - ezt egyébként még fokozza a castrato, aki Poppea szerepében imbolyog, kelleti magát. Ám Néró távozni készül, s az ingatag cézárnál soha nem lehet tudni, mit határoz egy pillanat múlva. Poppea megretten:

> Uram... uram... ne távozz el...
> Engedd, hogy e karok úgy öleljék vállad,
> Mint ahogy te fogtad át szerelmesen
> szívemet...

Az állóhely népe megbűvölten lélegzik: nincs rózsaszín, aranyködös isten, feledi, hogy castrato az asszony: a csodálatos, erős szoprán végigbúg a színház egész térségében. Senkinek nem lehet kétsége: mily szenvedély fűzi össze ezt a két embert.

Néró még valamit megőriz a császári méltóságból:

> ...Születésem nemessége nem old fel... nem engedi,
> hogy Róma tudja: egyek vagyunk - mindaddig, míg
> Ottavia nem marad kirekesztve... Csak ha én
> eltaszítom őt!

Poppea leborul elé, könyörög:

> Ne félj... ne félj... semmitől se rettegj:
> Maradj vélem a nap minden óráiban!

S mert hiábavaló minden kérés - a néző érzi, a jelenetnek valahogyan végződnie kell -, csodálatos felnyílással, szívbe markoló kérdéssel fordul felé:

> Tornerai?

„Visszatérsz-e?”, hangzik a nézők fülébe... S a néző még nem tudja, ki mellett foglaljon állást? A páholyok népe legyezői mögül ad jelt: minden szépasszony a rövid intermedium alatt végigéli a testén s talán lelkében Poppea szerelmét - egy trónért!

Ottavia szomorú, frigid világa következik.

Ó, hol vagy Néró... én Néróm... merre vagy?
Ó, jaj... bizonnyal Poppea karjai között...

A Dajka felkorbácsolja a császárnő büszkeségét:

Te vagy minden népek egyetlen Császárasszonya.

A páholyok népe újból egymás felé fordul: Busenello itt a császári követnek hízeleg? Igaz... a friauli zavarok miatt újból kiújult a feszültség Bécs s a Serenissima között... egy jó szó nem árt, mióta Aldringen sétája óta itt amúgy is gyűlölik a Habsburgokat.

Ki ez a Seneca? Halk suttogás a páholyokban: a szépasszonyok a férfiakhoz fordulnak, s a cicisbeóknak hirtelen vizsgát kell tenniük a klasszikus tudományokból. A földszint kedvetlen: öreget lát Pallas Athénével beszélni: de a gondos rendezés dolga, hogy Pallas Athéné szép, fiatal legyen, s köntösét úgy hordja, hogy meztelen combját is megvilágítsák a rivalda gyertyakörei, így várnak, míg Néró bejelenti agg mesterének szándékát:

Seneca, tanítóm: úgy határoztam, hogy eltaszítom
Ottaviát s nőül veszem...
nőül veszem Poppeát...

Seneca még mindig óvatosan, udvari bölcs módjára igyekszik megváltoztatni ura akaratát:

- *Uram - a legédesebb érzések mélyén már oly gyakran ott szunnyad lelkünkben a megbánás csírába...*

A szerelmes, barokk Néró most egyetlen mozdulattal átváltozik Tacitus tirannusává:

- *Hagyd el a beszédet - a magam útján akarok járni!*

Seneca - hisz így kívánja hírneve - némi ellenvetést tesz még:

- *Ne ingereld, uram, a népet s a Szenátust!*

A zsarnok mit sem törődik a népével s országával... Most kicsap Busenellóból Machiavelli államrezonja - Seneca szavával:

- *...A királyokat nem terheli bűn, ha azt azért követik el, hogy bővítsék birodalmukat: itt önmagától feloldódik a vétek... de ha asszonyszemélynek van hatalma feletted, hogy belekényszerítsen a tévedésbe: ez nem király... nem félisten bűne - egyszerű, plebejus-vétek!*

A zsarnok leszámol a bölccsel:

- *Takarodj előlem, arcátlan mester, szemtelen filozófus!*

Velence népe tudja, hogy Seneca ügye elveszett.

A szimfonietta lágy barokk hulláma sem tudja elmosni a szín kemény, politikus élét: Busenello bejáratos a királyi palotákba - kileste a néma falak titkát, birodalmak válságát egyetlen érzéki szenvedély felcsapó lángjában. A nézők érzik - ez nem istenek játéka többé, nem mitológia, melyben már nem hittek a régiek sem. Itt Néró s Seneca dialógusában országos viharok kavarognak, ilyen zenét még nem hallott senki, amikor az ének nyelvén emberek tárják fel lelkük titkát, s ezt nem tarkítja már a kar szava sem.

Busenello, aki annyiszor hallotta a próbán - itt, a zsúfolt, izgatott nézőtér felett, a lélegzet visszafojtott neszében, halk, röppenő sóhajokban érzi - mint reszket Velence lelke, hogyan forrósodik át egyetlen izgalomban a légkör, amikor belép Poppea.

Arra gondol: ha Rómában került volna színre Néró drámája, ahogy Tacitus szelleme kívánta volna, soha-soha nem írhatta volna a most következő édes, vágyfűtötte szavakat.

Az inkvizíció árnyéka rávetült a „jó erkölcsökre", s az asszony, aki köré rakta mint ékszert Néró és Poppea szenvedélyét, soha-soha nem hallhatta volna, hogy Busenello Monteverdi csodálatos énekével az ő szerelmes szépségéről beszél:

S Poppea megszólal:

- Ó, uram, mondd - van-e édesebb az én ajkamnál, ahogy feléd kínáltam az éjszaka?

- A legkedvesebb s a leggyilkosabb száj ez...

- S keblem édes almái tetszettek-e neked?

- A te kebledhez méltatlanok a legcsodálatosabb jelzők...

- S ahogy két karom átfont?

- Ó, én édes bálványom, csak még most is ölelhetnélek. Poppea... kifogyott a lélegzetem is: csak ajkad csodálom, s szememmel igyekszem visszaszerezni lángba borult lelkem, melyet csókom tüzével beléd oltottam...

Busenello áttekint a kanonok páholyába: San Marco patrónusai eljöttek agg mesterük tiszteletére. Előrehajlik mind az öt borotvált, sápadt patríciusarc. Egyik sem hagyta el székét, egynek tekintetében sincs megbotránkozás. Lám, Velencében nem félnek a Santo Offiziótól.

A dráma bontakozik - eddig csak a hatalmas expozíció zajlott, melynek tüzében felcsillantak a jellemek. A „dramatis personae" lassan megelevenednek, élni kezdenek a színpadon. Poppea kígyó mérge, ahogy szavát ráfreccsenti Senecára, megpecsételi a bölcs végzetét. Felcsattan Néró hangja:

- Ide hozzám! Katonák! Valaki közületek szelek szárnyán vágtasson Senecához: vigyék parancsom: még ma haljon meg. Poppea... ne veszítsd el a kedved: még ma meglátod, mire képes a szerelem!

Otto s Poppea nagy dialógja készül. A „germán" vezér szájába is becsempész Busenello néhány mondatot a velencei államművészetről, s mire Poppea szakít Ottonéval, a férfi lelkében megfogan a halálos bosszú.

Drusilla, akit Ottone iránti halálos szerelme hajszol, a férfi engedelmes eszközévé válik, aki szerelmet színlel iránta. Drusilla egy bágyadt mondatban gyanakszik csak:... *hogyan... egyetlen pillanat alatt születhetett meg a vágyad*? Ottone felnéz a fénybe, s nem Drusillára, amikor mondja: *Ámor olyan tűz, mely egy szikrától lobban...* S mire a lány elfordul, már a nézők felé mormolja: *Drusilla neve ajkamon, s Poppea... ó, Poppea a szívem mélyén...*

Szókratész utolsó estéjére gondolt Busenello, úgy, ahogy kedvelt Platónjában olvasta, amikor leírta Seneca halálát... vagy talán Petronius végórája ötlött eszébe, amikor az „Arbiter" üzenetet küldött a centurióval - ugyanannak a Nérónak, akinek átvette ítéletét. Barátai s tanítványai veszik körül a bölcset, s e szimpozion hangulatába a basszus drámai lüktetéssel tör be:

- Távozz innen, távozz, pretoriánus, mondd meg Nérónak, hogy nem nyugszik le az este, s én már síromban pihenek. Barátaim, lám, elérkezett hát az óra, amikor gyakorolnom is kell azt az erényt, melyet magasztaltam előttetek. A halál fájdalma csak egy villanásnyira tart. Egy sóhaj, mely vendég volt a szívemben: kioson - idegen, most elhagyta a vendégházat, s elindul az Olümposz felé, ahol már örök a boldogság.

A tanítványok tompa kórusa: *Nem akarok meghalni, Seneca, nem akarok meghalni! Ne halj meg te sem, Seneca!*

S már hangzik a bölcs szava:

- Készítsétek, tanítványok, fürdőmet: ha az élet olyan, mint áramló folyam, hadd ömöljék bele e langyos érbe ártatlan vérem, mely bíborral szegélyezi majd halálom ösvényét...

A nagy tragédia feszültségét hirtelen felváltja az Apród s az Udvarhölgyecske édes-játékos kettőse: a zene, amely Seneca basszusát nyersen, dísztelenül vitte drámai lüktetésben, most kecses lesz, fioritúrák cifrázzák, kibontakozhatik a velencei koloratúra játékos bája. Mindez néhány perc, valódi tassói „epizód", s a néző újból ott él a dráma sarkpontjában, hallja, amint Néró már ünnepli is egykori mestere halálát.

- Most, hogy Seneca már nem él többé, énekeljünk... daloljunk, Lucanus, szerelmes dalokat annak dicsőségére, akinek képét Ámor saját kezével felvéste szívem falára...

Ki ez a Néró? Szunnyad-e az óriás szörny, elvette-e vágya értelmét, s egy madrigálénekes szívét lopta bele?

- Én édes halványam, Poppea, szeretnélek méltón magasztalni, de minden szavam csak hulló-villanó szikraszem a te Napod sugarához képest. Édes ajkad csodálatos rubinkő, ám az én szívem szerelme szilárdabb gyémántnál, s így a te szépséged s az én szívem - mindkettő pompás ékszerként került ki Ámor tökéletes műhelyéből.

A cselszövény - a dráma szabályai szerint - most bontakozik ki a maga teljességében. Octavia biztatja a töprengő Ottonét, aki magában már eldöntötte Poppea halálát, de még nem tudja, hogyan végezhet a császár szerelmesével? Eközben összebékíti: a bűnt, a szerelmet s a menny birodalmát - hogy ettől megrezzennek (Busenello látja) a páholyban a kanonok urak.

Octavia altszerep. Velence egyik legjobb énekesnője alakítja, hangjának mély, átfogó ereje, dikciójának tökéletessége, a megsértett dáma igaza menten megszerzi számára a népszerűséget, a patríciusasszonyok őt tartják az „igazi" asszonynak mindvégig a szajha Poppea helyett. S hogy gyilkosságra ösztönzi Ottonét? Jogával él, hisz így fordul a „barbárhoz":

- Ha még emlékezel mindarra, amit az én őseim tettek érted, hogy elhalmozzanak dicsőséggel - most itt ám az alkalom, hogy megfizesd, amikor segítséged kérem.

Mindazt, amit Ottone szerelmében vergődve átél - most hirtelen félelmesen pergő dialóg kapja fel, mint a forgószél. Csak Poppea neve villan ki az egymásba harapó, izgalmas mondatokból, melyekben nincs semmi cifraság: egy férfi s egy asszony bosszúja ás közös árkot magának.

A barbár vezér előtt a Császárnő szent személye még így is, eltaszítottságában is maga a Parancs. Octavia megérzi. Amikor Ottone halk belső dialógust folytat önmagával, rácsap a tépelődőre az Imperatrix szava:

- Miféle szavakat mormolsz? Császári megvetésem kísér, ha nem hajtod végre azonnal szavam: fejeddel lakolsz ám restségedért.

Mindketten tudják: cinkosok, s mégis Octavia kerekedik felül, s már csak annyi van hátra, hogy megbeszéljék a gyilkos merénylet részleteit.

- Adj nekem, asszonyom, annyi időt csak, hogy erős legyen a kezem, ne tévedjen... Nem, egy pillanat nem elég, hogy a szerelmes simogató keze helyett hóhér szerszáma közeledjék Poppeához.

Octavia győzött - Ottone az asszonyi tanácsra Drusillához megy, hogy elkérje tőle - álruhának - köntösét. A lány ábrándjaiban él, szerelmét várja, kedves szava úgy bugyog, hogy a nézőtér egy izgalomban lesi: mi a szándéka a betoppanó cselszövőnek. *Téged kerestelek* - mondja a férfi, s már mint a visszhang:

- *Itt vagyok... kedvedre s gyönyörödre...*

Ruhát kér tőle, de nem mondja meg, mi a szándéka vele. A lány csak ennyit mond:

- *Tiéd a köntösöm, tiéd a vérem...*

Poppea szunnyadozik. Asszonya altatódalt mormol, s minthogy már „Seneca meghalt", várja Poppea vágyai beteljesedését. Álomba hull, a dajka kioson, s helyette belép Ámor (ennyivel adassék tisztelet a deus ex machina hagyományainak), aki megőrzi az alvó szerelmest a rá leselkedő végzettől:

- *...Aludj csak, aludj, Poppea, te földi istennő... megvéd téged az árulók acélja ellen Ámor, aki mozgatja a napot s az égi csillagokat...*

Ottone monológja drámai s önmarcangoló, amint közeledik Drusilla köntösében, övéből kirántva fegyverét:

- *Lám, álöltözetben vagyok... de Ottone nem lett Drusilla, csak emberi kígyó, akinek freccsenő mérgét még nem ismeri a világ... De mit látok, én szerencsétlen? Te alszol! Én édes, szerelmes lelkem? Lehunytad pillád, hogy soha többé ne nyíljék fel szemed?...*

Az isten felkelti Poppeát, s a felriadó asszony csak Drusilla köntösét látja, míg Ottone kirohan - Drusilla köntösét s a szíve felé szegezett acélt. Kiáltása felveri a palota csendjét, a dajka Drusilla nyomába hajszolja a liktorokat.

Drusilla idilli monológját az érkező fegyveresek vad zaja töri meg: a dajka vezeti őket, s a liktor nyers szava: *Hallgass - már halott vagy*, feltépi az álmodozásból, már hurcolják a bosszúért lihegő Néró elé.

A feszültség fokozódik: a rémdrámák minden regényessége benne remeg Néró s Drusilla párharcában. A császár tudni akarja: ki bujtotta fel a lányt arra, hogy fegyvert emeljen Poppeára.

- *Ostorok, szeges kerék, izzó vas, kötelek: mielőtt a legszörnyűbb kínok éreztetnék véled gyűlöletem: felhívom az aljas felbujtót: vallja be sötét cselszövényeit.*

Drusilla egyszerre megérti: miért akart vele ruhát cserélni Ottone. Szerelmében megtisztul, már hangja sincs a tiltakozásnak, e kedves szoprán mártírok erejével kiáltja:

- *Uram, csak én vagyok bűnös - én akartam megölni az ártatlan Poppeát.*

Néró egyszerre visszakapja tacitusi profilját:

- *Hurcoljátok ezt a nőt a vesztőhelyre! Bakó, parancsolom, hogy gyötrelmeit nyújtsd a végtelenre, s sokszorozd meg - míg jő a halál - kínjait. A hóhérmesterség minden szokatlan fortélyát vedd igénybe, hogy ezerszerezd e nő szenvedéseit.*

Drusilla a halálra szántak eksztatikus szavával felel:

- *Én édes szerelmesem, mindenem, s ha síromra szíved forrásából egyetlen könnyet ejtesz majd, részvétből bár, ha nem is szerelemből - boldog vagyok, s úgy megyek, mint igaz szerelmesed a vad bakóhoz, hogy véremmel váltsam meg a te bűneidet.*

Míg a gyötrelmekre szomjas Néró türelmetlenül sürgeti a hóhérokat - előlép Ottone, s párharc kezdődik közte s a lány között: mindegyik magára vállalja Poppea megölésének kísérletét. A férfi Néróhoz fordul, aki elszerette asszonyát:

- *...Add, uram, saját kezeddel nekem a halált. S ha nem méltatsz arra, hogy ezt megtedd velem, ha élve akarsz hagyni, egész életemnek hálája kísér; ha gyötörni kívánsz - kezedbe adom az ostort; ha úgy kívánod, vess medvék s oroszlánok elé, hogy foguk s körmük közt bűnhődjem sötét vétkemért.*

A dráma, melynek nem Néró - hanem Poppea megkoronázása a címe, s a nézők felkorbácsolt izgalma után az udvari ünnepek látványos örömével engedi majd távozni őket, most úgy kívánja, hogy Néró újból formát változtasson, s a „jó fejedelem" álarcában hallassa szavát. Így kegyelmet ad Ottonénak, ám ugyanakkor a „legtávolabbra" száműzi Rómától. S Drusilla, aki ismét „nemeshölggyé" változott - császári dicsérettel elárasztva újból szabad.

E pillanatban mindenki elérte célját: Drusilla kész örökre megosztani Ottonéval sorsát, s míg Ottone köszöni a kegyet - Néró már hirdeti hangos szóval: elválik Octaviától; a legközelebbi hajó vigye a volt császárnőt száműzetésbe a kietlen partokra.

Poppea s Néró kettőse következik. Poppea így tudja meg: nem Drusilla, hanem Ottone volt a merénylő. De már csak Néró mátkaszavára les - hisz Octavia volt Ottone felbujtója, jogos, hogy a császár eltaszítsa, s így megnyílik az út Poppea számára az áhított trón felé.

Poppea sóvár, emberi profilja a maga meztelenségében villan elő a dialóg nyomán. A gyorsan pergő recitativóban az „in parola regal" - „királyi szavadra mondod?" sötét motívuma festi alá Poppea nagyravágyását.

A szín változik. Octavia búcsúja Rómától - a legszívettépőbb Lamento, mely vetélkedik Arianna egykori búcsúszavával. Ezt már megelőzte híre - a gondolások az ingyenhelyen lábujjhegyen állva figyelnek -, ez az igazi nagyjelenet: az alt színeiben méllyé, nemessé válik a „matróna" búcsúja.

- *Isten veled Róma, isten veled hazám s barátaim! Ártatlanként kell elszakadnom tőletek. Zokogva kell majd töltenem napjaim. Már kibontotta a vitorlát a hajó, elindulok a vad tengerre. A szél, melybe beleolvad sóhajom, szívem szavát viszi a kedves falak felé, csókolja az otthon köveit, s én egyedül maradok: egy könny vagy egy taglejtés - ez minden, mit felétek küldhetek... Ó szörnyű fájdalom, mely nem engeded azt sem, hogy könnyet ejtsek, amikor búcsút mondok nektek, szeretteim s teneked: Róma!*

A kivonuló Octavia nyomában a nagy nászra készülő Néró s Poppea lép be. A szín a velencei fények minden ragyogását sugározza: görögtűz oson végig a rivalda peremén, rejtett gyertyák fénye csillan a vetítőtükörből, s a két szerelmes lírai lángolása után már a consulok s tribunusok hódolása következik. Már felséges, *Augusta* lészen Poppea címe, s a császári koronával örökre magához véli láncolni a jövendőt - a harsány örvendezésbe itt nem vegyül az Orfeusz egykori nászának örömét megbontó baljóslatú kár szólama sem.

A színen ketten maradnak - a szerelmesek. A lámpák leszűkített fényében átölelik egymást felejthetetlen, a vágy erejétől robbanó kettősükben:

- *Téged csodállak, téged élvezlek, átölellek örökre, a leheleted az enyém, én édes kincsem, én életem, én te vagyok s te az enyém, egyetlen, édes, édes bálványom, mondd csak, mondd csak: szeretsz-e, imádsz-e, szívem? Míg nézlek, míg csodállak... míg magamhoz szorítlak: nem érzek szenvedést, fájdalmat többé... mindenem vagy, én édes kincsem, én édes szerelmesem.*

A függöny legördül, de a Giustiniani páholyban most kezdődik a fogadás. Busenello odahajlik Giustiniánához: mi volt, ami különösképp megragadta tetszését?

- Nem volt olyan mondat, olyan részlet, melyet a zene ne sokszorozott volna meg hatásában. Nem hasonlít ez semmire, amit eddig hallottam, barátom. Harmóniája váltja a színeket, kiemeli a melodikus témát... Pontosan ismeri a ritmus értékeit...

Giustiniana nincs egyedül. A páholyban él e pillanatban Velence: ami elhangzik - már ma este hallani fogja a dogaressa is. Mosolyog, előveszi legyezőjét, ez kedves hangfüggönyt von elé.

- Busenello, nekem legkülönösebb volt a dajka... a dalában valami szokatlan... idegen volt... s mégsem idegen, mert nálam... volt egyszer két lány a messzi tengerekről... azok énekeltek valahogy így... Mi volt ez, Busenello?

- Amikor próbáltunk, a maestro egyszer megjegyezte, hogy az ismétlésekben, kitartásokban... igen, a melizmákban valami visszatért emlékezetébe... Amikor fiatal volt, egy Duna menti várat ostromolt Vincenzo, s messer Claudio is ott volt zenészeivel. A szél áthajtotta hozzá a várbeli törökök dalát... Eleinte ő maga akarta pogány köntösbe öltöztetni a dajkát, de ez megzavarta volna a történetet. Hisz Arnalta jót akar a darabban... s a velenceiek szemében mindig csak gonoszat jelenthet a pogány...

Busenello maga megy a mesterért. Székben ül, körülveszik zenészei. Nagyon sápadt. Nem pattog hangja, nem fed fel rejtett hibákat, nem dorgál. Hallgat, az elsőhegedűs súgja, hogy könnyeket látott kibuggyanni Claudio mester szeméből. Marinoni áll mellette... Mintha tompa, szüntelen moraj lenne: becsap a zenészek termébe a közönség tapsának vihara. Nem mennek el... még látni akarják a szereplőket... legszívesebben megismételtetnék az egész felvonást. A gondolások, akik az előadás végére valahogy, valahol mindig helyet kapnak, ahogy kiérnek - már átveszik a *„per te miro... per te godo... per te stringo”* hatalmas áriáját: már melizmák tapadnak hozzá... holnap végighullámzik a Canal Grandén, mint az utca dala.

A Grimanok várják lent a gondolánál a mestert. Busenellónak is kijut az ünneplésből, s a patríciuskör: Mocenigók, Grimaldiak, Giustinianik, Busenellók - mint bársonyban, selyemben cifrálkodó színes ösvény, úgy veszik körül a csatorna partján a görnyedt, ősz szakállas, könnyes szemű cremonai mestert. A brávók láncát áttöri a tömeg. A kép felejthetetlen, ahogy Grimano int, egyszerre fáklyákat hoznak, s a felvillanó fényességben az agg maestro szemtől szemben áll Velence népével. Az első sorokban állók meghökkennek, valaki halkan elhinti a szót: „Divino Claudio!” A mester nem varázsló, közelebb megy hozzájuk, aki eléri kezét, szorongatja, van, aki csókolja, hisz úgy tudják, papi ember is...

Halkan kérdi, „tetszett nektek”?

Mintha csoda részese lenne, áll közöttük, körülölelik a lágy október végi estében, az éjszaka végtelen... még van idő Monteverdit ünnepelni. Fáradt? Giustiniana megérinti a vállát „Búcsúzzék, maestro, megfázik... vár a gondola...” Keskenyednek a fények, a fáklyák két sora kíséri a távozókat a díszbárkához; Claudio Monteverdi is beszáll a gondolába, visszanéz a színházra: még integet, mosolyog.

Amikor leül a párnára: fáradt, öreg ember, s a Giustiniani-palota előtt mégis mintha végbemenne újból a titokzatos metamorfózis: amikor kiszállnak - a maestro megint *férfi*, hetvenöt éves agg kora ellenére szálas, kemény lépésű, alig támaszkodik botjára, mosolyog, udvari meghajlást udvari meghajlással viszonoz. A nálánál jóval fiatalabb, csúzos Mocenigo irigykedve nézi majdnem fiatalos járását.

A palota erkélyére lépnek. A színház népe megtudta a gondolásoktól, hogy hova viszik a maestrót. Míg kigyúlnak a hatalmas, fedett erkélyen a fények, elkezdődik Velence estéről estére, erkélyről erkélyre húzódó, Veronese színeiben tündöklő jelenete, melynek - az utca lent nézi sóvár, tiszteletlen, de megértő szemmel - megvannak a maga kánonjai. A színek harmóniája a legfontosabb: szőnyeg, asztalnemű, kristály, bor, vendégek köntöse ragyogó, de egybehangolt egésszé érjen a fáklyafényben, a háttérből halk zeneszó szűrődjék ki, s elegyedjen a kristálypoharak koccanásával.

A varázsló kihajlik. A sötét vonal már a víz, az ujjongok a parton, hívei... Claudio... Claudio...! A tömeg tegezi: az isteni mesternek kijár. Mosolyog, integet... széttárja kezét. Giustiniana mintha valami régi, titkos szertartást mutatna be, úgy tölt, úgy szel a páva húsából, úgy köszönti fel a maestrót. A Tankred emlékei lobognak körül, s egymást keresik az egykori ünnep szereplői.

Busenello halkan mondja, egy percre szeretne a maestróval szót váltani. Néhány lépés, puha keleti szőnyegeken ülnek a kis kabinetben. A patrícius köpenye alól egy zacskót húz elő:

- Maestro, sikerült... Grimanóékkal elszámoltam, s szíves engedelmével magamra vállaltam e kufárokhoz illő pénzügyeket. Kétszázötven arany a stagioneért... Ha farsangban is adják, külön fizetnek. Hű sáfára voltam-e, messer Claudio?

Milyen súlyos a kis zsák... Ha akkor kapta volna, amikor még... Nem alkalmas a pillanat arra, hogy emlékeibe visszahulljon. Meghajtja fejét, Busenello megfogja Claudio két kezét.

- Maestro... Tronék már újból jöttek... Engem környékeztek meg: beszéljek önnel... Tron mondta: Tacitus s a régi auktorok kimeríthetetlenek. A maestro bőségesebben szórja kincseit, mint bármikor, s Velence népe tódul, ha hallhatja Monteverdi nevét.

- Pihenek!

- A pénz, maestro? Nekünk fűszereket kell szállítanunk, vagy alamizsnaként elfogadni a Signoriától a subsidiumokat. Ön költő, s az istenek adományát a földiek, ha fukar kézzel is, de mégis megfizetik.

Nevet. Halkan mondja.

- Ön kíváncsi, mit teszek ilyen öregember létemre a pénzzel? E percben határoztam. Elutazom. Meglátogatom még egyszer Cremonát, ahol születtem s Mantuát, ahol boldog voltam. Köszönöm, hogy ehhez hozzásegített kegyelmességed.

Feláll, olyan méltóságteljes, hogy Giustiniana ragyogó szemmel mutatja: még milyen fiatal... még férfiember. Leül a vendégek közé: kör alakul körülötte, s feje felett az erkélygyertyák fényei úgy lobognak, mint óriás glória.

- Melyik volt, mester, a legszebb rappresentazione?

Nevet, elérti a szándékot: beszédre kényszeríteni a hallgatag embert... várni, hogy ráboruljon emlékeire. Az éjszaka hamva pilled, az órák telnek, s Monteverdi felidézi Mantuát.

35.

Először Mantuába érkezik. Az utazás a postakocsin hosszú és kínos. Nem várta senki, nem értesített senkit előre. Öregember akkor örüljön az érkezésnek, ha már valójában megérkezett. A házba megy. Cattaneo örökségét még mindig nem írták át kívánsága szerint Massimilianóra. Délután kopogtat be: a ház csendes, a doktor szolgája azt hiszi: beteg érkezett. Körülnéz, az ember fürkészve nézi az agg urat, akinek kocsija a ház előtt megállt. Mint aki ismeri a járást, megy be a kertajtón át a belső bejárathoz, körülnéz, megsimogat egy fát, csóválja fejét: kivágták lám, az öreg almafát, s helyébe csak díszes bokrokat ültettek... A kertet, látszik, ma nem úgy ápolják, mint szegény Claudia idején. „Miért nem gyomláltok: mindent ellep a gaz!" kiáltja hevesen a legénynek, aki erre megismeri a doktor atyját, akit már csak kevesen ismernek Mantuában s aki varázsló hírében állt. „Keresd meg urad: betegnél van?" A legény vigyorogva mondja: „inkább kocsmában, uram!" Csóválja fejét. Végigmegy a házon: a zeneszobából betegek várója lett, s Claudia egykori ágyasháza sarkában Baldassare doktor csontváza... a régi kedves, otthoni balzsamkeverők, írtartók, görebek. Nem sokat változott a kép. De Massimiliano nem sokat törődhetik az otthonnal.

Belép Cattaneo egykori szobájába. Félig üres, inkább lomkamra. Innen nyílik az a kisebb szoba, melyben szegény Caterina lakott. Az ajtón - furcsa jel - halálfő áll. A keresztbe vetett csontokat még pirossal is kifestették. Ismeri a szoba bonyolult ajtózárát, felpattantja.

Visszahőköl. A fekete mágia szenvedélye, lám, elérte Massimilianót? Hát nem volt elég az Inkvizíció börtönéből? Nem kellett fogadalmat tennie a Pater Inquisitornak, hogy szakít az ördöngös alkímiával, soha nem idézi Trismegistos szellemét? Nem volt elég a Mágia Könyvének olvasása, mely egymagában elég lett volna arra, hogy esztendőkre börtönvezeklésre ítéljék? A szoba polcain az annyira jól ismert alkimista-konyha, az orvosi rendelő drágább, finomabb műszerei, üstöcskéi, tűzhelye, fújtatói, lám, ide vándoroltak. A halomban pergamenek, ódon, kabalisztikus írások. Massimiliano nem komolyodott!

S a mester belehajlik a feljegyzésekbe. Ért hozzájuk: szíve szerint leülne, belehullana a titkos művészetbe, fiával együtt keresné a gőzökből sisteregve, formulák erejétől kényszerítve kiemelkedő titkos erőket: keresné az arany titkát, a bölcsek mágikus kövét... A legény kopog: már jön a padrone... Massimiliano lépéseit hallja a kövön. Megnézi: már ő sem fiatal. Negyvenhárom esztendős. Amikor ő maga ennyi idős volt, akkor jelent meg nyomtatásban az Orfeo.

Apa és fia nézik egymást. Orvos fia a doktort. Mindkettő a másik arcán fürkészi a test és lélek mélyebb, s mégis feltűnő jeleit. Massimiliano, érzik, ivott, s most megmaradt akaraterejével küszködik, az apa ne lássa testi gyengeségét. Claudio kiegyenesedik. Most atya - a doktor ne lássa, hogy görnyedt a háta, egyik szemén alig lát, hallása gyengül s nagyon elfáradt az utazásban. Bemennek a szobába. Megkezdődik a magányos férfiebéd.

A Reggia... A szörnyű „sacco" óta már több mint egy évtized telt el, s Mantua még mindig nem tud feltámadni. Még sok az üszkös ház, melynek romjai nem éledtek fel, a telekért pereskedik az oldalrokonság: nincs, aki építtessen. A telek olcsó, a kertek gondozatlanok. Az ország kisebb lett, Monferratót elvesztette Mantua, s a francia Gonzaga-ág hercege ma is idegen: nem beszéli a vidék nyelvét, szegényes Versailles-t játszik jórészt gall udvaroncaival.

A herceg fogadja. Monteverdit fogadni fejedelmi tisztesség, s ahogy végigmegy a fogadószobákon, elszorul a szíve. A Galleria degli Specchi tükrei töredezettek, felhólyagosodtak a tűzvészben... a kárpitok helyén meztelen, meszelt fal, a szőnyegek - ha vannak - foszlányosak.

Nincs kép. Hová lett Vincenzo ragyogó galériája? Belép a törpék lakosztályába, ahol annak idején torz, de kedves zsivajgás ütötte meg szüntelen a fülét. Némaság... Nevers hercege nem szereti a tréfát... úgy látszik, Lombardiában nem születnek többé törpék, torzok, játékos púposok. A szókimondó, fanyar udvari bolond is eltűnt, s amerre megy, csak kopott köntösű testőrök, muskétások ődöngenek, valami sivár, szomorú hangulat hull rá a rezidenciára, melyből mintha végleg kiveszett volna Vincenzo ragyogó, pezsgő, örökszép szelleme.

Beszélgetnek, mint két bölcs ember a világ dolgairól. „Már annyiszor szerettem volna maestrót kérni - írjon nekünk is favolát... Odahaza - kissé megtorpan az önkéntelen elszólásra -, odahaza Franciaországban, úgy hallom, seregestül mutatják be az új énekes, zenés komédiákat. Szeretném... de látja, még mindig a romokat kellene helyrehozni..."

- Megépült-e vajon Caterina Martinelli sírja, melynek feliratát boldog emlékű Vincenzo fenség készítette?

Nevers lehajtotta a fejét. Másról kezd beszélni.

- Maestro, önnek, tudom, Mantua kincstárával szemben van igénye. Az életjáradékok... ez szent. S nem vitalicium: apáról fiúra száll... Az Úr tartsa meg önt legvégső öregségében... de a doktor örökli. Csak éppen...

- Fenség, esztendők óta elmaradt a járadék...

- Tudom, mit akar mondani, maestro: Mantua becsülete forog kockán. Megkapja. Az egészet... De mindenesetre három hónapot, s ezentúl havonta fizet kincstárom... Ami elmaradt, Monsieur Monteverdi...

Lemondó gesztussal néz az üres falakra.

A középkorú, Henrik-szakállas férfi egy miniatúrával játszik. Vásott kék bársonytokján a Gonzaga-címer, csatja letört, az elefántcsont egy helyen repedezett. Talán egy vasszekrényben állhatott a tűzvész alatt, mely megőrizte, nem adta át az enyészetnek, de örökre viseli magán a pusztítás nyomát. Claudio megismeri - Pourbus mester festette Vincenzóról, amikor elutaztak már a vendégek a nagy ünnepségekről, de Adriana még nem érkezett meg. Lám, Pourbus úr is elhagyta a Reggiát, kiment Párizsba. Talán húsz éve, hogy ő is halott. A herceg merően nézi a kis portrét, melyen a festő hízelgő ecsetje Mantua legendás fejedelmét még férfiszépségének teljében ábrázolja. Ő volt a nagy elöd...

- Kétszer találkoztam vele csak az életben. Egyszer, amikor kint volt Flandriában s másodszor, amikor kérésére Rómában jártam, Piustól, aki gyűlölte a Habsburgokat, szerette volna megkapni a császári koronát... Ez akkor titok volt, nagy titok... Ma már, maestro, kettőnk között... Ön jobban ismerte: mindenben ilyen nagyravágyó volt? Nem tudta, hol van Mantua helye?

Claudio nézi Vincenzo képét, míg egészen el nem halványodnak a vonások, rezegni kezd a festett körvonal. Megtörli szemét. Nagyon halkan beszél, a herceg előrehajlik, hogy ne veszítse el egyetlen szavát.

- Vincenzo, fenség, művész volt. Mint én, engedelmével vagy boldogult Tasso úr... vagy Pourbus vagy Guarini vagy Rinuccini. Mint Rubens! Ha nem született volna itt a Reggiában s nem tanította volna apja, mint engem, mesterségre - talán költő marad, vagy madrigálokat ír, mint a Púpos, engedelmével, de lehet... ecsethez nyúlt volna. Rubens úr biztatta amúgy is, emlékezem, amint szénnel falra rajzolt, amikor visszajött egy vadászatról... rég volt... Így herceg lett belőle, s ahogy mindegyik múzsát szerette volna egyszerre szolgálni, úgy akarta túlszárnyalni a föld valamennyi hatalmasságait, császárt, pápát... Medicieket. De nem úgy,

fenség, mint a torinóiak, akiknek csak fegyvereken jár az eszük. Fenséged talán hallott róla, mi volt itt a Reggiában az Úr 1608. esztendejében? Többre becsülte a herceg ezeket a nagy ünnepségeket, mint minden hadjáratot, hódítást, provinciákat, melyeken keresztülgázol a halál. Fenség: minden dramma per musicában, amit előadtunk a magunk gyarlóságában - egy-egy megnyert ütközetet sejtett. Milyen büszke volt... milyen boldog, amikor szépen sikerült a rappresentazione. De észrevett minden hibát... emlékezem, az Orfeót próbáltuk, s szegény Caterinuccia énekelt... akinek a sírjáról kérdeztem fenségedet... s kisiklott a hangja, tágra nyílt szeme, mint aki megijed valamitől... Féltem, hogy ehhez hasonló történhetik a bemutatón... de szépen ment, s Vincenzo úr olyan boldog volt... olyan boldog... Miatta...

- Ön ennyire szerette?

- Míg szolgáltam, nem mindig, fenség. Öreg vagyok, s már - hogy az írással szóljak - nincs nyelvem alatt édes gonoszság. Megbántott, nem törődött velem, mellőzött. Úgy telt el a fiatalságom, hogy láttam, amint a fenség szórja a pénzt, kockára, kártyára, szajhákra, lovakra. Nekünk meg féldukátokért kellett kilincselnünk Chieppiónál. Amikor fiatal az ember, s fiatal a felesége s gyermekei vannak, és itt az udvar, s nem akarna mindig háttérben szégyenkezni a kopott bársonyú zekében: hogyne fájna... S amikor meghalt az asszonyom, fenség, egy madrigált kellett szereznem neki a szerencsétlen végű Sanseverina születésnapjára, s három elődöt kellett kivárnom, míg kegyeskedett megadni nekem a maestro rangját, s Caterinuccia is... de ez már fecsegő öregember beszéde, nézze el fenség...

- S ha mindez így volt, miért szerette? Érti, én is ura vagyok a szegényebb Mantuának. Szeretném meglesni *Vincenzo titkát*.

- Mondtam, fenség... megboldogult uram művész volt. Szerette, ha dilettánsának tartják. Gyakran emlegette Maecenas példáját. De, fenség, mi lett volna belőlünk Vincenzo Gonzaga nélkül? Mi lett volna belőlem?

- Ön ma legnagyobb maestrója Itáliának. Talán csak nem akarja azt mondani... hogy - *neki* köszönheti, Monteverdi? Ez hízelgés lenne az ön szájából. Házamat ennyi nem illeti meg...

Megsimogatta szakállát, s ahogy oldalt fordította fejét, a hercegnek is feltűnt, mennyire emlékeztet Michelangelo öregkori képére. Egy korty bort ivott, ez a szép, tiszta öreg arc emlékező mosolyban fürdött.

- Első mesterem, az Úrban boldogult Ingegneri úr arra nevelt, hogy hű szolgája legyek egyházunknak, s a világi dalok, madrigálok virága csak ritka ünnepnap legyen, melyet a fiatalkor farsangjában minden komponista megengedhet magának. Itt éltem a székesegyház világában és az udvar világában. Míg az volt csak a címem, hogy a hercegi zenekar brácsása, akkor írtam, amikor kedvem telt benne... Mint ahogy a legtöbb jó zenész, fenség. Ha akkor nem biztatott volna jó uram, talán megmaradok a kegyes motettáknál... talán írok egy misét, amit egyszer előad a kórus... magam s barátaim kedvtelésére madrigálokat szerzek. De hagyta-e Vincenzo? Már féltem tőle: ha meglátott, kirángatott a sorból, megszégyenített, ha nem hoztam neki új opust. S higgye el fenséged, amikor Firenzében jártunk a századfordulókor, s láttuk ott Peri és Rinuccini urak Euridikéjét - éreztem rosszallását: miért nem mi... miért nem én adom kezébe a partitúrát. Miért a Mediciek? Az igazság az, uram, hogy nehezen dolgozom... akkor is nehezen ment. Egy dramma per musica? Három felvonás... prológ... öt felvonás, kórusok, énekesek, zenekar, próbák. Ki ne rettent volna meg ennyitől? S jött az én jó uram, s megtisztelte hajlékomat. Eljött hozzám, s ez olyan volt, mint amikor meglátogatta Rubenset a műhelyében. Már nem lehetett abbahagyni. Nem mondhattam neki: non sum dignus... fáradt vagyok, s Chieppio úr már harmadszor ígérte... csak ígérte az elmaradt zsoldomat, s Claudia sírt, mert nem volt a gyerekeknek köntösük... Fenség, sokat olvastam az írást.

Ebben mondatik az a szó: *elevenszén*. Ilyen volt Vincenzo úr. Soha nem lett volna erőnk ennyire vállalkozni, ha nem jön, s nem mondja a maga felejthetetlen szavával, talán két kaland... két vadászat között: *farsangra kell*! S leült mellém a zenészek padjára, s rám nézett. Tudtam, mit akar. Még egy kórust... még egy balettet. Már ismertem... Amikor, fenség, a Ballo delle Ingratét komponáltam... olyan voltam, mint aki nem is él itt a földön... szegény Claudia pár hónapja ment el... s a kislány... az ő szobája is üres maradt, s akkor ezekkel a kegyetlen asszonyokkal... hiszen tudja, fenség, Rinuccini akart egy ilyen szatírjátékot... S nem ment. Ha az alvilág hangját szólaltattam meg, a kedveseimre gondoltam... ha úgy írtam, hogy feljönnek a felső világba, még egyszer ide, a Reggiába: mire gondoltam volna másra, mint arra, hogy még egyszer láthatnám őt... őket? Fenség: a vége az a Bálnak, hogy egy... egyetlen*egy* marad a színen, aki nem akar visszamenni Pluto szavára. Az az egy... *Ki az az egy?* Fenség: milyen zene volt? Ha kegyeskedik megnézni a madrigálok nyolcadik kötetében, amit tisztelettel megküldtem fenségednek is... Szatírzene? Vidám zene? Soha nem írtam keservesebbet! S tudom, mindenki megrettent tőle az udvarnál. Rinuccini is azt mondta: nem az, amire gondolt. S Vincenzo úr maga jött ki a bálra, maga vezette a Balló-t, megadva ezzel a legnagyobb tisztességet. Lehet-e, fenség, mindezt elfelednem?

- S mióta Velencében él, nem halványodott el emléke?

- Mióta a Serenissimát szolgálom, San Marcót szolgálom, hosszú évekig csak egy-egy madrigált írtam a világi hívságok örömére, egy rövid opust Tasso úr szövegére, ezt is *senza gesto*, kevés *favolát*, azokban sem telt sok örömem, a Licoriban sem, amit itt kellett volna előadni, mielőtt... Csak mióta egyre-másra épülnek színházak Velencében: nem hagynak nyugodni öregember módjára a Canonicában. Ulisse... Néró... Poppea. Talán ez az egy Poppea más volt. Ezt nagyon szerettem. A bemutatón sokat gondoltam Vincenzo úrra. Ezt *ő is* szerette volna. Büszke lett volna rá... Nem, fenség, nélküle nem írtam volna *favolát*. Kegyes motetták... egy Agnus, egy Gloria, vesperák... madrigálok. De ha ő nem akarta volna, nem született volna ezen a Reggia-béli színpadon az első dramma per musica. Amikor meghalt a herceg, magam is azt hittem, soha sehol többé nem adnak elő *ilyen* zenés komédiát. Pedig most Szent Márk városában feltámadott... az Arianna is, annyi esztendő után.

- Tőle búcsúzik itt, ugye, Monteverdi? Elviszi emlékbe ezt a kis miniatúrát? Nekünk itt maradt, szerencsére épen, Rubens portréja a Trinitàban.

Átmegy a Corte Vecchián. A park rendetlen, nincsenek remekbe nyírva a bokrok, melyeket - ahogy mondják - még a nagy őrgrófnő, Izabella ültetett. A faszínházat elhamvasztotta az 1630-as tűzvész: néhány csonk csak, ami megmaradt, vasszerkezetek kiolvadt darabja, fémkoloncok a süllyesztő peremén, melyben egykor a deus ex machina működött, a palotából ideöntik a szemetet, lassan feltölti, nem marad más, csak néhány kőlap, szegletes, salakos udvar, vanitatum vanitas! Itt énekelt volna még a Romanina? csak a próbán? s Florinda... Adriana is. Mind halott. Üres kőpillérhez támaszkodik, melyet Viani prefektus egy fapárkány alá állított: a kő pörkölt széle mutatja a tűzvész nyomát. Mi maradt Antonio Maria Viani művéből, mi élte túl az építőmestert? A Sala degli Arcieriben is beszakadt a stukkómennyezet, pedig ez volt a büszkesége. De véletlenül épségben maradt a Labirint terme. *„Forse ebe sì, forse che no”*, olvassa a régi vincenzói talányos jelmondatot: „Talán igen, talán nem!” - Magad voltál a *labirintus*, hercegem!

A Castello nagy, vérszínű tömege jobban állta az elemek ostromát, mint a finom, könnyedebb Reggia. Nincs sok ideje a bolyongásra: a testőr, akit melléje adott kíséretnek az új palotamester, koccant lándzsája nyelével, türelmetlen. A Camera degli Sposi-ban megáll. Talán Aldringen nem jutott ide, mert másként bizonyosan lekapartatta volna a falról Mantegna remekműveit. Hányszor látta őket... Egyszer állt Pietro Paolóval is itt, előttük. Ez felejthetetlen

pillanat volt. A flamand mester keze kinyúlt: élesen megcélozta Mantegna háttérbe bújtatott, szerényen elvegyülő figuráját:

- Bizonyosan ő volt! Csak festő festheti így meg önmagát. A Trinità nagyképével felvettem Andreával a versenyt. De ha bejövök ide, messer Claudio, mindig úgy érzem - alulmaradok!

Megy végig a szobákon. Kápolnához ér: ez is Vianinak, akit sokan Viannininek neveztek - ötlete, majdnem keze munkája. Ez is épen maradt. S onnan átlép a Camerata delle Fiammé-ba. Egy lépés... megint az emlékek. Egy kis passzázs, csupa árnyék, Camerino Oscuró-nak mondják - vajon azért, mert Tasso sokáig, hónapokig lakott itt? Elmenekült a Reggia zajától, kikereste a legsötétebb, legmogorvább szobát, odazárkózott, néha még az étekhozókat sem engedte be magához. Mit csinált Tasso azután, hogy befejezte a Gerusalemmet? Hangok a levegőben... Ha vissza lehetne egy órára... egy percre hozni a Reggiát... Tassót, Claudiát, Vianit, Rubenset... Pietro Paolóról nemrég tudta meg Velencében, hogy anno Domini 1640-ben Antwerpen városában elhunyt. Soha, soha nem látta az Arianna próbája óta viszont. Minden foszlány. Ha Adriana élne, fogadna hintót, kimenne, megkeresné. Senki sem tudja megmondani Mantuában, hogy a „nápolyit" hová temették.

Alkonyodik. Amikor itt élt, ilyenkor sűrűsödött leginkább a láp gőze, ilyenkor ült halántékára a fájdalom. Szinte várja ezt a régi-régi lüktetést, mint egykori barátot, e furcsa, tompa szorítást, melyben elhal minden világi zaj... s a kín motollái között mégis hányszor születik zene.

A Reggia ilyenkor - estebéd előtt megelevenedik. Lazul a rend, szolgálók, őrt állók tereferélnek... ez az egy, ahogy játszanak, cicáznak, ingerkednek: ez az egy színjáték örök. Ki törődik az öregemberrel, aki egy kőpadra ül. A fenség vendége, nem kér semmit. Az őrt álló mondja társainak: „külországból jött, valaha itt élt. Minden járást ismer."

S megszólal a húros hangszer. Először nem hallja tisztán, lant-e, kishárfa... de az akkord erősödik: újfajta gitár. Felegyenesedik... a ritmus ismerős, bár erősen cifrálja a kéz... Lehunyja szemét. Erős, világos tenor csap fel az egyik erkélyről - érezni lehet, hogy „áténekel" a másik erkélyre:

Lám, habok hangja mormol
És sóhaj kél a lombról,
Hajnali szellő rezzenti a bokrok ágát...

S a hangban éled a hajnali természet, megszólalnak a patakok, a madárdal felel, a nap felkel a horizont peremén.

Feláll, előremegy, megkeresi gyengülő tekintetével az embert. Fiatal palotaszolga, mellén Gonzaga-címeres jele virít. Odakerül háta mögé:

- Honnan tanultad, fiam, az „Ecco mormorar l'ondé"-t?

- Rég... apám szerette játszani...

- Tudod tovább a szövegét?

- Csak az öregek ismerik... Nem is tudom, miért, eszembe jutott, véletlenül. Zavartam, uram, vele?

Félaranyat ad a palotaszolgának: az csodára leső szemmel kíséri az idegent. Kinyit egy rejtett tapétaajtót, már kijut a Galleria dei Fiumira. A szolga döbbenten néz utána, aranyát szorongatja: mégsem kísértet?

A Carminében már csak egy öreg barát tud arról, hogy Vincenzo úr idejében egy lányt temettek ide, akinek nagy híre volt a világban s hamar elhalálozott. Síremléke soha nem épült meg, s ma már, annyi esztendő múlva, ki tudná megmondani, hova is temették?

Míg várja a postakocsit, bent ül Caterina egykori szobájában, alkímiáról beszélnek Massimilianóval. A doktor arca fáradt, nyugtalan, a kénes gőzök kikezdték szemét, véreres. Egyetlen a Monteverdiek közül, aki nem tud zenélni, mint mondja: már elfelejtette olvasni is a hangjegyeket. A fújtatóval lassan hevíti a parányi kemencét, melynek tetején elixírek fortyognak. Óvatos: ha netán a magisztrátus vagy az Inkvizíció embere érdeklődnék: csupa balzsam, ír, gyógyító tea fő. Az éjszakában ki tudja, hogyan idézi meg a doktor a Névtelent, akinek ki kell emelkednie párák, salak, vereses gőzök közül?

Az apa pénzt ad fiának, s rátestálja a járadékot. Ezzel legalább nincs több dolga: boldoguljon a herceggel Massimiliano, ahogy tud.

A kocsi nyugat felé fordul. A hajlást ismeri... még látszik a torony, még ideködlik a Reggia ércfedele, ha rásüt a nap... még egyetlenegyszer pattint a kocsis ostorával... Mantua eltűnik szeme elől. Ahogy tovább kocognak a lovak az őszi úton: minden darab tarló, rét, hegyvonulat, erdőség kettős fényben rezeg. Az emlékek partjairól hullámok ostromolják: egyszer Claudiát látja, amint mosolyog, int, nincs semmi baja, kendőjébe köhög... s máskor meg Francesco néz ki a kocsi ablakából, vidám kis arca nem is mutatja, hogy földönfutók lettek, Mantuából kitett vándorok.

A kocsi nyugat felé fordul, s ahogy közeledik Cremonához, úgy érzi: mégis *ez az* otthon: a szülőföld. A spanyolok mintha szelídebbek lennének, ez egyszer gyorsabban ment a vám, mint húsz... harminc... negyven esztendővel ezelőtt, de valójában semmi sem változott. A Fülöpök országának haszonlesői úgy ülnek Lombardián, mint a nadály.

Ki ismeri még Cremonában: szívszorongva megy a régi házhoz, melyben egy nagyanya húga s néhány unokaöccse és húga élhet még talán. Az első, amire rátévedt szeme: a porta dei morti. Mióta nincs orvos a házban, nyugodtan kifalazhatták, úgy sötétlik ott keresztet hordó keskeny párkányával, mint a többi cremonai ház homlokzatán. Míg élt Baldassare: ezt nem engedte volna...

Első este, szolgálókon, postakocsison keresztül megtudják, hogy megjött Claudio. Lucia, az egykori kishúg, míg készíti a vacsorát - a hamar sötétedő őszi estében szokatlan zajt hall az utca felől. A magasföldszintes ház előtt egyszerre felhangzik a diákok szerenádja. Claudio kimegy az erkélyre (arra gondol: nem fogják-e rendbontásnak, titkos forrongásnak tartani a spanyolok?), nekitámaszkodik a kőpárkánynak, figyeli művészszemével a karvezetőt s az énekeseket. Legalább két tucat lehet belőlük, szépen elosztva a szólamok. Biztosan, tisztán intonálnak, látszik, szépen egybetanultak már, mosolyogva néznek fel a mesterre, aki mozdulatlanul áll, míg szemét elönti a könny. Igen... S a vezető, mintha számot adna arról: itt minden művét ismerik. A Madrigálok Második Könyvéből nem a legismertebbeket... az *Ecco mormorar*-t, a *Non si levava albá*-t éneklik, hanem a legnehezebb koloratúrát: *Quell' ombra esser vorrei*-t vették elő... után jön a Harmadik Könyvből, az ötszólamúból a *Rimanti in pace*... Igen, minden könyvből egyet-egyet választottak... *Non più guerra*... hogy dübörög: mily titkos értelme lehet Cremonában *ma* ennek a madrigálnak? S egyszerre a vezető int, instrumentumok kerülnek elő a köpenyek alól: már zenekar is van, kilenc hangszeren felhangzik a Questi vaghi concetti-szimfónia.

Ahogy énekelnek: mintha végigélné életét e madrigálok változásán keresztül. Ma már... amikor ifjú zenészek nyíltan beszélnek a „madrigál haláláról" - érzi, milyen nehéz volt az út, milyen nehezen lehetett kibontakozni a megszokott, örök egy stílusból. A metamorfózis nem ment

gyorsan... lám, az Ötödik Könyvben is tisztelet tétetik még a hagyományoknak... S csak utána oldódik fel a Hatodik, melyben már áriák keverednek, itt szólal meg először Arianna Panasza. (Milyen jó, hogy *nem ezt* éneklik lent a fiúk...) Itt már énekes párbeszédek vannak zenekísérettel... *Qui Rise Tirsi* - ehhez már zenekar kell... az *Una donna fra altré*-t öt hangra írta, clavicembalo kísérettel, basso continuóval... A Hetedik Kötetet, úgy látszik, nem ismerik a fiúk: ezt kihagyják... Egyszerre feldörren egy szép, erőteljes bariton, mely igyekszik Pluto mély hangját elfogni: *Aprite le tenebrose porte!* a Ballo... ó, milyen rég nem hallotta Pluto szavát... Csupa temetett óra emléke; ahogy áll, Lucia egy kabátot tett vállára, hogy meg ne fázzék: még apja hordta, ha beteghez ment... Áll. A vezető felnéz: öt fiú lép előre. Claudio mosolyog, megadja a jelt, beint, vezényel... *Dolcissimo Usignolo*... ez a francia stílusú édes madrigál... Már Velencében írta, a szövegét egy fiatal francia nemes adta, akinek René volt a neve... A fiúk jól énekeltek akkor is, amikor a diáktársuk dirigálta őket, s most mégis, ahogy szemüket az alacsony erkélyre függesztik: van valami mámorító ebben a fluidumban, ami kiárad az agg mesterből. S körülötte éled a korán fekvő csendes Cremona. A hír hamar terjed, s eleinte csak a nyugtalan öregek jönnek, tamások: lehet-e, hogy Claudio még mindig nem halott? S ahogy gyűlnek, szűk lesz a doktor utcája, a csendes ház, melynek homlokzatán a fáklyafényben talányosan villan Aesculap feje: olyan, mintha a város szíve dobogna benne.

Lucia behívja a fiúkat egy pohár borra. Ez a legszebb óra, ahogy körülveszik, körülölelik a maestrót. Rég nem volt ilyen kedves... meleg estéje. Otthon van. Egyik nevet mond: valaha együtt törtek görög szöveget a nagyapával, egy lány emléke, aki ötven évvel ezelőtt szállt sírba... Igen, minden név visszhangzik a város s a gyermekkor partjairól. A fiúk kapnak a nehéz velencei borból is, melyet a mester magával hozott. Lucia küldené már a fiúkat, de a mester nem engedi őket, bemegy a régi szobába, felüti a régi clavicembalo tetejét. Mióta nem játszott már mást, mint orgonát? Az ujj pereg... a fiúk értik, hogy a mester improvizál. Mosolyog.

Az Animosik, e tudós társaság tagjai arra kérik, szentelje nekik a vasárnapot: ő orgonáljon a nagymisén, vezényeljen egy kórust, s a délutáni ünnepi ülésen mondja el mindazt, ami szívén fekszik...

Fáradt. Szívesen elmenekülne e feléje áramló terhes szeretet elől. A Canonicában egy idős szolgáló az egyetlen ember, akihez néha szokott szólani. Itt percről percre új arcok, emlékek, színek... Annyi időt sem hagynának neki, hogy meglátogassa a sírokat.

Élt-e valaha Claudia? Harminchat esztendeje halott. Mire emlékezik ennyi esztendő múlva? Hallja-e a hangját? Él-e még szemének tüze? S az apa... megy-e mellette, hosszú köpenyében, józan, kicsit bölcselkedő beszédével, a templomkerti temetőben?

Ne mindent egyszerre... Kéri az Animosikat: várjanak, míg megpihen, erőre kap, ennyi emóció után. Már nem vagyok fiatal, ismétli, míg erőnek erejével beviszik házakba, odaültetik az orgonapadhoz. Úgy bánnak vele, mintha egész Cremona lángot vetne, hogy Monteverdit hallgassa.

Délután a jegyző jön el s az ügyvéd. Régi hagyatéki kérdések sebe szakad fel, lányági öröklés, fiúk jussa, kikötések, testamentum, legátumok. Csak Lucia szemében nem olvassa a rejtett kérdést: kire jut Claudio vagyona, ha meghal... hisz Massimiliano is idős ember s nincs gyermeke. A Nemzetség hogyan örökli majd a mantuai örökjáradékot? A vacsora csendes, a látszólag békés házat felszántja az örökségek szele.

Korán kel: ám legyen, ha a cremonaiak *újat* akarnak, ami még soha nem hangzott el. Magával hozta a *Mise Négy Szólamra Zsoltárokkal* terjedelmes kötetét, melynek kiadását a kedves barát, Alessandro Vincenti vállalta: a legszebb velencei hangjegynyomda. De maga a mű még sehol sem hangzott el: illő, hogy szülővárosában zengjen először fel. De itt már elszoktak a zenészek s énekesek attól a kemény, nehéz munkától, melyet különösen a „prima pratica” - az

archaikus, szigorú polifon stílus jelent: már Cremonában is fellazult, koncertálóvá vált az egyházi zene.

A gyermekkórus lassan összejön, mire a maestro megérkezik a templomba. Szép tiszta, kedves fiúarcok. Egyenként jönnek a mester elé, illendően fésülve, tiszta köntösben. Egytől egyig kérdi nevüket: egykori barátok, iskolatársak, kórusbeli fiúk unokái... van, aki már dédunoka. „Nehéz munkátok lesz", mondja mosolyogva, s erre a mosolyra körülveszik, hiába a karvezető intése, körülölelgetik „zio Claudió"-t, „Velencében is fiúkra gondoltam, örülök, hogy most nektek taníthatom be"... A törékeny test újraéled: mintha e szikár testben új energiák születnének. Már ott áll az orgona előtt, intonál... Szép hangúak, s úgy érzi: kitűnő a hallása a cremonai gyerekeknek... Mintha a hangszerkészítők városának minden lakója már bölcsőjétől fogva titokzatos frigyet kötött volna az isteni harmóniával... Milyen szépek ezek a tűnő órák: ahogy a fiúhang cseng a lelkesedés hevében, s ezt a varázst átveszi a többi énekes is: nem is próba, mint valami csodálatos concerto - lent a templomban mozgást hall. Lenéz - a dóm homályából sűrű embersorok bontakoznak ki. A hang cseng: *„suscipe deprecationem"* - mintha teljesen betöltené végső szárnyalásával a háromhomlokzatú székesegyház hatalmas térségét. Jól megy! A fiúk lesik arcáról a megelégedés mosolyát. Most pihennek... A férfikar *Amen*-jének kell felváltania... itt már, miként az *Eleison*-nál - lazul az ősi, szigorú, dísztelen, majdnem komor hatás: amikor a feszültség talán legerősebb - oly harmóniákba olvad, melyek mintha egészen szemben állnának a szigorú, polifonikus alapszerkezettel.

Ezt akartátok? Lehet, hogy a Város könnyedebb zenét remélt, pásztorjátékot, egyfelvonásos favolát. S a maestro ezt a súlyos, sokfáradságú Négyszólamú Misét ajándékozza városának. Cremona vasárnap ott szorong a dómban. Titkos, bensőséges városünnep: nem tud róla a spanyol őrség kapitánya, sem a milánói kormányzó itt székelő rezidense. Az ősi családok már előre helyet biztosítanak maguknak a sekrestyében, a hangszerkészítők céhe szokása szerint a Cappella del Sacramentót foglalta el.

Vasárnap meleg nyárvége hajlik bele az őszbe, mindenütt élénkebb színek, az oltárokon rengeteg virág. Milyen színes... milyen csodálatos a dóm, ahogy lenéz a kórusról: a kigyúló gyertyák ragyogásában eléje jön a gyermekkor.

Minden lépés... egy kép, egy titokzatos ereklye: *mire gondoltál ma hetven éve*? Kihajlik, a karvezető gyengéden megfogja karját: nehogy elszédüljön a magasságokban a maestro...

A céhek adnak díszőrséget, s a spanyolok csak annyit tudnak, hogy vasárnap mintha üres lenne a többi templom, mindenki ott akar lenni a dómban a nagymisén.

A gyermekek szülei, akik a kórusban énekelnek - külön, biztosított helyett kapnak, közvetlenül a városi nemesség, a magisztrátus s az Accademia degli Animosi tiszteletre méltó tagjai mögött.

A gyermekek a legkedvesebbek. Legtöbbjüknek ez az első nagy kórusélménye. Az agg maestro cseppet sem szigorú, mosolyával dirigál, nem szidja őket, s amikor nincs szerepük, kis szalmapárnákon lekuporognak lába körül a földre. Amelyik legközelebb van hozzá, annak fején nyugtatja kezét.

Négy Szólam a Zsoltárokkal: ez búcsúja Cremonától. A városi hintó áll a kórushoz vezető kisajtó előtt: a magisztrátus látja vendégül ma délben a mestert. Töretlen, jókedvű: a tanácsban két-három öregembert is felfedez még, akikkel együtt volt gyerek.

Arra gondol: az apja jobb orvos volt a velenceieknél. Ha öregember jött hozzá, úgy hallgatta panaszait, mintha fiatal lenne, nem bicegne a sír felé. Értette panaszát, s mindig tudott valami kenőcsöt, port, elixírt adni, amivel enyhítette fájdalmát. Amikor elment a páciens, mosolyogva

mondta: „nem az a fontos, hogy hosszú légyen az öregkor, csak annyi, hogy ne legyen fájdalmas”. Erre gondol, amikor ősz derekán visszatért a Canonicába, ágynak esett, még mindig sínyli a postakocsi döcögését a hepehupás lombard utakon.

Az apja jobb orvos lehetett a velenceieknél, mert ezek csak köpölyöznének, horoszkópot olvasnak, titokzatos formulákkal tömik a beteg fejét. Égi konstellációk formáit rajzolják, s a gyógyítás mikéntjét az égi körök szerint döntik el. Nem, apja, Vesalius tanítványa, a beteg panasza szerint állította össze receptúráját, s nem a Zodiacus jelei után. Orvosa parancsa ellenére felkel, roskatag lépésekkel megy az öregszekrényhez. Itt őriz régi kincseket Baldassare doktor mesevilágából: zacskóban füveket, poros tetejű cserépedényben balzsamot, összeszáradt bogyókat, melyek zsongítják a fájdalmat, megadják a könnyű s mély álom kegyelmét.

A Canonica körül csendesen járnak a zenészek. Már hónapok óta - cremonai s mantuai utazása alatt is - Rovetta mester helyettesítette. Hetenként kétszer-háromszor eljön, beszámol: mi újság a kóruson, tanácsot kér, milyen misét vegyenek elő vasárnapra, mivel szórakoztassák a concertókon a zenekedvelő kanonokokat. Rovettának, amikor eljön, be kell térnie a prokurátorhoz. Jelentést tesz, hogyan találta a mestert: „ma mintha kissé élénkebb lenne” - vagy „ma délután már ott ült szemében a halál”. Míg a doktor újabb doktorokat hív, s érzi annak súlyát, hogy a Serenissima *híreket* vár - a beteg csendesen, majdnem fájdalom nélkül fonnyad, a test erejét lassan veszíti, egyre szelídebb lesz, tűnődőbb, mint aki érzi: elvégezte penzumát!

Velence készül az őszi stagionéra. San Cassiano, S. Moisè, a Zanipolo megnyitották már kapuikat: a velencei szövegkönyvírók kötetekkel házalnak a Piazzán, komponisták rajzanak a színházak körül. Előfarsang ez, mely káprázatos színeivel - rövid Advent után - a valódi, örök Karneválba vezet. De az atyák nem ilyen vidámak. A Tízek, a szenátorok, a prokurátorok formátlan, csendes beszélgetésekre jönnek össze: szavukban aggály tükröződik. Míg szép-asszonyok s lovagjaik álarcosan siklanak színház után a gondolákon - a velencei vének bizalmas kémjelentésekből tudják, hogy a nagy leszámolás következik. A zecchino még mindig félelmes hatalom a Fényes Portán, s főcsausz, díványbeli basa is elárulja - a padisah mielőtt újból Bécs ellen fordul, előbb a Serenissimával akar leszámolni.

- Harci indulók kellenének ide, nem pásztorjátékok!

Három agg szenátor néz ki a novemberi napsütésben elevenedő déli Piazzára. Mocenigo, Contarini, Morosini. Mocenigo előtt egy kötet, lapoz. Morosini odahajlik, ketten nézik a *Harci Madrigálok Nyolcadik Kötetét*.

- Azt, amit Petrarca versére szerzett...

- Ez az... „Hor che l’ciel e la terra”... itt, törékeny hangján recitálja a szöveget:

> i duri incontri...
> Guerra, guerra, guerra, guerra!
> Tutti a cavalli...[30]

Contarini szólal meg:

- Már többé nem fog írni Claudio!

---

[30] Kemény viadalok...
Háború, háború, háború, háború!
Pattanjon mindenki nyeregbe!

- A lányom, Giustiniana ma meglátogatja. Tudjátok... a Combattimento óta... Mindig nagyon szerette.

- Ezt a Petrarca-madrigált adasd ki az Arzenálba. Tanulják a legények, ha kifut a hajóhad...

- Mire vársz?

- Híreim szerint a szultán megtámadja utolsó földközi-tengeri birtokunkat, Krétát. S akkor *„nunc pugnandum est”*. Ha megérjük... nekünk kell búcsúztatnunk a gályákat. Ha nem lesz új Monteverdi-kantáta... jó az, amit régebben írt...

Giustiniana ül az ágy mellett egy alacsony széken. A szertartás úgy kívánja: könnyen, mosolyogva beszéljen, mintha sokszor... mindig itt lett volna. Ahogy besüt a nap, ragyogtatja Giustiniana őszülő haját. A mester kinyújtja csontváz kezét, s egy percig az asszony kezében pihenteti. A szem könnyebben beszél már, mint az ajak.

- Kívánsága, maestro?

- Egy kép van a fiókban... ott... vázlat. Egy lányarc... már halványodott, de még mindig látszanak Pietro Paolo Rubens színei... Őrizze meg, de ne akassza a többi közé, a Giustiniani-palotába... Ott legyen, ahol nem járnak sokan...

Köhög. Felnéz rá, mosolyog.

- Amikor Vincenzo kérdezte lelkének orvosát: még meddig...? Neki is megmondták: ez az éjszaka utolsó. Ott álltam, az ágyához, ha nem is nagyon közel... de hallottam, amint szép tisztán ismétli: *már érzem a rigor mortis*-t. Még fiatal voltam, Giustiniana, nem értettem, hogy mi az, ami ellen nem küzd... olyan ember, mint Vincenzo, aki annyira szerette az életet: nem didereg... nem akar menekülni a halál hidegétől? Rigor mortis... rigor mortis... Giustiniana... Csak szó. Valójában szép csendes álom, ahogy leereszkedik a szempillákra. Vigye a képet, menjen. A Combattimento szép volt... hány esztendeje? - Mosolyog, még int felé; jöhet Marinoni.

Öreg papi ember. Néznek egymásra, az élők búcsúznak.

- Mit választanál, Claudio?

Testál. Végigszalad emlékében a Misék s a Magnificátok hangja... a Requiem, a hálaadó énekek kórusa... Mosolyog.

- Szeretem a Beatust... pár éve... írtam.

- Amelyik hasonlít a *Chiome d’oró*-ra...?

- Eszembe jutott. A memória már nem tökéletes, Giovan’ Battista...

- Hol szeretnél... ?

- A *Frari*-ban van egy csendes kápolna... A Sant’-Ambrogio.

Hallgatnak. Csak az egymást váltó toronyórák ütéseit hallják, s utána becsendül az Angelus... ha elzendült: kibomlik a Piazza di San Marcón a város zsibongó, esti élete.

- Nyisd ki az ablakot, Giovan’ Battista. Hallani szeretném a Piazzáról a hangokat...

Miként félezer esztendeje, most is szombaton gyűltek össze az atyák. A Szenátus vénei beburkolóztak a prémes köpenyekbe, várták a titkár jelentését.

Morosini, akinek ez volt a tiszte, egyike lett annak a harminc ifjú nemesnek, akit minden esztendőben sorshúzás szeszélyei szerint ültettek be a Nagytanácsba, hogy korán megtanulják az atyák mesterségét. Azokon kellett volna kezdenie, akik az elmúlt héten léptek be Velence életébe, amikor nemesi bölcsőjükben megszülettek, s mégis a másik tekercset göngyöli ki, s mintha olvasná, halk hangon mondja:

Claudio Monteverdi halott.

Csendben ülnek. A jobbára ősz, szakállas arcokon nem látszik semmi indulat. Senki sem szól, a titkárnak csak akkor szabad folytatnia az olvasást, ha erre intést kap. Contarini szólal meg az első sorból:

- Mit kívánt életében a mester, hol helyezzék nyugovóra?

Morosini, az ifjú titkár meghajol felé:

- A Frariban... kegyelmességed engedelmével. Egy csendes kápolnát jelölt meg, néhány órával halála előtt...

Contarini feláll.

- A Tízek nevében: A Serenissima a San Marcóban ravatalozza s a Frariban temeti a maestrót. Végtisztességéről a Respublika gondoskodik. A Szenátus ma nem tart hosszabb ülést.

Egyetlen mozdulattal emelkedett fel Velence szenátusa. Az őrt állók kapitánya, aki a San Marco prokurátorától kapta parancsát, aranyos botjával hármat koppantott. Kitárták a széles szárnyasajtókat, s a szenátorok indultak kifelé. Claudio Monteverdi halálának napján más ügyben nem határoznak az atyák.

A Frariban Marinoni vezényelte a végtisztességet. A San Marcóban volt a díszes, nagy felravatalozás, ott zengett a két szemben álló, egy század óta riválisorgona, kórusok bontották szólamokra a Requiemet, az Állam itt temette azt, aki nem volt Velence szülötte, nem volt nemes polgára, de idegen létére úgy szolgálta három teljes évtizeden át a Respublikát, mint annak leghűségesebb fia. A karénekek kizúdultak a novemberi térre, mely előtt hatalmas tömeg állt: mindazok, akik már nem fértek be a San Marcóba...

Az énekesek, zenészek... beavatottak, azok, akik valaha emberi közelségbe jutottak a mesterhez... a néhány patrícius, külországok követei, s a Tízek Tanácsából heten - ott voltak a Frariban, amikor Marinoni köré gyűltek a muzsikusok. Aldegatti, aki hosszú esztendőkkel ezelőtt a nyílt Piazzán megtámadta, megrángatta a mestert - kisírt szemmel, vezeklő konfraternitások csuhájában jött el. Marinoni végignézte őket: - Hány esztendeje voltak együtt Claudióval? - Mosolyog: - Mi már akkor szoktunk össze vele, amikor Esztergomnál anno Domini 1594 ő vezényelte a Vesperát...

A kórusbeli homokóra eléri a rovátját. A mester kívánsága szerint a Hétszólamú Glóriát adják elő... ének, hegedű, viola da braccio... S utána a Salve Reginát. Végül a Beatust. A Frari sekrestyéjének kapuján halk zsolozsmával kilép tizenkét barát: kezükben gyertya, egymás után gyújtják meg a katafalk körül a lángokat. Ahogy mozog serény kezük, úgy lesz a templomban egyre világosabb. Végül káprázatos fény ragyogja be a hosszú templomhajót. A nappal csendes homályba húzódó síremlékek éles fényt kapnak a százszámra villanó apró lángoktól, s az *Assunta* arcának mosolya mintha még kedvesebb lenne; Tiziano sírját is eléri a fényesség.

Zeng a kórus. Aki zenész, énekes, költő volt Velencében, mind ott áll, sír vagy énekel a kórusban, a katafalk körül. A *Beatus*-ra kerül a sor. A hegedű felsír... az énekesek átveszik a kegyes szólamot. Marinoni tudja csak a titkot: most valójában az aranyfürtökkel... a *„chiome d'oró"*-t énekelik...

Francesco *Cavalli*, a tanítvány s mától kezdve a Serenissima legnagyobb komponistája, este ezt jegyzi be naplójába:

„...Nem volt olyan énekes Velencében, aki távol maradt volna a végtisztességtől... A ravatal oly csodálatos volt, hogy ehhez hasonlót még nem látott senki soha. Oly sok gyertya vette körül, hogy a Frari olyan volt, mintha csillagos éj borulna a koporsóra..."

Ma nem megy el sem Tronék, sem Grimaniék színházába. Claudio Monteverdi temetése napján Velencében nem játszanak operát...

~ Finis ~

Visegrád, 1956. június 21.

UTÓSZÓ
A MANTUAI HERCEG MUZSIKUSÁ-HOZ

D'Annunzio regényében olvastam először, *A Tűz* pompázó velencei színorgiái között, *Claudio Monteverdi* nevét, húszesztendős korom körül, mielőtt Itáliába jutottam. Zenéjével valamivel később, Milánóban találkoztam. *Arianna panaszá*-t hallottam konzervatóriumi előadásban. *A Tűz* szerzője - kedvelt szokása szerint - mintegy felfedezi az olasz múlt valamelyik elfeledett alakját, amikor ráveti szecessziós mondatainak palástját. „A legnagyobb újítók glóriájának fényével kell elborítani ezt a művészt - írja -, akit szenvedélyének s halálának jogán mondhatunk velenceinek: végső nyughelye a *Frari* templomában megérdemelne egy zarándoklatot - ő az isteni Claudio Monteverde." A női főszereplő - Eleonora Duse kulcsalakja, így válaszol: „Ő úgy végezte be életművét gyötrelmek között, szeretve, harcolva, csupán hitének fegyverével, valóban szenvedélyével és lángelméjével..."

Gábriele D'Annunzio hírhedtté vált regénye a XX. század első évében borzongatta meg az érzelmes és illedelmes olvasókat, de csak két évtized múlva, olasz rajongásaim küszöbén került kezembe. De Monteverdivel (nevét Monleverdé-nek is írták) mint alkotóval, mint az „opera apjával" nem találkoztam. A XVI. század végének s a következő évtizedeknek preklasszikusai nem kerültek színpadra, hacsak nem az oratóriumok, zenei különösségek kedvelői elé. Zenetudósok archiválták műveiket, de jobbára csak azokat ismerték, amelyek valaha nyomtatásban, is megjelentek. A kiadatlan művek jó része még ott lappangott a Félsziget levéltárainak kéziratos anyagában. Az elsőnek számító preklasszikusokat csak lassan, bizonytalanul kezdték kiemelni a homályból; míg Milánóban éltem, a *Scala* nem tűzött színre Monteverdi operát. Alighanem később sem. Így név és zene emléke legfeljebb néhány madrigált őrizhetett meg bennem, melyet itt-ott, zongorakísérettel előadva hallhattam.

Milánót két évtizeden át mintha kerültem volna, csak 1947 nyarán láthattam néhány napra viszont. A romos, felzaklatott, infláció hullámai között élő nagyvárosban keresni kezdtem ifjúságom emléklépcsőit. A Santa Maria delle Grazie templomától indultam el, mert valaha annak környékén laktam, az Utolsó Vacsorát nem lehetett még megnézni, mert álltak földvárszerűen a homokzsákok, melyek a Cenacolót a bombák ellen védelmezték. A Dal Verme másodoperaház előtti térségen régi időkben állt egy könyvárus kordéja, örök böngészdém, bűnre csábító vacsorák helyett. Most is ott állt! Persze, nem azzal a könyvárussal, akinek egykori arca valahogyan felmerült bennem a mélységekből.

A középpolcon két könyv feküdt egymás mellett. Egyiknek szerzője *Maria Bellonci* volt, akinek Borgia Lucreziáról írt monográfiáját ismertem és becsültem. Ez a mű a mantuai Gonzaga-családról szólt, kissé „blickfangos" címmel: *A Gonzagák titkai*. Mellette - az én Nápolyi Johanna regényem, melynek a kiadó a *La Rosa d'Oro* - az Aranyrózsa címet adta, nyilván azért, mert az olasz történeti köztudatban két Nápolyi Johanna királynő is élt. A két kötet körülbelül egyforma nagyságú, prezentációjára is hasonlatos lehetett. Könyvemet ismertem, persze, így csak a Bellonci-művet kezdtem forgatni. Tartalma, szintézisei megkaptak, láttam, valójában a könyv egyetlen mantuai herceg, Vincenzo Gonzaga köré fűződik. Ahogy átlapoztam, semmiféle fellebbentett titkokról nem volt szó, inkább történelmi dokumentációkról - az írónő kitűnő stílusának szárnyain. Itt találtam rá Claudio Monteverdire, a névregiszterben is számos oldal őrizte a nagy komponista nevét. Egyre - ahol a jelzés „Monteverdi Magyarországon" - utalt, rálapoztam. Itt ilyen nevek ütötték meg szemem: Esztergom, Visegrád, Pálffy Miklós, 1594. Igen, Esztergom hosszú ostroma, Balassi Bálint elmúlásának éve, így gondoltam.

A könyv nem volt olcsó. 1947 volt, számot kellett vetnem lehetőségeimmel. A könyvárus elé tartottam a Rosa d'Orót s az útlevelemet. Mondtam - ezt a másikat én írtam. Ez ad jogot ahhoz, hogy komoly engedményt kérjek tőle a Bellonciért. Cseppet sem lepődött meg. Ennyit mondott Johannámra: „ez is egy jó könyv; szépen adtam el belőle." De csak centizte lefelé a másik könyv árát, kufár szokása szerint. Elmentem, visszajöttem. Persze hogy megvettem a Belloncit. Enélkül, azt hiszem, soha nem írtam volna meg A mantuai herceg muzsikusát. Környezetrajzot adott, benépesítette érdekes s efemer figurákkal az embertájat, s ami igen lényeges volt, bibliográfiával is szolgált, bár nem mindig a legpontosabbal.

Amikor hazaértem, persze hogy kezdtem nagyobb és nagyobb körökben foglalkozni Monteverdivel, jórészt inkább irodalmi síkon. Röviddel azután, hogy keresni kezdtem a hazai történeti kapcsolatokat, találkoztam a felejthetetlen Szabolcsi Bencével, akit régről, Benedek Marcell köréből ismertem. Bence megerősítette - mit ne tudott volna ő? - az adatot, hogy Monteverdi ifjabb udvari zenész korában fejedelme szolgálatában Esztergom bástyái alatt élt néhány hónapon át. Ennek emlékét egyébként a művész levelezése is megőrizte. Mindazzal, amit Szabolcsi mondott - egy lépéssel előbbre léphettem. Történetileg izgatott - valóban romantikus síkon - az a lehetőség, hogy Monteverdi s Balassi 1594 körül Esztergom alatt, a nagy birodalmi tábor vezéri sátrában „kronológiailag" találkozhattak? Bellonci megemlítette Pálffy Miklóst, mint aki összekötő tisztként került Vincenzo Gonzaga herceg mellé, s Pálffy térítette el a merész s meggondolatlan Vincenzót attól a lépéstől, hogy Visegrád alól néhány ezer emberével egymagában induljon el - Buda felszabadítására. Pálffy Miklós viszont belső barátja volt Balassinak, s ő maga is részt vett - némileg óvatosabban - abban a rohamban, melyben Balassi megkapta a halálát okozó sebet. Bellonci egy forrásra hivatkozott, pontosabb megjelölés nélkül, írtam az írónőnek, aki ma is az Olasz Pen Klub elnöke, kértem szíves adatközlését. Sajnos, akkor még nem tudtam, hogy Maria Bellonci - nem szeret levelezni. 1958-ban az Európai Íróközösség alakulásakor ismerkedtem meg vele. Nem tudtam ellenállni a kísértésnek, felemlítettem válasz nélkül maradt levelemet Donna Mariának, aki hősnőihöz méltó bíborszínű köntösben jelent meg a fogadáson. Memóriája hibátlan volt - emlékezett levelemre. Megjegyzése csak annyi volt - „elvárom, hogy könyvében mint forrást, megemlíti nevem". Regényhez (lehet, hogy sajnálatos e szokás) általában nem készítenek forrásrepertóriumot, különben is a könyv már néhány hónapja napvilágot látott. Ez itt most kedves alkalom, hogy Maria Bellonci kifejezett kívánságának eleget tehessek. A Gonzagák titkai - talán még nehezebb munkaterület volt, mint Borgia Lucrezia története, hiszen a nevezetes família századokon át a történelmi kritika reflektorfényében állt. De a Gonzaga-családot lesöpörte Mantova trónjáról az itáliai végzet, maga a hercegi palota jó része a felbecsülhetetlen levéltárakkal, műemlékekkel együtt a nagy tűzvész martaléka lett. Bellonci elővarázsolta mindazt, ami egy alig regényes, ám mégis a nagyközönség számára írt történelmi élet- és korrajzban szerepet kaphat.

Így mutatta be Vincenzo Gonzagát - Claudio Monteverdi, Torquato Tasso és Rubens patrónusát (hogy csak a csúcsokat említsük), a sokrétű, kétes moralitású, széteső, csalfa, máskor odaadó barátnak s pártfogónak bizonyuló, nagyszerű műértői érzékkel megáldott mantuai herceget. Mint meggyőződtem róla - a zenetörténészek sem igen tudják, hogy a *Rigoletto* hercege - valójában Vincenzo Gonzaga, anélkül hogy nevét a színlap fellebbentené. A történet közismert magva, hogy az opera szövegkönyve Victor Hugo műve alapján készült, s csalfa, csábító hőse - a kalandoktól övezett francia uralkodó volt. III. Napóleon cenzúrája - röviddel a kitűzött operai bemutató előtt - célzatosságot látott az egykori király s a jelenleg uralkodó császár kalandjai között. Csak úgy engedélyezte a bemutatót, ha Piave szövegét átalakítják, s a legkeresztényibb király helyébe egy - tetszőleges itáliai uralkodót tesznek. Nem tudom, kinek ötlete lehetett Vincenzo felléptetése Mert hogy reá gondoltak - bizonyítja a kaland a lombard-

mantuai határszélen, a szokott kellékekkel, kocsmároslánnyal, bérgyilkossal, álruhás fejedelemmel. Egyébként Vincenzo Gonzaga filmre is került De Sica csúfondáros történelmi vígjátékában, ahol a város népe hajnalig szívszorongva, virrasztva lesi, hogy vajon az oly nagy jelentőségű menyegző nászéjszakája sikerül-e. Ez az eset is, persze, erősen kifordítva, de felfedezhető az oly gazdag itáliai botránykrónikákban.

Ennyi élt bennem - összeolvadva a kései Cinquecento szövevényével -, amikor kapcsolatba kerültem az ötvenes évek derekán - kedves emlékű barátom, Rékai András révén - a Zeneműkiadó Vállalattal mint fordító. Talán tíz kötetet ültettem át a múlt, félmúlt, jelen zeneszerzőinek Richard Petzoldtól kialakított életrajzaiból. Így állandó lévén a kiadó s a „belső" fordító között a kontaktus, nem csodálkoztam, amikor hivatali szobámban Rékai keresett telefonon. Tájékoztatott arról, hogy terveznek - még csak úgy, kezdeti stádiumban - olyan könyvsorozatot, mely regényes vagy épp regényformában foglalkoznék zeneszerzőkkel. Lenne-e esetleg nekem ilyenféle javaslatom, mármint írónak? Ez a beszélgetés 1955-ben zajlott le. Hozzászoktam ahhoz, hogy az ilyenféle lehetőségeket illanó, színes illúzió virágainak tekintsem. Így - gondoltam - mit sem kockáztatok, ha beledobom Claudio Monteverdi nevét a telefonba. Rékai hangja elcsuklott. Két olyan közismert, élvonalbeli komponistát nevezett meg, akikkel kapcsolatban - mondta - reám gondolt. Mind a kettőre - szokásomtól eltérően - igen száraz nem-et mondtam. Hát mégis - kire gondolsz, kérdezte, majdnemhogy ingeredetten. Megismételtem Monteverdit. Rékai sokáig élt Itáliában, kitűnően ismerte, mélyről is, zenekultúráját, szerette az olasz zenedrámát. „Talán nem is olyan nagyon rossz gondolat - mondta. - De mi még csak mindennek elején vagyunk. Majd ha mégis történik valami, értesítelek."

Egy, a sok hívás, terv, propozíciókísérlet közül. Talán két hét múlva újból keresett Rékai. „Claudio Monteverdi-könyvedet előterjesztettem. Illetékes helyen jóváhagyták a sorozatot. Még nem tudok ugyan szerződést küldeni, de vedd úgy, mintha már kezedben lenne. Kezdj hozzá. Dolgozz. Jó munkát!"

Így kezdődött. Letettem a kagylót. Az Országos Fordítóirodában dolgoztam akkor. A kedves Klári, akinek diktáltam, s aki figyelemmel, de némi szarkazmussal követte irodalmi visszatérésem sorsát, azt hitte, hogy ez az egész csak játék, camouflage. Néhány nap múlva már rá kellett döbbennem arra, hogy a szinte teljes felelőtlenséggel elhangzott ajánlatom - számomra szokatlan elkötelezettséget jelent. Le kell lépnem a történelmi események színpadáról, s egy nagy, de az olvasók körében mégiscsak kevésbé ismert úttörő nyomában a zeneelmélet s - történelem mélységeibe, őstalajába kell leereszkednem.

A felfedező út valóban izgalmas volt. Beültem a Zeneművészeti Főiskola kitűnő könyvtárába; a karzatról kötélen eresztették le a (nemrég elhunyt) Gian Francesco Malipiero zeneszerző, Monteverdi művei kurátorának hatalmas köteteit. Közöttük az Ulisses visszatérése című operát is, melynek felfedezése - úgy tudom - Malipiero kutatásának ritka eredménye. Közben érkezni kezdtek - a könyvtárak közötti kapcsolatok jóvoltából - azok a művek is, amelyekre az előző olvasmányokban hivatkozások történtek, de hazai közgyűjtemény nem őrizte őket. Mindez jórészt a *polifónia* majdnem ezeréves uralmát döngető új zenei kísérletekre vonatkozott, a Reneszánsz kezdetétől, különös módon először Németalföldön, Franciaországban s csak a XVI. század derekától kezdve Itáliában. Ami a történelmi hátteret illette, itt biztosabban éreztem magam, mint a Mater Musica - látszólag fenyegető - útvesztői között. A Cinquecento már-már barokkba olvadt, a politikai síkok egymásba türemlettek, a spanyol nagyhatalom a Félszigetről kiszorította a franciákat. De az Öthúrú Hegedű függetlennek maradt három országa - Róma, Velence, Firenze mellett -, a hispán tartománnyá vált Milánó és Nápoly is bizonyos mértékig megőrizte az olasz életforma s művészet egyedülálló varázsát. A nagy szellemi központokhoz közben kisebb udvarok csatlakoztak, Mantua, Ferrara, Urbino, Párma,

Torino egy-egy színnel gazdagította az itáliai szellemi tájat, amikor már mintha elhalványodott volna a képzőművészet nagymestereinek két évszázados ragyogása. A XVI. század utolsó évtizede a zene diadalmas előretörését jelképezte.

Claudio Monteverdi egyike legrokonszenvesebb regénybeli szereplőimnek. Amikor munkába kezdtem, inkább csak munkássága állt előttem, de emberi mivolta, egyén profilja csak lassan, különösen akkor rajzolódott ki, amikor megkaptam fennmaradt leveleinek gyűjteményét, amelyek itt-ott felbukkantak, elkerülték a mantovai tűzvészt. Felépítettem magamban a cremonai doktor házát, ahol Claudio nevelkedett, s ahová negyvenes évei elején, mint szárnyaszegett, reményeiben csalódott muzsikus visszatért. Ezernyi kérdés - milyen lehetett egy orvos háza, aki Páduában hallgathatta Vesaliust? Néhai kedves barátomat, Raffy Ádámot, az írót s a tudós doktort kértem arra, mondja el, milyennek képzelhetném el a cremonai orvosi stúdiót. Minden lépésemmel igyekeztem egy kicsit előrejutni a kor keretének felépítésében. A regény első sorait 1955 őszén Balatonföldváron írtam le, mert a restaurálás alatt álló szigligeti alkotóház helyett a zenei alkotóházban kaphattam helyet. Itt Jemnitz Sándor zeneszerző, kritikus, zeneesztétikus lett napi sétálótársam. Kétségeimet félve osztottam meg vele - sokat tanultam tőle, elsősorban a zenetörténeti fogalmak számomra bizony nem könnyű tisztázását.

Amikor már írás közben voltam, próbaképpen kérdeztem néhány barátot s ismerőst, akik hivatásos zenészek, főként zenetanárok voltak: mit és mennyit tudnak abból a különös forradalomból, mely megdöntötte Itáliában a polifónia egyeduralmát, s a mindmáig diadalmas *monódiához* ívelt. Summázva benyomásaimat, az volt érzésem, hogy általában igen keveset tudnak a Bach előtti zenevilág képéről, azokról a törekvésekről, amelyek világosabban állnak előttem, egyre érdekesebb stúdiumaim nyomán. Úgy mondhatnám - elhárult az a félelmem, hogy nyitott ajtókat döngetek majd regényemmel; olyan valamiről írok, amit úgyis mindenki tud, aki magasabb fokú zeneképzést kapott. Bizony nagyon kevesen voltak, akik hallottak valamit például a firenzei *Camerata* törekvéseiről. Szabolcsi Bence művei nyitottak itt-ott rést a homályban, amelyből megszülethetett az Európai Virradat.

A Reneszánsz szellemének kellett zenei síkon is érvényesülnie ahhoz, hogy a változás élménye magával ragadja a zeneértőket, dilettánsokat, majd az itáliai „nagyközönséget" is, mindazokat, akik először hallhattak monódikus madrigált, majd az első lírai drámákat - az operát. Valóban, a firenzei Camerata példája mutatja talán legjobban, hogy miként foghatott össze hivatásos zenész és énekes, udvari dilettante s olyan elméleti ember, mint Vincenzo Galilei, Galileo édesapja, hogy mecénások otthonában egyenesen kikísérletezze - az antik zenedrámát, melynek, sajnos, mindmáig nem tudtak konkrét hagyománykincsére bukkanni. Mégis eredményük lehetett az első, inkább még oratóriumszerű dalmű, az *Euridike*, melynek előadásán hercege társaságában minden bizonnyal Monteverdi is jelen lehetett. Hogy itt milyen impulzusokat kapott, azt csak akkor képzelhetjük el, ha az említett művet összehasonlítjuk az *Orfeó*-val, mely már a maga tökéletes operai vértezetében emelkedik ki a mantuai palota galériájának színpadán.

Különös elemezni annak a három, oly különböző géniusznak helyzetét és sorsát, akik - a szőke Vincenzo kivételesen éles művészi érzékének s kritikájának jóvoltából szinte egy időben éltek, egymás mellett, az európai hatalmi viszonylatban parányi mantuai udvarban: Tasso, Rubens, Monteverdi. Torquato Tasso mintegy „zálogtárgya" lehetett Vincenzónak, hiszen valóban az ő közbenjárására engedte el a költőt az őrültek kolostorbörtönéből a ferrarai uralkodó. Mantuában addig élhetett, míg tovább nem hajszolták agyrémei, kínzó nyugtalansága, s Vincenzo is nyilván örömmel vette távozását, úgy mondhatnánk - Itália legnagyobb költője itt is, mint életének egyéb állomásain, bizony súlyosan visszaélt a vendégjoggal. Rubenset - szinte húszesztendős lehetett akkor, maga a herceg „vette észre", Antwerpenből vonzotta Mantuába.

Pietro Paulo mester ragyogó ifjúságában már úgy jelent meg, mint az élet fejedelme, hatalmas anyagi igényekkel, fényűző környezetben, főrangú szokásokkal. Rövid időt tölt csak a Gonzagák városában, máris jelentős diplomáciai küldetést vállal, viszont Madridban boszorkányos gyorsasággal újrafesti a tengeri úton megsérült, ajándékba küldött régi olasz vásznakat. Mindenki, elsősorban Vincenzo, egyengeti útját, szinte harcol egy mosolyáért, nem találtam utalást arra, hogy Pietro Paulo Rubens ne kapta volna meg a neki járó fejedelmi pénzt.

De mi jutott ugyanakkor Claudio Monteverdinek? Elég, ha egy-egy levéltöredékére esik a fény. Mintha sorsát némileg Haydnével hasonlíthatnánk össze. Vincenzo Gonzaga nyilván tudatában volt Monteverdi enciklopédikus zenei képességeinek, határtalan munkabírásának, végtelen szorgalmának. De bizonyos értékrendet tartva, csak udvari zenésznek, jobb palotaalkalmazottnak tekintette, akinek örökösen könyörögnie kellett megszolgált járandóságáért. Nem sok nyomát találtam annak, hogy valamilyen kitüntetésben részesült volna, kimagasló eredményei során külön pénzjutalom vagy az e korban szokásos rangemelés, nemesítés mutatta volna az uralkodói kegyét. Filléres gondok között élt, hosszú éveken át Mantuában, nehezen ment fiainak iskoláztatása, feleségének betegsége is komorabbá tette életét, a mindenkitől tisztelt maestro bizony - a mantovai urbánus színvonalat tekintve - kispolgári körülmények között élt. Lehet, hogy ebben végtelen szelídsége, tűrése, békés természete játszott szerepet. Hiszen még a jus murmurandi-t sem igen vette igénybe. Anyagi gondjai, szorongása valójában csak Velencében ér véget, amikor már a Signoria napra pontosan folyósítja a San Marco karnagyának viszonylag tekintélyes fizetését. De ez már az özvegyember komorabb világa. Hogy milyen lehetett a fiatal, impulzív Monteverdi, erre csak leveleinek egy-egy derűsebb passzusából következtethetünk.

Huszonnyolc éves volt, amikor Esztergomban járt, majd elkerült Visegrád alá is. Milyen lehetett az esztergomi nemzetközi katonai főtábor, Habsburg főhercegekkel, a mantuai herceggel, magyar hajdúkkal, kapitányokkal, spanyol brigadérosokkal? A hegyen kitűnő török várvédők, erős tüzérség, az egykori királyi palota tetejére épített ágyúállásokkal? Milyen lehetett egy *concerto*, melyet Vincenzo fejedelmi sátrában a magas osztrák vendégek tiszteletére Monteverdi adott? Lehet-e, hogy - miként írói szabadossággal elképzeltem - ide Pálffy Miklós összekötő tiszt jóvoltából Balassi Bálint is helyet kaphatott?

Mert *A mantuai herceg muzsikusá*-ban - főként ami a zenetudományok szikráit illeti - nagyon is óvatosan dolgoztam. Adat s dokumentáció nélkül lehetőleg nem írtam le egy sort sem. Ami ezen a síkon elkészült, afölött még töprenghettek legjobb zenetörténészeink, ha akadt észrevételük. Itália múltját és földjét kissé a magaménak éreztem, hiszen ezért is választottam, szinte ösztönösen a Monteverdi-témát. Itt is a lehető pontossággal követtem a mai szempontból nézve már jelentőségükben jórészt érdektelenné vált helyi eseményeket. Az alakok számát nem kellett bővítenem. A kor annyi érdekes, színes, cselekvő figura profilját, gyakran írásos hagyatékát őrizte meg, hogy csak ki kellett emelni őket a feledés mélységeiből. Néhány önkényes jelenetet mégis - mea culpa - beleiktattam, mint Carlo Gesualdo s Monteverdi találkozását. Amikor *A mantuai herceg muzsikusá*-t írtam, hogyan gondolhattam volna arra, hogy még egyszer felidézem, már dél-itáliai aspektusból - a zenei múltat, amikor a Monteverdinél jóval kevésbé rokonszenves, de ugyancsak zseniális Carlo Gesualdo világát támasztom fel - a Monteverdi megírása után jó egy évtizeddel - a *Madrigál*-ban.

Könyvemet Visegrádon, 1956 nyarán fejeztem be. Nyugtalan napokon átsétáltam a Palota kibontakozó világába, múltidézőben. Együtt mentem Héjj Miklóssal, az ásatások vezetőjével, Visegrád történeti világa művének szerzőjével. Milyen lehetett a palota - kérdeztem -, amikor 1594-ben Vincenzo s vele Monteverdi - két Medicivel együtt - itt ütött rövid időre ostromlótanyát. Milyen lehetett? A tudós s a hely szellemének őre is eltűnődik. Mi lehetett itt, egy

századdal Mátyás halála után? A hegy még nyilván nem vette vissza a belőle kifaragott óriási Palazzó-t, s a környékbeli szorgalmas házépítők sem használták kimeríthetetlen kőbányának. De aligha lehetett teteje, hol volt már a művészet s a nagyhatalmi varázs különös összjátéka. Mire gondolhatott Vincenzo, amikor - egyes források szerint - megrendelte volna Monteverdinél a Visegrádi Te Deum-ot, mely - sajnos - nem szerepel a Malipiero részéről oly gonddal egybegyűjtött zenei örökségben. Mit gondolhatott Monteverdi, aki itt hallott először s utoljára harci zajt, itt tűnhetett fel neki a magyar katonák pentatonikus, tábortűz melletti éneke. Mindaz, ami - néhány taktusban majd évtizedek múlva visszacsillan Tankréd és Clorinda párviadalában...

Évek teltével visszatérő problémám - mennyire felelős az új kiadást változatlanul útjára engedő író azért, amit - jelen esetben - majdnem húsz esztendővel ezelőtt alakított ki, változó körülmények között, szűkebb horizontokon belül. Könyvem megjelenésének időpontja - úgy éreztem - szerencsés volt, mintha a Monteverdi-kultusz hazai felmerülése, megerősödése, majd mindenek csúcspontja, *Poppea megkoronáztatásá*nak, operaházi bemutatója számot vetett volna annak a mesternek művészetével, korával, légkörével, amelynek próbáltam - tapogatva, kísérletező módjára, keretet adni. Majdnem akaratlanul, szinte véletlen ötlet folytán ragadott el a regény megírásának örvénye. Minél mélyebben ereszkedtem bele, annál szebbnek, tisztábbnak, humánusabbnak éreztem a munkát, hittem abban, hogy egy igaz ember nagyszerű művészetét tudom majd hazai síkokra átültetni.

1974. március 3.

Passuth László